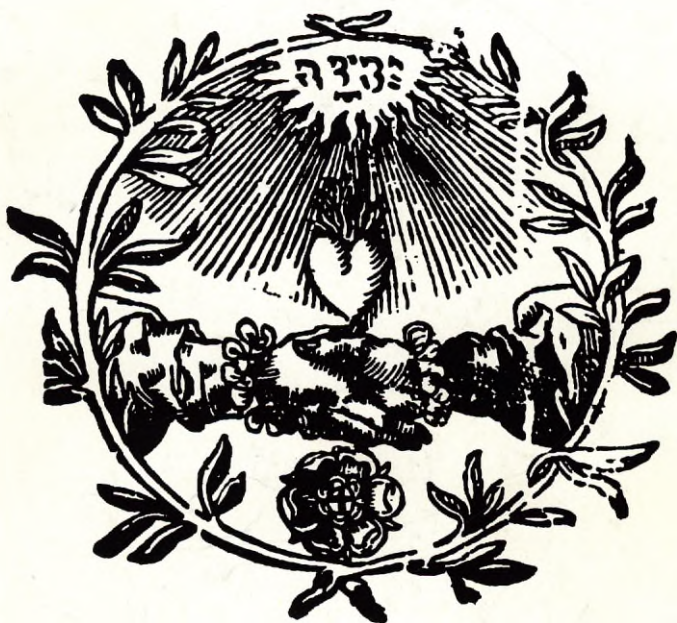

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

STINA HANSSON

Svensk
bröllopsdiktning
under 1600- och 1700-talen

Renässansrepertoarernas framväxt, blomstring och tillbakagång

Centralbiblioteket

839

12/

43

STINA HANSSON
SVENSK BRÖLLOPSDIKTNING
UNDER
1600- OCH 1700-TALEN

SVENSK BRÖLLOPSDIKTNING
UNDER
1600- OCH 1700-TALEN

Kennsamtrepertoriernas förnyelse,
blomström och tillbakavång

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Stina Hansson

Svensk bröllopsdiktning under 1600- och 1700-talen:

Renässansrepertoarernas framväxt,

blomstring och tillbakagång

LIR.skrifter.1

© LIR skrifter & författaren 2011

Tryck: Kompendiet, Göteborg 2011

ISBN: 978-91-88348-44-9

STINA HANSSON

SVENSK BRÖLLOPSDIKTNING
UNDER
1600- OCH 1700-TALEN

Renässansrepertoarernas framväxt,
blomstring och tillbakagång

LIR.skrifter

Stina Hansson: Svensk bröllopsdiktning under 1600- och 1700-talen. Renässansrepertoarernas framväxt, blomstring och tillbakagång (Swedish Marriage Poetry in the 17th and 18th Centuries: Beginnings, Heydays and Declines of the Renaissance Repertoires), (LIR. Skrifter 1), 526 pp.

ABSTRACT:

The production of printed marriage poems (*epithalamia*) in 17th and 18th century Sweden was a comprehensive, and for almost a century also a highly esteemed, poetical activity. To date these Swedish *epithalamia* have not attracted much scholarly attention, and that is why the study, after due introductions, instead of directly addressing the central questions, begins by featuring the genre's quantitative as well as qualitative characteristics in the six periods selected for investigation: the years 1600-1660, the 1670's, 1690's, 1720's, 1750's and 1790's; the number of printed *epithalamia* being respectively 150, 287, 417, 1.126, 983 and 149 in the main collection of casual poetry in the University Library in Uppsala. Until 1660 most Swedish *epithalamia* were written in Latin, but around the middle of the century the ones written in the Swedish language began to increase. Now the poets also began to use the repertoires of the Neo-Latin *epithalamia* (from antique as well as from renaissance literature) instead of ones garnered from the Bible, previously seen as the only legitimate sources for poetry in the Swedish language. The present investigation targets these broadened repertoires, defined as a common heritage and shared property of all those having received the requisite education, repertoires which they—at least in the seventeenth century—so to say had on hand in their own mental larder. The principal interest of the investigation concerns these repertoires' beginnings, heydays and declines, studied primarily by means of literary analyses and summing-ups of such analyses, focusing upon the changes in literary taste from Renaissance to Romanticism as, primarily, an effect of the gradual lapse of an oral orientation as well as the increasing attention being paid to the literacy of literature. Some of the new orientations can be observed as early as in the material from the 1690's, but the greatest changes occur in the 1720's, when old repertoires and new inventions are employed side by side. In the 1750's, the repertoires of the old kinds are only sparsely taken in use, and in the 1790's the authors of wedding poems in Sweden have seemingly altogether laid the old repertoires to rest.

Key-words: repertoardiktning (repertoire poetry), svensk bröllopsdiktning (Swedish marriage encomiums), *epithalamia*, muntlig/skriftlig orientering (oral/literary orientation), 1600- och 1700-talslitteratur (17th- and 18th-century literature).

ISBN 978-91-88348-44-9

Tryckt hos Kompendiet, Göteborg

INNEHÅLL

Förord 11

I. INLEDNING 13

- I. 1 Repertoardiktning och repertoarer 15
- I. 2 Retorik och poetik, stilläran eller *decorum* 18
- I. 3 Lärda diktare och mindre lärda 21
- I. 4 Bröllopsdiktningen och konstens regler 26
- I. 5 Tidigare forskning om svensk tillfälles- och bröllopsdiktning 28
- I. 6 Europeisk bakgrund samt om hur bröllopsskrifter presenterades 30
- I. 7 Undersökningsmaterialet 33
- I. 8 Bokens uppläggning 34
- I. 9 Tekniskt och terminologiskt 35
- I.10 Om återgivningen av texter 36

II. TILLFÄLLESSKRIFTERNA I MATERIALET – KVANTITATIVA
REDOVISNINGAR 37

III. BRÖLLOPSSKRIFTERNA I MATERIALET – KVANTITATIVA, LIT-
TERATUR- OCH FÖRFATTARSOCIOLOGISKT INRIKTADE REDO-
VISNINGAR 42

III. 1 Tids- och ståndsfördelning 42

III. 1. 1 De äldsta bröllopsskrifterna 42

III. 1. 2 Bröllopsskrifterna från perioden 1600 till 1660 43

III. 1. 3 Bröllopsskrifterna från 1670-talet 45

III. 1. 4 Bröllopsskrifterna från 1690-talet 45

III. 1. 5 Bröllopsskrifterna från 1720-talet 47

III. 1. 6 Bröllopsskrifterna från 1750-talet 47

III. 1. 7 Bröllopsskrifterna från 1790-talet 49

III. 1. 8 Relativ ståndsfördelning under perioderna, översikt och
kommentar 49

III. 2 Geografisk fördelning: bröllopsorterna 50

III. 3 Bröllopsårstiden 55

III. 4 Fler skrifter till samma brudpar 56

III. 5 Språkfördelning 58

III. 5. 1 Perioden fram till 1660 58

III. 5. 2 Åren 1670-79 61

III. 5. 3 Åren 1690-99 64

III. 5. 4 Åren 1720-29 67

III. 5. 5	Åren 1750-59	68
III. 5. 6	Åren 1790-99	71
III. 6	Om författare och adressater samt bröllopskrifternas sociala funktioner	71
III. 6. 1	Perioden fram till 1660	71
III. 6. 2	Åren 1670-79	72
III. 6. 3	Åren 1690-99	80
III. 6. 4	Åren 1720-29	83
III. 6. 5	Åren 1750-59	87
III. 6. 6	Åren 1790-99	90
III. 7	Tryckens yttre utformning	92
III. 7. 1	Omfång och utseende	92
III. 7. 2	Enkla respektive påkostade foliotryck och <i>decorum</i>	93
III. 7. 3	Fraktur- och antikvastilar på svenska och <i>decorum</i>	96
III. 8	Bröllopskrifter på prosa	99
IV.	ETABLERINGSPERIODEN	101
IV. 1	Fram till 1650: bröllopsdiktning etableras i Sverige	101
IV. 1. 1	<i>Carmina in honorem nuptiarum</i> /.../, 1624	101
IV. 1. 2	<i>Musarum munera</i> , 1609	103
IV. 1. 3	<i>Bröllops gåffua</i> , 1606	106
IV. 1. 4	En trespråkig bröllopskrift 1622	109
IV. 1. 5	Bröllopskrifter på svenska eller med svenska inslag	112
IV. 1. 6	Fram till 1650, summering	126
IV. 2	1650-talet: bröllopsdiktningen på svenska etableras	129
IV. 2. 1	Bröllopskrifter på svenska eller med längre svenska inslag av enskilda författare	130
IV. 2. 2	Bröllopskrifter på svenska eller med längre svenska inslag av författarkollektiv	151
IV. 2. 3	Bröllopskrifter med kortare svenska inslag	163
IV. 2. 4	1650-talet, summering	167
IV. 3	Fram till 1660: om form och innehåll och socialt <i>decorum</i>	169
V.	BRÖLLOPSDIKTNING SOM REPERTOARDIKTNING	172
V. 1	Muntligt och skriftligt, repertoar och tradition	173
V. 2	Att undersöka och redovisa repertoarer: teoretiska och metodiska överväganden	178
V. 3	Bröllopsdiktsrepertoarer fram till 1660	181
V. 3. 1	Metriken	181
V. 3. 2	Repertoarerna: saker och former	182

VI. BRÖLLOPSDIKTSREPERTOARER: 1670-TALET 185

- VI. 1 Metriken 186
- VI. 2 Repertoarerna: saker och former 186
 - VI. 2. 1 Skrifter om bröllop 186
 - VI. 2. 2 'Årstiden för bröllopet' 191
 - VI. 2. 3 'Äktenskapet är av Gudi' 200
 - VI. 2. 4 'Skall präster gifta sig eller ej?' 202
 - VI. 2. 5 'Orätt och rätt gifte' 204
 - VI. 2. 6 'Astrilds makt' 214
 - VI. 2. 7 'Kvinnornas, inte Astrilds makt' 219
 - VI. 2. 8 'Brudgummens yrke' 223
 - VI. 2. 9 'Brudparets namn' 228
 - VI. 2. 10 Herdetematik 236
 - VI. 2. 11 Bröllopskrifter som tidningsnummer 257
- VI. 3 Bröllopskrifternas gåtor 261
- VI. 4 Avslutande diskussioner 264

VII. BRÖLLOPSDIKTSREPERTOARER: 1690-TALET 268

- VII. 1 Metriken 268
- VII. 2 Repertoarerna: saker och former 269
 - VII. 2. 1 Lyckönskningar 269
 - VII. 2. 2 En bröllopskrift med många repertoarer 270
 - VII. 2. 3 'Årstiden' med mera 274
 - VII. 2. 4 'Orätt och rätt gifte' 281
 - VII. 2. 5 Ur Lucidors fatabur 288
 - VII. 2. 6 'Astrilds makt' 291
 - VII. 2. 7 'Brudgummens yrke' 299
 - VII. 2. 8 'Brudparets namn' 302
 - VII. 2. 9 Antika berättelser 306
 - VII. 2. 10 Rudbeckianskt 310
 - VII. 2. 11 "Pussar" ut, resonemang in 315
- VII. 3 Bröllopskrifternas gåtor 319
- VII. 4 Avslutande diskussioner 320

VIII. BRÖLLOPSDIKTSREPERTOARER: 1720-TALET 323

- VIII. 1 Metriken 323
- VIII. 2 Repertoarerna: saker och former 324
 - VIII. 2. 1 Lyckönskningar 325
 - VIII. 2. 2 'Bröllopsdiktning' 327
 - VIII. 2. 3 Lucidor på 1720-talet 331

- VIII. 2. 4 'Dygd' och dygderepertoarer 334
 - VIII. 2. 4. 1 'Dygdig maka' 337
 - VIII. 2. 4. 2 'Äktenskaps pris' 340
 - VIII. 2. 4. 3 'Giftn sig bättre än gå ogift' 342
 - VIII. 2. 4. 4 'Rätt gifte' 342
- VIII. 2. 5 'Astrild med anhang' 346
- VIII. 2. 6 'Brudparets namn' 348
- VIII. 2. 7 'Årstiden för bröllopet' 351
- VIII. 2. 8 'Brudgummens yrke' 353
- VIII. 2. 9 'Jaget ser en syn' 358
- VIII. 2. 10 'Krig och bröllop' 362
- VIII. 2. 11 Kombinationer av repertoarer 364
- VIII. 3 Intertextualitet 366
- VIII. 4 Jag och diktjag 371
- VIII. 5 Bröllopsskrifternas gåtor 374
- VIII. 6 Avslutande diskussioner 374

- IX. BRÖLLOPSDIKTSREPERTOARER: 1750-TALET 377
 - IX. 1 Metriken 377
 - IX. 2 Repertoarerna: saker och former 380
 - IX. 2. 1 'Bröllopsdiktning' 382
 - IX. 2. 2 'Dygd' och dygderepertoarer 383
 - IX. 2. 3 'Äktenskapet är av Gudi', 'Astrild m.fl. avvisas' 388
 - IX. 2. 4 Mytologiska berättelser och en fabel 390
 - IX. 2. 5 'Brudparets namn' 397
 - IX. 2. 6 'Brudgummens yrke' 398
 - IX. 2. 7 'Årstiden för bröllopet', naturalhistoria 405
 - IX. 2. 8 Herdetematik 410
 - IX. 2. 9 'Jaget ser en syn' 413
 - IX. 2. 10 Folkvisestil 415
 - IX. 3 Intertextualitet 417
 - IX. 4 Jag och diktjag 417
 - IX. 5 Avslutande diskussioner 418

- X. BRÖLLOPSDIKTSREPERTOARER MED MERA: 1790-TALET 420
 - X. 1 Metriken 420
 - X. 2 Bröllopsskrifter av olika typer 421
 - X. 2. 1 Repertoarinriktade bröllopsskrifter 422
 - X. 2. 2 Klassicistiskt inriktade bröllopsskrifter 440
 - X. 2. 3 Förromantiska bröllopsskrifter 446

X. 3	Kärlek och äktenskap i 1790-talets bröllopsskrifter	455
X. 4	Avslutande diskussioner	456
XI.	SLUTSUMMERING OCH DISKUSSIONER	458
XI. 1	Bröllopsskrifter och andra tillfällesskrifter	458
XI. 2	Bröllopsdiktningen ur kvantitativt och litteratursociologiskt perspektiv	459
XI. 2. 1	Tillväxt och avtynande	459
XI. 2. 2	Tids- och ståndsfördelningen	460
XI. 2. 3	Bröllopsorterna	460
XI. 2. 4	Bröllopsårstiderna	461
XI. 2. 5	Språkfördelningen	462
XI. 2. 6	Format, typografi och <i>decorum</i>	463
XI. 2. 7	Diktare och adressater	463
	XI. 2. 7. 1 Kollektivt eller enskilt författade bröllopskrifter	464
	XI. 2. 7. 2 Drivkrafter för bröllopsuppvakting; frågan om yrkesförfattare	464
	XI. 2. 7. 3 Relationerna mellan diktare och besjungna; skrifter med eller utan angivet författarnamn	466
XI. 3	Bröllopsdiktning etableras i Sverige, och på svenska	466
XI. 4	Bröllopsdiktning som repertoardiktning	468
XI. 4. 1	De metriska repertoarerna	470
XI. 4. 2	De innehållsliga repertoarerna	473
	XI. 4. 2. 1 Gud, gudar, dygd och bröllopsskrifternas <i>modus</i>	473
	XI. 4. 2. 2 Bröllopsdiktare med förhinder	475
	XI. 4. 2. 3 Orätt och rätt gifte	478
	XI. 4. 2. 4 Fiktions- respektive faktaorientering; brudparets namn, herdefiktioner, drömsyner	479
	XI. 4. 2. 5 Brudgummens yrke	481
	XI. 4. 2. 6 Rolljag och biografiska jag	483
XI. 5	Muntligt och skriftligt, repertoar- och verkdiktning	483
XI. 6	Ner som en pannkaka? En subjektiv slutreflexion	488
	PERSONREGISTER	490

BILAGA 1. TABELLFÖRTECKNING	505
BILAGA 2. EMBLEMKÄLLORNA	506
LITTERATUR	507
SUMMARY	518

Förord

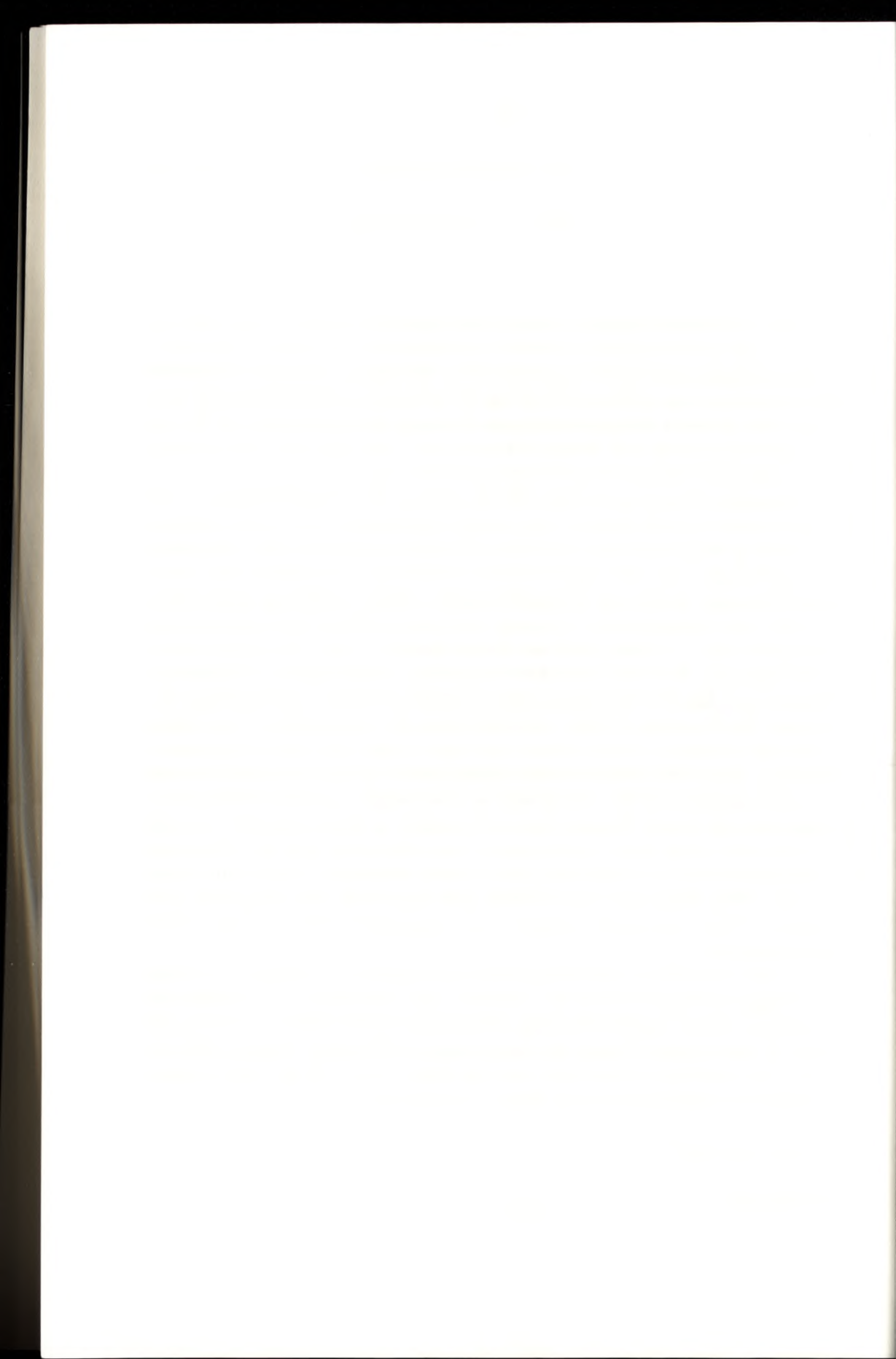
Denna bok är slutredovisningen av det forskningsarbete jag utfört under fem år, 2005-2010, på en forskartjänst i svensk litteraturhistoria vid Svenska Akademien, bekostad genom medel från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse. Jag tackar såväl Akademien som stiftelsen för att jag fått möjlighet att på detta sätt på djupet pejla den svenska bröllopsdikningens tämligen okända historia och för att jag — vilket jag aldrig hade kunnat drömma om — fick ägna mig åt forskning på heltid under de sista fem åren före min pensionering.

Tacksamma tankar går också till de svenska forskningsbiblioteken och deras personal för professionellt och vänligt bemötande, och särskilt till dem som varit mig behjälpliga med att få fram, få tillgång till och kopiera de gamla bröllopsskrifterna, det vill säga Kristina Göransson, Centralbiblioteket, och Monica Klarsäter, Kurs- och tidningsbiblioteket, båda i Göteborg, samt Linda Österlund, Carolinabiblioteket i Uppsala. Såväl mitt bröllopsskriftsmaterial som manuskriptet har — i olika grader av färdigställande — varit föremål för seminariediskussioner, först vid Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet och därefter vid tidigmoderna seminariet vid den sammanslagna Institutionen för litteratur, religion och idéhistoria där sammastädes. Jag tackar alla seminariedeltagare, ingen nämnd och ingen glömd, för deras konstruktiva synpunkter. Jag tackar också Svenska Akademien för att jag fick presentera mitt arbete där i september 2008. Ett särskilt tack för många intressanta diskussioner vill jag rikta till Rikard Wingård, som har innehaft en doktorandtjänst i svensk litteraturhistoria med samma anslagsgivare och huvudman och som den sista maj disputerade på sin avhandling om svenska folkböcker, liksom till Beata Agrell och Mats Malm som bistått både med inspiration och goda idéer, den sistnämnde därtill med inplaceringen av de inscannade emblem bilderna i mitt tryckmanuskript.

Jag vill också tacka Vetenskapsrådet som bekostat tryckningen av boken samt språkgranskning av texten till "Abstract" och "Summary". Tack också till min språkgranskare, Henrik Otterberg, för det omsorgsfulla arbetet och alla goda förslag till förbättringar, liksom till Institutionen för litteratur, religion och idéhistoria vid Göteborgs universitet, som har låtit min bok få den hedersamma förstaplatsen i institutionens nya bokserie LIR. Skrifter.

Göteborg i juni 2011

Stina Hansson

I. INLEDNING

Denna bok om den tryckta svenska bröllopsdikningen från omkring 1600 till omkring 1800 vill vara ett bidrag till utforskningen av en omfattande och tämligen okänd provins i den svenska litteraturens historia. Vad det framför allt skall handla om är bröllopsdikningen på svenska språket, även om svensk bröllopsdikning på andra språk också kommer att få en viss uppmärksamhet, särskilt när det gäller första halvan av 1600-talet, då dikt på svenska ännu var sällsynt förekommande.

Bröllopsdikning räknas till den så kallade tillfällesdikningen: oftast dikter men ibland också prosatexter som skrevs till eller om olika personer för att högtidligt minnesvärda tillfällen i deras liv, eller sedan de avlidit. Utom av bröllopskrifter består tillfällesdikningen framför allt av gravskrifter samt gratulationer eller lyckönskningar. Hur de olika slagen av tillfälleskrifter kvantitativt förhöll sig till varandra under tidsperioden är ännu okänt och skall därför tas upp i det följande.

"Ingen har ännu räknat dem alla", skriver P.S. Ridderstad om de svenska tillfallestrycken, men tillfogar ändå några kvalificerade skattningar: att det bör ha rört sig om drygt 18.000 ännu bevarade skrifter från tiden före 1700 och om runt 30.000 från de hundra därefter följande åren. "Det är helt enkelt så", kommenterar han, "att vid sidan av tillfälleslitteraturen ter sig den övriga, mindre bruksinriktade diktning som skrevs i Sverige under 1600- och 1700-talen obetydlig till antalet."¹

När det gäller mitt centrala ämne, bröllopsdikningen på svenska, har jag framför allt fokuserat på två aspekter. Den första är bröllopsdikningen som 'repertoardiktning' och vilka förändringar som sker med den på vägen mot en 'verkdiktning' (om dessa termer och deras innebörder se vidare nedan). Här ligger huvudvikten vid vad man kan kalla för 'bröllopsdiktsrepertoarer' — de normer och regler, de innehållsliga byggstenar och formella element som vid olika tider fanns att tillgå för bröllopsdiktarna —, hur dessa repertoarer gestaltades i bröllopsdikning på svenska och hur de förändrades under den tvåhundraårsperiod som undersökningen omfattar. Jag har för det andra fokuserat på sambandet mellan förändringar hos repertoarerna och muntlig-

¹ Ridderstad, P.S., "Tryckt för tillfället", i *Den svenska boken 500 år*, red. H. Järv, Stockholm 1983, s. 236. Ridderstad diskuterar också, s. 243 ff, hur många tillfälleskrifter som kan ha gått förlorade under tidernas lopp. När det gäller stormaktstiden antar han att bara runt 60 % finns kvar, att procentandelen bevarade tryck ökade under frihetstiden och att närmare 90 % av trycken från tiden 1740-99 har bevarats.

hetens successiva tillbakagång inom det litterära systemet. Här anknyter jag till ett tidigare arbete, *Från Hercules till Swea. Den litterära textens förändringar*, 2000, där jag utifrån ett urval kända svenska litterära texter försökte ge en på själva texterna baserad bild av förändringarna i synen på det litterärt skrivbara, teckna vägen från en konstilliterär² institution som kännetecknades av repertoardiktning mot en skönlitterärt orienterad litterär institution som framför allt byggde på verkdikning. Där var det fråga om ett begränsat antal texter av olika art. Med bröllopsdikningen som ämne kan repertoarerna studeras på grundval av ett mycket stort antal texter av liknande art, vilket förhoppningsvis tillåter en större precision i iakttagelser och högre beviskraft när det gäller resultatet.

I detta inledningskapitel finns först några grundläggande överväganden kring repertoardiktning och repertoarer. Därefter följer ett avsnitt om retorik och poetik och om en grundsten i denna lärda byggnad, nämligen stilläran eller principen om *decorum*. Så presenteras ett av en rad hjälpmedel för tillfällespoeter som inte var så lärda som de borde och kunde önska, Balthasar Kindermanns *Der deutsche Poët*, som kan ses som en genväg till färdigheter i just repertoardiktning. Detta följs av forskningsöversikt, en snabb presentation av forskningens bild av den svenska bröllopsdikningens europeiska bakgrund, liksom om vad man vet om hur bröllopskrifter framfördes vid bröllopet och hur stora upplagorna kan ha varit. En översikt över mitt undersökningsmaterial följer därefter, kombinerad med en redogörelse för de urval jag har gjort och de begränsningar som följer av dessa. Efter ett kort avsnitt om uppläggnings av denna min redovisning diskuteras till sist några terminologiska och tekniska frågor.

Boken illustreras i kapitlen om repertoarer med ett antal emblem-bilder ur europeiska verk från 1500- och 1600-talen.³ Att jag valt denna typ av illustrationer beror för det första på att emblem-bilderna kan ses som repertoarer av liknande typ som de som bygger upp 1600- och 1700-talens bröllopskrifter, för det andra på att det, som läsaren snart blir varse, dessutom finns många innehållslika samband mellan de båda typerna av repertoarer.

² Begreppet 'konstilliteratur' är vidare än det begrepp 'skönlitteratur' som senare myntades och omfattar i princip alla texter som var framställda med 'konst', d.v.s. i enlighet med retorikens och poetikens regler.

³ Att finna lämpliga illustrationer har varit lätt med hjälp av *Emblemata. Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*, hrsg von A. Henkel und A. Schöne (1967), Sonderausgabe Stuttgart 1978, som kan betecknas som en representativ samling ur den emblematiske repertoaren. De ursprungliga bildkällorna för de olika emblemerna förtecknas nedan i bilaga 2.

I. 1 Repertoardiktning och repertoarer

I sitt Kellgrenkapitel i *Den romantiska texten* har Horace Engdahl några korta men betydelsefulla överväganden kring de båda typiska produktionsordningar som han anser känneteckna litteraturen från perioden före respektive från och med romantiken och som han kallar repertoardiktning respektive verkdikning. Den förstnämnda hänger alltså samman, vill jag tillfoga, med en konstilliterär och den andra med en skönlitterär litterär institution.

Engdahl beskriver repertoaren som "ett förråd av material och tekniker, genom vilkas mellankomst verkligheten på sätt och vis redan är förvandlad till poetiska halvfabrikat, och många av konstutövarens val är gjorda åt honom på förhand", och ger också följande bestämning av dess former och innehåll⁴:

Utom retoriken, de versifikatoriska och grammatiska reglerna och genrekonventionerna omfattade repertoaren ett antal kulturellt centrala stoffkretsar, framför allt antikens mytologi, den klassiska världens geografi och historia, herdefiktionens landskap och persongalleri, den officiella historieskrivningens fosterländska hjältefigurer samt bibelns gestalter, som dock utnyttjades sparsamt.

Engdahl påpekar att repertoaren också måste definieras genom "sina uteslutningar", till exempel att enbart ett "strängt utsållat ordförråd" ansågs "poetiskt brukbart" inom de högre genrerna under 1700-talet.

Repertoaren var, fortsätter Engdahl, något som "kunde fixeras och inläras". Därmed gav repertoardiktningen litterär delaktighet åt "en brokig skara av utövare", från de kända författarna ner till de blygsammaste av dilettanter.⁵ Här vill jag lägga till att repertoaren inte bara kunde inläras utan att det äldre skolsystemet i hög grad syftade just till att åstadkomma detta, och att det alltså inte bara var de blivande diktarna och de förhoppningsfulla dilettanterna som lärde in de litterära repertoarens huvuddrag utan också den blivande litterära publiken.

"Yrkesförfattarens uppkomst i modern mening tycks vara en del av samma förlopp som medförde repertoardiktningens tillbakagång och en ny produktionsordning, som vi provisoriskt kan kalla *verkdiktning*", fortsätter Engdahl, och preciserar sedan närmare förhållandet mellan de båda ordningarna⁶:

⁴ Engdahl, H., *Den romantiska texten. En essä i nio avsnitt*, Stockholm 1986, s. 37.

⁵ Engdahl, a.a. s. 37 f.

⁶ Engdahl, a.a. s. 38.

Den nya ordning (med vilken vi ännu lever) innebär, att det skrivna betraktas som en del av ett *författarskap*, i vilket diktaren bearbetar ett personligt upplevelsematerial och skapar originella former efter det egna stoffets fordringar. Detta är ideologi (geniets frihet, det organiska konstverket, uttryckets äkthet). I realiteten är det osäkert om det någonsin kan finnas en litteratur, som fungerar utan något slag av estetisk repertoar, även om denna, som för romantikerna, mera tar skepnaden av stora förebilder och personliga valfrändskaper än av en normgivande Konst. Kanske består skillnaden mellan de bägge produktionssätten till sist i att *förhållandet* till den förhärskande repertoaren, som för gustavianerna ännu kunde vara harmoniskt och öppet deklarerat, från och med romantiken blir något ohjälpligt problematiskt, som kräver fadermord, experiment och mystifikation av skapandet.

Engdahl betonar alltså att det oavsett litterär produktionsordning alltid finns litterära repertoarer, och att det egentligen var själva förhållandet till repertoaren som var av ett annat slag inom repertoardiktningen än senare inom verkddiktningen, en ståndpunkt som jag accepterar till fullo. Engdahls huvudintresse är övergången till den senare av de båda litterära produktionsordningar han har skisserat. Han har därför ingen anledning att närmare gå in på frågor som blir centrala när det — som här — är repertoardiktningen som står i fokus. Sådana frågor är exempelvis hur repertoarerna lärdes in, hur repertoarerna 'fanns' hos de personer som lärt in dem och om, varför och på vilka sätt repertoarerna kom att förändras över tid innan repertoardiktningen ersattes av verkddiktningens nya ordning.

När det gällde inlärandet av repertoarer var utbildningen, från elementar- och upp till universitetsnivå, den viktigaste faktorn. Eftersom studieinnehållet anpassades efter hur kunskaper och färdigheter i framtiden var tänkta att brukas, fanns det specialrepertoarer som bara gjordes tillgängliga för vissa samhälleliga grupper.⁷ Samtidigt odlades dock också, inom det smala skikt som skrev och läste under 1600- och 1700-talen, en till stora delar gemensam kulturell och litterär repertoar⁸, vars innehåll väl sammanfattas i första Engdahlcitatet ovan: "retoriken", "de versifikatoriska och grammatiska reglerna och genrekonventionerna" samt "ett antal kulturellt centrala stoffkretsar", bland vilka Engdahl alltså

⁷ I min bok *Salongsretorik. Beata Rosenhane (1638-74), hennes övningsböcker och den klassiska retoriken*, Göteborg 1993, särskilt i kap. IV, s. 175-209, har jag tagit upp kompletterande specialrepertoarer för tre slags studerande: de skolgossar som besökte de reguljära skolorna, vilkas utbildning öppnade vägen till katedrar och predikstolar, Beatas Rosenhanes högdagliga bröder som skolades för uppdrag i statens tjänst som ämbetsmän eller diplomater och Beata Rosenhane själv, som fick införliva en repertoar som förberedde henne för det mondäna aristokratiska sällskapslivet.

⁸ När jag fortsättningsvis skriver ordet 'repertoar' i singularis är det i första hand denna gemensamma litterära och kulturella resurs jag tänker på.

när det gäller 1700-talet nämner "antikens mytologi", "den klassiska världens geografi och historia", "herdefiktionens landskap och persongalleri", "den officiella historieskrivningens fosterländska hjältefigurer" samt "bibelns gestalter som dock utnyttjades sparsamt". När det gäller 1600-talet behövs några modifieringar: den näst sista kategorin hade ännu inte hunnit bli repertoarstoff och den sista var ännu ymnigt förekommande.

Barns och ungas studier var under äldre tid extremt inriktade på det personliga erövrandet av kulturella och litterära repertoarer, och detta oavsett om studierna bedrevs inom de reguljära skolornas ram eller — som oftast inom adeln — i form av privatundervisning. I båda fallen ägnades största möda åt att i elevernas minnen inpränta det som skulle läras in genom ihärdigt repeterande och, sist men inte minst, genom att eleverna övades i att återbruka vad de lärt i eget skrivande.⁹ Eleverna fick därtill under studierna föra olika typer av 'minnesböcker'¹⁰ som, med Engdahls terminologi, gällde såväl repertoarens "material" som deras "tekniker" och som inte bara var tänkta att användas i skolan utan också, vid förefallande behov, i livet efter skolan. Peter Mack har påpekat att detta samlande också lärde eleverna att dekontextualisera — plocka ut fenomen och placera dessa i annan tematisk ordning¹¹ — vilket, kan tilläggas, bör ha underlättat för dem att se det insamlade just som repertoarer att bruka vid behov.

Eftersom tryckta böcker var förhållandevis sällsynta, och därtill dyra, under hela den tid denna undersökning omfattar, var undervisningen på de flesta nivåer till övervägande delen muntlig. En påminnelse om detta finner vi i Josua Stegmanns *Christelige nyåhrs-gåfwors apoteek*,¹² där det utdelas symboliska — eller mer precist emblematiska — nyårsgåvor till personer av olika stånd och villkor. Studerande personer får där "Itt Örnehänge" som skall påminna om att öronen, där lärdomen går in, är deras viktigaste kroppsdel. Normalt läste läraren högt och explikerade sedan de lästa texterna för eleverna. Dessa i sin tur förde under hela processen egna anteckningar och repeterade sedan flerfaldiga gånger

⁹ Här vill jag som belägg när det gäller det svenska området särskilt nämna de undersökningar som redovisas i Marie-Christine Skunckes *Gustaf III — Det offentliga barnet*, Stockholm 1993, i min egen *Salongsretorik*, samt i flertalet av bidragen i antologin *Progymnasmat. Retorikens bortglömda text- och tankeform*, red. S. Hansson, Åstorp 2003.

¹⁰ Dessa anteckningsböcker hade en rad olika namn som *libellus memorialis*, 'minnesbok', *thesaurus* eller *ærarium*, 'skattkammare', *florilegium*, 'blomsterurval' och liknande; termen *florilegium* markerade att det handlade om sentenser. Minnesböckerna omfattade oftast repertoarens 'material', men kunde också avse 'tekniker': i läroböckerna i brevskrivning rekommenderades eleverna bland annat att lägga upp minnesböcker för hur man går över till ett annat ämne, avslutar en tankegång och liknande; se Paulsen, F., *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten /...*, Bd I, 2. Aufl. Leipzig 1896, s. 354 f., samt den översiktliga presentationen i Hansson, S., "Skönheterna i skattkammaren. P.A. Wallmarks svenska antologi och den klassiska retoriken", s. 91-95 i *Samlaren* 1989.

¹¹ Mack, P., *Elisabethan Rhetoric. Theory and Practice*, Cambridge 2002, s. 44.

¹² Denna andaktsbok översattes från tyskan av Erasmus Johannes Huss och var den första bok som trycktes på det nya tryckeriet i Göteborg 1650, vilket anges i boken.

med hjälp av dessa, innan det blev dags att tillämpa det inlärd i olika typer av skriftliga och muntliga övningar, som kunde ha såväl prosaisk som poetisk form.

Svaret på frågan om hur repertoaren lärdes in är alltså att det i första hand skedde under utbildningen, genom repetition och övningsuppgifter, bådadera syftande till att förankra repertoaren i de studerandes minnen. Svaret på frågan om hur repertoaren 'fanns' hos de personer som behärskade den måste alltså bli att den, i princip och i bästa fall även i verkligheten, fanns i dessa skolade personers huvuden. Vid behov kunde den aktualiseras med hjälp av de egna minnesböckerna eller böcker skrivna av andra, och givetvis var det också möjligt att även efter studietiden befästa och utvidga repertoarkunskaperna genom fortsatt läsande och övande.¹³

Tidigt fanns det dock vissa förebud om en ny ordning som innebar att man med hjälp av böcker av uppslagskaraktär kunde komplettera sådant som man inte hade tillgång till i huvudet. Under 1500- och 1600-talen trycktes olika typer av redan utarbetade, bokstavsordnade minnesböcker, i vilka skrivare av olika slag lätt kunde finna vad de behövde framför allt när det gällde den innehållsliga delen av repertoaren.¹⁴ Dessutom tillkom, vilket vi skall se ett exempel på i ett följande avsnitt, under 1600-talet tryckta handböcker som påstod sig anvisa genvägar till färdigheter i repertoardiktning och som kunde tillhandahålla såväl de material som de tekniker som därtill erfordrades.

I. 2 Retorik och poetik, stilläran eller *decorum*

För poetikförfattare från 1500- och 1600-talen var det ett axiom att retorik och poetik var två sidor av samma mynt, och att skillnaden mellan poesi och talekonst i huvudsak bara bestod i att poesin använde sig av meter och rim.¹⁵ När det gäller frågor om hur en poet skulle göra *inventio*, *dispositio* och *elocutio* hänvisade poetikförfattarna ofta till retorikböckernas utförligare framställningar om dessa arbetsmoment. Själva koncentrerade de sig då i stället på

¹³ I Beata Rosenhanes övningsböcker kan man följa hur hon, långt efter det att själva inskolningen med hjälp av en lärare hade avslutats, fortsätter att bearbeta de böcker hon läser på 'skolvis', genom att skriva sammanfattningar — ibland till och med på ett annat språk än det som boken i fråga var skrivet på.

¹⁴ Exempel på sådana tryckta minnesböcker är Lehman, C., *Florilegium poeticum. Politischer Blumengarten*, Franckfurt 1638, Meyfart, J.M. & Steinbrück, M., *Melleficium oratorium*, Lipsiæ 1653 och Bergmann, M., *Deutsches ærarium poeticum oder poetische Schatzkammer*, Jena & Stettin 1661.

¹⁵ Enligt Ludwig Fischer, i *Gebundene Rede. Dichtung und Rhetorik in der literarischen Theorie des Barock in Deutschland*, Tübingen 1968, s. 67 ansåg vissa av de tyska poetikförfattarna från 1600-talet — bl.a. Harsdörffer — att det också fanns en annan skillnad: att talaren var tvungen att hålla sig till det som existerar, *res factæ*, men att poeten fick begagna sig både av detta och sådant som inte existerar, *res fictæ*.

'poesispecifika' faktorer som genre, prosodi, meter och rim. Hos Harsdörffer finns en formulering om att diktning och talekonst är som bror och syster och att ingendera konsten kan läras in eller utövas utan den andra.¹⁶ Den hållningen var gemensam för alla de samtida poetikförfattarna.

Diktning sågs huvudsakligen som en lärbar konst — det framgår av alla anvisningar och regler som ges — även om poetikböckerna också innehöll markeringar om att en diktare gärna borde vara poetiskt begåvad. En annan sida av samma sak var att diktarna under äldre tid skulle vara lärda, det vill säga kunniga i poetik och retorik och väl förtrogna med saker och former ur den antika litterära repertoaren. De tydligaste formuleringarna av det lärda poetidealet finns i poetikernas många angrepp på usla tillfällesdiktare. Hos J.G. Schottel sägs det till exempel att varje skojare inte skall inbilla sig att han är poet: det vill till mer än ett par skor för att dansa och ingen förtjänar namnet poet som inte har skaffat sig all den kunskap och "Erudition" som är nödvändig.¹⁷

Redan i antik litterär teori hade hög stil och höga ämnen förknippats med höga personer, låg stil och låga ämnen med låga personer. Som exempel på de båda ytterligheterna anfördes å ena sidan tragedin, å den andra komedin, där den första hade kungliga aktörer, historiskt ämne och sorgligt slut, den andra aktörer av lägre stånd, samtida ämne och lyckligt slut. Under medeltiden började man åskådliggöra stilläran och dess nivåer med Vergilius' tre verk *Æneiden*, *Georgica* och *Bucolica* och tänkte sig därför gärna att det fanns tre huvudstilar som hade samband med varsitt samhällsstånd: högstilen med höga, kungliga eller adliga personer, mellanstilen med bönder och lågstilen med herdar.¹⁸ Ståndsanknytningen vad gäller de två lägre nivåerna kom dock att kastas om under renässansen, i varje fall i den poetiska praktiken, eftersom herdediktning allt oftare kom att handla om personer av högre stånd i pastoral förklädnad. I diktningen från renässansen och framåt märks för övrigt tydligt att man ingalunda bara räknade med tre stiltivåer utan att de möjliga nivåerna i praktiken var många.

Sambandet mellan höga personer och högre stilart och lägre personer och lägre stilart kom med tiden att bli en grundregel i poetiken. Man talar inte om

¹⁶ Harsdörffer, G.P., *Poetischer Trichter. Die Teutsche Dicht- und Reimkunst/ ohne Behuf der Lateinischen Sprache/ in VI. Stunden einzugiessen*, Nürnberg 1650, del III, företalet s. B iij, höger.

¹⁷ Schottel, J.G., *Ausführliche Arbeit von der teutschen HauptSprache /.../*, Braunschweig 1663, s. 106. Se även Opitz, M., *Buch von der deutschen Poeterey. Abdruck der ersten Ausgabe (1624)*, Halle 1876 (Neudrucke deutscher Literaturwerke des 16. und 17. Jahrhunderts, I) s. 12 ff, Kindermann, B., *Der deutsche Poët*, Wittenberg 1664, s. 19 och Harsdörffer, a.a. del II, förordet, där det hävdas att dåliga poeter bör straffas lika hårt som människor som förgiftar folks brunnar eller medvetet smittar ner andra med pest.

¹⁸ När det gäller bönder och herdar får detta inte tas bokstavligt: Vergilius' *Georgica* handlade snarast om det liv som levdes av romerska godsägare på deras latifundier och herdarnas modell är de herdar som levde under guldåldern och umgicks med nymfer och gudar. 'Vanliga' bönder och 'vanliga' herdar hade inte i tidens dikter att göra annat än möjligen som komiska inslag.

alla ämnen på samma sätt, skrev Opitz, utan man bör om låga ämnen välja låga ord, om höga ämnen höga ord och om medelmåttiga ämnen medelmåttiga ord.¹⁹ Harsdörffer jämförde byggmästarens husbygge med diktarens ordbygge: En byggmästare vore en dåre om han uppförde ett kungligt palats till en borgare eller en bonde, och liksom byggmästaren måste diktaren inrätta sitt verk efter tiden, platsen och personernas beskaffenhet.²⁰ Fortsatt giltighet hade också sambandet mellan historiskt ämne, sorgligt slut och högre stil samt samtida ämne, lyckligt slut och lägre stil. Detta fick konsekvenser bland annat för stiltivån i grav- respektive bröllopsdiktningen. Gravskrifter var sorgliga, men dessutom av historisk typ, eftersom de handlade om en avliden person. De borde därför genomgående ligga på en högre stiltivå än bröllopskrifter som gällde lyckliga tilldragelser och var inriktade på samtid och framtid. Frågan om vad som avsågs med mellanstil tar de samtida retorik- och poetikböckerna genomgående lätt på. De nöjer sig oftast med att inskräpa det självklara, att mellanstilen är lägre än högstil men högre än lågstil.

Principen om *decorum* går ut på att allt i en dikt eller ett tal skall passa med allt annat däri och handlar alltså just om stillärens krav på samstämmighet mellan innehåll, stiltivå och språkligt uttryck. *Decorum* kan ses som internt när det handlar om samstämmigheten inom ramen för texten i fråga och externt när, som i tillfällesdiktningen, den sociala nivån hos adressaterna eller föremålen för skrifterna också får påverka stiltivån i skrifterna. Båda typerna av *decorum* är socialt bestämda, eftersom de grundade sig på vilka personer och vilka saker som i det samtida samhället ansågs vara höga eller låga, passande eller opassande för varandra.²¹ Men inom tillfällesdiktningen skulle alltså även adressaternas eller föremålets stånd, kön, ålder och sociala ställning vägas in innan den lämpliga stiltivån för skriften i fråga kunde fastställas.²²

I gravskrifter, där den avlidne ju var huvudpersonen, var det hans eller hennes sociala nivå som bestämde skriftens stilistiska nivå enligt *decorum*. I denna typ av diktning var den avlidnes position helt avgörande för stiltivån. Bröllopskrifterna handlade oftast bara delvis om brudparen i fråga och därför var dessas sociala nivå inte lika starkt bestämmande för skrifternas stilistiska nivå. Dessutom blev de stilistiska skillnaderna i bröllopskrifter inte lika tydliga som i

¹⁹ Opitz, a.a. s. 33.

²⁰ Harsdörffer, a.a., bok III s. 32.

²¹ Goda exempel på hur genomgripande regleringen enligt *decorum* kunde vara får man i Harsdörffer, a.a. del III, som i bokstavsordning listar ett mycket stort antal olika företeelser och ger anvisning om hur dessa skall beskrivas: under hår (Haare) får man till exempel veta att unga personer ska avbildas med ljust, gamla med mörkt hår, samt att personifikationer av goda ting ska vara ljuslockiga, av onda däremot mörkhåriga; exemplet finns på s. 250.

²² För vidare diskussion se t.ex. Dyck, J., *Ticht-Kunst. Deutsche Barockpoetik und rhetorische Tradition*, andra upplagan Berlin & Zürich 1969, s. 102 och Hall, V., *Renaissance Literary Criticism. A Study of its Social Content*, New York 1945, s. 57.

gravskrifter eftersom det glada ämnet krävde lägre- eller mellanstil, som i sin tur satte gränser för såväl för temavalet som för graden av utsmyckning.

En del forskare har hävdad att det är svårt att fastställa *decorum*relaterade skillnader mellan bröllopsskrifter till brudpar av olika stånd.²³ Men att det kunde gå fel vad gäller *decorum* även i denna typ av skrifter visar bland annat en rättegång åren 1669-70 om Lucidors bröllopsskrift *Gilliare Kwaal*. Lucidor hade där tagit sig före att skämtsamt beskriva en fattig, misslyckad friare och hans göranden och låtanden i låg stil (helt enligt *decorum* i relation till en sådan löjlig person) och ställt detta i kontrast till den högadlige brudgummens lyckosamma frieri. Men brudgummen läste skriften tvärs emot denna intention, som om friaren vore ett porträtt av honom själv. Skandalen med *Gilliare Kwaal* blev därmed en skandal som handlade om *decorum*.²⁴ Att de sociala aspekterna av *decorum* ingalunda var betydelselösa inom bröllopsdiktningen visas också av att exempelvis poetikförfattarna, som Kindermann, delar upp sina bröllopsdiktsexempel efter sociala kategorier: till förnämna ståndspersoner, till andra förnämna personer och till lärda personer. Exempelen i första gruppen har ett högre språk och en ståtligare iscensättning än de i den andra och tredje, och man kan också konstatera att hans brudgummar ständigt prisas för dygder som står i samklang med vars och ens sociala ställning.²⁵

Hur det står till med *decorum* i de svenska bröllopsskrifterna blir en genomgående fråga i det följande.

I. 3 Lärda diktare och mindre lärda

En genväg till färdigheter i repertoardiktning erbjöds bland annat i Balthasar Kindermanns *Der deutsche Poët*, tryckt i Wittenberg 1664.²⁶ Kindermann var själv en lärd och uppbyren diktare som tillhörde så kallade "Elb-Schwanen-Or-

²³ Detta menar t.ex. Jan Drees i *Die soziale Funktion der Gelegenheitsdichtung. Studien zur deutschsprachigen Gelegenheitsdichtung in Stockholm zwischen 1613 und 1719*, Stockholm 1986, s. 437 f.

²⁴ För ytterligare belysning av detta, se min egen uppsats "Texten och läsaren i ett historiskt perspektiv", s. 15-34 i *Texten och läsaren i ett historiskt perspektiv*, Umeå 1985.

²⁵ Kindermann, a.a. s. 395 ff. Om stilnivån vad gäller *elocutio* i de olika grupperna ges inga anvisningar.

²⁶ Segebrecht, W. nämner, i *Das Gelegenheitsgedicht. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Lyrik*, Stuttgart 1977, s. 78, ytterligare två tyska poetiker av denna typ: A.C. Rotts *Vollständige Deutsche Poesie*, 1688, och M.D. Omeis' *Gründliche Anleitung zur Teutschen accuraten Reim- und Dichtkunst*, 1704. Dessa verk skulle, skriver han här, ge sina läsare 'direkt praktisk hjälp i samband med den numera tydliga ofrånkomliga nödvändigheten att till olika tillfällen förfärdiga en *carmen*' (min övers.).

den”.²⁷ Men han har inte skrivit sin bok för sina lärda kollegor utan för personer som kände sig föranledda att uppträda på den poetiska scenen utan att ha all den lärdom som vid denna tid fordrades för detta. Boken handlar enbart om tillfällesdiktning på tyska språket, och eftersom den lärda utbildningen ännu i första hand förmedlade repertoarkunskaper och repertoarfärdigheter på latin, kan den kanske också ha varit till viss glädje för mer erfarna diktare, eftersom man vid denna tid i allt högre grad gick över från att dikta på latin till att dikta på folkspråket. Hur som helst sammanförs här, i en slags gör-det-själv-handbok på runt 750 sidor, sådana retoriska och poetiska kunskaper, som diktare och läsare under studietiden förväntades införliva, alltså vad Engdahl kallar ”poetiska halvfabrikat”, den typ av språk som applicerades ovanpå det naturliga språket för att göra detta till ’litteratur’.

På titelbladet får läsaren veta att Kindermanns bok ’tydligt och utförligt’ men ändå ’på helt kort tid’, kan lära honom att skriva eleganta dikter till alla förefallande tillfällen och till alla slags personer av såväl högre som lägre stånd. Eftersom de många exemplen i boken är hämtade ur ’de förnämsta poeternas skrifter’, fortsätter den säljande titeln, onödiggörs dessutom såväl tragglande med prosodier²⁸ som eget letande i en mängd olika diktares verk.

Jag vill särskilt stanna till vid andra boken²⁹, som på retorikens och poetikens sedvanliga sätt beskriver hur den blivande tillfällesdiktaren skall gå till väga för att fylla sina dikter med innehåll, det vill säga göra sin *inventio* eller ’uppfinna sakerna’, som var det första momentet i den retoriskt-poetiska arbetsprocessen. (De båda följande momenten kallades för *dispositio*, då man ordnade och sovrade i det stoff man inventerat, och *elocutio*, då man valde den språkdräkt som innehållet borde klädas i.³⁰) Här redovisas först och främst hur man går till väga för att ta fram en innehållslig litterär repertoar — repertoarens material med Engdahls termer eller diktens ’saker’ med retorikens språkbruk. I samband med detta ges en uppsjö av exempel på vad man kan finna vid sin *inventio*. De saker som här lyfts fram förekommer frekvent även i den svenska samtida tillfällesdiktningen. Kindermanns exempel ger därmed en provkarta på

²⁷ En av flera poetordnar som vid denna tid instiftades i Tyskland för att odla och rykta det tyska språket. Elb-Schwanen-Orden grundades c:a 1656/58 av poeten Johann Rist i staden Wedel vid Elbe och fortlevde fram till 1667. Medlemmarna, som mest 46 stycken, skulle helst vara berömda poeter. Alla tog sig olika herdenamn: Kindermann kallades ”Kurandor”; uppgifterna hämtade från <http://de.wikipedia.org/wiki/Elbschwanenorden>.

²⁸ D.v.s. verk om den del av ljudläran som beskrev accent- och kvantitetsförhållanden i språket, särskilt med sikte på versifikation; *Nationalencyklopedien*, bd 15 s. 304.

²⁹ Kindermann, a.a. s. 47-236.

³⁰ Denna ordning är den som anbefalls i alla retorikböcker från tiden, men i den fullständiga klassiskt-retoriska arbetsprocessen ingick från början ytterligare två moment — *memoria*, då man arbetade med att lägga sitt tal på minnet, och *actio* eller *pronuntiatio*, förberedelserna för och själva framförandet av talet. När litteraturen kom att bestå av nedskrivna texter blev dessa moment, i varje fall som arbetsmoment i den retoriska processen, mindre viktiga och utelämnas därför ibland i retorikböckerna.

de innehållsliga repertoarer, som en mer förfaren och lärd tillfällesdiktare än bokens tilltänkte läsare ännu på 1660-talet förväntades ha tillgång till i sitt minne.³¹

För *inventio* anvisade retoriken två huvudvägar som i praktiken nästan alltid brukade kombineras. Den ena var *imitatio*, imitation, vilket innebar att man kunde låna såväl saker som disposition eller ordval från någon annan diktare och därefter anpassa det lånade efter de egna behoven. Inom repertoardiktningens tradition var detta inget fel, bara man självständigt förmådde gestalta det man hade lånat. Den andra var att söka efter det lämpliga innehållet för den tilltänkta dikten med hjälp av så kallade *loci* eller 'sökställen', som hade specificerats redan i de antika retorikläroböckerna. I det första fallet gör diktaren, skrev diktaren och poetikförfattaren G.P. Harsdörffer 1650, som biet som samlar sin honung ur alla möjliga slags blommor, i det andra som silkesmasken, som ur den egna kroppen spinner fram den kostbara tråden.³²

Kindermann lär ut båda metoderna, men förenklar dem. Första kapitlet i andra boken handlar om att finna diktens saker med hjälp av *locus* 'namnet', alltså namnet på den person som skall uppvaktas med dikten. Här får man en rad exempel på hur olika diktare gjort *inventio* i sådana fall, diktare som man alltså kan imitera. Ett av exemplen är en bröllopsdikt av Andreas Tscherning till en viss herr Baumann, där det till brudgummens namn knutna ordet "bauen" (bygga) fungerar som *locus* för huvuddelen av dikten. Så här kan man skriva, säger Kindermann: Baumann har redan på jorden byggt en plats åt sig i himlen eftersom han inte har byggt på gods och guld utan på Gud och hans heliga skrift. Därmed har han byggt sig ett gott rykte bland människor och ett ärat namn bland poeter. Eftersom det är vår, och fåglarna bygger sina bon, bör också Baumann nu bygga ett eget näste för sig och sin unga fru, 'och så vidare'.³³

De närmast följande kapitlen handlar sedan om hur man uppfinner innehållet i olika dikter genom att utgå från *loci* som knyter an till antik mytologi. Här presenterar Kindermann först inte mindre än ett fyrtiotal av de manliga och kvinnliga antika gudomligheter som ansågs befolka himlen och rekapitulerar också kort en mängd historier som brukar berättas om dem. Därefter går han på samma sätt igenom ungefär lika många gudomligheter som sägs befolka jorden. Sist följer en lika lång och likadant uppställd exposé över de gudomligheter som

³¹ Genom sina beskrivningar av vad man kan säga 'först' och 'sedan' och exemplifieringarna ur olika tyska tillfällesdiktares verk ger Kindermann också vissa anvisningar om *dispositio* och *elocutio*, moment i vilka man framför allt applicerade vissa tekniker för att framföra det material man samlat, men det är ändå *inventio* som är huvudsaken i boken.

³² Harsdörffer, a.a., del I, s. 16: "es müsse der Poet erstlich seyn gleich dem Bien/ das von allen Blumen Honig machet; nachmals gleich dem Seidenwurm/ der von sich selbst den köstlichen Faden spinnet." Harsdörffer påpekar dock också att även poetiska bin alltid måste göra något mer med det lånade än att bara översätta och använda det rakt av; ibid. s 103. Såsom framgår av titeln är även denna bok tänkt som ett hjälpmedel för mindre lärda personer som, trots detta, ville skriva tillfällesdikt.

³³ Med just dessa ord, som visar att Kindermann tilltror läsaren att kunna gå vidare på egen hand, slutar nästan alla exemplifieringar.

befolkar underjorden. De innehållsrika beskrivningarna av vilka dessa runt hundra tjugo gudar är, vad de representerar, under vilka olika namn de är kända och allt vad de påstås ha utfört, följs av tre sviter med exempel på hur olika diktare har tagit de respektive gudarna i poetiskt bruk.

På samma sätt, och med lika ymniga diktexempel, går Kindermann sedan igenom hur man kan använda 'de livlösa tingen', i form av personifikationer, som *loci* vid sin *inventio*. Han fortsätter så med att beskriva de saker som erbjuds sig när man tar sig själv — vi skulle nog säga den egna diktarrollen — som *locus*, då man till exempel finner sådana saker att skriva om som den egna ringheten och poetiska oförmågan eller den oförtjänta vänskap som man gynnats med från den person dikten vänder sig till. I ännu ett kapitel lär man sig sedan hur man som *loci* kan använda de olika förnämliga dygder och goda egenskaper som kännetecknar personerna man vill skriva om, med genomgångar först av alla möjliga slag av dygder som dessa kan inneha och sedan av diktexempel skrivna med utgångspunkt från de uppräknade dygderna.

Andra boken avslutas med tre på samma sätt uppbyggda kapitel om hur man gör *inventio* utifrån *loci* som platsen, det vill säga landet eller orten där personerna bor eller utifrån tiden som de lever i. Kindermann avslutar med att undervisa om hur man också kan utnyttja olika typer av liknelser som *loci* för dikten. Ett flertal diktexempel går igenom och anbefalls för imitation även i dessa kapitel.³⁴

Att sådana saker, som Kindermann här ger de tyska tillfällesdiktarna anvisningar om, inte bara är att se som repertoarer för diktare utan också som något som deras ideala läsare borde känna till, framgår av det sätt på vilket repertoarer brukade användas i dikt under senare halvan av 1600-talet, inte bara i Tyskland utan även i Sverige. Metoden, som jag på annat ställe har kallat för 'poetisk stenografi', innebar att diktarna mycket kortfattat hänvisade till kända 'repertoarsaker', med den tysta förutsättningen att läsarna eller åhörarna skulle klara av att supplera med det som inte utsades i dikten.³⁵ Hur pass stor förtroendet med repertoaren — här i form av berättelser om antika grekiska och ro-

³⁴ Segebrecht ger, i a.a. s. 114-137, en systematiserad lista på de *loci* som poetikerna brukade anbefalla: 'namnet', 'personens stånd', 'sakens beskaffenhet', 'sakens natur', 'sakens ändamål', 'sakens effekter' (som preciseras till att man skriver om hälsan till en medicinare och om rättvisan till en jurist), 'vad som möjliggjort saken', 'de delar som saken som helhet består av', 'sammanhörande saker', 'sakens omständigheter' (som årstiden eller orten för tillfället i fråga), 'jämförelser', '*exempla*', 'vittnesbörd' (d.v.s. sådant som bibelcitater eller ordspråk). När det gäller texter som anbefalls för imitation påpekar han att ett skifte skedde runt 1700: dessförinnan var de antika auktorerna viktiga, därefter tyska dikter och tyska diktare; a.a. s. 143. En resonerande genomgång av hur *loci* konkret användes i bröllopsdiktning under 1600-talet finns i Baumgartner, W., "Lübecker Hochzeitsgedichte. Aspekte und Facetten", s. 58-87 i *Der Wagen. Lübecker Beiträge zur Kultur und Gesellschaft*, Lübeck 2004.

³⁵ Ytterligare överväganden om poetisk stenografi finns i Hansson, S., *Från Hercules till Swea. Den litterära textens förändringar*, Göteborg 2000, kap. 4.

merska personer — en diktare som Lucidor förutsatte hos publiken framgår av följande citat ur en av hans gravskrifter från 1672:³⁶

Lysimachus han såg sin Död i *Leyons* mun/
 Slap lijkwäl til en tijd/ at dö en annan stund
 Igenom dubbel Död; Kom *Croesus* ey från Döden
 När som han reda satt emellan Låg- ok Glöden?
 Så leker Döden titt/ män mästedels thet skier/
 At han besnärier en på tusenfald maner.
 Dog ikki *Sophocles* aff Roos och mykkit Nöye?
Philemon fek sin Död vtaff förmykkit löye/
Anacreon han stryps aff *Wijnbärs* koorn han fåår/
 Ok *Fabius* som drak med *Miölken* in et *Häär*/
Hostilius bran vp sen han aff *Åskian* slagen/
 Ok *Catulus* han bleff aff *Ooß* från *Werlden* tagen/
 Ett *Fiskiar-Spörsmåhl* brakt *Homerum* i slijk nöd/
 Then gamble *Æschill* Skald bleff aff en *Ostra* död/
 Som *Örnen* släpt' uhr *Kloen*/ ok genom *Olycks* falle
 Föll vtaff *Högden* neer/ på *Æschils* *Flinte* skalle/
 Ett lijtet *ärmeklä* war *Macers* *hiertekuaaff*/
 Ett lijte *Fiskebeen* la *Priscum* i sin *Graaff*.
 Sij *Cæsar* som så titt haer gifwit sig i *fahra*/
 (Hwar Döden rund om kring mång tusend sammanpara)
 Ok lett åt *Dödens* *Hoot* i två och tretti' *Slagh*/
 Föll seen för *Wän* sins *Dart* vppå sin *Heders* dag.

Publiken behövde naturligtvis inte ha kunskaper om varje persons historia, eftersom samma huvudtanke ständigt varierar — att döden drabbar oförmodat och snabbt. Ändå är det väl så att denna långa rad av namn, som retoriskt sett fungerar som *exempla*³⁷, och de synnerligen kortfattade hänvisningarna till berättelserna om dem, numera knappast ens förmår förmedla huvudtanken i avsnittet. Metoden bygger på en för diktare och publik gemensam litterär och kulturell kompetens, som i våra dagar framstår som mycket främmande.

En fördjupad diskussion kring repertoarer, repertoardiktning och bröllopsdiktande följer i kapitel V nedan, där också undersökningsmetodiken närmare presenteras och diskuteras.

³⁶ Johanson (Lucidor), L., *Samlade dikter*, SVS, Ny serie, Stockholm 1997, gravskriften XI, s. 234 ff; citeras fortsättningsvis som Lucidor, SVS.

³⁷ *Exempla* definieras i retoriken som historiska eller fiktiva personer/personifikationer som får illustrera något bestämt förhållande.

I. 4 Bröllopsdiktingen och konstens regler

Trots att bröllopsdikterna var många, ute i Europa redan från 1400-talet och framåt och i Sverige under 1600- och 1700-talen, kom bröllopsdikning aldrig att av poetikförfattarna uppfattas som någon särskilt intressant dikttyp. Bernt Olsson vågar till och med hävda att "inga poetiker fixerade regler för genren".³⁸ I huvudsak har han rätt i detta, trots att bröllopsdikning faktiskt tas upp i en av de sju lärda poetikböcker från 1500- och 1600-talen som jag närmare har studerat.³⁹ Hos Julius Cæsar Scaliger, vars inflytelserika *Poetices libri septem* trycktes första gången 1561⁴⁰, ägnas bröllopsdikten ett eget kapitel⁴¹. Några "fixerade regler" formuleras dock inte heller där.

Scaliger anger för det första, att det finns fyra slags bröllopskrifter: *scolion*, som sjungs vid bröllopfesten, *epithalamium*, som sjungs när bruden leds till brudkammaren, den berättande bröllopsdikten, som exemplifieras med dikter av Musæus, Statius och Ovidius med flera, samt den blandat lyrisk-narrativa bröllopsdikten, där Catullus' dikt LXIV tjänar som exempel. Detta bör snarast läsas som en litteraturhistorisk översikt — dessa typer av dikning med anknytning till bröllop hade förekommit i den antika litterära traditionen.

³⁸ Olsson, B., *Bröllops besvär ihugkommelse*, utg. med inledning, kommentar och ordkonkordans, del II, Lund 1970 (Skrifter utgivna av Vetenskaps-societeten i Lund 63) s. 23. Verket citeras i det följande Olsson, *Bröllops besvär* II.

³⁹ Utöver J.C. Scaligers *Poetices libri septem* har jag gått igenom Pontanus, J., *Poeticarvm institutionem libri III*, andra uppl. Ingolstadii 1597, Opitz, M., *Buch von der deutschen Poeterei* (1624), nytryck Halle 1876, Buchner, A., *Anleitung zur deutschen Poeterei* (1665), nytryck Tübingen 1966, samme författares *Poet* (1665), nytryck Tübingen 1966, Harsdöffer, G. P., *Poetischer Trichter*, 1648-53, Arvidi, A., *Manuductio ad poesin Svecanam* (1651), nyutgåvan Stockholm 1996, och Schottel, J.G., *Ausführliche Arbeit von der teutschen HauptSprache* (1663).

⁴⁰ "Framför allt i Nordeuropa, inte minst i Sverige, blev Scaligers bok direkt eller indirekt det grundläggande verket i poetik långt in på 1700-talet. På den baserade sig undervisningen i litterär framställning i skolor och vid universitet", skriver Ridderstad, P.S. i "Vad är tillfällesdikning? En kort översikt" i *Personhistorisk tidskrift* 76, 1980, s. 27. Vernon Hall understryker att Scaligers poetiska teorier fortsatte att dominera så länge den samhällsordning som producerat dem ägde bestånd: i politiska termer till franska revolutionen, i litterära fram till romantiken; Hall, V., *Life of Julius Cæsar Scaliger (1484-1558)*, Philadelphia 1950, s. 152. Att Scaliger tog upp bröllopsdikning i sin bok ses av Virginia Tufte som en bidragande orsak till genrens renässans under 1500-talet; Tufte, V., *The Poetry of Marriage. The Epithalamium in Europe and its Development in England*, Los Angeles 1970, s. 113. Om Scaligers poetik se även Spies, M., "Between Epic and Lyric. The Genres in J.C. Scaliger's *Poetices Libri Septem*", s. 260-270 i *Renaissance-Poetik/Renaissance Poetics*, ed. H.F. Plett, Berlin & New York 1994. Som ovan framgått ger också Kindermann, a.a. anvisningar för ovana diktare som vill skriva bröllopsdikt.

⁴¹ Scaliger, a.a. andra uppl. 1581 s. 381 ff. Se även Tufte, a.a. s 133 f., för sammanfattning av och kommentarer till Scaligers anvisningar.

Den ideala bröllopsskriften består, fortsätter Scaliger sedan, av inledning och sex därpå följande delar. Man inleder med att skriva om sådant som brudgummen och bruden önskar sig eller med en beskrivning av bröllopfestligheterna. Första delen, vars syfte är att beveka bruden till kärlek, kan antingen beskriva brudgummens kärlekslängtan och alla de dygder han har, eller framställa bröllopet som en effekt av Venus' eller Cupidos makt över paret. Andra delen skall lovprisa brudparet och den tredje skall lova de nygifta en lycklig framtid. Fjärde delen ska innehålla höviska skämtsamheter, men varsamt framförda, särskilt när diktaren gör hänsyftningar på bruden: här kan man till exempel skriva om den strid som skall följa och den seger som skall vinnas. Femte delen skall innehålla löften om avkomma och den sjätte uppmana till sömn — men bara för bröllopgästerna, inte brudparet. Man kan också tillfoga skämtsamheter som är mindre anständiga, vilkas syfte sägs vara att driva bort onda andar och ogynnsamma förebud. I denna dispositionella beskrivning verkar Scaliger ha just den samtida nylatinska⁴² bröllopsdiktningen för ögonen. I vilken mån Scaligers dispositionsschema, eller något annat, förekommer även hos de svenska bröllopsdiktarna och i bröllopsdiktningen på svenska skall belysas i det följande.

Även i Kindermanns mindre lärda genomgång av hur man skriver bröllopsdiker möter flera av de bröllopsdiktsämnena som Scaliger hastigt nämner. Enligt Kindermann kan bröllopsdiker handla om Cupidos konster och påfund eller, med hjälp av någon gud som Amor eller Mercurius, berätta vad vi själva, eller dessa gudar, har observerat vad gäller kärlek mellan män och kvinnor, jungfrur och ynglingar.⁴³ Kindermann nämner också ett annat ämne som vi kommer att möta ganska frekvent i den svenska bröllopsdiktningen: att man kan skriva om den ytliga och okyska kärlek som andra par, men givetvis inte brudparet, låter sig styras av.⁴⁴ Såväl Scaligers som Kindermanns förslag till ämnen pekar på att den innehållsliga spännvidden var stor. Samma intryck får man hos G.J. Vossius, som visserligen inte skrivit någon poetik men som ger råd för bröllopsorationer i sin retoriska grundbok *Elementa rhetorica*. Dessa kan inledas med att man visar upp "hur allting styrs av en naturlig drift att frambringa något som är likt sig själv, och hur detta sker genom olikheternas sammansmältning." Sedan tar

⁴² 'Nylatin' är den gängse benämningen på det latin som användes i europeisk litteratur från slutet av 1400-talet fram till c:a 1800; se Helander, H., *Neo-Latin Literature in Sweden in the Period 1620-1720. Stylistics, Vocabulary and Characteristic Ideas*, Uppsala 2004 (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Latina Upsaliensia, 29) s. 13. Eftersom någon risk för förväxling med klassiskt eller medeltida latin inte finns i mitt sammanhang, kallar jag fortsättningsvis skrifter på detta språk för 'latinska'. Bidrag till denna diktningens svenska historia finns också i Bergh, B., "Reformations- och stormaktstidens svenska latindiktning", i *Den levande antiken*, Stockholm 1973 s. 9-32, och i Johannesson, K., "Renässansens latinpoesi. Studier kring Henricus Mollerus", s. 55-94 i *Vetenskapens träd. Idéhistoriska studier tillägnade Sten Lindroth 28.XII.1974*, red. G. Eriksson, T. Frängsmyr, M. von Platen, Stockholm 1974.

⁴³ Kindermann, a.a. s. 139. Han exemplifierar sedan, s. 395-456, med bröllopsdiker av bl.a. Opitz, Sieber och Tscherning.

⁴⁴ Förslaget går tillbaka på en dikt av Opitz och finns i Kindermann, a.a. s. 414 f.

man upp "äktenskapets fördelar, som är gott anseende och barnalstring, samt att kunna hålla mycket av livets elände på avstånd." Alternativt kan man visa på "hur gårdar, byar, städer och länder har sitt ursprung i det äktenskapliga ståndet." Så "önskar man de nygifta lycka till, framställer för dem i en livfull bild de egna barnens lekar, och jämför dessa med brudgummen när han var liten." Sist prisas brudgum och brud och "uppmannas till ömsesidig kärlek."⁴⁵

Att bröllopsdiktningen inte bara var ämnesmässigt bred utan också, i jämförelse med andra diktarter, ovanligt öppen för nya grepp understryks av Olsson: "Läser man den svenska bröllopspoesien från något decennium i mitten av 1600-talet, förvånas man över diktarnas uppfinningsrikedom. Det förefaller som om poeterna satte en ära i att vara originella."⁴⁶ 'Originella' är möjligen inte riktigt rätta ordet att använda om dessa bröllopsdiktare. Vad man i stället kan säga om de sena 1600-talsdiktarna är, att de inte drar sig för att utnyttja någon av alla de möjligheter som bröllopsdiktsrepertoarerna erbjuder dem. Att bröllopskrifter även under frihetstiden var motiviskt långt mer variabla än gravskrifter har påpekats av Ann Öhrberg.⁴⁷

I. 5 Tidigare forskning om svensk tillfälles- och bröllopsdiktning

En del av den svenska och utländska forskning som har varit viktig för mig när det gäller de teoretiska och metodiska utgångspunkterna för denna undersökning har nämnts i det föregående och kommer att ytterligare lyftas fram i kapitel V. För alla källor till impulser, samlade under ett långt forskarliv, är det svårare att ge en samlad redogörelse. Dessa kommer att aktualiseras då diskussionen så kräver. Nedan koncentrerar jag mig på den tidigare forskningen om svensk tillfälles- och bröllopsdiktning.

Forskningen om svensk tillfällesdiktning var länge inte särskilt omfattande, men har tillvuxit under senare år. Korta genomgångar om grav- och bröllopskrifter finns i äldre verk som Gunnar Castréns *Stormaktstidens diktning*, 1907, och Otto Sylwans *Den svenska versen från 1600-talets början*, 1925. En modern översikt av handfast och gediget slag är Per S. Ridderstads "Vad är tillfällesdiktning?" i *Personhistorisk tidskrift* 76, 1980. Viktiga är också samme författares redan nämnda bidrag från 1983 i *Den svenska boken 500 år* samt hans "Diktning för tillfället", i *Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden*, 2005.

⁴⁵ Vossius, G.J., *Elementa rhetorica*, övers. och utg. av S. Hansson, Göteborg 1990 (Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Meddelanden 5) s. 14.

⁴⁶ Olsson, *Bröllops besvär* II s. 23. Som i det följande skall visas är det knappast bröllopsdiktningen från 1650-talet utan den från 1600-talets senare decennier som ger ett sådant intryck.

⁴⁷ Öhrberg, A., *Vittra fruntimmer. Författarroll och retorik hos frihetstidens kvinnliga författare*, Stockholm 2001, s. 130.

Sylwans vershistoria fick en innehållsrik fortsättning i Carl Ivar Ståhles *Vers och språk i vasatidens och stormaktstidens svenska diktning*, 1975, som innehåller viktiga iakttagelser om tillfällesdiktningen under 1600-talet. Det finns dessutom forskare som har studerat produktionen av tillfällesskrifter lokalt, som Jan-Öyvind Swahn i *I glädje och sorg. Personverser från Kungl. Amiralitetsboktryckeriet i Karlskrona 1728-1799 jämte en inledning om personverserna som festsed*, 1963, Sven Almqvist i "Personverser tryckta i Småland före år 1800", i *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 56, 1969, samt i bibliografierna *Småländska personverser* I, II och III, 1973-1975. Tillfällesskrifterna med anknytning till Finland 1562-1713 har inventerats av Toini Melander 1951. Allan Ranius har förtecknat personverser och likpredikningar från Linköping 1636-1970 i *Biographica minora*, 1987. Om tillfällesvers i tidningspress handlar Anne-Christine Lindvalls *Anpassade för tillfället. Bruket av personvers i Norrköpings tidningar 1760-1869*, 2004. Några olika aspekter på tillfällesdiktning i Finland har studerats av Pirkko Lilius i *Språkval och ordval i tillfällesdiktningen i Finland 1700-1749*, 1994. Tillfällesdiktning i Lübeck och Stralsund, även av svenska författare, har undersökts av W. Baumgartner.⁴⁸ Om en här inte tidigare nämnt tillfällesgenre skriver Göran Stenberg i sin avhandling *Döden dikterar. En studie av likpredikningar och gravtal från 1600- och 1700-talen*, 1998.

Hos litteraturvetenskapligt inriktade forskare har det främst handlat om enskilda författares bidrag inom tillfällesdiktningen, som Ulf Lindbergs *Tiggarskrift och talekonst. Studier i Carl Johan Lohmans bröllops- och begravningsdiktning* del I 1968, del II 1971 (otryckt licentiatavhandling i Lund), min egen "*Bröllopslägrets skald och bårens*". *Studier i Lucidors tillfällesdiktning*, 1975, och Stefan Ekmans "*I Skuggan af Din Graf, jag på min Lyra slår*", 2004, som handlar om C.M. Bellmans dikter över döda. Bellmans bröllopsdiktning har inventerats och undersökts av Annie Mattsson i "Bellman och Hymen. En studie av Bellmans bröllopsdiktning" i *Samlaren* 2003. Men också andra perspektiv på tillfällesdiktning finns representerade på det litteraturvetenskapliga fältet. Lars Burman har undersökt bruket av sonetter i bland annat tillfällesdiktning i *Den svenska stormaktstidens sonett*, 1990, och Janne Lindqvist har studerat hur handelsmän framställdes i tillfällesskrifter riktade till denna grupp i *Dygdens förvandlingar. Begreppet dygd i tillfallestryck till handelsmän före 1780*, 2002. I Ann Öhrbergs *Vittra fruntimmer. Författarroll och retorik hos frihetstidens kvinnliga författare*, 2001, är genusperspektivet styrande, men här finns också avsnitt om tillfälleslitteratur i allmänhet samt vardera ett om av kvinnor författa-

⁴⁸ Baumgartner, W., "Deutsche und Schwedische Hochzeits- und Trauergedichte in Stralsund. Eine Fallstudie", i *Ostsee-Barock. Texte und Kultur*, hrsg. von W. Baumgartner, Berlin 2006 (Nordische Geschichte, hrsg. von J.E. Olesen, Bd 4.) s. 105-136; densammes "Lübecker Hochzeitsgedichte. Aspekte und Facetten" s. 58-87 och "'Der heiße Trieb der Wunder-Reichen LIEBE'. Petter Olufsson Warmmarcks und Gunno Eurelius Dahlstiernas Gedichte zu einer Hochzeit in Stralsund 1696", i *Skandinavistik*, 1/2001, s 3-25.

de grav- respektive bröllopsskrifter. Om så kallade stenstilar såväl inom tillfällesdiktning som i annan diktning har P.S. Ridderstad skrivit i *Konsten att sätta punkt*, 1975. Om tillfällesdiktarnas försörjning — i skarp polemik mot den bild av författarrollen under äldre tid som tecknades i Bo Bennich-Björkmans *Författaren i ämbetet*, 1970 — har Magnus von Platen skrivit i *Yrkesskalder — fanns dom? Om tillfällespoeternas försörjningsfråga*, 1985. Om tillfälleskrifter på tyska skrivna i Stockholm 1613-1719 handlar Jan Drees' omfattande *Die soziale Funktion der Gelegenheitsdichtung*, 1986. Om nylatinska svenska gravskrifter vid ett särskilt tillfälle handlar Annika Ströms *Lachrymæ Catharinæ. Five Collections of Funeral Poetry from 1628*, 1994, och om svensk nylatinsk tillfällesdiktning i allmänhet Gejrot, C. och Ström, A., *Poems for the occasion. Three Essays on Neo-Latin Poetry from Seventeenth Century Sweden*, 1999. När det gäller de flesta aspekter på nylatinsk diktning i Sverige, tillfällesdiktning såväl som diktning av annan art, finns numera också Hans Helanders omfattande *Neo-Latin Literature in Sweden in the Period 1620-1720. Stylistics, Vocabulary and Characteristic Ideas*, 2004.

Ett viktigt verk i svensk forskning om bröllopsdiktning är, fortfarande, Bernt Olssons tvåbandsverk *Bröllops besvär's Ihugkommelse I-II*, 1970. Förutom en noggrann utgåva av den anonymt författade bröllopsskriften finns här en gedigen litteraturhistorisk översikt över bröllopsdiktning från antiken och framåt och en historisk genomgång av alla de bröllopsdiktsmotiv som skriften aktualiserar. Olsson har alltså redan här lyft fram en stor del av den europeiska och svenska bröllopsdiktningens innehållsliga repertoar, fast från andra utgångspunkter än de jag gjort till mina. Olssons frågeställning är framför allt historiskt-komparativ, inriktad på vilka författare det är som har använt motivet i fråga under historiens gång och på hur författaren till *Bröllops besvär's Ihugkommelse* kan ha mött det, en typ av påverkansfrågor som blir mindre centrala om man, som jag, räknar med bröllopsdiktsrepertoarer som i sina huvuddrag var gemensamma för såväl diktare som publik under 1600-talet.

I. 6 Europeisk bakgrund samt om hur bröllopsskrifter presenterades

Bröllopsdiktning förekom redan i den antika grekiska och romerska litteraturen. Den utvecklades, skriver Adelheid Gärtner, ur de körsånger som vid de grekiska bröllopen hade sjungits till gästernas ära.⁴⁹ Bernt Olsson ser Sappho som bröllopsdiktningens viktigaste grekiska företrädare, som i sin tur blev förebilden för den romerske poeten Catullus' bröllopsdiktning.⁵⁰ Bröllopsdiktningen tillfördes

⁴⁹ Gärtner, A., *Die englische Epithalamienliteratur im siebzehnten Jahrhundert und ihre Vorbilder*, Coburg 1936, s. 5.

⁵⁰ Olsson, *Bröllops besvär* II s. 10.

dock, skriver Olsson, flera nya och ända in i svenskt 1600- och 1700-tal bestående drag av några senromerska, numera ganska okända poeter. Statius började, enligt Olsson, med mytologiska berättelser ("conter") som ställde fram en slags förhistoria till bröllopet, liksom med skildringar av kärlekens allmakt i naturen som en orsak till brudparets kärleksrelation. Han nämner författare som Sidonius Apollinaris, Ausonius och Patricius som företrädare för genren och pekar också på att det hos Claudianus finns exempel på hur skämtdikter fogats till bröllopskrifter — en förelöpare till de gåtor som ibland förekom i svenska bröllopskrifter från 1600-talet.⁵¹ Under medeltiden levde bröllopsdikningen kvar som en form, men var relativt ovanlig och användes inte som tillfälleskrift till bröllop, skriver Virginia Tufté: den förvandlades i stället, under inflytande av kyrkans allegoriska tolkning av bibliska kärleksdikter som *Höga visan*, till andaktslitterär diktning om Kristi bröllop med kyrkan eller jungfru Marias med människosjälen.⁵²

Det nya intresset för bröllopsdikning som tillfällesdikning var ett renässansfenomen. Från 1400-talet och framåt odlades genren framför allt av nylatinska poeter runt om i Europa. Enligt Olsson trycktes också "kolossala antologier" med nylatinska dikter under 1600-talets första år.⁵³ Den nylatinska dikningen har, skriver Olsson, "utgjort en förmedlande länk mellan den klassiska litteraturen och den moderna" och tjänat "som förebild för renässansens folkspråkliga diktning". "Det gäller andra genrer", tillfogar han, "men man har allt skäl att anta, att det även gäller bröllopspoesien. I alla europeiska länder skrev man bröllopsdikter på latin innan man började använda folkspråken."⁵⁴

Bröllopsdikningens första hemort i Sverige var just de miljöer som först påverkades av renässanshumanismen — de lärda miljöerna vid universitet och gymnasier. Ridderstad hävdar att dessa miljöer under hela 1600- och 1700-talen var tillfälleslitteraturens starkaste fästen.⁵⁵ I takt med att fler och fler bröllopskrifter skrevs på svenska spreds dock denna diktning till en vidare krets av adressater. Även om författarna ofta var eller åtminstone ganska nyligen hade varit studenter kom adressater från samhällets över- och mellanskikt — hög-

⁵¹ Olsson, *Bröllops besvär* II s. 14 ff.

⁵² Tufté, a.a. s. 5.

⁵³ Här avses alltså inte bara bröllopsdikter; Olsson, *Bröllops besvär* II s. 18 f.

⁵⁴ Olsson, *Bröllops besvär* II s. 20. Här finns viss polemik mot G. Castrén, som i *Stormaktstidens diktning*, Stockholm 1907, hade hävdad att det var Luthers äktenskapssyn som gjorde bröllopsdikningen så populär: Olsson påpekar också att diktypen förekom rikligt också i icke-reformerade europeiska länder. Den nyare diskussionen om huruvida bröllopsdikningen var sexuellt repressiv eller ej speglas i Schneikart, M., "'Zwar Adam hat im Schlaff sein Evchen erst gekrieget/ Doch Mutter Eva nicht im Schlaff/ was sie gewiegt.' Der fromme Kinderwunsch. Zur Hochzeitsgedichten des Pastors Friedrich Fabricius (1642-1703) aus Stettin", s. 72-90 i *Tango del Norte. Festschrift für Walter Baumgartner*, Greifswald 2006.

⁵⁵ Ridderstad, "Tryckt för tillfället" s. 239.

adliga, adliga, så kallade ofrälse ståndspersoner⁵⁶ och förnäma borgare — snart att konkurrera med de lärda adressaterna. Hur och när och i vilken utsträckning detta skedde, liksom vilka konsekvenser detta språk- och miljöbyte fick för bröllopsdiktningen blir en av de frågor som skall studeras i det följande.

Forskarna är eniga om att bröllopsskrifter trycktes i små upplagor om runt ett hundratal exemplar: det handlade bara om att samtliga bröllopgäster skulle få var sitt exemplar av skriften. De verkar också vara eniga om att skrifterna framfördes muntligen och att detta skedde i anslutning till bröllopsmåltiden. När det gäller *Bröllops beswärs Ihugkommelse* preciserar Olsson uppläsandet till precis efter bröllopsmåltiden, just innan dansen började. Baumgartner skriver, utan referens till någon källa, att bröllopsskrifter staplades under brudens tallrik vid bröllopsmåltiden och lästes upp i utdrag medan denna pågick.⁵⁷ I vissa bröllopsskrifter i mitt material finns dikter försedda med notskrift eller melodihänvisningar. Det är rimligt att tro att dessa dikter framfördes till musik och/eller sjöngs unisont under bröllopsmåltiden. Åtminstone när det gäller den tidigare delen av undersökningsperioden är det därtill rimligt att tro att merparten av de strofiska dikter som finns i skrifterna skulle sjungas, även om det inte finns några melodihänvisningar. Åtminstone under 1600-talet var ju strofiskt formad diktning liktydigt med diktning avsedd för sång. Till de upplysningar som bröllopsskrifterna i mitt material ger om tidpunkten för framförandet, liksom om uppläsning respektive sång, återkommer jag i det följande. Här vill jag bara avsluta med att ta upp ett drag som Segebrecht lyft fram och som han anser skiljer ut bröllopsdiktningen från övriga typer av tillfällesdiktning: att bröllopsdikter i ovanligt hög grad var inriktade på publiken och inbjöd denna att på olika sätt delta i den process som texterna gestaltade.⁵⁸ Han går inte närmare in på hur detta skedde, men syftar väl åtminstone på att bröllopgästerna i andanom förutsattes delta i lyckönskningarna till brudparet, vilka faktiskt ofta framställdes i vi-form, kanske också på att gästerna iklädde sig rollerna som sjungande herdar när lyckönskan framfördes som en herdesång. Också till frågan om bröllopgästernas eventuella, i skrifterna inskrivna delaktighet återkommer jag i det följande.

⁵⁶ Gruppen är definierad enligt S. Carlsson, *Bonde – präst – ämbetsman. Svensk ståndscirkulation från 1680 till våra dagar*, Stockholm 1962, s. 16. Det handlade om personer som inte ingick i den traditionella ståndindelningen men ändå hade en framskjuten position: exempel är företagare, icke-adliga officerare och icke-adliga civilämbetsmän.

⁵⁷ Olsson, *Bröllops besvär* II s. 10 samt Baumgartner, "Deutsche und Schwedische Hochzeits- und Trauergedichte in Stralsund", s. 114.

⁵⁸ Segebrecht, a.a. s. 160.

I. 7 Undersökningsmaterialet

Den undersökning av bröllopsdiktningen i Sverige, som här ska redovisas, baserar sig på ett antal kronologiska nedslag i bröllopsdiktningen från sent 1500-tal fram till 1799. Mitt material utgörs av den stora huvudsamlingen av tryckta så kallade "Personalverser över enskilda" i Uppsala universitetsbibliotek.⁵⁹ I denna huvudsamling blandas de olika typerna av tillfällesskrifter med varandra. Det finns alltså ingen möjlighet att direkt komma åt enbart bröllopsskrifterna. Samlingen är uppställd kronologiskt: dess första avdelning omfattar hela den långa perioden fram till 1660 och fortsättningsvis handlar det — utom när det gäller 1700-talets sista år — om tioårsperioder. Samlingen är vidare indelad i två formatbaserade serier, av vilka den ena innehåller trycken i kvarto och oktav (de sistnämnda är dock mycket ovanliga inom bröllopsdiktningen) och den andra trycken i folio. Inom de kronologiska och formatmässiga ramarna är det sedan bokstavsordning som gäller, med skrifterna placerade med utgångspunkt från antingen brudgummens, den avlidnes eller den gratulerades efternamn.

Huvudsamlingen i Uppsala universitetsbibliotek har under senare år kompletterats med en supplementsamling, framför allt uppbyggd av kopior av i Uppsala saknade tillfällesskrifter ur samlingar i andra bibliotek. Supplementsamlingen finns inte med i mitt undersökningsmaterial. Huvudskälet till att jag inte utnyttjat den och inte heller letat efter bröllopsskrifter på annat håll än i huvudsamlingen i Uppsala är att redan denna samling erbjuder ett material som är så omfattande att det svårligen låter sig hanteras av en ensam undersökare för andra forskningsfrågor än rent statistiskt-deskriptiva. Eftersom mina huvudfrågor kräver ett textanalytiskt grepp på materialet har materialets omfattning berett mig svårigheter. Eftersom frågorna samtidigt är av generell karaktär kunde jag inte låta mig nöja med frågestyrda nedslag i materialet eller med att fokusera på någon specifik dikt- eller mottagartyp. Mina huvudfrågor krävde, som jag ser det, ett underlag av bröllopsskrifter som var tillräckligt stort för att tillåta historiska generaliseringar om den svenska bröllopsdiktningen och samtidigt tillräckligt avgränsat för att möjliggöra systematiska studier av samtliga skrifter som ingick däri.

⁵⁹ "Enskilda" står här i motsats till kungliga personer. Skrifterna till kungliga bröllop har alltså inte tagits med i undersökningen, framför allt av det skälet att jag är ute efter olika typer av generella drag, och eftersom dessa skrifter ingalunda är typiska. Att just samlingen i Carolina har valts har praktiska orsaker. I början av 1960-talet kopierades tillfällesskrifterna där på rullfilm för Göteborgs universitetsbiblioteks räkning, vilket har inneburit att jag har haft tillgång till undersökningsmaterialet på min hemort. Jag har jämfört rullfilmsbeståndet med originalskrifterna och funnit vissa luckor i Göteborgsmaterialet som beror på att band ur huvudsamlingen överhoppats vid kopieringen. Kollationering och komplettering av materialet — i den mån detta ingått i mina kronologiska urval, se vidare nedan — har skett i Carolinabiblioteket i Uppsala.

För att kunna tillgodose dessa delvis motstridande syften har jag funnit det rimligast att arbeta med utgångspunkt från ganska omfattande kronologiska urval av bröllopsskrifter, stora nog att garantera adekvata svar på de litteraturhistoriska frågorna, och ändå möjliga att gå igenom skrift efter skrift utifrån en förhållandevis standardiserad analysmetodik, som kunde hjälpa mig att finna ett inte alltför ohanterligt antal enskilda bröllopsskrifter, representativa för de olika undersökningsperioderna och för den typ av repertoarer som de tog i bruk, och på samma gång relevanta som analysobjekt utifrån de frågor jag ville ställa till dem.

Till grund för min undersökning ligger samtliga bröllopsskrifter i det ovan beskrivna huvudmaterialet i Uppsala universitetsbibliotek från det sena 1500-talet fram till och med 1659, från åren 1670-79, från åren 1690-99, från åren 1720-29, från åren 1750-59 och från åren 1790-99. Samtliga bröllopsskrifter som ingår i denna samling från dessa perioder finns med i mitt siffer- och undersökningsmaterial den mån det inte rör sig om rena dubletter. Jag har alltså (med exempel från 1600-talsmaterialet), även tagit med de skrifter som finns i samlingen bara som hänvisningar (till andra samlingar vid Carolina), liksom skrifter av Lucidor som inte finns i samlingen som originaltryck till bröllopet utan har hämtats ur ett eller flera slaktade exemplar av hans diktsamling *Helicons blomster*, och (med exempel från det sena 1700-talsmaterialet) även tagit med de bröllopsskrifter som finns intagna i samlingen bara som tidningspublicerade, i nummer av exempelvis *Nya Dagligt Allehanda* eller *Stockholms Posten*.

I. 8 Bokens uppläggning

I samband med mina genomgångar av bröllopsskrifterna från de sex undersökningsperioderna har jag också räknat på gravskrifternas och lyckönskningarnas antal. Eftersom tillfällesdiktningens volym och andelarna av olika skrifter från olika perioder ännu är så pass okända, finns först, som kapitel II, en översikt över tillfällesdiktningen som helhet i materialet från de studerade perioderna.

I kapitel III följer sedan ett stort antal kvantitativa och sociologiskt inriktade redovisningar om bröllopsdiktningen från alla de sex undersökningsperioderna: om skrifternas tids- och ståndsfördelning samt bröllopetens geografiska fördelning och om de olika språk som användes i skrifterna under olika tider. Ett avsnitt om författare och adressater och om bröllopsskrifternas sociala funktioner följer därefter. Kapitlets näst sista avdelning tar upp några aspekter på tryckens yttre utformning och dess sista de ganska fåtaliga bröllopsskrifterna på prosa. I detta kapitel går jag med ganska lätt hand förbi den första undersökningsperioden, som blir föremål för särskilt studium i följande kapitel.

Kapitel IV utgörs av ett litteraturhistoriskt upplagt studium av etablerings-skedet för bröllopsdiktning i Sverige och omfattar hela den första undersök-ningsperioden fram till 1660. Kapitlet innehåller två avdelningar av vilka den första handlar om det skede då bröllopsdiktningen slår rot i Sverige, det vill säga under perioden fram till 1650, och den andra, som gäller 1650-talet, om hur och på vilket sätt svenska språket börjar användas för bröllopsdiktning i Sverige. Det blir fråga om ganska ingående presentationer av framför allt de svensksprå-kiga skrifterna/dikterna, deras författare och de bröllopsdiktsrepertoarer, som här tas i bruk.

I kapitel V följer så, som inledning till de på repertoarstudium direkt inrik-tade fem kapitel som följer, den ovan nämnda teoretiska och metodiska fördjup-ningen kring bröllopsdiktning som repertoardiktning. Detta följs av en sum-mering om bröllopsdiktsrepertoarerna under första undersökningensperioden, fram till 1660. Kapitel VI gäller bröllopsdiktningen under 1670-talet, kapitel VII den under 1690-talet, kapitel VIII den under 1720-talet, kapitel IX den under 1750-talet och kapitel X bröllopsdiktningen under 1790-talet. Samtliga dessa kapitel är uppbyggda på ett någorlunda likartat sätt. Här gäller det att såväl genom textanalyser som kortare exemplifieringar och kvantitativa analyser lyfta fram de olika periodernas huvudrepertoarer, hur de gamla och de nya inslagen i dessa ser ut liksom de successiva förändringar som skedde vad gäller repertoarerna från undersökningensperiod till undersökningensperiod.

Avslutningskapitlet, XI, är en sammanfattande diskussion av de resultat som undersökningen givit vid handen.

I. 9 Tekniskt och terminologiskt

De separattruckta bröllopsskrifterna omfattade, under 1600-talet och det tidiga 1700-talet, vanligen flera olika dikter, som ibland också kan vara skrivna av oli-ka författare. Under resten av 1700-talet har skrifterna oftast bara en författare och består av en enda dikt. Med termen 'bröllopsskrift' eller enbart 'skrift' av-ses i fortsättningen hela trycket i fråga, medan termerna 'bröllopsdikt' eller 'dikt' reserveras för den eller de i skriften ingående dikterna.

Bröllopsskrifterna kan vara tryckta på ett halvt folioark (så kallad patent-folio, ett ovikt tryckark med text bara på ena sidan), i folio (på en gång vikta tryckark), i kvarto (på två gånger vikta tryckark) och någon sällsynt gång i oktav (på tre gånger vikta tryckark).

När det gäller trycken i halvfolio ser bröllopsskriften ut ungefär som en affisch, med skriftens titel, brudparets namn och personuppgifter, tid och plats för bröllopet med mera överst på sidan och ingående dikt/dikter därunder i två eller flera tätttryckta spalter.

Foliotrycken har, liksom kvarto- och oktavytrycken, häftesform. De kan omfatta ett eller flera tryckark. Folio- och kvartotrycken är, särskilt under 1600-talet, mer konstfullt utstyrda än halvfoliotrycken. Först kommer en särskild titelsida där man normalt finner bröllopsskriftens titel, brudgummens titel, yrke och namn, brudens titel och namn samt hennes faders eller tidigare makes namn och titlar, de eventuella gårdar som brudparet skrev sig till om det handlade om ett adligt par, datum, år och ofta också ort för bröllopet, den eventuella uppgiften om vem/vilka som uppvaktat med bröllopsskriften, tryckort, tryckare och tryckår. Titeln baksida kan vara blank, men här kan det också finnas ett emblem med bröllopostema eller ett bibelspråk eller, mest under 1700-talet, ett motto. Den första eller enda dikten i skriften börjar normalt på häftets tredje sida.

I. 10 Om återgivningen av texter

När det gäller undersökningsperioderna fram till och med 1720-talet följer jag, vid återgivning av texter eller textcitat, sedvanlig praxis i moderna utgåvor av äldre litteratur. Jag återger alltså den gamla frakturstilen med nutida antikvastil och antikvastil — som under denna tid användes för texter på språk som latin, franska, engelska, italienska och spanska samt för lånord från dessa språk i dikter tryckta med svensk-, skandinavisk- eller tyskspråkig fraktur — med kursivstil. Vid återgivning av texter från 1750-talet, då även de svenskspråkiga bröllopsskrifterna hade börjat tryckas med antikvastilar, har jag för frakturstiltexter följt samma modell som för de tidigare perioderna. Antikvatexterna från detta decennium återges även de med modern antikvastil. På 1790-talet har antikvastilarna i princip blivit allena rådande i de svenskspråkiga skrifterna. De återges även här med antikva. Den kursiva antikva som blivit förhållandevis vanlig i skrifterna från denna tid återges med kursiv. Detta innebär tyvärr, att det av mina transkriptioner av 1750- och 1790-talstexter inte omedelbart framgår om originalet nyttjar fraktur- eller antikvastil. I den mån distinktionen framstår som viktig ges uppgiften i klartext. Vilken stiltyp det är fråga om framgår emellertid också av ett par typer av så kallade *accidentalier* i avskrifterna. I frakturstil skrivs "v" alltid som "w", och i antikva oftast som "v". I frakturstil skrivs kommatecken som " / ", medan antikvan använder " , ".

För diktцитat som återges i löpande text utan raduppdelning har jag (eftersom snedstreck ju redan är 'upptaget' som komma i transkriptionerna av frakturstiltexter) markerat radbrytningarna med hjälp av tre extra mellanslag.

Särskilt i skrifterna från 1600-talet finns en uppsjö av olika stilstorlekar, i synnerhet i titlarna, som jag inte ens försökt återge. Därtill kommer ett ymnigt bruk av fetstilar som jag här återger, men som tyvärr sticker ut på ett helt annat sätt i modern tryckstil än i de äldre trycken. I de fall då det förekommer spärrad stil i de citerade originalen spärras texten i fråga även i mina avskrifter.

II. TILLFÄLLESSKRIFTERNA I MATERIALET – KVANTITATIVA REDOVISNINGAR

Det är som nämnts inte känt hur många tillfällesskrifter det var som skrevs i Sverige och inte heller hur många som ännu finns bevarade. Man vet inte hur pass stora tillfällesdiktningens tre huvudgenrer var eller hur omfattande gravskrifternas, bröllopsskrifternas och gratulationernas respektive andelar var under olika tider. Inom ramen för denna undersökning om bröllopsdiktningen är det inte möjligt att ge några definitiva svar om antal och andelar. Trots detta har jag under arbetets gång även inventerat antalet gravskrifter och lyckönskningar från de undersökta perioderna. De antalsuppgifter jag kan ge säger ingenting om beståndens storlek totalt sett. Men eftersom materialet är stort och spänner över lång tid kan mina siffror ändå ge en fingervisning om storleken på och relationerna mellan de tre huvudgenrerna och därmed bidra till att göra bilden av tillfällesdiktningen i Sverige något litet klarare.

Jag har, liksom när det gäller bröllopsskrifterna, räknat alla tillfällesskrifter som tas upp i huvudsamlingen i Carolina, även om de inte förvaras just där. I tabell 1 finns en sammanställning över antal och andelar för de undersökta perioderna.

För den äldsta perioden, fram till 1660, har redovisningen delats upp i två, eftersom produktionsprofilerna är så pass olikartade för tiden före respektive efter 1630. Fram till 1630, då tillfällesdiktningen ännu var ganska sparsamt förekommande, var detta slags diktande nästan uteslutande en akademisk angelägenhet. Det framgår inte bara av att andelen latinska skrifter är hög utan också av att gratulationerna — som nästan samtliga gäller akademiska examina och lärda utnämningar — då var den största skrifttypen. Grav- och bröllopsskrifterna, som senare skulle bli de stora genrerna, omfattar som synes bara varsin fjärdedel av materialet från tiden fram till 1630.

Under tiden 1630-59 blev tillfällesdiktningen ungefär fyra gånger så stor som den hade varit före 1630. Huvuddelen av skrifterna hör 1650-talet till. Gratulationernas andel sjönk kraftigt, samtidigt som gravskrifternas andel steg till drygt hälften av materialet. Även bröllopsskrifternas andel steg, men inte alls i lika hög grad som gravskrifterna. Det sägs inte sällan i forskningen om tillfällesdiktning att bröllop under äldre tid var nästan lika viktiga sociala tilldragelser som begravnigar.¹ Om så verkligen var fallet ger detta alltså inget utslag

¹ T.ex. i Ridderstad, "Vad är tillfällesdiktning?" s. 29.

Tabell 1. Gravskrifter, bröllopsskrifter och gratulationer under perioderna fram till 1629 (A), 1630-59 (B), 1670-79 (C), 1690-99 (D), 1720-29 (E), 1750-59 (F) samt 1790-99 (G)

	A	B	C	D	E	F	G
Totalantal:	23	104	902	1.691	2.471	2.800	800
varav:							
% gravskr	25	50	57	64	49	59	77
% bröll. skr	25	35	32	25	46	35	18
% gratul.	50	15	12	11	6	6	4
%	100	100	100	100	100	100	100

i proportionen mellan grav- och bröllopsskrifter — utom möjligen på 1720-talet, då fördelningen är relativt jämn.

Tillfällesdiktningen som helhet blev under 1670-talet inemot nio gånger så stor som den varit under perioden 1630-59. Proportionerna mellan de tre huvudtyperna av skrifter höll sig dock på ungefär samma nivå som tidigare — gravskrifternas andel blir några procent större, bröllopsskrifternas respektive gratulationernas vardera någon procent mindre. Att gratulationer fortfarande står ganska starkt bör just under detta decennium inte ses som ett tecken på universitetsmiljöernas dominans, eftersom gratulationer till akademiska meriter nu har kompletterats med gratulationer av annat slag, som till utnämningar till ledande administrativa poster inom statlig eller lokal förvaltning. Att även bröllopsdiktningen, åtminstone vad gäller skrifternas adressater, i ganska stor utsträckning har lämnat den akademiska miljön kommer att visas längre fram.

På 1690-talet blev tillfällesdiktningen nästan dubbelt så stor som den varit på 1670-talet.² Gravskrifternas andel har åter ökat, medan bröllopsskrifterna har gått tillbaka. Att dikta till bröllop verkar alltså nu, i relativa tal, ha blivit något

² I fotnoter vill jag komplettera mina siffror med Ridderstads, som går tillbaka på det bevarade beståndet i Kungliga Biblioteket (KB). Årsproduktionen från 1680-talet uppskattar han till 150-200 tryck; Ridderstad, "Tryckt för tillfället" s. 241.

mindre populärt än på 1670-talet. Gratulationerna håller sig på ungefär samma nivå som tidigare. De gäller nu åter, i motsats till under 1670-talet, huvudsakligen akademiska begivenheter. Liksom tidigare är dessa akademiska gratulationer oftast avfattade på latin.

Under 1720-talet blev tillfällesdiktningen ännu mer omfattande än under 1690-talet.³ Gravskrifternas andel har dock sjunkit kraftigt, med runt 15 procentandelar, medan bröllopsdiktningen har ökat med drygt 20 procentandelar. Att ägna sig åt bröllopsdiktning tycks alltså nu ha blivit mer populärt än tidigare. Gratulationernas andel har nästan halverats, vilket tyder på att de akademiska miljöerna nu hamnat ännu mer i marginalen vad gäller tillfällesdiktning: liksom under 1690-talet gratulerar dessa skrifter framför allt till akademiska examina eller tjänstetillsättningar, oftast på latin. Men nu finns det dessutom ett mindre antal gratulationer av mer privat typ: till nyåret, namnsdagar, guldbrällor och liknande.

Antalet tillfällesskrifter har under 1750-talet ytterligare ökat i förhållande till 1720-talet, men ökningen är inte lika stor som den som skedde mellan 1690- och 1720-talen.⁴ Gravskrifternas andel har åter stigit, med tio procentenheter, medan bröllopskrifternas har sjunkit i motsvarande mån. Gratulationerna ligger på samma låga andel som under 1720-talet och är fortfarande oftast akademiska. Nu har dock latinet, till förmån för svenskan, gått något tillbaka i dessa skrifter. På 1670- och 1690-talen hade en och annan latinsk gravskrift eller gratulation varit utformad som en så kallad stenstil. Under 1750-talet har stenstilar plötsligt blivit synnerligen vanliga och utgör en dryg tredjedel av gravskriftsmaterialet. De avfattas nu oftast på svenska och finns dessutom också, fast i mindre antal, som gratulationer och bröllopskrifter.⁵ Gratulationerna gäller som tidigare oftast examina eller tjänstetillsättningar. Men liksom på 1720-talet finns det också gratulationer av mer privat karaktär: till guld- och silverbrällor, lysning, födelse- och namnsdagar samt nyårshälsningar. Deras andel har också vuxit i förhållande till det föregående undersökningsdecenniet.

På 1790-talet har tillfällesdiktningen minskat mycket drastiskt och motsvarar nu bara drygt 20 % av tillfällesdiktningen från 1750-talet.⁶

³ Ridderstad har följande uppgifter om trycken i KB under mellanperioden: Under 1700-talets första decennium minskade antalet tryck till omkring 200 om året men ökade åter, "trots landets politiska och ekonomiska svårigheter", med ytterligare c:a ett hundratal tryck om året på 1710-talet; Ridderstad, "Tryckt för tillfället" s. 242.

⁴ När det gäller mellanperioden åter några uppgifter från Ridderstad: från 1730- och 1740-talen finns ett svagt sjunkande antal tryck, innan "tillfällesdiktningens volymmässiga högfloed i Sverige" sätter in på 1750-talet och håller i sig även under 1760-talet; Ridderstad, "Tryckt för tillfället" s. 242.

⁵ Ridderstad har utrett stenstilsdiktningens svenska historia i *Konsten att sätta punkt. Anteckningar om stenstilens historia 1400-1765*, Stockholm 1975. Stenstilsfebern på 1750-talet granskas med hans hjälp närmare i kapitel IX. 1 nedan.

⁶ Ridderstad konstaterar, än en gång utifrån de bevarade trycken i KB, att produktionen under 1770-talet först sjunker försiktigt och sedan mycket drastiskt från 1778 till 1779. En liten upp-

Tillfällesdiktningens tillbakagång mot slutet av 1700-talet har uppmärksamats och diskuterats av flera forskare. Per S. Ridderstad har hävdats att det var 1750- och 1760-talen som var tillfällesdiktningens sista 'stora' tid och att produktionen av tillfällesskrifter sjönk efter 1770.⁷ Han har dessutom konstaterat en drastisk nedgång i produktionen just under åren 1778-79.⁸ Magnus von Platen har påvisat att tillfällesdiktningen kritiserades på bred front redan på 1750- och 1760-talen, då den alltså fortfarande var populär hos avnämarna.⁹ Gunnar Sahlin förlägger, liksom Ridderstad, den stora nedgångens början till 1778 och vill i första hand förklara den med att tidningspressen nu erbjöd en alternativ publiceringsform för tillfällesdiktarna.¹⁰ Stefan Ekman, som också har kommenterat nedgången, vill i första hand knyta den till J.H. Kellgrens angrepp på de usla diktarna av gravskrifter i *Stockholms Posten* åren 1778-1783.¹¹ Även Ridderstad nämner Kellgrens angrepp, men konstaterar att Kellgren var "känslig för estetiska vinddrag" och frågar sig om inte en "litterär smakförskjutning" möjligen var på gång.¹²

Även om tillfällesdiktning alltså har blivit en liten litteraturkategori under 1790-talet jämfört med 1750-talet, visar dock mina siffror att nedgången särskilt drabbade bröllopsskrifterna. I relativa tal har gravskrifterna — just de som var föremål för Kellgrens kritik — faktiskt ökat starkt i förhållande till 1750-talet. Det är därför rimligt att tro att Ridderstad har rätt i sin försiktiga undran, och att såväl Kellgrens kritik som den allmänna nedgången snarast bottenar i en ny syn på vad litteratur bör vara och användas till. Ett stöd för tanken på en ny litteratursyn är också att produktionen av tillfällesskrifter i Tyskland — i mycket ett föregångsland för Sverige — började sjunka starkt redan från mitten av 1700-talet.¹³ Att gravskrifterna trots allt klarade sig bäst kan kanske då förklaras med att gravdiktning socialt sett, som ett slags 'slutomdöme' över en avliden,

gång sker år 1780, men årsproduktionen under resten av decenniet ligger genomsnittligt på knappt 100 tryck; Ridderstad, "Tryckt för tillfället" s. 243.

⁷ Ridderstad, "Vad är tillfällesdiktning?" s. 33.

⁸ Ridderstad, "Tryckt för tillfället" s. 243.

⁹ von Platen, M., *Yrkesskalder — fanns dom? Om tillfällespoeternas försörjningsfråga*, u.o. 1985, s. 3-5, not 3.

¹⁰ Sahlin, G., *Författarrollens förändringar och det litterära systemet 1770-1795*, Edsbruk 1989, s. 58.

¹¹ Ekman, S., "I skuggan af Din Graf, jag på min Lyra slår". *Carl Michael Bellmans dikter över döda i relation till diktypens svenska tradition och funktion i nyhetspressen under senare delen av 1700-talet*, Stockholm 2004, s.189-207. Ekman undersöker också en förelöpare, kritiken mot gravskrifter i *Götheborgske Spionen* 1767 och 1772, a.a. s. 179-189.

¹² Ridderstad, "Tryckt för tillfället" s. 243.

¹³ Uppgiften är hämtad från Tenhauf, P., "'Ausbruch der Empfindung um Gustav'. Zur Subjektivierung der Trauer am Beispiel der Greifswalder Reaktionen auf den Tod Gustavs III. 1792", i *Tango del Norte. Festschrift für Walter Baumgartner*, hrsg. von C. Krüger und F. Strauss, Greifswald 2006 (Publikationen des Lehrstuhls für Nordische Geschichte, Bd. 7) s. 354.

hade en mer central social funktion än annan tillfällesdiktning. Magnus von Platen har också hävdad att bröllopsdiktningen, av tillfällesdiktningens tre genrer, var först med att dö ut: "Ser man till de enbart i pressen tryckta dikterna från och med 1780 och hundra år framåt, dominerar gravdikten från början starkt för att längre fram bli nästan allena rådande."¹⁴

¹⁴ von Platen, *Yrkesskalder* s. 5.

III. BRÖLLOPSSKRIFTERNA I MATERIALET – KVAN- TITATIVA, LITTERATUR- OCH FÖRFATTARSOCIOLO- GISKT INRIKTADE REDOVISNINGAR

Kapitlets första del redovisar i kronologisk ordning tids- och ståndsfördelningen för bröllopsskrifterna från de sex undersökningsperioderna. Andra delen ger kronologiska översikter över bröllopsskrifternas geografiska spridning med ledning av bröllopsorterna. I den tredje studeras, likaså kronologiskt, årstiden för bröllopen — när stod de under de sex undersökningsperioderna? Fjärde delen är en kartläggning av de typer av brudpar som under de olika perioderna hyllades med mer än bara en bröllopsskrift. I kapitlets femte del ges en genomgång av språkfördelningen i bröllopsskrifterna såväl i relation till tidsperioden som till de besjungnas stånd och principen om *decorum*. Sjätte delen ägnas åt skrifternas författare och adressater, liksom åt vad skrifterna berättar om relationen mellan dessa storheter och om de sociala funktioner bröllopsdiktningen fyllde. I sjunde delen studeras tryckens yttre utformning med utgångspunkt från *decorum* och i den åttonde utformningen och fördelningen av liksom funktionen hos de ganska fåtaliga bröllopsskrifterna på prosa.

III. 1 Tids- och ståndsfördelning

III. 1. 1 De äldsta bröllopsskrifterna

De äldsta bröllopsskrifterna i mitt undersökningsmaterial är tre latinska skrifter från sent 1500-tal: två från 1586 och 1593, båda tryckta i Rostock, samt en från 1597, tryckt i Marburg. De är alla riktade till svenska brudpar, två ur gruppen ofrälse ståndspersoner och ett borgerligt brudpar.¹ Som inledningsvis påpekats gäller min undersökning inte alla bröllopsskrifter som finns kvar i svenska bibliotek utan enbart de som finns i huvudsamlingen i Carolinabiblioteket. Här rör

¹ Här och fortsättningsvis definieras brudparens stånd med utgångspunkt från brudgummens ståndstillhörighet/yrke. Till 'ofrälse ståndspersoner' räknar jag, i Sten Carlssons efterföljd, den "växande grupp av medborgare som stod utanför ständsorganisationen: ofrälse ämbetsmän, officerare, brukspatroner, inspektorer m.fl." Carlsson, *Bonde – präst – ämbetsman*, s. 16. Med 'högadel' avses grevar och friherrar, med 'adel' övriga adliga personer.

det sig om tre av de inalles elva svenska bröllopsskrifter som finns kvar från 1500-talet.² Flertalet av de 1500-talsskrifter som inte finns med i materialet är enligt Noreen avfattade på latin av utländska författare och skrivna till furstliga bröllop.³

III. 1. 2 Bröllopsskrifterna från perioden 1600 till 1660

Bröllopsskrifterna i undersökningsmaterialet från perioden 1600-1659 och deras kronologiska och ståndsmässiga fördelning redovisas i tabell 2, 1670-talets fördelning i tabell 3, 1690-talets i tabell 4, 1720-talets i tabell 5, 1750-talets i tabell 6 och 1790-talets i tabell 7. Vissa kommentarer till antalsuppgifterna ges i anslutning till tabellerna. Ståndsfördelningen kommenteras ytterligare i samband med tabell 8, som tar upp de olika mottagargruppernas relativa andelar av produktionen under respektive period och alltså är bättre lämpad för denna typ av jämförelser.

Bröllopsskrifterna i materialet från perioden 1600 till 1660 är 150 stycken. Års- och ståndsfördelningen redovisas i tabell 2. Skrifternas antal ökar som synes hela tiden stadigt, men någon stor sak var bröllopsdiktande inte förrän på 1650-talet, då uppemot hälften av skrifterna från de sextio undersökningsåren författades. Under denna första period är bröllopsskrifter tämligen omfattande tryckprodukter. Deras omfång växlar dock starkt, från dryga trettioalet ner till tioalet sidor. Någon 'normalstorlek' för bröllopsskrifter fanns ännu inte.

Gruppen skolmän/präster dominerade som synes starkt som adressater under hela perioden och får nästan 57 % av skrifterna. Ett adligt par hyllades redan på 00-talet, men något större antal adelsskrifter finns inte förrän på 1630-talet. Den adliga gruppen omfattar 17 %. Ofrälse ståndspersoner kommer med i adressatgruppen på 1610-talet och borgarbrudpar på 1630-talet, men det är först under 1640- och 1650-talen som mer än några enstaka brudpar ur dessa grupper förekommer i materialet. Båda gruppernas andelar ligger på runt 10 %.

² E. Noreen gav 1940 uppgiften om att det finns tio bröllopsskrifter från 1500-talet, varav tre på svenska: en från 1579 (kanske aldrig tryckt), en från 1581 (kanske inte heller tryckt) och en som tryckts 1588; Noreen, E., "Den svenska bröllopsdiktens äldsta historia", s. 51-54 i *Saga och sed* 1940. I denna uppsats finns också texten till de båda troligen otränkta svenska skrifterna. Den av Noreen nämnda tryckta, numera defekta, svenska skriften återgavs av A. Andersson i "Ett bröllopsskväde från 1500-talet", s. 21-26 i *Samlaren* 1893. F. Dahl kunde 1969 meddela om ännu en bröllopsskrift från 1595: i denna hyllar flera författare en akademisk lärare på grekiska och latin och med sex svenska rader; Dahl, F., "En återfunnen svensk bröllopsvers från 1500-talet", i *NTBB* 1969.

³ Noreen, a.a. s. 51.

Tabell 2: Tids- och ståndsfördelning av bröllopsskrifterna från 1600 till och med 1659 (Adl.= högadliga och adliga brudpar⁴, S/P = brudpar tillhörande gruppen skolmän/präster, O.stp = brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner, Borg. = borgerliga brudpar, Okänt = skrifter som ej kunnat ståndsplaceras⁵)

	00-09	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	u.å.	S:a
Adl.	1		3	11	6	5		26
S/P	5	5	2	11	18	45	2	88
O.stp		1	1	1	3	8		14
Borg.				1	7	8		16
Okänt			1	2	1	2		6
Summa	6	6	7	26	35	68	2	150

Tabell 3: Tids- och ståndsfördelning, 1670-talets bröllopsskrifter

År	1670	1671	1672	1673	1674	1675	1676	1677	1678	1679	u.å.	Tot.
HA	-	2	-	3	4	-	-	1	1	-	-	11
Adl.	-	3	2	4	-	2	4	-	1	3	-	19
S/P	17	12	27	17	7	19	11	11	7	4	1	133
O.stp.	1	6	10	1	4	13	4	6	-	6	1	52
Borg.	6	10	12	7	1	4	4	6	6	5	-	61
Okänt	2	-	-	1	1	2	1	2	-	-	2	11
Summa	26	33	51	33	17	40	24	26	15	18	4	287

⁴ Eftersom gruppen under perioden är så liten har jag i denna tabell inte brytt mig om att skilja mellan högadliga och adliga brudpar.

⁵ Eftersom det här handlar om skrifter där brudgummens yrke inte är angivet och där namnen inte ger någon uppfattning om ståndsplaceringen är det troligt att dessa brudpar ingår i gruppen ofrälse ståndspersoner eller borgare.

III. 1. 3 Bröllopsskrifterna från 1670-talet

Under 1670-talet har bröllopsdiktningen i materialet blivit nästan dubbelt så stor som den från hela perioden 1600-1660. Antalet bröllopsskrifter är 287 stycken. I gengäld har skrifterna minskat något i omfattning i förhållande till de flesta från den första undersökningsperioden. Även om många undantag finns verkar huvuddelen av 1670-talets bröllopsdiktare räkna med ett slags 'normalomfång' på sex-sju och upp till tio sidor för en bröllopsskrift. Skrifternas tids- och ståndsfördelning redovisas i tabell 3. Som synes varierar antalet skrifter ganska starkt från år till år, från högst 51 till lägst 15 skrifter. I någon mån beror den ojämna fördelningen på att Lars Johanson eller Lucidor, den flitigaste och mest uppburne tillfällesdiktaren under decenniet, dog i en värjduell i augusti 1674.⁶ De stora fluktuationerna gör det svårt att avgöra om bröllopsdiktningen tillväxte eller minskade under decenniet.

Skolmän/präster var liksom tidigare den största mottagargruppen, men deras andel i relativa tal har dock sjunkit rejält — från 57 till 46 %. Borgerliga adressater har ryckt fram som den näst största gruppen, tätt följd av de ofrälse ståndspersonerna (andelarna är 21 respektive 18 %). De högadliga och adliga mottagarna är fortfarande få och har också, med sammanlagt 10 % av materialet, blivit färre relativt sett.

III. 1. 4 Bröllopsskrifterna från 1690-talet

Bröllopsdiktningen från 1690-talet i mitt material består av 417 skrifter. Trots att bröllopsdiktningens relativa andel av tillfällesdiktningen hade sjunkit vid denna tid, har antalet bröllopsskrifter alltså ökat stort i förhållande till 1670-talet. Skrifterna har nu återigen minskat i omfång och överskrider sällan fem-sex sidor. Tids- och ståndsfördelningen redovisas i tabell 4. Liksom på 1670-talet växlade produktionen starkt mellan åren, med toppnoteringen 71 skrifter och bottennoteringen 27 skrifter. För denna period kan man dock inte, som när det gällde 1670-talet, förklara variationen med att någon eller några särskilt produktiva bröllopsdiktare tystnade eller började dikta. Som vi längre fram skall se fanns det knappast några sådana diktare under decenniet. Liksom under de tidigare undersökningsperioderna är den största mottagargruppen skolmän/präster, men gruppen har dock minskat i något relativa tal, till 42 %. Den följs i

⁶ Lucidor bidrar med tre bröllopsskrifter 1671, sju 1672, fyra 1673 och två 1674. Därtill finns två Lucidorskrifter utan år. Av Lucidors numera kända bröllopsskrifter från 1670-talet saknas tre i materialet i Carolina.

Tabell 4: Tids- och ståndsfördelning, 1690-talets bröllopsskrifter

År	1690	1691	1692	1693	1694	1695	1696	1697	1698	1699	u.å.	Tot.
HA	4	-	-	9	1	-	-	-	5	-	1	20
Adl.	4	2	3	7	2	5	2	3	4	10	-	42
S/P	5	15	19	16	23	31	13	13	20	16	3	174
O.stp	11	7	8	1	5	13	9	3	11	13	-	81
Borg.	4	6	5	2	10	21	7	8	17	13	1	94
Okänt	2	1	-	-	-	1	1	-	-	1	-	6
Summa	30	31	35	35	41	71	32	27	57	53	5	417

Tabell 5: Tids- och ståndsfördelning, 1720-talets bröllopsskrifter

År	1720	1721	1722	1723	1724	1725	1726	1727	1728	1729	u.å.	Tot.
HA	5	5	3	1	-	1	3	5	5	-	-	28
Adl.	10	21	22	12	14	5	9	10	14	10	1	128
S/P	34	28	43	31	27	49	23	15	22	33	-	305
O.stp	16	27	21	43	31	41	14	21	36	12	-	262
Borg.	49	43	53	31	34	30	22	33	57	40	-	392
Okänt	3	-	-	2	-	-	-	-	2	2	2	11
S:a	117	124	142	120	106	126	72	84	136	97	5	1.126

storleksordning av grupperna borgare och ofrälse ståndspersoner (knappt 23 respektive 19 %). De adliga adressatgrupperna är liksom tidigare små, men har dock relativt sett blivit något större än under det föregående decenniet med sammanlagt 15 % av skrifterna.

III. 1. 5 Bröllopsskrifterna från 1720-talet

Bröllopsdiktningen från 1720-talet i mitt material består av 1.126 skrifter, alltså nästan tre gånger så många som på 1690-talet. Skrifternas omfattning har nu ytterligare minskats: bröllopsskrifterna omfattar normalt runt tre-fyra trycksidor. Tids- och ståndsfördelningen framgår av tabell 5. Som synes växlar antalet skrifter fortfarande en del från år till år. Skolmän/präster gått tillbaka med hela 15 procentenheter till 27 %. Den största adressatgruppen är numera borgare, som har gått fram från 23 till 35 %. Näst störst är gruppen ofrälse ståndspersoner, som gått fram från 19 till 32 %. Mer än en tredjedel av skrifterna från 1750-talet gäller alltså borgerliga brudpar och ännu en knapp tredjedel brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner. Andelen högadliga har minskat med tre procentenheter sedan 1690-talet till 2 %. De lägre adliga adressaterna ligger på ungefär samma nivå som på 1690-talet med 11 %.

III. 1. 6 Bröllopsskrifterna från 1750-talet

Bröllopsskrifterna från 1750-talet är 983 stycken. 1750-talet är alltså det första av de undersökta decennierna som visar upp en minskning av bröllopsdiktningen, med dryga 10 % i förhållande till 1720-talet.⁷ Skrifternas omfattning har nu ytterligare minskat: en bröllopsskrift är nu oftast ett tryck på ett par-tre sidor med en eller möjligen ett par dikter.

Tabell 6 visar hur skrifterna fördelar sig över åren och på de olika ståndsgrupperna. Spridningen över tid är jämnare än tidigare. De högadliga och adliga mottagarna ligger kvar på i stort sett samma nivåer som på 1720-talet, på 2 respektive 10 %, liksom skolmän/präster, som nu får 26 % av skrifterna. Gruppen ofrälse ståndspersoner ligger också på ungefär samma nivå som tidigare, 32 %. Borgarbrudparens andel har ökat med ytterligare en procentenhet och ligger på 36 %. Som synes i tabellen finns det också nu, för första och sista gången i materialet, två bröllopsskrifter till brudpar av bondestånd.

⁷ Torkel Stålmarck påpekar, i *Tankebyggare 1753-1762. Miljö- och genrestudier*, Stockholm 1986 (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in the History of Literature, 29), s. 53 f., att Tankebyggareordens *Våra Försök* och *Witterhetsarbeten*, som utkom vid denna tid, till skillnad från andra samtida antologier inte innehöll några bröllops- och gravskrifter, och kommenterar detta på följande vis: "Den mest näraliggande förklaringen till tankebyggarnas avhållsamhet torde ligga i att tillfällesdiktens rykte hade blivit betänkligt skamfilat genom mängden av undermåliga alster. Förmodligen ville man som tankebyggare också undvika just det tillfälliga och i stället ge sin dikt en mera generell och tidlös giltighet."

Tabell 6: Tids- och ståndsfördelning, 1750-talets bröllopsskrifter

År	1750	1751	1752	1753	1754	1755	1756	1757	1758	1759	u.å.	Tot.
HA	3	5	2	-	6	3	2	1	-	1	-	23
Adl.	7	6	7	8	13	16	12	5	12	13	-	99
S/P	22	20	20	29	33	10	25	29	30	36	2	256
O.stp	22	21	12	19	26	30	24	24	19	22	-	219
Borg.	20	45	41	34	26	39	30	25	43	50	1	354
Allmoge	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	2
Okänt	-	3	2	5	2	3	1	7	3	4	-	30
S:a	74	100	84	95	106	102	94	91	107	127	3	983

Tabell 7: Tids- och ståndsfördelning, 1790-talets bröllopsskrifter

År	1790	1711	1792	1793	1794	1795	1796	1797	1798	1799	u.å.	Tot.
HA	-	2	-	-	-	1	2	1	-	2	-	8
Adl.	1	2	-	2	-	2	2	1	-	4	-	14
S/P	7	2	5	3	11	7	12	1	2	2	2	54
O.stp	2	4	4	2	3	1	4	-	1	2	-	23
Borg.	8	4	6	6	1	5	4	4	3	1	-	42
Okänt	1	-	-	-	1	-	2	2	2	-	-	8
S:a	19	14	15	13	16	16	26	9	8	11	2	149

III. 1. 7 Bröllopsskrifterna från 1790-talet

Under den sista undersökningsperioden, 1790-talet, har bröllopsdiktningen gått mycket starkt tillbaka. Materialet innehåller bara 149 skrifter.⁸ Den gamla trenden med att trycken minskar i omfattning fortsätter: det finns en del undantag, men på 1790-talet bestod en bröllopsskrift oftast bara av en enda dikt på högst ett par sidor.

Tabell 7 visar hur 1790-talets bröllopsskrifter fördelar sig på år och på adressaternas stånd. Vid denna tid tycks bröllopsdiktningen befinna sig i nedgång också inom decenniets ram. Andelarna för såväl ofrälse ståndspersoner, 15 %, som borgare, 28 %, har minskat betydligt jämfört med 1750-talet. Proportionen för adliga brudpar ligger på ungefär samma nivå som tidigare, 9 %. Andelen högadliga, 5 %, och i all synnerhet andelen skolmän/präster, 36 %, har ökat (den senare gruppen med hela 10 %). Antalet skrifter har sjunkit starkt i samtliga mottagargrupper, men seden med bröllopsdiktning tycks ha levat starkare kvar i den grupp som var först ute med bröllopsskrifter, den 'lärda' gruppen, än i de övriga ståndsgrupperna.⁹ Andelen ofrälse (skolmän/präster, ofrälse ståndspersoner och borgare) adressater ligger på samma nivå som på 1750-talet med dryga 85 %. Några mottagare ur allmogen förekommer inte i materialet från 1790-talet.

III. 1. 8 Relativ ståndsfördelning under perioderna, översikt och kommentar

I tabell 8 sammanfattas den relativa fördelningen av bröllopsskrifter på de olika ståndsgrupperna under samtliga de perioder som undersökningen omfattar.

De adliga gruppernas (högadliga och adliga) andel är ungefär lika stor under de olika perioderna och ligger på runt 10-15 %. Andelen för skolmän/präster sjunker stadigt fram till 1750-talet och ökar igen först på 1790-talet, då antalet skrifter har blivit lågt. Siffrorna tyder på att den lärda publiken var en trogen avnämare av bröllopsskrifter, vilket dock bara märks då gruppen inte överflyglas av stora adressatgrupper av andra stånd. De ofrälse ståndspersonernas andel ökar fram till på 1720-talet, sjunker med en procentenhet på 1750-talet och med hela 7 % på 1790-talet. Borgarnas andel visar på en omvänd utveckling i förhållande till gruppen skolmän/präster: den ökar stadigt fram till och med 1750-talet,

⁸ En av dessa skrifter har publicerats både som separatträck och i ett tidningsnummer (själva dikttexten är identisk) och tre skrifter i materialet förekommer bara som publicerade i tidningar.

⁹ Detta stämmer ju också med Ridderstads påpekande, att den akademiska miljön under 1600- och 1700-talen var tillfälleslitteraturens starkaste fäste; Ridderstad, "Tryckt för tillfälle" s. 239.

Tabell 8: Bröllopsskrifternas procentuella fördelning på mottagarstånd under samtliga undersökningsperioder (andel adressater av okänt stånd anges ej)

	Fram till 1660	1670-tal	1690-tal	1720-tal	1750-tal	1790-tal
HA			5 %	2 %	2 %	5 %
Adl.	17 %	10 %	10%	11 %	10 %	9 %
S/P	59 %	49 %	42 %	27 %	26 %	36 %
O.stp	9 %	18 %	19 %	23 %	22 %	15 %
Borg.	11 %	21 %	23 %	35 %	36 %	28 %
<hr/>						
Antal skrifter:	150	287	417	1126	983	149

men sjunker, liksom de ofrälse ståndspersonernas andel, med 8 % på 1790-talet.¹⁰ Det tycks alltså till stor del ha varit grupperna ofrälse ståndspersoner och borgare som stod för den stora efterfrågan på bröllopsskrifter under 1690-, 1720- och 1750-talen.

III. 2 Geografisk fördelning: bröllopsorterna

Bröllopsskrifterna från perioden 1600-1650 är 80 stycken. Uppgifter om bröllopsorter är ovanliga i dessa tidiga tryck, men viss ledning ger dock adressattyper, tryckorter och författare. Som vi sett ovan gäller dock drygt hälften av skrifterna gruppen skolmän/präster. De allra flesta är ställda till brudgummarna, vilka nästan alla är lärare knutna till svenska eller utländska universitet (Upp-

¹⁰ Mina relativa tal stämmer inte helt med Ridderstads påstående i "Tryckt för tillfället" s. 239, som dock gäller hela tillfällesdiktningen: "Redan på 1670-talet minskar de adliga föremålen till förmån för borgerliga adressater, främst köp- och handelsmän, men också hantverkare." I mitt material är det alltså i stället gruppen skolmän/präster som minskar då andelen adressater bland borgare och ofrälse ståndspersoner ökar. Adeln håller i relativa tal ställningarna under samtliga undersökta perioder.

sala, Åbo, Dorpat, Riga, Marburg, Rostock, Wittenberg) eller, i några få fall, till svenska gymnasier (Västerås, Gävle och Strängnäs).¹¹ Ibland har skrifterna till denna grupp tryckts i Stockholm, men oftast har de lokala tryckerierna anlitats. Författarna är grupper av studenter, ibland förstärkta med någon eller några av brudgummens kollegor. Profilen för skrifterna till denna grupp är alltså helt och hållet akademisk. Skrifterna till adliga (11 till högadliga och 10 till adliga brudpar) riktar sig ibland till studerade personer inom ståndet¹², men gäller generellt brudgummar som tycks ha varit särskilt prominenta i sin ståndsgrupp oavsett inriktning. En del av dessa skrifter kan alltså ses som lärt interna, men flertalet av dem kan sägas utgöra de första försöken att sprida seden med bröllopsdiktning från akademierna till samhällets högre stånd. Även adelsskrifterna har akademiker — fast oftare lärare och präster än studenter — som författare. Bröllopsskrifterna till borgarpar (åtta skrifter), som oftast gäller adressater på universitets- eller gymnasieorter, är tidiga tecken på att seden med bröllopsskrifter också spreds lokalt över ståndsgrupperna. Adressaterna bland ofrälse ståndspersoner (sex skrifter) är oftast studerade ämbetsmän och bryter därför bara sällan det 'akademiska' mönster som avtecknar sig vad gäller bröllopsskrifterna fram till 1650.

När det gäller 1650-talet, som jag valt att redovisa separat, eftersom svenskan under detta årtionde börjar göra sig gällande inom bröllopsdiktningen (se om detta III. 5 nedan) och eftersom bruket av svenska är en förutsättning för den vidare spridningen, finns det gott om uppgifter om bröllopsorter. Av de 69 bröllopsskrifterna från 1650-talet har 64 stycken (93 %) kunnat knytas till bestämda orter. Av dessa gällde 36 skrifter, eller 56 % av de ortsanknutna, fortfarande universitetsorter (Uppsala med omnejd 18 skrifter, Åbo med omnejd tolv skrifter, Dorpat fyra skrifter, Greifswald en skrift och Reval en skrift). Till gymnasieorter knyter sig åtta skrifter, 12, 5 % av de ortsanknutna (Västerås med omnejd tre skrifter, Göteborg två skrifter, Linköping två skrifter och Strängnäs en skrift). Till bröllop i Stockholm författades på 1650-talet nio skrifter, 14 % av de ortsanknutna, till bröllop i Bergslagen tre skrifter, till bröllop i Västergötland och i Halland vardera två skrifter, till bröllop i Uppland (utom Uppsala), Värmland, Småland och Bohuslän en skrift vardera. Bröllopsdiktningen har alltså, fastän försiktigt, nu börjat sprida sig utanför de lärda miljöerna.

Av bröllopsskrifterna från 1670-talet, som i materialet alltså är 287 stycken, har 214 skrifter (75 %), kunnat föras till bestämda bröllopsorter. Under

¹¹ Gymnasieorter i Sverige enligt Sjöstrand W., *Pedagogikens historia. II. Sverige och de nordiska grannländerna till början av 1700-talet*, 2 uppl., Lund 1965 s. 198-199. I 1649 års skolordning nämns åtta gymnasier: i Stockholm (som 1667 flyttades till Gävle), Linköping, Skara, Strängnäs, Västerås, Växjö, Göteborg och Härnösand. På 1660-talet upprättades ett mindre gymnasium i Karlstad och på 1690-talet ett i Kalmar. 1692 fick Braheskolan på Visingsö rangen av gymnasium. I Finland fanns bara ett gymnasium, i Viborg, sedan gymnasiet i Åbo hade upphört vid akademiens instiftande 1640.

¹² Fyra skrifter riktas till medlemmar av den lärda släkten Skytte.

detta decennium har Stockholm tagit ledningen som enskild bröllopsort med 67 skrifter eller 31 % av de ortsanknutna. Här står också de flesta av de besjungna högadliga och adliga bröllopen under decenniet. Bröllop på universitetsorter besjungs i 45 skrifter, 21 % av de ortsanknutna (Uppsala med omnejd 34 skrifter och Åbo med omnejd 11 skrifter). Till bröllop på gymnasieorter skrivs 35 skrifter eller 16 % (Västerås 14 skrifter, Linköping tio skrifter, Gävle åtta skrifter, Sigtuna två skrifter och Skara en skrift). Till bröllop på orter i Bergslagen knyter sig nu hela 28 skrifter, 13 % (sju av dessa bröllop stod i Falun). Till bröllop i Uppland (utom Uppsala och Sigtuna) finns sex skrifter, till bröllop i Östergötland (utom Linköping) fyra skrifter, till bröllop i Västmanland (utom Västerås), Västergötland, Hälsingland, Ångermanland samt Göteborgstrakten vardera tre skrifter, till bröllop i Småland två skrifter och till bröllop i övriga Sörmland och i Värmland vardera en skrift. Till bröllop på icke-universitetsorter utanför Sverige-Finland finns sammanlagt fyra skrifter från 1670-talet. Under detta decennium har bröllopsdiktningen alltså fått fast fot såväl på ekonomiskt betydelsefulla orter (Stockholm, Falun), liksom på ett stort antal platser runt om i det övriga Sverige.

Av de 417 bröllopsskrifterna från 1690-talet har 375 (90 %) kunnat knytas till bestämda bröllopsorter. Vid denna tid har universitets- och framför allt gymnasieorternas andelar gått tillbaka i jämförelse med 1670-talet (Uppsala 51 skrifter, Lund 11, Åbo två och Stettin en skrift; Västerås sju skrifter, Härnösand sju, Linköping fem, Strängnäs fyra, Gävle tre och Karlstad och Växjö vardera två skrifter). Stockholm, liksom Bergslagen, som blev stora inom bröllopsdiktningen på 1670-talet, har ungefär samma procentandelar som då. Ökningen, med hela 15 %, ligger på övriga svenska orter, vilket innebär att bröllopsdiktning nu har spritts till ytterligare flera och mer perifert placerade orter än på 1670-talet: det finns nu skrifter till bröllop ända från Malmö i söder till Torneå i norr. Av de 89 skrifterna till bröllop i övriga landet gäller närmare 50 % orter i mellersta Sverige (dit även Östergötland här har räknats), 34 % orter i Norrland och 17 % orter i södra Sverige.

I tabell 9 sammanfattas antal och andelar besjungna bröllop på olika orter under 1650-, 1670 och 1690-talen och i tabell 10 samma siffror för 1720-, 1750- och 1790-talen.

Av bröllopsskrifterna från 1720-talet har 1.085 skrifter (96 %) kunnat knytas till bröllopsorter.¹³ Vid denna tid har andelen bröllop på universitetsorter sjunkit till mindre än hälften jämfört med 1690-talet (här har Uppsala 43 skrifter, Lund 16 skrifter och Åbo sex skrifter). Bröllopen på gymnasieorter är ungefär lika många som tidigare, men gäller nu oftast borgare och ofrälse ståndspersoner bosatta på orten (Göteborg fem skrifter, Gävle 11, Karlstad två, Linköping 26,

¹³ Vid denna tid är det särskilt högadliga och adliga bröllop som saknar uppgifter om bröllopsort, kanske därför att bröllopen ofta stod på någon av flera tänkbara gårdar och att bröllopsdiktarna inte visste vilken gård som skulle bli aktuell.

Skara två, Västerås 37 och Växjö två skrifter). Bergslagen har gått något tillbaka jämfört med 1690-talet, medan andelen bröllop i Stockholm ytterligare har ökat, med drygt 10 %, och andelen bröllop i landet i övrigt med 5 %.

För 1750-talet, bröllopsdiktningens första nedgångsdecennium, har 843 (86 %) skrifter kunnat knytas till bröllopsorter. Nu har — tvärtemot den tidigare tendensen — andelen bröllop på universitetsorterna ökat med ett par procentenheter (Uppsala 45 skrifter, Lund 15 skrifter och Åbo åtta skrifter). Procenttalet för gymnasieorter ligger på ungefär samma nivå som tidigare (Göteborg 19 skrifter¹⁴, Gävle sex, Härnösand tre, Kalmar fyra, Linköping nio, Skara fyra, Västerås fyra och Växjö tio skrifter). Relativt sett står det nu — också tvärtemot den tidigare tendensen — betydligt färre bröllop i Stockholm än tidigare. Minskningen är hela 16 procentenheter jämfört med 1720-talet. En mindre del av den kan dock förklaras av att man ibland tycks ha låtit bli att ange bröllopsort i Stockholmstrycken.¹⁵ Andelen bröllop i Bergslagen har sjunkit till strax över hälften av 1720-talets andel. Bröllopen i övriga Sverige har i gengäld ökat starkt, med 20 procentandelar i förhållande till 1720-talet. Någorlunda stora orter inom bröllopsdiktningen är nu Karlskrona (28 skrifter), Norrköping (24 skrifter) och Malmö (19 skrifter).

De relativa ökningarna och minskningarna kan troligen förklaras med att bröllopskrifter på 1750-talet börjat förlora i popularitet och att detta märktes tydligast på de kommersiellt mest betydelsefulla orterna, medan seden fortfarande stod stark i sitt traditionella fäste, de akademiska miljöerna. Att nedgången inte drabbade bröllopsdiktningen på orter i det övriga Sverige kan kanske bero på att den ännu var en relativ nymodighet där, och därför uppskattad.

Av de 149 skrifterna från 1790-talet har 112 (75 %) kunnat ortfästas. Här har jag också räknat in skrifter till bröllop i respektive stads närmaste omgivning. Andelen skrifter på universitetsorter (Uppsala 12 skrifter, Lund åtta skrifter) har ökat med tio procentenheter och på gymnasieorterna (Västerås 19 skrifter, Linköping 12, Skara sju, Gävle fem, Växjö fem, Göteborg tre och Strängnäs två skrifter) med hela 44 procentenheter. Stockholmsskrifterna har minskat med ytterligare drygt 15 procentenheter. Bergslagen visar samma andel som på 1750-talet. Bröllopskrifterna i övriga landet har gått våldsamt tillbaka, också i relativa tal, med närmare 40 procentenheter (här leder Norrköping med sju, Karlskrona med fem och Ystad med fyra skrifter).

När det gäller universitetsorterna lutar jag åt samma förklaring som den jag gav för 1750-talet: att seden med bröllopskrifter fortfarande stod stark där och att det förhållit sig så hela undersökningstiden ut, trots att bröllopen på universitetsorterna var fåtaliga relativt sett under decennier då den samlade produktio-

¹⁴ Ökningen i Göteborg beror troligen mer på att staden nu blivit en viktig handelsstad än på dess gymnasium.

¹⁵ Detta kan man se i skrifterna till brudpar som hyllats med mer än en bröllopskrift.

Tabell 9: Bröllopsorter under 1650-, 1670- och 1690-talen; antal och % av de ortsanknutna

	1650-talet	1670-talet	1690-talet
Universitetsorter	36 (56 %)	45 (21 %)	68 (18 %)
Gymnasieorter	8 (13 %)	35 (16 %)	33 (9 %)
Stockholm	9 (14 %)	67 (31 %)	113 (30 %)
Bergslagen	3 (4 %)	28 (13 %)	43 (12 %)
Övriga landet	8 (12 %)	35 (16 %)	117 (31 %)
Utl. orter, ej univ.		4 (1 %)	1
S:a av de ortsanknutna	64 (100 %)	214 (100 %)	375 (100 %)

Tabell 10: Bröllopsorter under 1720-, 1750- och 1790-talen; antal och % av de ortsanknutna

	1720-talet	1750-talet	1790-talet
Universitetsorter	66 (6 %)	68 (8 %)	20 (18 %)
Gymnasieorter	85 (8 %)	59 (7 %)	57 (51 %)
Stockholm	442 (41 %)	211 (25 %)	10 (9 %)
Bergslagen	93 (9 %)	36 (4 %)	5 (4 %)
Övriga landet	396 (36 %)	469 (56 %)	19 (17 %)
Utl. orter, ej univ.	3		1
S:a ortsanknutna	1085 (100 %)	843 (100 %)	112 (100 %)

nen var hög. Vad gäller gymnasieorterna är antalet skrifter — trots 1790-talets allmänna tillbakagång — nästan lika högt som på 1750-talet. Grupperna ofrälse ståndspersoner och borgare är numera större än gruppen skolmän/präster även på dessa orter: siffrorna tyder därför inte på att det var den lärda gruppen som

här höll bröllopsdiktningen under armarna. Jag lutar mig mot en förklaring som Ridderstad har levererat och som gäller tillfällesdiktningen som helhet under 1760- och 1770-talen. Vid denna tid stod landsortstryckerierna (som företrädesvis fanns i gymnasiestäderna) för halva produktionen av tillfällstryck, skriver han, på universitets- och Stockholmstryckeriernas bekostnad. Ökningen av tillfällesproduktionen vid dessa tryckerier berodde dock inte, anser han, lika mycket "på efterfrågan som på tillgång — till tryckerier."¹⁶

Det är kanske för mycket att säga att bröllopsdiktning på 1790-talet har blivit ett rent landsortsfenomen, men ganska långt åt det hållet har utvecklingen i varje fall hunnit gå. Hela 39 bröllopskrifter (35 %) gäller nu bröllop på landsbygden, det vill säga utanför stadsmiljöerna, och 81 skrifter (72 %) bröllop utanför Stockholm och universitetsstäderna Uppsala/Lund. Landsbygds- och landsortsförankringen kan relateras till Sahlins uppgift om att Stockholm mot slutet av 1700-talet hade blivit "obestridlig kulturmetropol i Sverige".¹⁷ Varken brudparen i kulturmetropolen eller de i de större handels- och ämbetsstäderna — dit Sahlin räknar Göteborg, Norrköping och Karlskrona¹⁸ — var nu lika trakterade som förr av att hyllas med tryckta bröllopskrifter.

III. 3 Bröllopsårstiden

I forskningen om 1600-talets bröllopsdiktning möter man ibland påståendet, att bröllopen oftast ägde rum om våren och att våren uppfattades som bröllopsårstiden framför andra.¹⁹ Jag skall här pröva detta påstående med hjälp av mitt material från 1670-, 1690-, 1720, 1750- och 1790-talen.

1670-talsmaterialet omfattar 287 skrifter och gäller sammanlagt 222 bröllop, av vilka det för 202 finns uppgifter om vid vilken tidpunkt de ägde rum. av dessa ingicks 16 % under våren, knappt 33 % under sommaren, 26 % under hösten och knappt 25 % under vintern.²⁰ Det var alltså sommaren som då var den mest omtyckta bröllopstiden och såväl hösten som vintern mer populära än våren.²¹

¹⁶ Ridderstad, "Tryckt för tillfället" s. 242.

¹⁷ Sahlin, a.a. s. 8.

¹⁸ Sahlin, a.a. s. 135 ff.

¹⁹ Se t.ex. Olsson, *Bröllopsbesvär* II s. 24.

²⁰ Till våren har jag räknat mars, april och maj, till sommaren juni, juli och augusti, till hösten september, oktober och november och till vintern december, januari och februari.

²¹ Om man tänker på saken ekonomiskt och praktiskt blir detta ganska självklart: på sommaren behövde man inte ha tillgång till uppvärmda lokaler och hade då också lättast att skaffa olika färskvaror till festligheterna, om hösten och vintern hade man tillgång till årets skörd och feta husdjur som kunde slaktas.

Av de 286 besjungna bröllopen från 1690-talet har 263 kunnat placeras vid bestämda årstider. Det visar sig att 23 % av bröllopen stod på våren, 28 % på sommaren, 21 % på hösten och 26 % på vintern. Andelen höstbröllop har alltså minskat, men sommar och vinter är alltså även under detta decennium vanligare bröllopsårstider än våren.

Av 1720-talsbröllopen har 774 stycken (närmare 99 %) kunnat knytas till bestämda årstider. Det visar sig att 19 % av bröllopen stod på våren, 23 % under sommaren, 32 % på hösten och 25 % under vintern. Hösten är den populäraste bröllopsårstiden och våren den minst populära.

Av 1750-talets bröllopsskrifter har 950 (97 %) kunnat årstidsfästas. Det visar sig att knappt 16 % av bröllopen stod på våren, 22 % under sommaren, 35 % under hösten och dryga 27 % under vintern. Fördelningen mellan årstider är densamma som på 1720-talet.

Även 1790-talsmaterialet ger samma bild som de båda föregående undersökningsdecennierna av hösten som den populäraste bröllopsårstiden och våren som den minst populära. 130 skrifter (93 %) har kunnat årstidsfästas och fördelar sig som följer: 20 % av bröllopen stod på våren, 22 % om sommaren, 35 % om hösten och 22 % om vintern.

Bröllopsårstiden framför andra var alltså hösten och inte våren.

III. 4 Fler skrifter till samma brudpar

För perioden fram till 1660 är det relativt ovanligt att det finns mer än en bröllopsskrift till samma bröllop — från hela perioden finns tolv brudpar som fått två skrifter vardera och ytterligare ett brudpar som fått tre skrifter. Fram till 1650 fanns en viss ståndsspridning bland dessa brudpar: ett var högadligt, två var adliga och fem tillhörde gruppen skolmän/präster. Under 1650-talet var det enbart brudpar ur gruppen skolmän/präster som fick mer än en skrift (hit hör också paret med tre skrifter).

På 1670-talet blir det vanligare att brudpar hyllas med mer än en skrift — detta gäller för hela 43 brudpar och 114 skrifter i materialet. Hälften av de mångbesjungna brudparen tillhör gruppen skolmän/präster: ett sådant par har fått hela sex och fem par har fått fyra skrifter. Av brudparen med tre skrifter tillhör fyra gruppen skolmän/präster och vardera ett brudpar adel, ofrälse ståndspersoner och borgare. Av de trettio brudpar som fått två skrifter tillhör tio gruppen skolmän/präster, åtta är borgare, sex ofrälse ståndspersoner och vardera tre är högadliga respektive adliga. Här handlar det alltså inte om socialt *decorum* i den meningen, att antalet skrifter skulle betingas av ståndets 'höjd'. Ser man närmare på de särskilt mångbesjungna brudparen finner man dock att brudgummarna har höga positioner inom det egna lärda ståndet, liksom att deras besjung-

are oftast är akademiska kollektiv, det vill säga klienter som känt sig manade att hylla dem.

På 1690-talet ökade antalet brudpar som fick fler än en bröllopsskrift: det handlar nu om 78 brudpar och sammanlagt 208 skrifter. Fortfarande är skolmän/präster den största gruppen bland de mångbesjungna. Men brudpar ur övriga ståndsgrepp börjar nu träda fram vid deras sida, vilket än en gång visar på att bröllopsdiktning börjar sprida sig från de lärda till andra stånd. Fem skrifter vardera fick fyra brudpar ur gruppen skolmän/präster, men det fick också två högadliga brudpar. Fyra skrifter vardera fick sex brudpar ur gruppen skolmän/präster, men även ett adligt brudpar och ett brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner. Bland brudparen med tre skrifter vardera finns ett högadligt och fyra adliga brudpar, tre ur gruppen skolmän/präster, hela sju ur gruppen ofrälse ståndspersoner samt tre borgerliga brudpar. Tre högadliga, fyra adliga, 16 brudpar ur gruppen skolmän/präster, sju ur gruppen ofrälse ståndspersoner och 16 borgerliga brudpar hyllas med två skrifter vardera. Även nu visar sig de flerfaldigt besjungna brudparen vara högt placerade inom respektive ståndsgrepp, vilket också bör vara skälet till att de hyllats med två eller flera skrifter. Men själva ståndets 'höjd' spelar inte heller nu någon roll för hur dessa skrifter fördelar sig.

Ökningen av brudpar med fler än en skrift fortsatte på 1720-talet: nu gäller detta 222 brudpar och sammanlagt 562 skrifter. Fortfarande är det par ur gruppen skolmän/präster som besjungs flest gånger (ett par med hela tolv skrifter, ett par med elva, två par med fem, fyra par med tre skrifter och 38 par med två skrifter), men antalet flerbjesjungna brudpar i gruppen, 62 stycken, är nu lägre än antalet flerbjesjungna borgerliga brudpar, 68 stycken (här får fyra par fyra, 20 par tre skrifter och 44 par två skrifter). Ofrälse ståndspersoner har också blivit en stor grupp bland de flerbjesjungna med 52 brudpar (ett par har fått fem, nio par fyra, tolv par tre och 30 par två skrifter). Även adelsgruppen har blivit relativt stor och omfattar 33 brudpar (ett par får fyra, sex par tre skrifter och 26 par två skrifter). De flerbjesjungna högadliga brudparen är bara fem (av vilka två par får tre och tre par två skrifter), vilket än en gång visar på att ståndets 'höjd' inte är avgörande för antalet skrifter.

På 1750-talet är de mer än en gång uppvaktade brudparen 169 och det sammanlagda antalet skrifter till dessa 392. Även denna gång är de flesta av de flerbjesjungna brudparen av borgerligt stånd, 62 brudpar (av vilka ett besjungs i tio, ett i sex, ett i fem, fyra i fyra, sju i tre och 48 i två skrifter). Gruppen skolmän/präster ligger närmast med 51 brudpar (av vilka ett besjungs i sju, ett sex, ett fem, fyra i fyra, 12 tre och 32 i två skrifter). Därefter följer ofrälse ståndspersoner med 36 par (av vilka fyra besjungs i fyra, två i tre och 30 i två skrifter). Adelsgruppen omfattar 16 brudpar (av vilka två besjungs i tre och 14 i två skrifter). Den högadliga gruppen består bara av tre brudpar (vilka vardera besjungs i två skrifter).

1790-talets fler än en gång uppvaktade brudpar är 18 stycken och skrifterna till dessa 29 stycken. Flest skrifter riktar sig till tio brudpar ur gruppen skolmän/präster (av vilka ett hyllats med fem, tre med tre och sex med två skrifter). Den borgerliga gruppen består av fyra brudpar och hyllas med sammanlagt tio skrifter (två par med tre och två med två skrifter). I den adliga gruppen finns tre brudpar som sammanlagt fått sju skrifter (ett par har fått tre och två par två skrifter). Gruppen ofrälse ståndspersoner består bara av ett enda par (med två skrifter). Inga högadliga brudpar ingår längre i den flerbesjungna gruppen.

Genomgången har visat, att socialt *decorum* betingat av ståndets 'höjd' inte under någon av undersökningsperioderna spelade någon roll för om brudparen skulle besjungas i flera skrifter. Om 1670- och 1690-talens flerbesjungna brudpar kunde det dock konstateras att de flesta hade en hög placering inom det egna ståndet. Bland de flerbesjungna från 1720- och 1750-talen fanns det också några högt placerade brudgummar, men genomgående tycks inte heller ställningen inom det egna ståndet nu ha varit avgörande för om paren skulle få flera skrifter eller bara en enda. När det gäller de flerbesjungna från 1790-talet är det tydligt att majoriteten inte alls hörde till de höga inom sin ståndsgrupp. Bland skolmän/präster finner man inte längre några biskopar eller professorer. De adliga brudparen tillhör lågadeln och bär inga berömda namn. Brudparen ur grupperna borgare och ofrälse ståndspersoner tycks ha varit framstående inom ståndet men celebriteter företrädesvis på det lokala planet.

III. 5 Språkfördelning

Bakom bröllopsdiktningens kraftiga tillväxt på 1670- och 1690-talen och dess ökade betydelse i andra miljöer än de akademiska ligger den successiva övergången från huvudsakligen latin till huvudsakligen svenska. Nedan skall språkfördelningen i materialet beskrivas.

III. 5. 1 Perioden fram till 1660

I mitt material av bröllopsskrifter finns tre från 1580- och 1590-talen, alla på latin. Latinet var bröllopsdiktningens huvudspråk under hela den första undersökningsperioden fram till 1660: dess andel ligger då på närmare 90 %. Även detta visar ju tydligt att bröllopsdiktning under perioden i första hand var något för de lärda samhällsgrupperna.

En del av skrifterna på latin innehåller inslag på andra lärda språk som grekiska och hebreiska. Latin kan även, mer sällsynt, kombineras med tyska och någon gång också med andra moderna språk som franska, italienska, finska och danska. Dessa kombinationer är dock ovanliga: från tiden före 1650 finns

sex skrifter på lärda språk med tyska inslag och två med franska inslag — en av dessa innehåller också en kort dikt på finska och en har inslag både på finska och italienska — och från 1650-talet åtta skrifter som kombinerar lärda språk med tyska och två som kombinerar dem med danska inslag²². Dessutom finns det tre helt tyska skrifter i materialet, en från 1640- och två från 1650-talet.

I vissa fall kombineras latin och andra lärda eller moderna språk också med svenska. 21 skrifter från tiden fram till 1660 innehåller kortare²³ svenska inslag. I ytterligare femton skrifter finns längre inslag på svenska, som upptar uppemot hälften eller mera av skriften. Därutöver finns det fjorton skrifter som helt och hållet är avfattade på svenska (om man bortser från något enstaka citat på latin och en och annan latinsk diktrubrik). Tidsplaceringen av dessa bröllopsskrifter med svenska inslag eller helt på svenska redovisas i tabell 11.²⁴

Vi ser här att den första helsvenska bröllopsskriften är mycket tidig, att det dröjer ett par decennier innan nästa svenska skrift trycks samt att svenska skrifter överhuvudtaget är sällsynta fram till på 1650-talet: till de nio daterade helsvenska skrifterna från detta decennium har jag också valt att föra en svensk skrift som saknar datumangivelse.²⁵ Vi ser också att bröllopsskrifterna med längre svenska inslag nästan helt hör 1640- och 1650-talen till. Kortare svenska inslag fanns visserligen ganska tidigt, men de flesta förekommer dock i skrifter från 1650-talet.

Förhållandena i Sverige kan jämföras med förhållandena i de tyska staterna där, enligt Walter Baumgartner, tillfällesskrifterna på tyska blev fler än de latinska redan från omkring 1660.²⁶ Något motsvarande språkskifte var det alltså inte fråga om i Sverige under den första undersökningsperioden. Men även här var en förändring på gång.

²² Skrifterna med danska inslag gäller bröllop i ännu danska städer, Varberg resp. Marstrand.

²³ Med kortare inslag avses inslag som omfattar mindre än halva skriftens text, med längre inslag som omfattar mer än halva skriften: detta innebär att även kortare inslag ibland kan vara ganska långa.

²⁴ De antalsuppgifter om svenskspråkiga bröllopsskrifter som Olsson givit framstår alltså som något överdrivna: "Från 1600-talets första årtionden har vi några tryckta svenska bröllopsdikter. Men det dröjer ända till 1640-talet, innan svenska dikter blir vanliga, och först omkring 1655 blir de svenska fler än de latinska."; Olsson, *Bröllopsbesvär* II s 22 f.

²⁵ Stähle gissar på 1647 som troligt årtal för skriften, Castrén på 1650. Jag tror att det är Castrén som har mest rätt och att skriften till och med kan vara några år yngre. Se Stähle, a.a. s. 236 f. och Castrén, G., a.a. s. 188. Ännu en helsvensk skrift av samme författare är tryckt 1652.

²⁶ Baumgartner, "Lübecker Hochzeitgedichte. Aspekte und Facetten", s. 58. Jfr dock de siffror Olsson anför från den tyske forskaren H. Koch, som är så avvikande från Baumgartners att de framstår som svåra att tro på; Olsson, *Bröllopsbesvär* II s. 21 not 34.

Tabell 11: Bröllopsskrifter på svenska eller med svenska inslag 1600-1660

	00-09	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	u.å.	S:a
Helt på svenska	1		1	1	1	9	1	14
Längre svenska inslag				1	5	9		15
Kortare svenska inslag		1	1	4	6	9		21
Hela antalet skr. från decenniet	6	6	7	26	35	69	1	150

Det kan tyckas vara vådligt att dra generella slutsatser ur ett så litet material som de sammanlagt 29 skrifterna på svenska eller med längre svenska inslag, men adressatfördelningen för dessa skrifter tycks visa upp en slags systematik som bör kommenteras.

De tidigaste helsvenska skrifterna, från 1606 respektive 1620-talet, gäller adliga adressater liksom skriften med längre svenska inslag från 1630-talet. Den helsvenska skriften från 1640-talet är riktad till ett borgerligt brudpar. Att svenska väljs för dessa skrifter behöver visserligen inte bara bero på adressaternas stånd.²⁷ Men man kan notera att adeln liksom borgerskapet var stånd som stod utanför universitetskretsarna och som därför generellt kan ses som 'olärda' och därmed mer 'passande' för svenska enligt principen om *decorum*.

Av de fem skrifterna från 1640-talet med längre svenska inslag gäller emellertid två gruppen skolmän/präster, och vardera en skrift ett borgarpar, ett par ur gruppen ofrälse ståndspersoner och ett adligt brudpar. Om det antagna sambandet mellan svenskt språk och 'olärda' personer är riktigt bör de svenska inslagen i de två skrifterna till skolmän/präster antyda att en omorientering är på gång.

Fördelningen från 1650-talet verkar bekräfta detta. Av de tio helsvenska bröllopsskrifterna gäller tre skolmän/präster. Nu var det tydligen möjligt att hylla brudpar ur den lärda gruppen med helt svenska skrifter, även om det ännu så

²⁷ Språkvalet i skriften från 1606, som analyseras nedan i IV. 1. 3, beror troligen mer på brudgummens och författarens särskilda intresse för det svenska än på adressaternas stånd.

länge bara rör sig om tre av de sammanlagt 45 brudparen ur gruppen från decenniet. Men favoritadressaterna för helsvenska bröllopsskrifter är fortfarande de 'olärda' brudparen. Två skrifter har adliga adressater, två är riktade till borgare och två till ofrälse ståndspersoner, medan en skrift inte har kunnat ståndsbestämmas.

Av de nio skrifterna med längre svenska inslag är sex riktade till skolmän/präster och bara tre till borgerliga brudpar. Även dessa siffror tyder på att man börjat acceptera svenska i bröllopsskrifter även i den lärda världen.

III. 5. 2 Åren 1670-79

I tabell 12 har jag tagit mig orådet före att försöka ge en fullständig redovisning av de olika språk som används i 1670-talsmaterialet. Tabellen är svårläslig, men skall göras klarare genom en kommentar.

Det bör först sägas att bröllopsdiktningen på klassiska språk — i första hand latin — har minskat synnerligen starkt i förhållande till 1650-talet. Nu handlar det bara om i genomsnitt 24 % av skrifterna.²⁸ Ännu en tillbakagång för de klassiska språken som inte syns i tabellen gäller skrifter som kombinerar klassiska med moderna språk — runt 20 % av skrifterna från decenniet — där inslagen på de moderna språken generellt är betydligt större än i skrifterna av denna kombinerade typ från 1650-talet.

Av tabellen framgår att latin (någon gång grekiska) nästan alltid kombineras just med svenska: detta gäller för dryga 85 procent av skrifterna inom gruppen.²⁹ Bröllopsskrifter på moderna utländska språk är fåtaliga. För dessa finns det ofta yttre faktorer som förklarar språkvalet: de kan vara skrivna av författare av utländsk härkomst till bröllop i Sverige³⁰ eller av svenska författare till bröllop på utrikes orter.³¹ Av tabellen framgår också att det var ovanligt att kombinera moderna utländska språk med svenska.

Det allra mest påfallande förändringen jämfört med 1650-talet är dock den starka ökningen när det gäller de helsvenska bröllopsskrifterna. Då var deras andel 17 %, men har nu stigit till hela 51 % av decennieproduktionen. Svenska språket används till och med mera än vad som framgår av tabellen, eftersom den därtill oftast upptar största utrymmet i de skrifter som kombinerar klassiska eller

²⁸ De klassiska språkens andel sjunker också under decenniets lopp, från 28 % under den första till 17 % under den andra halvdel.

²⁹ I ett fåtal av dessa skrifter finns dock, utöver klassiska språk och svenska, också dikter på ett eller ett par moderna utländska språk.

³⁰ En författare av denna typ är italienaren Blasius Teppati, språkmästare i Uppsala, som står för fyra skrifter på italienska eller italienska/franska.

³¹ Vissa av dessa skrifter, på danska, gäller bröllop i Bohuslän och Halland, som ju fram till 1658 hade varit danska landskap.

Tabell 12. Bröllopskrifternas språk under 1670-talet, kronologisk fördelning (Klass. = enbart klassiska språk, nästan alltid latin men någon gång grekiska, Klass. o. mod. = klassiska och moderna språk, Mod. utl. = moderna språk utom svenska, Mod. o. sv. = moderna utländska språk och svenska)

	1670	1671	1672	1673	1674	1675	1676	1677	1678	1679	u.å.	Tot
Klass.	9	7	15	13	2	12	5	3	1	1	1	69
Klass. o. mod. spr. (varav m. svenska)	6 (4)	6 (5)	11 (8)	3 (2)	5 (5)	7 (7)	5 (5)	5 (4)	2 (2)	6 (6)	1 (1)	57 (49)
Mod. utl.	-	3	1	1	2	1	-	-	-	-	1	9
Mod. o. sv.	1	1	2	-	1	1	-	1	-	1	-	8
Helsvenska	10	16	22	16	7	19	14	17	12	10	1	144
Tot.	26	33	51	33	17	40	24	26	15	18	4	287

Tabell 13. Mottagare till bröllopskrifter helt på svenska respektive helt på klassiska språk, 1670-talet

	Svenska (i % av skr. t. gr.)	Klassiska spr. (i % av skr. t. gr.)	Tot. t. gr.
HA	3 (27 %)	3 (27 %)	11
Adl.	10 (53 %)	4 (21 %)	19
S/P	41 (33 %)	48 (36 %)	133
O.stp.	37 (71 %)	6 (12 %)	52
Borg.	44 (72 %)	6 (10 %)	61
Okänt	9 (81 %)	2 (18 %)	11
Summa	144	69	287
% av tot.	50 %	24 %	

moderna språk med svenska. Vad gäller de helsvenska skrifterna kan det konstateras att svenskan ytterligare befäster sin ställning under 1670-talets lopp. Fram till 1675 är de helsvenska skrifternas andel 38%, under tiden därefter 60 %.

Vilka typer av brudpar var det då som fick bröllopsskrifter på de olika språken? Att i tabellform redovisa adressattyperna i förhållande till alla de olika förekommande språken vore nog enbart förvillande. Jag har därför i tabell 13 valt att koncentrera på de klassiska språken respektive svenska. Adressaterna till skrifter på övriga språk tas dock upp till diskussion i mina kommentarer till tabellen.

Av skrifterna på klassiska språk är 48 stycken, eller närmare 70 %, riktade till brudpar ur gruppen skolmän/präster. Av de helsvenska skrifterna gäller däremot hela 94 stycken, eller 65 %, de 'olärda' mottagargrupperna (adel, ofrälse ståndspersoner och borgare) och bara 41 stycken, eller 27 %, gruppen skolmän/präster.³² Det är med andra ord tydligt att svenskans roll som bröllopsdiktningens huvudspråk är en förklaring till dess spridning till grupper utanför den lärda världen.

Men även inom gruppen skolmän/präster hade tydligen acceptansen för bröllopsskrifter på enbart svenska hunnit bli relativt stor på 1670-talet. Svenskans nyvunna status som litteraturspråk under 1650- och 1660-talen bör ha bidragit till detta³³, liksom de kommunikativa fördelar språket erbjöd — även vid bröllop inom den lärda gruppen fanns det nog bröllopgäster som inte behärskade latin. Det kan tilläggas, att den knappa tredjedel av samtliga skrifter till denna grupp som inte är helt klassiska eller helt svenska — och som därför inte finns med i tabell 13 — nästan utan undantag kombinerar latin med svenska och därmed tar hänsyn till såväl lärda som olärda bland bröllopgästerna. Därutöver finns, till gruppen skolmän/präster, en skrift på svenska, tyska och franska och två på svenska och franska.

Vi kan i tabellen notera, att ofrälse ståndspersoner och borgare mycket sällan får skrifter på enbart klassiska språk men däremot mycket ofta helsvenska skrifter. När det gäller de nio skrifter till ofrälse ståndspersoner som saknas i tabell 13 handlar det om en skrift på tyska, en på svenska och franska och sju på klassiska språk och svenska. Bland de elva skrifterna till borgerliga brudpar som saknas i tabellen finns en skrift på tyska, en på svenska och franska, en på svenska och tyska samt åtta på klassiska språk och svenska. Skrifter på moderna utländska språk och skrifter som kombinerar svenska med klassiska eller moderna språk förekom alltså i ungefär lika stor utsträckning till båda dessa grupper.

³² De 'olärdas' andel av de helsvenska skrifterna är rimligen till och med större än så, eftersom de elva svenska skrifter som jag inte har kunnat ståndsplacera troligen gäller borgare eller ofrälse ståndspersoner.

³³ Jag tänker här på diktverk som *Thet swenska språketz klagemål*, 1658, och framför allt på Stiernhielms *Hercules*, 1658, och hans *Musae Suethizantes*, 1668.

Om de fåtaliga högadliga och adliga adressaternas språkpreferenser kan man knappast dra några slutsatser alls utifrån tabell 13. Men i de fem skrifter till den högadliga gruppen som inte är med i tabellen används antingen ett eller två utländska moderna språk (det finns två skrifter på italienska och en på italienska och franska), en kombination av svenska och moderna utländska språk (en skrift på svenska, italienska, franska och engelska) eller en kombination av svenska, klassiska och moderna språk (en skrift på svenska, latin och franska). Även i de fem skrifter till adliga som inte är latinska eller svenska finns ett relativt stort inslag av moderna utländska språk (en skrift kombinerar italienska och franska, en annan svenska, franska och italienska, i en skrift används enbart italienska, i en kombinerar latin och tyska och i en latin och svenska).

Om de moderna utländska språken brukar det sägas, att tyskan i 1670-talets Sverige inte var något särskilt främmande och inte heller något särskilt 'högt' språk på grund av den stora mängd tyskar, oftast borgare, som hade slagit sig ned i Stockholm och på andra kommersiellt livaktiga orter. Annorlunda förhöll det sig med franskan och italienskan, som var språk som i princip bara adelsmän fick lära sig och som därför ansågs vara av en högre rang. Skrifter på (eller med inslag av) dessa högre moderna språk gäller just högadliga eller adliga adressater, utom i fyra fall (tre brudpar ur gruppen skolmän/präster och ett borgerligt brudpar har också fått sådana skrifter). Det är dock enbart i skrifter till högadliga och adliga som båda högstatusspråken kombinerar. Detta tycks vara betingat av samma typ av *decorum* med avseende på språk som man möter bland annat i Lucidors gravskrifter och som enkelt kan formuleras 'ju mer ansett språket är och ju fler ansedda språk som används, desto bättre lämpar sig skriften för höga adressater'.³⁴ Någon sådan anpassning till högadliga och adliga adressater fanns inte i bröllopsskrifterna fram till 1660. Nu märks den alltså som en tendens, men de tre högadliga och de tio adliga helsvenska skrifterna visar att svenska inte heller ansågs vara fel och att moderna utländska språk ingalunda var något obligatorium i bröllopsskrifter till dessa höga adressater.

III. 5. 3 Åren 1690-99

Under 1690-talet är det det normala att bröllopsskrifter avfattas på svenska — utom då det fanns bestämda anledningar att avvika från denna huvudregel. Det kunde då handla om sådant som att diktaren själv inte behärskade svenska eller att brud och/eller brudgum inte var svenskar. Men avvikelser från den svenska normen kunde också vara betingade av *decorum*, det vill säga av ambitionen att 'höja' den stilistiska nivån genom att ta in främmande språk i skriften. De

³⁴ Hansson, "Bröllopslägrets skald och bårens", passim.

svenskspråkiga³⁵ bröllopsskrifternas andel uppgår under 1690-talet till hela 84 %. I övrigt används latin, grekiska, tyska, franska, italienska, finska och isländska, i vissa fall som ensamspråk men oftast i olika kombinationer med varandra och även med svenska.

När det gäller språk i förhållande till stånd skall grupperna först jämföras vad gäller bruket av svenska respektive klassiska språk.³⁶ Som framgår av tabell 14 dominerar svenskan stort i samtliga ståndsgrupper. Den stora förändringen jämfört med 1670-talet gäller gruppen skolmän/präster: då var skrifterna på klassiska språk till gruppen fortfarande fler än skrifterna på svenska och pekade ut ståndet som den 'lärdade' gruppen i förhållande till övriga mottagargrupper. Under 1690-talet utgör de latinska skrifterna bara 9 % av dem som riktas till gruppen. Nu tycks emellertid latinet ha fått en annan funktion än att signalera lärdom. Som tabellen visar är det på 1690-talet de högadliga och adliga adressaterna (som ju knappast var de som behärskade latinet bäst) som får de högsta andelarna skrifter på klassiska språk. I förhållande till *decorum* tycks valet att skriva på latin alltså nu ha fått en ny innebörd som en signal för högt stånd.

Innan jag går vidare med detaljkommentarer om de olika språken vill jag, för en bättre översikt över den redovisning som följer, hänvisa till tabell 15, som visar antalet språk i övriga — i tabell 14 ej medtagna — skrifter till de olika adressatgrupperna.

Högadliga brudpar får, utöver skrifterna på svenska eller latin, bara ytterligare två skrifter: den ena på franska, den andra på svenska och finska. Skriften på franska är anonym, och jag har därför inget annat att säga om språkvalet än att påminna om att franska, liksom italienska, uppfattades som 'höga' enligt *decorum*. De finska inslagen i den andra skriften kan förklaras med att brudgummen var landshövding i Finland.

Till den adliga gruppen finns åtta skrifter som inte redovisats i tabell 14, en på tyska, två på isländska, en på svenska och latin och sammanlagt fyra skrifter som kombinerar två, tre eller fem språk: svenska och italienska, latin, franska och italienska, svenska, tyska och franska samt svenska, latin, tyska, franska och italienska. Skriften på tyska är gjord av brudens bror, som att döma av efternamnet var tysk. De båda skrifterna på isländska är gjorda av den isländske translatoren i Antikvitetskollegiet. Språkvalet kan antingen vara betingat av att författaren fann det tryggast att framträda på sitt modersmål eller av *decorum* (i så fall en vilja att utmärka brudparen genom en särskilt 'exotisk' skrift). De fem två- till flerspråkiga skrifterna till de adliga brudparen kan bara i ett fall — skriften på latin, franska och italienska — förklaras av att författaren var utlänning, troligen en italienare. Tre av de fyra övriga skrifterna (den på latin och svenska,

³⁵ Till dessa räknar jag också den dryga handfull skrifter (som finns till alla stånd utom borgare) som innehåller någon eller några korta rader på latin eller, i ett fall, grekiska.

³⁶ Skrifterna på klassiska språk är, på ett enda undantag när (en skrift på både latin och grekiska till ett brudpar ur gruppen skolmän/präster), avfattade på latin.

Tabell 14. Mottagare till bröllopsskrifter helt på svenska respektive helt på klassiska språk, 1690-talet

	Svenska (i % av skr. t. gr.)		Klassiska spr. (i % av skr. t. gr.)		Tot. t. gr.
HA	14	70 %	4	20 %	20
Adl.	28	64 %	6	14 %	42
S/P	141	81 %	16	9 %	174
O.stp	75	92,5 %	3	4 %	80
Borg.	87	90,5 %	2	4 %	95
Okänt stånd	5		1		6
Summa	350		32		417
% av tot. antalet skr.	84 %		8 %		100 %

Tabell 15: Mottagare av bröllopsskrifter på andra språk, 1690-talet; antalet språk i skrifterna

	1 språk	2 språk	3 språk	4 språk	5 språk	Tot.
HA	1	1				2
Adl.	3	2	2		1	8
S/P	4	12	1			17
O.stp	1	2				3
Borg.	4	2		1		7
Okänt						0
Summa	13	19	3	1	1	47

den på svenska och italienska och den på svenska, tyska och franska) har svenska författare, varför det kan antas att språkvalen har betingats av *decorum*. Skriften på latin, svenska, tyska, franska och italienska är anonym.

Gruppen skolmän/präster har fått sjutton skrifter utöver de i tabell 14 redovisade. Fyra av dem är avfattade på tyska och troligen skrivna av tyskar. I sex skrifter med svenska författarnamn kombineras latin och svenska. En skrift på latin och tyska är tryckt i Riga och troligen av en tysk författare och en skrift på latin, franska och tyska tycks även den vara av utländskt ursprung. Det finns vidare fem skrifter som kombinerar svenska och ett modernt utländskt språk: två på svenska/tyska, två på svenska/franska och en på svenska/italienska. Även till denna adressatgrupp förekommer alltså en del två- och trespråkiga skrifter liksom 'höga' språk som franska och italienska. Bland de moderna språken dominerar dock den 'lägre' tyskan. Antalet kombinerade språk är dock inte lika stort som till de adliga mottagarna och skrifterna med franska och italienska inlag bara tre av sammanlagt 174 skrifter till gruppen. Huvuddelen av skrifterna till skolmän/präster kan alltså sägas följa en — jämfört med 1670-talet — reviderad typ av *decorum*, som innebar att svenska valdes i första hand, enbart latin eller svenska/latin i andra hand.

Gruppen ofrälse ståndspersoner har bara fått tre skrifter utom de som finns i tabell 14: en skrift på tyska, en på svenska, tyska och latin och en på svenska, franska och italienska. Den stora övervikten för svenska skrifter till gruppen tycks visa att det här var svenskan som gällde enligt *decorum*.

De borgerliga brudparen har fått sju skrifter som inte redovisades i tabell 14: fyra på tyska, möjligen av tyskar, en på tyska och latin, en på svenska och italienska och en fyrspråkig på tyska, latin, italienska och franska. Även i denna grupp är alltså normen svenska och undantagen fåtaliga.

III. 5. 4 Åren 1720-29

Även för detta decennium finns en uppställning, i tabell 16, som visar antal och andelar för bröllopsskrifterna på svenska respektive klassiska språk. Bland de förstnämnda ingår ett nytt inslag i mitt material, 16 skrifter på olika svenska dialekter. Av skrifterna på klassiska språk är alla utom två skrivna på latin.

Svenskans andel har ökat ytterligare sedan 1690-talet: då låg den på 84 %, nu ligger den på 90 % av det totala antalet skrifter. Andelen skrifter på svenska till de olika ståndsgrupperna ligger på över 90 % för adel, ofrälse ståndspersoner och borgare. Avviker gör högadel och skolmän/präster med en svensk andel på 84 respektive 85 %. Liksom tidigare finns den högsta andelen skrifter på klassiska språk hos gruppen skolmän/präster, men från 9 % på 1690-talet har den nu sjunkit till mindre än en procentenhet.

Skrifter som inte finns med i tabell 16 är de tyska (ett drygt femtiotal) som företrädesvis gäller borgerliga brudpar, de som blandar svenska och klassiska

språk (ett tjugofemtal) och som företrädesvis gäller skolmän/präster, de franska (fyra) som fördelar sig jämnt över brudpar ur de fyra översta stånden, och skrifterna som blandar svenska eller latin med ett modernt utländskt språk (en dryg handfull) och som företrädesvis riktar sig till adliga brudpar. Det finns också två flerspråkiga skrifter (en på tyska, franska, italienska och latin och en på svenska, tyska och franska), som båda gäller adliga adressater. De två- eller flerspråkiga skrifterna till adel är så få relativt sett, att man dock i princip kan säga att vanan att markera högt stånd med flera eller högre språk nu är avlagd. När det gäller skrifter på ett utländskt språk är det bara tyska som förekommer i någon nämnvärd omfattning. Av personnamn och bröllopsorter att döma har tyskan valts av kommunikativa skäl, därför att någon av kontrahenterna, och därmed väl också en del av bröllopgästerna, hade tyska som modersmål.³⁷ När det gäller skolmän/präster och högadel verkar *decorum* i någon mån dock fortfarande styra språkvalet mot latin.

Av de 16 skrifterna på svenska dialekter gäller sju ofrälse ståndspersoner, vardera fyra skolmän/präster och borgare och en skrift ett adligt brudpar. De finns samtliga publicerade i Bengt Hesselmanns *Bröllopsdikter på dialekt från 1600- och 1700-talen*, 1937³⁸. Dialektdiktarna framträder nästan alltid under olika skämtsamma och pseudonyma bondenamn, som "Erk Hassa i Kyrckibyn", vilka bröllopgästerna förmodligen lätt kunde dechiffrera. När det gäller dialektdiktning och *decorum* är det svårt att dra några slutsatser: de förekommer ju till alla stånd utom det högsta.

III. 5. 5 Åren 1750-59

Av bröllopsskrifterna från 1750-talet är 94 % avfattade på enbart svenska: bland dessa 916 skrifter har då inräknats åtta dialektskrifter, varav en kombinerar dia-

³⁷ I några fall handlar det också om bröllop som stod i Tyskland.

³⁸ Första bröllopsskriften på svensk dialekt trycktes enligt Hesselman 1668 och finns alltså inte med i mitt material. Under 1670- och 1690-talen hade dialektskrifter varit sällsynta: i mitt material finns tre från 1670-talet (en till okänt stånd och två till brudpar ur gruppen skolmän/präster) och två från 1690-talet (en borgerlig skrift och en till gruppen ofrälse ståndspersoner); Hesselman, B., *Bröllopsdikter på dialekt från 1600- och 1700-talen samlade och utgivna av Bengt Hesselman*, Stockholm & Köpenhamn 1937 (Nordiska texter och undersökningar utgivna i Uppsala av B. Hesselman, 10). Hesselman meddelar, att dialektskrifterna fram till 1690 oftast hade varit skrivna på Älvdalsmål och tryckta i Uppsala eller Västerås, att Upplands- och Sörmlandsdialekter dominerade på 1690-talet, då trycken oftast kommer från Stockholm, och att det på 1720-talet hade uppstått en "Uppsalaskola" och en "Bergslagskrets" av författare som diktade på dialekt. Vidare skriver han att dialektdiktningen "förstummas snart nog" efter 1750-talet och då framför allt förekommer "i landskap, som ligga längre bort från rikets centrum"; Hesselman, a.a. inledningen s. 7-9.

Tabell 16. Mottagare till bröllopsskrifter helt på svenska respektive helt på klassiska språk, 1720-talet

	Svenska (i % av skr. t. gr.)	Klassiska spr. (i % av skr. t. gr.)	Tot. t. gr.
HA	23 (82 %)	1 (4 %)	28
Adl.	119 (93 %)	3 (2 %)	128
S/P	257 (85 %)	27 (9 %)	305
O.stp	246 (94 %)	4 (1 %)	262
Borg.	359 (92 %)	- -	392
Okänt stånd	6 (50 %)	- -	11
Summa	1010	35	1126
% av tot. antalet skr.	90 %	0,03 %	100 %

lekt med normalsvenska³⁹. De viktigaste språken i de skrifter som använder annat än eller mer än enbart svenska är latin (34 skrifter) och tyska (24 skrifter). Därtill finns en skrift på danska, en på holländska och en på grekiska med latinsk titel. Det finns bara sex tvåspråkiga skrifter: utöver den grekisk/latinska tre på svenska/latin och vardera en på svenska/tyska och svenska/hebreiska. Dessutom finns en skrift till ett borgarbröllop som använder hela nio språk — svenska, holländska, portugisiska, engelska, italienska, tyska, franska, spanska och latin — en tidningsliknande sammanställning av lyckönskningar till det aktuella bröllopet från nästan hela Europa. I tabell 17 redovisas fördelningen på ståndsgrupper för de sammanlagt 67 skrifter som använder annat än enbart svenska.

Som man kan vänta sig dominerar fortfarande de latinska skrifterna till gruppen skolmän/präster och de tyska skrifterna till borgargruppen. Till den sistnämnda hör troligen också de tre brudpar som fått tyska skrifter men inte har kunnat ståndsplaceras.⁴⁰ Något förvånande är att det inte förekommer några

³⁹ Av de åtta dialektskrifterna från 1750-talet gäller två adliga brudpar, två brudpar ur gruppen ofrälse stånds personer, tre borgerliga brudpar och en ett brudpar av okänt stånd. I mitt material finns en bröllopsskrift som inte finns i Hesselmanns samling, till de ofrälse stånds personerna Victorin-Halenius 1755, skriven på någon form av västgötska.

⁴⁰ En för forskaren lite irriterande vana är att skrifterna just på tyska oftast saknar uppgifter om brudgummens stånd och brudparets förnamn: de riktas typiskt, som vid ett bröllop från

Tabell 17: Skrifter på andra språk än enbart svenska, 1750-talet

	Tyska	Latin	Andra språk	Tot. till gruppen
HA	-	2	-	23
Adl.	1	4	1	99
S/P	2	24	4	256
Ost	-	1	3	219
B	18	3	1	354
Allmoge	-	-	-	2
Okänt	3	-	-	30
Summa	24	34	9	983

franska skrifter, och bara en enda med ett franskt inslag, i materialet. Man har ju en föreställning om att 1750-talet var en tid då överklassen ständigt blandade in franska i sin svenska konversation eller rent av konverserade på enbart franska.

Det finns inte längre några spår av tendensen från 1690-talet, att latinet användes som höghetsmarkör till högadliga. Språkspridningen är överlag liten och språkvalen tycks i ringa grad ha varit styrda av *decorum*, utom när det gäller skolmän/präster, som tydligen fortfarande ansågs 'passa' med latin. Oftast tycks praktiska skäl ha legat bakom språkvalet. Bland de borgarpar som fått tyska skrifter har brudar eller brudgummar i de flesta fall varit tyska. Skriften på danska gäller ett brudpar från Skåne — om någon av kontrahenterna, eller den anonyme författaren, var dansk går inte att avgöra. Skriften på holländska skrevs av en holländare till en brudgum som var präst i holländska församlingen i Stockholm. Till och med övervikten för latinska skrifter till skolmän/präster (till denna grupp riktar sig också skriften på grekiska och svenska/hebreiska) kan delvis ha varit praktiskt betingad: här är det lärda kollegor som uppvaktar och som rent av kan ha funnit det lika enkelt att dikta på latin.

april 1754, till den "Johnson- und Meyerischen" bröllopfesten. I vissa fall har sådana uppgifter kunnat kompletteras med hjälp av svenska skrifter till samma bröllop, men tyvärr inte i dessa tre fall. Detta tyska adresseringsmode imiteras inte i något enda fall i skrifter på svenska eller övriga språk.

III. 5. 6 Åren 1790-99

Av de 149 bröllopsskrifterna från 1790-talet är alla utom 13 avfattade på svenska.⁴¹ Det finns tre tyska skrifter, en till ett högadligt brudpar och två till brudpar av okänt stånd. Av namnen att döma tycks brudarna eller brudgummarna ha varit tyska och språkvalet alltså betingat av praktiska skäl. Dessutom finns nio skrifter på latin, som följer den gamla traditionen eftersom alla är riktade till brudpar ur gruppen skolmän/präster. De latinska skrifterna utgör 17 % av skrifterna till dessa adressater, vilket kan jämföras med latinets andel till skolmän/präster under 1750-talet, som var 9 %. Ökningen förstärker intrycket av att bröllopsdiktningen åter 'akademiserar' under decenniet. Men till ståndgruppen skolmän/präster finns också en innovation i bröllopsdiktssammanhang: en latinsk bröllopsskrift med versifierad svensk översättning, som möjligen kan ses som en indikation på att latin inte längre, ens till denna adressatgrupp, kommunicerade lika väl som förr.

III. 6 Om författare och adressater samt bröllopsskrifternas sociala funktioner

III. 6. 1 Perioden fram till 1660

En av de tre latinska bröllopsskrifterna från 1500-talet i materialet har en ensam författare som upphovsman, i de båda andra samarbetar två författare. Författarnamnen anges i alla tre skrifterna. Om relationerna mellan författare och adressater är ingenting bekant.

Andelen kollektivt författade skrifter⁴² fluktuerar under hela perioden 1600-1659 från decennium till decennium. De utgör runt hälften av alla skrifter fram till 1660. Från själva 1650-talet, då bröllopsdiktningen börjar ta fart i Sverige, finns det 33 kollektivt och 32 enskilt författade skrifter samt fyra anonyma. Den stora majoriteten av deltagarna i författarkollektiven är studenter eller före detta studenter, och detsamma gäller även för ensamförfattarna till bröllopsskrifter. Skrifterna från perioden 1600-1659 är nästan alltid riktade till brudgummarna, och dessa är personer som författarna stod i någon form av beroendeställning till. De flesta av skrifterna gäller akademiska lärare eller släktingar till någon eller några av författarna. De akademiska brudgummarna uppvaktas framför allt

⁴¹ Även från detta årtionde återges en svensk dialektskrift hos Hesselman, a.a., vilken dock inte finns med i mitt material.

⁴² Som kollektiva har jag räknat skrifter med fler än två författare. De största kollektiven förekommer under perioden fram till 1660: mer än tjugo studenter uppvaktade t.ex. det lärda brudparet Holstenius-von Wickedon 1652.

av större kollektiv, ofta från samma landsända som han själv kommer från, släktingar framför allt av ensamförfattare eller mindre författargrupper.

Kortare eller längre svenska dikter kan ingå i skrifter av såväl kollektiv som ensamförfattare. Den stora huvuddelen av de helsvenska skrifterna från perioden har dock ensamförfattare som upphovsmän. Det finns också en svag men tydlig tendens till större ståndsspridning bland adressaterna till bröllopsskrifter av ensamförfattare. Därtill är spridningen på bröllops- och tryckorter större när det gäller de enskilt än de kollektivt författade skrifterna. Härav kan man dra slutsatsen, att just ensamförfattarnas bröllopsskrifter var viktiga för såväl svenskans tidiga utbredning inom bröllopsdiktningen som för spridningen av denna typ av diktning till andra grupper än skolmän/präster, liksom från universitetsorter till andra orter i landet.

I kapitel IV, om hur den svenska och svenskspråkiga bröllopsdiktningen etablerades, finns fler och mer detaljerade uppgifter om författare, adressater och sociala funktioner vad gäller skrifterna från denna period.

III. 6. 2 Åren 1670-79

På 1670-talet hade, som vi sett ovan, spridningen av bröllopsskrifter på olika stånd och bröllopsorter ökat väsentligt. Under detta decennium förekommer långt färre kollektivt författade bröllopsskrifter än på 1650-talet: då låg deras andel på dryga 40 %, nu på knappa 7 %. Kollektiva skrifter, som normalt gällde personer ur den egna akademiska kretsen, tycks alltså vara på väg att försvinna till förmån för skrifter författade av oftast en eller ibland ett par personer. Om huruvida även ensamförfattarna uppvaktade av, som det hette, 'börlig plikt och skyldighet', för att meritera sig för ämbeten eller rent av för att förtjäna pengar är en omdiskuterad fråga. Låt oss se närmare på några huvudargument för de olika hållningarna.⁴³

I äldre forskning utgick man mer eller mindre oreflekterat från att tillfällesdiktarna från 1600-talet lät musan gå i tjänst hos Mammon. Så skriver Schück till exempel om Lucidor: "Så snart han fick höra, att ett bröllop eller en begravning skulle äga rum, författade han en bröllops- eller begravningsdikt, lät trycka den hos Wankijf eller någon annan, fick väl genast betala den — då han näppe-ligen hade någon kredit — och inlämnade den så i sorgehuset eller bröllopsgården /---/."⁴⁴ Denna syn har utmanats framför allt av Bo Bennich-Björkman, som i *Författaren i ämbetet*⁴⁵ slog fast att äldre tiders författare normalt inte skrev för

⁴³ För en utförlig genomgång av denna diskussion, se von Platen, *Yrkesskalder* s. 17-23.

⁴⁴ Schück, H., *Den svenska förlagsbokhandelns historia. Förra delen*, Stockholm 1923 s. 232.

⁴⁵ Bennich-Björkman, *Författaren i ämbetet. Studier i funktion och organisation av författar-ämbeten vid svenska hovet och kansliet 1550-1850*, Uppsala 1970 (Studia litterarum Upsalien-sia 5), passim.

någon marknad, utan av social skyldighet och/eller för att visa upp sin litterära förmåga, för att i kraft av denna kanske senare komma i åtanke för någon tjänst eller befattning. Bennich-Björkmans påpekar också att de flesta av äldre tiders mer kända författare ägnade sig åt tillfällesdiktning: tillfällesdiktarna som grupp kan därför inte nödvändigtvis antas vara mer präglade av 'marknadsinriktning' än andra typer av författare. Bennich-Björkmans syn fick ett starkt och snabbt forskargenomslag. Om 1600-talets tillfällesdiktning skriver Ståhle:⁴⁶ "Författarna var vanligen studenter, ofta vänner och fränder till dikternas föremål". Ridderstad citerar detta och kommenterar:⁴⁷ "Den summeringen är nog alla moderna kännare av området beredda att hålla med om." Lite längre fram skriver han⁴⁸:

Men fanns det då studenter, som 'spårade ur' och blev tillfällesdiktare på heltid, 'yrkespoeter'? Knappast. Det begränsade material jag tidigare har undersökt visar en entydig bild. De personer, som under studietiden utmärkte sig som ivriga tillfällesförfattare, och då inte bara på latin, gjorde sedan utmärkta sociala karriärer. Tillfällesdiktningen var normalt en form av meritering och en humanistisk vänskapsplikt mer än en födkrok. Visserligen kunde penningsdusörer utgå för tillfälleskrifter, men nettobehållningen kan inte ha blivit stor; ur ekonomisk synvinkel måste nog tillfällesdiktning betraktas som ett extraknäck.

Magnus von Platen levererade en lång rad invändningar mot Bennich-Björkmans och efterföljarnas syn på tillfällesdiktarna i *Yrkesskalder* — *fanns dom?*, liksom många exempel på diktare från sista delen av 1600-talet och 1700-talet vilkas tillfällesdiktande faktiskt tycks ha styrts av penningbehov. Hans viktigaste invändning mot Bennich-Björkmans är dock att antingen/eller-frågan är fel ställd och "att relationer på intet vis utesluter arvodering och professionalism." Han påminner om den utbredda fattigdomen bland forna tiders intellektuella och kommer med ett vägande påpekande: "Man frågar sig om de unga männen verkligen har fattat pennan med huvudsyftet att deras skrifter i en måhända avlägsen framtid skulle rendera dem en inkomstbringande befattning. Tanken att den hungrande skaran ägnade sig åt långsiktig speciminering bemöts enklast med det gamla ordspråket 'medan gräset gror, dör kon'."⁴⁹

Under perioden fram till 1650 hade det varit synnerligen ovanligt att bröllopsdiktarna åstadkom, eller deltog i, mer än en enda bröllopsskrift — när det gällde inslag på svenska fanns det bara en enda person som förekom två gånger. Detta var det normala också på 1650-talet — när det gällde svenskspråkiga skrifter/dikter fanns det fyra personer som förekom två och en person som förekom tre gånger. Inte heller på 1670-talet var det vanligt att bröllopsdiktare upp-

⁴⁶ Ståhle, a.a. s. 293.

⁴⁷ Ridderstad, "Vad är tillfällesdiktning?" s. 34.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ von Platen, *Yrkesskalder* s. 22 och s. 23 f.

vaktade med eller bidrog i fler bröllopsskrifter än en enda. Huvuddelen, eller 152 av de bröllopsdiktare som framträder antingen med namn, pseudonymer eller initialer — vilket gäller för inalles 238 skrifter eller 83 % av skrifterna från decenniet — uppvaktar bara vid ett enda bröllop. Vid två bröllop uppvaktar nitton diktare, några på egen hand, några tillsammans med andra. De står tillsammans för 171 av de 287 bröllopsskrifterna från 1670-talet.⁵⁰ Det handlar om hela 79 % av samtliga skrifter till skolmän/präster och vardera 72 % av skrifterna till borgare och ofrälse ståndspersoner. Av högadel/adelsskrifterna är däremot bara knappt hälften, 43 %, gjorda av sådana sporadiska bröllopsdiktare. Att bara skriva en bröllopsskrift eller två tyder knappast på någon kommersiell inriktning, vilket i sin tur bör betyda, att det inte var särskilt många bland dessa diktare som uppvaktade av ekonomiska skäl.

Detsamma tycks gälla för de båda författare som står för tre och den författare som står för fyra skrifter från 1670-talet.⁵¹ Alla tre var verksamma i Uppsala och tycks ha varit bekanta med varandra. Av deras sammanlagt tio skrifter gäller fem skolmän/präster från Uppsala, vardera två skrifter ofrälse ståndspersoner och borgare och bara en skrift adliga adressater. En av de brudar som gifter sig med en ofrälse ståndsperson är professorsdotter från Uppsala och en av borgarskrifterna gäller universitetets boktryckare och ännu en uppsaliensisk professorsdotter.

Det finns tre Uppsaladiktare som uppträder fem gånger: Johannes Columbus, vid denna tid *poëseos* professor, Petrus Lagerlöf som tog kandidatexamen 1675⁵² och den italienske språkmästaren Blasius Teppati.⁵³ Columbus har be-

⁵⁰ Dessa diktares namn, initialer eller pseudonymer är de följande: J.L. Arnell, Petrus Bång, Samuel Columbus, Nicolaus Daalhem, "Favonius", Zacharias Figrelius, J. Gestrinius, Jonas Holstenius, "J.N.R.", A. Kempe, Henrik Kolthoff, M. Miltopæus, Andreas Prytz, Olaus Schroderus, Enevaldus Svenonius, Niclas Tiällman, Birger Tolbom, Simon Tolpo och Samuel Verelius.

⁵¹ Tre gånger förekommer Hemmingus Forelius (1654-1708), som skulle bli *professor poëseos* i Uppsala 1687; osignerad artikel i *Svenskt biografiskt lexikon*, bd 16, Stockholm 1964-66 s. 276. Tre gånger förekommer också Andreas Wollimhaus (1649-1725), som hade inskrivits i Uppsala 1659, som kom att bli diktare och diplomat och på 1680-talet adlades Leyonstedt; personuppgifterna från Hanselli, P., *Samlade vitterhetsarbeten af Jacob och Anders Wollimhaus samt Olof och Carl Gyllenborg*, Uppsala 1863 s. XI f. Fyra gånger förekommer Ericus Wennæsius, inskriven i Uppsala 1667. Troligen är det också han som uppträder under pseudonymen "Eremita Venusinus" i en skrift till prästparet Collinus-Fors 1678. Om Wennæsius se von Platen, *Yrkesskalder* s. 95 f.

⁵² Johannes Columbus var född 1640, blev adjunkt i Uppsala 1668 och *professor poëseos* 1673. Petrus Lagerlöf, född 1648, hade blivit inskriven vid universitetet 1665 och skulle under 1680-talet bli såväl *logices* som *eloquentiæ* och *poëseos* professor i Uppsala. Personuppgifterna är hämtade ur *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok*, bd 2 s. 122 och bd 4 s. 430, Stockholm 1948.

⁵³ Teppati anställdes våren 1671 på denna tjänst, som åtminstone några i konsistoriet hade föreslagit att Lucidor skulle få; se *Uppsala universitet. Akademiska konsistoriets protokoll*, utgivna av H. Sallander, del VIII, Uppsala 1971, s. 436 och del IX, Uppsala 1972, s. 52.

sjungit ett högadligt brudpar (där brudgummen hade lärda meriter), ett par ur gruppen ofrälse ståndspersoner (där brudgummen hade studerat i Uppsala och var författarens vän) och ett borgerligt brudpar (vilka relationer Columbus hade till paret framgår inte). Dessutom har han, tillsammans med Lagerlöf, hyllat ett professorspar i Uppsala. Lagerlöf har utöver detta två skrifter till ofrälse ståndspersoner (för vilka inget är känt om relationerna) samt två till uppsaliensiska skolmän/präster.⁵⁴ Teppati har enbart besjungit högadliga/adliga brudpar. Man kan tänka sig att diktaren hade mött de höga brudgummarna i samband med sin undervisning vid den för adliga studenter särskilt inrättade exercitieinstitutionen.

Men under 1670-talet uppträdde också fem särskilt flitiga bröllopsdiktare, som skall prövas i relation till de sex kriterier, med vilka von Platen identifierar yrkesskalderna.⁵⁵

Flitigast av bröllopsdiktarna från 1670-talet var Lars Johanson eller Lucidor, som ensam står för arton bröllopsskrifter i materialet. Två skrifter saknar adressatuppgifter och kan därför inte säkert knytas till stånd.⁵⁶ Av de övriga gäller en skrift högadliga, tre skrifter adliga, sex skrifter ofrälse ståndspersoner och sex skrifter borgerliga brudpar. Redan mot bakgrund sina bröllopsskrifter — han skrev ju dessutom gravskrifter och lyckönskningar — framstår Lucidor under sitt korta liv som yrkesskald enligt von Platens definition. Ser man till hela hans produktion motsvarar han faktiskt samtliga av von Platens sex kriterier: hans produktion domineras av tillfällesskrifter, han har en hög andel adliga adressater, han uppvaktar utländska sändebud, han skriver till 'tillfällena' på avlägsna orter, har skriver ett par gånger fler än en skrift till samma tillfälle och bara ett litet fåtal av hans skrifter gäller gruppen skolmän/präster.⁵⁷

Till de flitigare kan man också räkna två bröder, Uppsalastudenterna Johan Aurivillius, som deltar i åtta bröllopsskrifter, och Christian Aurivillius, som deltar i sju bröllopsskrifter från 1670-talet. De uppvaktade alltså aldrig på egen hand utan i olika akademiska författarkollektiv. Bröderna vände sig, på två un-

⁵⁴ Den ene av dessa var just Johannes Columbus.

⁵⁵ Kriterierna är (1) att vederbörandes produktion domineras av tillfällesskrifter, (2) att en hög andel av adressaterna tillhör den adliga gruppen, (3) att diktarna uppvaktar utländska sändebud, (4) att diktarna skriver till bröllop och begravningar på avlägsna orter, (5) att diktaren skrivit mer än en skrift till samma tillfälle och (6) att bara en liten andel av adressaterna tillhör prästerskapet; von Platen, *Yrkesskalder* s. 90. von Platen trycker, a.a. s. 48, på att yrkesskalder inte måste vara författare som helt har försörjt sig på diktning utan bara sådana som "har producerat tillfällesdikt i en betydande omfattning och under längre tid, och som har gjort det med en ekonomisk avsikt, som kan bevisas eller göras trolig."

⁵⁶ Med ledning av innehållet gäller ena skriften adel/högadel, eftersom brudgummen prisas som en hjälte av urgammal götisk stam, och den andra en jurist, som kan ha varit adelsman eller ofrälse ståndsperson.

⁵⁷ I min doktorsavhandling om Lucidors tillfällesskrifter kunde jag visa att många av dennes adressater kunde föras till olika bekantskapskretsar; se Hansson, "Bröllopslägrets skald och bärems" s. 28-38. Jag uppfattade därför skrifterna som vängåvor. Jag böjer mig numera för von Platens åsikt att bekantskap ingalunda står i någon motsatsställning till arvodering.

dantag när, till brudpar ur gruppen skolmän/präster. Därtill kommer bidrag i en skrift till ett borgarpar och till ett par ur gruppen ofrälse stånds personer, där det visar sig att bruderna var systrar och professorsdöttrar från Uppsala. I bröderna Aurivillius' fall rör det sig tydligen genomgående om uppvaktningar motiverade av social skyldighet.

Två bröllopsdiktare, med sex skrifter vardera i materialet från 1670-talet, stämmer bättre med von Platens kriterier. Den ene är klockarsonen Niclas Grijs Gevalensis och den andre en okänd diktare som går under pseudonymen "Secundus". Det är Lars Burman som identifierat Grijs som personen bakom signaturerna "N.G." och "N.G.G." och pseudonymerna "dheN Gladlynte" och "Nicandor".⁵⁸ Bland bröllopsskrifterna från 1670-talet finns därtill en av "dheN Gemilde", som jag vågat räkna som ett verk av Grijs. Av skrifterna gäller en ett adligt brudpar, två brudpar ur gruppen skolmän/präster och två borgerliga brudpar: en skrift har inte kunnat ståndsfastas.⁵⁹ Mot bakgrund enbart av dessa skrifter stämmer inte Grijs' profil särskilt väl med von Platens kriterier. Men som Burman har visat ligger dessa 1670-talsskrifter i början av Grijs' långa bana som yrkesskald i Stockholm.⁶⁰ Det är mot bakgrund av Burmans upplysningar som Grijs framstår som en yrkesskald enligt von Platens kriterier. Fallet Grijs belyser därmed tydligt hur svårt det mot bakgrund av mitt material är att avgöra en fråga som denna, eftersom det ju bara omfattar vissa bestämda decennier och bara en av tillfällesdiktningens huvudgenerer.

⁵⁸ Burman, L., *Den svenska stormaktstidens sonett*, Uppsala 1990 (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet 25) s. 116-118.

⁵⁹ I skriften finns visserligen adressaternas namn, men titlar saknas helt, vilket bör betyda att det inte handlar om särskilt höga personer.

⁶⁰ Burman har kunnat attribuera hela sextio tillfällesskrifter i olika genrer till Grijs från sent 1660- till sent 1690-tal. Burman skriver, a.a. s 117 f, bland annat följande om Grijs: "På UUB finns sextio tillfällesskrifter som med större eller mindre säkerhet kan attribueras till Niclas Grijs (eller Grise). I författarangivelsen i fyrtio av dessa är hans signatur N.G. eller N.G.G[evalensis] dolda. I tio uppträder han som Nicandor och i ytterligare tio skrifter, alla till begravingar, skriver han ut sitt namn. Han är verksam under nästan trettio år men fördelningen av tryckta och bevarade skrifter är ojämn. Den äldsta är från 1669, året efter att han skrev in sig vid Uppsala universitet. /---/ Förutom en enstaka skrift av Nicandor förekommer sedan ingenting före 1676 då Grijs plötsligt tryckte fem skrifter. Han hade vid denna tidpunkt lämnat Uppsala för Stockholm. Av skrifternas fördelning i tiden ser man tydligt hur han etablerar sig som tillfällesdiktare, för från åren 1676 till 1681 finns inte mindre än tjugofem skrifter bevarade. Därefter tunnare produktionen ut till ungefär två om året, åtta av dessa under eget namn. Att han nu öppet uppträdde kan, i enlighet med von Platens hypotes om namnet som 'firmamärke', förklaras med att han var erkänd och kanske aktad som poet, och att hans skrifter var välkomna. Sista gången uppträdde han år 1697, då med två skrifter vilka undertecknats N.G. respektive Nicandor. Han dog 1707. Antagandet att Grijs under perioder skrev för brödfödan stöds av en anteckning i en nationsmatrikel enligt vilken han vid sidan av annan verksamhet 'uppehöll livhanken genom att skriva bröllops- och gravskrifter.'" Den handskrivna matrikel som åsyftas finns i UUB, U700b, och härstammar enligt Burman troligen från 1700-talets första hälft.

Denna problematik drabbar dock inte pseudonymen "Secundus", som enligt Janne Lindqvist var verksam som tillfällesdiktare bara under åren 1677 och 1678, men då i gengäld synnerligen flitig.⁶¹ Utöver de sex bröllopsskrifterna i materialet, till två högadliga brudpar, ett ur gruppen skolmän/präster, ett ur gruppen ofrälse ståndspersoner och troligen två till borgerliga brudpar, författade han då också två gravskrifter, över en högadlig man och en adlig kvinna.⁶² Eftersom "Secundus" borgerliga namn är okänt är det okänt om han skrev något mera, under eget namn eller en annan pseudonym. Såväl "Secundus" adressatkrets som hans flit tyder på att han bör räknas som yrkesskald, åtminstone under de båda aktuella åren.⁶³ Lindqvist har påpekat att "Secundus" troligen såg sig som en efterföljare till Lucidor.⁶⁴

Till frågan om yrkesskalder återkommer jag nedan i den fortsatta kronologiska genomgången av författare, adressater och syften. Här vill jag i stället gå vidare med de sammanlagt 126 anonyma, pseudonyma eller med enbart initialer signerade bröllopsskrifterna från 1670-talet. Sådana skrifter hade varit fåtaliga under perioden 1600-59, men utgör nu hela 44 % av skrifterna från decenniet. Jag vill börja med att relatera dem till en kunglig stadga av den 19 september 1668, om "åthskillige Mißbrukz och Oordningars affskaffande widh Ridderskaps och Adelens Troloffningar/ Bröllop/ Gästebudh/ Barndop och Begraffningar", som av vissa forskare har tagits till intäkt för att tillfällesdiktning gjordes för pengars skull och att bröllopsskrifter inte alltid var välkomna i bröllophuset. I dess fjortonde paragraf heter det⁶⁵:

Ingen skal fördrista sigh/ om han icke warder bedin/ skriffwa någon Graffskriff/ widh 12 Daler Silfwermynts böter. Om Brudhskriffter/ Nyårs skriffter/ alle andre Tiggiare skrifter/ och thet Bättlerij/ som skeer medh Stamböcker/ item om Tiggerij aff hwariehanda slagz Folck/ såsom Tromslagare/ Pipare/ Siungare/ Kutskar/ Kockar och gemeene Folck medh Maijstänger/ wari samma Lagh.

⁶¹ "Secundus" tillfällesdiktning har studerats och ederats av Janne Lindqvist i den otryckta CD-uppsatsen "Medh en omogen pänna". *Secundus tillfällesskrifter som populärlitteratur. Textedering med kommentarer*, Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala, vt 1994. Lindqvist har tyvärr missat en av "Secundus" bröllopsskrifter, till det högadliga brudparet Bengt Horn och Margareta Bielke i oktober 1677. Lindqvist gör inga försök att identifiera pseudonymen.

⁶² Lindqvist, a.a. s. 5.

⁶³ "Secundus" inriktning passar ju också väl ihop med von Platens kriterier 2 och 6.

⁶⁴ Lindqvist, a.a. s. 16. 'Secundus' betyder ju 'den andre', och i sin första skrift kallar han sig för det Lucidoralluderande "Secundus den Lycklige". Det finns formuleringar i "Secundus" skrifter som påminner om Lucidors, men inte om tillfällesskrifterna utan i första hand om de livsfilosofiskt inriktade världsliga visorna.

⁶⁵ Stadgan citeras efter Sandwall, F., "Nya akter i rättegången om Gilliare Kwaal. Lucidor i egenhändiga inlagor till Svea Hovrätt", *Samlaren* 1926 s. 106 f. von Platen meddelar att en tidigare version av samma stadga utfärdats redan 1664; von Platen, *Yrkesskalder* s. 48.

Tabell 18: Andelar anonyma och pseudonyma bröllopsskrifter i relation till bröllopsskrifter med författarnamn, ståndsfordelade, 1670-talet (antalsuppgifter inom parentes)

	Anon.	Pseud.	Init.	Namn.	Tot. t. gruppen
HA	9 % (1)	36 % (4)	27 % (3)	27 % (3)	100 % (11)
Adl.	32 % (6)	21 % (4)	21 % (4)	26 % (5)	100 % (19)
S/P	9 % (12)	8 % (11)	8 % (10)	75 % (100)	100 % (133)
O.stp.	5 % (1)	35 % (18)	21 % (11)	35 % (18)	100 % (52)
Borg.	23 % (5)	23 % (14)	15 % (19)	39 % (24)	100 % (61)
Okänt	54 % (6)	9 % (1)	9 % (1)	27 % (3)	100 % (11)
S:a	11 % (31)	18 % (52)	17 % (48)	53 % (153)	100 % (287)

Stadgan hade lagts till grund för domen mot Lucidor 1669 för hans bröllopsskrift *Gilliare Kwaal*. Men enligt Fredrik Sandwall, som har letat fram och undersökt handlingarna i målet, hör man därefter "alls icke vidare" talas om stadgan. Han ger följande kommentar: "Mängden av gravskrifter och brudskrifter från tiden närmast efter dess [stadgans] utfärdande synes annars ge vid handen, att denna förordning, liksom de många andra överflödsförordningarna och påbudet, voro till närmast för att överträdas. Poeten var lika välkommen vid båren eller brudlägret, vare sig han kom 'bedin' eller 'obedin'."⁶⁶

Den fråga jag här tänker ställa är om det förhöll sig som Sandwall tror eller om stadgan påverkade 1670-talsdiktarnas vilja att framträda under eget namn i skrifter till högadliga och adliga brudpar. I tabell 18 finns en översikt över de olika ståndsgruppernas andelar av anonyma och pseudonyma bröllopsskrifter, skrifter med enbart initialer och skrifter med utsatt författarnamn. Resultaten är svårtolkade, både därför att de adliga ståndsgrupperna är små och därför att det är svårt att veta vad bruket av initialer (eller kända pseudonymer) betydde i förhållande till att sätta ut författarnamnet. Håller man sig till de anonyma skrifterna framgår det dock, att bröllopsdiktarna faktiskt var mindre benägna att sätta ut sina namn i högadels- och adelsskrifterna än i genomsnittet av bröllopsskrifterna, och påfallande mindre benägna till detta än i skrifterna till gruppen skolmän/präster. Detta kan tyda på att diktarna var mer försiktiga när det hade med

⁶⁶ Sandwall, "Nya akter" s. 107.

adliga adressater att göra och att stadgan alltså inte bara var till för "att överträdas". Frågan kompliceras dock av att fler faktorer kan ha spelat in. Så kan till exempel principen om *decorum* ha avhållit lågättade diktare från att placera det egna namnet på samma titelsida som de höga adressaternas namn.

Några ytterligare uppgifter kan emellertid utvinnas ur tabellen genom att kombinera den med uppgifter i skrifterna själva. Av tabellen framgår att såväl de båda adliga grupperna som grupperna ofrälse ståndspersoner och borgare får en relativt hög andel skrifter med författarinitialer. Användning av initialer tyder ju inte nödvändigtvis på att författaren ville vara anonym utan kan vara uttryck för raka motsatsen — att han var så bekant för brudparet att det räckte med initialer för att identifiera honom.

Ser man närmare på de pseudonyma och anonyma skrifterna till de grupper som utvisar de största skillnaderna, högadliga och adliga respektive skolmän/präster, framträder en tydlig skillnad. När det gäller adelsgrupperna ger skrifterna inga ledtrådar till upphovsmännens verkliga namn och det finns inte heller några uppgifter om personliga relationer mellan författarna och de besjungna.⁶⁷ Båda typerna av uppgifter är däremot vanliga i bröllopsskrifterna till skolmän/präster. I pseudonymer kan författarinitialerna ingå, markerade med fetstil för att framträda klarare, och i de anonyma skrifterna står det ofta angivet att författaren är en god vän eller nära släkting till brudparet. I 31 % av skrifterna till skolmän/präster anges det att relationerna mellan diktare och brudpar är familjära — att diktaren är bror till, släkt med eller god vän till brudparet i fråga. Sådana uppgifter ges också i sju av de tolv anonyma skrifterna till gruppen. De som skrev anonymt eller pseudonymt till skolmän/präster ville tydligen ändå gärna att brudparen skulle veta vem det var som uppvaktade dem. När det gällde adressater ur adeln tycks det ha förhållit sig tvärtom.

Om en bröllopsdiktare som döljer sig i förhållande till högadliga adressater handlar också den enda uppgift som finns från denna tid om hur bröllopsskrifter överlämnades. I handlingarna från rättegången om Lucidors *Gilliare Kwaal* 1669-70 får man veta att den pseudonyma *Brudh-Fakla* till brudparet Gyllenstierna-Oxenstierna, som Lucidor hade skrivit 'obedin', överlämnades genom en tysk student Johan Prillwitz och honorerades med tio riksdaler. *Gilliare Kwaal*, till brudparet Gyllenstierna-Ulfsparré, som blev föremål för åtal, även den pseudonymt skriven och obeställd, överlämnades genom en annan student, Johan Berg.⁶⁸ Lucidor uppgav visserligen vid rättegången att han inte känt till 1668 års stadga⁶⁹, men använde sig alltså likafullt av både av pseudonym och av ett ombuds-förfarande som kunde bevara författaranonymiteten. Detta gör det en smula svårt att tro på Lucidors okunskap, men detta är inte viktigt här. Viktigare är att

⁶⁷ Det markeras visserligen några gånger att uppvaktningen sker "til skyldig Ähre-Tienst", vilket dock lika väl som en antydning om en relation kan utläsas som att högt placerade personer alltid har rätt till uppvaktning.

⁶⁸ Sandwall, "Nya akter" s. 39.

⁶⁹ Ibidem.

uppgifterna visar, att en bröllopsdiktare som avstod från att sätta ut namn eller initialer ändå via ombud kunde kassera in sitt arvode om skriften var välkommen eller förbli okänd för adressaterna om den var ovälkommen.⁷⁰

Vad kan då, utifrån skrifternas vittnesbörd, sägas om relationerna mellan brudpar och diktare när det gäller de anonyma, pseudonyma och med initialer försedda skrifterna till ofrälse ståndspersoner och borgare? Även till dessa adressater är det vanligt att pseudonymerna framhäver författarnas initialer i fetstil, vilket tyder på att de var kända av brudparen. Samma sak verkar gälla de med enbart initialer försedda skrifterna, men detta kan man bara spekulera om. Vad som är säkert är däremot att det i 23 % av samtliga skrifter till ofrälse ståndspersoner och 34 % av samtliga skrifter till borgare uttryckligen anges att diktaren är bror, släkting eller nära vän till brudgum eller brud.

III. 6. 3 Åren 1690-99

Bara i drygt hälften av de 417 bröllopsskrifterna från 1690-talet, 53 %, finns det uppgifter om diktarens eller diktarnas namn. I ytterligare drygt 30 % av skrifterna anges diktarens eller diktarnas initialer eller, i vissa fall, pseudonymer, i vilka initialerna oftast finns markerade i fetstil. Drygt 15 % av skrifterna är helt anonyma.

Av de sammanlagt 354 skrifterna med namn eller initialer är närmare 80 % gjorda av ensamförfattare. I knappa 20 % av fallen har två personer samarbetat och för knappa 5 % av skrifterna handlar det om skrivarkollektiv med som mest upp till fem bidragsgivare.

Av de sammanlagt 18 kollektiva skrifterna riktar sig tio till gruppen skolmän/präster, och i de flesta av dessa är det, liksom tidigare, studenter som hyllar lärare.⁷¹ De övriga åtta kollektiva skrifterna fördelar sig jämt över alla stånd utom högadel.

Liksom under 1670-talet är alltså den stora majoriteten av 1690-talsdiktarna författare till en enda skrift i materialet. Men 50 namn eller initialkombinationer återkommer två eller flera gånger, oftast som ensamförfattare men ibland tillsammans med andra personer. Av namnen/initialkombinationerna förekommer 29 bara två gånger⁷². Fjorton namn/initialkombinationer förekommer tre

⁷⁰ Lucidor försökte dock inte dölja sig utan uppger vid rättegången att han genast hörde av sig per brev till Gyllenstierna "sedhan dhe begynte thala illa om hans skriff"; ibidem.

⁷¹ Två skrifter, i vilka det anges att studentnationer är avsändare, har räknats in bland dessa kollektiva skrifter; i båda fallen kan naturligtvis en enskild nationsmedlem ha haft ansvaret att föra pennan.

⁷² I de fall det bara handlar om initialer är det inte lätt att veta om en "A.J." som skrivit en bröllopsskrift är samma person som en "A.J." som skrivit en annan. För att kunna avgöra sådant med någon grad av säkerhet har jag sett efter om initialdiktare har samarbetat med varandra, om det fanns andra släkt- eller bekantskapsrelationer mellan dem, om de har hållit sig

gång⁷³, sex fyra gång⁷⁴ och ett namn sex gång⁷⁵. Någon högre produktion än så har ingen av 1690-talets bröllopsdiktare.

Ser man ändå närmare på de sju författarna i tätgruppen med von Platens kännetecken på yrkesskalder i minnet finner man att den flitigaste, G. Wallberg med sex skrifter, inte har uppvaktat några adliga brudpar utan enbart grupperna skolmän/präster (tre skrifter), borgare (två skrifter) och ofrälse stånds personer (en skrift). Tre av de sex brölloppen stod i Hudiksvall, ett i Söderhamn, ett på okänd ort och ett i trakten av Uppsala.⁷⁶ Signalementet passar inte heller in på fem av de sex författarna till fyra bröllopsskrifter. Detta gäller J. Uhr, Uppsala-student och tydligen bekant med Wallberg: två av de fyra skrifterna författade han tillsammans med denne, till ett av Hudiksvallsbrudparen och till brudparet i Söderhamn, samt uppvaktade ihop med den aktuella brudens bror vid ännu ett bröllop i Hudiksvall. Två av de uppvaktade brudparen var borgerliga och ett

till brudpar från samma ort eller trakt. Dessutom har jag tagit hjälp av tematiska och stilistiska likheter i skrifterna av samma signaturer. De initialkombinationer som dyker upp två gånger är "E.R.", "J.A.", "J.H.", "J.W.", "O.B.", "O.C.", "O.S." och "S.T." samt pseudonymen "OliZon" (O. Zachrisson?). De två gånger förekommande namnen är A. Bergström, J. Biörling, S.E. Brenner (enda kvinnliga författaren i materialet från 1690-talet), J. Dryander, P. Elfving, J. Emporelius, S.C. Flodinus, J. Gerdes, J. Schierf, J. Lochnæus, E. Löfgreen, Gudmundus Olai/Gudmundur Ólafsson (isländsk translator, författare till skrifter på isländska), P. Rosinius, T. Rudeen, P. Salan, J.F. Schantz, J. Thomæus, D. Trautzel, J. Trautzel och F. Törner. Om Ólafsson finns fler uppgifter i Schück, H., *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Dess förhistoria och historia*, II, Stockholm 1933, s. 91 ff.

⁷³ Här finner vi "A.G." (ej identifierad), "A.S." (ej identifierad), "J.S.", identifierad som J. Skoug, "L.H." som i en av skrifterna framträder som Lars Halenius, "M.W." som i en skrift anger namnet M. Weslander, "N.S." som troligen hette N. Schierff, "S.E." (oidentifierad), Johan Berg, Niclas Keder, de tre bröderna E., J. och P. Micrander, E. Stenfält och A. Zellbell. Skoug var från Ångermanland och hade inskrivits vid Uppsala universitet 1684; Halenius kan antingen ha varit från Helsingland eller Roslagen och student i Uppsala 1674 eller 1677; Weslander var inskriven i Uppsala 1682. Schierff finns inte med i matrikeln. De finns tre Uppsalastudenter som alla hette Johan Berg och var inskrivna 1679, 1680 resp. 1683; Keder kom från Stockholm och blev inskriven i Uppsala 1672, då han ännu hette Käder — Keder blev senare hans namn som adlad; de tre bröderna Micrander, av vilka två var tvillingar, var söner till en Uppsalaprofessor och blev studenter 1682 resp. 1686 (tvillingarna); Stenfält var från Gävle och inskrevs i Uppsala 1690; Zellbell var från Uppsala och inskrevs vid universitetet där 1692. Uppgifterna kommer ur *Uppsala universitets matrikel* bd I.

⁷⁴ Här finns A. Liungman (två gånger som "A.L." och en gång som "AspeLundarna"), "J.L." (oidentifierad), P. Ingonius (i en skrift som "P.I."), J. Possieth, Magnus Rönnow och J. Uhr. Liungman inskrevs vid Uppsala universitet 1685, P. Ingonius 1692, Possieth, som senare blev kyrkoherde i Ridderholmens och Bromma församlingar och enligt gravskriften i UUB dog 1728 inskrevs 1686; Rönnow blev student i Uppsala 1680, kunglig translator 1695. Uhr inskrevs som student i Uppsala 1693. Uppgifter om inskrivning är hämtade ur *Uppsala universitets matrikel*, bd I.

⁷⁵ Det handlar om en person som framträder antingen med namn, initialer eller pseudonymer som visar fram initialerna: han kallar sig "G.W.", "God Wänskap" eller "Goda Wänner" och framträder en gång som G. Wallberg. Han förekommer inte i *Uppsala universitets matrikel*.

⁷⁶ Av de närliggande orterna att döma kan det röra sig om bekantskap med brudparen.

tillhörde gruppen ofrälse ståndspersoner.⁷⁷ Uppsalastudenten J. Possieth, med fyra skrifter, har hyllat brudpar ur de tre lägsta ståndsgруппerna och oftast vid bröllop i Uppsalatrakten: ett stod i Uppsala, ett i Vaksala, ett strax utanför Stockholm och för det fjärde är bröllopsorten okänd. Uppsalastudenten A. Liungman, som kom från Växjö, uppvaktar med sina fyra, geografiskt ganska spridda skrifter, enbart skolmän/präster och ofrälse ståndspersoner.⁷⁸ Även Uppsalastudenten P. Ingonius, som kom från Linköping, håller sig till borgare och ofrälse ståndspersoner. Av de fyra bröllop han besjungit stod ett i Norrköping, två i Linköping och ett i Uppsala. I gruppen med fyra skrifter finns också skåningen Magnus Rönnow, som även han studerat i Uppsala och blivit utnämnd till kunglig translator 1695, med uppdrag att översätta "Af thet Latiniske och andre fremmande Språk"⁷⁹. Till skillnad från de övriga med fyra skrifter uppvaktar han enbart adel — två högadliga och två adliga brudpar — och enbart med latinska bröllopsskrifter. Av det underdåniga tilltalet att döma tycks han inte ha varit närmare bekant med brudparen. Han stämmer alltså med åtminstone två av von Platens kriterier.⁸⁰ Men Rönnow kan också ha uppvaktat för att visa sin kunnighet i det språk han främst skulle översätta från för att, som det hette, 'insinuera sig' hos de höga adressaterna.

För 72 stycken av de 417 1690-talsskrifterna, eller 17 %, uppges det i trycken — i titlar eller text — att de har skrivits av bröder till brudgum och brud, söner till brudgum och brud eller andra nära släktingar till brudparen i fråga.⁸¹ I runda tal är det alltså närmare en femtedel av bröllopsskrifterna som föranleds av släktskap mellan besjungare och besjungna. I ytterligare 22 skrifter, eller 5 %, sägs det vidare explicit att diktarna är goda vänner till brudparet. Det finns dock all anledning att misstänka att gruppen släkt- och vänskrifter kan vara större än vad som uttryckligen anges. Tecken på detta kan vara att diktarna har samma efternamn eller efternamnsinitial som brud eller brudgum (detta gäller för ungefär ett halvdussin skrifter). I några ytterligare fall tyder tonen och ordalagen i bröllopsskriften på närmare bekantskap. Men egendomligt nog finns uppgifterna om släktskap eller vänskap nästan uteslutande i skrifter till adressater av ofrälse stånd: procentandelen när det gäller skrifter där dessa relationer klart framgår ligger på dryga 27 % för gruppen skolmän/präster, 23 % för ofrälse ståndspersoner och 21 % för borgerliga brudpar.⁸² Till gruppen adliga finns

⁷⁷ Därutöver har Uhr möjligen också, med initialerna "J.U.", en latinsk hyllning till ett adligt brudpar.

⁷⁸ Ett bröllop stod på okänd ort, ett i Vreta, ett i Salatrakten och ett i Stockholm.

⁷⁹ Citatet är hämtat ur Rönnows fullmakt som *translator regius*, återgiven i Bennich-Björkman, a.a. s. 259.

⁸⁰ Rönnow kan möjligen också vara upphovsman till två anonyma latinska bröllopsskrifter till adliga adressater.

⁸¹ Här har jag också tagit med det dryga dussinets fall när flera personer uppvaktat med en skrift och en av dessa är broder, son eller nära släkting.

⁸² Till de flerbesjungna brudparen finns en del släkt- och vänskrifter. Bland paren med fem skrifter gäller detta gruppen skolmän/präster: ett av dem uppvaktas både av en bror och en

mindre än en procent sådana skrifter — då handlar det oftast om adliga brudgummar med 'lörd' framtoning — och till gruppen högadliga inte en enda. En misstanke som inte kan bekräftas är att vänskrifterna även till denna grupp är fler än de vari detta uttryckligen anges, och att det kan vara principen om *decorum* som fått författarna att avstå från vänskapsmarkeringar i adliga bröllopskrifter.

III. 6. 4 Åren 1720-29

I 1720-talets 1.126 bröllopskrifter förekommer 526 olika författarnamn. Till denna grupp kan man även räkna de 27 författare som enbart anger sina initialer, men som dessutom tillfogar att de är brudens eller brudgummens bror eller någonderas son, vilket gör dem möjliga att identifiera. Skrifterna med namn omfattar därmed närmare hälften av skrifterna. Därtill finns inte mindre än 244 olika författarinitialer, som antingen är direkt angivna, som "C.P.", eller framhävda i underskrifter av typen "En som Ingen **H**ustru **H**afwer" eller genom bokstäver i fetstil i några ord på bröllopsskriftens sista diktrad. Brudpar och bröllopgäster kunde utan tvivel identifiera även dessa författare, men för en sentida forskare är det oftast omöjligt att avgöra vem som åsyftas, liksom om det är en enda eller flera olika personer som döljer sig bakom samma initialkombination. Det finns vidare ett drygt dussin skrifter av pseudonyma författare.⁸³ Ofta finns de i dialektskrifter som uppges vara gjorda av exempelvis "Måås Swensson i Snörom" eller "Bengt Bengtsson wö Kohlmylän", personer som brudpar och bröllopgäster troligtvis också kunde identifiera. I hela 1720-talsmaterialet finns bara två av de tidigare så frekventa herdepseudonymerna — en "Silvanus" och en "Myrtillus". Slutligen finns det också 126 skrifter (11 % av totala antalet skrifter) som är helt anonyma: i sju av dessa uppges det dock att författaren är en vän och i tre en släkting till brudgum eller brud, så inte heller i dessa fall behövde de närmast berörda tveka om upphovsmännen. Hur pass anonyma de övriga anonyma skrifterna var för brudpar och bröllopgäster kan man bara spekulera om — författaren kan ju till och med ha varit närvarande vid bröllopet och föredragit sin skrift. De anonyma skrifterna fördelar sig proportionellt sett ganska jämnt på de olika ståndsgrupperna. Tydligt tvekade man

vän och två ytterligare brudpar av bröder. Det adliga paret med fyra skrifter och med akademisk profil hyllas i två fall av släktingar. En släkthyllning vardera får fyra av de sex paren med fyra skrifter ur gruppen skolmän/präster. När det gäller paren med tre skrifter finns en hyllning från en bror till ett av paren ur gruppen adel (bruden var i detta fall kyrkoherdedotter) liksom till ett av paren ur gruppen skolmän/präster. När det gäller de sju paren ur gruppen ofrälse ståndspersoner förekommer en släkt- eller vänskrift till fyra av bröllopen, och ett par får både en släkt- och en vänskrift. De båda borgerliga brudparen med tre skrifter har fått varsin skrift av en nära släkting.

⁸³ D.v.s. av pseudonymer utan fetstilmarkerade initialbokstäver.

inte länge att ge en författaruppgift även i skrifter till adressater av högadligt och adligt stånd.

Den stora majoriteten av 1720-talets bröllopsdiktare är ensamförfattare. Det finns dock 92 skrifter med två författare (antingen namngivna eller med initialer), sju med tre författare och en enda skrift med fem författare (i den medarbetar fyra bröder till bruden). Dessa skrifter fördelar sig ganska jämnt över ståndsgrupperna. Någon övervikt för skolmän/präster finns alltså inte längre för skrifter med fler än en författare. När författarna är fler än en är det på 1720-talet nästan alltid så, att en av dem står för skriftens huvuddikt och att den eller de övriga författarna bara har lagt till en kort lyckönskan eller en gåta. De som står för dessa små avslutande bidrag är oftast nära släktingar till brudparen. Kan det möjligen ha varit så att släktingarna inte tilltrorde sig om att kunna skriva hela bröllopsskriften själva utan engagerade en mer driven diktare för att kompensera för de egna, mer torftiga bidragen?

Av de 552 namngivna författarna är det hela 475 stycken (86 %) som bara skrivit, eller bidragit i, en enda bröllopsskrift och 40 stycken (7 %) som skrivit eller bidragit i två skrifter. Till denna grupp hör de fyra kvinnliga författare som förekommer i materialet från 1720-talet.⁸⁴ Bland de 244 initialförfattarna — där alltså det stora problemet är att veta om en initialkombination syftar på en enda eller flera olika personer — tycks 177 personer (73 %) ha skrivit/bidragit i en enda skrift och 38 personer (16 %) i två skrifter. Det är också hos dessa en-/tvåskriftsförfattare, som alltså står för runt 90 % av skrifterna från decenniet, som man möter den största andelen uppgifter om att författarna är nära släktingar eller goda vänner: i runt 340 skrifter, det vill säga nästan 47 % av en/tvåskriftsförfattarnas skrifter.

Sju diktare med namn och fjorton med initialer⁸⁵ har skrivit eller bidragit i tre skrifter. Här markeras det i hela 19 fall (30 % av skrifterna) att de är vänner eller släktingar.

Sex diktare med namn och fem med initialer⁸⁶ står för fyra skrifter: de är ensamförfattare utom i ett fall, då en släkting till författaren har tillfogat en kort avslutande dikt. Släktskap/vänskap markeras i fem (11 %) av dessa skrifter.

⁸⁴ De var Brita Christina Bemer (en skrift på tyska till ett adligt bröllop), Sophia Elisabeth Brenner (en skrift på svenska till den egna dotterns adliga bröllop), Catharina Ekebohm (en skrift på svenska till ett borgarbröllop) och Greta Giedda (en vänskrift på svenska till ett par ur gruppen skolmän/präster och ännu en på svenska till ett brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner).

⁸⁵ De namngivna är Joh. Nic. Corylander, Johan Girelius, Granatenflycht, Jonas Hiortzberg Larsson, Oloff Lidborg, Johann Georg Rüdling (diktat enbart på tyska) och Samuel O. Troilius. Initialerna är "A.B.", "B.B.", "C.R.", "D.S." (ev. en Sevallius), "E.M.E.", "H.K.H.", "J.B.", "J.N.", "J.J.T." (= J.J. Tillæus), "J.W.", "M.H.", "P.E.", "P.H." och "T.W." En del av dessa initialer kan dock, som påpekats, syfta på olika personer. Det finns också en "O.P.T." med tre skrifter som jag identifierat med O.P. Tillæus, varom mera i not nedan.

⁸⁶ De namngivna är Buschenfelt, A. Celsius, J. Edenmark, Jacob Frese, Sven S. Kolthoff, H.A. Löfgren och Carl Magnus Rinström (han finns med namn i tre skrifter och med

Två namngivna och tre initialförfattare har skrivit eller bidragit i fem skrifter.⁸⁷ De har antingen skrivit ensamma eller — i fyra fall — varit huvuddiktare ihop med en nära släkting till brudparet. Uppgifter om släktskap/vänskap finns i sju av dessa 25 skrifter (28 %).

Dessutom har fyra namngivna och två initialförfattare skrivit/bidragit i mellan sex och åtta skrifter.⁸⁸ Även här rör det sig främst om ensamförfattare. Men i tre fall har vederbörande skrivit huvuddikten och en annan författare tillfogat en kort dikt. I två fall handlar det om två författare som samarbetat på ett mer jämställt plan och i två fall har vederbörande bara skrivit den avslutande korta dikten. Släktskap/vänskap åberopas i tio av de inalles 43 skrifterna i gruppen (23 %).

Det finns också tre 1720-talsdiktare som har varit så flitiga att de framstår som yrkesförfattare: Olof Lindsteen, som ofta presenterar sig som "Hautboist under det Kongl. Gardet", med 28 skrifter under eget namn och ytterligare två som O.L.⁸⁹ (alla ensamt författade utom två där han skrivit huvuddikten: han anger sig som vän i fyra av skrifterna), Carl Eldh⁹⁰, med 16 skrifter under eget namn och ytterligare nio som C.E. (alla ensamt författade: han anger sig som vän i två skrifter) och Carl Johan Lohman⁹¹, med 21 skrifter under eget namn och tre som C.J.L. (alla ensamt författade: han anger sig som vän i två skrifter). Av de sammanlagt 79 skrifter som denna flitiga grupp står för, anges alltså släkt- eller vänskapsband bara i åtta av dem (10 %). De tre diktarna passar också väl in med von Platens första kriterium på yrkesförfattare, hög produktivitet, men inte så väl med det andra (hög andel högadliga och adliga adressater: Eldh har uppvaktat ett högadligt och ett adligt brudpar, Lohman tre adliga brudpar; Lindsteen har ingen adelsskrift). Inte heller har de skrivit till bröllop på avlägsna orter eller uppvaktat med mer än en skrift till samma bröllop. Närmare en tredjedel av Lohmans skrifter gäller prästpar, och dessas andel bör för yrkesförfattare vara liten enligt ett av kriterierna — men Lohman var ju själv präst. De tre diktarna skriver framför allt till borgerliga brudpar och dessutom till några brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner. Jag tror ändå med von Platen att dessa tre bör ses som yrkesförfattare: att kriterierna inte stämmer särskilt väl

"C.M.R." i den fjärde: alla skrifterna gäller bröllop i Linköping). Initialförfattarna är "C.N.", "D.G.", "G.H." (här handlar det dock om bröllop i olika stånd och olika trakter, så denne författare möjligen kan vara flera), "N.P." och "T.S."

⁸⁷ Det rör sig om Gudmund Humbla Ericksson och Johan Ihre (den senare med namn i fyra skrifter och som "J.I." i en skrift: alla är avfattade på latin). Initialförfattarna är "A.D.", "J.M." och "J.T."

⁸⁸ För sex skrifter vardera står Johan Tobias Geisler och Henric Rulin, för sju Johan Giöthstaf Hallman Giöthstafsson och för åtta O.P. Tillaeus, med fem skrifter med namn och tre med initialerna "O.P.T." För åtta skrifter vardera svarar också initialförfattarna "C.J.M." och "J.S."

⁸⁹ Om Lindsteen, se von Platen, *Yrkesskalder* s. 140-142.

⁹⁰ Om Eldh, se von Platen, *Yrkesskalder* s. 134 f.

⁹¹ Om Lohman, se von Platen, *Yrkesskalder* s. 142-144.

beror nog främst på att von Platen lät Lucidor fungera som modell för en yrkesförfattare och på att villkoren för yrkesmässigt tillfällesdiktande förändrats sedan 1670-talet.

En generell regel kan dock formuleras: ju fler skrifter en diktare står för, desto mera sällan anges alltså släktskap eller vänskap som anledning till bröllopsuppvaktningen. Gruppen författare till fyra skrifter utgör ett undantag från den i övrigt vackert fallande tendensen. Får man bortse från detta undantag skulle regeln kunna formuleras på följande sannolika vis: ju mindre flitig en bröllopsdiktare var, desto oftare koncentrerade han sig på släkt och vänner, och ju flitigare han var, i desto högre grad var han inriktad på att skriva för en marknad.

Av de 1.126 bröllopsskrifterna från 1720-talet är 220 stycken (eller knappt 20 %) enligt uppgifter i trycken skrivna av nära släktingar till brudparet — oftast handlar det om bröder till brudgum eller brud, men det förekommer också att söner hyllar en far eller mor som gifter om sig liksom att far- eller morbröder besjunga brudparen.⁹² 134 skrifter (12 %) uppges vara skrivna av goda vänner till brudgum eller brud.⁹³ I båda dessa fall, och troligen framför allt i den senare kategorin, rör det sig om minimiantal: man kan ju vara släkting eller god vän utan att särskilt påtala detta i skriften. Andelen släkt- och vänskapskrifter där relationerna anges utgör alltså 32 % av materialet, en ganska väsentlig ökning i förhållande till 1690-talets 22 %. Ökningen av släkt- och vänskrifter är ett av flera tecken på att bröllopsdiktning nu i allt högre grad börjat bli en familjär och personlig snarare än offentlig angelägenhet.

Liksom under 1690-talet är flertalet mottagare av släkt- eller vänskrifter av ofrälse stånd, med en ganska jämn fördelning mellan de tre ståndsgrupperna. Det finns fortfarande inga skrifter av denna typ till högadliga adressater. De adligas andel har dock ökat något, från mindre än en procent till närmare två (19 skrifter). I denna grupp rör det sig dock, liksom på 1690-talet, om adressater som inte ligger särskilt högt upp på det egna ståndets stege. Nu har de adliga brudgummarna dock inte längre någon 'lär'd' framtoning utan liknar framför allt de ofrälse ståndspersonerna.⁹⁴ En del av förklaringen till ökningen av adliga när det gäller släkt- och vänskrifter är att det nu också finns bröllopsdiktare som är adliga och som ibland skriver till ståndsbröder: jag har noterat runt ett dussin adligt klingande namn bland bröllopsdiktarna på 1720-talet.

⁹² Häri har också inräknats skrifter med två eller flera författare, då en av dessa anger sig vara släkting.

⁹³ Jag har räknat på samma sätt i denna kategori: om en av författarna uppger sig vara vän har skriften räknats med.

⁹⁴ Släkt- och vänskrifterna till adliga gäller dessutom inte sällan adelsmän som gifter sig med kvinnor just ur gruppen ofrälse ståndspersoner och som hyllas av släktingar eller vänner till dessa.

III. 6. 5 Åren 1750-59

Av de 983 bröllopsskrifterna från 1750-talet innehåller 722 stycken (73 %) uppgifter om författaren eller författarna, antingen genom att namn eller initialer anges, vilket är det överlägset vanligaste, eller genom pseudonymer. Till denna grupp skrifter har jag räknat tolv bröllopshyllningar från kollektiv — studentnationer i Uppsala och Lund — vilka med ett enda undantag gäller brudpar ur gruppen skolmän/präster.⁹⁵

Huvuddelen av bröllopsskrifterna från 1750-talet är gjorda av enskilda personer, men i 49 skrifter har oftast två och en gång upp till fyra författare samarbetat. Inte sällan är en eller ett par av de samarbetande släktingar till brudparet. I skrifterna förekommer 376 olika författarnamn.⁹⁶ Av dessa har 323 författare (33 %) producerat en enda skrift, 35 två skrifter, tio tre skrifter och åtta mellan fyra och fjorton skrifter. I gruppen med en skrift finns tre eller möjligen fyra kvinnliga författare.⁹⁷ Dessutom finns det en känd kvinnlig diktare — Hedvig Charlotta Nordenflycht — i gruppen med fyra skrifter. Det finns också 214 initialförfattare, av vilka 186 bara har författat en enda skrift. Samma initialkombination förekommer 19 gånger i två skrifter och fem gånger i tre skrifter. Vidare kan fyra initialförfattare möjligen stå för mellan fyra och åtta skrifter.⁹⁸ Pseudonymerna är inalles tio och står för en enda skrift vardera.⁹⁹

Av bröllopsskrifterna från decenniet är 262 (27 %) anonyma. Likväl anges det i 60 av dessa skrifter (d.v.s. närmare en fjärdedel av de anonyma) att författaren är en släkting eller vän till det hyllade brudparet. Detta kompletteras ibland med andra typer av uppgifter — som att skriften är översänd från Stockholm. Och kanske var till och med den anonyme författaren själv med vid bröllopet och läste upp sin hyllning. De anonyma skrifterna behöver alltså inte vid tillfället ha varit så anonyma som de framstår för en sentida undersökare.

⁹⁵ Undantaget är en skrift från Västgöta nation i Uppsala till en borgare i staden. Bara i en av nationsskrifterna finns en uppgift om vilken person som har hållit i pennan — i en skrift från Kalmar nation i Uppsala som uppges vara skriven av Samuel Älf.

⁹⁶ Till denna grupp har jag också räknat en skrift där en far låter hela sin åttahövdade barnaskara uppvakta vid ett bröllop i gruppen skolmän/präster: troligt är att fadern har gjort hela skriften själv, varför jag bara har räknat med ett författarnamn för denna skrift.

⁹⁷ De tre säkra kvinnliga författarna är Mariana Eneström, en syster till brudgummen, Cajsa Hellman, som tycks vara vän med brudparet, och Charlotta Catharina Loeffgren, som också anger sig som vän. Den osäkra är "Fama Holmstedt", som ju också kan vara en man — Fama var ju ryktets gudinna.

⁹⁸ När det gäller initialförfattare finns som vanligt felkällan att två eller flera olika personer har haft samma initialer och därmed verkar ha varit 'flitigare' än de faktiskt var.

⁹⁹ Här har jag inte räknat med pseudonymen "En Bekant ifrån *America*", som förekommer några gånger i skrifter av den flitige bröllopsdiktaren Andreas Hesselius *Americanus*: dessa skrifter har förts till de namngivna och tas upp under Hesselius. Vad gäller övriga pseudonymer finns fem bondepseudonymer, oftast i skrifterna på svensk dialekt, av typen "Mass Mån-sen i Baddå", två latiniserade, typ "*Gamophilus*", en som framträder under namnet "*Aristoteles*", och två som kallar sig "En studerande Östgöte" respektive "*ANONYMUS*".

Tabell 19: Släkt- och vänskrifter, 1750-talet

	De anonyma		De övriga skrifterna			Gruppens andel av dessa
	släkt	vän	släkt	vän	S:a	
HA	0	0	1	0	1	3 %
A	0	3	8	12	23	7 %
S/P	1	8	71	22	102	32 %
O.stp.	4	13	45	29	91	28 %
B	5	21	34	27	87	27 %
Allmoge o. okänt	0	5	8	4	17	5 %
S:a skr.	10	50	167	94	321	100 %

De anonyma skrifterna fördelar sig på följande sätt till ståndsgrupper: högadel nio skrifter (eller 3 % av de anonyma), adel 28 skrifter (eller 11 %), skolmän/präster 52 skrifter (eller 20 %), ofrälse ståndspersoner 58 skrifter (eller 22 %), borgare 103 skrifter (eller 39 %), okänt stånd 12 skrifter (eller knappt 5 %). Om man jämför dessa procenttal med talen för ståndsgruppernas relativa andelar av skrifterna från decenniet¹⁰⁰ kan man konstatera att proportionerna överensstämmer ganska väl för högadel, adel och ofrälse ståndspersoner, att skolmän/präster har fått något färre och att borgarna liksom brudparen av okänt stånd fått något fler anonyma skrifter än deras andel av samtliga skrifter. Skillnaderna är dock små och kan bero av tillfälligheter: vad man säkert kan konstatera är i huvudsak bara att författarna inte längre tvekade att sätta ut författarnamn i högdliga och adliga bröllopskrifter.

Åtta namngivna och fyra initialförfattare har producerat fyra eller fler bröllopskrifter under decenniet. Av dessa står fem författare för fyra skrifter vardera.¹⁰¹ För fem skrifter står en namngiven och en initialförfattare¹⁰² och för sex skrifter ytterligare en initialförfattare.¹⁰³

¹⁰⁰ Finns i tabell 8 ovan.

¹⁰¹ Författare till vardera fyra skrifter är Daniel Annerstedt, Hedvig Charlotta Nordenflycht, Anders Gustaf Rhodin, Carl Christoph Viereck samt "J.R." Annerstedt har besjungit två skolmän/präster och två borgare på svenska och kallar sig vän i två av dem. Nordenflycht hyllar i svenska skrifter två adliga brudpar och två ur gruppen skolmän/präster och anger inga relationer. Rhodin har besjungit ett trippelbröllop, där två av brudgummarna var skolmän/präster och den tredje ofrälse ståndsperson och kallar sig här för släkting. Han har dessutom en skrift

För åtta skrifter, samtliga på tyska, står G. Nizar, som var präst i Tyska församlingen i Stockholm och rektor för Tyska skolan, och som har besjungit sju borgerliga brudpar och ett av okänt stånd, som alla tycks ha varit av tysk nationalitet.¹⁰⁴ I åtta skrifter på svenska anges författaren som "J.P.B.", som möjligen kan syfta på en och samma person. Här finns en skrift till ett adligt brudpar, tre till borgare och fyra till ofrälse ståndspersoner. Bröllopsorter anges bara i tre fall: två bröllop stod i Hudiksvall, ett i Stockholm.

Två författare står för tio skrifter vardera. Den ene är Samuel Älf¹⁰⁵, som använder latin i åtta av sina skrifter och som genomgående har koncentrerat sig på brudpar ur gruppen skolmän/präster från universitets- och gymnasieorter. Den andre är Anders Berghult¹⁰⁶, som enbart skriver på svenska och till bröllop i Stockholm. Han besjunger ett par ur gruppen skolmän/präster, ett ur gruppen ofrälse ståndspersoner och åtta borgarpar. I åtta av sina tio skrifter markerar han att han är god vän till brudparet i fråga.

Den flitigaste av bröllopsdiktarna under 1750-talet är Andreas Hesselius Americanus, som ibland byter ut sitt namn mot "En Bekant från *America*" och en gång mot initialerna "A.H.A.", och som står för fjorton skrifter i materialet, samtliga på svenska. Tillnamnet hängde samman med att han var född i Amerika — som son till svenske prästen i kolonin Delaware — men också med att han, som han påpekar i några av skrifterna, arbetade som "Kongl. Acad. Engelsk Språkmästare". Merparten av de av Hesselius besjungna brölloppen står i

vardera till ett adelspar, ett skolmän/prästpar och ett borgarpar: även Rhodin skriver enbart på svenska. Viereck har enbart skrivit på tyska till borgarpar i Stockholm: av namnen att döma tycks brudgum eller brud eller båda ha varit tyska. Initialerna "J.R.", som mycket väl kan syfta på ett par olika personer eftersom bokstavskombinationen är vanlig, har på svenska besjungit tre borgarpar, av vilka han säger sig vara släkt med ett och vän med ett annat, samt ett par ur gruppen ofrälse ståndspersoner.

¹⁰² Det rör sig här om Elias Silvius och signaturen "J.H." Silvius har enbart besjungit skolmän/präster, fast på svenska, och huvuddelen av brölloppen har stått i Uppsala. Initialerna "J.H." kan gå tillbaka på mer än en person: bokstavskombinationen är vanlig, flera stånd förekommer bland adressaterna (ett adelspar, två borgarpar och ett par ur gruppen ofrälse ståndspersoner — samtliga skrifter är dock på svenska) och bröllopsorterna är geografiskt skilda från varandra.

¹⁰³ Sex skrifter, två på tyska och fyra på svenska, anges vara skrivna av "J.W." Även om också denna bokstavskombination är vanlig verkar det röra sig om samme författare eftersom alla gäller brudpar av ofrälse stånd och bröllop som står antingen i Stockholm eller i Karlskrona.

¹⁰⁴ Tre av Nizars brudpar är även besjungna av Viereck.

¹⁰⁵ Älf anges därtill som författare till en skrift från Kalmar nation i Uppsala till brudparet Beronius-Benzelstierna 1756, i grupper skolmän/präster. Älf var prästson från Östergötland, född 1727, kom 1745 till Uppsala, blev magister där 1752 och poeseos docent 1753. Han fick ett lektorat i Linköping, där han senare också blev domprost, och dog 1799; de biografiska uppgifterna ur Stålmarck, *Tankebyggare 1753-1762*, s. 29.

¹⁰⁶ Några personuppgifter om Berghult har jag inte lyckats finna.

Stockholm.¹⁰⁷ I sju av de fjorton skrifterna markerar han att han är god vän till brudparet.

Av ovanstående genomgång framgår, att ingen av de flitigare 1750-talsförfattarna stämmer in på von Platens signalement för yrkesskalder, trots att Hesselius uppenbarligen var en sådan.¹⁰⁸ von Platen kallar honom till och med "det säkraste och vackraste fall av yrkesskald, som jag påträffat".¹⁰⁹ Yrkesskalderna hade tydligen vid denna tid fått en annorlunda profil än den som ritas upp av von Platens kriterier. Att brudparen nu framför allt hyllades av diktare som påstod sig ha nära relationer till dem framgår också av uppställningen i tabell 19 över släkt- och vänskrifter.

I 321 eller 33 % av bröllopsskrifterna anges det att författaren är en släkting till eller nära vän till brudgum eller brud eller båda kontrahenterna.¹¹⁰ Släktingarna är oftast bröder, men det finns dessutom inte så få söner som hyllar en far eller mor då dessa gifter om sig. Uppgifter om släktskap eller vänskap finns såväl i anonyma och pseudonyma skrifter som i skrifter med initialer eller angivet författarnamn. Liksom under 1720-talet är flertalet mottagare av släkt- och vänskrifter av ofrälse stånd. Men de adligas andel har ökat, från inte fullt två till tio procent av denna typ av skrifter, och nu hyllas till och med ett högadligt brudpar i en släktskrift. Jämför man de olika ståndsgruppernas andelar av släkt- och vänskrifter med deras andelar av hela 1750-talsproduktionen¹¹¹ finner man dock att högadel, adel och borgare får något färre släkt- och vänskrifter och skolmän/präster och ofrälse ståndspersoner något fler jämfört med ståndsgruppernas relativa andel av skrifterna från decenniet.

III. 6. 6 Åren 1790-99

Av de totalt 149 bröllopsskrifterna från 1790-talet finns det för tre uppgifter om att de som hyllar brudparen utgör kollektiv: i ett fall handlar det om en student-

¹⁰⁷ Hesselius levde 1714-1762, fick 1737 stipendium från Uppsala universitet för att utge en engelsk grammatik och 1738 titeln engelsk språkmästare: Han miste stipendiet 1739 p.g.a. frånvaro utan laga förfall. På 1730-talet var han utgivare av ett par kortvariga rimmade tidningar och skrev även dramatik. Enligt *SBL* tycks han framför allt ha försörjt sig som diktare av grav- och bröllopsskrifter, och det anges där att han "enligt uppgift" författat ungefär 500 stycken; osignerad artikel "Hesselius, släkt" i *SBL* bd 18, Stockholm 1971, s. 749 f. Om Hesselius se även von Platen, *Yrkesskalder* s. 145-151, där det uppges att det är Gjörwell som, i sin tidskrift *Den swenska Mercurius*, förtecknar 499 tillfällesskrifter av Hesselius, såväl tryckta som otryckta och skrivna under både eget och andras namn. Av dessa har von Platen kunnat identifiera närmare ett 80-tal.

¹⁰⁸ Se föregående not.

¹⁰⁹ von Platen, *Yrkesskalder* s. 145.

¹¹⁰ Skrifterna med fler än en författare har räknats som släkt- eller vänskrifter även om uppgiften bara tycks gälla en av de samarbetande författarna.

¹¹¹ Redovisad ovan i tabell 8.

nation, i ett annat om personer anställda vid brudgummens tryckeri¹¹² och i ett tredje om en brudgummens vän som diktat tillsammans med några av dennes elever. I tre skrifter anges att två författare har samarbetat. Men för den stora majoriteten av skrifterna står tydligen ensamförfattare, så långt nu detta kan avgöras.

Andelen anonyma skrifter från 1790-talet är nämligen påfallande hög: inte mindre än 104 skrifter eller nästan 70 % är helt anonyma. Ståndsfördelningen vad gäller adressaterna till dessa anonyma skrifter är någorlunda jämn när det gäller grupperna högadliga/adliga, ofrälse ståndspersoner och skolmän/präster (68, 74 respektive 63 %), medan procenttalet är något högre för de borgerliga brudparen (80 %). Skillnaderna mellan stånden är dock så pass små att de knappast kan läggas till grund för några slutsatser. I 25 skrifter anges författarnas initialer, eller framhävs i pseudonymer¹¹³ (detta gäller alltså för närmare 17 % av skrifterna) och bara i 20 skrifter (drygt 13 %) möter författarnamnen i klartext.

Detta innebär också att det är omöjligt att lyfta fram särskilt flitiga författare från decenniet. Den ende som angivet står bakom mer än en skrift är den numera rätt gamle Samuel Älf som har hyllat akademiska kollegor, företrädesvis på latin. I övrigt tycks 1790-talsförfattarna i huvudsak ha varit enskriftsförfattare. Några yrkesskalder förekommer alltså inte längre i materialet.

Bland skrifterna med namn eller initialer finns ett tiotal akademiska lärare som, liksom Älf, hyllar akademiska kollegor: här är det fråga om gåvor och gengåvor, där brudgummar hyllar diktare som tidigare hyllat dem själva. Bland författarna finns också nu minst sex och kanske så många som tio kvinnliga diktare, men bara i två fall finns angivna författarnamn. "R. Oliv. Rehnström" framställer sig som en äldre väninna till bruden och "Caroline" säger sig vara brudens syster.¹¹⁴ Ännu en kvinnskrift verkar vara skriven av en syster och en annan av en kusin. De kvinnliga författarnas skrifter riktar sig som regel enbart till bruden, som oftast tillfrågas om hon verkligen har betänkt det steg hon nu står i begrepp att ta.

Även när det gäller de anonyma skrifterna går det att dra vissa slutsatser om relationerna mellan diktare och brudpar. Såväl i titlar och i text finns uppgifter om släkt- eller vänskapsrelationer mellan diktare och besjungna. Släktskap återopas i fyra skrifter till brudpar av ofrälse stånd — men alltså inte till högadel/adel. Om vänskapsrelationer talas det i hela 38 anonyma skrifter (37 % av de anonyma). Det sker förhållandevis sällan i anonyma skrifter till högadliga och adliga brudpar (i 13 % av de anonyma skrifterna till båda ståndsgrupperna sammanlagt), men däremot i runt hälften av de anonyma skrifterna till brudpar ur de tre ofrälse stånden. Läger man till de skrifter, som är försedda med för-

¹¹² I inget av dessa fall är det nödvändigt att anta att skrifterna också författades kollektivt: de innehåller inte dikter av olika personer.

¹¹³ Av typen "ADON.J.S. Skeningia Gothus" eller "Omistlig i Samqväm" — pseudonymer av annan typ, utan inbyggda initialer, förekommer inte i skrifterna från 1790-talet.

¹¹⁴ Hade hon samma efternamn som bruden hette hon Caroline Svanberg.

fattarnamn eller initialer och i vilka vänskap eller släktskap också åberopas, handlar det för de ofrälse ståndspersonerna om att skrifter av vänner eller släktingar utgör 52 %, för skolmännen/prästerna 50 % och för de borgerliga brudparen 46 % av antalet skrifter till gruppen. Dessa andelar vilar alltså på uppgifter som ges i klara verba i skrifterna. Går man därutöver vidare på mindre hårda data — som stilistiska indicier, graden av intimitet i tilltalet eller av respektlös retsamhet i skrifternas sätt att framställa adressaterna — frestas man till slutsatsen att de allra flesta av skrifterna till brudparen ur de tre lägre ståndsgrupperna bör vara skrivna av närstående personer. När det gäller dessa grupper handlar det tydligen bara i undantagsfall om klient/patronförhållanden mellan besjungare och besjungna. Så förhåller det sig dock fortfarande i ett mindre antal skrifter till gruppen skolmän/präster, i vilka lärare hyllas av sina studenter/elever. Men i det stora flertalet av fallen ger alltså bröllopsskrifterna till de tre ofrälse adressatgrupperna uttryck för nära familjära relationer mellan besjungare och besjungna.

Till adressaterna ur grupperna högadel och adel finns, som nämnts, ganska få skrifter i vilka vänskap åberopas och en viss intimitet ger sig till känna. I övriga skrifter till adel tilltalas brudparen med underdånig aktning. Därmed finns det ingen anledning att tro att vänskapsdikterna till de adliga brudparen skulle vara fler än vad procenttalet ovan ger vid handen. Högadels- och adelsskrifterna är dock så pass fåtaliga, att de inte förmår rubba intrycket av att bröllopsdiktning på 1790-talet nästan uteslutande har blivit till en angelägenhet för de ofrälse grupperna, och inom dessa, för den närmaste släkt- och vänkretsen runt brudparen.

III. 7 Tryckens yttre utformning

Näst sista delen av detta kvantitativt inriktade kapitel skall ägnas åt några drag i bröllopsskrifternas yttre utformning. Det handlar först om skrifternas omfång och allmänna utformning under de olika perioderna, därefter om mängden foliotryck och huruvida de var av enkel eller påkostad typ och sist om fraktur- och antikvastilar i skrifterna.

III. 7. 1 Omfång och utseende

Som tidigare påpekats krymper bröllopsskrifterna i materialet stadigt i omfång från undersökningsperiod till undersökningsperiod, även om det hela tiden förekommer undantag. Under perioden 1600-1659 var bröllopsskrifter normalt ganska omfattande tryckprodukter. Omfånget växlade dock starkt, från dryga trettioalet ner till ett tiotal sidor. Något 'normalomfång' för bröllopsskrifter

fanns ännu inte. På 1670-talet tycks huvuddelen av bröllopsdiktarna ha räknat med ett slags 'normalomfång' på sex-sju upp till tio sidor för en bröllopsskrift.¹¹⁵ På 1690-talet hade skrifterna återigen minskat i omfång och överskred sällan fem-sex sidor. 1720-talets bröllopsskrifter omfattade normalt tre-fyra sidor. På 1750-talet var en bröllopsskrift oftast ett tryck på ett par-tre sidor. På 1790-talet bestod en bröllopsskrift i de flesta fall av en enda spatiöst tryckt dikt på högst ett par sidor.

Utseendemässigt är bröllopsskrifterna ganska lika varandra, med ett ymnigt bruk av olika stilgrader och olika typer av fraktur- och fetstilar, särskilt på titelsidorna, fram till och med 1690-talet. Redan då finns det dock enstaka tryck med enklare, mera homogen utformning. Särskilt gäller detta Sophia Elisabeth Brenners skrifter till högadliga och adliga adressater från decenniet: det tycks alltså röra sig om en ny typ av stilmedvetenhet och möjligen också om en förändring mot en mer sparsmakad typ av adligt *decorum*. Denna enklare typ av utförande har på 1720-talet slagit igenom på bred front och finns i skrifter till samtliga ståndsgrupper. På 1750-talet kommer sedan antikvastilarna — om dessa mera nedan — som också innebär att typografin blir än mer återhållen än tidigare. "När den grafiska formen fått nya ideal mot mitten av 1700-talet, blev det knappa tilltalet i stället norm: få ord i rak antikva utan dekorationer", skriver Ridderstad.¹¹⁶ På 1790-talet, då antikva används i nästan alla bröllopsskrifter, är stilsorterna få och stilblandningar sällsynta. Rak och kursiv antikva kan ibland växla, men oftast tycks just enkelhet ha uppfattats som en särskilt eftersträvt värde typografisk dygd.

III. 7. 2 Enkla respektive påkostade foliotryck och *decorum*

Om förhållandet mellan kvarto- och folioskrifter i tillfällesdiktningen som helhet ger Ridderstad några översiktliga uppgifter. Han skriver:¹¹⁷

För de fåtaliga personskrifterna under 1600-talets förra hälft var kvartoformatet det normala. Omkring 1660 blev folioarken ledande i hyllningsproduktionen, och under hela den åttioåriga perioden 1665-1745 har folioformatet en relativt jämn och hög andel av det totala antalet persontryck i de två formaten: procenttalet ligger normalt mellan 65 och 80, med ca 70 % som ett medelvärde. Foliotryckets dominans blev lustigt nog särskilt markant vid mitten av 1730-talet. Men det är en höstlig blomstring. 1747 sjunker andelen folio plötsligt till strax över 50 %. På den nivån ligger den

¹¹⁵ Gravskrifter kunde dock vara betydligt mer omfattande: den största jag sett bland skrifterna från 1670-talet gäller biskopen och diktaren Torsten Rudeen på och omfattar hela 42 sidor.

¹¹⁶ Ridderstad, P.S., "Diktning för tillfället", i *Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden*, red. J. Christensson, Lund 2005, s. 517.

¹¹⁷ Ridderstad, "Tryckt för tillfället" s. 253 f.

kvar några år, för att 1753 ta ett nytt steg nedåt, under 50 %. /---/ I början av 1760-talet är kvartoandelen uppe i 70-75 %, och 1770 trycks 90 % av personskrifterna i kvarto. Tillfallestryck i folio är därefter en sällsynthet.

Andelarna foliotryck i mitt material av bröllopsskrifter stämmer ganska väl med Ridderstads beräkningar om tillfällesdiktningen som helhet. De ligger fram till 1660 på 29 %, för 1670-talet på 47 %, för 1690-talet på 52 %, för 1720-talet på 71 %, för 1750-talet på 43 % och för 1790-talet på 2 %. För 1670-talet är andelen lägre än den Ridderstads siffror pekar mot, vilket kanske kan förklaras av att bröllopsdiktning var 'lägre' än tillfällesdiktningens övriga genrer och möjligen därför under längre tid än övriga genrer producerades i det mindre formatet.

Nedan skall jag särskilt ägna mig åt foliotrycken från undersökningsperioderna. Jag vill först understryka, att folio inte är något enhetligt begrepp under den tid undersökningen gäller. Det förekom nämligen två typer av folioskrifter. Den ena typen, som jag kallar 'enkla' foliotryck, är bröllopsskrifter tryckta på ena sidan av ett halvt folioark, med titeln upptill och texten i ett par-tre tättryckta spalter därunder: dessa tryck ser inte särskilt imponerande ut utan liknar mest ganska enkla affischer. Den andra typen, som jag kallar 'påkostade' foliotryck, har en rikt dekorerad separat titelsida, varpå följer flera och inte sällan spatiöst satta textsidor. Jag har gått igenom dessa båda typer av foliotryck från de olika perioderna med utgångspunkt från frågan om huruvida valet av enkla eller påkostade foliotryck styrdes av socialt *decorum*, det vill säga stod i relation till brudparens stånd.

Från tiden fram till 1660, då socialt *decorum* generellt sett tycks ha spelat en marginell roll för bröllopsskrifternas yttre utförande¹¹⁸, har jag undersökt hur de påkostade foliotrycken — inalles bara 16 stycken — fördelar sig på ståndsgrupper och kunnat konstatera, att de båda ännu små adressatgrupperna högadliga/adliga och ofrälse ståndspersoner har fått en relativt hög andel av just sådana skrifter. Några slutsatser om huruvida *decorum* spelat in är det knappast möjligt att dra, eftersom såväl skrifterna som dessa adressater är så fåtaliga.

När det gäller 1670-talet kan det först konstateras att de mer påkostade foliotrycken blivit många fler i förhållande till de enkla och för det andra, att deras andel ökar under decenniets lopp. Författarna (eller möjligen adressaterna beroende på vilken grupp som stod för tryckningen)¹¹⁹ tycks alltså ha blivit alltmer

¹¹⁸ Detta troligen därför att adressaterna fram till 1660 ännu utgjorde en ganska homogen grupp; om dessa frågor se dock vidare kapitel IV nedan.

¹¹⁹ Enligt vad man vet brukade tillfällesskrifter oftast inlämnas i färdigtryckt skick, men det finns också uppgifter om att sorgehus kunde finansiera tryckningen av gravskrifter; se Lagerholm, N., *Den svenska stormaktstidens högadliga begravningskick 1650-1700*, Stockholm, Göteborg, Uppsala 1965. Vad gäller bröllopsskrifter har jag ingenstans funnit några upplysningar av denna art.

beredda att lägga pengar på tryckningen för att kunna förse gästerna med representativa bröllopsskrifter.¹²⁰

Procentandelarna påkostade folioskrifter till de olika ståndsgrupperna under 1670-talet talar sitt tydliga språk om betydelsen av socialt *decorum*. Inom gruppen högadliga ligger dessa tryck på 55 %, inom gruppen adliga på 37 %, inom gruppen skolmän/präster på 30 %, inom gruppen ofrälse ståndspersoner (som ibland kunde vara mer inflytelserika än adliga) på 38 % och inom borgargruppen på 15 %.

I materialet från 1690-talet är foliotrycken 216 stycken eller knappt 52 % av samtliga tryck. 29 % av dessa är av den enkla, drygt 70 % av den påkostade typen. Det måste dock sägas, att de enkla trycken från 1690-talet inte är riktigt lika enkla som sina tidigare motsvarigheter: de är oftast dekorerade, i normalfallet med ornamenterade pelare på båda sidor om dikten, som fortfarande är lika tättryckt, och ser därmed en smula bättre ut.

Hela 80 % av samtliga skrifter till högadliga utgörs nu av foliotryck, samtliga av den påkostade sorten. Av skrifterna till adliga består närmare 55 % av foliotryck. Det var med andra ord inte obligatoriskt med foliotryck till adliga: kvartotryck dög nästan lika bra. Men valde man folio borde man även till adliga adressater se till att välja den påkostade typen: det är bara två av de 23 adliga folioskrifterna som är enkla. Av skrifterna till skolmän/präster består drygt 48 % av foliotryck, av vilka de påkostade utgör drygt hälften, de enkla knappt hälften. Skolmän/präster kunde, i något högre utsträckning än adliga, uppvaktas även med kvartotryck. Valde man folio gick det till denna ståndsgrupp tydligen nästan lika bra med den enkla som med den påkostade varianten. Foliotrycken till ofrälse ståndspersoner utgör knappt 40 % av samtliga skrifter till gruppen. Till denna adressatgrupp var det alltså något vanligare med kvarto- än med foliotryck. Men valde man folio borde det helst vara av den påkostade sorten: sådana är 70 % av folioskrifterna till gruppen. Till de borgerliga brudparen är andelen foliotryck högre än till övriga ståndsgrupper utom högadel: 60 % av skrifterna till gruppen. 72 % av foliotrycken tillhör den påkostade, 28 % den enkla typen. Det vill alltså synas som om även borgare under 1690-talet helst borde besjungas i påkostade folioskrifter, även om enkel folio och kvarto också kunde användas till gruppen.

Även på 1690-talet finns det alltså en av *decorum* betingad fördelning av de påkostade folioskrifterna vad gäller högadel, adel och skolmän/präster. Den mer komplicerade bilden för ofrälse ståndspersoner och borgare kan rimligen förklaras med att dessa grupper ingalunda var homogena när det gällde den sociala nivån: ofrälse ståndspersoner fanns det av många slag, och till borgargrup-

¹²⁰ Den större omsorgen om varan kan vara ett tecken på att bröllopsskrifter börjat kommersialiseras, men inte nödvändigtvis. Den kan också hänga samman med att bröllopsdiktning spridits till nya miljöer, där man fäste större vikt vid utanverken än i de ursprungliga akademiska miljöerna.

pen hörde såväl rika köpmän som mindre inflytelserika handelsmän och hantverkare.

Under 1720-talet är de enkla folioskrifterna fortfarande på ett halvark, med titlar överst, text i två- eller trespalt därunder och dekorativa pelare på sidorna. De påkostade folioskrifterna har nu nästan alla fått ett slags 'normalformat', med titel på en sida, blank baksida och tre efterföljande textsidor, där dock stilstorlekarna — och därmed textmängden — varierar starkt. Trycken i folio, av båda typerna, är 797 (71 % av skrifterna från decenniet). Till högadliga brudpar utgör de påkostade foliotrycken 82 % av skrifterna till gruppen, till adliga 76 %, till skolmän/präster 58 %, till ofrälse ståndspersoner likaså 58 % och till borgare 74 %. Även under detta decennium får alltså de båda sistnämnda stånden högre andelar av dessa skrifter än man förväntar sig, och förklaringen skulle kunna vara densamma som jag angav för 1690-talet.

Av bröllopsskrifterna från 1750-talet är 422 (43 % av skrifterna från decenniet) tryckta i folioformat, enkelt eller påkostat. Till högadliga utgör nu de påkostade foliotrycken 30 % av skrifterna till gruppen, till adliga 35 %, till skolmän/präster likaså 35 %, till ofrälse ståndspersoner 39 % och till borgare 42 %. De olika ståndens andelar står alltså nu i princip i omvänt förhållande till ståndets höjd. Principen om *decorum* verkar med andra ord helt ha spelat ut sin roll som 'höjdmätare' för formatet. Detta kan hänga samman med att foliotrycken, enligt Ridderstad, märkbart började gå tillbaka vid slutet av 1740-talet och att deras andel fortsätter att sjunka under de följande decennierna.¹²¹ Ett format som inte längre var *à la mode* kunde rimligen inte förläna någon extra status åt skrifterna. Ser man närmare på 1750-talstrycken verkar det vara en annan och mer handfast princip som oftast ligger bakom valet av format: omfattningen av den textmassa man ville ha plats för i skriften. Skrifterna i påkostad folio är på 1750-talet bara ibland spatiöst tryckta, oftast är de stora sidorna mer eller mindre helt fyllda av text.

Av de tre foliotrycken från 1790-talet är två enkla och ett har påkostat utförande: de enkla gäller ett brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner och ett borgarpar, det påkostade ett högadligt brudpar.

III. 7. 3 Fraktur- och antikvastilar på svenska och *decorum*

Under perioden fram till och med 1729 används frakturstil i samtliga svenskspråkiga bröllopsskrifter och -dikter i materialet. I materialet från 1750-talet möter för första gången i de svenskspråkiga skrifterna den nya stiltypen antikva, som tidigare bara hade använts för skrifter/dikter på latin och de romanska språk-

¹²¹ Ridderstad, "Tryckt för tillfället" s. 253 f. Ridderstad kopplar folioformatet till "den yvigt självmedvetna" stormaktstiden. Han vill också se ett samband mellan folions tillbakagång och stormaktsdrömmarnas utslocknande, som han tidsfäster till runt 1750.

Tabell 20: Fraktur- eller antikvastilar i svenska skrifter, 1750-talet, stånds fördelning (n. 907 skrifter)

	Fraktur	Antikva	Antikva i procent av skr. t. gruppen
Högadel	10	11	52 %
Adel	47	45	49 %
Skolmän/präster	127	100	48 %
Ofr. stp	135	78	37 %
Borgare	232	95	29 %
Allmoge	2	-	-
Ej stånd	11	14	56 %
S:a och %-andel	564	343	38 %

ken.¹²² Av 1750-talets 907 helt svenskspråkiga bröllopsskrifter¹²³ är 343 tryckta med antikvastilar (38 % av totalantalet sådana skrifter). Antikvan kan antingen vara rak, vilket är vanligast, eller kursiverad. Kursiv kan vidare antingen förekomma genomgående i skriften eller bara i vissa ord eller meningar, som dikterna särskilt ville framhäva. I antikvaskrifterna kan man ibland se, att tryckarna inte alltid var så väl rustade för sådana tryck på svenska på 1750-talet: svenska bokstäver som "å", "ä" och "ö" förekommer ibland bara i inledningsvis i dikterna och ersätts längre fram i texten med "ao", "æ" och "oe".¹²⁴

¹²² Enligt Nils Nordqvist kom det första antikvatrycket på svenska kom så tidigt som 1628, *Swerikes Rikes Stadslagh*, men att försöket slog så illa ut att nästa svenskspråkiga antikvatryck kom först 1718, L. Robergs *Lijkrevningstaflor*. Genombrottet för antikva kom på 1740-talet, efter några års aktivt arbete för den nya stiltypen genom Vetenskapsakademien; Nordqvist, *Antikvan och vetenskaperna. Svensk typografi omkring åren 1703, 1743 och 1783*, Stockholm 1965, s. 13 f och s. 24 ff. Ridderstad kompletterar, i "Tryckt för tillfället" s. 253, med att stilskiftet sker tidigare inom tillfällesdiktningen än inom den bokutgivna diktningen.

¹²³ Jag har här inte tagit med skrifter som utöver svenska innehåller korta inslag på andra språk, som tyska eller latin, eftersom inslagen av dessa språk möjligen har kunnat påverka stilvalet. Totalsumman för helt svenskspråkiga skrifter har därmed blivit något lägre än den som anges i kapitel III. 4. 5.

¹²⁴ Detta var ju bokstäver som bara fanns på svenska, inte i latin eller de romanska språken, och som alltså inte redan tidigare fanns i kasten för antikva.

Antikvastilar förknippas traditionellt med läsargrupper på en högre nivå i samhället och frakturstil med mer folkliga läsargrupper.¹²⁵ Tabell 20 bildar underlag för frågan om huruvida antikva på 1750-talet var en stiltyp som valdes i relation till *decorum*, som särskilt passande för adressater ur de högre stånden.

Fördelningen av fraktur- respektive antikvaskrifterna tycks vara klart *decorum*förankrad enligt principen 'ju högre stånd, desto högre andel antikvaskrif- ter'. Men procenttalen i för tre grupperna högadel, adel och skolmän/präster ligger inte särskilt långt ifrån varandra, och därtill är andelen antikvaskrif- ter till adressater av okänt stånd är påfallande hög. Eftersom dessa adressater troligtvis tillhör grupperna ofrälse ståndspersoner eller borgare, skulle de kunna bidra till att höja deras andelar något, men inte särskilt mycket.¹²⁶ Fördelningen kan alltså troligen skyllas på *decorum*. Ett indicium på att antikva ansågs som en högre stilsort är också, att ingen av de åtta skrifterna på svenska dialekter, vilka genomgående framställer sig som särskilt låga och bondska, är tryckta med antikva.

Under nästföljande undersökningsperiod, 1790-talet, har antikvan helt tagit över inom bröllopsdiktningen på svenska. Skrifterna är, med bara fyra undan- tag, tryckta med antikvastilar. Undantagen är tre bröllopskrifter som vill likna tidningsnummer och som använder frakturstil, precis som de samtida tidningar- na. Dessutom finns ett oförklarligt fall av frakturstil i en skrift till ett brudpar av ofrälse stånd.¹²⁷

¹²⁵ Nordqvist citerar ett brev från Goethes mor, enligt vilket "antikvan är som en aristokrater- na tillhörig lustgård, där ingen annan än noblessen med stjärna och dekorationer får träda in. Våra tyska bokstäver är som Pratern i Wien /---/." Han meddelar också att frakturen domine- rade i trycken av Bibeln in på 1800-talet, liksom i uppbyggelseskriter och läroböcker, samt att almanackan trycktes med fraktur så sent som år 1900; Nordqvist, a.a. s. 27 och s. 11.

¹²⁶ Om brudgummens titlar inte anges i trycket är adressater från just dessa grupper svårast att identifiera: man har liten hjälp av annan litteratur, t.ex. matriklar. Jag har provat på att dis- tribuera hälften av antikvaskrifterna till adressater av okänt stånd till ofrälse ståndspersoner och hälften till borgare, vilka då kommer upp i andelarna 38 respektive 33 %.

¹²⁷ Om det handlade om ofrälse ståndspersoner eller borgare har inte kunnat avgöras. Möjli- gen kan en förklaring till frakturen vara att tryckeriet var litet — det mesta talar för att skrif- ten trycktes i Falun — och att tillgängliga antikvastilar för tillfället var upptagna. I övrigt klar- rar tryckerierna på 1790-talet väl av antikvan och har skaffat sig tillräckligt mycket av de ty- piskt 'svenska' bokstäverna.

III. 8 Bröllopskrifter på prosa

Termerna bröllopsdikt och bröllopsdiktning, som använts i det föregående, kan möjligen tolkas som att all bröllopsdiktning var skriven på vers. Detta gäller också för den stora huvuddelen av bröllopskrifterna. Men det finns därtill några fåtaliga bröllopskrifter utformade som brölloppstal och alltså skrivna på prosa. Från tiden fram till 1640 handlar det om bara två skrifter — till ett högadligt brudpar och ett brudpar ur gruppen skolmän/präster — och från 1640-talet om ytterligare två — till ett adligt par och ett par ur gruppen skolmän/präster. Samtliga fyra skrifter är avfattade på latin och utformade som konstfulla orationer av klassiskt snitt. De innehåller också en hel del mytologiska inslag. Från 1650-talet finns fem skrifter på prosa — samtliga till brudpar ur gruppen skolmän/präster — varav två med kortare verspartier tillagda. Fyra är, precis som de äldre prosaskrifterna, konstfulla tal på latin. Den femte, som är skriven på svenska, ansluter till en helt annan stilistisk modell, den kristna predikan. Att även de äldsta svenska inslagen i den versifierade bröllopsdiktningen använder textmodeller som redan fanns etablerade på svenska — i dessa fall psalm eller versifierad bön — tas upp nedan i kapitel IV. Det är ett alltså uttryck för samma tendens att den första svenskspråkiga prosaskriften knyter an till predikan. Att det skedde så sent som 1654 är möjligen ett tecken på att det tog längre tid för svenskan att emanciperas i obunden än i bunden form. Det kan alltså tänkas att även den metrisk formen i sig hade betydelse för det successiva 'adlandet' av svenska språket under 1640- och 1650-talen.

I prosaskrifterna från decenniet 1670-79 kan man följa svenskans emancipation ett steg vidare. I tre av de inalles åtta prosaskrifterna — till brudpar ur gruppen skolmän/präster — används enbart latin. En skrift är på latin med ett tillfogat svenskt versparti — till ett borgerligt brudpar — och fyra skrifter är helt avfattade på svenska. De sistnämnda gäller tre borgerliga brudpar och ett ur gruppen ofrälse ståndspersoner. När det gäller förhållandet mellan språk och mottagarstånd följer alltså dessa skrifter samma huvudnorm som övriga bröllopskrifter från decenniet (se ovan III. 1. 3), med företrädesvis latin till 'lärda' brudpar och svenska till 'olärda'. Prosaskrifterna på latin är som tidigare konstfulla klassicerande orationer, ibland, men inte alltid, med mytologiska inslag. Huvudärendet i dessa skrifter är att visa hur ett rätt äktenskap bör vara beskaffat. Det är dygden, inte religionen, som åberopas som rättesnöre. En av de helsvenska prosaskrifterna är dock av samma art som den svenska skriften från 1654, en enkelt utformad kristen predikan med Gud och Bibel som auktoriteter. Men de övriga tre skrifterna är konstfulla klassicerande tal av samma typ som de som tidigare — och fortfarande — brukade skrivas på latin. På 1670-talet duger alltså tydligen svenska språket även för stilistiskt högtsyftande prosaorationer. Liksom de latinska prosaskrifterna behandlar de svenska det rätta äktenskapet, men inte bara ur dygdens utan även ur religionens synvinkel. Den med svenska språk-

ket traditionellt sammanhängande kristna orienteringen bibehölls alltså i någon mån även i dessa skrifter.

Från 1690-talet finns åtta prosaskrifter. Tre skrifter, av vilka två är skrivna på latin och en på franska med ett kortare poetiskt inslag, gäller högadliga brudpar. Vidare finns en adelsskrift på italiensk prosa och svensk vers samt fyra skrifter till skolmän/präster: en på latinsk prosa, en på latinsk prosa med tillfogade svenska dikter och två på svenska med både prosa- och diktinslag. Språkfördelningen i förhållande till stånd liknar den som gäller för övriga skrifter under 1690-talet: latin används till högadel och skolmän/präster, moderna europeiska språk till högadel och adel, svenska och latin eller enbart svenska till skolmän/präster. När det gäller innehållet i prosaskrifterna går det nu inte längre att finna några systematiska skillnader mellan texterna på de olika språken.

I 1720-talsmaterialet lyser bröllopsskrifter på prosa helt med sin frånvaro.

Från 1750-talet finns det åter bröllopsskrifter på prosa, tre stycken som samtliga är på svenska.¹²⁸ Två gäller borgarpar, en ett par ur gruppen ofrälse ståndspersoner. De är mindre konstfulla än de äldre prosaskrifterna, men som i dessa handlar det om det rätta äktenskapet. Såväl dygden som religionen åberopas som norm, på samma sätt som i en stor del av de versifierade bröllopsskrifterna från detta decennium.

I materialet från 1790-talet finns det inga bröllopsskrifter på prosa.

¹²⁸ Eftersom decennieproduktionen var så hög utgör dessa skrifers andel bara några promille.

IV. ETABLERINGSPERIODEN

Bröllopsdiktning etablerades som social vana inom akademiska och andra lärda kretsar i Sverige under tiden från sent 1500-tal fram till 1640. Enstaka exempel på bröllopsdiktning på svenska förekom redan under denna tid. På 1640-talet utkom ytterligare ett antal bröllopskrifter på svenska. Men det är 1650-talet som bör ses som genombrottstiden för den svenskspråkiga bröllopsdiktningen, eftersom diktarna först under detta decennium dristade sig till att på svenska behandla ämnen som de tidigare bara hade skrivit om på latin.

Kapitlet inleds med två kronologiskt baserade huvudavdelningar, av vilka den första gäller tiden fram till 1650, den andra 1650-talet. I dessa avsnitt växlar närläsningar av bröllopskrifter med översiktliga genomgångar. Kapitlet avslutas med ett avsnitt om internt respektive externt *decorum* i de svenskspråkiga skrifterna/dikterna från perioden.

IV. 1 Fram till 1650: bröllopsdiktning etableras i Sverige

I detta avsnitt presenteras först, tämligen ingående, fyra bröllopskrifter. De båda först behandlade, från 1624 respektive 1609, är avfattade på latin med inslag på grekiska och tas upp som ett försök att kort teckna den allmänna bakgrund mot vilken den svenskspråkiga bröllopsdiktningen utvecklade sig. Därefter studeras den första helt svenska skriften i materialet, från 1606. Fjärde delavsnittet gäller en trespråkig bröllopskrift, på latin, tyska och svenska, från 1622. I femte delavsnittet presenteras övriga bröllopskrifter på svenska eller med svenska inslag.

IV. 1. 1 *Carmina in honorem nuptiarum* /.../, 1624

Den bröllopskrift jag först skall presentera är senare än den andra som studeras, men trots detta mera typisk för den äldre bröllopsdiktningen i Sverige. Den gäller ett brudpar ur gruppen skolmän/präster, den dominerande adressatgruppen vid denna tid. Den är skriven på lärda språk, som den stora huvuddelen av bröllopskrifterna från tiden, och av ett författarkollektiv, vilket var det vanliga till brudpar ur den 'lärda' gruppen. Skriften gäller bröllopet mellan Laurentius Paulinus Gothus, senare ärkebiskop, men då teologie och filosofie doktor i Uppsala och biskop i Strängnäs, och kyrkoherdens i Kjula och Sundby dotter, Birgitta

Erics. Bröllopet stod i brudens hem i Kjöla i juni 1624. Författarna är sju Uppsalastudenter som har bidragit med varsin dikt, sex på latin och en på grekiska.¹

Som titeln *Carmina*, 'Sånger', antyder finns det ingen övergripande dispositionell linje i skriften, snarare tvärtom, eftersom de sex första dikterna — och avslutningen av den sjunde — tematiskt är mycket likartade. Författarna vänder sig först till brudgummen med lovprisningar av hans stora lärdom, höga dygd och goda anseende. Att brudgummen är den som tilltalas och får spela huvudrollen som skriftens ämne är också detta typiskt för de äldre bröllopsskrifterna och en tradition som lever kvar ganska länge i skrifter där författarna kände brudgummen men inte bruden. Till huvudtemat 'lovprisning av brudgummen' knyts i de flesta av dikterna — liksom i nästan alla skrifter på temat undersökningsperioden igenom — några korta rader som hävdar att 'den dygdiga bruden är lönen för brudgummens lärda mödor'. Författarna till de sex första dikterna

Den lärde: flit
och vaksamhet
(Roll. I, 67)

avslutar sedan med välgångsönskningar: brudparet tillönskas glädje, barn, frihet från bekymmer, välstånd, framgång, långt liv på jorden och evigt liv i himmelen. Här återfinns alltså två av de kompositionella inslag som togs upp redan i Scaligers strukturschema för bröllopsdikt², lovprisning av brudgummen och lyckönskan. De enskilda dikterna är alltså i någon mån formgivna efter en genremodell, 'bröllopsdikt', men i skriften som helhet har inte någon övergripande struktur utan består bara en rad sammanställda dikter. Även detta är typiskt för de äldre, kollektivt författade bröllopsskrifterna. Typisk är också den metrisk formen: samtliga latinska dikter i skriften är avfattade på distikon. Trots att en och annan mytologisk gudom nämns i förbigående i några dikter, är det i första hand kristna dygder som brudgummen prisas för, och Gud och Kristus som framställs som garanterna för brudparets kommande lycka. Att kontexten är

¹ Skriften är tryckt i Uppsala och omfattar åtta sidor i kvarto.

² Se ovan avsnittet I. 4.

kristen är också typiskt för de äldre bröllopsskrifterna, och dessutom helt enligt *decorum* i en hyllning till en biskop och en kyrkoherdedotter.

De uppvaktande studenterna — Johannes Ianes Prytz (som skriver på latin), Petrus Magni Bellander (latin), Zacharias Andreae Rinckstadius (latin), Petrus Petreius (latin; han blir lite mer personlig än de övriga eftersom han också hyllar brudgummen som hjälpare i sina egna studier), Georgius H. Wintrosius (grekiska), Ericus Petri Biörnlundensis (latin) och Johannes S. Wivallius (latin) — kom alla från samma landsdel som brudgummen. Även detta är typiskt för de kollektivt författade äldre skrifterna. Att landsmännen uppvaktade brudparet av 'börlig plikt' är rimligt att tro.³ Som landsmän kände studenterna varandra och kunde gå samman om att betala för tryckningen av skriften. Men eftersom alla skriver om samma saker i den tycks de inte ha gjort upp någon gemensam plan för skriften som helhet.

Johannes Wivallius' bidrag skiljer sig från de övrigas genom att vara skickligare skrivet⁴ och genom att, åtminstone inledningsvis, slå an ett annat tema än det gemensamma lovprisandet/lyckönskandet. Här anropas först Minerva till hjälp åt skaldens musa. Sedan ges ögonblicksbilder av hur den sköna bruden av nymferna förs fram till altaret av det församlade folket, av musiken som ljuder och skapar glans och glädje och av hur brudgummen tar emot henne som sin hustru. Wivallius' avslutning har titeln "Votum", den vanliga benämningen på lyckönskan i en bröllopsskrift, och har samma tema som avslutningarna i de övriga dikterna.

IV. 1. 2 *Musarum munera*, 1609

Denna skrift, vars titel kan översättas som 'Musernas gåvor', innehåller en del nya inslag som skulle komma att introduceras på bredare front från 1640-talet och framåt. Den är helt på latin och gäller bröllopet mellan medicine doktorn och arkiatern (läkaren) hos Karl IX, Johannes Richterus, och hans adliga brud Eva Sabine Sybilla à Wilpret.⁵ Brudgummen var alltså studerad karl⁶, men ingen universitetslärare utan anställd vid hovet. På titelsidan framhävs uppdraget hos kungen med riktigt stora bokstäver — till och med större än de som används

³ Förmodligen ville de också gärna meritera sig för framtida tjänster i landsändan. Ridderstad skriver: "Att författa vers eller prosastycken vid högtidliga tillfällen i det akademiska samhället kunde ses som en inofficiell examinationsform i värtalighet och poesi." Ridderstad, "Diktning för tillfället" s. 518.

⁴ Johannes var bror till Lars Wivallius, sedermera känd som diktare på både svenska, tyska och latin. Ståhle påpekar dock, a.a. s. 170 f., att Johannes inte på långt när når upp till broderns nivå.

⁵ Skriften är tryckt i Stockholm, i kvarto, och omfattar elva sidor.

⁶ Skriften har därför i mina sammanställningar förts till kategorin skolmän/präster, något som kan diskuteras.

för brudgummens och brudens namn. För hyllningen står denna gång inte något kollektiv utan, i likhet med vad som gäller för flertalet skrifter till brudpar utanför det lärda ståndet, en enskild författare, Joachim Seiler, präst i Tyska kyrkan i Stockholm.⁷ Att just Seiler hyllade detta brudpar kan ha berott på att bruden (eller kanske både brudgum och brud) var av tysk börd och tillhörde församlingen. Var bröllopet stod framgår inte: det kan mycket väl ha varit just i Tyska kyrkan.

Bröllopsskriften iscensätter, som första skrift i materialet, ett mytologiskt upptåg, där brudparet hyllas och får motta bröllopsgåvor av Phoebus och de nio muserna. Mytologiska upptåg skulle bli vanliga i bröllopsskrifter framöver, senare gärna kombinerade med berättelser om bröllopets förhistoria. Seiler tycks ha varit bättre orienterad om vad som var modernt inom bröllopsdiktningen än de nyss omtalade Uppsalastudenterna, även om ämnesvalet var traditionellt ur europeiskt perspektiv. Helander påpekar, att Apollon (Phoebus) och muserna var vanliga symboler för lärdom i den nylatinska tillfällesdiktningen runt om i Europa.⁸

På titelsidan saknas bröllopsdatum, men detta anges i stället på dess baksida genom versaler i ett namnalluderande distikon: "*SeXto IDVs IaNI DatVr EVa SibILLA Ioanni RIChtero eXCVLto Casta pVeLLa VIro*". På mitten av samma sida finns ett emblem med ett brinnande hjärta, två förenade händer och en ros, och ovanför detta ett latinskt citat ut Ruths bok: 'Endast döden skall skilja mig från dig.'⁹ Trots att det handlar om en tidig bröllopsskrift är det här fråga om den typ av latinhumanistiska konstfullheter som brukar kallas 'barocka' när de förekommer i senare nationalspråkig diktning. Även detta visar på Seilers bekantskap med den mer avancerade tyska traditionen. Ett ännu tydligare tecken på samma sak är att skriften i flera avseenden föregriper sådant som senare skulle komma att känneteckna genren 'bröllopsskrift': att skriften huvudsakligen handlar just om det aktuella bröllopet och inte om brudgummens karriär, att den gäller brudgum och brud i ungefär lika mån och att den syftar till att lyfta upp såväl bröllopet som brudparet till ett högre och mer signifikant sammanhang, där det hävdas att bröllopet i fråga beror på högre maktens vilja, ett tema som kan kallas 'bröllopet är bestämt på högre ort'. Även detta inslag hade lång tradition i nylatinsk bröllopsdiktning. Redan Scaliger tillrådde ju, att man skulle framställa bröllopet som en effekt av antika gudars makt över brudparet.

Upptåget inleds med en hexameterdikt lagd i Phoebus' mun, en sida lång, där initialbokstäverna bildar brudgummens namn, en så kallad akrostikondikt, ännu en humanistisk konstfullhet. Phoebus, som helt enligt *decorum* använder hexameter, det högsta versmåttet, lovprisar såväl brudgum som brud och ber se-

⁷ Seiler har författat ännu en latinsk bröllopsskrift i materialet till gruppen skolmän/präster, till Balchius-Matthiae 1611.

⁸ Helander, a.a. s. 553 ff.

⁹ Emblemet återges på denna boks framsida.

dan Helicons musor komma med gåvor som skall hålla brudparets kärlek levande för all framtid. Temat 'ädelstenar symboliserande kärleksdygder' återkommer senare i bröllopsskrifter även på svenska, även om det aldrig blev särskilt vanligt.

Calliope får så ordet på ännu en sida, på 'bröllopsversmåttet' distikon. Även i denna dikt bildar radinitialerna ett akrostikon, nu på brudens namn. Calliope vänder sig, liksom de övriga musor som strax skall dyka upp, till bruden: att kvinnliga gudomligheter talar till den kvinnliga parten verkar vara ett utslag av *decorum*. Hon ger bruden en sardonix och påpekar att den även kallas onyx: de två namnen på en och samma sten skall påminna brudgum och brud om att de två nu har blivit en enda kropp, ett förbund, en tro, en "Hymen" (ett namn på bröllopguden) och en kärlek.

Därefter kommer övriga åtta musor fram med varsin ädelsten, som de presenterar i varsin kortare dikt, alla på olika versmått. Dikterna ger sammantagna en veritabel provkarta på olika antika metra, stikiska såväl som strofiska, som brukade användas i tidens latindiktning, och även detta bidrar naturligtvis till konstfullheten i skriften. Clio ger bruden en smaragd från Pharos: lika lysande och klar strålar brudparets kärlekseld. Erato skänker bruden en opal från Indien som visar på hennes kyskhet, såväl nu som i framtiden. Thalia ger en safir, som ska skydda brud och brudgum mot allt ont. Melpomene presenterar sedan bruden en magnet som ska representera brudparets sammanhållning — som magneten drar järnet ska bruden ständigt dra sin brudgum till sig. Terpsichore ger en jaspis, för goda framtidsutsikter, vilka Gud och Kristus också vill skänka brudparet, lägger musan en smula förvånande till. Evertpe kommer med en hyacint, vars rena färg betecknar endräkt, fred, glädje och kärlek. Polymnia presenterar en ametist, som sägs vara Venus' och dygdens ädelsten. Sånggudinnornas rad avslutas med Urania med en diamant, jordens starkaste sten, som betecknar brudparets evigt hållfasta kärlek.

Skriften avslutas med en distikondikt, lagd i munnen på "Avthor", författaren, med en välgångsönskan liknande den som avslutade var och en av Uppsala-studenternas dikter. Författaren nedkallar Guds och Kristi välsignelse över de nygifta och ber till sist, innan han tar farväl, att brudgummen inte skall förakta hans 'magra verser' utan se dem an med välvilliga ögon. Också detta påpekande av den egna oförmågan är ett vanligt inslag i europeisk nylatinsk diktning¹⁰, och skulle bli så även i de svenskproducerade bröllopsskrifterna framöver.

Från dessa båda på olika sätt representativa dikter — den ena för den lärda och den andra för den mer mondänt europeiskt inriktade bröllopsdiktningen på latin — skall vi nu vända oss till den äldsta helsvenska bröllopsskriften i materialet.

¹⁰ Helander, a.a. 533 ff.

IV. 1. 3 *Bröllops gåffua*, 1606

Johannes Thomæ Bureus (1568-1652) skrev sin *Bröllops gåffua* till kronprins Gustaf Adolfs "tilförordnade Tuchtemästare", adelsmannen Johan Skytte och hans brud Maria Näffue 5 januari 1606.¹¹ Bröllopsort anges inte, men bröllopet stod i Nyköping¹². Brudgum och författare kände varandra väl: när Johan Skytte — som då ännu hette Schroderus — utsågs till lärare åt kronprisen 1602, förordnades Bureus som hans biträde¹³.

Valet att skriva på svenska var unikt vid denna tid — nästa svenska skrift i materialet kommer först 1621— och berodde förmodligen på de svensk-nationella intressen som delades av både brudgum och diktare och som visat sig i den enes omsorger om den bokliga lärdomen i Sverige och svenskarnas forntida historia¹⁴ och den andres stora intresse för svensk fornforskning och det gamla svenska språket¹⁵.

Skriften är tryckt i trespalt och består av en enda lång rimmad stikisk dikt på ganska oregelbunden meter, där basen är omväxlande fyr- och tretaktiga jambler med manliga respektive kvinnliga rim. Den tioradiga ingressen och den likaså tioradiga avslutningen ansluter till metern men avviker från resten av dikten genom att också vara inrimmade i halvverserna. Sist i avslutningen finns dessutom en elfte omkvädesliknande rad, "I lyden vppå Rådhumd." Dikten är av vis- eller psalmtyp. Om man undantar ingress och avslutning kan den faktiskt delas upp i fyrradiga strofer med hjälp av de utsatta 'stora' skiljetecknen (oftast punkt, kolon eller semikolon). Strofiska dikter var vid denna tid normalt

¹¹ Skriften har det vid denna tid ovanliga formatet folio, ett med text tätt försett halvark tryckt i Stockholm.

¹² Berg, T., *Johan Skytte. Hans ungdom och verksamhet under Karl IX:s regering*, Stockholm 1920, s. 113.

¹³ Berg, a.a. s. 92. Bröllopsskriften bör därför snarare ha varit en vängåva än ett inkomstmedel för Bureus. Schück beskriver dock att Bureus drygade ut sitt kungliga understöd med hjälp av "likpenningar" — "d.v.s. att han erhöill 12 öre från varje stärbhus, åt vilket han gav glans genom att följa med i likprocessionen" — och återger också en anteckning av Bureus' hand från 1603: "När mig feltes födan, lagade Gud alltid, att jag antingen fick sägare (= klockor) att bota eller göra signeter, stundom epithalamia [bröllopsskrifter] och epitaphia [gravskrifter]." Se *Illustrerad svensk litteraturhistoria (ISL)* av Henrik Schück och Karl Warburg. Tredje, fullständigt omarbetade upplagan. Andra delen. Reformationstiden och stormaktstiden, Stockholm 1927, s. 230. Några ytterligare bröllopsskrifter av Bureus' hand finns inte i mitt material.

¹⁴ Om dessa ämnen talade Johan Skytte redan i sin magisteroration 1598 i Marburg, och till svenskarnas ursprung och mandom i krig återkom han i ännu en berömd oration i Marburg 1599: se Berg, a.a. s. 61 ff. och s. 72. Skytte skulle fortsätta att arbeta för bokliga konster i Sverige, exempelvis genom donationen av en *professor Skytteanus* vid Uppsala universitet 1622 och genom sitt arbete för adelskolan *Collegium illustre* vid Riddarhuset i Stockholm, inrättad 1626.

¹⁵ Se om Bureus' insatser på dessa områden t.ex. den koncisa presentationen i Ståhle, a.a. s. 209 ff.

tänkta för sång, och var det så kan den omkvädeslika sista raden vara tänkt att avsluta varje strof. Men samtidigt tycks dikten vara alltför lång och alltför lärdomsdiger för att passa för sjunget framförande.

Carl Ivar Ståhle knyter skriften till "vår äldsta psalm av känd författare", Ericus Olais "En rikir man ok welloger han" från 1515. "Inte bara rytm och motiv utan också ordalag från Olais psalm återfinns hos Bureus", skriver han.¹⁶ Han har dock inte fäst någon vikt vid omkvädet i slutet, som ju knyter an till vissa snarare än till psalm, men skriver dock att en strofform som ligger nära Olais också förekom i "senmedeltidens häftigt engagerade politiska diktning".¹⁷ Även om Bureus använde sig av ordvändningar ur psalmen är det möjligt att han här snarare ville aktualisera just politisk visdiktning. Ett stöd för detta är att han inte slår an religiösa tongångar men väl politiska, liksom att den dominerande metaforen i dikten, 'stenen i grönan dal', har sitt ursprung i en folkvisa. Mer om detta strax: här skall bara tillfogas att såväl språket, svenskan, som versformen, visa/psalm, räknades som låga vid denna tid, och att det i relation till *decorum* bör ha varit just det nationella ämnet — som dock var 'opassande' högt — som gjorde att skriften avfattades på svenska.

Bröllopskriften inleds med tio rader om den person i vars mun resten av den långa dikten är lagd — "THet war en man/ gråhåriger han/ Rådhemund/ man honom nämnde" — och om diktens ämne. Rådmund har tidigare, berättas det, kallat till sig de "Swenske ädlingar" för att lära dem hur de skulle leva, men bara några få kom för att lyssna. Diktjaget, som minns vad Rådmund sade, tänker nu återge detta: "Ty sade han tå/ j lyden vppå Hans ord the äro äy glömde."

Rådmund beskriver först sin sorg över att "Stenen ligger i grönan daal" och över att "Böker och skriff wantrijfwat" i Sverige. De som ägnar sig åt studier är alldeles för fåtaliga. Fattiga svenskar kan ha nog ändå med att klara livet, men den svenska adeln borde ägna sig åt dessa ting. 'Stenen i grönan dal' fanns, enligt Pelle Holm, som omkväde i en folkvisa som enligt legenden var ristad på en sten i Jämtland vid gränsen till Norge: raden lydde där "Ån står stenen i grönan dal"¹⁸. Men enligt Rådmund står stenen alltså inte längre utan "ligger", en bild för att det inte längre står rätt till i Sverige. Det övergripande syftet med Rådmunds tal är också — som det heter allra sist i dikten — att brudgum och brud och var och en svensk "som är min wen" skall hjälpa Rådmund "At wij vår steen/ må uthan meen/ I grönan daal vpreesa." På detta följer så omkvädesraden: "I lydhen vppå Rådmund." Det handlar alltså, liksom långt senare i *The swenska Språketz Klagemål* och Stiernhielms *Hercules* (båda 1658), om den bokliga lärdomen i Sverige, i synnerhet hos adeln.

¹⁶ Ståhle, a.a. s. 108 ff, citaten från s. 108 resp. s. 109.

¹⁷ Ståhle, a.a. s. 107.

¹⁸ Holm, P. *Bevingade ord och andra talesätt*, åttonde, bearbetade och utvidgade upplagan, Stockholm 1960, s. 109.

Dikten är utformad som ett lovprisande tal som gäller brudgummen, men med vissa korta lån från det rådgivande talets modell. Att det alls är fråga om en bröllopsskrift syns bara, förutom i titeln, mot slutet i den korta lyckönskan till brudgum och brud. Till skillnad från Seiler, vars nyss presenterade skrift tillkom bara tre år senare, tycks Bureus inte ha uppfattat 'bröllopsskrift' som en genre med egna särskilda karakteristika.¹⁹ Ämnet för det tal som Rådmund håller är både högt och lärt och kontrasterar därmed, säkerligen på ett medvetet sätt och kanske rentav i emancipatoriskt syfte, mot språkvalet och versformen — vid denna tid ställde ett ämne av hög typ normalt krav på latin liksom på hexameter eller något annat stikiskt versmått med antik proveniens.

Talet börjar *in genere* med en beskrivning av tre vägar som leder fram till vishet — att läsa, att se och att höra — vilket i sin tur mynnar ut i lovprisningar av "boken" och utrikes resor som de bästa medlen för att nå detta mål. Rådmund tar sedan upp samma ämne *in specie*, det vill säga med tillämpning på brudgummen, som utmålas som ett *exemplum* för svenska adelsmän att efterfölja. Lovprisningen är strikt kronologiskt upplagd, typisk för det sätt på vilket man normalt använde sig av *loci a persona* i lovtal, och fokuserar på Skyttes lärda karriär:

När han vpå sitt femtonde åhr/
Sine Boklige Konster ände/
Sins Faders Penningar han strax får/
Then honom åt Tyskland sende.
I Frankefurdt han satte sigh nidh/
Som ligger vth med Ådher/
Ther han med flijt förkoffrede sigh/
Alt lijtandes å Guds nåder.

Därefter följs Skyttes fortsatta akademiska bana via Leipzig, Wittenberg, Köln, Milano, Leeuwarden, Marburg, lantgreve Mauritz' akademi i Kassel, Frankrike och England, ända fram till återkomsten till Sverige och utnämningen till Gustaf Adolfs lärare. I avsnittet om vistelsen i Kassel finns diktens första latinska inslag, två versrader som lantgreve Mauritz sägs ha tillägnat Skytte, i vilka han utnämns till Sveriges Cicero och Arkimedes²⁰. Därefter berättas om Skyttes adlande (1604²¹). Vapenskölden beskrivs ingående och tolkas därtill av Rådmund. Även här finns några latinska ord insprängda:

Men hwad som Wapnet tydha må/

¹⁹ Ridderstad har anmärkt att också bröllopsskrifter var en form av hyllningar eller gratulationer, fast just till bröllop; Ridderstad, "Vad är tillfällesdiktning?" s. 30. Just så verkar Bureus ha uppfattat saken.

²⁰ "Svecorum merito est tua laus Scrodere tuorum, Quorum tu es verus Tullius, Archimedes."

²¹ Berg, a.a. s. 110.

Och Solen hafwer at tekna/
 Thet mågen j annars äy förstå/
 Än thet iagh för mon rekna.
 Then Skytten nämnes å Latijn/
Apollo dux Musarum,
 Och är äy annat/ meningh mijjn/
Än Præco Doctrinarum:
 Och Solen som ther ofwan är/
 Hon låter see hwad ähra.
 Som Klokheet oc Förståndet bär.
 Tijt Länder all mijjn Lära.

Sedan Rådmund har nämnt att brudgummens ätt tidigare varit adlig, men dött ut på manssidan, går han kort över på bröllopet och säger att Gud nu ytterligare vill utmärka Skytte genom giftermålet "Medh Ädhel Brudh och Dygderijk/ Jungfru Maria Näfwe": liksom i den ovan presenterade skriften av Uppsalastudenterna möter alltså temat 'bruden som lön'. De nygifta tillönskas så "Mångt hugnligt Nyåhrs gåfwe" — en kort anspelning på tidpunkten för bröllopet. Så ber Rådmund — som just här kallar sig "Mundrådher" — Gud om lycka och välsignelse för brudparet.

I de elva avslutningsraderna — satta med fetare stil än resten av dikten — uppmanas brudparet först på bröllopsdiktsvis att göra sig glada och 'öka sin rad' (avla barn), men påminns sedan om diktens huvudämne och om hur angeläget det är att de, och alla andra som vill räkna sig till Rådmunds vänner, hjälper till att åter resa upp stenen i grönan dal.

Skriften kan ses som en kraftfull markering av att svensk adel, om den följer Skyttes exempel, kan nå lika långt i lärdom som de ledande i andra europeiska länder. Såväl detta budskap som det faktum att det är svenska som brukas, gör skriften till en tidig och tydlig exponent för nationella renässanssträvanden. Skriften är unik såtillvida att högre ämnen av denna världsliga art annars inte utlades på svenska under första hälften av 1600-talet.

IV. 1. 4 En trespråkig bröllopsskrift 1622

Om författaren till denna bröllopsskrift, F. Rachlitius, är inget bekant, men eftersom han lägger till "P.[astor] C.[?]" efter sitt namn, är han tydligen av prästestånd.²² Skriften är ställd till kunglig räntrmästaren Petrus Petri vid hans bröllop med sin Catharina. I titeln förekommer bara brudgummens namn, men detta betyder inte att han är den uteslutande huvudpersonen, som hos Uppsalastuden-

²² Skriften är tryckt i kvarto i Stockholm.

terna 1624 eller Bureus 1606, utan är en särskild finess som får sin förklaring i den svenska visa som ingår i skriften.

Att bröllopet ägde rum vid nyår framgår av att skriften börjar med en kort latinsk nyårslyckönskan till brudgummen. Därefter vidtar den egentliga bröllopskriften, inledd av ett "Epithalamion"²³ — en typisk rubrik för bröllopskrifter — på fyra sidor latinsk hexameter, en lovprisning som huvudsakligen riktar sig till brudgummen. Så följer två tyskspråkiga dikter med genealogiskt innehåll: den första, "GeburtsLinien", gäller brudgummens släkt och omfattar närmare fem sidor, den andra, "Linea Transcendens", även den på tyska, gäller brudens och omfattar tre och en halv sida. Därefter följer en elvastrofing svensk dikt, "Een skön Wijsa", som nedan närmare skall studeras.²⁴ Skriften avslutas med lyckönskan på latinska distika. Om man bortser från nyårshälsningen i början finns det en klar dispositionell linje i skriften: temat bröllop slås an och utvecklas i allvarlig ton och på kristen grund i den latinska hexameterdikten, kontrahenterna lovprisas och det som bröllopet innebär, sammanfogandet av två släkter, poängteras genom de båda tyska, likaså allvarligt hållna, genealogiska dikterna. Den avslutande latinska lyckönskan är också den allvarlig i tonen. Skriften knyter alltså tydligt an till den genremodell för bröllopskrifter som vi har mött ovan i studiet av Seilers skrift 1609.

Före lyckönskan kommer alltså den svenska visan. Språkligt sett är den betydligt enklare än de latinska och tyska inslagen och snarast skämtsam i tonen, helt i enlighet med den aspekt av *decorum* enligt vilken svenskan var ett lägre språk, strofisk dikt en lägre form än stikisk dikt och skämtsamhet lägre än allvar. Visan är i uppbyggd som en gissningslek — trots att svaret för bröllopsgästerna var givet — och den förebådar därmed i någon mån de gåtor som senare, även i Sverige, skulle fogas till en del bröllopskrifter. Den är berättande och förebådar därmed tematiskt de mytologiska eller herdeberättelser som skulle bli omtyckta i senare bröllopsdiktning: några herdar nämns visserligen inte här, men berättelsens plats är ett typiskt pastoralt *locus amoenus*. Visan är lagd i brudgummens mun och börjar:

Een Dagh gick iagh spassera/
Vthi then gröne Lund/
Ther monde iagh få höra/
Medh lust aff Hiertans grund/
The Nachtergaler sjunga/
Med theras liufliga Stäm/
Så wäl thet monde klinga/
Ibland the Linder fäm.

²³ I svenskt 1600-tal har inte denna term något med brudens ledande till brudkammaren att göra, som i Scaligers 'historiska' exposé, utan tycks ha varit den neutrala latinska beteckningen.

²⁴ Strofuppdelningen markeras genom indrag.

Brudgummen sätter sig under de fem lindarna och lyssnar till sången — och slumrar in. I materialet är detta första gången vi möter det senare så omtyckta temat 'jaget somnar och ser en syn'. Plötsligt, berättar han, "Een Jungfrw för migh stoodh", nedkommen "aff högden", klädd i "Purpur och Gyllenstycke", prydd med kedjor, smycken och ringar och med en krona på huvudet. Detta får brudgummen att reflektera: "Man monde henne känne/ At hon war fast heilig." Jungfrun lyser som solen och brudgummen blir förskräckt, men hon lugnar honom: "Jagh är tigh ey til meene/ Gör ey titt Hierta qwaal." Hon fortsätter med att presentera sig:

I Werlden haar iagh warit
 Een ring Pijga försan/
 Sorg hafwer iagh förfarit/
 Och twång aff een Tyran/
 Maxentius then arghe/
 Hafwer fast plåghat migh/
 Och pijnt alt som een Warger
 Lambet rijfwer til sigh.
 Ty är migh thenna Crona/
 Och Herligheeten skenckt/
 Alt för then rätta Troona/
 Som iagh hafwer widh hängdt/
 Mitt Nampn kan tu nu känna/
 Om tu betänckia wil/
 Hwad som Historier nempne/
 I theras Marter spel.

Uppenbarelsen är alltså ett kristet helgon som dött martyrdöden, plågad av en Maxentius, och som det finns "Historier" (legender) om. Jungfrun berättar inte mer, utan förutsätter att brudgummen nu vet vem hon är. Även vi kan möjligen förstå att hon är Sankta Catharina av Alexandria (vilket alltså inte utsägs i visan).²⁵ Bröllopsgästerna får dock ytterligare en ledtråd när uppenbarelsen, strax

²⁵ Katarina av Alexandria, som skall ha levat på 300-talet, började dyrkas på 900-talet i Grekland och på 1000-talet i Västeuropa. I Norden förekommer hon, i helgonkalendrar och på andra ställen, från 1200-talet. Legendan om henne fanns i två versioner på svenska, i *Fornsvenska legendariet* (odaterat) och i en Linköpingshandskrift från 1400-talet. I samtliga svenska domkyrkor samt i kyrkor på flera andra orter fanns stiftelser som bar hennes namn, och dessutom fanns flerstädes kyrkklockor invigda till henne. Hon förekommer också på medeltida sigill, allt detta enligt artiklarna om Katarina i *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, Malmö 1963, bd VIII sp. 335-342. Trots att reformationen gjort rent hus med flertalet helgon verkar Katharina fortfarande ha varit aktuell vid denna tid. En version av hennes legend kan läsas i *Litteraturens klassiker* 5, s. 231 ff.

innan hon försvinner, önskar att brudgummen själv skall få "Een Jungfrw" med hennes eget namn som skall leva och dö med honom. Hon ger honom ett band som han skall ge till denna jungfru, och han lovar i gengäld att leta efter en sådan i hela världen. Visan fortsätter:

Then syyn migh så förswinner/
 Hoo weet thet är ey dröm/
 Nampnet iagh nu wäl känner/
 Nye²⁶ BOKSTÄFWER skön/
 Ty iagh til tigh nu länder/
 Mijn Jungfrw fager och fijn/
 Tijt iagh mitt taal nu wänder/
 Min hiertans Ögneskijn.

Sista strofen lyder:

Behålle migh til wilie/
 O sköne Hiertans frögd/
 Och lät ey frå tigh skilie
 Thet Band alt för tin dygd/
 Thet är wäl starckt och håller/
 Alt som ett trystrengt Togh²⁷/
 Then Jungfrw hoon thet wåller/
 Kom henne och migh i hogh.

Även i denna visa möter vi alltså samma 'upphöjande av bröllopet till en högre, gudabestämd nivå' som hos Seiler.

IV. 1. 5 Bröllopskrifter på svenska eller med svenska inslag

Nedan följer ett mer summariskt studium av bröllopskrifterna på svenska eller med svenska inslag från den äldsta perioden. Det skall här framför allt handla om vilka delar av bröllopskrifterna det var som skrevs på svenska, om vilka diktare det var som brukade svenska och om vilka sakliga, formella och metrisk repertoarer de tog i bruk i sitt skrivande. När det gäller det innehållsliga handlar det här dels om en fortsatt inventering (vilka nya repertoarer introduceras?), dels om frågan om huruvida det var samma typ av repertoarer som nyttjades när man skrev på svenska som när man skrev på andra, lärda eller moderna, språk. När det gäller det metrisk är en viktig faktor i sammanhanget att 1630-talet var det första decennium då man på modersmålet försökte använda

²⁶ Det vill säga nio.

²⁷ Ett av tre strängar (kardeler) sammanflätat rep.

den nya typen av accentuerande metrik. En fråga blir därför om något av denna nyordning märks i den svenskspråkiga bröllopsdiktningen.

Som framgått ovan (i kapitel III. 1. 2) finns i materialet fram till 1650 fyra helsvenska bröllopsskrifter, sex skrifter med längre svenska inslag och tolv med kortare svenska inslag. Vid presentationen av dessa skrifter/dikter har jag valt att gå fram decennium för decennium.

Från 1600-talets första decennium finns bara den ovan presenterade helsvenska bröllopsskriften 1606 av Bureus. Temat 'bruden som lön' aktualiserades hastigt och det fanns också några lyckönskande ord. I övrigt handlade det om en lovprisande text med rådgivande inslag. Trots att innehållet måste bedömas som högt låg en enkel psalm- eller vismodell till grund för metriken.

Från 1610-talet finns en bröllopsskrift med ett kortare svenskt inslag²⁸, skriven 1611 till en gymnasieprofessor i Åbo, Joachim Stutæus, och adelsdamen Margareta Henrici Jacobi. Författaren, Olaus Georgius Soumalænius, har låtit trycka den i Wittenberg: av den anledningen har alla 'å' måst bytas ut mot 'o' i den svenska dikten. Den svenska dikten upptar fyra sidor och börjar med en liknelse som senare blev vanligt i bröllopsskrifter till brudgummar och brudar som gifte om sig. Såsom oväder försvinner från himlen kan olyckan försvinna från människan: Stutæus, som förlorat en hustru, får nu en annan igen. Så prisas glädjen av att ha en maka med hänvisningar till Bibeln. Sedan bekymrar diktjaget sig om att han, i främmande land, inte fått besked om bröllopet i tid. Han vet dock att brudgummen inte tar illa upp, önskar brudparet allt gott av hjärtat och nedkallar Guds välsignelse. Sedan går han över på egna problem:

Schreff so effter min armligh Lägenheet/
 I thenne min Elände/ som Gudh thet weet/
 Edher thette *votum* och Oenskningz Schriff/
 At latha poskina mins Hiertans driff.
 Then I wille Edher latha behagha/
 Och sodan ring Tienst till täcke vptaga/
 /---/.

Den svenska dikten följs av ett tätttryckt tvåsidigt "Votum" på latinska distika, en sidas prosatext på finska och en dikt i tvåspalt på finska. Av beskrivningen ovan framgår att skriften är ganska ovanlig i fråga om uppbyggnad. Den följer ingen särskild genremodell, och i den svenska dikten kombineras kristen äktenskapsteematik med personliga utgjutelser som snarare hör hemma i ett brev till en gynna-re än i en bröllopsskrift.

På 1620-talet möter ännu en helsvensk skrift och en med ett kortare svenskt inslag. Den helt svenska skriften, från 1621 och tryckt i Stockholm, gäller det

²⁸ Som framgår är inslaget inte särskilt kort: men som 'kortare' har jag definierat texter som upptar mindre än hälften av skriften i fråga, vilket är fallet här.

högadliga brudparet Bror Anderson Rålamb och Anna Tott. Skriftens författare är teologie studeranden Jonas Hambræus. Redan på titelbladet anges att skriften tar sin utgångspunkt i *Psaltarens* 128:e psalm, om att den man som fruktar Herren skall få en hustru som "it fruchtsamt Wijnträä", att barnen skall stå "såsom Oliwequistar" kring hans bord, att det skall gå honom väl i livet och att han skall se sina barnbarn. På titelbladets baksida finns psaltarpsalmen i fråga, som ofta skulle användas som tematiskt underlag för bröllopskrifter. Själva skriften består av en enda lång psalmartad dikt i 33 nummerade strofer på tämligen knagglig fyrtaktig troké. Innehållsligt formar den sig till en predikan på vers, där ämnet — den rätta tron och det goda äktenskapet — har töjts ut med mängder av amplifikation, även de oftast av bibliskt ursprung. Att skriften har avfattats just på svenska kan alltså bero på att ämnet behandlas i predikoform och att modellen är psalmens — i båda dessa genrer var det ju redan tradition att använda svenska. Att skriften riktades till ett brudpar ur den 'olärda' gruppen var rimligen också viktigt, men att denna ganska låga dikt ansågs passa för högadliga adressater kan jag inte förklara på annat sätt än med att, ur religionens synvinkel, alla kristna var jämlika.

Bröllopskriften med ett kortare svenskt inslag är den ovan studerade av Rachlitius från 1622. Här bestod alltså det svenska inslaget i en visa, som bär upp det bröllopsdiktspecifika temat 'bröllopet är bestämt på högre ort', men som håller betydligt lägre stilnivå och är mer skämtsamt hållen än resten av skriften.

Från 1630-talet finns en helsvensk skrift samt en med ett längre och fyra med kortare svenska inslag. Den förstnämnda gäller det högadliga brudparet Fridrich Steenbock och Catharina De la Gardie i november 1634, skriven av den västgötske studenten Gustavus Ericus Sunthius, som kallar brudgum och brud sina 'gunstiga patroner och nådige befordrare'.²⁹ På titelns baksida finns ett emblem med två händer, ett brinnande hjärta och en ros, som omges av en kort vers som uttolkar det:

Thet kan förståås aff thenna figur/
 HERren Gudh såsom en lagd muur/
 Om Echtenskapet läghrar sigh/
 Beskyddar och bewarar wisserrligh:
 Och medh sina helga änglar skaar/
 Inhägnar thet i sijt förswaar.
 O Gudh thetta och så lyckas kan/
 Thenne som nu tagha i hand.

Sedan följer en akrostikondikt av traditionell psalmtyp, där man av de fetstilta initialerna på varannan rad kan läsa ut brudgummens titel och namn och därefter brudens. Dikten är tematiskt en amplifikation av emblemversen. Det handlar

²⁹ Skriften är tryckt i Uppsala.

om Guds mening med äktenskapet och om en genomgång av äktenskapsrelaterade bibelställen: Tobias, Jesu besök vid bröllopet i Kana, vad Syrak säger om äktenskapet och så vidare. Därefter följer skriftens *votum* på samma meter, även detta en akrostikondikt där man av de fetstilta initialerna på varannan rad kan läsa ut ordet "Bröllopslyckönskan". Liksom i skriften i övrigt är tematiken även här helt bibliskt-kristen.

Skriften med ett längre svenskt inslag gäller det högadliga brudparet Lindorm (Lennart) Torstenson, som vid tillfället var general, och Beata De la Gardie, som gifte sig i Stockholm 1633. Författare är Israel Israelsson Lincopensis, som tycks ha varit student i Uppsala.³⁰ Den svenska dikten, "Bröllops Wijsa", med melodihänvisningen "Loff ähra och prijs skee Gudh i Ewigheet", alltså en psalmmelodi, fyller upp nästan hela skriften: därutöver finns bara, under ett emblem med bilden av ett brinnande hjärta, en treading lyckönskan på latinsk prosa och fyra rader latinska distika som talar om den lovlige seden att hylla högsinnade personer samt författarens förhoppningar på framtida tacksamhet.

Den svenska visan är formad som ett samtal mellan "Generalen" och "Jungfrun", det vill säga brudparet i genomskinlig förklädnad. Var och en får vardera tre rader av var och en av de sammanlagt 18 stroferna. Metern är knagglig men rimflätningen ganska konstfull och liknar terzinens: jungfruns första rad rimmar på generalens två sista och så vidare visan igenom. Den dialogiska iscensättningen är ännu en konstfullhet, liksom detta att det finns en viss dramatisk linje i samtalet. Trots att båda talar, talar de inledningsvis förbi varandra, generalen om att han önskar sig "en Jungfrw dygdeligh" och jungfrun om den egna dygden och fromheten. Så får generalen syn på jungfrun: "Dock kommer nu/ en deyelig Jungfrw/ Ja/ hon är wist/ then ädle qwist/ iagh älskar vt-han list." Generalen kommer fram med sitt frieri, men jungfrun förstår inte först vad han är ute efter. När hon förstått hänvisar hon till "Farkär" och hans beslut. Men om farkär säger ja, vill du då själv ha mig? frågar generalen, vilket jungfrun jakar till. I nästa replik meddelar sedan generalen att fadern har gått med på saken. Jungfrun säger att hon i allt lyder faderns vilja och generalen säger att nu kysser han jungfrun. Därefter lovar de varandra evig kärlek och ber Gud bevara dem, välsigna förbundet och om att de, när de dött, skall få skåda honom i himlen. Språket är enkelt, men detta att dikten kunde uppföras som en sjungen tablå (kanske också med musikackompanjemang) ger den extra kvaliteter som — om det behövdes — kan ha gjort det lågt hållna svenska inslaget angenämt för de höga adressaterna.

Den äldsta av de fyra bröllopsskrifterna med kortare svenska inslag från 1630-talet gäller Israel Bringius och Catharina Augustini 1631, han professor och hon kyrkoherdedotter. På titelsidan står Michael A. Wexionius som författare, men närmare besett visar det sig handla om en kollektivt författad skrift av en grupp Uppsalastudenter som bidragit med en dikt var. Den inleds av en la-

³⁰ I Uppsala är också skriften tryckt.

tinsk bröllopssång med noter, följd av dikter på latin, hebreiska och grekiska. Det svenska inslaget består bara i en översättning av två strofer ur sången. Tydligt är det Wexionius som stått för latinsk sång och översättning, eftersom dessa bidrag saknar författarunderskrift till skillnad från de övriga i skriften. Svenskan har alltså en mycket underordnad plats, tydligtvis bara som kommunikationshjälp för de olärda bland bröllopgästerna.

Ett kortare svenskt inslag finns också i bröllopsskriften till universitetslära- ren, tillika kyrkoherden i Östra Husby Samuel Nicolai Wretensis och kyrkoher- dedottern Anna Jonæ 1632, om vilken ännu en grupp Uppsalastudenter har sam- arbetat. Den inleds med en latinsk prosaoration som följs av latinska distika, en svensk dikt i två delar, "Til Brudgummen" och "Til Bruudhen", och en kort la- tinsk distikondikt till bröllopgästerna — alla dessa inslag är skrivna av Daniel Jonæ Kylander Lincopensis. Detta följs av en mycket lång latinsk distikondikt, utformad som ett samtal mellan brud och brudgum³¹, en kort dikt på grekiska och ytterligare tre latinska dikter, av vilka den sista är en lyckönskan³². Den svenska dikten lyckönskar först brudgummen till att han fått en brud som är så "Tuchtig/ Blygsam/ snäll/ from/ gudfruktig/ kysk/ trogen/ mild och wänlig". Bruden borde vara ett exempel för sådana jungfrur som:

Bära vppå halz gulkääd/
Sammetz skoor på foot och medh
På kroppen höga kläder
Seen slå näsan i wäder/
Och kunna intet göra/
Ey Jungfru syslor röra/
/---/.

Här finns på svenska i materialet den första korta varianten på temat 'fävitiska jungfrur', vilka bröllopsdiktarna senare så ofta skulle kontrastera mot den dyg- diga bruden. Men magister Samuel kan skatta sig lycklig, och att bruden bör glädja sig i lika mån framgår så genom en lovprisning av brudgummen:

Edher brudgumme försan
Är en högh och wällärd man/
Som *Vbsale collegium*,
Och Linköpingz *Gymnasium*,
Ja ther bredhe wid flere/
Om honom witne bäre/
Så at iagh ey behöffuer

³¹ Författare till denna del av dikten är Magnus Nicolai Wretensis, tydligen en bror till brud- gummen.

³² För dessa fyra inlägg svarar Laurentius L. Laurinus.

Nogh skriffua ther vthöffuer/
 Med itt ord: Snackfrij han är
 Och godt namn aff allom bär
 /---/.

Dikten, som avslutas med en kort lyckönskan, prisar, till skillnad från flertalet skrifter, brud och brudgum i lika mån.

Även nästa bröllopsskrift, till Petrus Johannis Agrivillius och Helena Nicolavia 1634, gäller ett brudpar ur det lärdaståndet, och även här står ett studentkollektiv från Uppsala som författare. Den består av en stor mängd kortare dikter på latin. Utöver dessa finns en tioradig svensk hexameterdikt av Daniel Kylander Lincopensis — som alltså bidrog med svenskan även i den nyss presenterade skriften. Dikten har av J. Nordström utnämnts till den första hexameterdikten på svenska.³³ Dess titel är "Til Brudhen. *Hexametrum*":

Een vngH Hustru skal sigh ifrån föräldrarna giffua/
 Ock i sitt egit huus/ hoos sin man stadliga bliffua/
 Honom elska och myckin tienst/ sampt ock ähro bewijsa/
 Ifrån hwssaker medh flijt hans åhoga lijisa/
 Som Sara/ säia ther hoos/ hwad Ehr minn Herre behagar
 Och tächt är/ iagh uthann hinder welwilliga lagar/
 Effter mansens standh ty qwinna gemenligen achtas.
 Nu när Hustrun såledz alfwarliga trachtas/
 Hwset ifrån högden kan wälsignelse bekomma/
 Gudz Namn till ähro/ mannen sampt Hwstrone fromma.

Det är lätt att hålla med Ståhle om att dikten är mindre lyckad³⁴, men trots det bibliska innehållet — som av hittills gjorda genomgångar att döma sågs som passande för dikter på svenska — innebär den också nya anspråk för språkets räkning. Hexametern var ju det högst skattade av alla de antika metra.

Den sista bland 1630-talets bröllopsskrifter med kortare svenskt inslag är skriven av Henricus Fundelius och riktad till assessorn i Dorpat Thomas Mylonius och Christina Drivia i april 1639. Skriften inleds med tre sidor stikisk latinsk vers. Så följer den svenska dikten, en visformad lyckönskan till bruden försedd med noter, som beskriver olika exempel på kyskhets från Bibeln och slutar med att bruden också kan räknas till dessa. Strofen är enkel och ganska oregegbunden, men det finns en konstfullhet: strofernas inledningsbokstäver bildar ett akrostikon på brudens för- och efternamn. Sist i skriften finns en sida latinska alkaiska strofer: en hyllning till brudparet med inslag av antik mytologi.

³³ Nordström, J., "Vår äldsta svenska hexameterdikt. Ett litet bidrag till den svenska versens historia", s. 230-232 i *Samlaren* 1914.

³⁴ Ståhle, a.a. s. 220.

Från 1640-talet finns bara en helsvensk bröllopsskrift, men i gengäld fem med längre och sex med kortare svenska inslag. Tillväxten i de båda sistnämnda kategorierna visar på att svenskan — åtminstone tillsammans med andra språk — börjat anses som mer lämpad för bröllopsdiktning än tidigare.

Den helsvenska skriften, från 1645, gäller det borgerliga brudparet Måns Knutsson Drefling och Catharina Johansdotter; brudgummen var borgmästare i Köping. Dikten, av pseudonymen "Tobias vir Peregrinus", saknar uppgift om tryckort. "Peregrinus" kan betyda såväl "från främmande land" som "i främmande land". Jag vill tänka mig det sistnämnda (det kan möjligen också förklara varför tryckort saknas) och läsa 'efternamnet' som 'ute på peregrination'.³⁵ Liksom Seilers ovan analyserade skrift är denna så pass avancerad i jämförelse med samtida svenska bröllopsskrifter att man måste tro att "Tobias" på lyckosamt sätt gått i lära hos tyska bröllopspoeter. Skriften växlar mellan oklanderligt framflytande alexandrinpartier och kortare, två- eller fyrstaviga jambiska partier som också de kännetecknas av den taktfasthet som kunde åstadkommas med hjälp av den nya accentuerande metriken. Som hos Bureus och Israelsson är skriftens ämne av världslig art. Största utrymmet upptas av två dikter *pro & contra*,³⁶ för respektive emot äktenskapet, om c:a tre sidor vardera. Behandlingen av temat, 'skall man gifta sig eller ej', som blev stort under resten av århundradet, är genomgående skämtsam.

Dikten mot äktenskapet inleds med en beskrivning av hur Cupido, liksom brudgum och brud, gläder sig av hjärtat över att detta bröllop äntligen äger rum — men, fortsätter diktjaget:

The wetta ey ännu hwad Bröllop är för Pråål/
 The gå vppå en Wäg/ beströdd medh heeta Kåhl/
 The tänckia icke på/ hwad sedan här aff följer/
 Cupidinis Förgifft/ alt sådant för them döljer
 Ty lijknas Gifftermål/ wid Fiskeryssian blind/
 Hwad inne är wil vth/ hwad vthe är wil Inn/
 Och när man grijpin är/ tå klår man sigh widh Öhra/
 För all then Sorg och Nödh/ som thet pläär medh sigh föra.

Därpå följer en fyrtaktig avdelning där "Bekymmer" är huvudordet, oftast placerat som första ord på raden. Här följer ett litet utsnitt:

³⁵ 'Förnamnet' Tobias kan vara skaldens borgerliga namn men var också en lämplig pseudonym för en bröllopsdiktare, eftersom Tobias var ett av de bibliska *exempla* som diktarna brukade hänvisa till när de ville prisa äktenskapet.

³⁶ I sin studie om *Bröllops beswärs Ihugkommelse* gör Olsson en grundlig undersökning av detta motiv som han kallar "An uxor sit ducenda" ('Om man bör ta sig hustru'), från antiken fram till 1600-talets bröllopsskrifter; Olsson, *Bröllopsbesvär* II s. 50-75. *Pro & contra* var en av övningarna inom de så kallade *progymnasmata*, som räknades som hörande till grammatiken men även gav de första grunderna till retoriken.

Bekymmer är för Hwss och Gård/
 Bekymmer ther om hålla wård/
 Bekymmer för alt Hwssgeråd/
 För Deeghålcck och för Baketråg.

Avdelningen slutar med "Jagh kan aldrih alt framföra/ Hwad bekymmer tu skal höra:" och efter anföringstecknet följer så en ny typ av inrimmad fyrtaktig vers som exemplifierar allt man måste ha bekymmer för; ännu ett utsnitt:

För Ööl och för Maat/	för Duuk och för Faat/
För Rågh och för Malt/	för Krydder och Salt/
För Hustro och Barn/	för Lijn och för Garn.
För Pijgha och Dreng/	för Kammar och Säng.

Efter ytterligare några rader på samma meter som 'bekymmersavdelningen' återkommer alexandrinerna igen med en sammanfattande betraktelse, som behandlar ett i den europeiska renässansdiktningen synnerligen omtyckt, men i svenskspråkig bröllopsdiktning nytt ämne, en turnering av den så kallade petrarkestiska kärlekssyner³⁷:

Ja Älskogh är wäl Lust/ men full medh största Pijna/
 För Ögon een skön Roos/ kan doch så snart borttwijna.
 Han synes wenligh först/ ja kärlich/ liufligh/ mild/
 Men åter ledze snart/ förtreetligh/ gal'n och wild/
 Thet är en korter Fridh/ han pläär som Wädret drifwas/
 Han finns alltjdh beredd/ til träta och til kijfwa.
 Ther är een liufligh Pijn/ sampt ock en Wällust suur/
 Begynnes mächta sött/ seen bringer han *tortur*,
 Medh Oroo alltjdh full/ swår Ängslan/ Sorg och Plågha/
 Jemmer/ Mödho/ Arbeet/ Bekymmer och Åhåga/
 The Wijsas Oförstånd/ och een wälkommen Nödh/
 En *delicat* Förgiff/ en egenwilligh Dödh.

³⁷ Den kallas så därför att den fick sin slagkraftiga formulering hos Francesco Petrarca i hans *Canzoniere* från 1300-talets mitt. Lars Burman knyter denna kärlekssyn — som på 1600-talet skiljer sig påtagligt från Petrarcas i det att den starkare än han betonar kärleken som ett gift och en plåga — till furstehoven och ställer den i motsats till den antihöviska och praktiska syn på kärleken som odlades i de kyrkliga och lärda miljöerna och som han ser som typisk för den svenska bröllopsdiktningen. Han skriver också att denna "erotiska modeattityd /---/ nådde aristokratiska svenska kretsar under Kristinas tid"; Burman, a.a. s. 76 ff, citatet s. 76.

Men Venus hejdar nu diktaren, för att inte brudgum och brud helt skall fälla motet. Denne finner sig och avslutar på följande sätt: "Jag wänder Bladet om/ och bär in annan Maat/ Nu skänkes annat Wijn/ vthur ett annat Faat."

Den av Amor
plågade älska-
ren
(Corr. Cvi b)

Dikten som talar för äktenskapet använder också alexandrinerna som här tycks vara sammanförda till fyraradiga strofer (dock uppställda utan mellanrum). Liksom i motdikten behandlas ämnet först i allmänhet; ett utsnitt av detta följer:

Ey Konst/ ey Gunst/ ey Råd/ ey heller någon Wätska/
Ey Watn/ ey Wijn/ ey Miölk/ kan Kärleks Bråna läskia/
Ty Kärleken är frij/ och lijdh ingen twång/
Kärleken går för sigh/ han går sin gamla Gång.
Stoort Krijgh och myckin Jagt/ the göra trötta Leedher/
Så sachta lägges ey/ Mars och Adonis neder/
Medh mindre Venus blijdh/ them lägger på sitt Bröst/
Och tager them i Fampn/ ther the få bådhe Tröst.

'Bekymmersdelen' i förra dikten motsvaras här av en avdelning där huvudordet i stället är "Frögd", övertygande framställd och på något större utrymme än 'bekymmersdelen'. Även här avslutar alexandrinerna, men bara fyra rader:

Ja Echta Säng är sööt/ så sööt som Suckerkaka/
Wil tu thet icke troo/ så kan Tu ther på smaka:
Så sött som bäste Wijn/ och Sucker vthi Bier/
Om Sommar'n godh Kallskåål/ om Wintern Malvasier.

I "Conclusio" finns ingen slutsats i frågan om man ska gifta sig eller ej: hela trätan avfärdas med ett "Hur' länge skemptat?" varpå lyckönskan följer.

På nästa sida kommer en 'kärlig' fråga och ett 'kärligt' svar lagda i brudgummens respektive brudens munnar, "Skal iag snart finna minn vthkoradh trogneste Dufwa?" och "Ah/ kom nu då snart hoos Kiärestan tinn", vilka visar

sig vara anagram på kombinationen av brudgummens och brudens namn. Sista sidan upptas av en kort skämtdikt "Til Gästerne". Den är det första exemplet på en erotisk gåtliknande dikt i det svenskspråkiga materialet, och må av den anledningen anföras:

I thenna sidsta tijdh/ hwar man³⁸ fast högt åstundar/
 Få wetta något Nytt/ hoos sig thet seen begrundar/
 Hoo nu wil weta Nytt? Han will' i Morgon wåga
 Gå til wår vnge Brudh/ och henne kärlig'n fråga/
 Thet hon ey wiste förr/ thet lærer hon i Natt/
 Hur' hennes Jungfrudom/ til Graaffz är worden bracht.

Den skickliga och humoristiska behandlingen av i svenskspråkig bröllopsdiktning nya ämnen, uppställningen i *pro & contra* efter en traditionell övningsmodell i de lärda skolorna, de mytologiska referenserna, som tidigare knappast hade förekommit på svenska, och inslaget med den petrarkistiska kärleksdefinitionen, skulle kunna ha varit grund nog för att hävda att denna bröllopskrift gör epok inom svenskspråkig bröllopsdiktning. Därtill kommer alltså också att "Tobias vir Peregrinus" på ett utmärkt sätt tillämpar det nya versmåttet alexandrin och att även övriga inslag i skriften är utformade i enlighet med den nya metriken. Till yttermera visso följer skriften den dispositionella modell som senare skulle bli huvudmodellen för genren 'bröllopskrift': med en inledning *in genere*, ett personanknutet avsnitt (*in specie*, även om detta här är kortare än vad det sedan normalt kom att bli), en lyckönskan och till avslutning nästan en gåta. Om denna skrift skulle man kunna travestera vad Stiernhielm säger om sina *Musæ suethizantes* — att sånggudinnorna nu har lärt sig hur man skriver bröllopsdiktning på svenska.

Den första av de fem skrifterna med längre svenska inslag gäller bröllopet mellan Johannes Georgi Gezelius och Gertrud Gutheim; han var professor i orientaliska språk i Dorpat och bröllopet stod i Riga 1643.³⁹ I skriften används latin, tyska och svenska. Den har flera författare — de flesta studenter — som har bidragit med varsin dikt. För det första svenska inslaget svarar Johannes Raulenius, som titulerar sig "Pastor Cremonensis"⁴⁰. Intressant nog tar dikten upp precis samma huvudtema som den nyss presenterade, och alltså ett par år tidigare än den — frågan om huruvida man bör gifta sig eller ej. Ämnet behandlas med viss fart och humor även här, men inte alls lika skickligt som hos "Tobias vir Peregrinus". Metriken är av den gamla typen: rimmad fyrstavig trokeisk vers med knaggligheter i rytmen och flera orena rim. Vid behandlingen av äm-

³⁸ Här finns ett feltryck, "hwarman".

³⁹ Till bröllopet finns ännu en skrift i materialet, också den med flera författare, skriven på latin, tyska och något som för mig ser ut som estniska.

⁴⁰ Olsson, *Bröllopsbesvär* II s 70 anger, med hänvisning till Napiersky, K.E. v., *Livländische Kirchen- und Prediger-Matrikel* s. 39, att det handlar om staden Kremon utanför Riga.

net är den negativa avdelningen långt större och använder betydligt kraftfullare argument än den positiva. Om inte äktenskap funnes skulle världen läggas öde, gift er alltså lugnt, lyder huvudargumentet på den positiva sidan, varpå lyckönskan följer. Att den negativa sidan så att säga får vinna i en dikt till ett bröllop är inte särskilt listigt men kan ändå knappast vara avsett som annat än ett skämt.⁴¹ Den andra, kortare svenska dikten i skriften är visformad, med religiöst ämne, skriven av teologie studeranden Olaus Chersonius. Om båda de svenska dikterna kan man konstatera att de ligger på en lägre stilnivå än resten av skriften.

Andra bröllopsskriften med ett längre svenskt inslag gäller bröllopet mellan slottsbokhållaren i Västerås Johan Henricson och Sara Hansdotter Kempe 1645, tryckt på ett halvfolioark och författad av Olavus Olavi Gripenbergius.⁴² Först på bladet finns två korta lyckönskningar på latinska distika och därefter en svensk, visliknande men stikiskt uppställd dikt. Den tematiska utgångspunkten är 'årstiden för bröllopet' (31 augusti): korta anknytningar till årstiden har förekommit i några tidigare skrifter, men här spelar detta senare typiska bröllopsdiktstema en större roll. Nu är det tid att skörda vindruvor från de sköna vinträden och samla dem i ladorna, hävdar diktjaget. Detta inser brudgummen, som

Olivträd med
vinranka som
bild för äkten-
skapet
(Alc. C5 b)

har "opsökt ett sköönt Trädh försan". Vinträdet lovprisas så för sin skönhet, varefter författaren knyter an till *Psaltarens* 128:e psalm. Sist önskar författaren "At Wijnträdh må bär' Drufwor mång/ Och Gud lofwa medh Gamman." Ämnet är alltså bibliskt och dikten är enkel, visformad och ganska knagglig rytmiskt sett.

Även tredje bröllopsskriften med ett längre svenskt inslag är tryckt på en foliosida. Den gäller bröllopet mellan kyrkoherden Andreas Jonæ Gothus och Maria Johannis Lov i Stockholm 1646. Inget författarnamn anges i trycket.

⁴¹ Trots att dikten alltså inte är särskilt välgjord, imiterades den, enligt Olsson, *Bröllopsbesvär* II s. 71, av Jacob Cronander i hans komedi *Bele-snack*, skriven till ett bröllop i Åbo (Jöns Kurck-Christina Horn) 1649: de av Olsson redovisade likheterna är dock inte större än att de kan beror på att båda verken utnyttjar samma repertoar.

⁴² Skriften är tryckt i Västerås.

Överst finns ett emblem med två händer, ett brinnande hjärta och två turturduvor, med ett latinskt respektive ett svenskt bibelcitat på vardera sidan. Texten följer sedan i trespalt. Första spalten fylls av en elegant och välgjord latinsk distikondikt som prisar brudgum och brud och som ber muserna och chariterna (de tre gracerna) lovprisa och gynna brudparet. De två övriga spalterna fylls av en psalmformad svensk dikt med omväxlande fyra- och tretaktiga jambiska rader, som tar upp världens och människans skapelse, Adams ensamhet i lustgården och hur Gud skapade kvinnan av hans revben till Adams glädje. 'Adam i lustgården' kommer också att bli ett vanligt tema framöver. Därefter anknys till det svenska bibelcitatet som handlar om hur Tobias till sin överraskning fick en maka. Samma välsignelse som Adam och Tobias fick utbeds åt dagens brudpar, varpå lyckönskan följer. Jämför man det latinska med det svenska inslaget är skillnaderna stora: på latin möter ett mytologiskt ämne i elegant versifikation, på svenska ett bibliskt ämne i traditionell och knagglig psalmform.

Samma kontrast mellan väl behandlat latin och svenskspråkig enkelhet finns i fjärde bröllopsskriften med ett längre svenskt inslag, riktad till adelsmannen Päder Larsson Örnkloo och Anna Maria Stormhat, som gifte sig på Nöteborgs slott 1647.⁴³ Skriften har fyra författare som verkar ha varit studenter.⁴⁴ Den inleds med en svensk, stikiskt tryckt men i tretton strofer uppdelbar enkel dikt av psalmtyp med slutrim, där fyrtaktiga inrimmade jamber omväxlar med tretaktiga. Här prisas Gud för att han håller världen vid makt genom sitt påbud att "all Diurs Arth" skall leva tillsammans par om par: från vilddjur och rovfåglar till sparvar. Sammalunda gäller även "een Wijnqwist", och denna bibliska bild från växtriket leder över till att påbudet även gäller man och kvinna. Därefter utbeds Guds välsignelse över brudparet, liksom lycka, barn, fromhet och många goda år. Denna dikt är skriven av Ericus Rylander. Därefter följer en lång latinsk sektion som skiljer sig från den svenska dikten genom det flytande språket, den taktfasta metern, det klassiska ämnesvalet och diverse konstfullheter som ett anagram på brudgummens namn med en tillhörande lovprisande distikondikt som utvecklar anagrammet. Sist i sektionen finns ett latinskt "Votum" som önskar brudparet lycka, fromhet och långt liv. Så följer ännu en svensk dikt som också den är en lyckönskan. Den är av samma metriska typ som den tidigare svenska dikten (fast utan inrim), och anropar den Gud, som i paradiset gav Adam en kvinna och som gjorde vatten till vin vid bröllopet i Kana, om att han ska bevara brudparet från Satans snaror, ge dem många goda år tillsammans, barn och blomma, en salig död och nytt liv i himlen. Efter detta kommer ett par demonstrationer på latin av hur skriftens årtal kan skrivas in i latinska epigram, och därefter namnet på författaren till denna del (tydligen både det latinska och det svenska), Daniel Danielis Nycopensis. Sist kommer två korta latinska dik-

⁴³ Helander betonar, a.a. s. 20, att det faktiskt var betydligt enklare för de svenska författarna att vid denna tid att skriva på latin än att skriva på svenska.

⁴⁴ Skriften är tryckt i Dorpat och i övrigt avfattad på latin, med en grekisk rubrik på ett ställe.

ter, en hexameter- och en distikondikt, av två andra författare.⁴⁵ De svenska inslagen ligger klart på en lägre nivå än de latinska, såväl metriskt som innehållsligt, och de bär också upp det religiösa temat i skriften.

Femte skriften med längre svenskt inslag gäller bröllopet mellan rådmannen Nicolaus A. Liezen och Catharina Wernle i Åbo i juli 1648. Författare är Petrus Jacobi Wanæus. Han inleder med en lång latinsk distikondikt på fyra sidor, som tar sin utgångspunkt i tiden för bröllopet och fortsätter med den antika parnassens omsorger om detsamma. Den svenska dikt som följer, och avslutar skriften, på drygt två sidor, har fått titeln "Sonnet", trots att det rör sig om en lång dikt på inrimmade och parrimmade stikiska alexandriner.⁴⁶ Dikten är välgjord metriskt sett och därtill välformulerad. Även den inleds med utgångspunkt från 'årstiden för bröllopet':

Nu *Flora* blomster ströör/ och färgar marken gröna
 Medh alköns skön *Coleur*, medh frucht och örter sköna.
 Ther warma *Zephyrus* / bepryd medh blomsterkrantz/
 Framkallar vhr sin hws *nymphas* til frögd och dantz.
 Nu i the lundar grøn the Foglar liufligt klinga:
 Altingz natur så skön mon nu aff glädie springa;
Pomona Fruchten geer/ sampt *Ceres* sädh förähr
 Ja man Gudz ynnest seer/ på alt thet jorden bär!

I det nordiska landskapet uppträder alltså de antika naturgudomligheter som brukade dyka upp i latinska skrifter till sommarbröllop, men som fram till nu tydligen inte har ansetts passa in i svenskspråkiga bröllopsdikter. På raden efter citatet dyker även guden Amor upp och det sägs helt kort att han tvingar alla, djur och människor, till kärlek: här introduceras alltså temat 'Amors makt' för första gången i materialet på svenska. Därefter faller talet genast på brudparet

Amors makt betvingar
 hela jorden
 (Væn. s. 36/37)

⁴⁵ Dessa båda dikter är skrivna av brudgummens söner Petrus och Bugislaus Örnkloo.

⁴⁶ På svenska liksom på tyska hade sonetterna alexandrinen som bas; det första svenska exemplet på sonett är enligt Stähle, a.a. s. 234, Stiernhielms silkesmasksonett från 1644. Wanæus tycks vid denna tid inte ha varit klar över vad 'sonett' betydde.

som exempel på denna makt. Sedan prisas bruden för dygd och ära och brudgummen för sin höga visdom. Dikten avslutas med en kort och lite skämtsam lyckönskan:

Nu wäl i vnge Tu/ fast lijck til börd och ähra/
 Til ehr mon kärleekz frw sit skuldregister bära.
 Ehr önske wj all frögd/ wälfärd och blommor små/
 Och sehn i Himmels högd en ewigh glädie fåå.

Även i denna dikt ser vi en fullständig genremodell av samma typ som i den några år äldre bröllopsskriften av "Tobias vir Peregrinus": inledning *in genere* (här både på latin och svenska), fortsättning *in specie* (avsnittet om brudparet) samt avslutande lyckönskan. Det svenska inslaget är emellertid inte denna gång som vanligt bibliskt-kristet utan sätter den antika mytologin i spel. Stilen är relativt hög och versifikationen modern och välgjord.

Det finns också från 1640-talet sex skrifter med kortare svenska inslag.

Den tidigaste gäller bröllopet mellan Simon Skragge och Sara Pedersdotter, som gifte sig i Rapkoia i Finland 1642. Skriften är författad av en mängd Åbo-studenter. Det enda svenska inslaget är en kort, bibliskt-kristen lyckönskan. Av samma art är det svenska inslaget i nästa skrift, till bröllopet mellan Gävleköpmannen Nicolaus Laurentius och Christina Olai 1643, av tre författare som presenterar sig som brudens släktingar och brudgummens bror. Två av dem medverkar med latinska dikter och den tredje, Wilhelm Safflon, med den svensk-språkiga lyckönskan, av enkel psalmtyp i predikoton. Tredje skriften, till den lärde Johannes Wijnblad och biskopsdottern Catharina Laurelia 1647, avviker från de nyss nämnda genom att ha en enda författare, studenten Petrus J. Belingius. Den innehåller en dikt på hebreiska och två på välgjort latin, och även här är den svenska dikten skriftens kristet präglade lyckönskan. En konstfullhet finns dock här: det handlar om en akrostikondikt, som på varannan rad ger brudgummens respektive brudens för- och efternamn. Även i den fjärde skriften med kort svenskt inslag, till bröllopet mellan komministern Johannes Magni och kyrkoherdedottern Anna Olavi 1648, huvudsakligen avfattad på latin och hebreiska, är det svenska inslaget skriftens korta och kristligt betonade lyckönskan.

Femte bröllopsskriften med kortare svenskt inslag skiljer sig från de fyra nyssnämnda. Den gäller bröllopet mellan lektorn i politik och historia vid gymnasiet i Strängnäs Laurentius Fridericus Peringerus och borgardottern Anna Andreæ 1648 och är, liksom flertalet skrifter till brudpar ur den lärda gruppen, kollektivt författad, av hela sju personer. Här finns en dikt på grekiska, flera på latin, en på franska och en på finska, samt alltså även en på svenska, den sistnämnda av konrektorn vid skolan i Strängnäs, Ericus B. Lidenius. Dikten består av fem (stikiskt uppställda men i åttaradningar uppdelbara) strofer i jambisk tre-

takt. Den har psalmton, bibliskt innehåll och enkelt språk, men avviker från de äldre vis- eller psalmartade dikterna på svenska genom att använda en modern, accentbaserad och taktfast metrik och genom att, trots enkelheten i stilen, vara ovanligt välgjord, besläktad med Lars Wivallius' visor. Jag citerar de båda första stroforna som smakprov:

RÄtt såsom Solen blijda
 Medh alt sit klara skeen/
 Aff Himlen skjner wijda/
 Vplyser hwar och een/
 Och all ting wederquecker
 Medh sine werckan stoor/
 Och Glädie så vpwäcker
 I them på Jorden boor:
 Så är en Hustru frommer
 Emoot sin Manne kär/
 Wäl then en slijk bekommer
 Gudz Gåfwa wist hon är/
 Hon honom kan hughswala
 Medh liufig Kärleek sijn/
 Och frija ifrån qwala/
 Ja/ frälsa ifrån pijn.

Nästa strof säger att brudgummen har hittat en sådan brud och de två sista stroforna är en sedvanlig lyckönskan om såväl jordisk som himmelsk framgång.

Sjätte och sista bröllopsskriften från 1640-talet med kortare svenskt inslag gäller den lärde Johannes Schefferus och professorsdottern Regina Loccenia 1648. Den är tryckt i halvfolio och författad av brudens bror, Johannes Gothardus Walrawe. Här finns först några latinska distikonrader, så en lång tysk dikt som beskriver ett mytologiskt upptåg med Apollo och muserna i anledning av bröllopet, samt till sist en kort svensk, kristet präglad lyckönskan⁴⁷. Vad gäller det svenska liknar den alltså huvuddelen av 1640-talsskrifterna med korta svenska inslag.

IV. 1. 6 Fram till 1650, summering

Författarna till bröllopsskrifterna på svenska, de längre svenska inslagen och de mer remarkabla kortare svenska inslagen — här nämns alltså inte författarna till korta kristliga lyckönskningar med traditionell metrik — är i bokstavsordning

⁴⁷ Den inleds med en kort aktualisering av herdemotivet, vilket naturligtvis beror på brudgummens efternamn: men både det ena och det andra går snabbt förbi.

Johannes Thomæ Bureus, Petrus J. Belingius, Olaus Georgius Soumalænius, Olavus Olai Gripenbergius, Jonas Hambræus, Israel Israelsson Lincopensis, Daniel Kylander Lincopensis (som medverkar i två skrifter), Ericus B. Lidenius, F. Rachlitius, Johannes Raulenius, Ericus Rylander och Petrus Jacobi Wanæus. Därtill fanns en skicklig pseudonym författare, "Tobias vir Peregrinus". Bortsett från Bureus finns ingen av dessa med i litteraturhistorieböckerna, även om Ericus Lidenius, Petrus Wanæus och i all synnerhet "Tobias vir Peregrinus" vore förtjänta av en plats där som tidiga och skickliga diktare på svenska. Huvuddelen av författarna var, eller hade nyss varit, studenter. För några var studietiden sedan en tid förbi: två har angett att de är präster, Raulenius och Rachlitius, och en att han är skolman, Lidenius; Bureus var, som nämnts, Skyttes medhjälpare som kronprinsens lärare. Av presentationerna ovan har också framgått att bröllopsdiktande även på svenska huvudsakligen var en form av hyllning, aningen till 'gynnare och befordrare' eller släktingar.

Författarna till skrifter/dikter på svenska använde sig oftast av psalmens eller visans form och av den gamla typ av metrik som sedan länge hade använts där. Formen medförde också, enligt principen om *decorum*, att de svenska inslagen lades på en lägre stilnivå än övriga inslag i skrifterna. I de fall då det bara handlade om något enstaka kort inslag på svenska var det som regel fråga om skriftens lyckönskan, utformad som en bön till Gud om välsignelse över brudparet — även bön var ju en texttyp med lång tradition på svenska. De innehållslika repertoarer som togs i bruk var nästan alltid av bibliskt-kristen typ. Därmed skilde sig de svenska texterna starkt från dem som var skrivna på klassiska och lärda språk, där författarna i princip kunde utnyttja vilka typer av repertoarer som helst ur antik eller samtida diktning.

Från de här summerade 'huvudreglerna' för bröllopsdiktning på svenska fanns det dock några avvikelser. Bureus kombinerade svenskt språk med världsligt och anspråksfullt ämnesval i sin helsvenska bröllopsskrift 1606. Han försvenskar också, fast helt kort, temat 'bruden är lönen för brudgummens flit'. Hos Rachlitius 1622 mötte vi ytterligare två nya teman på svenska, 'jaget somnar och ser en syn' samt 'bröllopet är bestämt på högre ort'. Israel Israelsson tog 1631 upp ännu ett nytt tema när han i dramatisk form gestaltade 'bröllopets förhistoria'. Hos Kylander 1632 såg vi för första gången i materialet den sedan så vanliga jämförelsen mellan bruden och 'fävitiska jungfrur'. Såväl Raulenius 1643 som "Tobias vir Peregrinus" 1645 avhandlade det på svenska nya temat 'skall man gifta sig eller ej' och den sistnämnde begagnade därtill den petrarckistiska kärleksrepertoaren. Wanæus utökade 1648 den svenska tematiska repertoaren med 'årstiden för bröllopet' och 'Amors allmakt', och i hans skrift befolkades också den nordiska naturen, för första gången på svenska, av antika gudomligheter.

Det fanns fyra författare som skilde sig från de övriga genom sin metriska modernitet. Kylander skrev redan 1634 en tämligen oregelbunden men ändå svensk hexameter och "Tobias vir Peregrinus" skrev 1645, liksom Wanæus

1648 och Lidenius samma år, helt regelrätta svenska alexandriner — låt vara att Wanæus trodde att vad han skrev var en sonett. De metriska innovationerna bör relateras till vad Ståhle skriver om den samtida moderna metriken i *Vers och språk i vasatidens och stormaktstidens Sverige*.

Enligt Ståhle var versmåttet alexandrin ”avgörande för den nya [metriska] principens genombrott” och hade under 1620- och 1630-talen ”erövrat den holländska och tyska diktningen”. Eftersom Stockholm vid denna tid var en tvåspråkig stad och eftersom så många svenska studenter fanns vid de tyska universiteterna, borde, anser han, många svenskar ganska omedelbart ha stött på alexandrinerna. Den var dessutom lätt att överföra till svenska, påpekar han, eftersom den passade väl samman med språkets struktur.⁴⁸ Som de första svenskspråkiga alexandrinerna pekar Ståhle ut Gabriel Holstenius 1626, Kaspar Kohl 1633 och Lars Wivallius 1637, men anser att den förste svensk som helt behärskade versmåttet var Andreas Sparrman 1642⁴⁹ — alltså tre år före den ovan behandlade bröllopskriften av ”Tobias vir Peregrinus”. Första sonetten på svenska, på alexandrinens grund, var enligt Ståhle Georg Stiernhielms silkesmasksonett från 1644.⁵⁰ Det är mot den bakgrunden kanske inte så underligt att Petrus Wanæus i Åbo inte visste vad en sonett var i sin bröllopskrift 1648.

Hexametern, som vi också har stött på i det föregående, men bara i en enda bröllopsdikt från 1634, var inte någon nyhet i Europa och Sverige utan någonting som svenska författare ”hade i blodet sedan skolåldern”, betonar Ståhle. Men eftersom vokalkvantiteten var den grundläggande metriska principen, och svenskans struktur är så annorlunda än grekiskans och latinets, var det långt svårare att skriva god svensk hexameter än att skriva svenska alexandriner.⁵¹ Det tog därför lång tid att anpassa hexametern till svenska. Ståhle nämner som de tidigaste exemplen två hexameterrader av Johannes Bureus, den ovan citerade tioradiga bröllopsdikten av Daniel Kylander och Lars Wivallius’ sorgekväde över Gustav Adolf, samtliga från 1634, men ser dem bara som inte särskilt lyckade förövningar.⁵² Som mer lyckad, men ändå inte så bra att den duger för högläsning, ser Ståhle en bröllopskrift av Simon Skragge utan årtalsuppgift. Skriften är i denna undersöknings sammanhang placerad 1650 och skall tas upp i nästa kapitel.⁵³ Men svensk hexameter är inte ’färdig’ förrän med Stiernhielm,

⁴⁸ Ståhle, a.a. s. 187 f. På grund av det låga antalet bröllopskrifter på tyska eller med tyska inslag har jag inte kunnat pröva frågan om huruvida tyska alexandriner går före de svenska även i den svenska bröllopsdiktningen.

⁴⁹ Ståhle, a.a. s. 188.

⁵⁰ Ståhle, a.a. s. 220.

⁵¹ Ståhle, a.a. s. 234. Även hexameterdiktarna på svenska följde länge den kvantiterande principen, påpekar han.

⁵² Ståhle, a.a. s. 236.

⁵³ Skragge skriver kvantiterande hexameter, vilket gör dikten svår att läsa högt. Ståhle gissar på 1647 som troligt tillkomstår, men Castrén på 1650. Jag tror att Castrén ligger närmare den rätta tillkomsttiden och att skriften till och med kan vara några år yngre. I mina statistiska översikter har jag fört den till 1650. Se Ståhle, a.a. s. 236 f samt Castrén, a.a. s. 112 och 188.

hävdar Stähle — det vill säga med första versionen av *Hercules*, som spreds i handskrift 1649, och de båda baletterna *Then fångne Cupido* och *Freds-Afl*, som trycktes detta år.⁵⁴

I materialet fram till 1650 finner man inte någon fast genremodell 'bröllopsskrift', som alla skrifter anslöt sig till. I hög grad berodde detta på att skrifterna oftast ställdes samman av författarkollektiv. Visserligen kunde enskilda författare i dessa kollektiv anknyta till den modell som redan Scaliger beskrivit, men dispositionellt samordnades inte de olika bidragen. Inte heller för skrifter av enskilda författare tycks genremodellen ha varit tvingande, även om flertalet skrifter av denna typ innehåller momenten lovprisning (oftast av brudgummen) och lyckönskan. I flera bröllopsskrifter på klassiska språk av enskilda författare, och till och med i en av de svenskspråkiga skrifterna från perioden, möter man dock redan under denna första period den dispositionsmodell som sedan skulle bli typisk, med en inledning *in genere*, en fortsättning *in specie* om det aktuella bröllopet eller brudparet samt en därpå följande lyckönskan. Det fanns också exempel på bröllopsskrifter som avslutades av en kort och skämtsamt dikt av gåttyp, men detta var, trots att Scaliger hade godkänt inslaget, ännu ovanligt.

Bröllopsskriften av "Tobias vir Peregrinus" 1645, är den första i materialet där svenskan framstår som emanciperad på alla plan. För det första har språkvalet inte medfört några restriktioner vad gäller ämnesval. När det gäller formen tillämpas på ett skickligt sätt den nya accentuerande metriken. För första gången i materialet möter man också på svenska en bröllopsskrift som helt och fullt följer genremodellen.

IV. 2 1650-talet: bröllopsdiktningen på svenska etableras

I detta avsnitt har jag valt att helt koncentrera på bröllopsdiktningen på svenska, som under 1650-talet blev omfattande jämfört med tidigare. I materialet finns, som nämnts, 69 bröllopsskrifter, av vilka tio är helt på svenska, nio försedda med längre svenska inslag och ytterligare nio med kortare svenska inslag. Svenska förekommer alltså, i större eller mindre omfattning, i närmare hälften av bröllopsskrifterna från decenniet.

Att man började använda modersmålet i bröllopsskrifter var naturligtvis en viktig förutsättning för att dessa skrifter skulle kunna få spridning utanför gruppen av lärda adressater och utvecklas till en stor och viktig typ av bruksdiktning under de decennier som följde. Huvudintresset ligger i detta avsnitt på hur, och på vilka sätt, svenskan etableras som ett fullvärdigt medium för bröllopsdiktning i Sverige. Att svenskan redan var ett sådant medium ansåg Andreas Arvidi, som i den första poetiken på svenska, 1651, skrev att "Thet Swenske Poeterij ansar

⁵⁴ Stähle, a.a. s. 237 f.

allehanda Saker/ så Himmelske som Jordiske/ Ja och the som ofwan Himmelen och vnder Jordenne kunna begrepne och fattade warda/ antingen the medh Lijff och Anda begåfwade äre eller och icke/ så at intet finnas kan så stoort eller ringa/ at icke thet Swenske Poeterij/ så wäl som the andre å andre Språåk finnas/ ther om ju kan handla och något sikh företaga.”⁵⁵ Besannas detta stolta påstående i bröllopsdiktningen på svenska från 1650-talet?

När det gäller skrifternas innehåll skulle det innebära att man på svenska kunde skriva om alla typer av ämnen, när det gäller disposition att språket kunde användas i bröllopsskriftens alla delar. När det gäller metrik borde anspråket betyda, att man för de svenska dikterna — även de i vis- eller psalmform — använde sig av den nya accentuerande versen, liksom att statusbemängda metra ur den antika traditionen, som hexameter, och moderna versmått, som alexandrin, fritt kunde tas i bruk även på svenska.⁵⁶

Min genomgång tar först upp de tio helt svenska skrifterna och de nio med längre svenska inslag. Här behandlas först skrifter av enskilda författare och därefter skrifter av författarkollektiv. Genomgången är tämligen utförlig, vilket beror på att jag inte bara vill presentera skrifterna utan också följa framväxten på svenska av den stora mängd nya repertoarteman som introducerades under decenniet. Så följer ett mer översiktligt avsnitt om de nio skrifterna med kortare svenska inslag, också dessa med skrifter av enskilda författare först och av författarkollektiv därefter.

IV. 2. 1 Bröllopsskrifter på svenska eller med längre svenska inslag av enskilda författare

Två helsvenska bröllopsskrifter av Uppsalastudenten Simon Skragge Håkons-son⁵⁷ skall här först presenteras. Huvudinslaget i båda skrifterna är långa hexameterdikter. Den troligen äldsta skriften är odaterad och har av forskarna placerats alldeles i slutet av 1640-talet eller 1650: jag har här valt den sistnämnda dateringen. Den andra skriften har årtalet 1652.

Ståhle är ganska positiv till Skragges metriska förmåga och pekar särskilt på ett avsnitt i första skriften som han kallar ”den första sommaridyllen i svensk

⁵⁵ Arvidi, a.a. s 17.

⁵⁶ Däremot bör man inte, för att räkna svenskan som emanciperad, kräva att bröllopsskrifterna helt och hållet är skrivna på svenska. Det visar sig nämligen, i bröllopsdiktningens fortsatta historia, att språkvalet (att man kompletterade svenska med dikter på latin eller moderna europeiska språk) under ganska lång tid skulle användas för att markera den sociala nivån hos vissa adressatgrupper, d.v.s. för att tillgodose den sociala aspekten av *decorum*.

⁵⁷ Skragge blev senare präst i Filipstad; fler uppgifter om honom finns, enligt vad Ståhle meddelar, a.a. not 577 s. 430, i Lagerborg, R., *Farväl till en Värmlandssläkts öden*, Helsingfors 1959, s. 160 ff.

hexameter".⁵⁸ Jag menar snarare att Skragges styrka ligger i hans 'realistiska' öga — i att han tar upp en typ av vardagligt stoff som normalt inte förekommer i poetiska texter från tiden. Rätt ofta offrar han dock begripligheten på meterns altare, så att det till och med ibland är svårt att veta vad han vill ha sagt. Detta gäller dock mindre för skriften 1650 än för skriften 1652.

Skragges *Gladhbart Bröllops Råd* omfattar två svenska dikter på inalles fyra sidor och saknar särskild titelsida. Skriftens titel ingår i hexameterdiktens första rad, platsen för bröllopet anges i den andra och brudparets namn möter man i raderna 7-9: den dolda placeringen av dessa uppgifter bör säkert uppfattas som en särskild konstfullhet. Skriften börjar:

Gladhbart Bröllops Råd

GVdz Nådh nu stemmar i Wermlandh/
 Til Holmdals Kyrkio/ then Swergies Grensena pryder.
 I Grönt fruchtbart Land/ medh Skogh/ medh Watn och Åkrar.
 Ther Swea Sooldagh the Norskas Strander och Högder
 Helser gladh Morgon/ ther Slächt och Wänner enhelligt
 Komma genom Fiellen/ til at ähra then ährbara Mannen/
 ANDREAM HOFLANDUM Wällärda Magistren af Hambrön
 Medh KAREN sin Brudh/ then Saliga Wördiga Mannens
 Her OLOF Skragges Dotter/ snäll/ fager och ährbahr.

Av detta framgår att författaren var släkt med bruden. De följande raderna bekräftar detta och beskriver diktjagets situation:

Blodzband och Frändskap migh locka/ men andra förhinder/
 Hålla bedröfwat: Posten går/ medh hast iag skrifwer ett Ährbreff
 Ther aff the see må/ iagh wille och ähra then Ähra/
 Gudh/ Slächt/ och Wänner bland thessas kiära Föräldrar/
 Them troligst/ gladligst/ så hierteligh gern bewijsa.

Därefter följer ett parti som beskriver vad som rann upp i diktarens huvud då han skulle ställa samman sin skrift. Den repertoar som då först erbjöd sig var "Hedna Manehr". Eftersom antik mytologi knappast hade förekommit på svenska tidigare, framgår av detta att Skragge ville vara högst modern även i fråga om ämnesval. Han fortsätter med att säga att han hoppas att de fromma läsarna ursäktar, för något annat kom han inte på och tiden var knapp. Han berättar så att han ser en gudaskara nalkas och "en Man medh *Scepter* flygand' tyst st. st." Denne är Mercurius, vars första inlägg följer i direkt anföring. Gudarnas härold ber bröllopsfolket hälsa "Guda Regenten", som nalkas. Nästa inlägg är Jupiters,

⁵⁸ Stähle, a.a. s. 236 f.: en del av den åsyftade texten citeras nedan ("Täck är Landzens Seedh").

och början visar klart hur hedniskt och kristet vävts samman i dikten, eftersom Jupiter talar som om han vore den kristne guden:

Medan iagh nådigst the Jordsens Syndare tilseer
För min Sons Kärleek then them så alfwarligen elskar;
Jagh och til Holmdaal min nådes Anda beskärer!

Jupiter ropar så fram alla gudinnor utom Bellona (krigsgudinnan) för att hylla brudparet. Juno önskar att "Åhrliga Fruchter Snart Oprinna medh art/ at lustige Piltar o' Dockor Frögda deras Ögon med hiertans rörelser innerst." "Brudgummens *Pallas*" (vishetsgudinnan Minerva) talar därefter om hur "Lärare" och "Gudinnor" i Uppsala saknar Hoflander och om att Venus nu verkar vilja "förrådha regiera" den som *Pallas* givit "Kostliga Krantzar". Temat 'strid om brudgummen mellan vishets- och kärleksgudinnan' blev senare vanligt i skrifter till lärda brudpar. Venus försvarar sig med att kärlek drabbar många studenter och att man också måste tänka på brudens "Vnga gestalt/ den lilla *Cupido* drabbar i Bröste! At hon måste der an min *Alumna* min elskelige Doter At hon aflar lustiga Barn som trilla dhe Bollar/ Medh stoor Frögd/ löpa snelle med Äpplen o' lustiga Löjje."⁵⁹ "Jordiske Gudinnors Sendebodh" hävdar att alla gudar och gudinnor håller på Venus' sak: Fama, Fides, Fortuna, Feronia, Tellus, najader, dryader och alla skogsgudinnor, muserna vid Sala å, Sylvanus, Vulcanus, Ceres och Orpheus. Alla dessa gudar och gudomligheter gör nu jorden skön och bröllopfesten ymnig för de nygifta. Men Skragge tycker tydligen nu att han brett på med alltför mycket mytologi. En personifikation, "Lijfröst", träder fram och påminner om att hela det hedniska uppbådet skall tolkas kristet: "see Christna Studenter Bruka wäl Orden i Sång/ at minnas vissligan Hedna: Långt förwillada Wärdh/ men ährona gifwa the Werdens Stoor treefaldiga Krafft. En Gudh öfwer Himblar o' Jorden." Mercurius dyker åter upp och befaller om tillrustningen för bröllopfesten. Jag citerar den del av hans replik som avslutar dikten och som tydligt visar fram Skragges ovanliga 'realistiska' förmåga:

Täck är Landzens Seedh; hängier Löfkrantz i Taaken
Pryr Golfwen medh Gräas/ medh liufliga frögdbara Blomster/
Blommor på Dwken; laga til Faatringer ock Handkläd;
Tager ok vth Fänstren. Men skuggiga rusker i stället
At Wädret kan flächta ther an och swalka the warma.
Lät siudas Skinckan/ seen krwser swaalen i rooser.
Krwser Smörflagor som Toorn; lägg Brödh ther i jämpter
Hweet-Kringlar Simblor småkakor Råamala klaarbrö/

⁵⁹ Enligt Stähle, a.a. not 576 s. 430 bär Venus' monolog spår av densammas monolog i Stiernhielms *Then fångne Cupido*, tryckt 1649.

Mehr laga the fullsnälldt Wärmländers lustiga Jungfrwr
 Spritter Kallskålen: tage in och dricker en omgång;
 Sampt mitt i Glädien så snart Brugummen är ophögd;
 Tager wänliga Glaas/ mins Wännen sörgier i Sala.

Efter denna dikt följer ännu en på en knapp sida, på femtaktig daktylisk orimmad vers, där titeln och de första sex raderna bara använder ord på S, de tre följande bara ord på A, de tre därpå följande bara ord på P, nästa tre bara ord på H, nästa tre bara ord på K, nästa tre bara ord på O, nästa tre bara ord på D och de fyra sista bara ord på S. Vad detta skall gå ut på är jag inte säker på, men dikten handlar om diktjagets, här kallad "Saala Swanen", sorg över att inte få vara med på bröllopet.⁶⁰ Tre lyckönskande och avskedstagande latinska hexameterrader följer, och under författarnamnet står allra sist följande postscriptum:

Til Bref bäraren:

Löp fullsnäll/ Postpillter o löp see tigh intet å Ryggien
 För ähn tu lägger mitt Bref på Bordet i Holmdaal.

Även Simon Skragges nästa bröllopsskrift är helsvensk och gäller en släkting, aktuariens vid rådstugan i Stockholm, Erik Skragge Anderssons bröllop med borgmästardottern Karen Bohm Gudmundsdotter från Örebro i mars 1652. Den består av en svensk hexameterdikt om tre sidor⁶¹ och en svensk lyckönskan sammansatt på grundval av brudgummens och brudens initialer (E A S K G D): men så konstifikt skriven att meningen bara styckevis går fram.

Även hexameterdikten tycks börja med dessa initialbokstäver, fast i annan ordning, eftersom de är särskilt framhävda i trycket:

Ensligh Kring Aengien Bland Grääs Då Soolena Sährla/
 Blidhligh sig glader/ där Wattnena sachtliga rinna
 Stoor Gudz krafftiga Wärk iag sågh/ oc tenckte bedröfwadt
 Hwij den ehna wil alltjdh gierna belasta den andras
 Wärc/ fast han ey weet hwad Werlden dömmet om honom/
 Och hwad han giör; /---/.

⁶⁰ Första bokstaven kan syfta på Skragge själv, de tre följande bokstäverna på brudgummen, med ett mellannamn som jag inte känner till, och de fyra sista på bruden: Skragge, Andreas P [ett patronymikon] Hoflander, Karen OlofsDotter Skragge.

⁶¹ Om dikten finns en kort kommentar i Stähle, a.a. not 578 s 430: här finns inget Stiernhielmsinflytande, hävdar han, och inte heller något inflytande från Arvidis året dessförinnan utgivna poetik.

Diktjaget tröstar sig med att god vilja hjälper mot "vrångwist" uttolkande⁶² och faller sedan i uppbyggliga tankar om den välsignelse en god hustru är. Han somnar i samma stund och tycker sig upplyft till himlens glädje (en antik himmel *nota bene*). Så följer ett svårtolkat parti om vad diktjaget i himlen hör Fama (ryktet) berätta: att man ställer till bröllop "widh Mälares Holmar", att det slaktas får och gödda oxar och lagas mat åt hungriga vänner. Pallas får idén att sända "studenter" till "Pardijs Elfvena *Tigris*" för att plocka blommor att binda runt den spira som skall sättas upp vid den "ächtliga Sängien". Därpå följer en egendomlig berättelse som senare visar sig vara allegorisk:

/---/ När Spijrans bindare swalka/
 Blomstren widh Watnet/ ther kommer en hiskliga fiskier
 Wil taga bort Drengien/ then oc higsnade/ strax war en annan
 Stallbror som styrekten/ til Landz drogh fiskiena/ Slachtan/
 Togh Hiertat/ Lefren/ togh Gallan (en vndliga Läkdom)
 Gaff Pilten som Spijran Skreff/ badh röökia medh andacht
 Medh Kierleeck/ medh Krafft/ medh Modh/ ett Gudliga Rökwärck
 Ther Spijran Sattes/ tå skulle ey Löfwena wissna.
 Badh påminna de twå de der ett wil wara med annan
 At det Röökia alfwarligh Hiertatz Kammar/ oc in til
 Tridie Dagens omlop/ de beggie besinna den Orsaak
 Kierleekz Gudh fordrar/ så framt kyskheetenes Anda
 Skal dem råda regiera/ och drifwa den Andan å Öknen
 Som listigt kringår til at hindra den Echtade Sängien.

Röken är bön och åkallan, fortsätter dikten, spiran "Husholdz Styrsl", gräsen och blommorna Guds ord, kransarna de barn som brudparet skall få och *Tigris* är Bibeln — mer uttydning behövs inte, hävdar diktjaget sedan. Efter ett parti som till och med är svårbegripligare än det ovan citerade avslutas skriften med önskingar om lycka och barn i klart bibliska vändningar.

Skrage ställer, som vi sett, i båda skrifterna höga anspråk för svenskans räkning genom att använda sig av det höga versmåttet hexameter. Han har inte heller låtit valet av svenska tvinga honom att hålla sig till bestämda ämnen. Hela den antikt mytologiska apparaten utnyttjas i allegoriska bilder, som upphöjer de båda brölloppen till en högre, 'gudomlig' nivå: i första skriften genom att gudarna kommer till Värmland, i den andra genom att 'diktjaget somnar och ser en syn' som inbegriper gudavärlden. De ursäkter Skrage formulerar i första skriften för sitt bruk av "Hedna Manehr", verkar snarast som en gest för att tillmötesgå de lantliga bröllopgästernas/släktingarnas förförståelse, eftersom inga sådana ursäkter finns i skriften till det andra, mer centralt placerade bröllopet. Ett

⁶² Diktjaget syftar tydligen här på att hans förmåga att dikta inte är lika stor som hans vilja att gratulera.

drag i båda skrifterna är att diktjaget är påtagligt närvarande och att det finns en tydlig koppling mellan detta jag och författaren själv, kanske beroende på att båda skrifterna gällde släktingar.

Den tredje helt svenska skriften av en enskild författare är Olof Forsselius' *Wälmeent Lyckönskan* till bröllopet mellan adelsmannen, justitiepresidenten i Göteborg Peder Kanutius Bäfwerfält och Christina Bergengren i januari 1652. Bruden var tydligen från Stora Kopparberg. Skriften inleds med ett alexandrinparti på en dryg sida, där "Author" har ordet. "Hwad är thet iagh nu spöör?" frågar han först, och utan att säga mer påstår han så, att allt inte är sant som det pratas om. Genom "Hedna Skriffter" känner han till Greklands berömmelse, liksom gudarna och deras gärningar, och detta leder tillbaka till inledningsfrågan:

Men ther på vndrar iagh/ at the haa öfwergifwit
 Sin förra Platz och Heem/ som nu haar öde blifwit/
 Och flydt yterst i Norr nästan moot Werldzens Änd/
 Hijt i the kalla Land som förr ey woro känd.

Musernas överflyttning till diktarens hemland är, enligt Helander, ett vanligt tema i den nylatinska poesien.⁶³ Nu dyker det alltså upp på svenska i materialet. Men om muserna och Apollo har lämnat sitt gamla hemland, bör också Diana och hennes nymfer ha följt med dem för att jaga, hävdar dikten, och så är också fallet:

The rijke Swenske Berg haar hon med them intagit/
 En B ä f w e r haar ock hon i Jachten til sig dragit.

Här finner vi första exemplet i materialet på svenska på den typ av namnallusioner, som längre fram så ofta skulle läggas till grund för bröllopsskrifternas berättelser. "Author" säger sedan att han inte längre tvivlar på ryktet eftersom han ser en skön "Act" spelas upp inför sina ögon. Diana förvandlade en gång Actæon till en hjort. Nu tar hon en som liknar Actæon och bär en "Bäfwersköld" i sin famn, och far med honom från "Bergen" ner till "Götharnas Plaan". Alla gudar och gudinnor önskar lycka, på det sätt som diktaren här enfaldigt vill försöka skriva ner. Så följer en rad gudarepliker i olika metra, där Jupiter har första ordet. Den han säger farväl till är inte Diana utan "Bergengreen", vilket får oss att inse att bruden också är Diana som fångade bävern. Jupiter avslutar med lyckönskan, innehållsligt av samma slag som de traditionellt bibliskt-kristna, men helt och hållet 'hedniskt' utformad:

⁶³ Helander, a.a. s. 411. När det gällde muserna och Sverige fanns det i den nylatinska diktningen två konkurrerande idéer, fortsätter han, s. 412, att muserna helst inte vill komma till Sverige eftersom det är så kallt, eller att Sverige är det land där de allra helst vill vara.

Tigh vnne *Parcæ* lefwa
 Framgeent i mycken Lust;
Ceres skal tigh Brödh gifwa
 Och *Bacchus*, Wijn och Must.
Fortuna Eer beskäre
 Mång lycksam Stund och Åhr/
 At j kunde medh Ähre
 Länge kämba grå Hår.

Oreaderna får så ordet i trokeisk, fyr- och tretaktig rimmad vers. De klagar över att deras "Syster", som fångat så många djur, nu själv har fångats av "en fremmande Biur". Så tar Diana (den här gången gudinnan) ordet, liksom Jupiter på inrimmade alexandriner uppställda i halvverser. Hon säger att en "*Nympha* stolt och båld" är rövad från hennes flock och att hon måste lägga ner jakten om detta rövande fortsätter. Men eftersom Fortuna ger nymfen ett gott öde vill hon inte klaga. Brudparet önskas lycka livet ut, och Diana lovar sända "mång' Willebråd" till bröllopet. Näste talare är Mars, som säger att Diana gör rätt som unnar en nymf en sådan man. Han väntar nu bara på "mång tappre Geseller" som ska hjälpa honom kriga för Sverige. Så följer Venus, som önskar brudparet stadig kärlek och "mången Jungfrw skön/ som Roos i Örtesånger". Juno önskar lycka och goda dagar utan att föra in något nytt tema. Så uppträder Flora med en strofiskt uppdelbar inrimmad och taktfast visa, vars båda sista strofer lyder:

Kärlek brinner/ ey förswinner
 Wore Wintren än så kall:
 Gör thet samma Edle Damma
 War beständigh i all Fall.
 Lefwer samman medh stoor gamman
 Til thes Gudh i Himmels Högd/
 Vthaff Nåde geer Eer både
 Tusend meer i ewigh Frögd.

En kristet färgad lyckönskan finns alltså också med, men lagd i en antik gudinnas mun. Flora avlöses av Charitas, kärleken, som talar på inrimmade alexandriner och beklagar sig över att hon inte är lika älskad på jorden som "Misshagh/ Kijff och Träta". Men hos brudparet trivs hon och skall alltid stanna kvar, försäkras hon enligt en textmodell som enligt Helander kallas *adynton*⁶⁴ och som senare skulle bli vanlig i bröllopskrifter:

⁶⁴ Helander, a.a. s. 488: figuren innebar beskrivning av omöjligheter som förr skall ske än att något annat skall ske. Enligt Kurt Johannesson, *Herde och lantman. Studier i svensk 1600-talslitteratur* s. 23, härstammar figuren från Vergilius' *Bucolica* och efterbildades "oerhört flitigt" av de svenska latindiktarna.

Förr måtte Skogen fly the grymma Diuren många/
 Förr måtte rymma By Oxar som för Plogh gånga/
 Foglar i Lufften skön förr måtte nederfalla/
 All Watn rinna vhr Siön/ Fiskar fly Watnet kalla/
 Himmel wändas til Jord/ Jord måtte Skyar blifwa:
 Än at thet blefwe spordt migh skulle någon drifwa
 Från thenn' Brudgum och Brudh/ och ondskan migh nedfälla.
 Then högste HERren Gudh låte mijn Önskan gälla!

Så kommer en alexandrindikt som framsägs ömsevis av Apollo och muserna, och som handlar om gåvor åt brudparet.⁶⁵ Muserna påstår att de inte har så mycket att ge, och att brudparet dessutom har fått allt de kan önska sig av övriga gudar och gudinnor. Apollo säger att även han är fattig på gods och gull, men att hans "Wärff" är att slå på harpan, beskriva tappra mäns dygd och sia om framtiden. Han föreslår därför att han och muserna skall sjunga till brudens och brudgummens ära. Denna sång får formen av en världsligt anlagd, lång lyckönskan. Så stämmer muserna upp en strofiskt uppdelbar jambisk omväxlande fyr- och tretaktig psalmartad visa: även om metern är lånad från äldre psalmer är den här helt regelbunden. Ärendet är att Gud, som råder över hela världen, skall se i nåd till brudparet: ge det lycka, se till att dess barn lever och låta det uppnå "Nestoris Ålder"⁶⁶ i obruten kärlek.

De två gestalter som dyker upp sist i den långa lyckönskande raden av gudomligheter är en smula oväntade. Först kommer Pandora. Hon säger att hon inte säljer något utan ger bort allt, ont och gott, och att hennes "Bössa" är sådan att hoppet alltid finns kvar i den. Nu vill hon skänka brudparet det goda hon har kvar, samt nektar och ambrosia. Sedan kommer Janus, vilket naturligtvis anknyter till tiden för bröllopet. Han börjar och slutar året, säger han, och har två ansikten, ett som ser framåt och ett som ser bakåt. I hans månad ger man varandra nyårgåvor. Han har få ägodelar och vill därför i stället ge brudparet sin innerliga önskan — att hans tempel skall stängas och det skall bli fred: "Fredh här nu timmeligh/ och Fredh ewinnerligh!"

Därmed är det äntligen plats för några avslutande alexandrinrader av "Author", som hoppas att det skrivna blivit "täckt/ fast iagh eenfallelig" och lyckönskar brudparet för egen räkning.

Även hos Forsselius är metriken helt modern, med alexandrin, på alexandrin baserade strofiska dikter eller taktfasta visformade dikter. Inga restriktioner har heller lagts på innehållet för svenskans skull: här uppträder och engagerar sig en uppsjö av gudomligheter ur den antika mytologin. Till brudparets

⁶⁵ Motivet med antika gudar som ger brudparet gåvor mötte vi redan 1609 i den ovan presenterade latinska bröllopsskriften *Musarvm munera* till Richter-à Wilpret.

⁶⁶ Formuleringarna "Nestoris Ålder" eller "Nestoris Åhr" för hög ålder skulle bli vanliga i bröllopsskrifternas lyckönskingsdelar.

fromma har de till och med flyttat till det kalla Norden. Här finns också, för första gången i materialet på svenska, en namnallusion som sätter i gång åtminstone en del av skeendet i skriften, liksom en snabb identifikation mellan bruden och gudinnan Diana.

I förhållande till Skragges Värmlandsdikt finns det ytterligare en faktor att kommentera. De antika gudar som där höjde bröllopets nivå, fann sig väl tillrättade i den rustikt-realistiska miljön och prisade till och med "Landzens Seedh". Gudarna i skriften till det adliga paret Bäfwerfeldt-Bergengren framstår inte som bröllopsdeltagare utan som ett högt placerat hov av uppvaktande. Denna mytologins karaktär, liksom de många olika metra som brukas i den senast analyserade skriften, visar att den ligger högre än Skragges skrift och att socialt *decorum* ligger bakom de motiviska och stilistiska skillnaderna.

I nästa bröllopsskrift, *Bröllops Örtekrantz*, finns ett längre svenskt inslag. Den är riktad till handelsmannen Lorentz Bengtson Banch och rådmansdottern Christina Barchman, 1657 (tid för bröllopet anges ej, men skriften visar på sommaren), båda från Stockholm, och författad av Samuel Danielson (eller Danielis) Westhius.⁶⁷ Förutom svenska används här franska, tyska, latin och italienska. Första svenska dikten är en hexameterdikt på hela fem sidor, metriskt påverkad av Stiernhielms *Hercules*⁶⁸, i vilken diktjaget samlar ihop ett antal blommor och sänder dem till brölloppshuset: "Tusendschön", "Ju kiärare länger", "Läkegräss", "Ögnetröst", "Örten Amor", "Manstroo", "GülldenOrth", "Lefverbalsame", "Alleluia" och "Hiertans frögd": en *decorumm*ässigt lägre placerad variation på muernas ädelstengåvor i den ovan analyserade *Musarum munera* 1609. Dikten är rytmiskt lättflytande, men offerar inte sällan begripligheten för metern. Den riktar sig till brudgummen och avsnittet om "Örten Amor" lyder som följer:

Örten Amor, med skiönaste bår/ qwämbt fogas i samman/
 Säya wij sandt/ hon glimmar i kant/ liust mot en och annan.
 Liufliga lucht/ medh höfliga tucht/ den Rosa bepryder/
 Nogh fiät mång/ vthi Skogana trång/ från Norr vthi syder.
 Täflas i tour/ uthi slagg och i vhr/ när örterna knoppas/
 Kan doch knapt/ mot söteste Safft/ vthi Lundana plochas/

⁶⁷ Det handlar här om en annan Samuel Westhius än den som vi nedan skall möta som ensamförfattare till bröllopsskriften till Palm-Steenqwis 1658, som stod för den latinsk-svenska skriften till Rudbeck-Lohrman 1655 och som bidrog i skrifterna till Sellenius-Ilsbodina 1654 och Lundius-Klingia 1656. Samuel Danielis Westhius var västmanlänning; han hade skrivits in vid Uppsala universitet 1652, blev informator för riksrådet Konrad Falkenborgs söner 1658, peregrinerade med dessa 1661-63, blev adjunkt vid gymnasiet i Västerås 1663, rektor i Arboga 1669 och prästvigdes samma år. Denne Westhius dog 1670. Se *Uppsala universitets matrikel /.../,* utg. av A. Andersson. Bd 3, 1650-1665 för oktober 1652 samt *Västmanland-Dala nations album /.../,* I. 1630-1700, Uppsala 1931, nr 236.

⁶⁸ *Hercules* hade vid tiden för bröllopet ännu inte kommit ut i tryck, vilket skulle ske 1658.

Där sitt boo/ sampt önskade roo/ the skiöna Gudinnor/
 Haff' vthi lönn/ widh smygande Strömm/ the liufliga Quinnor.
 Kan wäl skeep/ the sig icke betee/ mot torfftiga willig/
 Will icke Qwist/ aff örthena wist/ släpp' vthan obilligh/
 Wijsa nu fort/ alt vthan om port/ som färdas i Nätter/
 Rätt som i dagh/ wil ey taga lagh/ ach hårdesta rätter.
 Then Ört båld/ giffs ehr vthi wåld/ Her Brudguma wijsa/
 Tacka du Gudh/ för tin kiära Brudh/ digh Gudh giorde lijsa.
 Stächte din Wågh/ för alla du sågh/ war glader i allting/
 Du har fått/ och Ährliga nått/ som längst dina mening/
 Leekte ju på/ förr i kunde råå/ til at hempta den örten/
 Om slogo felt/ som är nu bestelt/ vthi fahran i störtén.

Hexameterdikten följs av en kortdikt lagd i brudens mun, "Beslwt. Brwden til sin k. föräldrar", en visartad men regelbundet accentuerande tacksägelse för god uppväxt. Sist följer en svensk "Önskan" i samma meter, i diktjagets mun, om att brudparet skall få "Canans Wijn" och lycka från Gud. Efter de svenska dikterna följer en fransk prosatext, en alexandrindikt på tyska, en kort distikondikt på latin samt en kortdikt på nio italienska rader.

Skriften är genomgående modern metriskt sett och konstfull när det gäller blomsterhyllningen till brudparet, även det tydligt syns att hexameter var ett svårt versmått på svenska.

Nästan helt på svenska, men med ett latinskt inslag, är bröllopsskriften till handelsmannen Jochim Loses bröllop med matronan Margareta Law i Stockholm i maj 1654. Den är tryckt i det ovanliga formatet tvåroktav och skriven av Andreas P. Riælius. På titelns baksida finns ett emblem och två bibelspråk. Därefter följer en svensk, visliknande, taktfast, tvåspaltigt uppställd dikt på drygt två sidor, med titel på latin, "*Amoris Conjugalis Poëtica Adumbratio*", 'Poetisk skiss av den äktenskapliga kärleken', följd av ännu en svensk dikt i samma meter, lagd i Apollos mun, " *Applicatio per Prosopopoeiam*", 'Tillämpning genom personifikation'. Därefter följer "*Authoris beslut*", ännu en kort svensk dikt i samma meter, och sist, på latinska distika, författarens lyckönskan. Första dikten, 'skissen', börjar med att diktjaget kommer till Stockholm:

Wljdh thenna tijdh/ och Wåren blijd/
 Hånde at iagh mon komma/
 Til Stockholms Öö/ och Måler Siöö/
 Min glädie at bekomma.

Där känner jaget till ett verkligt *locus amoenus* med härliga fruktträd, grönt gräs, blommor, djur och fåglar — en sådan plats som alla tycker om. Just när jaget kommit dit för att "spassera"

Tå war ey seen/ een Dufwa kleen/
 Lät migh ther strax få höra/
 En Klaghesång/ medh myckin bång/
 Såsom the pläggha göra/

Duvan klagar över sin make som hon har mist. Vi möter alltså här i ord ett emblem⁶⁹, den sörjande turturduvan, som symboliserade äktenskaplig kärlek, avbruten genom döden. Detta anslag kan tyckas apart, men syftar på att bruden var

Den sörjande
 turturduvan
 (Cam. III, 63)

'matrona' och alltså tidigare gift. Diktjaget lägger sig ner "Ibland the Rosor sköna", somnar och ser i en syn en fågel som liknar en hök, som flyr för en jägare som skjutit honom med en pil, "(Säg migh hwad thet betydde?)", frågar diktjaget inom parentes. Fågeln söker skydd bland träden och möter "Dufwan reen/ i Lilliegreen". Han blir kär och vill stanna, hon blir glad att ha fått någon som kan skydda henne för "anfall" och "skadha". Diktjaget vaknar, kvällen nalkas och han känner sig sorgesam. Han får se en man han inte känner: "All hans *Habijt/* war sköön och hwijt". Diktjaget lyssnar till mannen, vars tal är den andra dikten, Apollos tillämpning. "O Ynglingh god", börjar denne, nu skall jag tyda din dröm. Den skadade fågeln är en man här i staden som har skjutits av Cupidos pilar: varken man eller kvinna kan undslippa deras kraft och deras eld kan inte släckas ens om man tar hela havet till hjälp. Sedan ges tolkningen i klartext:

Aff sådant ijll och Kärleeks pijl
 Ähr Jochim Loose slagen/
 Aff Kärleekz mood/ til Dufwan godh
 Margreta Law betagen/
 Ty hoon förmåå/ alt Hans åtråå
 Lindra/ och hiehp bewijsa/

⁶⁹ Ett sådant emblem kallades ett 'stumt emblem' eftersom det saknade den 'talande' bilden.

Ther hoos och så/ aff honom fåå
I al mootgång stoor lijssa.

Sedan hänvisas, mitt i versen, till "Plinius klook i X. book" som sägs berätta om en hök som vill stanna hos den duva han älskar. Bilden tillämpas sedan på man och hustru: han är hennes skydd, hon hans glädje. Apollo säger sedan att han avstår från vidare tolkning eftersom han inte vill fördröja bröllopet. Han har sänt ut fyra gudinnor i staden för att ordna med allt, och diktjaget ombeds följa med och lyssna på sången och musiken — som guden tydligen själv skall ombesörja — och delta i den allmänna glädjen. Därefter följer direkt "Authoris beslut" som både är en lyckönskan och en inledning till den latinska lyckönskan som följer.

Som framgått av referatet är denna bröllopsskrift väl ihopkommen. Visan är taktfast och välskriven; de många rimmen skickligt applicerade; stilen ligger på en för glada dikter lämplig mellannivå; den börjar *in genere* med 'diktarens syn' och leds, med hjälp av antik mytologisk apparat, över på det specifika brudparet; skriften slutar så med *votum*. Både genom drömmen och de antika gudomligheternas aktiviteter antyds att 'bröllopet är instiftat på högre ort'. Ännu en sak värd att notera är att allt i skriften, utom lyckönskan, är på svenska: latinnet har alltså här förpassats till den underordnade plats som för bara något decennium sedan hade varit den som ansågs passa bäst för dikter skrivna på svenska.

Från 1657 stammar nästa helt svenska bröllopsskrift, till läraren och bibliotekarien vid gymnasiet i Strängnäs Samuel Hansson och löjtnantsdottern Katharina Swensdotter, av initialförfattaren "A.S." Den inleds med en alexandrindikt på två sidor som börjar med att "Cupidons vnge paar" gifter sig, eftersom äktenskap hjälper mot all den frost och kyla som vintern för med sig. Temat verkar inte särskilt välvalt, eftersom bröllopet stod i maj. Så fel kan diktaren knappast ha tolkat temat 'årstiden för bröllopet', helst som skriften är ovanligt välskriven, konkret och drastisk: rimligast är att tro att bröllopet planerades till vintern, men blev uppskjutet. Avsnittet *in genere* avslutas som följer:

En Bonde wärmer sigh om Natten vnder fäll
Aff miukt tilredde Skin. Så går han hwarie Qwäll
Til Hwijlo/ så lång tijdh/ then kalla Winter warar/
Om Dagen han medh Köldh medh Peltzen sigh försvarar/
Medh want å hwarie hand/ Snösåcka på hwar Foot/
Han förer Wedh til Byys/ får så för Kölden boot.
En Wullensläger⁷⁰ sigh förborgar vthi Vllen/
En fattigh Bondeswen taar Wärmen vthaff Bullen⁷¹/

⁷⁰ D.v.s. ullberedare.

Vpfyld medh vpwärmdt Ööl/ och stundom Brennewijn/
In Summa hwar flyyr Köld/ wil wärmen wara sijn.

Ett bibliskt tema anslås i *in speciedelen*: "När Gudz Ord tagz i acht/ Förälldrar gifwa Råd/ och Okyskheet vndflyys/ är Echtenskap gott dådh." Ett sådant par unnar Gud värme, lycka och välgång. Dikten slutar: "Så wärmer eder nu medh ähra/ Gudh til⁷² prijs/ Ehr effter winter kall/ tå ypnas Paradijs." Dikten följs av en sång, "*ODA Trochaia*. Stält vnder Brudgummens namn", med nio strofer lagda i brudgummens mun. Stroferna avslutas med ett likartat men varierat omkväde. Första strofen knyter, mer adekvat än den föregående, an till årstiden för bröllopet — man har svårt att freda sig för tanken att detta diktillägg, som inte alls 'behövs' i relation till genremodellen, kom till bara därför att skriften inte skulle verka helt felplacerad:

Kalla Wintren är förbij/
 Wären haar then jagat/
 Sniö och Frost wij äre frij/
 Kölden är förswagat.
 Sommaren geer sköne Grääs/
 The ther Jordan hölia.
 Inga Ängiar/ Kärr/ och Nääs/
 Meer sin fägring dölia
 Eya på kall Wintertijdh
 Lust och Wärme fölia.

Strof två ägnas sedan åt hur träd och växter grönskar och blomstrar, strof tre åt fåglarnas vårglädje och strof fyra om den hotande hösten. Strof fem handlar om hur "Mången Hiertans Docka" promenerar i sommarsolen men gömmer sig för vinterkölden. Strof sex handlar om den ensammes kalla vinter, och i strof sju anropar brudgummen sin "Hiertans kära". Han lovar, i stroferna åtta och nio, att vara med henne och älska henne "Winter/ Sommar/ Wår och Höst". Sist kommer så ännu en kort, kristet präglad "*Authoris Lyckönskan*" på alexandrin.

Även "A.S.":s skrift är genomgående modern metriskt sett. Innehållet är humoristiskt och väl gestaltat, och trots att det antika inslaget är rudimentärt tycks inte detta bero på att svenskan inte skulle passa för ämnet. Författaren har hittat ett repertoartema, 'äktenskap är bra mot kölden', som han tydligen hellre valde. I fortsättningsdikten knyter han först an till våren och rättfärdigar sedan fyndigt sitt inledningstema med att kärleken bör leva hela året om.

⁷¹ D.v.s. kruset.

⁷² Här finns felaktigt två "til".

Från juni 1657 finns en bröllopsskrift i halvfolio med ett längre svenskt inslag till bröllopet mellan kyrkoherden i Husby Martinus Zetreus och hustru Märta Thomasdotter. Författaren till skriften, som består av en kortare latinsk hexameterdikt och en längre svensk, religiöst präglad dikt på temat att "Echtaståndet" är i enlighet med Guds vilja, heter Andreas Mellenius. Språkligt och innehållsligt knyter den svenska dikten an till psalmen och följer så till vida den gamla huvudregeln för svenskspråkig dikt, men metriskt är den helt regelbunden.

Till bröllopet mellan hauptmannen Gregers Wallander och adelsjungfrun Katharina Stiernhöök i mars 1658 finns en helsvensk *Bröllops-Sång* i halvfolio av Nicolaus Wolff Salæmontanus⁷³. Skriften börjar med en alexandrindikt om hur osäker kärleken eller Cupido alltid är och hur vissa genom olika lekar försöker ta reda på om de skall få den de älskar. Detta lyckas dock bara för vissa: "Then ene winner sin/ den andre går å mistom Att när han seer sigh kringh ähr fåfengheet å siston." Så följer en på alexandrinrader och kortare rader uppbyggd trestrofig dikt till brudgummen, som lyckönskas till att han nu "winner kärstan sijn", följd av en 'spådom' i två jambiska strofer med samma omkväde, den ena framsagd av "Herderinnor", den andra av "Herdar". Herdinnorna frågar om det inte är bäst att två älskande gifter sig och herdarna svarar, med anknytning till tiden för bröllopet:

O herderinner skön/ medh rätt
 Skäl wij swara kortt och slätt/
 Medan de gröna lunder
 Ähre betäckt medh Sniö och Ijss/
 Boreas kall och Näsewijs
 Dwäls här medh sine funder.
 Twå Huuss hop fäste/ medh godh skäl/
 I storm stå faste weet man wäl:
 Skön *Cloris* lustigh *Myrtill*,
*Philemen*⁷⁴ käck och *Amarill*.

Skriften använder sig av en del antik mytologi, berättar en kort historia om bröllopet och spelar också, åtminstone mot slutet, i herdemiljö, om än en ovanligt kylig sådan. Versmåttan är moderna och författaren visar att han behärskar dem väl.

Från mars 1658 stammar även Göteborgsboktryckaren Amund Grefwes helt svenska *Bröllops-Skrift* till sekreteraren Johannes Stephani Schäder och Anna

⁷³ Wolff hade enligt matrikeln inskrivits vid Uppsala universitet 1654.

⁷⁴ Feltryck för *Philemon*, som herden heter i herdinnornas strof.

Widicksdotter Dillinghusen. Den pryds av ett emblem och två svenska bibelspråk och består av en synnerligen lång jambisk, i sexradiga strofer uppdelbar dikt med omväxlande fyr- och tretaktiga rader, avslutad av en lyckönskan på fyrtaktiga jamber. Dikten har alltså vis- eller psalmform, och även om Grefwe ibland har lyckats få metern taktfast lyckas detta inte alltid. Långdikten inleds med variationer på temat att människan inte är gjord för ensamhet; alla stånd i världen har sitt ursprung i "Thet liufliga ächta Förbund", som är instiftat av Gud i paradiset:

EChta-Säng är en Örtgård
 Ther om Gudz Ande håller Wård
 Hägnar på alle Sijder;
 Ther inne finnes ädell Frucht
 All Ähra/ Dygd/ Kyskheet och Tucht
 Hwar medh Gudh henne pryder:
 Ther vthom är Lättfärdigheet
 Hoordom/ Otucht/ Löössachtigheet
 All Neesa och Wanähra/
 Gudz Wrede/ Straff och swåra Hoot/
 Om i tijdh ey påföllier Boot/
 Som Exempel moon lära.

Därefter ges en genomgång av hur Bibeln prisar äktenskapet. Jungfrustånd brukar visserligen prisas, fortsätter dikten. Det liknar "een Roos", "vthi Gull en fijn Turkoos" och "Een wälluchtand Lillia", men

Wil man lefwa i Jungfrwdoom/
 Snart blefwe tå all Werlden toom
 Mång Rijke lades öde/

Till och med Guds sons offer för människorna skulle då vara "Fåfångt". Dock är det svårt att få en god maka. Även den som älskar dygden kan få besvär, eftersom världen är vrång och bara hyllar bedräglighet. Så följer ett avsnitt som kritiserar kavaljerers fina manér och "Cortisij", jungfrurs smink och båda könnens lättja när det gäller att arbeta och förkovra sig. När sådana män och kvinnor gifter sig blir det bara "Kijff/ Trätör och Wee/ Fattigdom och Förargelse":

Mång prächtig Damma kan sin Man
 För sin Högfärd så föra ann
 Att han aff Hiulet⁷⁵ stälper:
 Hoon kan ock med sijn Girigheet

⁷⁵ D.v.s. lyckohjulet.

Orsaka then Widlyfftigheet
 Ther ingen Bättring hielper.
 När Mannen wil med Röö i Hand
 Spatzera både aff och ann
 Besökia andre Qwinner/
 Om Qwällen i sitt egit Huus
 För⁷⁶ Warma Köld/ Mörcker för Liius
 Sorg för Frögd han tå finner/
 Qwinnan hemma full aff Förtreet
 Aff Ondsko/ Sorg och Bitterheet
 Sin man tå öfwerfaller.

Fel gifte: nötskal som inte passar ihop
 (Cats, Emb. 28)

Så går det när man inte fruktar Gud, konkluderar dikten detta tema om 'odydiga ungarlar och fåvitska jungfrur', som vi ofta kommer att möta i senare bröllopsdiktning. Men tvärtom kommer all lycka gudfruktiga män och kvinnor till del, och för dem finns ingenting behagligare än äktenskapet. Sedan beskrivs hur en god kvinna och en god man skall vara. Även om kvinnan står under "Mansens Lydna" skall brudgummen betänka att "Qwinnan är ey giord aff hans Foot; Vthan vthaff hans Sijda" och bistå henne i allt. Så träder diktjaget fram:

NÄr iagh nu medh Behändigheet
 Til närwarande Lägenheet
 Thetta will *applicera*,
 Synes alt wara giordt fåfängt
 Och lijka som ey wäl betänckt
 At iagh skal andra lära/
 Synnerligh på ett sådant Rum

⁷⁶ D.v.s. i stället för.

Så och en sådan Brudegum
Som thetta ey betarfwer;

Han ber brudparet att inte ta illa upp av hans undervisning utan tänka på att gåvan ges med gott hjärta och är skriven som man brukar, "Effter gammal Sedwana". Den önskan som följer är en traditionell bön till Gud om lycka i liv och död för brudparet.

Grefwes skrift är, som framgått, gammalmodig både till meter och innehåll. Riktigt logisk är knappast sammanställningen av inledande äktenskapslovpriseringar och påföljande bilder av misslyckade och lyckade brudpar med diktjagets avslutande insikt, att just detta brudpar inte behöver undervisas om rätt och fel i äktenskapet.

Från 1658, i juni, kommer också Samuel Jönsson Westhius⁷⁷ Nycopensis' helvenska skrift till bröllopet mellan vice häradshövdingen Germund Palm (senare adlad Cederhielm) och prostdottern Maria Steenqwist, som firades på Eskilstuna slott. Det är en omfattande skrift, som inleds med ett emblem med två frukt bärande palmer (en allusion på brudgummens namn), två händer som förenas, två duvor som sitter tillsammans och med en latinsk inskrift som betyder att vad Gud förenat kan inte människan åtskilja. Längs emblemets ram löper ännu en latinsk inskrift som knyter palmerna och duvorna till kärleken mellan makar. Första dikten, psalmartad men regelbunden, stikiskt uppställd men strofiskt uppdelbar, är placerad under emblemet och kan ses som dess utläggning⁷⁸. Den handlar om att brud och brudgum skall fatta varandra i handen, luta sig mot varandra som palmerna och inte fästa sig vid det "förtreet" som äktenskap ofta för med sig:

Om the effter Christi Sinne
Sigh förhålla uth och inne/
Alt medh fogh/ Gudhi nogh
Gifz dem Pengar/ Oxar/ Plogh.
Tröstens/ lijder/ Ookset drager
Gudh Alzmächtigh så behager

⁷⁷ Här handlar det om den Samuel Westhius från Nyköping som också gjort en latinsk-svensk bröllopsskrift till Rudbeck-Lohrman 1655 och hade bidragit i kollektivt författade skrifter till Sellenius-Ilsbodina 1654 och Lundius-Klingia 1656 (om dessa vidare nedan). Westhius var, vid tiden för dessa bröllopsskrifter/dikter, fortfarande elev vid gymnasiet i Strängnäs och inskrevs vid Uppsala universitet först 1664. Han dog i Uppsala 1673, "Juvenis magnae spei" ('en yngling om vilken man kunde hysa stora förhoppningar'), lyder omdömet om honom i nationsmatrikeln. Se *Uppsala universitets matrikel*, bd 3, 1650-1665 samt Lagerholm, J., *Södermanland-Närkes nation /.../*, 1595-1900, Sunnansjö 1933, nr 753.

⁷⁸ Fullständiga emblem brukade bestå av en bild, en sentens (*lemma*) och en utläggning (*explanatio*).

Till den Tijdh HERREN blijd
Eder hemptar aff stoor ijdh.

Detta följs av en välgjord berättande alexandrindikt om närmare fyra sidor, som innehåller en exposition, tre återberättade tal och en kort avslutning. Dikten berättar om tre män, "een Hoffbuss" (hovman), "een Vasall" och "een Studiosus" som tar sällskap på en vallfärd till Rom. På ett världhus på vägen ingår de ett vad: den som kan tala om "Hwad starkaste ett Ting i Werlden wara må" skall inte behöva betala ens "een Fyrek" på hela resan, varken på fram- eller tillbaka-vägen. Hovbussen tar först ordet och hävdar att vinet är det starkaste i världen eftersom det kan driva människor till nästan vad som helst. Han argumenterar mångordigt för sin sak, men efter en stund kan vasallen inte tåla utan avbryter: "Wijn är starckt/ men Kungen starkar' är". Vasallen talar sedan vitt och brett om allt vad kungar kan åstadkomma. Studenten sitter tyst, tackar sedan för utläggningarna och anmäler avvikande mening. Visserligen är både vinet och kungen starka, men starkast är ändå "Qwinkjärleek". I sin argumentation börjar studenten med Bibelns vittnesbörd och bibliska *exempla* på kärlekens makt, och fortsätter sedan med en rad antika hjältar som av kvinnokärlek blivit "fälld" til Marck". Därefter lovprisar han kvinnornas skönhet, som gör att ingen kan neka dem något:

Hwem är i Werlden till som ey aff dhem bewekas
Till huad dhe haffwa wil och huad aff slijkt påpekas.
För den infödde Pracht the draga medh sigh hijt/
För deras täcke Form/ för deras Skapnad hwijt.
För ögon brinnandz Flam/ för Ansichtz Skeen och Färga/
För den *reale* Dygd dhe i sin Siäl mond' bärga/
För Sucker sötann Munn/ för annat som ey kan
Behöffnas⁷⁹ räcknas up/ ehuru weet wäll man.

Hovmannen och vasallen faller helt till föga för detta och utbrister: "*Studenten* haffwer Sant/ ty skall han Wadet få." Så reste de till Rom, avrundar berättaren, och om de har kommit tillbaka än vet han inte — den som är nyfiken kan ju alltid skriva till påven och fråga. Han skriver sedan att brudgummen nu fått smaka på "Qwinkjärleek" och önskar lycka till.

Dikten följs av en sjustrofig andlig visa av psalmtyp, metriskt helt regelbunden med omkvädet "Låter Gudz Ord boo och gåå rundt ibland eder/ Så gåår ehr wäll i Hand medh Hedher", som broderar ut lyckönskningen och innehåller ännu några anspelningar på palmer.

Skriftens sista inslag är ett konstfullt uppbyggt strofiskt samtal mellan gudinnan Paphia (Venus) och Astrild — detta är den första bröllopskriften i mate-

⁷⁹ Säkert feltryck för "Behöffuas".

rialet i vilken kärleksguden kallas vid sitt 'stiernhielmska' namn — med melodi-hänvisning.⁸⁰ Temat är de båda gudomarnas önskan om fred⁸¹ — andra strofen citeras nedan:

- A. Ach kom här Fredh/ du Gyllend till Jord nedh/
 Kom medh tijn klingand Seed/ kiör bort Ofredh/
 P. Jomen/ A. sommen/ P. wäll än/
 A. Här kommer Fredh igen.
- P. Ach huru mång het dråppa hafft sijn gång
 I thenna tijden lång/ för Krijgh och Bullers bång
 Ey Speel/ ey Frögd/ ey Sång/ hörs tijden lång/
 A. Ty mång braff *Cavallier*
 är fäld til Jorden nehr.

Den största vådan med kriget är, enligt de båda samtalande, att det hindrar kärlek och barnalstrande. Visan avslutas med att giftermål nu skall bli möjligt igen, bland både höga och låga, eftersom freden kommer.

Denna bröllopsskrift måste ses som helt och hållet modern: metriken är av det moderna slaget och en mängd olika ämnen behandlas. Emblemets och emblem-dikten tar konstfullt sin utgångspunkt från brudgummens namn. Alexandrindikten berättar en novellistisk historia, som passar för bröllop eftersom den framhäver kärleken, men som inte har något med det aktuella brudparet att göra. Det avslutande gudasamtalet kan sägas vara *in specie*. Det anknyter till tidpunkten för bröllopet på ett annat sätt än det vanliga, eftersom utgångspunkten här är freden med Danmark. I stället för lyckönskan beskrivs sedan fredens glädjeämnen.

I november 1658 stod bröllopet mellan superintendenten över Gotland Johannes Brodinus och kyrkoherdedottern Elisabeth Emporagria. De uppvaktades med en bröllopsskrift, innehållande en enda tre sidor lång svensk alexandrindikt, av Richard Hiesing. Dikten, som är skämtsam och låg i stilen, riktar sig till "Swenner" och "Möör" med råd om "Hur' ÄLGSKOGZ ädla Ört må tidigst skötter blifwa". Först beskrivs hos vilka slags män örten inte trivs: för det första hos sådana som "Sijn tijdh i eensligheet och Kloster pläga' nöta", för det andra hos dem som inte vågar fria förrän "the ståå/ medh Foot på Grafwebädd" och för det tredje hos dem som ingenting äger och är alldeles för unga: "The tänckia then är Mann/ som fyller Manna-klädher/ Fast han om Hak' och Munn är fijn som Engelst Lädher". Det finns också kvinnor som inte sköter älskogsörten på rätt sätt, sägs det sedan. Det gäller kvinnor som vill leva i kloster som nunnor, men särskilt sådana kvinnor som aldrig tycker att någon man är god nog åt dem:

⁸⁰ Hänvisningen gäller en tysk visa, "Ein schöne Bildt/ liegt wie *Diana* milt/ etc."

⁸¹ 1658 är som bekant årtalet för Roskildefreden mellan Danmark och Sverige.

Ingen är them i lagh; Är Pilten något lång/
 Så säija the medh glijs: Woj! tålkín Hummelstång/
 Men är han något kort/ och eliest vthan lyte/
 Så följer thetta Spott: Kär' see thet lilla knyte;
 Ey will the haf' een smaal/ ey lijda the een tiåck/
 Then ena heter Kiäpp/ then andra Hugge-ståck;
 På hinn är Foten winn/ och Benen gengle-långa
 På Hässen Tröijan wijdh/ och Böxorna för trånga
 Som qwast är thennes Skägg/ förtunt then andre haar/
 På tredies läpp och kinn/ står hwassa ståbben qwar/
 Om ett grått håår man lyess⁸²:/ straxt phy then gamble gubbe/
 Haff bort slijk herskan maat och tuinan Eke-stubbe.

Men Venus vet att ta hämnd på sådana flickor genom att göra dem fula, så att alla kan säga om dem: "gudh nåd tigh fattig råtta Som skall nu ätha vp/ then Kåål/ tu för i Spåtta". Diktaren råder alla flickor att inte skjuta undan "Een ringa Rofwegröt" i förhoppning om "Äpple-moos". Helt snabbt nämns också det slags flickor som gärna vill gifta sig men ingenting kan och vet, och därmed är temat 'odygdiga ungarlar och fåvitska jungfrur' avklarat. Diktjaget vänder sig så till "Thet Heder-wärda paar/ som sigh här samman knyta" och som givetvis vet att sköta älskogsörten på allra bästa sätt, så att den kommer att grönska ända fram till deras död. På detta följer önskingar om välstånd och "ymnigt" med barn som liknar brudgum och brud i dygd och ärlighet. Allt ont må hålla sig borta "til thes j båd' i hoop/ Aff lefwand åren mätt/ och önsken edr' i groop." Diktjaget önskar därtill att alla svenner och mör på bröllopet ska bli gifta. Själv ville han gärna gå till altaret "i Mårgon dagh". Men eftersom sådant inte ordnar sig så snabbt vill han tills vidare bara dricka en skål för alla vackra flickor. Sista raden lyder: "Och tyd' til bästa vth thet Jagh här hafwer satt."

Även denna skrift är helt modern. Hiesing har också, tydligare och mer konsistent än någon av de bröllopsdiktare vi hittills mött, i sin skrift lyckats gestalta att bröllop är glada händelser och att de, i enlighet med *decorum*, bör firas med dikter i glad ton och i en lägre stilart än dikter med allvarliga ämnen. Liksom den nyss presenterade skriften av Westhius innehåller denna en skämtsamt hållen berättelse, men ännu bättre anpassad än berättelsen i förra skriften till att framföras just vid ett bröllop, eftersom dess avdelning *in genere* leder fram till dagens brudpar, kontrasten till dem som tidigare porträtterats, alltså till ämnet *in specie*.

Decenniets sista bröllopsskrift av en enskild författare gällde bröllopet mellan bokhållaren Peder Jonsson och borgmästardottern Beata Andersdotter från Lin-

⁸² Kan möjligen vara feltryck för "hyess", hyser.

köping 17 juli 1659. Den ovanligt originella skriften heter CUPIDO *Blifwer Een Kiöpman och lyser sin Marcknad* och är författad av Michael Grolett. Marknadsmotivet anknyter rimligen till den nyss avslutade och årligen infallande marknaden i Linköping "på Petri Pauli Dag/ den 29 [juni]".⁸³ Skriften består av två dikter, den ena i tolv numrerade och den andra i tolv onummerade åttaradiga strofer, i båda fallen på regelbunden fyrtaktig trokeisk vers.

I första dikten berättar diktjaget om en dröm han haft "Nästförledne Natt": att Cupido hade rymt, lämnat sina vanliga sysslor och blivit en köpman med väl-försedd bod. Jaget går närmare och frågar vad som säljs i boden — jo jungfrur, svarar Cupido. Han berättar att han brukar sälja de "förmesta" åt rika herrar och de övriga efter vars och ens betalningsförmåga. Jaget vill gärna köpa sig en jungfru och ber Cupido sätta fram de "tree eller fem" gyllene kistor som han har fulla med den sortens handelsvara. Cupido demonstrerar sina varor och rosar dem, men ingen jungfru faller diktjaget i smaken:

Ty een deel war thenna Gåfwa
 Gifwen/ at the myckit wäl
 Kunde widh liusan Dag sofwa/
 Een deel hadhe ingen Hähl/
 Een deel hwarken Been och Händer/
 Een deels Ögon woro rödh/
 Een deels Näsa/ Mun och Tänder
 Lyste såsom Eke-glöd.

Hur de än ser ut är de inbiliska: en jungfru som sitter längst bort tycker inte att hon är "Fää" fast hon har händer som klapprän, huvud som ett ämbar, stympade lemmar och en halv näsa. Diktjaget far ut mot Cupido, som bara vill lura av honom hans pengar, och ber att få se på bättre varor och inte den här sortens skräp. Det räcker med ett par stycken, tillfogar han, bara de är av rätta sorten:

Gijf migh them som rätt til Åhren
 Äro komne/ ey för Vngh/
 Hwilkom Armarna och Lååren
 Icke äro alt för tung/
 Ey een Fatigh/ ey een Rijkjan/
 Ey een Rödh/ ey heller Bleck/
 Ey een From/ ey Ond/ ey slijkan
 Then ther faar medh något sweek.

Bland dessa nya jungfrur ser diktjaget en som "tycktes Wänn" och som han gärna vill ha, men Cupido nekar och säger att henne vill han ha för sig själv. Dikt-

⁸³ Citatet ur faksimil av Andreas Spoles almanacka för 1685, tryckt i Göteborg [1684].

jaget har genom sitt val visat att han inte har någon skam i kroppen — han kommer utan en skärv på fickan och gör anspråk på en flicka som är "Kysk/ Gudfruchtigh/ Rijk och Sedig". Ilsket säger Cupido att diktjaget får handla var han vill men inte hos honom och slår så sönder sina kistor: "I thet samma gool een Tupp/ Jagh som lågh i sömpnen tyster Wagnade aff Drömen vpp."

Temat 'jungfruköp' fortsätts i andra dikten. Brudgummen kan vara lycklig som har fått den "ROOS" som så många har eftertraktat. Andra marknadsbesökare blir lurade så att de "Offta få för Kött en soppa. För een Grijs een krabba suur/ För en Elephant een loppa/ För en Dufwa/ annat Diwr." Men brudgummen har fått äkta vara. Brudparet önskas till sist långt liv, god lycka, barn och många glada dagar.

Groletts dikt är modernt välgjord vad gäller metrik och originell både vad det gäller ämnesvalet och hanteringen av den antika kärleksguden. Även här är det fråga om en dikt skriven till lust och glädje för brudpar och bröllopgäster, med god anpassning mellan ämnesval och stilnivå, mellan det skämtsamma berättandet och tillämpningen på orten och på det aktuella brudparet.

IV. 2. 2 Bröllopskrifter på svenska eller med längre svenska inslag av författarkollektiv

Fyra av bröllopskrifterna med längre svenska inslag från 1650-talet är författade av student- och lärarkollektiv i Åbo till bröllop i samma stad (borgarparet Forsman-Henrichsdotter 1654, prästparet Forsenius-Johansdotter 1656, de ofrälse ståndspersonerna Vigelius-Plagman 1656 och professorsparet Thuronium-Meisner 1657). Vidare finns det en helsvensk skrift till ett bröllop i Åbo (borgarparet Bachster-Brochia 1659). Kollektivt författade är också ytterligare två skrifter med längre svenska inslag, den ena till ett professorsbröllop i Dorpat (Holstenius-von Wickedden 1652) och den andra, av Uppsalastudenter, till ett kyrkoherdebröllop i Uppsalatrakten (Sellenius-Ilsbodina 1654). De sju skrifterna presenteras nedan i kronologisk ordning.

Den äldsta av de ovan nämnda bröllopskrifterna är ett samarbete mellan drygt tjugo studenter i Dorpat.⁸⁴ Den gäller bröllopet mellan professorn i Dorpat Eric Holstenius och Dorothea von Wickedden i maj 1652⁸⁵ och innehåller, förutom dikter på latin och grekiska, inte mindre än fem svenska dikter. Inga av dessa har kristna ämnen, men två — av initialförfattaren "G.R.G.A.F." — är gammalmodiga metriskt sett⁸⁶. I de tre övriga dikterna på svenska används regelbundna

⁸⁴ I materialet finns ytterligare två bröllopskrifter till detta brudpar av studentkollektiv i Dorpat, en på latin och tyska och en på latin, grekiska och hebreiska.

⁸⁵ Till brudparet finns ännu en kollektiv skrift i materialet, på latin och tyska, skriven av tyska nationen vid universitetet.

⁸⁶ En av dessa dikter är försedd med noter.

daktyliska metra. Författare till dessa är Arnoldus Wahlstede, Johannes Benedictus Fyholmenius från Sörmland och Eric Holsteen från Västergötland. Wahlstedes dikt är en konstfullt skriven lyckönskan. Han önskar, i enlighet med den modell, *adynaton*, som hade använts på svenska i en bröllopsskrift i januari 1652, att brudparet skall få "reckna så många lycksaliga Stunder/ Så många i Haffsens diup äre Wijdunder/ Så många slags diur uthi Skogen kringlöpa/ Så mångghanda Menskior i Werldenne köpa/ Så många små Foglar så många slagz Duffwor/ Så många på Wijnträen och wäxa Wijndruffwor" och så vidare i ytterligare sex rader. Fyholmenius tar tiden för bröllopet som tematisk utgångspunkt: "Höglärd Professor, aff Frögdefullt Mood Wil jag berömma vår May-Måhna god. *Majus* han föhrer oss Sommar i Landen; *Majus* han föhrer oss Blommor i Handen; *Majus* han lagar at Skogen ähr grön; *Majus* han målar oss Marken fast sköön; /---/". Maj har nu också gett Holstenius "een kiärälskelig Brud". Lev i kärlek och tro, uppmanar diktaren sedan, och ber Gud bevara brudparet. Holsteens dikt, den mest ambitiösa, avbildar "Hr. Brudgummennz *Courtesie*, medh sin sköna *Nymphe*, wedh the grääs- och lustgröna Embecks-Stränder/ hwilken honom swarar genom *Echo*." Titel anger att det rör sig om ett samtal i pastoral miljö — dock utan att herdar och herdinnor nämns — och att det är fråga om den vid denna tid populära dikttypen ekodikt⁸⁷. Dessutom är det fråga om en akrostikodikt: på brudgummens namn i hans rader och på brudens i hennes. Som om dessa konstfullheter inte vore nog har Holsteen också en undertitel som är ett anagram på brudgummens och brudens namn: "Ach Skiönste Docka-Bruud; Huru? Wilstu nu tin Rosen-röda Mund migh gifwa." Jag citerar ett stycke ur mittpartiet av dikten:

Cupidon haffuer mit Hierta beränt/
 Ok mit uptänt;
 Uthaff tin *Adamant*-glimmande Stråhlar/
 Ther medh iag pråhlar?
 Såsom en Engel migh kiärkommen ähr/
 Håll åter thär.
 Huru/ min Kiärst/ är thet och tin Wilia?
 Ey/ JA/ min Lilia.
 O lät migh niuta tin Kiärlek igän;
 Ach hiertanss Wän;
 Lysa skall altijdh min stadighetz Flamma/
 Will och thet samma.

⁸⁷ "Echones eller Genliud äre sådane Dickter/ som vthi ändan på meeningarne/ vprepa på nytt igen the efftersta stafwelserne/ eller och een aff them", skriver Arvidi a.a. s. 24. Helander påpekar, a.a. s 250 och s 550 ff, att floder ofta fick stå för universitetsstäder i den nylatinska diktningen: Emma eller Embecca var det latinska namnet på floden Embach vid Dorpat.

Kärleksdialogen avslutas med att brudgummen frågar när de ska gå i säng och att hon svarar "När thet blijr Natt." Sist kommer ett konstfullt *votum* i form av ett hjärta — den äldsta figurdikten på svenska i materialet.

När det gäller det formellt-metriska innehåller dikten från Dorpat alltså både gammalt och nytt. Tre av de fem svenska dikterna är skrivna på accentuerande metra. Förutom den moderna typen ekodikt finns av latinhumanismen inspirerade konstfullheter som akrostika, anagram och figurdikt. I de svenska dikterna med ny metrik finns också innehållsliga inslag som var relativt nya i svenskt sammanhang, som att ta tiden för bröllopet till utgångspunkt för *inventio* och att göra dikten till ett samtal i herdestil. Skriften innehåller alltså många bröllopsdiktsspecifika drag. Inom ramen för de enskilda bidragen kan dispositionen oftast sägas ansluta till genremodellen. Men helheten är godtyckligt sammansatt, rimligen beroende på att det var en så månghövdad skara som deltog i uppvaktningen.

Att ett studentkollektiv från Åbo uppvaktade vid bröllopet mellan skraddaren Anders Månsson Forsman i Åbo och prästdottern från samma ort, Catharina Henrichsdotter 1654, tycks ha berott på att studenterna var bekanta med brudgummen. Skriftens första del är ett svenskt, på inrimmade alexandriner skrivet och drygt tre sidor långt "Bedlesnack vthi ett *Allegorisk* Samtaal författat"⁸⁸; samtalsmodellen finns alltså även i denna skrift. Det följs av två latinska dikter — av vilka den ena är en lyckönskan — av författaren till samtalet, Olaus Andreæ Bergius Sudermannus. Därefter följer två latinska dikter av två andra författare.⁸⁹

Det svenska samtalet börjar med att Venus beskriver hur hon söker efter sin son och slutligen finner honom i "en gröner daal". Här orerar Cupido vitt och brett om sin allmakt inför alla som kan tänkas lyssna:

En träfligh hielt iagh är aff Gudars stam vprunnen
Och pijlar skarpe bär framgent/ aff ingen wunnen.
Höghmächtig/ starck och stoor/ all' vthi högden boo/
Then ganska Guda Chor/ gör min hand wåld/ oroo.

Samma makt har han över alla på jorden, fortsätter han:

Thet hafwer mång *Monarch* och *Potentat* måst röna/
At iagh i strijd är starck/ och bland *Madammer* sköna
Bär itt vprichtig Nampn/ godt loford och beröm/
Sofwer i theras famn; doch qwälier hårdt i dröm:

⁸⁸ Titeln, som betyder friarprat, för tankarna till Jacobus Chronanders skolkomedie *Bele-Snack*, skriven till ett bröllop i Åbo 1649, men aktualiserar en helt annan repertoar än den Chronander använt sig av.

⁸⁹ De hette Isaacus Erici Falander och Ericus Erici Falander och var tydligen bröder.

Venus avbryter hans självberöm och ber honom ta sig an en sak "Widh thenne Aura åå"⁹⁰: det är nämligen så att Anders Forsman har gått och blivit kär, och "morgon/ dag och qwäll" bett Venus om att få sin Catharina. Ville Cupido hjälpa till skulle det glädja Venus, och brudgummen skulle därtill "wäl späckia Titt Altar/ vthan flärd/ med Oxe/ Dufw' och Skräckia: Ty han een tacksam Man/ är ingen Mammeluuk/ Som annars hafwa kan/ ey heller någon sluuk". Allt är redan klart, svarar Cupido: "Alredo hon mitt Wijn haar smakat/ och medh ähran Vptager thenna Man/ vthi sitt hiertans Skrijn; Ty iagh haar hårdt lagdt an med Pijlen giort stoor pijn." Venus tackar och ställer till med bröllopsbankett. Ceres och Bacchus dyker upp och lovar att det varken skall fattas mat eller dryck. Sedan talar Apollo om att musik inte heller skall felas:

Lät *Citra* och *Pandor*, *Regal* och *Orgor* lyda/
Tespiades medh *chor*, siunger at thet må gnyda!
 Vpfrisen *Musæ* all'/ som äre här tilstedz/
 Häfwer vp liud och skall/ ställer Oss wäl til fredz!

Sist kommer dansens musa, Terpsichore, till tals: "Begyn en lustig Dantz Brudgum medh Bruden tin!" Dansen skall vara ända "til des at Hanen gaal/ Och Ögon fatta blund".

I denna svenska dikt finns alltså modernt versmått, dramatisk samtalsform och, när det gäller den innehållsliga repertoaren, temat 'Cupidos makt', som senare skulle bli ett vanligt inslag även i svenska bröllopskrifter, samt en antiktmytologisk iscensättning som lyfter såväl frieriet som bröllopfesten till en nivå högre än den vardagliga.

Uppsalastudenternas, eller "*Musæ Salanæ*"⁹¹, brölloppshyllning till kyrkoherden Jonas Sellenius i Jäder och matronan Margareta Ilsbodina i november 1654 är synnerligen omfattande: den inleds med en svensk psalmformad dikt av J.M. Ilsbodinus, brudens bror, så följer en grekisk dikt, grekiska och latinska anagram och en kort latinsk dikt⁹², ännu en latinsk dikt⁹³, en latinsk prosaoration⁹⁴, ännu en svensk dikt på alexandriner av Andreas Vng, tydligen brudens son, ännu en latinsk prosaoration⁹⁵, tre latinska distikondikter⁹⁶, en svensk alexandrindikt med fyra avslutande latinska rader av Samuel Johannis Westhius Nycopensis, två la-

⁹⁰ Här möter alltså på nytt flodnamnet som bestämning till en universitetsort.

⁹¹ Muserna vid Sala å, d.v.s. Fyrisån.

⁹² Dessa är av ännu en släkting, Georgius Ilsbodinus.

⁹³ Av Paulus E. Grooman.

⁹⁴ Av Gabriel Hacke.

⁹⁵ Av Gustavus Olai Grasman.

⁹⁶ Av Ericus A. Julinus, Ericus Tellerus och Georgius Silnævs.

tinska dikter och två latinska versrader som anger årtalet för bröllopet⁹⁷ samt, till slut, ännu en latinsk distikondikt⁹⁸.

Isbodinus' psalmartade, metriskt något knaggliga svenska dikt börjar med att slå fast att ingen kan rannsaka Herrens domar, prisar sedan brudgummen och berättar realistiskt om bröllopets förhistoria: Sellenius har tydligen varit lärare i Strängnäs och sedan efterträtt brudens förre make, "Then wyrdig och wällärde *Ung*", bortryckt av en hastig sjukdom, som kyrkoherde i Jäder. Författaren ber systemt glömma sin döde man och sina döda småbarn och glädja sig över "denne Brudgum blijda"; lyckönskningar avslutar. Andreas Vngs svenska alexandriner tar upp samma motiv: hur Gud kan låta sorger komma och sedan plötsligt vända allt i glädje. Så prisas brudgummens lärda mödor, som bruden ses som en belöning för, och brudens glädje när hon nu åter har en man till sitt beskydd och en far för sina barn; även här avslutar lyckönskningar. Innehållsligt är även denna dikt gammaldags, men alltså skriven på ett modernt versmått. Westhius börjar sin alexandrindikt med att prisa brudgummen under bilden av en åkerman som noga vårdar sin åker och ber Gud om skörden. "En slijkan Åkerman Her Brudgum haar I warit/ Och edher åhrswext nu nogsampt och wäl förfarit." Skörde-tiden kommen, fortsätter han med syftning på tidpunkten för bröllopet. Därefter prisas såväl brudgum som brud lyckliga för att de fått varandra. Även Westhius' dikt är alltså innehållsligt dominerad av ett traditionellt kristet tema, men modern i fråga om versifikation.

Nästa skrift med längre svenska inslag — denna gång hela fyra stycken — kommer från Åbo och gäller bröllopet mellan prästen Johannes Forsenius och Anna Johansdotter i september 1656. Den inleds av tre latinska dikter av tre olika författare, två på distika och en i odeform.⁹⁹ Odeförfattaren, Petrus Wanæus¹⁰⁰, fortsätter därefter med ytterligare fyra bidrag, först en svensk visa i tolv strofer, "Veneris och Jungfrunas Chor", därefter en latinsk distikondikt, en imitation efter Heinsius, så en översättning till svenska alexandriner av samma dikt och sist ett stycke latinsk prosa. Därefter följer "Pindarisk Ode" på svenska av Johannes J. Plagman, och sist i skriften ännu en svensk alexandrindikt, av Ulrich Carstenius.

Wanæus' visa har enkel strofform, men är taktfast enligt de moderna metriskas reglerna. Den framställer en dramatiserad mytologisk tablå. Venus uppmanar jungfrurna att sjunga sorgesång över bruden som lämnar deras krets och förlorar sin jungfrukrans. "Min Son" gläder sig dock, fortsätter hon, över att bruden i stället för "skön Jungfru" blir "Bortgift Hustru". Jungfrurna ber bröllopsgästerna att "medh oss beklaga Brudgummens dristigheet At han har

⁹⁷ Av Johannes P. Westrinus.

⁹⁸ Av Andreas N. Tystbergius.

⁹⁹ De övriga två författarna är Ericus Inlander och Martinus Miltopæus.

¹⁰⁰ Wanæus har vi mött i kapitlets första avsnitt som författare till en Åboskrift 1648 till brudparet Liezen-Wernle.

tordz sigh taga Sådan förwägenhet." Men plötsligt inser de att det inte bör störa brudparets glädje. De lyckönskar då i stället de nygifta och önskar att, i stället för den jungfru de nu förlorat, få "mång Jungfrur små" av bruden.

Wanæus' översättning av den latinska Heinsiusimitationen är skickligt gjord och förhållandevis fri. De första raderna talar om sjömän, som har sitt hus på havet, och som fröjdas när de kommer i en säker hamn. Detta visar sig strax vara en bild av livet före respektive efter äktenskapet, vilken utläggs på följande sätt:

Wårt ståndh är ett wijdt haaff/ för än wij oss förpahra;
 I det de Bölior blå mon sorg och ångest wara;
 Kärleken är wår Wind/ wij stöte oss då mäst/
 På klippor och på grund/ när wij der segla bäst.
 På öpne Siön omkring de lönnne Klippor stånda;
 Der gör oss alt rundt om det wilde Hafwet wända;
 Fast skönt en Wästewind oss lockar liufligt an/
 I sorgh och stort beswär han oss doch störta kan.
 De Ögnastråler skön äre de Stiernor klara/
 The oss förföra tijdt/ när wij dem effterfahra;
 Då slår Compasset feelt/ wår Koos wij mista då/
 At wij i storm och swall drifwes kringh Hafwet blå.
 Förståndet är vårt Rodr/ vårt Anchar vngdoms wetskap/
 Lasten är dygd och Tucht/ Blygden Togh- och lijn-redskap.

Bara en liten del av "oss" klarar sig i land, fortsätter dikten. Brudgummen har gjort det och bör stanna i den trygga hamn han nu har funnit. Men, slutar dikten:

Wij ähre än på Siön i sorgh/ och måste fölia/
 Dyt oss sidst drifwa kan den wilde wind och bölia.
 Nu lefwer säl/ och när medh Ehr mon wäl tilstå/
 Så täncker på vårt Skep/ hwar det skal lända på.

Skeppet i den säkra
 hamnen
 (Bor. s. 95)

'Frieriet som en farofylld seglats' och ännu mer 'äktenskapet som den säkra hamnen' skulle snart bli populära teman i svenskspråkig bröllopsdiktning.¹⁰¹

Det pindariska odet av Johannes J. Plagman består som sig bör av strof och motstrof i samma meter och "Epodus", efterstrof, i annan meter. Innehållsligt går odet ut på att bruden är lönen för brudgummens lärda mödor, men här i antikt-mytologisk inklädnad. Med det poetiska hantverket är det inte särskilt väl beställt: rytmen är knagglig och meningsbyggnaden skruvad.

Ulrich Carstenius' dikt har en ganska vällyckad alexandrinform, men är innehållsligt gammalmodig: det handlar här om en lovprisning av brudgummen fram till och med magisterexamen, där *loci a persona* går igenom i kronologisk ordning och bruden, som hos Plagman, ses som mödans lön.¹⁰² Därefter följer lyckönskan riktad till brudgummen, i bibliska vändningar som i de äldre bröllopskrifterna.

I denna Åboskrift finns alltså både gamla och nya drag som tydligen beror på hur poetiskt skickliga de författarna var. Wanæus framstår även denna gång som helt modern både vad gäller metriken och det innehållsliga. Plagman försöker sig på en ambitiös antik modell — han ställer alltså höga anspråk för svenskans räkning — men lyckas ganska illa. Innehållsligt anknyter han till den äldre typ av bröllopskrift som gick ut på lovprisning av brudgummen. Det gör även Carstenius, som applicerar lovtalsmodellen med tröttsam utförlighet. Men i gengäld har han god hand med det moderna versmåttet alexandrin.

Ännu en kollektiv Åboskrift gäller bröllopet mellan hovrättsaktuarien Laurentius Vigelius och handelsmannadottern Margareta Plagman 1656. Sju författare, tydligen alla studenter, har bidragit, de flesta med inslag av likartad typ: såväl allmänt inriktade dikter om giftermåls nytta (ämnet *in genere*) som personanknutna dikter (ämnet *in specie*, som anagramdikter och akrostikondikter). Bidragen är oftast avslutade med lyckönskan. Det ser därför ut som om de sju författarna först tänkt hylla brudparet var för sig med skrifter som i huvudsak följde genremodellen, men till slut bestämt sig för att gå samman i en enda omfattande kollektiv skrift. Den innehåller dikter på latin (distikon och hexameter), på svenska (visa, alexandrindikter, sonetter) och tyska (ekodikt, figurdikt) samt ett kort *votum* på finska¹⁰³. För de svenska inslagen svarar Gustaf Æimæus, Pet-

¹⁰¹ Det mest kända exemplet är väl Lucidors bröllopskrift *Gilliare Kwaal* 1669. I sin genomgång till Svea Hovrätt av diktens källor nämner Lucidor dock varken Heinsius' eller Wanæus' bidrag inom denna repertoar.

¹⁰² Även om Carstenius inte är på långt när lika utförlig som Bureus om Skytte, finns det alltså en hel del här som påminner om den första bröllopskriften på svenska.

¹⁰³ Språket tycks ha uppfattats som lägre än den nu emanciperade svenskan, eftersom det gäller just det inslag som man i de äldre bröllopskrifterna kunde tänka sig att avfatta på svenska.

rus Wanæus, Johannes J. Plagman (brudens bror och författare till odet i den nyss behandlade skriften) och Johannes Petri Plagman (släkting till bruden).¹⁰⁴

Första svenska inslaget är visformat, med melodihänvisning till en känd tysk herdevisa.¹⁰⁵ Æimæleus har tydligtvis velat skriva 'modernt', vilket inte alltid har lyckats. Innehållsligt är visan modern i det att den involverar antik mytologi. Tematisk utgångspunkt är 'årstiden för bröllopet':

Medan nu kall Hösten lijder/
winteren med köld oc fråst/
Framlijden Sommaren blijder/
Medh sin liufigheet och lust/
Alle tingh the nu twångh lijdhä/
På Jordennes Cretz så wijdhä/
Doch *Venus* i fägringh stoor/
Ähn emoot winteren groor.

De båda sista raderna är ett omkväde, som med lätta variationer återkommer i varje strof. Det beskrivs hur vintern plågar träd och växter, djur, fåglar och fiskar, och att många söker sig maka för värmens skull när kölden börjar bli svår. Så har också brudgummen gjort, sägs det därefter, och bruden kommer att bli hans "frögd och hiertans tröst" under alla årstider, liksom han hennes. Så följer inom diktens ram en lyckönskan utan religiösa inslag och därefter anropas muserna, som ombeds ställa till med spel och dans, liksom de unga "bussar" och "dockor" som ska tråda dansen och som också de snart blir gifta, "Ty *Venus* i fägringh stoor Än emoot Winteren groor." Visan är också en akrostikondikt: initialerna på första raden i varje strof bildar brudens namn. Temat 'äktenskap hjälper mot kölden', som längre fram skulle bli vanligt i vinterskrifter, har vi redan mött.

Petrus Wanæus, som alltså redan dykt upp i materialet med svenska bidrag 1648 och 1656, har här två dikter på svenska, en alexandrindikt och en sonett¹⁰⁶. I första dikten ursäktar han sig först för sin oförmåga och prisar sedan äktenskapet, som "qwarhåller Jorden vthi sin gamla gång", och kärleken, som "Gör Honing vthaff/ galla/ försuckrar Suckan swår" och blomstrar mitt i kalla vintern. En lyckönskan om glädje på jorden och fröjd i himlen följer, och dikten avslutas med en liten gåtliknande anspelning på den kommande bröllopsnatten:

O sköne Brudh/ Ehr ähra/ Ehr Tucht och zierligheet/
Måst' nu det kortwill lära/ thet man tijger/ doch weet.

¹⁰⁴ Övriga författare är Henricus von Börger, Andreas Johannis Forsman och Magnus Nicolai Ringh.

¹⁰⁵ "Siunges/ Såsom *Daphnis* gieng fur wenig Tagen etc."

¹⁰⁶ Till skillnad från 1648 vet Wanæus alltså nu mycket väl hur en sonett skall se ut.

Men I/ Her Brudgum/ sofwen dock så then långe natt/
Att I åth åhret lofwen Hafwen i Waggan fatt.

Den sonett av Wanæus som följer, som tar upp repertoartemat om Venus' makt över hela världen, och även dagens brudpar, är metriskt sett välfungerande och rimmor också intrikat, abba abba bba bba, men gör ibland visst våld på satsbyggnaden.

Johannes J. Plagmans dikt inleds med anagram på brudens namn, "Palmmar gerna taga", som det är svårt att begripa innebörden av och som återkommer i slutet av den alexandrindikt som följer. Här handlar det om Amors herravälde över andra gudar, och på tal om Apollo refereras också till berättelsen om Dafne som blev "ett Träå så grönt" (författaren tycks mena att hon blev en palm, enligt anagrammet). Brudgummen gör väl i att lyda Amor. Bättre än att plågas varje dag är att söka bot:

Hwar Vng Person bör först sikh **Palmmar gerna leta**
Ty medh them går han frij för all/ olofligh heta/
Begifwe sedhan sikh medh godh troo i ens fampn/
Ehoo Gudh den består. Så får han tryggian hampn.

Avdelningen avslutas med ett kort *votum* med religiös referens och tydligen ännu ett förslag om vad "Palmmar" kan betyda (palmkvistar i himlen). Till skillnad från de andra svenska dikter vi hittills mött, är denna lyckönskan orimlad men taktfast:

Ja! Gudh du högste/
Som desse Vnge
Tw sköne Hiertan
Har nu bebundet/
Giff them all Lycka/
Bortdriff all plåga/
Fåå them och Palmer
Sidst i tit Rijke.

Nästa svenska dikt, av Johannes Petri Plagman, är ännu en sonett, vars rubrik är ett nytt anagram på brudens namn: "Marg plåga reta Man"¹⁰⁷, vilket också återkommer i den knaggligt versifierade och språkligt sett knappt begripliga dikten:

Thet är et medfödt Sinn' hwart diur (här krafftigt lär)
Fast mer beswären Mång en man det draar til Minnes

¹⁰⁷ För att detta skall stämma kallas bruden här för "Plågman".

Marg plåga äfwen An och de Jungfrw **reta**
Antaga detta Råd/ en **Man** sigh vtleta.

Efter sonetten finns ett kort *votum* på fyra rader, där i de två första raderna alla ord börjar med "W" och i de två sista med "P", som brudgummens och brudens efternamn — även dessa rader är svårförståeliga.

Denna Åboskrift kännetecknas alltså av ganska höga ambitioner vad gäller svenskan såväl innehållsligt som versifikatoriskt, men de samarbetande författarna har — utom den skicklige Wanæus — snarare lyckats skriva konstiga än konstfulla dikter på svenska.

Även nästa kollektivt författade bröllopsskrift hör hemma i Åbo. Den är riktad till logikprofessorn Andreas Thuronius därstädes och Sara Meissner från Stockholm i februari 1657. Författarna är lärare och studenter från Åbo, och bland de sistnämnda finns än en gång Petrus Wanæus. De flesta inslagen i skriften är daterade i november 1656, vilket förmodligen beror på det var då författarna skrev dem. Dikterna sändes sedan över till Stockholm, där skriften är tryckt och där bröllopet hölls. Skriften innehåller, förutom de svenska dikter som nedan skall presenteras, dikter och prosa på latin, grekiska och tyska.¹⁰⁸

Författare till den första svenska dikten, på alexandriner, är Martinus Miltoæus. Den börjar som vissa andra Åbodikter vi mött i 'årstiden för bröllopet' och beskriver vinterns köld, hur solen bara är på kort besök, hur Pomonas träd står utan löv och hur isen binder Thetis' vågor. Men Venus har inte lagt ner sin makt, och Cupido spänner alltjämt sin båge. Brudgummen har blivit träffad av hans pil på främmande ort och måste glömma hemlandets "Dockor sköna". Lovprisning av brudgummen följer. Så gratuleras brudparet till att ha fått varandra och tillönskas med bibliska vändningar barn, lycka och evigt liv i himlen, samt att de skall komma välbehållna tillbaka hem till Finland.

Wanæus' alexandrindikt upptar hela fem sidor. Den vänder sig först till sådana som dag och natt plågas av kärlekstyrannen och ber dem jämföra sitt eget eländiga tillstånd med brudparets lyckliga. Denna motsats blir ett genomgående tema i det följande. De kärlekskranka spelar huvudrollen och beskrivs på petrar-kistiskt vis, först med anknytning till segelbilden från Wanæus' ovan nämnda Heinsiusöversättning:

I segla i ett Haaff/ medh ångest/ sorg och nödh/
Ther ingen Hampn är til/ ther klippor/ storm och wåghar/
Ehr rasande begär/ med macht Ehr billigt plåghar/
Ther suck Ehrt Segel är/ ther ingen Styreman

¹⁰⁸ Latinska distika av Enevaldus Svenonius, pindariskt ode på grekiska och latin av Ericus Justander, latinsk hexameterdikt av Jacobus Flachsenius, latinsk prosatext och latinska distika med tysk alexandrinversion av Petrus Wanæus.

Anträffat blijr/ på then man sigh förtrösta kan.
 Then kärleek/ then Ehr röhr/ aff fåwitskan vthkåras/
 Then sigh ey mästra kan; är ett förstånd the Dåras/
 The Wijsas oförstånd/ är een behagligh nödh/
 Een liufliger Förgifft/ en egenwilligh Dödh/
 Och een sööt bitterheet/ then städz Ehrt Samweet plågar/
 Then Jupiter och sielf sig emootstå ey wåghar.

Därefter demonstreras hur denna kärlek plågar såväl höga som lärda så att de glömmar "Wapn och Böker" och bara bekymrar sig om att klä sig väl och försöka behaga. Man måste smickra sin dam, skicka brev och gåvor, tala illa om medtävlare, dansa, dricka vin och sjunga för henne. Men detta hjälper inte alls, eftersom kvinnor är listiga och beräknande, sminkade och förställda, har en giftig tunga och ett obeständigt väsen. Uppvaktaren vinner därför inget annat än sorg, ånger, förtal, skam, hån, spott, tidsförlust och:

Siukdomar til stort taal/ i Hufwud/ ögon/ Händer
 Darran/ Swimelse/ Styng/ swagh Maga/ swaga länder/
 Och thet som elliest meer aff Frankrijk nämpnes här/¹⁰⁹
 Ther man i synnerheet på Elskogh kunnig är.

Tyvärr är det omöjligt att fly ur Venus' våld. Till främmande land följer hon med och i boken gömmer hon sig också:

Taar man sigh någor an/ begynner at Studera/
 Hwad Book snart finnas kan/ Then som ey mon förmeera
 Then Elskogzlust och Flam? Poeters wijsa är
 Thet Venus med sin Son gör oss så stort beswär.
 Hwad språåk är doch nu til? Hwad Skola är at finna/
 Ther ey blir skrifwit/ lärdt och taalt om then Gudinna?
 Man många Böker seer/ ther i the rätta streek
 At lefla¹¹⁰/ skreffne stå/ medh all then bittre leek.

Det enda säkra är att redan i ungdomen beflita sig om gudsfruktan, dygd och tukt. Och liksom i de flesta av de skrifter på temat 'oförståndiga ungarlar och fåvitska jungfrur' som skulle följa, framställs till sist brudparet i stark kontrast. De nygifta önskas lycka, och ombeds i sin "säkra Roo" tänka på dem som "Altijdh elska skal/ och aldrih niuta får."

Här handlar det alltså om en skrift där de svenska inslagen genomgående är ganska avancerade: versmåttan är moderna, den antika mytologin tar stor plats,

¹⁰⁹ Syftar säkert på den så kallade franska sjukan, syfilis.

¹¹⁰ "Lefla", kurtisera, uppvakta.

repertoartemat 'köld kräver kärlek' utvecklas i en av dikterna, kärleksplågan beskrivs på ett klart petrarkistiskt vis i en annan.

Den kronologiskt sista kollektivt författade skriften från 1650-talet är helt avfattad på svenska. Den gäller bröllopet mellan borgaren och handelsmannen Hans Bachster från Åbo och borgmästardottern Margareta Larsdotter Brochia från samma stad, i oktober 1659. Fem personer, alla tydligen studenter, har bidragit i skriften.

Första bidraget är en alexandrindikt med tillfogat *votum* av upplänningen Olaus O. Sparrman. I dikten lyckönskas brudgummen till att ha fått en brud, begåvad med så många dygder:

Eder kärälsklig Brwdh/ Hans Bachster/ monde wara/
 Een Pärla mycket skön: thet wittnar nampnet klara/
Margarit annat ey betyder/ skåder här
 Än som een kostbar Pärl'/ ädel och mycket skär.

Dikten argumenterar sedan för att bruden till och med är kostbarare än pärlan och slutar med att både Bachster och hans brud nu bör göra sig glada och lustiga. *Votum* är en bön: Gud som har stiftat äktenskapet må bevara deras kärlek, låta dem tillväxa i näringar, ge dem barn och blomma och till sist en plats i sin fröjdesal.

Detta följs av ännu en alexandrindikt, denna gång inrimmad, samt ännu ett *votum* i samma meter av östgöten Andreas E. Hestadius, som inte är lika bra på den nya metriken som Sparrman. Dikten tar upp temat 'Amors makt' och exemplifierar med Hercules, Alexander den store, Æneas, Jason och Medea, Salomo, Absalon, Simson, Sardanapal, Arbactus, Holofernes, Sokrates, den Jacob som tjänade för Rakel och, så klart, brudgummen. Denne uppmanas att glädja sig och musikanterna att stämma upp i sång och på regaler och dulcianer. *Votum* har samma traditionella innehåll som Sparrmans men är mer kortfattat.

Därefter följer en visformad dikt enligt gammal metrik, så rytmiskt knaggig att den påminner om knittel, författad av Samuel Olai, som tar sin utgångspunkt i ett bibelspråk av Salomo, att den är lycklig som vinner en god och dygdig maka, varpå hävdas att Bachster nu fått en sådan. Dikten följs av ett *votum* med traditionellt innehåll, även detta metriskt gammalmodigt.

Fjärde dikten har skrivits av en av brudens bröder, Magnus Larson Brochius. Även den har visform, men är taktfast enligt den nya accentuerande metriken och försedd med såväl inrim som slutrim. Den prisar Gud som skapat äktenskapet och prisar också detta stånd som mest i enlighet med Guds vilja. Den som ska gifta sig bör be Gud om en god maka, som Tobias gjorde och som även Bachster har gjort:

Aff Gudz behagh/ på thenna dagh/
 Är i hans sinne runnit/
 At taga här/ min Syster kiär/
Margaretam til sin maaka;
 Ja hon igen honom til wenn/
 I sitt hierta insluter/
 I lijff och dödh/ i sorgh och nödh/
 Aldrigh honom förskiuter.

Den avslutande delen av dikten är ännu ett *votum* av traditionell typ.

Femte och sista bidraget är en kort men välgjord alexandrindikt, som påstås vara skriven av ännu en, mycket ung, bror till bruden, Johannes Laurentii Brochius — den citeras här i sin helhet:

MIn späda ålder ey/ om ächta ståndh att skrifwa
 Migh effterlåta wil; ty låter jagh thet blifwa:
 Allenast medh ett ordh/ aff troget hierta önska
 Wil jagh Brudhgum och Brudh/ at the må stadigt grönska/
 Vthi Gudz kunskap reen/ ochså ther hoos sigh ställa/
 I thenna världen här/ at Gudh må wedergiälla
 Them medh ett ewigt lijff/ i then himmelske frögden/
 Medh sijn vthkoradh barn/ hoos Christum vthi högden.

Även om brodern var för ung för att skriva om giftermål var han tydligen inte för ung för att predika!

I skriften till Bachster-Brochia blandas alltså gammalt och nytt, såväl metriskt som när det gäller innehållet: lovprisning av äktenskapet med hjälp av bibliskt-kristet stoff finns sida vid sida med stoff ur den modernare repertoaren, som att ta utgångspunkt i 'namnet' eller utveckla temat 'Amors makt'. Fyra av författarna har också tillämpat genremodellen, men detta sker alltså bara inom ramen för deras enskilda bidrag.

IV. 2. 3 Bröllopsskrifter med kortare svenska inslag

Bröllopsskrifterna med kortare svenska inslag gås nedan igenom ganska summariskt, utifrån författarna (enskilda eller kollektiv) och i kronologisk ordning. Bakom två skrifter med kortare svenska inslag står enskilda författare och bakom de övriga sju författarkollektiv i universitetsmiljö. Alla skrifterna av den sistnämnda typen riktar sig till brudpar ur gruppen skolmän/präster.

Första skriften av en enskild författare, Petrus D. Påffwe, gäller det ofrälse ståndspersonsparet Heinrich Heistermann och Christina Knutsdotter 1655. Den har grekisk/svensk titel och innehåller utöver det svenska inslaget latinska bibel-

ord, en latinsk lyckönskan och en avslutande latinsk prosaoration. Det svenska inslaget är två akrostikondikter, den ena på brudgummens namn och lagd i hans mun, den andra på på brudens och i hennes mun. Dikterna är visor med den äldre typen av metrik, men avviker från de gamla normerna genom att ta upp ett antikt-mytologiskt ämne: hur Venus och Cupido åstadkommer att kärleken uppväcks mellan brudgum och brud.

Den andra skriften, från samma år, till det lärda brudparet Olaus Rudbeckius och Vendela Lohrman, är skriven av Samuel Johannis Westhiius Nycopensis och består av en latinsk prosainledning, ett latinskt versifierat samtal mellan "*Sponsus*" och "*Sponsa*" (brudgum och brud) och en svensk dikt på en sida som avslutas med lyckönskan. Den svenska dikten är av övervägande världslig art och skriven på alexandrin, men innehållsligt gammalmodig i det att den lovpri-sar äktaståndet och ser bruden som lön för brudgummens lärda mödor. Westhiius har synbarligen bemödat sig om att få alexandrinen regelbunden, vilket tyvärr på sina ställen har gått ut över begripligheten.

Så till de sju kollektivt författade skrifterna.

De svenska inslagen i skrifterna till brudparen Andreas Magni Bilwer och Maria Pastor 1653, till Johannes Lilliewaan och Catharina Muur 1656 och till Johannes Christiernin och Magdalena Simonia 1659, är av den äldre typen: med bibliskt-kristna ämnen, vis- eller psalmform och en äldre typ av metrik. Det svenska inslaget i skriften till dubbelbröllopet mellan Samuel Reuter och Margareta Vogel samt Johannes G. Forselius och Elena Vogel 1654 är likaså kristet, men det handlar inte här om någon dikt utan om en predikan på prosa. Skriften till Enevaldus Svenonius och Susanna Gyllenstålpe 1657 innehåller grekiska bibelspråk, dikter och prosa på latin samt en kortare svensk dikt. För den sistnämnda, på alexandriner, svarar Laurentius A. Fösinger. Formellt är den utan brister, men innehållsligt traditionell: den hävdar att bruden är lönen för brudgummens lärda mödor och avslutas med en kristet inriktad lyckönskan.

Mer modern är skriften till kyrkoherden Zacharias Lundius och kyrkoherdedottern Elisabetha Klingia i Arboga i juni 1656. Bidragsgivarna, vänner från Strängnäs, har sammanfogat ett latinskt prosatal¹¹¹, en latinsk dikt¹¹², ett latinskt *votum*¹¹³ och en svensk, med noter försedd sång (med anvisningen "*Ballet*" över noterna), den sistnämnda av Samuel Westhiius Nycopensis. Tyvärr är skriften så skadad att sångens sista del är förstörd. Men så pass mycket resterar dock att man kan se att den välgjorda och konstfullt formade dikten tar sin utgångspunkt i tidpunkten för bröllopet, vilket resulterar i en naturskildring, liksom att den tydligt — att döma av omkvädet — till slut skall komma in på något berömande som har med brudgummens lärdom att göra. De båda första stroforna citeras nedan som ett smakprov:

¹¹¹ Av Gustavus J. Olieqwest.

¹¹² Av Nicolaus J. Olieqwest.

¹¹³ Av Johannes O. Luth.

Then fagre Sommartijdh/ nu för vår Ögon står/
 Aff hwilkens fågring oss stoor Lust til handa gåår.
 Och Trumpenheet driffs aff/ som swarta blodet såår.
 Ey fins Haffwet Will/
 Hwälfwas aff och til/
 Vthan som en Spegel ligger still.
 Himlens höga tält/
 Medh Liws/ Stiärnor stält/
 Bläncker aldramäst kring wijde fält.
 Men then ey Wijssdom haar/ kallas doch Lärd/
 Lijcknas widh Barn/ hwilket bardt Swärd/
 Förer j Handen/ men äret ey wärd.

All marken står i floor/ och är fast kostligh klädd/
 Medh Sommorfärgan sin/ at vndran gör oss rädd/
 Alt för the färgor mång ey skillias någon brädd/
 Skogens fågring gröön/
 Är och träffligh skiön/
 Säd och grödna stånda effter Böön/
 Diuren stoor och småå/
 Hwijlas/ jämwäl fåå¹¹⁴/
 Ibland guula blomster hwijta och blåå.
 Men then etc.

Intressant är också skriften till ett brudpar i Åbo, Claudius Holstius, depositor¹¹⁵ vid universitetet, och kyrkoherdedottern Anna Brennera i maj 1659. Den innehåller, förutom fyra latinska dikter av olika författare¹¹⁶, två svenska bidrag: en alexandrindikt av Jacobus Flachsenius och en hexameterdikt av Johannes Flachsenius, tydligen bröder. Jacobus' alexandrindikt tar sin utgångspunkt i tiden för bröllopet och utarbetar detta till en beskrivning av hur Venus utnyttjar

¹¹⁴ Bör väl vara 'så'.

¹¹⁵ Depositionen var, enligt Sten Lindroth, "den officiella akt, med vilken den ohysade djäknens före inskrivningen i universitetets matrikel upptogs i den akademiska gemenskapen. En 'depositor', utsedd av konsistoriet, ledde det glada skådespelet". Från Uppsala berättar Lindroth: "Den hiskligt utstyrde depositorn drev med en lång träyxa in djäknarna, prydda med brokiga lappar, horn, åsneöron och svinbetar, syftande på deras djuriska tillstånd. Efter allsköns gäckerier befriade han delinkventerna från deras attribut med hjälp av passande verktyg: en tång av trä, en såg och en hyvel; salt lades på deras tunga och vin gjöts på deras huvuden, varpå de förklarades för fria studenter." Lindroth, S., *Svensk lärdomshistoria. Stormaktstiden*, Stockholm 1975, s. 40.

¹¹⁶ Författare till dessa dikter är Johannes Samuelis Örn, Henricus M. Stigzelius och Andreas Hestadius.

naturens värme för att utbreda kärleken. Rytm och rim träffas väl, fast ibland med hjälp av ganska våldsamma överklivningar, som synes av följande utdrag:

Ty är ey *Venus* seen sitt rikets gräntzer widt
 Vthföra/ på den tijdh/ när det står göra fridt.
 När Solen medh sitt skeen gör hårda hiertan weeka/
 Och låckar vnga mång' hwar annan gunst ey neeka.
 Ty fölier/ för en Dam sin kärleek Sommartijdh
 Vpteckia med maneer/ haar wist *audience* medh sigh.
 Det synes icke likt at en möö/ fast än prächtigh/
 Kan wara i sitt sinn' naturen så förmechtigh:
 At hon allena kall när hela werlden warm
 Fins/ hadhe hon förwist der aff allena harm.
 Wäl Ehr o *Holsti* lärddh/ som rätta tijden råka
 Haar kunnat/ kärlecz pijn Ehrt hierta ey kan bråka.
 En önsklig enda haar eert godh' *intent* nu nådt;
 En maka from aff Gudh haan i förwisso fådt.

Johannes har för sin hexameter tagit visst stöd hos Stiernhielm, och måste sägas vara skicklig i jämförelse med övriga bröllopsdiktande hexameterpoeter från 1650-talet, även om meningsbyggnaden ibland misshandlas för att få metern att flyta. Dikten knyter an till Jacobus' dikt genom att välja ett motsatt anslag, vintern, och ett motsatt ämne, den ogifte. Det 'ensliga ståndet' liknar vintern, påstår diktjaget, och beskriver sedan kortfattat och konkret hur "en ensligh han kryper i sängen/ Darrar och ryser förhårdt/ sig kröker och sweper i pälsen." Sedan berättas om hur *Venus* "arla och seent" plågar unga män med kärlekskval. Dikten fortsätter med att berätta att även damer lider samma plåga — jag citerar härifrån fram till slutet, där det finns en lyckönskan, bibelalluderande men inte särskilt religiös:

Samme lagh hafwer försan hwar käck och deyeligh dama
 Kärleecz full stijger hon fram/ med skalcke *Cupidinis* pijlar
 Sargat och skuten i bröst/ och lengtar the måtte fördempas;
 Suckar ty¹¹⁷ hwarie stund/ den winteren måtte fullendas
 Och i ächta brwdsäng' den liuflige sommaren niuta
 Innerligh frögdar ehr ty Her Brudgum/ bruden och sköna.
 Eder den skarpe/ kall frost medh sommarens värma förblidkas/
 Sofwer och blifwer ett kött/ ett blodh/ opwärmer hwarannan/
 Kärleek är ächtenskapz prijs hon öfwas på bygden i Staden.
 Detta ty bringer på baan/ lil *Holstius*¹¹⁸ springer på gålfwet/

¹¹⁷ "Ty" betyder troligen ity, därför.

¹¹⁸ Orden skall nog tolkas som att lille *Holstius* springer på golvet (om ett år).

Den ehrt hierta med lust/ och hwset medh glädie opfyller.
 Lefwer i sämio och frögd/ til des gråhåren i nackan
 Wäxa¹¹⁹ Gudz nådhe ehrt hws och syslorna andra bijwiste
 Och ledsage medh sig til Abram/ Isaak och Jacob/
 Sittia medh dem til bordz och niuta the himmelska rätter!

Även i denna skrift nyttjas alltså svenskan på ett modernt sätt: förutom alexandrinen finns den statustyngda hexametern, antik mytologi förekommer, utgångspunkt för den ena svenska dikten är årstiden för bröllopet med värme och den andra tar på *pro & contravis* upp vintern och knyter denna årstid till det ogifta ståndet.

IV. 2. 4 1650-talet, summering

Trots att svenska språket på 1650-talet ännu inte hade blivit bröllopsdiktningens huvudspråk, framstår språket som helt och fullt emanciperat i flertalet skrifter där det används. En förändring som inte har berörts ovan är den att bröllopskrifter på svenska eller med svenska inslag numera allt oftare förses med svenska titlar: detta gäller för tolv av de 28 skrifterna från decenniet. Att helsvenska skrifter fick titelblad på svenska förvånar knappast, men mer remarkabelt är att två skrifter på latin och svenska också har svenska titelblad. Det visade sig alltså under decenniet, att Arvidi fick rätt i att alla slags ämnen faktiskt kunde tas upp på svenska. Men hos några få bröllopsdiktare levde dock ännu den gamla föreställningen kvar, att svenskan bara passade för vissa slags ämnen, de bibliskt-kristna, som borde avhandlas i vis- eller psalmform.

Genremodellen 'bröllopskrift', som hade dykt upp på svenska i materialet i en skrift från 1645, styr på 1650-talet dispositionen i de flesta av skrifterna på svenska eller med svenska inslag. I skrifter av ensamförfattare förekommer den genomgående, och i skrifterna av kollektiv åtminstone inom ramen för de enskilda bidragen. När det gäller etableringen av genremodellen på svenska är det alltså skrifterna av enskilda författare som har spelat den viktigaste rollen.

Av de tio helsvenska bröllopskrifterna var en skriven av ett författarkollektiv: i denna skrift samsades dikter av äldre med dikter av modernare typ. De nio skrifterna av enskilda författare var alla moderna till såväl innehåll som form utom en enda, Amund Grefwes bröllopskrift från 1658. Det kan säkert förklaras med att Grefwe inte som övriga författare var ung och student utan hade nått förhållandevis mogen ålder: han hade arbetat som tryckare sedan 1635, först i Uppsala, därefter i Nyköping och sedan 1650 med eget tryckeri i Göteborg.¹²⁰

¹¹⁹ Ordet hör till föregående sats och borde ha följts av punkt.

¹²⁰ Engström, G., *Amund Grefwe. Den förste boktryckaren i Göteborg*, Göteborg 1983, s. 11 f.

Av de nio skrifterna med längre svenska inslag var sex skrivna av författarkollektiv: här fanns tre skrifter med såväl äldre som moderna drag och tre i vilka de svenska dikterna genomgående var av den moderna typen. Hur svenskan behandlades berodde på de enskilda bidragsgivarna: i skrifter av kollektiv kunde gamla ämnen och metra omväxla med moderna eller, vilket alltså gällde för hälften av dessa skrifter, helt tillhöra den moderna typen. När det gäller de tre skrifterna med längre svenska inslag av enskilda författare visade sig en vara modern till formen men gammalmodig i fråga om ämne, medan de båda övriga var helt moderna. Samma blandning av gammalmodiga och moderna former fanns i de nio skrifterna med kortare svenska inslag. Några systematiska skillnader mellan skrifter författade av kollektiv eller av enskilda finns inte vad gäller modernitet. Hur pass emanciperad svenskan framstår berodde i första hand på de olika författarnas förmåga.

När det gäller bröllopsskrifternas författare och deras relation till sina adressater visade sig inte mycket ha hänt i förhållande till bröllopsskrifterna från tiden före 1650. När det gäller svenska skrifter/skrifter med svenska inslag blir det visserligen allt vanligare med enskilda författare ju längre fram på decenniet vi kommer. Men detta betydde inte alls att kollektiven spelat ut sin roll — flertalet av skrifterna på latin skrevs fortfarande av författarkollektiv. 1650-tals-skrifterna tycks genomgående ha varit uppvaktningar av personer som författarna hade någon form av relation till, som lärare eller släktingar.

Det finns en svag men tydlig tendens till en större ståndsspridning vad gäller adressaterna till skrifter av enskilda författare. För dessa är också spridningen på bröllops- och tryckorter större än för de kollektivt författade skrifterna. Möjligen kan man av detta dra slutsatsen, att just skrifterna av enskilda upphovsmän var särskilt viktiga för bröllopsdiktingens spridning från universitetsorterna ut över landet.

Fram till 1650 fanns bara en enda författare som medverkat i mer än en skrift på svenska: Daniel Kylander Lincopensis. Under 1650-talet finns flera återkommande författarnamn. Som medarbetare i tre Åboskrifter möter vi den skicklige Petrus Wanæus (som även hade bidragit till en Åboskrift 1648). I vardera två skrifter från samma ort medverkade de inte fullt så skickliga Jacob Flachsenius och Johannes J. Plagman. Bland de enskilda författarna stod den originelle Simon Skagge för två skrifter. Samuel Johannis Westhius Nycopensis har själv författat två skrifter, och står också för svenska inslag i ytterligare två. Fem skickliga författare, med varsin omfattande bröllopsskrift på svenska, moderna såväl vad gäller ämnen som versform, var Olof Forsselius, initialförfattaren "A.S.", Richart Hiesing, Nicolaus Wolff och Michael Grolett.¹²¹

¹²¹ Några personuppgifter för dessa diktare har jag tyvärr inte lyckats finna.

IV. 3 Fram till 1660: om form och innehåll och socialt *decorum*

I bröllopsdiktningen på latin och andra lärda språk var det redan från undersökningsperiodens början så, att bestämda typer av formell repertoar sammanhängde med bestämda typer av innehållslig repertoar enligt principen om *decorum*. Höga och allvarligt syftande inslag, som lovprisningar av brudgummen, fördes fram med hjälp av 'höga' metra som hexameter eller andra stikiska versformer. Det vanligaste versmåttet i latinska bröllopsdiktssammanhang var dock distikon, som låg en smula lägre än hexametern i hierarkin. Valet av detta versmått hängde troligen samman både med att det i antik diktning hade använts för erotiska ämnen och med stilläran, i vars ljus bröllopsdiktningen ju var mindre hög än gravdiktningen. I de latinska bröllopsskrifterna fanns också gudaloger, där de högre gudarna använde stikisk vers medan vissa lägre gudar fick använda sig av strofiska metra, samt raljerande inslag som även de fördes fram i strofisk form.

När det gällde svenska dikter i skrifter på latin eller andra lärda språk var huvudregeln fram till 1650 alltså den, att svenska användes för de bibliskt-kristna inslagen och hade psalmen eller den enkla visan som metrisk modell. Även detta var ett utslag av principen om *decorum*, eftersom svenskan ansågs som ett språk av lägre rang. På 1640-talet skrevs det dock några få och på 1650-talet flera bröllopsskrifter/dikter på svenska som avvek från denna huvudregel. Nu kommer alltså för svenskan nya metra och nya ämnen. Vad gäller flertalet av skrifterna med nya inslag är det dock svårt att se om det alls finns några fasta regler för *decorum* vad gäller förhållandet mellan metrik och innehållslig repertoar. I kollektivt författade skrifter kunde gammal och ny metrik förekomma sida vid sida, gamla metriska former användas oavsett om den innehållsliga repertoaren var bibliskt-kristen eller modernt mytologisk, och modern metrik samspele såväl med bibliskt-kristna som modernt mytologiska ämnen. Även i skrifter/dikter av enskilda författare tycks fasta normer ha saknats. Berättelser om antika gudar kunde framföras i gammaldags psalm- eller visform eller, omvänt, ett bibliskt-kristet innehåll bäras fram av moderna alexandriner. Konstfullheter som akrostika, anagram och figurdikt kunde förekomma såväl i skrifter som både innehållsligt och formellt var gammaldags, i skrifter som i båda avseendena var moderna och i skrifter som blandade gamla och nya drag.

Hos vissa författare kan man dock se försök att samordna modern form och modernt innehåll på svenska med utgångspunkt från *decorum*. Nedan skall de nio helsvenska 1650-talsskrifterna av enskilda författare kort kommenteras i detta avseende.

Simon Skragges båda bröllopsskrifter 1650 och 1652 slår visserligen ett slag för svenskan genom att använda hexameter, men de har knappast ett innehåll som är tillräckligt högt, allvarligt och objektivt för att riktigt väl motsvara detta versmått. I Olof Forsselius' skrift 1652 finns däremot en tydlig anpassning

mellan metrisk och innehållslig repertoar. När diktjaget beskriver de märkliga ting som timar i Kopparberg när de antika gudarna flyttar dit sker detta på alexandriner. På alexandriner talar sedan också Jupiter, Diana och Charitas (kristen kärlek), medan de mindre vördnadsbjudande gudomligheter som uppträder, som oreaderna eller Flora, får uttrycka sig på strofisk meter. I "A.S."s bröllopsskrift 1657 är inledningen *in genere* avfattad på alexandriner. Alexandriner förekommer även i slutet där "Author" själv tar till orda med en lyckönskan. Alexandrin var ett stikiskt och därmed relativt högt versmått, men bör ändå ses som passande, eftersom det kom att bli 'basversmåttet', i all synnerhet i de allmänna delarna, i svenskspråkig bröllopsdiktning framöver, även då ämnet var lika konkret och drastiskt som hos "A.S.". När brudgummen får ordet används strofisk odeform. Ämnet är visserligen till stora delar det samma, men bytet av metrum verkar adekvat i och med att det annonserar att det nu är en annan än författarrösten som talar. I Nicolaus Wolffs bröllopsskrift 1658 finns en liknande typ av anpassning. I avsnittet *in genere* används alexandriner, när brudgummen tilltalas sker det i strofisk dikt, och när herdar och herdinnor sjunger en avslutningssång sker också detta i strofisk form — metern visar ju dessutom på att det är sång och inte tal det är fråga om.

Om Amund Grefwes skrift 1658 har det ovan konstaterats att den är gammalmodig såväl i fråga om innehåll som metrik: dessa passar alltså bra för varandra, men beror snarare på att Grefwe förhåller sig till svenskan på samma sätt som huvuddelen av diktarna före 1650 hade gjort.

Samuel Jönsson Westhius' Nycopensis bröllopsskrift 1658 är modern såväl innehållsligt som formellt. Även i denna skrift märks en tydlig anpassning till *decorum* vad gäller relationen form/innehåll. Den inledande, kristet färgade emblemdikten har en modernt taktfast, men dock psalmform. Diktjagets humoristiska berättelse om Romresan framförs på alexandriner. Den avslutande dialogen mellan Venus och Astrild, försedd med melodihänvisning, har en konstfull, madrigalliknande strofisk form som framstår som kongenial både med dessa gudars art, sjungandet och ämnet. I Richart Hiesings drastiskt berättande bröllopsskrift 1658 om de som inte kan och de som kan sköta älskogsörten används genomgående alexandriner och i Michael Groletts skrift om Cupido som köpman 1659 enbart taktfast strofisk versform i två metriskt likartade dikter. Att den ene har valt stikisk och den andre strofisk versform kan bero på att Hiesing i huvuddelen av sin skrift behandlar sitt ämne *in genere*, då stikisk vers var vanligast, och på att Groletts ämne är en berättelse om en dröm som diktjaget själv säger sig ha haft och alltså har en mer specifik karaktär. Att det finns två dikter i Groletts skrift beror på att han primärt vänder sig till två olika publikker: i första dikten till alla närvarande vid bröllopet och i den andra till brudgum och brud.

Som vi såg i kapitel III, tabell 2, kom ståndsspridningen i fråga om adressater aldrig att bli särskilt stor under perioden fram till 1660. Skolmän/präster var både den dominerande och från decennium till decennium starkast ökande adressatgruppen. Adressaterna till bröllopsskrifter på svenska eller med längre svens-

ka inslag kom fram till 1650 företrädesvis ur de 'olärda' grupperna (alltså adel, ofrälse ståndspersoner och borgare), men på 1650-talet kunde sådana skrifter också gälla brudpar ur gruppen skolmän/präster. Att de lärda grupperna fick skrifter på lärda språk och de 'olärda' skrifter på svenska är naturligtvis en effekt av *decorum*, tillämpat på ett socialt plan. Men begreppet socialt *decorum* brukar normalt avse att litterära texter i själva sin utformning gör skillnad på stånd, alltså att skrifternas innehållsliga och formella 'höjd' har anpassats till adressaternas 'höjd' på samhällsstegen. Vid mina genomgångar av skrifterna/diktarna på svenska har jag ständigt frågat mig om någon sådan anpassning kan spåras under perioden fram till 1660. Den finns i ett enda fall, i Forsselius skrift till det adliga brudparet Bäfwerfeldt-Bergengren, där de antika gudarna har flyttat till Sverige och inte, som hos Skragge i skriften till prästparet, bara tycks vara på tillfälligt besök. Att det ännu finns så litet av dessa ståndsskillnader beror säkert på, att adressaterna fortfarande i huvudsak tillhörde en socialt förhållandevis homogen grupp.¹²²

Socialt *decorum* var alltså ingen stor sak inom bröllopsdiktningen i Sverige fram till 1660. Detta negativa resultat är likafullt intressant med tanke på hur denna aspekt av bröllopsdiktningen skulle utvecklas framöver, när den stora huvuddelen av adressaterna inte längre hörde hemma inom universitetsvärlden.

¹²² Vernon Hall skriver om socialt *decorum* i *Renaissance Literary Criticism* s. 57: "The maintenance of social distinctions necessitated the observance of decorum" och att "decorum is essentially a class concept and cannot be understood except as such".

V. BRÖLLOPSDIKTNING SOM REPERTOARDIKTNING

Att något som man kan kalla för repertoarer förekom och togs i bruk medges av de flesta forskare som arbetat med äldre svensk diktning — det påpekas till exempel ständigt att vissa tematiker är synnerligen vanliga — men insikten har trots detta knappast alls satt några spår i forskningen. När det gäller återkommande tematiker sitter i stället komparationen i högsätet. Forskningsfrågan blir därmed den om vilken specifik annan dikt/diktare som den undersökta texten imiterar eller utgår från. Jag lånar två typiska exempel på förhållningssättet till denna problematik ur diskussionerna om den anonyma *Bröllops beswärs Ihugkommelse*, troligen författad på 1660-talet. Här är det först Per Wieselgren som jämför dikten med en skrift till ett bröllop i Härnösand 1657 och sedan lyfter fram och avvisar några andra källor av mer vördnadsvärd ålder¹:

Beröringspunkter mellan Brb [*Bröllops beswärs Ihugkommelse*] och härnösandsdikten föreligga då det gäller det inledande partiet om vårens livgivande ankomst och naturens uppvaknande. Jag var först inne på tanken, att dessa paralleller kunde förklaras såsom reminiscenser från samma källa, i så fall Palingenii Zodiacus Vitæ men efter att ha slagit i Palingenius kan jag icke upprätthålla denna åsikt. Inte heller Ovidius (andra boken av *Metamorphoserna*) kan vara den gemensamma källan, även om Brb kan ha inspireras här och där genom minnen av denna diktbok.

Bernt Olsson resonerar på ett ganska likartat sätt om samma dikt i förhållande till Eustache Deschamps medeltida dikt *Miroir de mariage*, tryckt först i vår egen tid²:

Förvånande är emellertid den att utformning av vissa motiv, som mest liknar den vi har i Bröllops besvär, finns i dikter, som man ogärna vill tro att Bröllops beswärs författare har kunnat känna till. Det gäller särskilt de stora överensstämmelserna mellan Bröllops besvär och *Miroir de mariage*. Ingen av de latinska eller tyska dikter från 1500-talet, som vi undersökt, har haft alla de detaljer som finns i dessa dikter. Här får man nog räkna med någon förmedlande dikt, som inte gått att spåra och som eventuellt rentav är förlorad.

¹ Wieselgren, P., *Bröllopskväden på hexameter*, Lund 1961, s. 5 f.

² Olsson, *Bröllops besvär II*: dikterna jämförs s. 57 ff och citatet är hämtat från s. 76.

Min kommentar till dessa exempel måste, som framgått av denna boks inledning liksom av föregående kapitel, vara att det inte är meningsfullt att söka denna typ av enstaka och enskilda förebilder. Det är de gemensamma repertoarerna som gör att olika skrifter/dikter påminner så starkt om varandra. Diktarna var normalt inte inriktade på att låna sitt stoff ur vissa utvalda verk. De begagnade sig i stället av repertoarer som de mer eller mindre fullständigt hade införlivat och som de sedan, vid behov, kunde komplettera med hjälp av andra diktares texter, som de tyckte lade ut den aktuella repertoaren bättre än de själva förmådde.

Detta kapitel är tänkt som en fördjupad inledning till det studium av bröllopsdiktsrepertoarer som blir ämnet för de fem följande kapitlen. Jag skall först nalkas ämnet repertoarer på ett teoretiskt plan, med utgångspunkt från tankekomplexet muntligt och skriftligt orienterad litteratur samt förhållandet mellan repertoar och tradition. Därefter följer några teoretiska och metodiska överväganden kring hur jag har undersökt repertoarerna i materialet och avser att redovisa dem i kapitlen som följer. Sist i kapitlet finns en summering av de repertoarer vi redan har mött i det primärt litteraturhistoriskt upplagda kapitlet om den svenska bröllopsdiktningen fram till 1660.

V. 1 Muntligt och skriftligt, repertoar och tradition

Repertoardiktningen brukar bestämmas som klassicistisk, eftersom den ju ständigt återbrukar det litterära arvet, både från de antika latinska poeterna och de moderna diktare som i sin tur hade imiterat dessa på latin eller på något av folkspråken. Men minst lika påfallande som den genomgående inriktningen på att följa föregångare var detta, att det ständigt var nya och aktuella poetiska behov — ännu ett bröllop, ännu en begravning, ännu en utnämning — som gav anledning till återbruket av repertoaren. Repertoarens saker och former användes i ständigt nya sammanhang, som så att säga 'samtidiggjorde' dem. Därför kan det sägas att repertoardiktningsens förhållande till det litterära arvet visserligen var tillbakablickande, men också genomsyrat av aktualitet.

Trycker man för hårt på aspekten att repertoardiktningen är 'traditionell' löper man risken att se den som något annat än vad den var. Traditionell förutsätter ju att det finns en tradition att förhålla sig till. Men, som jag har kommit att uppfatta saken, var det just en sådan som inte fanns — eller i varje fall inte färdigutbildad som tradition — när diktningen hade karaktären av repertoardiktning. Jag vill till och med hävda, att det är just avsaknaden av tradition som ligger till grund för själva fenomenet repertoardiktning. För att förklara vad jag menar vill jag här först orientera om några resultat från forskningen om muntligt respektive skriftligt orienterad kultur och litteratur.

I denna forskning brukar det påpekas att muntligt präglade former, förhållningssätt och tankemodeller levde kvar mycket länge inom den skrivna litteratu-

ren. Walter J. Ong hävdar, om engelsk litteratur, att det var först med romantiken som de av kvardröjande muntlighet påverkade tanke- och uttrycksvanorna "effektivt utplånades"³. Muntlighetens motståndskraft knyter Ong i första hand till den klassiska retorikens fortlevnad, eftersom retoriken ju i hög grad var inriktad just på muntlig framställning. Jan Lindhardt kompletterar med andra förklaringsgrunder. Den lärda kulturen hade redan under medeltiden hunnit bli starkt skriftspråkligt präglad, hävdar han, men den folkliga kulturen var fortfarande muntlig, och till detta anpassade sig kyrkan i sin undervisning och förkunelse. Gränsen mellan lärd skriftspråklighet å den ena sidan och folklig muntlig kultur å den andra drogs därmed upp av latinet. Den nationalspråkliga muntligheten hotades därmed, hävdar Lindhardt, först då nationalspråken började tas i bruk som litteraturspråk under renässansen.⁴ För den svenskspråkiga litteraturens del inträffar ju denna renässans inte förrän kring mitten av 1600-talet.

Att det just är skriftligheten som skapar ett historie- och därmed också ett traditionsmedvetande understryks av både Ong och Lindhardt. I en rent muntlig kultur är allting egentligen samtida, hävdar de — ingen tar ordet för att berätta något som inte är relevant här och nu, både för den som talar och den som lyssnar. I en sådan kultur är man, skriver Lindhardt, inte medveten om att den tradition man förvaltar är just en tradition, eftersom man bara upplever den i dess samtida, ickefrämmande eller ickehistoriska aspekt. Det är skriften som sätter människor i stånd att skilja på förr och nu på ett nytt sätt, i och med det att den bevarar även sådant det levande minnet inte bevarar. Det skrivna kan, skriver Lindhardt, "vise mig, hvad jeg mente i går eller for et år siden, hvis jeg har skrevet det ned — uanset jeg mener noget helt andet i dag. Det er denne historiske dimension af fremmedhed, som bliver muliggjort ved skriften." "Begrebet tradition kan således anskues som et fænomen, der er betinget af skriften", summerar han denna sin tanke.⁵

Repertoardiktningens sätt att förhålla sig till det litterära arvet har många likheter med de förhållningssätt, som enligt Ong och Lindhardt kännetecknar muntligt präglade kulturer. Man återbrukar det ärvda — men för nya inlägg i nya aktuella situationer. De äldre diktarnas hållning till repertoaren liknar därmed också, vill jag tillfoga med något som jag uppfattar som en belysande parallell, på många sätt vårt eget förhållningssätt till vad Ferdinand de Saussure kallade *la langue*, språket som system, de byggstenar av ord och former som vårt dagliga 'språkande' — *parole* — byggs upp av. I båda fallen tas ju kulturellt traderade saker och former i bruk i nya yttranden med relevans för nya lyssnare i nya situationer. För oss framstår det språkliga material som vi återbrukar som något som visserligen kan sägas ha en historia men som vid själva användandet

³ Ong, W.J., *Muntlig och skriftlig kultur. Teknologiseringen av ordet*, Göteborg 1990, s. 40. Längre fram, s. 54, preciseras detta till "fram till romantiken, ja, t.o.m. ännu längre."

⁴ Lindhardt, J., *Tale og skrift — to kulturer*, København 1989, s. 115 ff.

⁵ Lindhardt, a.a. s. 103 ff.

alls inte uppfattas i någon historisk dimension.⁶ Så kan man också tänka sig att repertoardiktarna förhöll sig till repertoaren.

En kulturell eller litterär repertoar kan därmed förstås som en delad och tidlös uppfattad resurs, ett särskilt språk på en högre nivå än det vardagliga språket. Repertoaren tillhörde nuet, och ägdes — om man håller sig till de bokligt utbildade — av ingen eller av alla gemensamt.⁷

Lindhardt har påpekat att studiet av förhållandet muntligt/skriftligt ibland kan ge nya insikter om medvetandeförändringarnas natur, på det sättet att "det ikke blot er selve årsagerne, som klarlægges, men nok så meget indholdet, der fastlægges."⁸ Detta gäller, menar jag, i synnerlig grad för den här skisserade synen på repertoardiktning.

Skriftliggörandet var, skriver Ong, en irreversibel process som omstrukturerade det mänskliga medvetandet.⁹ För Ong är boktryckarkonsten den viktigaste förändringsagenten, därför att den gav de skrivna orden en rumslighet, som de inte tidigare hade haft: "Boktryckarkonsten placerar orden i rummet på ett mer obevekligt sätt än skrivkonsten någonsin gjort."¹⁰ Jag vill därtill foga, att även förekomsten av allt fler tryckta verk på allt fler händer bör ha bidragit till att placera in de litterära sakerna och formerna i en slags historisk dimension. De tryckta verkens ord återgick visserligen på från början gemensamma repertoarer, men framstod, inplacerade i verk försedda med årtal och författarnamn, i varje fall på sikt, som 'tidigare sagda ord', knutna till bestämda upphovspersoner och till situationer i en annan tid än den som var förhanden vid läsandet.

Det var, menar jag i anslutning till Ong och Lindhardt, en sådan medvetandeförändrande process som medförde, att det litterära arvet blev till tradition i vår mening av begreppet. Visst var det möjligt att ägna sig åt litterärt återbruk

⁶ I Mary Carruthers' tankeväckande *The Book of Memory. A Study of Memory in Medieval Culture*, Cambridge m.fl. orter 1990, slås fast, att ingenting kännetecknar medeltiden så tydligt som "the utter indifference to the pastness of the past", att ingen ansåg just den aspekten av det förflutna som särskilt viktig, just därför att det förflutna ständigt hölls aktuellt genom att det filtrerades genom de samtidas minnen; se kap. "Memory and authority", s. 189-220. Ett liknande förhållningssätt levde alltså, menar jag, kvar ännu under 1600-talet när det gäller det litterära arvet.

⁷ Gian Biagio Conte är inne på samma tankar i sin bok om allusioner i romersk litteratur, fast han kallar repertoaren för tradition: "A more rigorous definition of this tradition may perhaps be given by calling it a poetic language, a system of literary conventions, motifs, ideas, and expressions, with its laws and constraints, that each 'speaker' (writer) will use in his or her own way." Conte, G.B., *Genre and Poetic Memory in Virgil and other Latin Poets*, Ithaca & London 1986, s. 37.

⁸ Lindhardt, a.a. s. 31.

⁹ Ong, a.a. kapitel 4. Ong koncentrerar sig framför allt på de teknologiskt betingade förändringar som skriftligheten medförde, Lindhardt mer på de idéhistoriska konsekvenserna av processen. Jag tänker inte vidare fördjupa mig i någotdera utan hänvisar till de båda författarnas arbeten.

¹⁰ Ong, a.a. s. 141.

även sedan repertoaren blivit tradition, men effekten av detta blev långsamt en annan än på repertoardiktningens tid. Nu handlade det inte längre om att utnyttja en tidlös och gemensam resurs, utan om lån av en annans ord och en annan tids uttryck. När det litterära arvet blev till tradition förlorade det sin tidlösa användbarhet som repertoar, som ett för alla bokligt bildade tillgängligt språk av andra graden.

Ett av flera tecken på en övergång till en mer skriftligt orienterad syn på textproduktion syns i retorikhandböckernas behandling av det första och det tredje av de retoriska arbetsmomenten, *inventio* och *elocutio*. Som bland andra Jørgen Fafner påpekat finner man här, från 1600-talet och framåt, över hela Europa en tendens att kraftigt minska ner på avsnitten om *inventio* och att i stället utöka behandlingen av *elocutio*.¹¹ I G.J. Vossius' elementära retoriklärobok, som användes i de svenska skolorna från mitten av 1600-talet ända fram till mitten av 1800-talet, finns samma omorientering. Från och med upplagan Strängnäs 1674 har — utan att detta anges på något särskilt sätt — det mesta av kapitlet om *inventio* strukits: i den första allmänna delen gäller detta all undervisning om hur talaren finner sina saker med hjälp av *loci* och i den senare, specifikt inriktade delen, hela det långa avsnitt där Vossius går igenom hur man gör *inventio* för olika typer av tal¹².

Fafner knyter denna förändring till Francis Bacon, ramismen och Descartes och till den för dessa filosofer gemensamma drömmen om ett vetenskapsspråk renat från allt vad retorik hette, som skulle kunna spegla verkligheten så att säga direkt och göra det möjligt att analysera den med matematisk metod. Men Fafners primärt idéhistoriska förklaring till förändringen kan kompletteras med en som fokuserar på repertoarerna och deras tillbakavitrande i takt med att skriftligheten fick en allt starkare ställning. När repertoarerna omskapades från resurs till tradition — från saker som de bokligt bildade bar med sig i sina egna minnen till saker som uppsöktes i andra författares arbeten — fanns det rimligen inte längre lika stora fynd att göra med hjälp av *loci*, som ju var sökfrågor riktade till det egna minnet. Och om den som skulle skriva ett tal eller en text inte heller längre kände till vilka former som dessa saker tidigare hade ansetts passa för — och dessutom kände allt tydligare krav på att formulera sig så att orden i hans text skulle framstå som 'nya' och egna — bör det med tiden ha blivit allt mer angeläget för retoriklärarna att dra ner på undervisningen om *inventio* och satsa just på *elocutio*, det vill säga att långt noggrannare än tidigare gå igenom vilka ord, bilder och språk- och tankefigurer som en talare eller diktare i det ena eller andra sammanhanget kunde använda sig av.

¹¹ Fafner, J., *Tanke og tale. Den retoriske tradition i Vesteuropa*, København 1982, s. 229-234.

¹² Dessa utslutningar är markerade i min utgåva av Vossius, a.a.; se även bokens "Efterord" s. 42 f.

Dessa förändringar i retorikböckerna — som alltså kan iakttas från 1600-talets början ute i Europa och i en elementär retoriklärobok i Sverige 1674 — verkar peka på att repertoaren, som aktiv och delad minnesresurs, sakta hade börjat erodera långt innan repertoardiktningen med romantiken omformades till en verkdikning. Att repertoaren vid mitten av 1600-talet inte längre, som exempelvis under medeltiden¹³, helt och hållet byggde på minneskunskaper utan också kunde kompletteras genom regler och exemplifieringar framgår av Kindermanns gör-det-själ-v-bok för tyska tillfällesdiktare från 1664 som har presenterats ovan (I. 3). Segebrecht har påpekat att de tyska poetikförfattarna efter 1700 allt mer sällan hänvisar till retorisk teori och till det antika arvet, men i gengäld allt oftare till olika tyskspråkiga förlagor som kunde användas som mönster i de aktuella fallen.¹⁴ Han knyter inte sin iakttagelse till förhållandet muntligt-skriftligt, vilket dock lätt kan göras. Att hänvisningar till repertoaren i form av 'poetisk stenografi' ett stycke in på 1700-talet inte fungerade lika väl i svensk litteratur som under Lucidors 1670-tal framgår klart av Samuel Triewalds "Satyre emot våra Dumma Poeter", 1720, som just verkar rikta sig mot vissa aspekter av repertoardiktning¹⁵:

En har Greska¹⁶ ålderdomen
 Stadigt uti Narre gomen,
 Och förnuft och wett till tråss
 Slänger kring med Atropos,
 Zeus, Mædusa, Sphinx, Megæra,
 Mulciber, Cyclops, Chymæra,
 Ord som Jonas, Mats och Jan
 Mena sku fördrifwa Fan.

Triewald kan uppfattas som 'en ropandes röst i öknen', eftersom han var ganska ensam om denna typ av kritik vid denna tidiga tidpunkt. Men något nytt verkar

¹³ Carruthers, a.a. hävdar, s 27 ff, om ordet *locus* (liksom om det grekiska *topos* som betyder samma sak) att det ursprungligen syftade på de 'platser' i hjärnan där man samlat och genom ett intrikat system av 'etiketter' ordnat de minneskunskaper man införlivat. I kap. "Memory and the book", s 221-257, understryks att böcker, under medeltiden då de fortfarande var handskrivna och sällsynta, bara sågs som ett minneshjälpmiddel bland andra — ett ovanligt säkert och utförligt sätt att 'konservera' sina minneskunskaper på.

¹⁴ Segebrecht, a.a. s 143. Han drar följande slutsats: "'Nachahmung' ist nicht mehr gebunden an ausgedehnte literarische Bildung und Kenntnisse, sie ist kein Ausweis einer intimen Verbundenheit mit der Theorie und Tradition der Poesie, sondern sie wird verfügbar gemacht in Gestalt einer unmittelbar verwendbaren Vorlage, deren Gebrauchswert weniger von der poetischen Musterhaftigkeit der Texte als von ihrer Applizierbarkeit auf die jeweils fällige Gelegenheit abhängt."

¹⁵ Triewalds dikt citeras här efter *Sveriges litteratur II. Renässans och barock*, Stockholm 1965, s. 270.

¹⁶ "Greska", grekiska.

redan vara på gång, och en av de frågor som blir genomgående i min undersökning är vad bröllopsdiktningen kan berätta om övergången från en övervägande muntligt till en övervägande skriftligt bestämd litteratursyn i 1600- och 1700-talens Sverige.

När det litterära arvet slutligt och oåterkalleligt hade blivit till tradition i Lindhardts mening kunde repertoaren — under en lång mellanperiod säkert minst lika ofta uppsökt i skrivna och tryckta texter som i det egna minnet — inte längre ge upphov till en diktning som uppfattades som aktuell och samtida. Det litterära arvets förändring från resurs till tradition är, enligt mitt sätt att se på saken, inte bara huvudorsaken till den litteraturhistoriska utvecklingen från reper-toardiktning till verkdiktning utan också en bakgrund till den höga värderingen av originalitet i den förromantiska och romantiska litteraturen.

V. 2 Att undersöka och redovisa repertoarer: teoretiska och metodiska överväganden

Under den stående rubriken "Metriken" har jag i de kapitel som följer koncentrerat på att ge en översiktlig bild av versifikationen i bröllopsdiktningen från de olika undersökningsperioderna. Därefter följer ännu en stående rubrik, "Repertoarerna: saker och former", som innehåller längre eller kortare analyser av ett stort antal bröllopsskrifter. Här studeras också samspelet mellan de innehållslika och de formella repertoarerna, vad jag kallat internt *decorum*, liksom sambandet mellan repertoarer och externt eller socialt *decorum*, det vill säga med adressaternas olika stånd och villkor. Dessutom tas relevanta aspekter på det ovan diskuterade komplexet muntligt/skriftligt upp i dessa analyser.

Då en 1600- eller 1700-talsdiktare skulle göra en bröllopsskrift hade han — sällan var det en hon — i princip två vägar att gå, hävdades det i bokens inledning: att göra *imitatio* av den typ som brukade förekomma inom reper-toardiktningen, det vill säga aktivt adaptera hela eller delar av någon annan eller några andra diktares verk till en text passande för det tillfälle han ville besjunga, eller att själv inventera diktens saker genom att söka i de så kallade *loci* och därefter presentera det funna inom ramen för en adekvat formell repertoar.

Men så som de retoriska *loci* var konstruerade gav de normalt bara tillgång till enstaka argument. Dessa kunde visserligen amplificeras (förstoras, förmeras) genom att man behandlade olika delaspekter av dem. Men oftast gällde det för diktaren att använda en kombination av ett antal lämpliga *loci* för att få ihop tillräckligt med material för skriften i fråga.¹⁷

¹⁷ Detta gäller generellt, trots att vissa typer av *loci* kunde ge ett flertal argument: vi såg inledningsvis hur Kindermann hänvisade en bröllopsdiktare *in spe* till *locus* 'namnet' och hur nästan hela den tänkta bröllopsdikten kunde ta sitt ursprung just ur detta.

Detta förhållande vill jag anknyta till en tanke som Joachim Dyck tagit upp men inte utvecklat särskilt långt: när en diktare tog sig an ett ämne att skriva om, byggde han, snarare än genom enstaka fritt kombinerbara *loci*, ut ämnet med hjälp av bestämda 'argumentationssystem' som redan fanns färdigutbildade i det litterära arvet. Att sådana system förelåg berodde, enligt Dyck, på att man i äldre tiders retoriskt bestämda diktning nästan aldrig tog upp en sak bara till kort omnämnande utan oftast gjorde den till föremål för en så kallad *enumeratio partium*, 'en genomgång av sakens delar'.¹⁸

De innehållsliga repertoarer som möter i bröllopsdiktningen utgörs faktiskt i många fall av argumentations- eller kanske hellre beskrivningssystem (en bättre benämning därför att systemen visst inte alltid är av argumenterande art). Det handlar dessutom oftast om mer omfattande system än Dycks 'genomgång av sakens delar'. Vissa sakinnehåll drar därtill ofta med sig andra sakinnehåll och bildar större, återkommande helheter tillsammans med dem. I min undersökning av repertoarerna har jag därför valt att, i stället för om *loci* och de argument som dessa anvisar, tala om 'teman' eller 'tematiska etiketter' och om olika typer av repertoarer med en mängd däri ingående 'repertoarsaker'. Min tankebild här är ett antal med etiketter försedda lådor, där etiketten motsvarar temat och innehållet i lådorna de repertoarer, bestående av olika enskilda repertoarsaker, som kunde och ofta brukade användas för att utveckla temat i fråga. De tematiska etiketterna kan man då — precis som skett redan i föregående kapitel, där repertoarerna dock inte var någon huvudsak — framställa som summeringar i rubrikform av en viss tematik, som 'bör man gifta sig eller ej' eller 'våren passar väl för bröllop'. I den tänkta lådan med den förstnämnda etiketten på finner man sådana argument *pro & contra* giftermål som vi mötte i "Tobias vir Peregrinus" bröllopsskrift från 1645, i lådan med våretikettens olika typiska beskrivningar av hur vattnen blir fria från is, hur naturen grönskar, hur Venus eller Cupido låter hela naturen genomsyras av kärlekens värme: gärna specificerat i en *enumeratio partium*, det vill här säga beskrivningar av hur detta drabbar växter, träd, fiskar, fåglar och människor, och till sist även brudparet. De tänkta tematiska etiketterna fungerar alltså, enligt denna modell, som *loci* av en mer utvidgad typ, som pekar ut antingen vad diktare i allmänhet brukade säga om temat i fråga eller vad olika enskilda diktare sagt om just detta tema.¹⁹ I det första fallet handlar

¹⁸ Dyck, a.a. s. 113 f.

¹⁹ Min tankemodell kan ses som en vardagsversion av den minnesteater som, enligt Frances Yates, *The Art of Memory*, London 1966, s. 130 ff, konstruerades av italienaren Giulio Camillo (c:a 1480-1544) som en gåva till franske kungen: en mindre byggnad i form av en romersk teater, men så pass stor att man kunde gå in i den, fylld med utdragbara lådor utmärkta med olika sinnebilder, som hänvisade till innehållet i lådorna. Detta var i sin tur sammanfattningar utifrån Ciceros verk med ambitionen att förmedla all mänsklig kunskap, så att den som gick in i teatern skulle kunna inse och omfatta allt detta. Teatern byggdes faktiskt upp — i Venedig — och överlämnades också till Frankrike, där den fanns på 1550-talet men sedan försvann. En svårförståelig beskrivning av teatern finns, meddelar Yates, i Camillos posthuma *L'idea del teatro dell' eccelen. M. Giulio Camillo*, Venedig 1550.

det om vad jag kallar för uppsökande av den relevanta repertoaren, i det andra antingen om den typ av *imitatio* som man brukade använda sig av inom reper-toardiktningens ram, då man lånade delar av handlingslinjen från en tidigare skrift/dikt och skrev om det hela på ett eget sätt, eller om andra former av inter-textualitet, som *aemulatio*, försök att överträffa en vald förlaga, eller — vilket dock bara möter i några ganska sporadiska fall i materialet — om rena plagiat av andra diktares bröllopsskrifter.

Modellen med de etiketterade lådorna åskådliggör också på ett enkelt sätt hur bröllopsdiktarna kan tänkas ha gått till väga då de sökte och fann de "poetiska halvfabrikat", för att tala med Engdahl, som repertoarerna kunde tillhandahålla: de uppsökte den aktuella lådan och såg efter vad den kunde erbjuda. Tankemodellen bildar utgångspunkt för redovisningarna av repertoarerna i kapitlet som följer, där underrubrikerna oftast utgörs av tematiska etiketter av den typ som nyss beskrivits. Dessa sätts, som i föregående kapitel, inom enkla citattecken, typ 'bör man gifta sig eller ej'. Då och då har jag också i det följande haft behov av att redogöra för andra typer av återkommande inslag i periodens bröllopsdiktning än repertoarer. I sådana fall använder jag mig av underrubriker utan citattecken.

I analyserna av bröllopsdiktsrepertoarer har det ständigt varit fråga om en urvalsprocess i två steg. Det första har varit att bestämma vilka teman från de undersökta decennierna som särskilt bör lyftas fram. Här har jag utgått från två kriterier: temats frekvens och om temat är av särskilt intresse. I andra steget har det handlat om urvalet av bröllopsskrifter för mer ingående analys av tematiken i fråga. Här har representativiteten fungerat som främsta urvalskriterium. Jag har också strävat efter att visa upp de typiska innehållsliga och formella varianterna på mina valda rubrikteman. Eftersom intertextuella relationer bröllops-skrifter emellan ibland kan föreligga, studeras repertoarens varianter i kronologisk ordning.

Av det ovanstående kan man få intryck av att bröllopsskrifter, alltid eller i allmänhet, håller sig till ett enda tema, men så är ingalunda fallet. Det är tvärtom ganska ofta så att bröllopsdiktare kombinerar olika tematiker med varandra. Detta är dessutom ett tillvägagångssätt som blir allt vanligare över tid och som kan ses som ett tecken på bröllopsdiktningens successiva skriftliggörande. Typiskt för muntligt präglad diktning är ju bland annat, enligt Ong, inriktningen på *copia*, att inte säga något med få ord som man kunde säga med många.²⁰ Så länge *copia* sågs som eftersträvansvärt, kunde en bröllopsdiktare, även om han skrev långt, finna tillräckligt med repertoarsaker för sin skrift även om han höll sig till ett eller ett par synnerligen ordrikt framställda teman. Men då *copia*, på grund av den starkare skriftliga inriktningen, inte längre var ett lika användbart grepp, valde diktarna att i stället snabbt beröra ett större antal tematiker. Att re-
dundansen minskade inom bröllopsdiktningen märks för övrigt inte bara på att

²⁰ Ong, a.a. s. 122.

tematikerna successivt blir flera utan också på att — som framgått ovan i inledningarna till avsnitten III. 2-7 — att bröllopsskrifterna som sådana med tiden blev alltmer kortfattade.

I de skrifter som har valts ut som representativa för ett tema är detta alltid ett huvudtema, något som alltså inte hindrar att fler tematiker sätts i spel i skriften. De analyserade skrifterna studeras oftast i sin helhet, varför även olika sidoteman lyfts fram. Utförligheten i analyserna hänger samman med en vilja att ge en någorlunda representativ bild av hur bröllopsskrifter från de aktuella undersökningsperioderna brukar vara uppbyggda. Eftersom mitt material är så stort kompletteras helfigursanalyserna med analyser av och kommentarer kring mindre partier ur andra bröllopsskrifter liksom med uppgifter om temats relativa vanlighet under perioden.

V. 3 Bröllopsdiktsrepertoarer fram till 1660

V. 3. 1 Metriken

Under tiden fram till 1650 tyckte, som vi sett i kapitel IV. 1, majoriteten av de svenska bröllopsdiktarna inte att svenska var ett språk som passade för bröllopsdiktning. Det fanns dock fyra helt svenskspråkiga bröllopsskrifter i materialet från denna tid, och ytterligare arton skrifter med kortare eller längre inslag på svenska (tillsammans utgör dessa skrifter 27 % av materialet från tiden). De som diktade på svenska skrev som regel sina skrifter/dikter i psalm- eller visform, med den gamla typ av metrik som ännu användes i dessa genrer. I skrifter som blandar svenska med klassiska språk betydde såväl språk- som formvalet att de svenska inslagen lades på en klart lägre stilnivå än övriga inslag i skriften. Fyra bröllopsdiktare från 1630- och 1640-talen skilde sig dock från de övriga genom sin moderna versifikation: en skrev knagglig, men dock hexameter och tre skrev regelrätta alexandriner (låt vara att en av dessa trodde att han åstadkommit en sonett). På 1640-talet kom också den första svenskspråkiga skriften som helt och fullt tillämpade den genremodell, 'bröllopsskrift', som senare skulle bli den gängse i denna typ av diktning.²¹

Inte heller på 1650-talet var de svenska skrifterna/dikterna särskilt många. Tio skrifter var helt på svenska och vardera nio innehöll längre eller kortare svenska inslag (tillsammans utgörande 39 % av decenniematerialet). I genomgången i kapitel IV. 2 har vi sett att moderna versmått som alexandrin, hexameter, sonett och konstfulla vis- och odeformer nu fick sitt genombrott i de svenska bröllopsskrifterna, liksom att dikter, skrivna i psalm- eller visform, under decenniet som regel skrevs på taktfast, accentuerande vers. Under 1650-talet ersatte

²¹ "Tobias vir Peregrinus" bröllopsskrift 1645.

alltså den nya metriken till stor del den gamla i de svenskspråkiga skrifterna/dikterna. Detta betydde också, att bröllopsdiktning på svenska eller med svenska inslag blev lika rytmiskt välklingande vid uppläsning som bröllopsdiktning på latin. Eftersom det var så den oftast framfördes, bör den metriska förnyelsen kraftigt ha bidragit till att göra svenskan mer attraktiv som medium för bröllopsdiktning.

V. 3. 2 Repertoarerna: saker och former

I de äldsta bröllopsskrifterna/dikterna på svenska kom den innehållsliga repertoaren nästan uteslutande från en enda källa, Bibeln. Skrifterna/dikterna gestaltades som utläggningar av teman som 'Gud har instiftat äktenskapet' eller 'Gud ser med välvilja på äktenskapet'. Allra oftast begränsade sig dock de svenska inslagen till skrifternas avslutning, bönen till Gud om brudparets välgång. Om en författare ville skriva mer sekulariserat kunde han använda sig av den retoriska modellen för lovtal, försiktigt bröllopsanpassad genom att han framställde 'bruden som lön för brudgummens lärda mödor'.²² I materialet från 1620-, 1630- och 1640-talen mötte vi sedan några nya tematiker lånade ur den nylatinska bröllopsrepertoaren. På 1620-talet kom temat 'bröllopet är bestämt på högre ort', då ännu i kristen kontext, liksom inledningstemat 'diktjaget somnar och ser en syn'.²³ På 1630-talet kom ännu ett nytt tema, 'bröllopets förhistoria'²⁴ och på 1640-talet temat 'bör man gifta sig eller ej'²⁵, i en skrift kompletterat med en kort petrarkistiskt inspirerad beskrivning av 'den försmådde friarens kval'.²⁶

I bröllopsdiktningen på svenska från 1650-talet återkom de redan introducerade repertoarerna. Vissa såg ut som de tidigare hade gjort, andra hade modifierats. Att 'äktastånd är Gudi behagligt' avhandlades i bröllopsskrifter från 1655, 1657 och 1658. 'Lovprisningar av brudgummen', med 'bruden som lön för lärda mödor', mötte i skrifter från 1655 och 1656. Kärlekskval beskrevs enligt det petrarkistiska mönstret i en skrift från 1657. *Pro & contra*-modellen togs i bruk för ännu en utredning om 'huruvida man bör gifta sig eller ej' i en skrift från 1659. 'De ogiftas olycka' i kontrast till 'de giftas lycka' avhandlades ingående i en skrift från 1658.

Men vissa av tematikerna från 1630- och 1640-talen pekade alltså på 1650-talet ur andra typer av 'repertoarsaker' än vad de tidigare hade gjort. Det viktiga nya tillskottet i svenskspråkig bröllopsdiktning var den från den nylatinska bröllopsdiktningen inlånade antika gudaskaran, med kärleksgudinnan Venus och sonen Amor eller Cupido (som redan i en skrift 1658 får Stiernhielmsnamnet

²² Denna modell väljs i Bureus' bröllopsskrift 1606.

²³ I Rachlitius bröllopsskrift från 1622.

²⁴ I Israelssons bröllopsskrift från 1633.

²⁵ I skrifterna av Raulenius 1643 och av "Tobias vir Peregrinus" 1645.

²⁶ Även detta tema hos "Tobias vir Peregrinus" 1645.

Astrild) i spetsen. Den romerskt-antika Parnassen blev under 1650-talet mangrant representerad i svenskspråkig bröllopsdiktning. Gudarna och deras följe dök upp 1650 ('gudarna som ceremonimästare') vid ett bröllop i Värmland. I denna skrift finns också ett annat tema som skulle bli vanligt, 'Venus och Minerva (eller någon annan gudinna) tvistar om vem av dem brudgummen bör tjäna'. 1652 kom en bröllopsskrift som utgår från temat 'gudarna har flyttat till Sverige'. Temat 'bröllopet har bestämts på högre ort' gäller nu inte längre vad Gud har bestämt utan vad antika gudar har företagit sig med brudgum och brud. Det kombinerades med temat 'gudarna som ceremonimästare' i skrifter 1652 och 1654. Som instiftare av bröllop fungerade antika gudar också i skrifter 1655 och 1659. Temat 'diktjaget somnar och ser en syn', introducerade nu inte bara kristet stoff utan syner som utspelade sig i en antik himmel, 1652, eller uttolkades av Apollo i egen hög person, 1654.

I en skrift från 1654 skryter Cupido för första men ingalunda sista gången i svenskspråkig bröllopsdiktning över sitt välde över gudar, människor och hela naturen.²⁷ 'Cupidos makt' är också temat i ett inslag i en skrift från 1659. 'Venus makt' på jord och i himmel avhandlas i en skrift från 1656. Antika 'gudinnor sörjer brudens jungfrudom' i skrifter 1652 och 1656. I en skrift 1652 uppträder Mars och Venus och önskar brudparet krigiska gossebarn respektive undersköna flickebarn. Nu börjar också 'årstiden för bröllopet' ge anledning till repertoardiktning på svenska, med utgångspunkt från teman som kan sammanfattas i rubriker som 'med värmen väcks kärleken', 'om hösten söker man sig samman', 'kärlek blomstrar till och med i kalla vintern', 'två klarar kölden bättre än en' och 'på nyåret ger man varandra gåvor', som utvecklas till 'gudarna ger brudparet gåvor'. Dessa typer av repertoarer återfanns i bröllopsskrifter 1652, 1656 (två stycken), 1657 (två stycken) och 1659. Herdefiktion, i form av dialoger mellan brudgummen/herden och bruden/herdinnan, aktualiserar ännu en ny typ av repertoarer på svenska och möter i ett par bröllopsskrifter 1652 (här dock utan att det uttryckligen sägs att det rör sig om herdar) och 1658, vilket bör noteras, eftersom det har hävdats att den första herdedikten på svenska var en bröllopsskrift från 1667.²⁸ Symboliska blomstergåvor får brudparet motta i en skrift från 1657. Två bröllopsskrifter från 1656 och 1657 utgår från temat 'ungkarlstiden är en vådlig sjöresa, bröllopet den trygga hamnen'. I en skrift från 1652 finns ett ännu inte helt genomfört exempel på en modell som senare skulle bli ett stående inslag i bröllopsdiktsrepertoaren: att ta utgångspunkt för temat i 'brud-

²⁷ Motivet kommer, enligt Olsson, ursprungligen från Petrarca's så kallade "Triumphus Cupidinis", som i sin tur efterbildades av många poeter i många olika länder; Olsson, *Bröllopsbesvär* II s. 42 ff. Det introducerades dock inte i den nylatinska bröllopsdiktningen utan finns under 1600-talet först på tyska, i Paul Flemings "Früelings-Hochzeitsgedichte", 1631, och förekommer enligt Olsson för första gången på svenska i en bröllopsskrift av Jonas Holstenius, tryckt i Stettin 1646 (ej i mitt material); Olsson, *Bröllopsbesvär* II s. 48 f.

²⁸ Lewan, B., *Arkadien. Om herdar och herdinnor i svensk dikt*, Falun 2001, s. 43.

gummens eller brudens namn'.²⁹ Från brudgummens namn utgick också en skrift 1658. I skriften från 1652 fanns ännu ett tema som senare skulle bli vanligt, 'bruden identifieras med en antik gudinna'. Skriften innehåller också en på svenska ny formell modell för att beskriva styrkan i brudparets kärlek, *adynaton*, under etiketten 'förr måste ... [det mest otänkbara] ske innan...' En likartad modell finns även i en annan skrift från 1652, där brudparet tillönskas så många lyckosaliga stunder som det finns vidunder i havet, människor på jorden, fåglar i luften och så vidare.

I två sena 1650-talsskrifter, 1658 och 1659, finns ännu ett viktigt tillskott till den svenskspråkiga bröllopsdiktsrepertoaren. Här handlar det primärt om ett nytt formellt grepp och inte om specifika teman. Hos två bröllopsdiktare utformas skrifternas allmänna del som en relativt fristående humoristisk berättelse i anknytning till de senromerska bröllopsdiktarnas mytologiska "conter".³⁰ I den ena handlade det om hovbussens, vasallens och studentens resa till Rom, i den andra om Cupido som saluförde jungfrur på Linköpings marknad. Inom den novellistiska ramen fanns också repertoarer som kan sammanfattas under temarubriker. För skriften 1658 passar rubriken 'Amor är starkare än allt'. Skriften 1659 inleddes med hjälp av det gamla temat 'diktjaget somnar och ser en syn' och fortsättningen var en variant av 'de antika gudarna har flyttat till Sverige', fast det denna gång ju bara gällde Cupido. Att Cupido visar sig vara innehavare av ett marknadsstånd kan också knytas till 'tiden och platsen för bröllopet', vilket stod strax efter årsmarknaden i Linköping.

²⁹ Ett embryo till denna modell fanns redan hos Rachlitius 1622, där också brudens namn var Catharina.

³⁰ Olsson, *Bröllops besvär* II s. 14 ff.

VI. BRÖLLOPSDIKTSREPERTOARER: 1670-TALET

Som ovan har redovisats hade bröllopsdiktningen på svenska ökat starkt på 1670-talet och utgjorde nu över hälften av decenniets 287 skrifter (ovan kapitel III. 5. 2). De svenska skrifterna från 1670-talet markerar också, i mitt undersökningsmaterial, början av den svenska bröllopsdiktningens stora tid. De håller en hög och jämn kvalitet och är nästan utan undantag väl lämpade för att föröka glädjen på de besjungna bröllopen. Många olika faktorer bidrog till denna blomstring. Det fanns för det första en bestämd genremodell, 'bröllopsskrift', att hålla sig till, med en inledning *in genere*, ett avsnitt *in specie*, om brudparet, samt ett *votum*, som förekommer i alla skrifter av en enda eller ett par författare, och dessutom i de kollektivt författade skrifter där författargrupperna var så pass små att deltagarna utan större besvär sinsemellan kunde fördela modellens olika beståndsdelar. I skrifter av större kollektiv styr modellen de enskilda bidragen, vilket innebär att den här återkommer flera gånger. Det fanns för det andra en stor och växande efterfrågan på bröllopsskrifter på svenska, såväl inom som utanför de akademiska miljöer, där bröllopsdiktning först hade uppkommit. För det tredje gynnades efterfrågan av att skrifterna på svenska nu mera, tack vare den nya accentuerande metriken, kunde göras lika formellt komplexa och lika taktfast marscherande som bröllopsskrifter på latin eller de moderna europeiska språken. Men den enskilt mest betydelsefulla faktorn för blomstringen var troligen ändå den, att alla typer av innehåll vid denna tid kunde behandlas på svenska. Det fanns därmed en för de flesta diktare välkänd, nästan outtömlig och ännu på svenska nästan oanvänd repertoar av teman att ösa ur. 1670-talets bröllopsdiktare kastade sig också över denna repertoar med en kombinatorisk fantasi och en formuleringsglädje, som ännu tydligt märks vid läsningen av deras skrifter.

Kapitlet om 1670-talet börjar med en översiktlig presentation av metriken. Därpå följer huvuddelen, om repertoarernas saker och former i decenniets bröllopsdiktning. Början görs med ett studium av ett antal skrifter som tematiserar själva bröllophändelsen, följt av avsnitt om en rad särskilt frekventa eller på annat sätt intressanta repertoarer, liksom avsnitt om herdetematik och tidningsfiktion i bröllopsskrifterna. Sist i redovisningen finns ett avsnitt om bröllopsskrifternas gåtor. Kapitlet avslutas med diskussioner som gäller repertoarer, *decorum* och förhållandet mellan muntligt och skriftligt i bröllopsskrifterna från 1670-talet.

VI. 1 Metriken

Gemensamt för bröllopsskrifterna och -dikterna på svenska i materialet från 1670-talet är att de utan undantag använder sig av den moderna typen av metrik. Versen kan visserligen hanteras mer eller mindre väl: vissa diktare offerar ibland ännu begripligheten för taktfasthetens skull, men långt mindre ofta vid denna tid än under 1650-talet. Huvuddikten (eller enda dikten) i skriften kan vara stikiskt eller strofiskt utformad: det finns ungefär lika mycket av vardera typen.

De stikiska dikterna är oftast avfattade på alexandrin eller hexameter, den förstnämnda alltid rimmad, den andra antingen orimrad, rimmad eller både inrimmad och slutrimmad. Alexandrinen används betydligt oftare än hexametern: andelarna är 63 respektive 37 %, och proportionerna mellan de båda versmåttan ungefär desamma under åren fram till 1675 som under åren därefter.¹ Det förekommer också andra stikiska metra, som sju- eller åttataktiga trokéer, liksom välgjorda sonetter, men förhållandevis sällsynt.

Basversmättet i skrifterna kan alltså även vara strofiskt, och strofiska dikter avslutar därtill ganska ofta skrifter där huvuddikterna har stikisk form. I de strofiska dikterna används antingen psalm- eller visliknande metra av äldre typ — men modernt versifierade — eller strofer med omväxlande långa och korta rader och konstfullare versflätning, som åtminstone ibland genom titlarna anknyter till danser eller till moderna typer av sånger som aria eller madrigal. Det finns ungefär lika mycket strofisk dikt av psalm- eller vistyp som av modernare typ.

Ytterligare kommentarer om formell repertoar, liksom om de metriska förebilder som decenniets bröllopsdiktare ansluter till — i alexandrinskrifter oftast Lucidor och i hexameterskrifter Stiernhielm — diskuteras vidare nedan i samband med studiet av de enskilda skrifterna.

VI. 2 Repertoarerna: saker och former

VI. 2. 1 Skrifter om bröllop

Man skulle kunna tro att 'bröllopskalaset', som Simon Skragge tematiserade i sin ovan (i IV. 2. 1) studerade skrift, borde ha lockat svultna studenter till lyriska utsvävningar även på 1670-talet. Temat finns dock bara i en enda skrift. Kanske var det olämpligt just därför att diktaren kunde råka ut för att prisa sådan

¹ Detta kan vara värt att påpeka eftersom Olsson hävdar att hexametern från 1670-talet blev sällsynt i svensk diktning, vilket han ser som "en markant vändning från Stiernhielm och den poesi han representerade"; Olsson, B., *Den svenska skaldekunstens fader och andra Stiernhielmsstudier* s. 24. Hos bröllopsdiktarna behöll alltså versmättet samma popularitet som tidigare 1670-talet igenom.

mat som inte fanns på bröllopsbordet och underlåta att nämna sådant som faktiskt serverades. För detta talar, att såväl Skragges skrift som enda skriften från 1670-talet sägs vara skrivna av diktare som inte själva är närvarande, utan bara kan föreställa sig allt gott som gästerna får. Det finns dock gott om skrifter som mer allmänt talar om bröllopstillrustningar, med eller utan bistånd av antika gudar och gudinnor, om musik och dans, sång och drickande vid bröllopen.² Avsnittet ägnas de skrifter som mer eller mindre utförligt beskriver själva bröllophändelsen: tillrustningarna, vigseln, bröllopsmåltiden, samvaron, musiken och dansen samt hur brudparet drar sig tillbaka för sin bröllopsnatt.

I en skrift från januari 1671³ finns en på hexameter avfattad "Gästabudslag", som är den enda skrift som beskriver hur de inbjudna förbereder sig för att åka till bröllop. Vagnar lagas, hästar ryktas, kläder tvättas, stryks och manglas och "Döttrarna pröfwa sin kläär/ om dhe paßa och är effter *Modo*/ Fins på dem något feel/ är ey effter hiernarne theras/ Fort effter Skreddaren uth/ han skall them uppsprätta och laga/ Klippa/ styckia/ syy wäl igen att the komma i laget." Hår krusas och flätas, smycken tas fram och putsas. Allt detta sker, försäkrar diktaren, efter gammal sed, omvitnad både i hedniska skrifter och i Bibeln, till brudparets heder och ära.

Vigseln omnämns i tre skrifter.⁴ Vid ett bröllop 1675⁵ får man veta att somliga kallar den sten som brudparet står på i kyrkan vid vigseln för "liugar'-steen", eftersom så många brudpar genast bryter sina löften. Skriften "Brud-Pälle", 1678,⁶ är en lång utredning på prosa om brölloppseder, som börjar med greker, makedoner, romare och hebreer och som landar i att man hos oss, liksom hos hebreerna, bär en brudpäll över brudparet i kyrkan, och om vad den symboliserar: skuggan den kastar betyder Guds välsignelse, att den bärs av armar att vi måste lägga till eget arbete för att få del av välsignelsen, pällens tak att brudparet skall leva enigt under samma tak samt den äktenskapliga renheten, det vill säga det skydd mot erotiska övertramp som äktenskapet innebär.

Tillrustningarna inför bröllopskalaset gås förbi med lätt hand i decenniets skrifter⁷: det handlar antingen om specificerade tillrop om att duka fram, slå i

² Bland skrifterna med 'årstidstema' skall vi därtill möta en realistiskt hållen skildring av gästernas färd med släde till ett Dalabröllop 1676.

³ Skriften gäller ett brudpar ur gruppen skolmän/präster, Teelman-Holmdorph, och är författad av B. Hellingh.

⁴ Utöver de båda nedan nämnda finns ett kort omnämnande i skriften till de ofrälse ståndspersonerna Blank-Futhie 1671.

⁵ Till brudparet Tugurijn-Rhodelia, av "A.R." Brudparets stånd framgår inte av skriften.

⁶ Till det borgerliga brudparet Andersson-Siöding.

⁷ I *Bröllops beswärs ihugkommelse*, troligen från 1660-talet, finns dock mycket just om detta, liksom om fylleriet under kalaset, det sönderslagna bohaget och andra vedermödor som "Nygiffter" får utstå. Men här tas bröllopsbesvären upp *in genere*, utan syftning på det aktuella bröllopet, i relation till huvudtemat som är den gamla frågan 'bör man gifta sig eller ej?' Av mitt material att döma hade den frågan blivit överspelad i bröllopsdiktningen från 1670-talet.

och spela upp eller om önskemål om att gudar och gudinnor skall ordna med det hela. Oftast får Ceres då ansvaret för maten, Bacchus för vinet och Apollo och muserna för musiken. Kostnader och besvär nämns inte alls — att ta upp detta hade kanske varit att förelämpa värdfolket. Att män och kvinnor placerades vid skilda bord vid kalaset framgår av några gåtor, ”At upläsas widh Brudgummens Bord” respektive vid ”Brudens Bord”.

I en skrift från 1672, där syn och hörsel först träter med varandra om vem som gör mest nytta vid brudval, får man veta att övriga sinnen kommer till sin rätt först vid kalaset:⁸ ”Luchten Smaaken och Kiäntzlan hör an/ sig icke försumma/ Vthan aff wanckande *tractamente* sitt nöie befrämia.” Vad detta ”tractamente” består av beskrivs alltså bara i en enda skrift, där temat å andra sidan avhandlas ingående: i *Giäst-Buds-Lust ok Lykönskans-Skåål*, av pseudonymen ”En Williefärdig Wän” (Lucidor) 1672.⁹

Skriften består av en lång alexandrindikt och en figurdikt utformad som en dryckespokal. Först prisas den efterlängtade bröllopsdagen. ”Jag som är ey tilstäds/ iagh gläder migh i tankar”, förklarar diktjaget, och beskriver sedan hur han i andanom ser det hela framför sig: först ”en stoor Bröllops-Gudars Tropp”, där man också ser brudgummen ”Herr *Giliusson*”, lik Adonis när Venus blev kär i honom, och bruden, som ”långt *Venus* öfwer går I fågring”. Strax därefter vidtar kalaset. ”Men hålt hwad sijr jagh mehr/ är't ei *Comus* then feta? Som sijr rödbrusot vth/ aff Koke-Spisens heta”¹⁰, utropar diktjaget. Vad är det för ”en radh mäd stekt och sudin Maat” som bärs fram; vart skall de ta vägen med ”en sådan hoop mäd faat?” Därefter nämns några storätare ur repertoaren: om Ahasverus med hela sitt följe skulle äta här skulle maten ingalunda tryta¹¹, och om Apicius¹² komme hit skulle han få sitt ”Kräsmäte” fyllt, ja till och med Caligula skulle kunna äta sig mätt¹³. Så presenteras bröllopsbordets fröjder mer konkret:

Här finnes Höns ok Giäß/ Lam/ Ox ok Kalfwestekar/
Månghanda Fogel slaag/ hwar nånsin en på pekar/

⁸ Till ett brudpar ur gruppen skolmän/präster, Arepontelius-Stigzelia.

⁹ Till ett brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner, Giliusson-Swaab.

¹⁰ *Comus* var ursprungligen en satyr i Dionysos' följe som blivit till en personifikation av gästabudets fröjder; se Sandwall, F., ”Kommentar”, i *Samlade dikter av Lucidor*, Stockholm 1914-30 (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet IV) s. 224.

¹¹ Om Ahasverus skriver Sandwall i ”Kommentar” s. 224: ”*Ahasverus*, den i I:a kap. av Esters bok omtalade konungen i Medien och Persien, grekernas Xerxes, som åt landshövdingarna i sina 127 länder anordnade ett gästabud, som varade i 180 dagar, ofta nämnd i litteraturen som ett exempel på frosseri.”

¹² Enligt Sandwall, ”Kommentar”, ibidem, en ”berömd läckergom och konstnär på mat under kejsar Tiberius' tid, redan i den lat. litt. ofta ordspråkligt nämnd som beteckning för en lysten läckergom och slösare”.

¹³ Caligula: här åsyftas den romerske kejsaren som ett exempel på en vällusting som aldrig fick nog.

Järp/ Tieder/ Orrar/ Höns som komm från Kalikuth/¹⁴
 Maat-Guden hafwer här flyt¹⁵ alt sit Wisthuus vth:
 Hiort/ Harar Rådiuur alt huad som en wil begiära/
 En lijten Grijs ok stoort Swijn tår ha samma ähra/
 Ey är här heller glömt/ *Potage* ok *Fricasse*,
 Som ätes hur' man wil mädh eller vthan Skee!
Paste mått' wara mäd ok allehanda arter/
 Konstskurne/ trind/ aflång Prunell- ok Mandel-Tarter/
 Arm-Riddar fins ey här/ ey heller någon Munk/
 Dy Bruden wil ey ha på sit Bord sådan Prunk.

Diktjaget avstår från att beskriva konfekt och annat, för nu griper sig gästerna an med maten. Den slakt de ställer till med behöver inte beskrivas, för alla vet hur det går till i sådana krig. Mansfaten töms fort, men kvinnfolket sitter "Bå gran ok fagermätt", och många går hungriga från bordet:

Men aldreliufste Möör gien akt på huad j gören/
 At ingen Eer får sij när j kom baak om Dören/
 När Gran-Jomfrun Eer beer/ så gör I moot alt skiäl
 At swara/ Syster tack iagh hafwer ätit wäl/
 Tron fritt at alla troo at I förr hafwen ätit/
 Förm som I ginge vth/ hwem troor at I't förgätit?
 Thet är en gammal sedh så snart the kom i miuk/
 Så taga the til sikh en lagom lijten tugg.

På all denna mat smakar det med dryck, och diktjaget ser hur Bacchus stånkar fram med "all slags Wijn och Öhl/ i Sölff ok Glas" och skålar med brudparet. Gästerna dricker, men diktjaget förmanar jungfrurna att akta sig noga, för Bacchus är som Astrild en "skalk" som lätt kan lura dem. Så skildras hur gästerna blir allt fullare:

Jag kan i tankar sij hurr artigt Glaas ok Stoop/
 Snart gå i ring omkring/ snart mötes på en hoop/
 Snart gå i korß ok krook/ til Wijnet går i Pannan/
 Då skållkar the för Glaas/ och hålla mäst aff Kannan/¹⁶
 Doch mången håller vth ok sit'r i Bänken fast/
 Blijr intet trött fast han haar burit dagsens last/
 En annan ragglar snett/ En annan taer på lespa/

¹⁴ D.v.s. kalkoner. Sandwall, "Kommentar", ibidem: "Kalkonen är visserligen från Mexiko, men då i äldre tider Amerika antogs vara en del av Indien /---/ fick kalkonen namn av Indiens mest kända och största stad, Calcutta".

¹⁵ "flyt", flyttat

¹⁶ Gästerna struntar nu alltså i glas (eftersom dessa är för små).

En annan somnar bort/ när Grannen taer på gespa/
 En siunger vthan röst/ en annan lyster skratt/
 Så drifwes Affton bort til thes thet blifwer Natt.

Men innan det gått så långt i drickande som här, handlade det troligen också om uppläsning av bröllopskrifter. Om detta finns bara några ord i en gåta från 1672, där brudgummen uppmanas att snabbt komma med svaret, eftersom gästerna längtar efter att få börja dansa¹⁷.

Under kalaset förekom naturligtvis också umgänge och samtal bröllopgästerna emellan. Att det då bland annat handlade om att retas med de närvarande jungfrurna märks av gåtorna men framgår också av en Lucidorskrift 1672,¹⁸ där diktjaget framställer sig som "en Lapp i Stockholm" som spår alla jungfrur vid bröllopet. "Jomfru *Gärtrudh*" får veta att hon snart "Lär tappa huad hon ey haer/ bort", Ingrid att hon snart blir "illa tyfwe-stulin" och Annika att hon får "en Ißgrå Gubbe" till man. Om sista spådomen slår in, att bruden om ett år får barn, kan jungfrurna lita på att lappen är sannspådd. Retsamheter mot jungfrurna förekommer också i "*Jambes* Bröllops Måhlroo", 1677,¹⁹ där huvuddikten är lagd i munnen på den slagfärdiga tjänarinna i kungaborgen i Eleusis, som enligt myten förmådde locka den (på grund av dotterns bortrövande) sorgtyngda Demeter/Ceres till skratt. Jambe talar först till brudgummen, som lyckönskas till att ha valt rätt, och därefter till jungfrurna. Varför så tysta? frågar hon dem. Har någon stulit en kyss från er? I så fall skall jag säga åt honom att bära tjuvgodset tillbaka och dessutom "efter Lagen böta treedubbelt opp". Har han inte pengar skall han "blj slagen uppå sin bara Kropp Med nya Förklädzbandet/ i Jungfruns *Cabinet*". Men kanske blir jungfrurna inte alls "stickna" då en vän bär fram "*Nectar* färgat Offer" på deras läppars purpuraltare. Jambe är därmed inne på temat 'stulna kyssar', som utvecklas med hjälp av den mytologiska repertoaren: sådana offer gav Akilles sin Briseis, Demophon sin Phillis, Aurora sin Titon, Luna sin Endymion. Till de unga männen säger Jambe sedan, att musiken har tagit för lång paus och bör spela upp igen, "en *Gavot, Couranter, Mascarader, Ballet* och *Saraband, Sonetter* och *Intrader, lille Pålacken* ibland". Att drickande, musik och dans kunde förekomma samtidigt visas i ett svenskt inslag i en skrift 1675:²⁰

Bacche, nu war *genial!* Kling vp sorg-drifwande stränger/
 Dantzande Wijf *Erato!* Speler högt *Amphion* och *Orpheu!*

¹⁷ Till de ofrälse ståndspersonerna Phoenix-Rhalsambia 1672, av pseudonymen "Philadelpus Montanus".

¹⁸ Till de ofrälse ståndspersonerna Stamm-Emmerich.

¹⁹ Skriften är riktad till de ofrälse ståndspersonerna Billing-Simonsdotter av initialförfattaren "P.Ö."

²⁰ Den svenska dikten är av Johan Paulinus. Skriften är i övrigt på grekiska och latin och gäller ett brudpar ur gruppen skolmän/präster, Keckonius-Eosander.

Immer op/ vngt könt blodh/ med föttren smäller i golfwe!
 Lättfota Möjer i radh/ medh blommota händer hin andra
 Fatter/ tripper an här! *Venus* hon wil träda i fördantz.
 Gäster och all' i gemeen Warer hurtige/ frögdlige/ glade!

I många bröllopskrifter påstås, att drickandet och dansen pågår natten igenom och, i ett par skrifter, att festandet fortsätter i en eller ett par dagar till. Men de nygifta avlägsnar sig regelmässigt när dansen har pågått en stund. Så sker bland annat i Lucidors nyss nämnda kalasskrift. Ingenting sägs dock om sängledning, det vill säga att bröllopgästerna följer med och ser till att brudparet intar brudsängen, åtminstone inte i klara *verba*. Däremot följer bröllopgudomligheter ur repertoaren ofta med när brudparet drar sig tillbaka: hos Lucidor heter det att Astrild ler (troligen därför att paret nu låtsas gå till vila fast man inte alls tänker på att vila), att Hymen drar för sängomhängena och att äktenskapsgudinnan Lucina spår att de som nu är två "innan Åhre går omkring" skall vara tre. I en skrift från 1677 strör Hymen och Venus ut 'älskogsört' i brudparets säng för att det desto säkrare skall bli barn.²¹ I en skrift av två författare från 1671 är andra dikten, placerad på gåtans sedvanliga plats i skriften, avsedd för uppläsning när bröllopsnatten är över.²² Här retas författaren med både brudgum och brud:

God Morgon vnger Danman/ sij huru ståret til/
 Insunchna är Ehr Ögon/ wij knafft Ehr känna wil:
 I Natt han haar hafft Säng-Laag/ Rätt haar han också fådt/
 Meer blekna än blij röd/ den plä förlag haar stådt.²³
 Sij huru Bruden snoor sig vndan bort i Wråna/
 Hwad hon i Natt haar giordt/ är rädd wij kunn' see påna.
 Sij henne träda an henn's såta Leeke-Systrar/
 Uthcircla hennes Anleet/ med Munnen stå och smystra.
 Sig gärna önska med i Leeken hafwa warit/
 Och så hwad Mödomb war/ at mista/ haa åhrfarit.

VI. 2. 2 'Årstiden för bröllopet'

Många 1670-talsdiktare valde 'årstiden för bröllopet' som tematisk utgångspunkt för sina skrifter. Ganska många lät också årstiden få vara skriftens huvudtema. Nedan skall jag visa fram några typiska årstidsskildringar och de repertoarer dessa aktualiserar. Först finns fyra mer utförligt behandlade bröllopskrifter

²¹ Till de båda ofrälse ståndspersonerna Rusch-Los.

²² Till borgarparet Erich Son-Swänsdotter Beet 1671, av två författare: en "S.E." står för den citerade dikten, en "P.S.B." för huvuddikten.

²³ Raden är svårförståelig: innebörden tycks vara att den som har stått för 'förlaget' (gjort rätt för sig?) oftare brukar blekna än rodna.

som tar upp varsin årstid. Därefter följer exemplifieringar ur ytterligare ett antal skrifter tillsammans med diskussioner kring den aktuella typen av årstidstematik.

Den vårskrift som närmare skall studeras är "Liliamellus den Oförtrutnes", det vill säga Lucidors, *Dhen Nys blomstrande Wårens Liufigheet* från 1671²⁴. Skriften består av en dikt på alexandriner på en sida och en femstrofig visa. I alexandrindikten konstateras först att "Wårt Norde-Land är warmt/ som nylig war så kalt":

Wår Sool vprinner liuss/ och söndrar Skyn och Töcknen/
Grön/ skön/ käck/ täck/ och liuff är skogen/ fager öknen.
Nu Bergen frögda sigh/ och Swalan kryper fram/
Vthur *Neptuni* grund; /---/

Därefter beskrivs en skytt, och diktjaget påpekar att även Astrild är ute och jagar och aldrig släpper sitt byte. "Til forna tider gack/ och tigh här om rådfråga", står det sedan med en hänvisning till den repertoar vi nedan skall möta i avsnittet om 'Astrilds makt'. Kärlekstemat utvecklas inom ramen för en beskrivning av vårnaturen, som börjar med fiskarna och vattnet:

Nu liustras Asp och Idh/ nu håfwas Lögor/ Norssar/
Och Laxen han går til/ ther starckast strömen forssar/
Mång fiskeleek begyns/ när Isen lössnat är/
Ty Watnet är ock gladt/ at tijden är så när.

Fortsättningen vänder uppmärksamheten till luften, fåglarna och slutligen till Gud:

Alt hwad i wädret rörs/ alt hwad som hafwer wingar/
Til glädie skyndar sigh/ åtrån Naturen twingar/
Tin söta Tunga spar/ tu ey skön Nächtergal/
Men reetar oss til Lust/ vthi then gröna Daal.
Steglijsan quittrar qwickt/ all andra foglar siunga/
Wårt sinne är och gladt/ när såsom theras tunga/
Beprijsar åhrsens tijdh/ mäst then som vphoff är/
Til alt/ och roos är wärd/ för alt som Jorden bär.

Diktjaget säger sedan att han tänker kliva upp med sin "önskan" till "Himlens högd" eftersom "Pindi Bärge", den hedniska Parnassen, inte förmår göra vad han

²⁴ Skriften är riktad till det borgerliga brudparet Nyman-Blom. På Lucidors titelblad anges att bröllopet stod i mars, men på titelbladet till en annan dikt till samma bröllop, på svenska och tyska av tre bröder till bruden, anges att det stod i maj — bröderna bör rimligen ha haft bättre reda på sig än Lucidor, och detta passar också bättre med temat.

vill, ge "Wälsignat wälstånd" åt de nygifta. Alexandrindikten slutar med några namnalluderande rader som inleder *in speciedelen*: nu har brudgummen Nyman blivit en "NYMANN", hans lycka grönskar och hans "Blom" är "bepärlat" — syftningar på brudens efter- respektive förnamn. Diktjaget avbryter så sin musa — tyst, nu börjar sången. Den är av herdetyp, tycks vara lagd i brudgummens mun och riktar sig till "Cloris alla Herdars wän". Den sjungande ber att Cloris skall binda honom en blomsterkrans, för nu växer ständigt nya rosor och skeppen gungar fria på vågen. Så sjunger han om att hans önskan är uppfylld och att "Echo" med största fröjd svarar honom i bergen. Han berättar att han vandrat i en rosengård, där "kärleks flam" bevarade honom för alla vassa taggar. Han prisar dygden och tackar himlen för sin lycka. Därefter kommer en fyndig, namnalluderande variation på det typiska lyckönskningstemat om välstånd, barn och evigt liv i himlen:

Ströö hwijta Lilior på vårt Bord/
 Beblomstra Bloman min/ Blomster-Gudinn/
 Och öka tigh vår Fåårehiord/
 Haff yppna ögon/ war ey Lycka blindh/
 Så skal vår Lyckas Gudh i Paradijs/
 Vpoffras söthan Lucht/ aff ähren-prijs.

Sången slutar med en strof där brudgummen/herden tackar de herdar och herdinnor som hedrat honom med att komma som gäster: han skall göra dem samma tjänst när de får "en vthwald Wän."

Som exempel på sommarskrift har jag valt Ähre-Dicht, från juli 1677, författad av pseudonymen "Philander".²⁵ Den består av en enda alexandrindikt på närmare tre sidor. Den börjar med uppmaningar till Apollo och muserna att stämma upp spel och sång så "att Pallas Thron och Säte Vppå vårt *Helicon* må röras aff dess läte": de ska bjuda in alla gudar och låta harpan gå så att det klingar i öst, syd, väst och "alt in til Norden", för detta är den dag då Hymen med glädje tänder sin fackla. Detta låter som början till en variation på temat 'gudarna kommer till Norden' eller 'gudarna hjälper till med brölloppstillrustning' men utvecklas inte så. I stället berörs ett aktuellt politiskt tema i samtiden: "Mors ok Mars"²⁶ har länge "grasserat" och ödelagt allt, men nu vill Astrild "med Brudfolk vår" finna ut "Om dhe giör' flehre Mord/ än han vptänder Lijff". Alla bör glädja sig, för brudparet tänker nu "vår Swea Skaar tilöka". Dikten går därefter över på 'årstiden', som blir dess huvudtema. Här möter vi olika inslag ur en repertoar som först illustrerar sommarens rika håvor och därefter fåglarnas glada sånger:

²⁵ Skriften är riktad till de ofrälse ståndspersonerna Rusch-Los.

²⁶ D.v.s. Döden och Kriget.

Dher til så synes oss then fagra Tjdh ok råda/
 Som Himlens blijda Gunst och Nåd oss monn bebåda:
 Sij *Ceres* går til wägs at slijpa Skiärer sin/
 Sampt Lijar/ Ståhl och Knijff/ at fälla Säden fijn/
 Ok föra i vårt Huus; Ach huru trindt vpswäller
 Nu *Amalthea* Horn! Ach huru ymnogt wäller
 Den sööta *Bacchus*-Siöö/ som frögdar Arm ok Rijk/
 Och giör at *Irus* offt' är *Croesus* sielfwer lijk/²⁷
 Sin Honungzstinna Bröst oss *Tellus* willigt rækker:
 Til Frögd och skön Musik dhe sorgse Hiertan wäcker
 Aff Nektergahlens Mund/ då *Philomela* Wäld
 J Lundar klagas monn vthaff den Fogel båld;
 Här höres serdehls Sång! Liuft Turturdufwan kwillar/
 Med vndran höres hur' Steglitzan artigt drillar/
 Den lilla Lärckian snäll til *Phoebus* flyger sta/
 Taar opp sitt Ti ri lir in til thet högsta La.
 In Summa/ slijk Musik man nu i Dahlar hörer/
 Som Hiärta/ Lijff och Siäl betager fast ok rörer:
 Nu är then sköna Tjdh/ nu leer all ting i Frögd/
 Nu är hwars Hugh och Sinn til Lust och Samlag bögd.

Miljön har mytologiskt-antika drag, men skördetemat passar väl även i Sverige i slutet av juli, liksom näktergalen och turturduvan. Men vad skall man säga om steglitsan och lärkan — de är väl snarast vårfåglar?

Den allmänna delen av bröllopskriften avslutas med några variationer på temat 'årstiden medför att allt och alla vill gifta sig' — vilket möjligen också hade passat bättre om våren eller försommaren — och med ytterligare uppmaningar till Hymen att komma och tända sin fackla. Så prisas brudgum och brud och den lyckliga dag på vilken de förenas. Brudparet uppmanas sedan "At öfwa Äkta Leek/ och föllia Giffkets Order/ Gåhr/ gåhr/ och dröyer ey! Gåhr/ gåhr i Fröyas Gårdar!" Hymen lockar bruden med "Älskogs liufste Ört" och Venus strör ut den i deras säng så att parets "Gröda" skall bli fruktsam. Diktjaget uppmanar så alla bröllopsgäster att stämma in i den traditionellt-kristet utformade lyckönskan.

Den valda höstkriften heter *Lyckönskan*, från mitten av september 1671.²⁸ Författare är bröderna Johan och Christian Aurivillius. Johan inleder med en hexameterdikt på svenska på en dryg sida och brodern Christian fortsätter med tre korta dikter på latin. Här koncentrerar jag mig på Johans dikt, som också den

²⁷ *Irus*, tiggare i Odysseen, var i repertoaren en typisk sinnebild för den fattige, kung *Croesus* av Lydien för den rike.

²⁸ Skriften riktar sig till de ofrälse ståndspersonerna Hammarin-Futhie.

innehåller avsnitt *in genere* och *in specie* samt lyckönskan, och som just utvecklar årstidstemat:

PHoebus han åker nu lågt och wänder sin' hästar i Sudwäst/
Hwarför' och *Zephyrus* häfftiga blås och kiöligha flächtar/
Swalan är flygen bort/ ey qwittrar lärkian i lufften.
Nu kommer trädande in/ thet sniökalla winterens förbåd/
(Hösten jagh menar här) then Sommarens liufiga warma
Hindrar och drifwer sin koos/ medh sina kallachtiga nätter.
Warmen i Husen kiörer han uth/ smyger sig in i stället:
Allt som för war qwickt och lefd' af Sommarens hetta/
Böriar att liggia i dofwa/ och knappast årkar sig röra.

Den "frostkalle Höst" härskar sedan fram till dess att vintern kommer, och "jämerlig" utövar sin stränghets makt över allt och alla, täcker hela naturen med snö och plågar djuren "swårliga". En vinterskildring tar vid:

Tå skal man see att hwar och en knåar sig in i husen/
Och är än tå icke ther med nögd/ uthan strax sigh till spijsen
Fogar i största hast/ der sigh wäl wärma för elden;
Men när och thet ey är nogh/ bäst månde tå fången att wara?

Med "fången" menas att vara gift, och Aurivillius beskriver därefter en man som måste ligga "Krumpen" fast han inte saknar kläder, eftersom hans maka är borta, "then sijdan skulle wäl wärma". Slutsatsen bli därefter att "när twenne the liggia i hoop/ ja maka med maka/ Så kunna the betr' bärga sig/ för winterens intrång." Att två klarar källden bättre än en var ett tema som fanns med redan på 1650-talet: då gällde det vintern och så är det, trots årstiden för bröllopet, även här. Men troligtvis har brudgummen tidigare varit gift, vilket dragit med sig temat 'ensam i kalla sängen', liksom vintertemat. Så hänvisas det till Salomos fördömande av det ogifta ståndet och det sägs att brudgummen, som "hårdt warit beswärat Aff *Cupidini* Skiächta wäl hwaß och slijpade pijlen", noga har betänkt hans ord. Nu helas hans sår av en "ährerijk Jungfru". Båda prisas, först han och sedan hon, och därefter finns en traditionellt utformad lyckönskan.

Vi är framme vid den valda vinterskriften, *Aff och til Een gång Gill* från januari 1676.²⁹ Skriften är gjord av pseudonymen "dheN Gladlynte", det vill säga Nils Grijs, som på titelbladet markerar att han är "Frånwarandes". Sist finns en kort latinsk lyckönskan på distikon av Christian Aurivillius. Huvud-

²⁹ Skriften gäller bröllopet mellan prästparet Pagander-Hagelsten. Bröllopet stod i Bollnäs där brudens syster Ebba samtidigt gifte sig med prästen Gestrinus. Till bröllopet mellan Gestrinus-Hagelsten finns två skrifter i materialet, skrivna av "DheN Gemilde" (samme Grijs) och två bröder Aurivillius.

dikten på välgjorda alexandriner omfattar två och en halv sida och börjar just med 'årstiden':

DHet snälla Solens lopp Watt-Mannen nu framwijsar.
 Dhet blå-täckt-Stierne Hwalf gör nu the starckste ijsar.
 Tiock' Molnet gifwer rundt den hwijt-skimrande snö.
 Och Hästen pröfwas snält/ om han giordt rätt för Höö.

Nu är bästa åkföret, hävdar diktjaget, och en god häst kommer fortare fram än ett skepp för fulla segel. Sedan ger han ett livligt porträtt av några följn till häst, betraktade i Dalamiljö, vilkas ärende han påstår att han inte känner till:

Bärgwijken syns all ful medh een hoop käck Körswänner.
 Hwar gör sit bästa til. Skiusshästen han kapp-ränner.
 Det knarkar vnder Medn. Dhet hwijner een om syn;
 Och önskar hwar för sigh han nåkades snart Byn.
 På Yxsiön hwad för Rad! troo hwem som dher til wäller?
 The föllias alla åth. Hwar ända fram ju håller
 Till Warpan/ öfwer dhen; Dhen iämfötz/ dhen i traff
 Dher fins och Qwinfolck bland. Man äntlig tar dher aff/
 Wijst wara nytt å bahn. Till Säfwerstad the köra:
 Mon troo at Astrild dher skal hafwa något göra?

Visserligen tål Astrild skarp köld, säger diktjaget, men det förklarar ju inte att han åker just till Säverstad. Så ger diktaren bakgrunden i en herdehistoria, interfolierad med antikt-mytologiska exempel. Titanus har gjort sin "omgång" nio varv sedan kärleksgudinnan först utövade sin makt här, när "Melinde" retade "Polidor" till en kärlek som varade i fyra år. Hans kärlek var djup och stor tills dess att "Iris", tvedräkten, "alt slog kull/ Tå hon Parnassides ogrundat mond gee skul." Diktjaget ger alltså brudgummens vistelse i Uppsala skulden för herdepares brytning. Med hjälp av några grekiska kärlekspar ur repertoaren 'förmeras' Polidors sorg över detta: Akilles sörjde inte lika djupt över Briseis, Menelaos inte lika mycket över Helena, trots att så många hjältar fick sätta livet till för deras kärleks skull. Nu får Polidor sin vän tillbaka: "Melinde fins beredd at mindra tigh tin soot Ty går hon kärleekz full/ på Gården tigh emoot." Så påbörjas *in speciedelen*: brudparet, som har väntat för ankar bland stormvädren på "Amors brusand Haaf" har nu nått sin "förlustans Hamn" — alltså temat 'bröllopet som den trygga hamnen'. Sorgen är slut, kvalen borta, Avernus, underjorden, har kallat tillbaka sina "Etter flugor" och segern är vunnen.³⁰ Nu uppmanas gudarna, som även i denna dikt befinner sig i Norden och får ansvar för bröllopfesten, att hylla brudparet och traktera gästerna. Klio skall vassa sin penna

³⁰ Den historia som diktaren berättar förklarar ju också bröllopskriftens titel.

och Hymen tända sin fackla och föra brudparet till sängs; ”och swär ther på/ at the ey skola frysa”, tillfogar diktaren. Brudgum och brud är gudars like och har levande fått ”et döligt³¹ Himmelrijk”. På brudgummens arm vilar nu ”then lilla Werlden”, han aktar inte, sägs det till slut med en allusion på brudens namn, ”Hagel/ Steen”, eftersom inget värre väntar paret än vad de själva vill ha, nämligen att i höst få ”aff Hagel Foster”.

De fyra ovan presenterade skrifterna har valts för att visa hur temat ’årstiden för bröllopet’ kunde varieras vid vår-, sommar-, höst- och vinterbröllop. Invändas kan, att exemplen verkar mindre väl valda, eftersom de repertoarer som aktualiseras i vår- respektive sommarskrifterna i stora drag är desamma och repertoarerna i höst- och vinterskrifterna verkar gå över i varandra. I vårskriftens herdevisa tycktes sommaren redan vara inne, i sommarskriften beskrevs visserligen skörden men också kvittrande vårfåglar och hur allt levande vill komma samman. Höstskriften ägnades framför allt åt beskrivning av den annalkande hotfulla vintern. Och visserligen finns det några enstaka skrifter, som mer strikt håller sig till årstiden för det aktuella bröllopet, men detta är faktiskt inte det vanliga.³² De valda årstidsskrifterna är typiska: bröllopsdiktarna räknar som regel bara med två huvudårstider, sommar och vinter, med vår och höst som deras förebud snarare än som årstider i egen rätt. Att våren bara uppfattas som ett preludium till sommaren syns tydligt en skrift i maj 1679.³³ Hela skriften består av en visa som börjar:

Mörka Wintren är nu ändat
 Med de Nordan wänder kall’/
 Solen närmar til oss wändes/
 Och vpfriskar vår Ort all/
 Jorden börjar åter grönskas/
 Och den tijd som pläger önskas/
 Den om Året liufwast är/
 Kommer oss snart mycket när.

Så beskrivs hur skogen blir grön och ljuvlig, hur ”Lillior”, ”Gullwifwor och blomster flere” växer upp och fröjdar herden som för sin fårhjord i bet på ”Ængiar gröna” samt hur vårens fåglar, fiskar och djur fröjdar sig ”om Sommar-tijd”:

Foglar sig på qwisten paara/
 Och låt’ höra een god sång/

³¹ D.v.s. dödligt eller jordiskt.

³² Renodlade vår-, sommar- och vinterskildringar finns till exempel i skrifterna till borgarparet Nilson Dahlman-JönsDotter i april 1672, till borgarparet Göransson-Sivverz i juni 1672 och till brudparet Dalinus-Figrelia, i gruppen skolmän/präster, i februari 1672.

³³ Till brudparet Tiller-Kindenmeier, ur gruppen ofrälse ståndspersoner, av pseudonymen ”i Gemeen och Lijten Mening”.

Tycks och Nächtergalen swara
 Vtur mörka Skogen trång/
 Vti Siöar Fiskar kringa
 Sig församla/ i leek springa;
 Alla Diur i Werlden wijd
 Frögda sig om Sommar-tijd.

Att sommaren i gengäld kunde beskrivas på ungefär samma sätt som våren ser vi i en hexameterdikt i en skrift i juni 1670.³⁴ Den börjar med att formulera en tes, att Gud hos "all Creatur" har lagt ner en längtan efter att föröka sig, som sedan bevisas i en årstidsskildning som direkt hoppar över från vinter till sommar:

Thetta man aff all ting som lijf har merckliga röner/
 Men doch klarast och bäst/ kan man thet fatta och hämpta/
 Aff the lijflige ting/ som sommaren plägar upfriska/
 Tå the aff hårdeste kiöld om winteren synas förgångne/
 Hur' den alwijse Gud sin förste stichtan och ordningh/
 Håller ännu wijd macht till sitt nampns heder och ähra
 Fiskar Foglar och Diur som i watnet/ i wädre på Jorden
 Wijstas/ qwicknar han med/ och gör som lefwand' å nyo:
 Sommaren gifwer them lijff som aff winteren wore förquafde:
 Örtter och trään uthi skoghen och marck hwar hälst the der wexa/
 Gröna och Frodige ståå när dhe aff warmen upfriskas.
 Diuren paras ihop en part/ men en part löpa i brwnsten/
 Med hwar andran i hoop sitt slag the wilia föröka.

Påfallande vårlig är också sommarskildringen i en skrift från början av juni 1676, en strofisk sång lagd i brudgummens mun.³⁵ Årstidsbeskrivningen ser ut som följer:

Ifrån Hafwet Sool uprann
 Alsköns frögd hon medh sigh baar/
 Kalla Töcken all förswann/
 Soolskijn wärmdde Lufften klar/
 Ganska liuflige sånge
 Foglarna månge/
 Blomstrer herlig stå/
 Hwijte/ röde/ gole/ brunc/ blå/
 Ther frögdas Källor och Buskar små.

³⁴ Till ett borgerligt brudpar, Tomson Pinck-Erichsdotter Samsing, av "G.E.S."

³⁵ Till ett brudpar ur gruppen skolmän/präster, Biurbeck-Arendtz, av Johan Arendtz.

Medh åthskillig herlig färg/
 Täckte woro äng och berg/
 Lundar/ dalar/ backar/ berg/
 Ja/ all ting i glädie logh
 Alla Diuren sigh samman/
 Para medh gamman/
 I lufft/ jord och flodh/
 Alle prijsa the med frögde modh/
 Sin Skapare blijde/ som är så godh.

Att höst och vinter förs samman ser vi än en gång i en skrift från slutet av augusti 1677:³⁶ nu kommer "blå-mörck' Höst" och "Wintren kalla": men de förljuvas dock av Ceres' frukter och Bacchi druvor och av att temperaturen passar särskilt väl för ölbrygning. Dessutom visar sig Venus nu oftare än vid andra årstider "Hoos Swänner ung och möör/ och hwad som giffas äger."

I skrifterna till bröllop under vår och sommar samsas, som vi sett, nordisk natur med sydländska inslag ur en klassisk och klassicerande repertoar med ursprung i varmare trakter. Skrifternas årstidssammanblandningar kan bero på att denna sydliga repertoar inte passade särskilt väl för vår- och höstbeskrivningar i 'den lilla istidens' Sverige med sena och korta vårar, tidiga höstar och snart infallande vintrar.³⁷ Årstidsbeskrivningar i vinterskrifter är oftast mer 'svenskt' präglade än de som gäller vår, sommar och höst. Detta beror säkert på att den klassiska repertoaren inte innehöll särskilt många vintriga repertoarsaker att knyta an till. Men visst finns det en återklang av Horatius' dikt om det höga Soracte som står vitt av snö i den till synes 'helsvenska', nedan citerade strofen ur en kollektivt författad bröllopsskrift från januari 1670:³⁸

Knutarna smella och Wintren är kaller/
 Sniöflinger hefftigt til tusend taal faller:
 Bergen stå hwijta och qwistarna Bugna/
 Floder stå steelnat/ thet rijmar i Håret
 Nu är then starckaste kiölden om åhret.

Diktare som skrev till vinterbröllop kunde ibland välja att flytta huvudpersonerna till årstider som passade bättre för kärlekshandel än just vintern. Så sker i en skrift från december 1675³⁹, som inleds med en bild av en "sniö-kräftig smäll-winter-kall Natt" då snön ligger tjock och djuren sover "medh diupsuckig

³⁶ Till ett brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner, Bengtsson-IngelsDotter.

³⁷ Enligt uppslagboken rådde den c:a 1430-1850 och det var som kallast under 1400- och 1600-talen; *Nationalencyklopedien* bd 11 s. 92.

³⁸ Till borgarparet Mårtenson Quast-Pedersdotter Nerbelia; här åsyftas Horatius' ode IX.

³⁹ Till brudparet Betulander-Nordhman ur gruppen skolmän/präster, av Mattias Agerman.

pust", i den mån de inte ligger helt i dvala. Här möter vi Florisell, en man som är "vnger ey tunger aff åhr" och som tycker att det är "ensligt och ynckligt" att leva i denna sorg. Florisell liknar en petrarkistisk älskare och en sinnebild för melankolin: han vandrar långväga utan att veta vart han går, ser på himlen, vrider sina dödsbleka händer och låter sina tankar fara i "will-ökn". Plötsligt befinner han sig, berättar dikten, "widh lunder och gullgläntzig hall", på ett sommarvarmt *locus amoenus*, där han möter en "mächtig och richtig Fru", "fager/ ey mager/ för älskogen gill" — man vågar gissa att det är Venus fast det inte sägs ut. Hon har med sig "Een rahker och spaker nättsmuckyiader Dam Medh dygder och blygder som höwes", som Florisell ger sig i sällskap med och lovar älska in i döden.

Någon sällsynt gång kan man stöta på årstidsskildringar som inte alls passar samman med 'årstiden för bröllopet', som i en skrift från slutet av juni 1676 där herden/brudgummen inleder med att klaga över kölden:⁴⁰

ACh huru kallt är här i Norden/ kiölden och frossan finnes nogh/
Kuli är wädret/ så ock jorden/ blästrig och kall är eder Skog/
Bergen och klippor swala finnes/ Dalen icke warman spör/
När utaf mig alt sådant besinnes/ see på een Jungfru iag ey tör.

Han tröstas av herdinnan/den blivande bruden, som försäkrar att åtminstone hon är varm. Bristen på anpassning mellan årstidsbeskrivningen och tiden för bröllopet gör att man här letar efter en förklaring, och den ligger säkert i brudens påpekande, att han får skylla sig själv om han fryser, eftersom han har rest iväg "från Warmen dher du war". Årstiden för bröllopet var alltså mindre viktig i detta fall än det faktum, att herden hade återvänt — kanske från utrikes studier i söder — hem till sin herdinna.

VI. 2. 3 'Äktenskapet är av Gudi'

Jag fortsätter här med det traditionella och bibliska temat att Gud har instiftat äktenskapet. Ett gott exempel på hur detta tema togs upp på 1670-talet är Ericus Wennæsius' *Bröllops-dicht* 1671⁴¹ — ett tryck på en halvfoliosida som består av en längre alexandrindikt och ett *votum* på orimmad hexameter. Den börjar med ett tack till "Phoebe" som har sänt denna glädjrika bröllopsdag då det skall knytas "Ett förnämt Hionelag aff Wyrdning/ Lärdom/ Stånd/ Aff Ehrbarheet och Dygd/ sampt wackre Seder mång". Diktjaget fortsätter sedan med att säga, att om den som har instiftat äktenskapet, som håller det vid makt, välsignar och försvarar det, är det inte "aff nöden" att tala många ord, inte heller att dra fram

⁴⁰ Till ett brudpar, Hesselius-Andersdotter Bergia, ur gruppen skolmän/präster, av "J.R."

⁴¹ Skriften gäller prästparet Cabbæus-Busk, som fått två skrifter i materialet.

en mängd *exempla* ur Bibeln. Men trots detta — figuren kallades i retoriken *præteritio*, 'jag går förbi' — ägnar sig diktjaget sedan åt en rad sådana *exempla*.

Eva skapas ur
Adams sida
(An. s. 50)

Han börjar med hur Gud skapade Eva av "Adams reeff", att hon skulle vara sin man underdånig och han vara hennes huvud, försvara och försörja henne, och påminner också om Guds uppmaning till det första paret att uppfylla jorden. Därefter tar han upp "Den fromme Sara" som "ett för alt" när det gäller exempel för 'dannekvinnor' att efterfölja. Hon är en "Qwinne-Spegel" och beskrivningen av hennes äktenskap med Abraham visar också på mannens plikter gentemot hustrun. Så kommer ännu en *præteritio*: diktjaget tänker inte "Vpreepa *puncte-wijs*" allt vad till ämnet hör. Han vänder sig i stället först till brudgummen och sedan till bruden — nu börjar alltså delen *in specie* — och gratulerar båda till att ha funnit makar som är mönster av dygd. Han uppmanar brudparet att tacka Gud och gästerna att göra sig glada med musik, lek och dans. De bör också hålla fast vid "ded maneer på Bygden hålles än/ Blijr quar till Siunde dag: seen farrer der med heem." Gästerna ombeds förena sig med honom i *votum*, där parets framtid läggs i Guds händer: "Himmelska Gud/ tu högste Regent/ Stormächtigte Konung/ All tingz Skapare god/ O allernådigste Herre/ Tu som i Himmel och Jord och i Haffwet och nederste Mörckret/ Titt Regemente med krafft/ tin Spijra/ titt Kungliga Wälde Förer och styrer emot all gräslige Helwetis Andar". Gud må ge bröd, långt liv, hälsa, barn, fridsamhet och till sist, himmelriket till lön.

Tematiskt skiljer sig Wennæsius' skrift alltså inte stort från äldre skrifter med samma ämne. Ett nytt drag är dock tacket till solguden i inledningen och att diktjaget trots allt inte talar så utförligt om bibelns syn på äktenskapet som vore möjligt. Som en kommentar till detta kan man läsa vad pseudonymen "Eremita Venusinus" — troligen även detta Wennæsius — säger i en annan bröllopsskrift 1678:⁴² att han är trött på att skriva "om Adam/ Paradijset" och "Echta Ståndz vphoff", som är "samma/ samma/ samma/ Som all' är wane wed".

När 1670-talets bröllopsdiktare tar upp temat 'äktenskapet är av Gudi' följer de, som Wennæsius, den äldre traditionen. Därför behövs inte fler exempli-

⁴² Även denna skrift gäller ett brudpar ur gruppen skolmän/präster, Collinus-Fors.

fieringar än denna enda. Däremot kan det vara på sin plats att konstatera att temat hade gått tillbaka stort i jämförelse med den tidigare undersökningsperioden, och nu bara avhandlas i runt 7 % av det svenskspråkiga materialet från decenniet. Någon tillbakagång inom decenniets ram är det dock inte fråga om, eftersom det finns ungefär lika många skrifter av denna bibliskt-kristna typ under dess första som under dess andra hälft. Skrifterna på temat riktar sig framför allt till de båda adressatgrupperna skolmän/präster och borgare.

VI. 2. 4 'Skall präster gifta sig eller ej?'

Den generellt inriktade gamla *progymnasmata*frågan om huruvida man bör gifta sig eller ej tas enbart upp *in specie* på 1670-talet, och finns enbart i skrifter till brudpar av prästestånd. Något ifrågasättande av äktenskapet handlar det dock inte längre om, utan temat utvecklas till en teologisk fråga om den syn på äktenskapet som tillskrivs de påviska i förhållande till den 'rätta', protestantiska synen. Frågan är huvudtema i skriften *En Loflig och Berömlig Älskog/ Hastigt affmåladh*, 1671⁴³, gjord av "Brudens närskylte Fränder" vilka visar sig vara de flitiga men inte alltid poetiskt så lyckosamma bröderna Johan och Christian Auri-villius.⁴⁴ Den inleds med Johans dikt på drygt två sidor svenska alexandriner, "Ett samtaal emellan en Munck och en Präst om kärleek och Gifftermål". I marginalen invid de första raderna i dikten står det "*Materia Coll.*", d.v.s. 'ämnet för samtalet', som presenteras i följande rader:

Ach hwad är Herdars kall/ och hwad är herdhe ämne/
Wijd hwad the öfwas mäst/ kärleek iag rätt thet nämner:
Ja förra tijd oss lär/ tå kärleek är bedrifwen/
Then aff *Poeter* snäll' klarliga är beskrefwen.

Detta kan läsas som en hänvisning till den arkadiska herderepertoaren, men munkens första inlägg bromsar effektivt alla tankar åt det hållet. Han vill inte höra talas om kärlek i samband med herdar. "Bort/ bort med sådant suck", säger han och visar att han tänker på andra herdar är de arkadiska. Han fortsätter med att en herde är utvald av Gud att vakta sin hjord och föda sina får med Hans ord, liksom med att Guds herdar är "the som nu Präster kallas". En präst får inte ta sig hustru, för det har "*Sanct Pål*"⁴⁵ förbjudit. Prästen svarar att han håller med munken om att kärlekssuckan inte passar präster, men att den heliga skrift visst inte förbjuder dem att gifta sig. Det kan man se av Abrahams, Isaks och Jakobs

⁴³ Till brudparet Dalekarlus-Achrelia, där brudgummen var kyrkoherde i Rättvik och bruden kyrkoherdedotter.

⁴⁴ Till bröllopet finns två skrifter; den andra, på svenska, tyska och latin, är gjord av P. Carstenius och E. Schottenius.

⁴⁵ D.v.s. påven.

exempel, som alla gifte sig "effter Gudz behag", och otaliga fler bibliska exempel skulle kunna räknas upp (här möter vi en del av repertoaren kring 'äktenskapet är av Gudi'). Munken har dessutom missförstått Pauli ord: "Giffita sig än brinna/ är fast bättr' han oss lär." Munken låter sig inte övertygas, men väljer att ta upp ett annat ämne. Den som vill sköta sin hjord enligt Herrens bud bör inte ha hustru att bekymra sig om. Prästen svarar att en gift präst klarar av att vara både församlingens och kvinnans huvud, medan en ogift präst själv måste sköta hushållet och därmed hindras i sitt kall. Är hustrun god och lydig fungerar prästen alltså bättre i Herrens tjänst som gift än som ogift. Diktjagets röst avbryter här samtalet och påbörjar delen *in specie*. "Then' Herde Brudgum vår" har bett Gud om en god hustru och därför fått den kyska "Dam" som vi "här önskligt see". Därpå följer en lyckönskan av traditionell art. Sist uppmanar diktjaget bröllopgästerna att göra sig glada och slutar sedan med att kort återknyta till samtalet i *in genere*-delen:

Munken packade sig sin koos war glad han slap/
Effter han sig illa stod/ och gaff fast snöpligt tapt.

Christians dikt, på orimlad hexameter, är en knapp sidas "Paraphrasis in Ps. 128", en psaltarsalm som ofta fick lämna material till bröllopsdiktning i kristen anda, med en del språkliga utbroderingar som har framtvingsats av hexameterns långa rader.⁴⁶ Så här lyder till exempel motsvarigheten till tredje versen:

Så skal och Hustrun from som ett härligt bärande wijträä
Grönskas/ och all hans barn sig glädia till önkelig hugnadt/
Sittiandes om hans bord som aff ollioträä qwistarna friska.

Parafrazen är alltså ännu en *in genere*-del som följs av en "Applicatio" på sju rader, det vill säga *in specie*: det gudfruktiga brudparet kan vara förvissat om att dessa Guds löften också gäller för dem. Sist kommer ännu ett traditionellt utformat *votum*. Bröderna Aurivillius dubblerar alltså genremodellen. Det traditionstyngda temat har fått en gammaldags, skolövningsliknande behandling i Johans dikt. Men metriskt sett följer alltså bröderna, så gott de kan, de nya reglerna.

Frågan om huruvida präster bör gifta sig eller ej var inget stort tema under 1670-talet. Jag har funnit det i ytterligare fyra skrifter till brudpar av prästestånd, samtliga från 1670-talets tidiga år. Någorlunda utförligt behandlas det

⁴⁶ Psalmen ser ut på följande vis i Karl XII:s bibel: "Säll är den, som fruktar HERran, och på hans vägar går. 2. Du skall föda dig af dina händers arbete: säll äst du, och wäl är dig. 3. Din hustru skall wara såsom ett fruktsamt winträ allt omkring ditt hus: dine barn såsom oliweqwistar kring om ditt bord. 4. Si, altså warder wälsignad den man, som HERran fruktar. 5. HERren skall wälsigna dig af Zion, at du skall få se Jerusalems wälfärd i alla dina lifsdagar. 6. Och skall få se din barnabarn: frid öfwer Israel!"

bara i ytterligare en skrift från 1671.⁴⁷ Den är avfattad på hexameter med klara språkliga Stiernhielmsreferenser, och mindre skolmästaraktigt gjord än Aurivilius' dikt. Här handlar det inte om diskussion mellan två parter utan om diktjagets egna frågor och svar. Bör en präst verkligen "Öffwa så kötzligt wärck" som giftermål? Tänk om han tänker på att ligga tillsammans med hustrun då han tar på sig kåpan eller bläddrar fram högmässotexten? Att även denna dikt har antipapistisk udd framgår av att diktjaget hänför sin äktenskapskritik till "Syricius skeenhelige Man med Påfwarne fleere". Men dessa har, invänder diktjaget, felaktigt tillämpat vad skriften säger om synd på "Gudz ordning och ächten-skapzståndet". Nu liksom förr — och här tas Aron, Enoch, "Propheter" och "Apostlar" upp som exempel — är det alltså rätt för präster att gifta sig.

VI. 2. 5 'Orätt och rätt gifte'

Temat 'orätt och rätt gifte' blev stort under 1670-talet och inkorporerar nu två teman som vi tidigare mött ihop med temat 'skall man gifta sig eller ej', nämligen 'fäwitska jungfrur' och 'ostadiga ungarlar', alltså sådana personer som det leder till olycka att gifta sig med. Frågan om rätt gifteval besvaras under decenniet på två huvudsakliga sätt: antingen skall man vara ytterligt noggrann i sitt val och inte se till yttre förmåner utan bara till dygd, eller också helt och hållet överlåta giftevalet åt Gud.

Som huvudskrift har jag, bland många möjliga, valt *Den Skenfagre Laster-Manteln Galanterie och Frijheet Affklädd och Twert om Dygdens Småde-Smärta uthtwettat*, 1676.⁴⁸ Den är författad av pseudonymen "Favonius"⁴⁹ och inleds med ett bibelcitrat, från *Syraks bok* 26: 13-14, om att jungfrur skall tuktas så hårt att de inte får tillfälle till odygd. Därefter följer en alexandrindikt på hela nio sidor och sist en "alfwarsam Gåta", även den på alexandriner. Huvuddiktens inledningstema kan sammanfattas som 'dygd, särskilt jungfrudygd, förr och nu'. Det låter inte särskilt intressant, men dikten är både välskriven och drastiskt formulerad. Diktjaget börjar med att konstatera att "Dygd jämpt Fromheet förr i Werlden Allena gängze war". Då dyrkades Gud, svart hette svart och vitt vitt och uppriktighet, stillsamhet och ödmjukhet kännetecknade människornas umgänge. Detta tillstånd förtröt Satan, som såg att "Rijket hans togh aff". Han gör

⁴⁷ Till prästparet Teelman-Holmdorph. De övriga skrifter som berör temat gäller prästparen Sundius-Ingmarsdotter Ström, 1672, och Rabinius-Persdotter Smaræa samma år, samt prästparet Odenius-Knutsdotter 1674.

⁴⁸ Skriften riktar sig till de ofrälse ståndspersonerna Urban Hiärne och Maria Swaan och kommenteras i Strandberg, O., i *Urban Hiärnes ungdom och diktning* s. 121 ff.

⁴⁹ "Favonius" har också en bröllopsskrift från 1675 i materialet. En gammal bibliotekariehand har där på titelsidan skrivit " = Sam. Westhius", vilket knappast kan vara korrekt, eftersom de båda Samuel Westhius vi tidigare mött dog 1664 respektive 1673. Det verkar inte troligt att det har funnits en tredje bröllopsdiktare med samma namn.

därför om sig till människa och skaffar sig ett marknadsstånd, som skyltar med ”*a-la modo* slagz *Galanterij* och flättia/ Och mången Högfärdz Plagg aff Knytning/ Bräm och Ban/ Aff Stoff och brokot Tygh/ som ingen räkna kan.” Men det enkla och ärliga folket begriper sig inte på vad han säljer och när de frågar, svarar han att det är ”Högfärdh” och ”Lättfärdighet”. Då ber folket Gud bevara sig för hans varor. Vissa vill till och med bränna upp såväl varor som handelsman. Räddningen är dock nära:

Men til hans Lycka kom een gammal tandlöös Gumma/
 Hon kunde icke sigh i detta fall försumma/
 Hon een gångh argare än som then onde waar/
 Hon kom med Höfligheet och sade: käre Faar
 I är ju gammall nogh tilförne warit kloker/
 Men nu iagh skämmes wijdh at I är sådan Tooker/
 I skull' haa större wett och ställa eder fram
 Med lijtet bättre Nampn; ty tagen foort eert Krahm
 I packe dhem ihoop/ strax rijfwen Ståndet neder/
 Sehn skolen i få see eer skeer een större Heder/
 Förbyter Eer Persohn tag'r andra Kläder å/
 Och sätter Edert Godz een annan Titel på/

Kalla i stället dina varor för ”Renligheet” och ”Nättheet”, råder gumman. Satan lyder och sätter upp sin bod på en annan ort, där det genast blir stor trängsel. Alla vill ha vad han säljer och han blir hastigt av med hela lagret. ”Altså kom Högfärd up alt under Reenheetz Nampn”, summerar dikten. När Satan sett hur väl metoden fungerar, inser han att alla slags synder kan säljas under vackra namn. Och för att än mer befordra affärerna ser han till, att allt som verkligen är gott får nedsättande öknamn.

Så brukade man förr berätta i en gammal sägen, kommenterar så diktjaget, men om det gick till på det viset vet jag inte, för jag levde inte då. Alla måste ändå hålla med om, att ju längre världen har stått desto mer har man gett det onda vackra och det goda fula namn. Exemplifieringar av repertoartyp — först på ’ont som kallas gott’ och sedan på ’gott som kallas ont’ — radas sedan upp:

Een Fyllhund lustigh är/ een som är grym och blodigh
 Han heter tapper Man/ een feeger är sachtmodigh/
 Een okysk Bock han kall's een höfligh *Courtisan*
 Een snåhl och Girigbuuk han heter sparsam Man.
 Een falsk lättfärdigh Boof *politisk* får han heta/
 Hans Rådth är mycket klookt när han kan ondt upleeta/
 Och then som under sigh sin Nästas Godz kan slå/
 Een snäll *Oeconomus* och HuusMan heter tå/
 Ty han weet föda sigh. Een From nu kallas Tooker

Och den som ey är stolt och styff han heter Slooker/
 Och tusend flere Nampn; Så är nu Werlden fatt/
 Then gamble Dygd hon haar hoos Werlden sagt god Natt.

Så kommer diktjaget in på det som skall bli hans huvudtema, de fåvitska jungfrurna. Deras vanligaste last numera är galanteri, slår han fast. Det innebär att: "Medh Franska *Liberté* otwungen lefw' och frij/ Uppå ett nytt *maner*." Men rätta namnet är "Lättfärdigheet", som numera har fördärvat "all Jungfrublygd". Annat var det förr då jungfrur som inte var "Fröökna" eller "Kungabarn" fick lära sig hushållssysslor och de höga tillbringade dagen med "Perlestickerij", purpur- och sidenvävar eller med att virka med guld. Allt som den tidens fröknar klädde sig i hade de själva förfärdigat. Ja, när Habor förklädd till tärna uppvaktade Signill blev han hånad för att han "kund' ey bättre syy". Exemplet leder kanske väl långt tillbaka i tiden, hejdar sig diktjaget, för än finns "bå Fruger och Grefwinner" som varit strängt hållna i ungdomen. Nu drivs dock dygden bort och allt får falska namn: en stillsam och sedig kallas "bondeblygh" eller "Half dödh Wåp". Detta har lett till en särskild sjukdom hos jungfrurna, som känns igen på "at bäst hon står och går/ För Kättie-skiälffwan röör hon median/ Knää och Låår":

Hon wrijder Hals och Foot så Ögon såsom Tungan
 Och siunger där bred' wijdh som aff *Tarantlen* stungen/
 Med sällsam bucht och swicht/ och slijk pusslerlig sätt
 De kalla *La bouquan*, *Courant* och *menuet*.

Uppmanas en jungfru att ta fatt på nål och tråd svarar hon nej tack och att seden numera är en annan. Hon ligger i stället i fönstret och lägger "lööck"⁵⁰ på alla som går förbi, och kommer det en ungarl vinkar hon fräckt in honom till sig. Så följer ännu en lång rad exemplifieringar ur 'fåvitsk jungfru'-repertoaren:

Dhet bästa dhe haa lärdt/ är locka Swenner ann
 Och föhra dhem i Garn/ sii då få dhe snart Man.
 Till Kiärleek draga dhem/ dhet är all hennes öfwa/
 Ther till hon all sijn Tijdh om Dagen må behöfwa/
 När Spegeln henne lär/ hur' hon sin dierfwa syy
 Och Munnen wrijda skal medh kärligh löy' och Mij.
 Och sneeska Ögonen af Kiärleekz Stråhlar matta/
 Half slutne/ brutne som een sömpnig Klockar-Katta.
 Är Halssen ey så hwijt/ är Kinden något bleek/
 Dhem strax föryttra de med mång slagz sminkers streck.
 Nu är ju Tystheet Last; dhen mäst kan haff' aff Munnen

⁵⁰ D.v.s. talar illa om.

Den/ hoon haar nogh *Esprit*, hon är förståndigh funnen/
 Där på *studerar* hoon hur' hon kan mööt' een Kaar/
 Och finna til hwart hohl een Plugg aff artigt Swar.
 Och som sig sällan List och sanning samman finna/
 Weet hon i hastigheet wähl tusend Lögn upspinna/
 Hon lär med stickand' Ord och schimflig *Raillerij*
 Och allskiöns Näässwijsheet een sedig Ungkarl bry.
 At skiuta kolfwar uth/ och artigt sigh *mocquera*,
 Och spåttskas öfwer alt dhet hon får see och höra/
 Fördömlig Wijssdoms Art! Men hwarför går så till?
 Fördy at Morkiär sielff medh flijt så hafwa will.

Det är mödrarna som lär flickorna svara på allt innan de ens kan sitt Fader vår, som lär dem läsa i "Spegeln meer änn i sin Böhne-book", att resa till gästabad och sällan gå i kyrkan — och om så skulle ske, inte för att lyssna på prästen utan för att försöka fånga unga män med sina lystna blickar. Flickan apar efter modern "rätt som en Papegoya". Hon blir lärd att dra till sig ungarlar och att hålla kvar dem med tvetydiga svar tills dess en annan och bättre dyker upp. Detta gör att flickan aldrig kan bli trogen utan förblir "ostadigh och *Cocquet*" i alla sina dagar. Huvuddikten slutar med en verklig diatrib över dagens jungfrur:

Leeksystrar tree ihoop som Flychtigheet och Kättia/
 Och Hoordom i Een Wagn: frembst Kutskar Jungfru Flättia
 Här pryder all' ihoop det hederligt Partij
Galanterietz Rock och Frijheetz *Livorij*.

Efter en blankrad går diktaren över *in specie*, och vad man då väntar sig som bröllopsskriftsläsare är att diktaren skall ta upp temat 'sådan är sannerligen inte bruden'. Detta kommer visserligen, men för ovanlighets skull i en skrift från detta decennium inbyggt i en lovprisning av brudgummen.⁵¹ Denne "Herr *Doctor*" är inte den som luras av falskt sken. Han bör tacka Gud som hjälpt honom "öfw'r mången motgångz Backa". Han har överallt lämnat ett gott namn efter sig i främmande länder: "Wijdh *Thems* och *Seinens* brädd wijdh *Ligerströmen* strijda/ Wijdh *Maas*' och Floden *Rhein* och fleere Ohrter wijda". Tyskland känner hans dygd, liksom "*Eburoners* Land, *Batavien* och ända upp till *Cimber Strand*". Men den bästa lycka Gud har givit honom är ändå — ja, nu kommer det, fast i form av det gamla och på 1670-talet nästan helt övergivna temat 'bruden är lönen för brudgummens lärda mödor'⁵² — att han har fått en dygdig och

⁵¹ Att sådana lovprisningar var gängse i bröllopsskrifter över lärda personer under tiden fram till 1660 påpekades i kapitel III. I 1670-talssammanhanget framstår alltså detta avsnitt innehållsligt sett som gammaldags.

⁵² Att bruden är lön för brudgummens dygd sägs dock i ett par 1670-talsskrifter till, exempelvis i en 1677 till ett brudpar ur gruppen skolmän/präster, Tolstadius-Surbon.

from mö. Därpå följer lovprisning av bruden, som allt ifrån barndomen har fost-rats väl, så att hon älskar "Årbarheet och ey *Galanterij*". Den dygdälskande brudgummen har dock fått mer än dygd: "Skönheet förmengd med Dygd den största wällust är."

Efter detta börjar skriftens traditionellt utformade lyckönskingsdel, och därpå följer gåtan, riktad till "the närwarande Jungfruer". Den handlar om "ett sellsamnt tingh/ fast stoor doch lijtet tunger", som varken har hjärta eller lungor och bär inälvorna längs sin svarta rygg. Detta ting kan locka både till kärlek och tårar eftersom det har en ljuvligare röst än människan. Vi förstår att lösningen är ett stränginstrument, kanske en violin modell större.

Temat 'fåvitska jungfrur' hade varit huvudtema i Lucidors *Gilliare Kwaal* 1669, och möjligen var det i kraft av denna skrifts rykte som temat blev populärt under 1670-talet. Hos Lucidor var giljaren visserligen löjlig, men ändå mest av allt ett offer. I "Favonius" ovan presenterade skrift är männens offerroll ännu mer markerad. Och just så är det nästan alltid i 1670-talsskrifter, ett tecken så gott som något på styrkan i den misogynia tradition som hade präglat bröllopsdiktningen ända från äldsta tid. Den stackars olycklige felgifte mannen finns bland annat i en dikt på femtaktiga daktyler till ett prästerligt brudpar 1671.⁵³ Här vill diktjaget med "korta ord" ta upp vad som brukar hända med friare som bara ser till brudens "godz" och "fägring". Skönhet skall man inte fästa sig vid, eftersom den snart förgår, skriver han kort. Mer intresserar han sig för friare som bara bryr sig om "godz". Att "den leeken går surt uth" visar han genom att kvinnan i dessa fall blir kung och mannen hennes dräng. Vill mannen ha något av pengarna måste han krusa och ständigt säga "Ja kiär Moor". Gör han inte det bör han "på dören taga", för då vankas hugg och slag. Att det är synd om en älskare som luras i brudstol av en fåvisk jungfru understryks också i en skrift 1672:⁵⁴

Thet utwärtz skenet har/ wår Gud wäl gifwit många/
Thet och mång man bedrar/ mong ungarl monde fånga/
När man för dygd odygd/ som för så herligt blänchte/
Sen finner hennes blygd/ med fule färgor stänchter/
Och most så af den Dam/ han sig til roo hälst tager/
Vtstå och lijda harm/ den sen' hans hierta gnager/
Tå hon aff skalck fördold/ thet wackra täcke drager/
Och för gestalt sin bold/ sin jungfru åthburd fager/
Förbyta mond i hast/ och så har ung-karl bringat
I nätet hijslig fast; Gudh Nåd den så blijr twingat!

⁵³ Dikten är skriven av J. Gestrinius, som tillsammans med brodern S. Gestrinius hyllar brudparet Cabbæus-Busk. De båda Gestrinierna applicerar var för sig den typiska genremodellen för bröllopsskrift.

⁵⁴ Skriften är av pseudonymen "Gilliare-stufwuns Wächtere" till det borgerliga brudparet Johanszon Raahm-Andersdotter.

Den lurade mannen kan också få det som en stereotyp i tidens erotiska poesi, den petrarkistiske älskaren. En lurad man, heter det i en skrift 1672:⁵⁵

måst båd' dag och natt/ i sårg i tusend jämmer
 Sigh wältra/ och medh pijn sin kärleek han stedz känner.
 Den skära Solens glantz/ ähr honom röök och damb
 Ett mörker där uthi/ han wandrar som een hampn:
 Dhe wällbebygde slått/ dhe Himmelz lijke hallar/
 Een mörk och faslig groop/ ia ödemark han kallar:
 Den liufigste Musik ähr honom till förtreet
 Ty alt hwad lustigt ähr han ingen ting afweet.

En sådan kärlek kan liknas vid ett träd utan löv, en klocka utan kläpp, tistel i stället för rosor, musik utan "resonantz" eller "ett bröllop uthan dantz". Att dagens brud och brudgum har undslupit detta öde tack vare sin stadiga kärlek till varandra betygas sedan i skriftens avslutning.

Att till och med kärleksgudinnan kunde uppfatta valet av maka som ett problem framgår av skriften *Fröjjas Elskogz Styrsl* från 1675.⁵⁶ Den är, till skillnad från övriga bröllopskrifter i 1670-talsmaterialet, fornnordiskt inspirerad såväl språkligt som tematiskt. Den börjar med tre gåtfulla rader i fetstil: "Swäfwär i tanckarna Bönman/ Som i wågene Styrman/ Och i marckene Heerdhen". Därefter följer en orimmad hexameterdikt om en knapp sida som heter "Astbunden dräng om Fröija". Så följer, i samma meter, "Fröijas tolkning och Snelråde" om knappa två sidor, och sist ännu en hexameterdikt på en halvsida med överskriften "AUCTOR".

Den 'astbundne' eller förälskade unge mannen frågar retoriskt om det på hela jorden finns någon gudinna jämlik med Fröija. Nej, svarar han själv, och exemplifierar sedan kort med alla de gudar som tvingats lyda henne.⁵⁷ Fröija anknyter till detta i sitt svar, men talar särskilt om sina namn hos olika folkslag. Varken greker eller perser känner till henne, men vördar henne ändå som Afrodite och Astarte. Folken i norr låtsas ibland inte veta vem hon är, men i det gamla Norden dyrkades hon med stor ära under namnet Fröija eller Frigga. Tiderna har blivit sämre och hennes ära har förminskats. Detta beror (egendomligt nog) på den samtida titulaturen, på att man låter "Frodige/ hurtige *Damor* och *Hustrur* ell *Man-giffne qwinner*" få använda hennes namn, det vill säga kallar dem "Fröer ell' Fruer".⁵⁸ Detta oroar Fröija, eftersom det finns så många kvinnor som är odygdiga, och därmed är det alltså dags för de fåvitska jungfrurna att änt-

⁵⁵ Skriften gäller det borgerliga brudparet Lohrman-Wolker.

⁵⁶ Till kyrkoherdeparet Melander-Frondina av brudens bror Erich Frondin.

⁵⁷ Denna repertoar möter vi nedan under temat 'Astrilds makt'.

⁵⁸ Fröija syftar tydligen här på benämningarna 'jungfru' och 'fru'.

ra scenen. Fröjas ära minskas dagligen av flickor som är spotska och spaka, "seene på been", snutfagra, stormodiga och stolta. Sådana flickor uppmanas med olika ordspråksvändningar att snarast bättra sig: de kommer annars "uhr wäplinge-waal i grofwesta starr-gräas"⁵⁹ och får äta upp "den förr i-spottade kählen"⁶⁰, för sådan är min makt, hotar Fröja. Även ostadiga ungarlar får här en släng. Fröja fördömer dem som står "i *Bivio Herculis*"⁶¹ utan att kunna bestämma sig för om de skall fortsätta fria i varje gård eller gifta sig och leva samman med en enda i "tuttrande kuttrande låth och socker-sööt mun-leek", liksom dem som är rädda för "korgen" och "kalfskinn"⁶² eller för att äktenskap skall kosta dem för mycket pengar. För dem kan det gå som för Pygmalion, som blev kär i en marmorbild han själv hade skapat — så brukar jag löna "dhem som okynne yrkia", säger Fröja. De dygdälskande däremot knyter jag samman så att de kan hugna varandra "med all-skiöns Liufweste frögd alt effter dess nöije." När författaren sedan tar ordet pekar han, som man kan vänta sig, på brudparet som ett exempel på de dygdiga som Fröja belönar.

Både män och kvinnor anklagas för odygd i en bröllopsskrift 1677, i den femsidiga alexandrindikt som är huvuddikt i skriften.⁶³ Liksom hos "Favonius" året innan kontrasteras först den gamla dygdiga tiden med den närvarande: då hyllade man varken Bacchus eller Venus, och i stället för "Högferd" gällde "Troo och stadigheet". Då blev alla kvinnor gifta, eftersom alla män värderade dygd och huslighet. Diktaren jämför så med nutiden och börjar med modet:

Ja Saxen kan nu ey/ så många mönster finna/
Som icke hwar och een/ han tijt wist söker hinna/
Ty alt hwad til oss förs/ aff fremmand' dichtat fram/
Thet sökia wij och strax at taga i vårt Kram.

Han går därefter över på männens fel. De gifter sig för pengar och ser inte till dygd, de förnöter sina dagar med "Drick" och tycker inte att man kan kalla ett bröllop för bröllop "medh minder en blir full/ At han ey gång kan/ men faller strax omkull." Jaget påminner än en gång om den gamla goda tiden innan han går över på kvinnokritiken. Som hos "Favonius" är ett av de stora felen att jungfrurna både talar och svarar, att de är retsamma och hela tiden söker efter andra och bättre män än dem som uppvaktar dem. De springer omkring med skvaller, vill ha fina kläder, gå i "Samqwem", och kan varken spinna eller sy:

Fast bätter wore thet/ at the sigh höll widh Nålen/

⁵⁹ Dessa flickor har alltså tidigare valt bland mjuk klöver och skall hamna i styvaste starrgräs.

⁶⁰ Den kål de förr spottat i, d.v.s. vad de tidigare föraktat.

⁶¹ Alltså vid Hercules' skiljeväg.

⁶² Få kalvskinn var synonymt med att få korgen.

⁶³ Skriften gäller ännu ett kyrkoherdepar, Aroselius-Jöransdotter Duuan, och är författad av den anagrammatiska pseudonymen "Soreialus", en yngre bror till brudgummen.

Medh henne wunn' beröm/ och stadigt sutt' på Stolen/
 Än the sigh alt för ett i sådant öffde här/
 För hwilket/ then doch wist aff ingen Loford bär.

Det är inte att undra på att det är svårt för nutidens jungfrur att bli gifta — eftersom de ingenting kan föredrar männen numera att inte gifta sig alls. I *in specie*-delen hävdas det sedan, att dagens brudgum och brud alltid har varit dygdiga och nu belönas med att få gifta sig med varandra.

En synnerligen omfattande genomgång av 'fåvitska jungfrur'-repertoaren finns i pseudonymen "Secundus" *Spinnel-Wäff och Qwinno-garn* 1678.⁶⁴ Även här är männen enbart offer. Skriften består av en enda lång stikiskt tryckt men strofnumrerad dikt om hela 75 fyrradiga strofer på fyrtaktiga daktyler. Inledningen prisar kärleken, som gör det mörka ljust och det svåra lätt. Därefter berättas i fem strofer en fabel om hur en spindel lurar en broms, som en gång har tagit sig ut ur hennes väv, genom att göra den dubbelt stark och åter lura in samma broms i väven.⁶⁵ Slutsatsen, att de svaga ofta genom list besegrar de starka,

Spindelnät som
 fångar de små,
 men släpper ut
 de stora
 (Cam. III, 99)

bereder väg för huvudtemat. Kvinnor spinner ständigt sina garn och börjar redan som små. Så snart en flicka kommit ur vaggan "Börjar hon apas på Kärlekens wijss", vilket visar sig syfta på att hon då leker med dockor. När hon blir större ljuger hon att hon inget vet om kärlek och när hon blir ännu större kan hon allt om konsten att "ställa vth garn". Hon spelar kysk och lurar lätt den ungs-karl som inte ser "Elden" som glöder i hennes ögon och hjärta. Diktjaget vänder sig så till lurade ynglingar i två strofer. På sireners "Lister" bör de aldrig tro: elden syns aldrig i flintan innan eldstålet kommer till och avslöjar den. Flickan pryder sig var morgon framför sin spegel. Hon "weet sigh hwar stund wara

⁶⁴ Skriften gäller ett högadligt bröllop, Lewenhaupt-Sparre, och analyseras i Lindqvist, J., a.a. s. 48-51, där ett huvudämne i den ses som spänningen mellan yta och innehåll.

⁶⁵ Temat känns igen från Stiernhielms *Hercules*, där bromsen, liksom här, står för de starka och mäktiga, men där bilden gäller fattiga/rika, inte män/kvinnor. Det handlar om en gammal bild i emblemtraditionen, som finns i flera former i *Emblemata* sp. 939-941.

faal"⁶⁶ och liknas vid en köpman som pryder sin bod och skryter med sitt gods som vore det guld värt. Sedan går hon ut och visar upp sig:

24. Somblig då snärjes aff Fötter och Gången/
 Somblige snärjas aff skapeligt Lijff/
 Somblig' aff Talet han blifwer och fången
 Somblig' aff snärjande tijde Fördrijff.
 25. Somblig' aff Kinder/ behaglige Länder
 Somblig' att Munnen och Liufwaste Röst
 Somblig' aff trinde hwijt blöte små händer
 Somblig' aff Drufflijke Pappar och Bröst.

På flickan hänger det snaror "i hwar och en Trå". Diktjaget varnar åter ynglingarna och påminner om att vackra påfåglar "roopa läll stygt". Så beskrivs de dårskaper som kärlekskranka ynglingar luras till, och här lägger sig "Secundus" stundvis rätt nära Lucidors *Gilliare Kwaal*. En tycker sig se en ängel och gör allt för att behaga henne: skriver kärleksbrev fast han aldrig förr "sågh Pänna", kallar henne gudinna och beskriver de kärlekskval, som tär honom "Såsom een Muus vthi HollandzOst gnager" — ett drastisk bild för petrarkistisk kärlekssorg. Han köper nya kläder på kredit, smörjer in hår och kropp med balsam och går i gästabad, "Krokot i Knåwäck och miuker i Leder", i förhoppning om att få dansa med jungfrun. Men när jungfrun förstår att ynglingen har fastnat i hennes garn driver hon bara med honom och betar sig som om hon inte alls vill ha någon vän, fast det är just vad hon önskar. Diktjaget ger åter ynglingarna goda råd. Vilken fiskare slänger väl bort sina nät bara för att de har tappat en fisk? Mister man en jungfru finns det fler kvar än man tror:

50. Himmel är fuller besatter med Stiernor/
 Hafwet ey ännu sin Ymnogheet mist/
 Jorden är rijker med Möer och Tärnor/
 Skogen bär Foglar på Grenar och Qwist.

Som med sköna frukter är det med ungdom; lycklig den flicka som blir gift "Vthi sin wackraste Sommar och Tijdh", hävdar diktjaget sedan och släpper därmed temat med 'fävitiska jungfrur' för temat 'rätt tid för giftermål'⁶⁷. Mot slutet, i den korta *in speciedelen*, aktualiseras det dock igen, när dagens brudpar frikänns från allt det "Kiärlekens Ape-fördrijff", som tidigare har beskrivits.

⁶⁶ D.v.s. till salu.

⁶⁷ Detta är ett ganska sparsamt förekommande tema under decenniet.

Både fåvitska jungfrur och ostadiga ungarlar får sitt i en hexameterdikt från 1678, som inleds med en kort lovprisning av äktenskapet.⁶⁸ Raskt går dikta- ren sedan över på hur detta heliga stånd sätts i fråga såväl av "manlig Hoop/ som Qwinkönets samlika foster", som inte vill låta sig nöjas med den som Gud ger dem utan välja efter eget huvud. Först handlar det om männen, av vilka somliga "befrynda sikh Hustro i Barndom", innan de ens kan ta på sig skorna själva, och längre fram ångrar att "Språnget giordes i Otijd". Andra väntar tills de blivit äldre men låter sig bedras av skönhet och smicker, "Kunna ey troo under fagras- te Skin döls offta een Padda". Ytterligare andra "byta om som Winden sikh lämpar" och håller sig inte till en: dem kan det hända att de "effter långsamt waal ibland Wepling/ grönskande blommor" fastnar mitt i sankmarken, där de bara träffar på "Ond/ hwass/ Starrig Starr".⁶⁹ En del vill inte nöja sig med en brud ur sitt eget stånd utan siktar högre, "Lijker lågan en Häst som kogsar på brandt-höga Krubban", och andra bryr sig bara om hur mycket den tillkomman- de har i pungen. Dessa blir de allra olyckligaste, för de säljer bort sin frihet: "Gull flyger ock sin koos/ men qwar blir ledesta Trolle." Så är det kvinnornas tur, de som gör sig stolta och räknar som en heder att ge friare korgen eller som bara vill ha friare som "bruka utländske Seder", fäktar och dansar balett. Med dem händer det ofta, hävdar diktjaget med en annorlunda formulering av en åter- kommande repertoarsak, att de måste låta nöja sig med "mögliga Såpan", som de tidigare har spottat ut. Men vad ska man då göra om man går i friartankar, frågar dikten, och svarar genast, att det enda rätta är att bittida och sent rikta "Brinnande Böön" till Gud "om Lycka til Lyckligit Giffte". Ett avslutande råd är att man inte skall lita på sina ögon utan "låta Öronen frija", det vill säga göra sig väl underrättad om den tillkommande hos far, mor och släktingar. De två sista raderna i dikten handlar om dagens brudgum och brud: just så har de gjort, "ty har the och wunnit sin Önskan."

Hur man typiskt kunde skriva om temat 'Gud ger rätt maka' ser vi i början av den psalmartade lyckönskan i en skrift 1671:⁷⁰

Then giör rätt/ som troligt bedher
 Gud/ om Hustrun from och kär;
 Honom blifwer då til heedher;
 Skänckt den god och dygdig är:
 Lust hans hierta städze finner;
 Och all sorg långt bort förswinner.

⁶⁸ Skriften gäller kyrkoherdeparet Frondelius-Staffansdotter och har två författare. Den in- ledande hexameterdikten är skriven av "J.S." och Henrich Gangius, en släkting, står för den traditionella lyckönskan. Enbart "J.S."s bidrag tas upp ovan.

⁶⁹ De drastiskt ordspråksartade formuleringarna om partnerval känns igen från J. Gestrinius' ovan behandlade bröllopskrift 1675.

⁷⁰ Skriften gäller ett borgerligt brudpar, Leyman-Olufzdotter, och är författad av W. Roseni- us.

Det förekommer också någon gång att Guds val ställs i kontrast mot människors väljande. I en skrift 1675 gläder sig diktjaget åt att brudparet har kommit samman genom "Gudligt upsätz nijt; och ey aff plötzlig kättia Som elliest gängse är".⁷¹ Men att även detta bibliskt-kristna tema kunde moderniseras med hjälp av mytologi framgår av mitt sista exempel, ett samtal på fyrtaktiga trokéer mellan Apollo och Venus i en skrift 1679.⁷² Apollo prisar brudgummen för hans flit i fråga om de fria konsterna och hans "nijt" när det gäller att föra själar till Gud. Han ber Venus skicka honom "Jungfrun rena". Venus svarar att hon inte vill gifta bort de jungfrur hon har i sin tjänst — hellre stänger hon in både dem och sig själv i ett kloster. Apollo blir bestört: skall Venus så helt glömma bort sin natur? Vill hon verkligen göra slut på alla människor och lägga hela världen öde? Han vet dock att hon bara förställer sig, som kvinnor ju alltid gör "När them biudz en frommer man". Ordspråket säger ju, att "Qwinfolcks Ney är the-ras Ja". Venus ger Apollo rätt — visst vill varje kvinna ha en man. Varför då förnöta tiden med fåfängt tal? säger Apollo, visa mig genast en skön jungfru som denne man kan få till hjälp och tröst. Venus föreslår att Apollo skall välja den dygdiga och fromma "*Deiopoea*" till brud åt mannen. Apollo säger:

Jagh tigh tackar goda *Venus*,
 Som är alt så wäl betänckt/
 At tu ey i Nunne-Steen-Huus
 Slutet/ then tu nu har skänckt
 Åth en wällärd Präst till Maka/
 Som om Gudz Ord hafwer nijt/
 Och ey sparde aff Barndom waka/
 Och på *Studier* lägga flijt.

Därefter förenar sig Venus och Apollo i en lyckönskan, i form av en bön riktad till "Himblars Konung", alltså den kristne guden.

VI. 2. 6 'Astrilds makt'

Som huvuddikt väljs här Lucidors *Lille Astrilds Stora Makt*, 1672, som består av en enda lång dikt på alexandriner.⁷³ Genom retoriska frågor slås inledningsvis fast, att Astrilds makt är "The Demantfaste Band" som håller hela världen samman. Han orsakar att solen gifter sig med jorden och alstrar markens gröda, han ser till att havet håller sig inom sina gränser, att jordens glödande inre inte blir

⁷¹ Skriften gäller borgarparet Andersson-Bengtzdatter.

⁷² Skriften gäller ett kyrkoherdepar, Eekholm-Dahl, och är författad av Johannes Hedberg.

⁷³ Skriften riktar sig till det borgerliga brudparet Brandberg-Kinmund.

människan till skada och att vinden inte blåser för starkt — Astrild bär lik Atlas "Himmel/ Jord ok Alt" på sina axlar. Astrild behärskar alltså de fyra elementen. Han har också makt över alla gudar, vilket man kan läsa många beskrivningar av "hoos Hedna Höß". Exemplifieringen börjar med något som är ganska nytt och ovanligt i 1670-talets bröllopsdiktning, en kort referens till fornnordisk mytologi. Astrilds pil har besegrat såväl "Thors Wigg" som "Odens Swärd". Men dik- taren går snabbt över till mer kända saker ur den antikt-mytologiska repertoaren. Med hjälp av den metod med korta omnämmanden, som jag ovan kallat 'poetisk

Amor bär hela
jorden
(Mont. 45)

stenografi', går dikten igenom Astrilds makt över Orfeus och Eurydike, Apollo och Daphne, Neptunus och Thetis, Pluto och Proserpina, för att kort stanna till vid Jupiter:

Then store *Jupiter*, måst ofta sig förändra/
Ok uhr sin Gudligheet/ i andra Hamnar wandra:
Snart lijk *Amphitryo*, snart Gull-Regn/ snart en Swan/
Snart Tiur ok Oxe lijk/ som Astrild wille haa'n.

Diktjaget återkommer så lite mer utförligt till de kärlekspar han nyss har nämnt och betygar därefter att Astrild därtill "stolt-modlig Segerwunnit" sin egen mor, så att hon och Mars satte "två Hoorn" på Vulcanus' huvud, och slutar sin genomgång med hur Astrild tvingade Hercules att bli tjänstekvinna av kärlek till Omphale, och att sitta och spinna bland tjänsteflickorna. Den allmänna delen slutar med ett utrop: "O hwad Makt Kan Astrilds öfvergå! ej någon." Nu har Astrild också, fortsätter dikten och går, inom ramen för samma tema, över på *in speciedelen*, gjort "ett artigt strek" i Uppland, där han satt ett "Bärg i Brand". Eftersom brudgummen heter Brandberg är det alltså 'brudgummens namn' som blir ett sidotema, och eftersom det är Astrild som orsakat branden, även 'bröllopet är bestämt på högre ort'. Det uppländska berget brinner nu med större låga "Än *Hekla* ok *Vesuv*, ell' *Ætna*". Dessutom har Astrild så hårt sargat en gudinna som är kär i berget och som gärna velat räcka det en "hielprijkan Hand", att hon blivit "nästan Orkelöb". Men idag har hon, fortsätter dikten med något som

verkar som en inbyggd ekivok gåta, fått pröva på de "Läk- och Styrke Rötter" som "mitt på Brand Berge groo". Man bör alltså inte tvivla på att berget kan ge nymfen "Läkdöm" och att hon i sin tur kan fördriva bergets brand. Konstaterandet "Så bliwer bägge Twå rätt wäl til rätta brakt Hwem är som då ey wil förundra *Astrilds* Makt?" leder över till skriftens korta lyckönskan, i vilken huvudtemat släpps men det namnalluderande temat sinnrikt hålls fast:

Then Högste sign' Eer Säng/ Eert Wisthuus/ Bool ok Bullar/
Ok lät utaff Eer Brand/ sij många små Bergs Kullar;
GVD lät Eer Kärleeks Eeld i fullan Låga stå/
Til thes I bägge Tw til Sions Berge gå!

'Astrilds makt' är ett vanligt tema på 1670-talet, i varje fall om man räknar in alla besläktade varianter. Nedan presenteras ett kronologiskt ordnat och ganska representativt urval skrifter med detta huvudtema, där makthavaren ibland också får heta Amor, Cupido eller Venus. Temat väljs av en anonym diktare till ett bröllop 1673, sedan han avvisat att skriva om teman som 'årstiden' eller 'det goda ryktet'.⁷⁴ I stället skall han ägna sin skrift, på alexandrin, åt vad Astrild själv har bett honom framföra. Astrild börjar med att tala om sin allmakt:

Hwem är sigh mot min macht/ mitt Regement wil sätta:
Hwem billar sigh thet in? Thet är alt flärd och flättia/
En fäfang dristigheet/ ett dristigt äfwentyr/
Ther widh then kloker är han altijd gärna skyr.
Monn' högste *Jupiter* vndslippa kund' min Skächte?
Thet måst' han låta stå. Moot migh tordz han ey fächta:
Fast han sigh elliest tedd' en oförwinligh Hielt/
Medh Eld och Blixt och Thordön skräckt' i Mark och Fält/
Ha Helfwitz gräsligh pack som Möss måst vndan-trippa/
Tå han föriffrat bleff. /---/

Samma lag har gällt för Mars, Neptunus, Pluto och övriga gudar, ja till och med för Astrilds egen mor, som "ey osargat bleff", fortsätter han. Men han vill inte tala mer om gudar och gudinnor utan går över på sin makt hos "Fiskar/ Foglar/ Diur": "Seer man ey huru snält the para sig ihoop?" När han därefter går över på sin makt över människorna byter han om till ett annat populärt tema, 'rätt beteende i kärlek', och därför lämnar jag skriften här.

En mer originell variant på temat finns i *Astrilds Protocoll*, 1674.⁷⁵ Vi skall stanna till vid första dikten, på fyr- respektive tretaktiga inrimmade jamber,

⁷⁴ Till brudparet Holmerus-Danielsdotter; ståndet har tyvärr inte kunnat fastställas.

⁷⁵ Skriften är en av tre i materialet till de ofrälse ståndspersonerna Nordlind-Bergia, gjord av två initialförfattare, "P.L." och "J.L." De båda övriga skrifterna är också svenska, skrivna av "P.N." och "G.N." respektive av P. Abenius.

uppdelbar i åttaradiga strofer med hjälp av de stora skiljetecknen. Långt borta vid jordens fjärran gräns, börjar initialförfattaren "P.L."s diktjag sin berättelse, där morgonrodnaden vilar och Phoebus' hästar spänns för, har Venus valt sig en bostad där hon kan vila efter sina resor världen runt för att sprida "kärleks gnister". Dit har naturen samlat all sin prakt och Venus har dessutom till överflöd utgjutit sin makt. Så följer beskrivningen av platsen, ett erotiserat *locus amoenus*:

Ther spritter alt/ alt har ther liff/
 Alt qwicknar/ groor och blommar:
 Ther är med wintren intet kijff/
 Ther är een ewig sommar.
 Ther wäxa rooser paar och paar/
 Ther hafwa trään sin maaka/
 The wilda diur/ som skogen haar/
 Gå ther som Lamb så spaka.
 Ther höres foglar tusend-falt/
 Som effter wänen leeta.
 Ther pusta wädren intet kalt/
 Men idel älskogs heeta.

Trots de repertoarförväntningar om herdeliv som beskrivningen väcker, får vi i stället veta, "Om migh är sant berättadt", tillfogar diktjaget, att Cupido på denna plats har byggt sitt kansli av myrtenkvistar. Däri finns noga bokfört allt vad han har åstadkommit. Vi får så möta en rad av de typiska exemplen på hans makt: Jupiter i svanhamn som rövade bort Leda, Hercules som spann iförd kvinnokläder, Venus som sörjde över Adonis, Phoebus som blivit kär i en jordisk kvinna⁷⁶, Paris som rövade bort Helena, Leander som drunknade när han ville simma över till Helle. Därmed är diktaren framme vid dagens brudpar och diktens *in specie* del, i vilken han går vidare med samma tematik. Även brudgummen är ett av hans offer, vilket ju också aktualiserar temat 'bröllopet är bestämt på högre ort'. I Cupidos papper står det vidare, fortsätter diktjaget, att brudgummen funnit tröst och fångat den som har fångat honom. I detta kansli kan man få veta inte bara vad som har hänt utan också vad som skall hända, vilket får temat att spilla över in i lyckönskingsdelens spådom om de barn som skall födas i äktenskapet:

När åhret sig haar kring om ledt/
 Tå skal ehr Astrild sända
 Ett bild/ ett konstigt skillerij/
 Ett lijtet liff i Linne/
 Ther Faar och Moor må speglas i/

⁷⁶ Här handlar det troligen om Apollon och Daphne.

Ther the sig sielff må finna.
 När fleera åhr så gådt omkring/
 Tå skall man wäl förnimma/
 At huset aff een barne-ring
 Skall heela dagen stimma.

I koncentrerad form finns temat i en hexameterdikt lagd i brudgummens mun 1676.⁷⁷ Han beskriver de kval han lider, vilkas orsak han inte kan förstå. Han tänker dock på "Een Book nyli iag laas/ ey war Guds Ord i henne". Den handlade i stället om "*Cupidinis* list och *Veneris* wälle", vilket exemplifieras med hjälp av den repertoar vi redan flera gånger mött:

Venus först steller an *Cupido* skiuter aff Pijlen/
Jupiter blir här fält/ *Apollo* moste ge swijgan.
 Mången modiger Hielt kan tappert hugga och sticka
 När han är uthi felt/ men här most hoppa på kryckia.
 Är icke unliga nogh Att Twå all werldenne winna/
 Bonden drages från Plogh/ *Hercules* nödgas at spinna?

När brudgummen dragit sig detta till minnes inser han plötsligt att även han är skjuten av kärlekens pilar och tvungen att skaffa sig en maka.

Temat tas vidare upp i en dialog mellan Astrild och Diana i en hexameterskrift 1677.⁷⁸ Även denna skrift börjar med att Astrild skryter om hur han kan bestämma över "högh som lågh/ öfwer rijk ja fattig och armer", över lärd som olärd. Några konkreta exempel ur repertoaren räknas dock inte upp. Diana, som ju bland annat var kyskhetens gudinna, opponerar sig häftigt mot Astrild. Aldrig har hon hört någon som "så kunnat affskryta": Astrild är ju bara en liten pilt som ingenting förmår mot de högre gudarna, vilka i sin tur inte får göra något som inte Diana ger dem lov till. Astrild säger bryskt åt Diana att tiga: hennes ord betyder inte mer för honom "än knäp vthi wädret" och hon står inte i högre i hans aktning än vilken som helst dödlig kvinna. Diana säger att Astrilds ord gör henne "skräckelig harmer" — att tala så till en stor gudinna! Astrild försvarar sig med att han faktiskt förmår sådant som inte Diana kan. Diana frågar vad det skulle kunna vara. Innan skriften lämnar temat får Astrild avsluta med några ord som pekar ut dagens brudpar:

Drifwa til älskogz speel kan iagh med *Venere* Moorkiär/
 Mästerligh Swänner och Möör på dhet bäst' och kiäckaste sättet/
 Skoda på dhetta här hederligh paar som stå för tin ögon/

⁷⁷ Det rör sig om en kollektivt författad skrift till prästparet Reuterhusius-Pädersdotter Winter.

⁷⁸ Skriften gäller ett borgerligt brudpar, Spijrman-Bogman, och är författad av Petrus Osenius.

Huru iagh snält hafwer them vhr händerna dina vthnummit/
At the i kärleek och frögd måge lefwa til blekaste Döden.

Sista exemplet på temat 'Astrilds makt' — fast guden här kallas Amor — är hämtat ur en skrift från 1679.⁷⁹ Dikten, den andra i skriften, på delvis inrimmade, knaggliga alexandriner, utgör en fortsättning på skriftens avdelning *in genere*. Här sägs först att alla måste böja sig för Amors makt. Ingen slipper undan, vore han än så mäktig, rik eller klok, vilket illustreras med en lång rad exempel ur repertoaren:

Hercules kiämpe starck/ mechtig bland kiempar alla/
Alexander Monarch, *Aeneas* månd falla/
Jason sigh öfwer haaf/ in til *Colchidis* Grund/
Till *Medeam* begaaf/ effter *Kärleeks* infund.
David war Gudfruchtig/ *Salomon* mycket Wijs/
Absalon deyelig/ *Samson* haar ock stoor Prijs/
För sin Manhafftigheet/ som tusend nederslogh/
Dock medh sijna starkheet/ *Kiärleek* honom betogh.
Sardanapalus war/ en Konungsman försann/
Doch ibland Jungfrurs skaar/ *Arbachtus* honom fann.
Holofernis grymheet/ slätt intet achtas här/
Ey *Socratis* wijsheet/ sådant alz intet är.
Jacob waktade Fåår/ *Kiärleek* honom ey skonte/
Att han i fiorton Åhr/ för *Rachel* sin tiente.

Alltså bör ingen förundra sig över att även dagens brudgum har måst ge vika för Amors makt, skriver diktaren innan han övergår till skriftens korta *in speciedel*. Den något avvikande repertoar som presenteras i denna dikt — inte den antika gudaskaran utan i stället kända personer ur antik och biblisk historia — har säkert att göra med att diktaren vill bevisa sin uppställda tes genom att ta upp inte mytologiska påhitt utan mäktiga, rika och kloka historiska personer.

VI. 2. 7 'Kvinnornas, inte Astrilds makt'

Det verkar logiskt att här fortsätta med ett tema som kan ses som en omvändning av det föregående, även om det är litet. Det är visst inte Astrild som åstadkommer kärlek, heter det i tre bröllopsskrifter från 1670-talet. I materialet möter temat först i *Skönheets Würde* 1671, av initialförfattaren "P.L.", av en äldre bibliotekariehand identifierad med den blivande *poëseos* professorn i Uppsala

⁷⁹ Den gäller ett borgerligt bröllop, Anderson Bergh-Jacobsdotter Wallinia, författad av Stephan Laurentius Lodelius.

Petrus Lagerlöf.⁸⁰ Skriften är ett foliotryck med en enda lång dikt på fyrtaktig trokeisk meter om tre sidor.⁸¹ Dikten inleds med diktjagets bekännelse att han själv "Offta qwädit offta talt" om Astrilds makt, men att han nu vill ta bladet från munnen och erkänna att Astrild är ett rent påhitt:

Ey är någon Astrild till/
Som med wingar/ brand och pijl
Flyger/ tänder och gör sårt⁸²/
Tämier alt hwad för är hårdt.

Poeterna skriver visserligen ständigt om Venus, men detta

Är ett påfund/ är ett skämt
Man⁸³ för öron angenämt:
Alt thes wåld och tyrannij
Är en dicht een phantasij.

Allt det man berömmer Astrild för borde man i stället berömma kvinnokönet för — det är kvinnorna som härskar över hela världen och gör männens hjärtan ve-ka. När naturen delade ut sina gåvor fick guldet ädel vikt, diamanten den största klarheten, hjorten förmåga att springa snabbt, elefanten en stor kropp, lejonet mod, männen klokhet och kvinnorna skönhet som, fortsätter diktjaget "alt annat twinga kan." Avvisandet av Astrild öppnar vägen för en annan repertoar, 'kvinnoskönhetsens pris', och för en petrarkistiskt präglad genomgång av vad därtill hör:

Hoo kan see then hy så reen
Som ett lefwand Elphenbeen/
See the ögon aff Chrijstall/
See the läppor lijk Corall?
Hoo kan see then Purpur-Blomm'
I the Kinnor simmand om/
Som wor hon i Marmor sänkt/
Hell' på hwita Liliör stänkt;
Och ey röras i sitt mod/
Vthan han aff Leijonblod/

⁸⁰ Skriften är riktad till ett brudpar ur gruppen skolmän/präster, Alm-Lindrot. I en annan skrift till ett brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner 1676, Swaan-Broon, av samme "P.L." är det fortfarande inte Astrild utan kvinnorna som orsakar kärleken, men nu inte genom skönhet utan genom dygd.

⁸¹ Dikten indelas i versgrupper av en smula varierande längd; den kan inte strofindelas med hjälp av stora skiljetecken och tycks alltså inte vara tänkt som en visa.

⁸² "Gör sårt", sårar.

⁸³ "Man", bara.

Och aff Tiger födder är/
Heller ståål i hiertadt bär?

Om sådan skönhet kombineras med ädelmod, dygd och fromhet framstår kvinnan som mer än människa, som "Een Gudinn' een Englahampn", och ingen kan önska bättre än att få bli en träl hos henne. Därmed är avsnittet *in genere* färdigt och avsnittet *in specie* tar vid. Att det förhåller sig just så kan dagens brudgum bestyrka. Fastän utvald av Themis har han låtit sig fångas av en jordisk jungfru. Han är inte längre sin egen — hälften tillhör Themis och hälften vill jungfrun ha. Här berörs alltså temat 'vilken gudinna skall brudgummen tjäna?' Men diktaren går inte vidare på detta spår utan nöjer sig med att konstatera att bruden inget hellre vill än bli "sin fånges fånge". Det fångelse som båda går in i är bättre än all frihet, hävdar diktjaget sedan, och bör rätteligen kallas "Jordens Himmel". I en i dikten inbakad lyckönskan prisas sedan brudparets "Samdrächt", som diktjaget önskar skall få bestå tills dess att båda till slut går in i "Elysens Lunder" för att evigt bo och leva där. Den normalt kristet präglade önskan om evigt liv har alltså här fått en antikt-mytologisk utformning.

Temat 'kvinnornas, inte Astrilds makt' fanns inte alls i materialet från tiden fram till 1660 och är ovanligt även under 1670-talet, då det alltså bara dyker upp ytterligare två gånger. Förmodligen kan det ses som en reaktion på det myckna skrivandet om Astrilds eller Venus' makt under decenniet, och därmed också som ett exempel på hur repertoarer kunde få konkurrens av andra när de började upplevas som alltför förutsägbara. Initialförfattaren "A.W.", Andreas Wollimhaus, tar närmast upp det i en skrift med en enda lång alexandrindikt 1674.⁸⁴ Diktjaget säger först att han, i "Hedna Sagor" och "Gambla Skalders Dichter", har läst om många tusen bedrifter som Astrild och fru Venus har gjort, och att de sägs styra "Himmel/ Jord/ Haaf/ Siöö och alla Land". Han går sedan i ett långt avsnitt igenom hur alla Olympens gudar har underkuvats av kärleken, alltså 'Astrilds makt'-repertoaren, innan han avslöjar att det inte finns någon Astrild eller Venus. Hela deras välde är bara "een dicht/ en phantasij":

Men du naturens pracht/ och Himblens Mästar-Stycke/
Du Edla Qwinno kön/ du ähr som med ditt tycke/
Och skära fågringz glantz/ förtiänar alt dä prijs
Som *Venus* med dess Son aff mången här tilskrifts/
Du kan med wäldigheet behärska Jordens runda/
Som *Astrild* bänder du/ och tämier sammalunda
Dhe hårda mod och sinn/ ja med een Seeg-rijk hand
Du böyer hijt och dijt dhe stålta mäppers and.

⁸⁴ Skriften riktar sig till det högadliga brudparet Hastferdt-Flemming.

Dikten går sedan igenom i stort sett samma repertoar som hos Lagerlöf vad gäller de egenskaper som fördelades "När werlden ännu låg i wagga": silvret fick den vitaste färgen, guldets största tyngden, diamanten sken och klarhet, näktergalen den vackraste sången, hjorten snabba fötter, lejonet tappert mod, mannen klokhet och förstånd och kvinnan "skönheet/ fägring/ pracht". Även i denna dikt leder detta över i temat 'lovprisning av kvinnoskönheten'. Också detta sker på ett sätt som i fråga om urvalet av saker starkt påminner om Lagerlöfs version:

See med een qwick gestalt två klara ögons strålar/
 Een Miölk-blod färgad hy/ och purpur som högt prälar
 I munn lill Siälens port/ see armar/ hals och hand/
 Snö-hwijt som drifwan sielff/ och intet tändas an/
 Höör den allenast til/ som vtaff berg och steenar
 Ähr född/ som hafwer dijt⁸⁵ dhe grymma Tigras speenar.

Eftersom både Lagerlöf och Wollimhaus var verksamma i Uppsala och säkert kände varandra, bör nog Wollimhaus' långt utförligare variation på de båda huvudtematikerna ses som en imitation i form av en *æmulatio* (tävlan) med föregångaren. Wollimhaus tycks alltså snarare ha gått till Lagerlöf än till repertoaren för sina saker. Han gör här en *imitatio* på det sätt man skulle göra detta inom repertoardiktningen. Att Wollimhaus använde skriftliga förlagor och var inriktad på samtida diktning visas också av fyra rader mot slutet av dikten, ett ordagrant lån ur Lucidors första kända bröllopskrift från 1668.⁸⁶

Det första av Lagerlöfs och Wollimhaus' teman dyker sedan upp i en alexandrinskrift 1675, författad av någon "L.G."⁸⁷ Här frågas först vad som orsakar kärleken: finns det någon liten gud som tvingar oss? Diktjaget svarar själv:

Thet är ett efwentyr/ hwad man om *Astrild* hör/
 Hans wingar/ blinda fart och rustning som han för/
 Är blott ett *Phantasi*. Fruu Frigga medh thes tärnor
 Är ingstädz mehra til än i *Poeters* hiernor.

⁸⁵ "Dijtt", diat.

⁸⁶ Skriften gäller brudparet Pehrman-Nilsdotter (se Lucidor, SVS, s. 37-40; de lånade raderna på s. 39 f.) och hade vid denna tid bara tryckts som separatträck till bröllopet. Wollimhaus' rader lyder:

O Himmels-lijke frögd/ O Engel-söte Gamman/
 När två vthi en Siäl med glädie lefwa samman/
 När i två Kroppar fins een eenfold-dubbel Siäl/
 När trälen Herrwäld haar/ och Herren sielf är träl.

⁸⁷ Skriften riktar sig till de ofrälse ståndspersonerna Werwing-Brodina. Den är en av två till detta bröllop; den andra behandlas nedan under temat 'brudgummens yrke'.

Han frågar sedan om kärlek är en sjukdom som medikamenter kan bota, och svarar nej även på denna fråga, innan han undrar om det inte är den "liufwa Jungfruu-skaar" som är upphov till alla kärlekens plågor. Han måste nu tala mot sig själv: Venus bor visserligen "I Skalders hierne-krets" men också i jungfrurnas "söta mun", på deras "kinner rödh" och i deras ögon. Även här leder alltså temat över i en lovprisning av kvinnoskönheten, men av mycket kortfattat slag.⁸⁸ Eftersom inga intertextuella ekon finns rör det sig här inte om *æmulatio* utan om typisk repertoardiktning.

VI. 2. 8 'Brudgummens yrke'

I bröllopsskrifterna framställs kärleksguden regelbundet som jägare⁸⁹, men kan också ibland ägna sig åt andra yrken: första insatsen av denna typ i materialet gjorde han då han sålde jungfrur på Linköpings marknad 1659. I skrifterna från 1670-talet dyker han upp i yrkeslivet bara två gånger, och i båda fallen är den tematiska hänvisningen 'brudgummens yrke'. Skälet till att detta lilla tema får inleda här är att åtminstone första skriften ger exempel på en ovanligt innovativ blandning av realistiskt och repertoarbaserat skrivande. Det handlar om Lucidors *Astrilds Grufwe-Gång* 1672, med två alexandrindikter, av vilka den första innehåller delarna *in genere* och *in specie* och den andra är lyckönskan.⁹⁰ Lucidor, som denna gång kallar sig "En Wäll önskand Wänn", låter Astrild besöka Falu koppargruva. Skriften börjar med att etablera en uppsluppen muntlig berättarsituation:

HA/ Ha! hwad höör iag nytt/ om *Astrilds* nya Reesa?
Och huru han snart fått på then bå näs' och neesa.

Alla har ju hört talas om "stoora Koppar-Bärke", fortsätter diktjaget, dit Astrild fick lust att resa sig för att se hur "then Swenske *Venus*" föds i varje ögonblick utan att "Modren" någonsin slutar att föda på nytt. Till namnet Venus finns en förklarande not om att det hos "*Chymistren*" betyder koppar. Diktaren slösar inga ord på själva resan:

⁸⁸ I fem skrifter förnekas såväl Astrilds som kvinnornas makt, med hänvisning till att det är Gud som stiftar äktenskapen: i en skrift 1672 till Rudbeckius-Odhelia, i en samma år till Phoenix-Rhalambia, i en 1674 till Achrelius-Ravisia, i en 1677 till Iser-Nyman och i en 1678 till Brandenburg-Banck: denna variation på temat kan bero på att fyra av de fem brudparen tillhör gruppen skolmän/präster.

⁸⁹ Vissa skrifter med detta tema tas upp bland de nedan kommenterade, och till dessa kan läggas en skrift till ett borgerligt brudpar, Göransson-GregertzDotter Siverdtz, 1672, och till ett par ur gruppen skolmän/präster, Ollandrus-Bock 1676.

⁹⁰ Skriften gäller de ofrälse ståndspersonerna Trotzig-Funck: brudgummen var "*Inspector* öfwer Stora Koppar-Bergs Koppar-Räntan".

Han drog åstad/ kom dijt/ kleef neer i mörka Gruwan/
 Ok hijskna åt thes Gaap/ bleff endlig rädd om Luwan/
 När han i Diupet kom /---/.

I mörkret faller Astrild ner i en djup grop med saltvatten och skrapar "Näsa Hud och Skinn". Som tur är ligger gropen "på sidan GruwePumpen". Astrild försöker rädda sig genom att pumpa ut vattnet, men lyckas dåligt. När han är "uti största Nöd" kommer "en Man som Gruwan ätte"⁹¹, alltså brudgummen. Denne räddar Astrild och frågar vad han gör där, men Astrild ber att först få värma sig: "Dy iag nu ryß ok fryß/ ok hela Kroppen skälwer/ Jag hawer Wattn fått i Magan ok Inälwer." Mannen tar med sig Astrild till masugnen där en stor eld 'funkar', det vill säga gnistrar eller brinner — en anspelning på brudens efternamn (Funck). När Astrild har torkat går han med på en realistiskt beskriven guidad tur i gruvan under brudgummens ledning: "Han gaff på Rosten akt/ såg åt hur Malmen smältes/ Huur Gåårkoppar mäd Watn i runda Skiwor fältes". När Astrild har sett vad han vill se säger han: "Thet faller alt för swårt för mig at kunna blij En Gruw-Dräng/ som iag först när som iag hijt kom ärna". Men han vill ändå tacka för sig på det sätt han förmår:

Strax spent han Bogen op ok skiöt så at thet Funka/
 Ok Pilen drabba wist/ så Elden tog på siunka
 Neer i Bruuks Herrens Bröst: Så giör iag Eer til Träll
 För thet j giord mig frij (sad' Astrild) ok fahr wäll.

Detta innebär naturligtvis också en anknytning till temat 'bröllopet är bestämt på högre ort'. Lyckönskningsdikten börjar med att prisa brudgummens "sälle Träldoms Ook", eftersom hans bojor är "en Dygdfullkommen Möös troobundne Hierta". Bojorna prisas i petrarkistiska ordalag: "O! frija Fängselband! O liuwe Träldoms Last! Som utan Kied ok Band två siälär fester fast!" Därefter ber diktjaget Gud om välgång och välsignelse för brudgummens hus, om att brudparet "må fruktbart Funka", "mäd Dygd-Plantor groo" och leva i ständigt kärlek och sämja.

Handelsman, liksom brudgummen, blir Astrild i en bröllopsskrift bara några dagar efter den föregående.⁹² Skriften består av en enda lång alexandrindikt vars författare kallar sig O. Blidh. Den börjar i temat 'årstiden för bröllopet' och hur Phoebus väckt upp allt vad tidigare varit dött "widh sachtflytand' Sala strand". Med konstaterandet att även Astrild nu har blivit mera "käck och wigh", börjar beskrivningen av Astrild som handelsman: "Wist har han större Lust sin kiöpenskap att drifwa/ Då Iis til watn är smält; då döde qwicke blif-

⁹¹ "ätte", ägde.

⁹² Till borgarparet Jöransson-Sivvertz 1672.

wa". Vari består då Astrilds köpenskap, frågar diktjaget, vad för han för varor? och svarar sedan själv att det bara är "Båga/ Pijlar/ Snaror", men att han med dem lär ut den ädla konsten att "rätt älska uthan list". Varorna passar dock inte alla, påstås det sedan. Exempel ges på hur den ene blir kär när den andra är avvisande, den ene är stadig när den andra ostadig och så vidare, en tematik besläktad med den kring 'fåvitska jungfrur' och 'ostadiga ungarlar'. Runt om hela världen far Astrild och säljer "Nu kärlek/ hopp och lust; Nu längtan/ sukker mång/ wee/ klagan/ sorg och pust." Diktjaget vill lämna allt vidare berättande om Astrilds "skarpe pijlars krafft" till någon annan, som själv har provat på, och går över på brudgummens lyckliga köpslagan "Medh samme Handelsman". Så väl har brudgummen lyckats, att Astrild nu ångrar sig och vill låta köpet gå tillbaka, eftersom han av misstag har sålt en "een ädel Roos/ som han sig sielff uthkorat". Fru Fröja griper in och bryter sönder Astrilds båge för att köpet skall stå fast. Dikten slutar med samma branta övergång från Fröja till den kristne guden som finns i så många lyckönskningar:

Det wärket täckes wäl den heele Himblens skara.
 Ty lef Herr Brudgum säll/ tin Brudh blijr uthan fahra.
 Nu hwar med ann i roo/ J nyttien kärlekez frögd:
 Der aff blijr wärlden ökt/ der medh är Astrild nögd.
 GVDH som Ehr Hiertan Tw till Ett nu binder samman/
 Giff att J grönskas må medh mycken lust och gamman.
 Wälsigne GVdh ehrt Stånd medh quicke Nyia Lijf/
 Som är Ehr kärleks Saft/ och dagli tiidfördrif!

Överväganden om i vilken mån brudgummens kärlek kan samsas med hans yrkesliv har vi mött ovan i samband med temat 'om präster bör gifta sig eller ej'. Här skall det handla om två skrifter i vilka förhållandet mellan kärlek och yrkesliv kläs i mytologisk dräkt.⁹³ De tas upp här både därför att de är skickligt skrivna och står i ett intrikat förhållande till varandra.

Första gången temat aktualiseras på 1670-talet är i Lucidors *APOLLOS Domm Emillan Themis ok Frigga*, skriven under pseudonymen "En åhörare i Parnasso" 1673.⁹⁴ Brudgummen var assessor i Svea hovrätt. Skriften är, förutom dess sista del, avfattad på alexandriner och delvis gjord som ett referat av

⁹³ Samma tema berördes redan av Simon Skragge i en i kapitel IV presenterad skrift, tidsfäst till 1650.

⁹⁴ Skriften är riktad till ett adligt brudpar, Strijk-Ribbing, i februari. En skrift från juli samma år av pseudonymen "Nicandor" till det adliga brudparet Reutercreutz-Creutz innehåller en domstolsbeskrivning som ligger Lucidors nära, utan att dock vara någon direkt imitation.

De olympiska
gudarnas råd-
slag
(Reusn. Embl.
I, 6)

en rättegång med bifogade inlagor. Det börjar med att diktjaget beklagar sig: varför är Thalia tyst, utan kraft att sjunga som förr om "Hymens bloss?" Utan hennes bistånd måste ju även diktjaget hålla tyst, fast han så gärna vill göra sin plikt med en bröllopsskrift. Det går inte att dikta "Minerven til Mißhag". Hur han än försöker blir det bara missljud, och inte hjälper det heller att söka Apollos bistånd. Diktjaget ber sedan bröllopgästerna lyssna noga, för nu har han av Mercurius fått besked om varför det inte går att dikta. Diktjaget refererar så vad Mercurius har sagt. Först får vi en beskrivning av gudarnas sammanträde i Jupiters sal, där Themis och Frigga lågar av vrede mot varandra. Themis tänker klagga för Jupiter, säger hon, men gudarna tycker inte att det är någon god idé eftersom denne säkert tar Friggas parti — och därpå följer en kort genomgång av en del av de kvinnor som Frigga hjälpt Jupiter att få enligt 'Astrilds makt'-repertoaren. Men vem skall annars vara domare? frågar sig gudarna, och enas till sist om att Apollo är den bäst lämpade. Apollo beger sig till Parnassen och påbörjar rättegången. Först träder Themis fram med sitt klagomål. Hon börjar med att rättvisan är naken och att hon därför skall gå rakt på sak: Frigga har från henne stulit en själ, "som länge mig har dyrkat" och som var henne lika trogen som magneten är trogen nordpolen. Frigga bör därför dömas "För Tiufnad eller Råån". Därefter kommer Frigga in, "liuf-mysand" efter sin vana. Hon ber Apollo ge akt på hur Themis ger henne skulden, som är oskyldig, när hon påstår att Frigga har rövat den som älskat Themis mest. Älskade inte brudgummen tidigare Bellona (krigsgudinnan)? frågar Frigga. "Jagh giör huad Thu haer gjort om Thu haer röfwat/ röfwar". "Themis Gien-Swaar" går ut på att det var Jupiter som befriade brudgummen från Mars' välde när han såg "att Han meer fallen war/ Till mißkund än till grimm". Men nu har Friggas "Smikker-Mund" gjort honom till träl, och ingen kan tjäna två herrar. I sitt "Åter-Swaar" säger Frigga att Themis just berättat en saga: Frigga har aldrig tänkt lura bort brudgummen från Themis' tjänst. Nu vill hon för alla beskriva vad hon gjort så att alla skall veta om hennes omsorg "för hela Wärldens nytta". Hon har från "uthrijks Landen" till Sverige flyttat över en "uhrminnsgammal Stamm", men Morta (döds-gudinnan), har "nestan alt uhtödt" förutom huvudkvisten, brudgummen. Frigga vill inte att slakten skall släckas ut med honom utan väckas till nytt liv genom "mijn Jemnelijk", den ädla och dygdiga bruden. Finns det något fel i detta?

undrar Frigga och ber om rättvis dom. Apollo ler, vilket ger båda gudinnorna gott hopp, och sedan läste "jag", alltså Mercurius, upp domen, som också återges i dikten. På Jupiters vägnar dömer Apollo på följande sätt mellan gudinnorna:

The skull' haa lijka wåld uthöfwer thesse Twå⁹⁵
 Om Dagen Themis, men om Natten Frigga råå/
 Ok deela mellan Sigh all Frukt The begge bära/
 Huad Manligt är skall Migh/ iempt *Themis Pallas* ära
 Huad Kuinlijkt thet skal först *Diana* taga 'moot
 Seen Frigga planta foort ewärdlig Root til Root.

Så länge detta pågick, kommenterar diktjaget, kunde ingen sänggudinna ta sig ton och skaldekonstens källa Hippokrene inte rinna i pennan. När domen var avsagd hyllar hela Helicon brudparet: "Lijfw Friggelijke Brud Lijfw Säll med *Themis* Sonn". Nu finns det inte längre hinder för sång, och alla musor tar upp en strofisk "Samm-Sång" på komplicerad jambisk meter, som är en lyckönskan till brudparet och ett löfte om välstånd, barn och senare efterkommande. Sången fungerar alltså som ett *votum* av traditionell typ, men ligger i munnen på muserna och utlovar — till skillnad från de alla de lyckönskningar som blandar samman mytologiskt och kristet — inte något evigt liv i himmelen åt brudparet.

Samma tema, en tvist mellan *JustitiæGudinnan Fru Themis å then eene sijdan Kärande; sampt then Edle och all lofligh Kiärleeks hela Werlden berömd Gudinnan Fru venus*⁹⁶ å then andra sijdan *Swarande*, möter i en skrift från 1675.⁹⁷ Även den aktuella brudgummen hade ett juridiskt uppdrag, som sekreterare i reduktionskollegiet. Skriften, som innehåller en enda lång alexandrindikt, är författad av "Favonius". Liksom hos Lucidor utspelar sig rättegången "vthi Parnassi Lund". Men här är muserna ingalunda tystade av tvisten: rättegången inleds i stället med deras musik. Mercurius ledsagar Themis in i lunden, där hon framställer sin klagan på följande sätt:

O Edle Gudoms Rätt! hoos tigh iagh må hemställa
 Min Klagan at tu wil tin Dom ther öfwer fälla;
 Fru *Venus* hafwer mig itt puß at giöra tordt/
 En aff Betiente mijn haar hon migh tagit bort/

Venus förswarar sig med att hon inte värvar någon man "med mindre han sielff wil Medh godo gifwa sigh". Themis ser att gudarna håller på Venus' sak och

⁹⁵ Här åsyftas brudgum och brud.

⁹⁶ Versalen har glömts bort i trycket.

⁹⁷ En av skrifterna till ett brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner, Werwing-Brodina. Ännu en skrift till samma bröllop kommenteras ovan i avsnitt VI. 2. 7.

lämnar därför in en supplik till "Pallas höga Nådh". Den läses upp och visar sig innehålla samma anklagelse, sammanställd med en lovprisning av brudgummen. Han är en av de bästa, en som ständigt övat sig i rättvisa och tillbringat många vaknätter med studier innan han "fick Konsten fatt". Apollo sitter till doms även i denna skrift. Han ber parterna dra sig tillbaka och Mercurius följer dem ut. Gudarna går till omröstning och bestämmer att brudgummen skall tjäna båda gudinnorna. Dessa förs in igen, och "skuro åth'r ihop" innan rätten hinner säga något. Gudinnorna argumenterar ilsket mot varandra. Venus talar om kärlekens frivillighet och sin allmakt och Themis invänder att hon därmed dömer sig själv — hur vågar hon sätta sig över alla gudar, och vad säger fru Diana, kyskhetens gudinna, om detta? Venus replikerar att brudgummen kan göra stor nytta i hennes hov genom att "quid juris" lära bruden allt om "Gifftomåhlebalck/ om Faders medfödd macht/ om Moders Kärleek stoor". Ingen av dessa materier avhandlades, som vi sett, i Lucidors skrift. Därefter avsägs domen, som lyder på följande sätt: Brudgummen "skal som förr i Themis Hoff förblifwa Först och för alle ting; Men vthi Venus Hoff Skal han ock gå enär han får aff Themis loff." Lucidors lätt ekivoka 'Themis om dagen, Venus om natten'-domslut upprepas alltså inte. "Favonius" är betydligt vagare. Gudinnorna blir dock även här tillfreds med domen, och "Guddoms-Rätten" förenar sig till sist i en lyckönskan till brudparet: de önskas långt liv samt — ett stilbrott med tanke på den mytologiska miljön — himlen till sist.

"Favonius" variant av temat ligger så pass nära Lucidors, att det är svårt att tro att han inte läst den tidigare skriften. Å andra sidan finns det inga direkta överensstämmelser, varken i innehållets enskildheter eller språkliga formuleringar. "Favonius" har använt sig av samma tematiska hänvisning som Lucidor och i stora drag följt hans applikation av den, men samtidigt strävat efter att göra en egen variant på repertoarens grund.

VI. 2. 9 'Brudparets namn'

Vi har i det föregående mött prov på flera namnalluderande bröllopskrifter och kommer att möta ytterligare en del i fortsättningen. Nedan skall jag med någon utförlighet ta upp fem skrifter där namnen — brudgummens eller brudens eller bådas — har varit utgångspunkt för hela den handling som skrifterna beskriver. Ytterligare några sådana skrifter skall kort omnämnas, och avslutningsvis också några skrifter, där namnen bara bestämmer vad som tas upp i kortare avsnitt. 'Brudparets namn' är inte bara en tematisk hänvisning utan också, som vi sett i kapitel III, ett av de *loci* som retoriken brukade anbefalla för *inventio*, oavsett i vilken genre talaren skulle tala eller diktaren dikta.

Bland namnskrifterna börjar vi med *ASTRILDS EFWENTYR* till brudgummen Jean David Schantz och bruden Elisabetha Scheffer i Uppsala i maj 1670.⁹⁸ Bruden, som spelar huvudrollen i skriften, var dotter till Uppsalaprofessorn Johannes Schefferus.⁹⁹ Som vi skall se spelar brudens far också en viss innehållslig roll i skriften, som är författad av Andreas Wollimhaus. Dess undertitel är "Anstält på Schefferinnan ATALANTA med een mödosam Wilfarelse/ lyckelig Ankompt til een Schantz vthi Skogen/ och änteligh ther på fölliande Vthgång/ aff honom [d.v.s. Astrild] för Gudarna berättat". Brudens efternamn har aktualiserat herdetemat och brudgummens själva handlingslinjen i skriften. Den består av en hela tio sidor lång orimrad hexameterdikt, med språkliga vändningar som ibland påminner om Stiernhielm, ibland om Lucidor, och följs av två korta, som hjärtan utformade prosatexter samt en rimmad lyckönskan på fyrtaktiga trokeer. Hexameterdikten börjar med att berätta att "Himmelens mächtige Gudh och Jordenes härskande Herre", Astrild, tillsammans med sin mor Fröja, "Een Förstin vthaff Makt bland Gudar och alla Gudinnor Kärlekens wissaste Wärm och all tings krafftige Samband" har bjudit hela "Himmelsens Häär" på gästabud i de "Cytheriske Hallar". När gudarna har fått i sig en mängd nektar och blivit glada börjar var och en skryta över sina egna "dråplige Dater", vilket ger anledning till en genomgång av den gängse gudarepertoaren. Efter en stund reser sig Astrild och begär ordet:

Skräcklige Himmelens Häär/ I mächtige Wårdenes Gudar
 Högst öfwer Jordennes kretz/ ia högst öfwer Solenes strålar
 Efftersom iag vthi Lust och i Roo medh vppspånte öron
 Haar eder macht ert arbethe hört/ edra Dater förnummit
 Wore migh och så heel kiärt/ der sådant eder til nöije
 Föllo/ medh några fåå Ordh om et lust-kortwilligt puss-speel
 Tala/ det för en tydh¹⁰⁰ vthaff mig inritat ok anstelt
 Haffwer i dag en lyck-fulkomliger vthgång ährhunnit.

Astrild talar så om en vida berömd stad i ett land i norr, där Apollo valt att plantera sin lund och Pallas sin vingård. I beskrivningen av lundens/vingårdens vårliga naturskönhet aktualiseras temat 'årstiden för bröllopet' liksom herdediktningens traditionella ljuvliga plats, *locus amoenus*. En man som i en lång följd av år har mödat sig med att hålla vingården i stånd är en som "sig JEFFRES-CUM¹⁰¹ månd kalla" och som har en skön och dygderik dotter som Astrild ger herdenamnet "Atalanta". Efter lovprisning av fadern och dottern säger Astrild

⁹⁸ Brudparet har förts till den borgerliga gruppen.

⁹⁹ Det finns tre skrifter till detta bröllop i materialet, utöver den ovan presenterade, två på lärdomens språk, latin, av Johannes Hoffman och brudens bror Johannes Schefferus d.y. samt en av Friedericus Schantz, tydligen en bror till brudgummen.

¹⁰⁰ "tydh", tid.

¹⁰¹ Anagram på J. Schefferus.

att han länge tänkt föra över henne från "den ensam-vddige hoop" till "den jämpne" och börjar berätta om hur han har åstadkommit detta. I denna sekvens berörs ytterligare tre typiska bröllopsdiktsteman: 'gudarna har flyttat till Norden', 'bröllopet är instiftat på högre ort' och 'Astrilds makt'. Astrild fortsätter med en kvällsbild som ger upptakten till hans historia:

Särila när du gruf-hetzige *Phoebus* åth swallande Hafwet
Skiöt mer och mer din warm-gul-gnistrande strålar i Wäster
Silff-klara dagsens glantz och prakt begynte åth endan/
Luta/ sampt daggige Nattenes fasslige mörker tiltaga
Gieck denna här Schefferin alleen /---/.

Herdinnan driver sin färhjörd i bet, men Astrild försänker henne i en "diup-snar-kande Sömn" och för med sig henne in i skogen. Först när morgonen, "Aurora", kommer, väcker han henne och lägger sig på lur för att se vad hon tar sig till. Herdinnan är dödsförskräckt: hon hör rasande björnar som ryter, örnar, tranor, slaghökar och korpar vilkas ljud får öron och tänder att gnissla, ser mossiga träd som ödlor har gnagt på, ruttna tallar och torrakor. Naturbilden byggs upp av en repertoar som inverterar herdediktningens ljuvliga plats och skildrar ett *locus terribilis*. Herdinnans hjärta bultar som Vulcanus' slägga och hon vrider sina händer. Hon vet inte, kommenterar Astrild, vilken lycka som skall följa på denna ångest. Darrande banar hon sig väg genom den "faslige Skogen", till dess hon vid middagstid ser den glesna och på avstånd skymtar "een wähl-wäxter Högd vthaff brantige Kullar". När hon kommer närmare finner hon att det är fråga om en "Schantz" med vinklade hörn. Hon klättrar upp i den för att spana efter byar och städer. Men Astrild ser till att hon blir "wiklat /---/ in" som av törne eller tistel och fastnar i skansen. Han sänder dock strax en västanvind som lyfter ner Atalanta på marken. Skansen försvinner:

Och wthi stellet igen blir hoon wars een zijrliger vng-karl/
Känd vthaff kyn och aff ätt vprunnen aff hederlig stämma/
Prydder medh all den dygd/ som Mannen mäst zirar och anstår
Nätt vthaff Kropsens Gestalt och käck til sin sniller och åthburd
Hwilken sig kallade Schantz /---/.

Både hon och han står "som orörlige Stoder" framför varandra, eftersom ingen av dem har sett någon så skön som den andra. Schantz finner sig först och tar efter "een bukt *reverentz* och wyrdigitt anträdh" herdinnans hand och ger den en kyss. Medan de samtalar om hur de kommit dit passar Astrild på att skjuta dem med kärlekens pilar, "at the Brunno som Eld vthi fnöske". Det unga paret lovar varandra kärlek "til blekeste Döden" och evig trohet. Eftersom vägen inte läng-

re är "brijllat"¹⁰² kan de gå direkt hem och få föräldrarnas ja till förlovningen. Astrild och hexameterdikten slutar med ett konstaterande av att allt nu är väl och en bön om att gudarna skall ge lycka och gott liv åt brudparet:

Så kommer frögd affter¹⁰³ Sorg/ effter Regn kommer liufigit Solsken
 Offta fördriffwes mång grufwelig Storm/ mång ilande hwirfel
 Och en Liwfliger Dagh rinner vpp/ medh blänkande Himmel.
 Thetta är slutet och ändan på pusset iagh hafwer förrättat
 Eder så hörer nu til/ i Mächtige wäldande Gudar
 Brudfolket Lycka til alt och ett Lustigit leffwerne bårtåth
 Gifwa medh alla then frögd som Hiertat och Lijffwe må Lysta.

Vart och ett av hjärtana på prosa, som består av kärleks- och trohetsförklaringar av honom till henne och av henne till honom, föregås av två hexameterrader lagda i vars och ens mun:

Såsom ett brinnande Blåss een Blix och een glödande Askia/
 Så brinner och mitt Hierta til tigh *Atalanta* i Döden.

Elden är fyrat i Bröset/ och Lågan i Hiärtat uthbrister/
 Hwilken skal brinna moot din vthi städig warande Kiärleek.

Lyckönskan är traditionell och visformad, visserligen inte strofiskt uppställd, men genom de stora skiljetecknen uppdelbar i tre åttaradiga strofer. Övergången från antikt till kristet stoff kan som vi sett, ibland vara halsbrytande. Här gör de mellanliggande kärleksförklaringarna den mindre skarp. Önskan om barn uttrycks på följande konstfulla vis:

At och för än Månen liuse
 Elfwa resor Hornen fåår
 Måtte Waggan i eert Huse
 Hööras at hoon sackta gåår.

När paret har levat sina liv ut må de få komma till Gud och få sin hemvist bland de fromma; detta önskar, slutar skriften, den som "eer thetta til een ähra Aff sin Plikt haar welat thee."

Den bland 1670-talets bröllopsdiktare som mest uppfinningsrikt utnyttjar *locus* 'namnet' är utan tvekan Lucidor. I den skrift som här följer, *ASTRILDS Skall-Gång 1672*, av pseudonymen "Silvanus", får han ut mer än brukligt av

¹⁰² Ordet tycks komma från 'förbryllad' och betyder här att Astrild tidigare hade gjort det omöjligt för brudparet att hitta hem.

¹⁰³ Tydiligen feltryck för 'effter'.

brudparets efternamn, Utterklow och Boij.¹⁰⁴ Skriften börjar inte med namnen utan med ett berättande förspel på alexandrinerna, om hur diktjaget lustvandrar vid Parnassens fot och plötsligt hittar en "Rulla fjint Papper" som han tror att Phoebus kan ha tappat. Diktjaget öppnar och läser, men genast kommer "Majen Son", Mercurius, förbi med ledsen uppsyn. Diktjaget upplyser bröllopgästerna om att han gömde papperet och att de, när han får "mehr Tijd" skall få veta vad som stod på det. Mercurius tilltalar diktjaget på fyrtaktig trokeisk vers. Han berättar att han kommer från Jupiters "Råde-Kammar" där alla gudar sitter i sammanträde, men att han själv fick lov att avvika:

Effter iag had' någe giöra/
Nytt til *Helicon* at föra/
Ok här när wid thetta håll
Hafwer mist mit *Protocol*.

Mercurius med
sina attribut
(Samb. s. 111)

Mercurius lovar diktjaget att han, om denne har hittat protokollet och ger det tillbaka, skall ta med honom "Dijt hwar alla Gudar ä." Mercurius fruktar för få lida "Tantals Straff" och plågas på Ixions hjul för sitt slarv. Diktjaget tycker synd om honom och ger honom protokollet. Mercurius håller sitt löfte och flyger diktjaget hän "Öfwer Siö/ Strand/ Skog ok By" tills de kommer till gudarnas hemvist, där diktaren kryper in i en vrå och betraktar vad som finns att se. Här följer så en kortfattad och kostlig resumé av hela den gängse gudarepertoaren:

Jupiter satt på en Stool
Handen stödd' han på et Bool/
Ok satt rätt i diupa Tankar
Hwar han skulle kasta Ankar
Swaan-Hamn/ Gul-regn ok Bli Koo
Them wil han ey merhra tro.
Juno satt lijk som på wakt

¹⁰⁴ Brudparet tillhör gruppen ofrälse ståndspersoner.

Gaff med swart-siukt Öga akt/
 Men *Saturn* han sof och snarka
 Så at alt i Salen knarka/
Venus fählas lijk ett Took
Pallas laas uti en Book/
Bacchus satt med Sång och drack
 Hölt med sin *Silenus* Snack/
Mars hadd' nästan ingen Sysla/
 Utan geck för sej och myßla/
 Men *Vulcanus* söp Tobaak/
 Så at Röken stog i Taak/

Men Astrild verkar orolig och samlar ihop "Koger/ Boga/ Skächta" för att gå på jakt. Han säger att han vill ta hämnd för sin mor, eftersom det på jorden finns en kvinna som överträffar alla "Stoor-Gudinnor" i kyskhets och skönhet. Mercurius och diktjaget följer med på Astrilds jakt.

Därefter tas alexandrinen åter i anspråk för ett långt berättande stycke om hur man går genom "Mark och Skogar", uppför berg och ner i dalar tills man kommer till en väg som leder ner mot "salta Stranden". Astrild ser där ett fotspår och ropar "ha", "thet är en VTTERKLO". Den där har jag försökt fånga så många gånger, fortsätter Astrild, nu skall han inte undgå min pil! Astrild är tyvärr blind, påpekar diktjaget, och därför går såväl första som andra pilen fel. Men tredje pilen träffar och diktjaget ser att Astrild har skjutit en utter. Uttern hoppar i sjön för att släcka den eld som pilen orsakat, och hade säkert dött om han inte nått fram "Til Boian som han när ok uth med Stranden såg". Vid den ligger ett skepp med namnet "Fullkomligheet" för ankar, lastat med "alla Dygders Hoop". Genast händer det, att "Hans Vtterkloo Wijd Boijan fasna fast/ ok Boian Bojor fäste." Bojan fattar också eld, och segerglad för Astrild båda i land. Diktjaget vet inget mer, skriver han sedan, än att Astrild försvann och att "thesse två nu äre blefne ett". På fyrtaktig trokeisk vers säger diktjaget sedan, att den som vill veta mer får vända sig till brudgum och brud. Han prisar sedan de bojor som brudgummen har fått, bojor som betyder frihet, som skyddar från olycka och som förmår värma i vinterkölden, "Mehr än femton dubbelt Boy Ok alt Wijn hoos *Frantz de moy*." Här får alltså diktaren, förutom en ny namnallusion, också in en anspelning på 'årstiden för bröllopet' och namnet på en känd Stockholmskrog.¹⁰⁵

Lucidor har ännu en skrift, från 1674, som på nästan samma fantasifulla sätt utnyttjar brudparets namn, Law och Barckhusen, som utgångspunkt för en

¹⁰⁵ Lägg märke till att diktjaget, fast han lovat, aldrig berättar om vad det stod i Mercurius' protokoll. Även detta är en typ av skämt som är kännetecknande för Lucidors lättsamma sätt att förhålla sig till bröllopsdiktandet. Hos många ser man att diktandet vållat möda, men hos Lucidor framstår det ofta som det enklaste och mest lustfyllda av allt att skriva bröllopsdikt.

berättelse.¹⁰⁶ Här är det Astrild och Frigga som går på jakt efter ett lejon (Lucidors tolkning av brudgummens efternamn), som Astrild förgäves försöker skjuta. Han tröstar sig med en smula skryt över sin stora makt innan han kommer på ett sätt att överlista lejonet: han skall gömma sig i ett "Barckhuus härligt bygt" som står i skogen och som lejonet gärna vistas intill. Astrild smyger in i barkhuset, med port av rubin och fönster av diamanter — en travesti på den gängse petrarkistiska skönhetsbeskrivningen — och skjuter lejonet genom dess fönster. Han ber sedan nymferna binda lejonet vid barkhuset med myrtenkedjor så att "Kyßke Kiärleks-kiuse" kan släcka dess brand och ge unga lejon "Vthaff en artigh Art". Bara några veckor senare, 25 juni, skrev Lucidor ännu en namnalluderande bröllopsskrift till brudparet Boij-Nilsdotter, där brudgummens namn blir utgångspunkt för en lång betraktelse om att alla bär bojor, bruden dock med glädje, och ännu mer om ett år, då hon "Åth burne Boijor leer."¹⁰⁷

Såväl Astrild som jägare som allusioner på brudens namn möter i en skrift till brudparet Gumprecht-Rosing, 1675, där författaren till huvuddikten, Ericus Hall,¹⁰⁸ lånat en del av sitt språk från Stiernhielm — i skriften växlar hexameter med fyrtaktiga daktyler — och delar av sin historia från två av Lucidors ovan nämnda skrifter. Även hos Hall möter diktjaget först Mercurius och därefter Astrild, fastän allt sker i en och samma blomsterklädda lund. Diktjaget får beskåda hur Astrild jagar en hjort och först med tredje pilen träffar hjorten i hjärtat:

Giorde ett såår med olijdelig' hetziga logar/
Hwarföre Hiorten till Källor till Floder till Siögar/
Löper som fortast han kan/ sig att swalk' och *curera*/

Elden blir dock bara värre, och med stapplande fötter och hängande huvud tar hjorten sig fram till en ljuvlig äng med liljor och rosor där han börjar känna sig bättre. Bland rosorna söker han en som kan lindra hans smärta. Han finner henne och slår sig ner hos henne, vilket får en egendomlig effekt på rosen:

Roosen begynner/ och lijka som lefwande kiärleek
Wijsa igen/ ty hon plåstrar then Hiorten så döbbleck/
Grenar vthsprijder och lijka som med sina armar/
Räcker åth Hiorten och sig öfwer honom förbarmar.
Rekar och skakar på rooten att hon måtte slippa/
Fölia hon wille/ och aldrig bortskillias /---/.

¹⁰⁶ Även detta brudpar tillhör gruppen ofrälse ståndspersoner.

¹⁰⁷ Denna gång handlar det om ett borgerligt brudpar.

¹⁰⁸ Brudparet tillhör gruppen ofrälse ståndspersoner. Sist i skriften finns också tre korta dikter av brudens bröder Carl, Samuel och Johan Rosing.

Om det var så att hjorten därefter förvandlades till en ros eller rosen till en hind vet bara brudgummen, fortsätter dikten, i anslutning till Lucidors 'fråga brudparet om ni vill veta mer'. Dikten avslutas med en lyckönskan på tretaktig daktylisk vers, där diktaren påpekar sitt konstgrepp: att det handlat om namnallusion. Om bruden säger han nämligen: "Nampnet aff Roosen hon har Wittnar att Roosen hon war."

1675 kom också en skrift av en broder Aurivillius som vi inte tidigare mött, Erik, till ett brudpar där brudgummen hette Åkerman, där det sägs att dennes åker länge legat obrukad, men att han nu får hjälp att plöja den.¹⁰⁹

Den sista av de namnalluderande skrifter som skall tas upp en smula utförligare gäller ett adligt brudpar, Apelroth-Ehrencrantz 1676 och är anonym. Diktjaget börjar sin skrift, innehållande en enda dikt på alexandriner, med att ange att det är natt och att han ligger sovande i sängen, alltså på temat 'jaget somnar och ser en syn'. Han drömmer att han befinner sig på en äng full med blommor som en skara nymfer plockar:

Een hoop ta Näglikor/ en hoper Roser plåckar/
 Tulpanen effter sigh en storan skara låckar/
Iris hölt mången vp/ *Iasmin* war fleres ijd/
 The hwijta Lillier små/ för ingen stod' i frijd;
Narsiss och brun Viol månd heel osäkre wara/
 Ju fågrar' Rosen war/ ju större war theß fahra;

Så håller nymferna på och plockar till dess de är nöjda. Därefter ordnar de alla blommor efter färg och flätar kransar, som de pryder sina huvuden med: här finns alltså en allusion på brudens efternamn. Så dansar nymferna, och sedan tar alla av sig sina kransar och placerar dem "på the Trää som hwar kiär hade mäst", så att hela skogen blir prydd. Men där finns också en apel — 'brudgummens efternamn' — som inte får någon krans utan bara är prydd "medh then Fruchte skrud han bar". Detta ser fru Venus och ber sitt följe gå till alla gudinnor och be dem om varsitt blad. Detta görs, och fram kommer Venus' nymfer med "Himbla Roser", det vill säga "Tucht/ Blygd/ behaglighet/ Dygd/ Kiärlek/ snälhet/ Ähra". Fröja bidrar själv med skönhet, och sedan kröner hon apeln "med then Gudinno heder". Kransen binder hon vid apeln rot med gröna band som ingen människohand kan lösa. Då bleknar ängens färger och nymferna skäms över sitt tidigare nöje. Ängen försvinner och en "lärd *Camena*" träder i dess ställe. Hon börjar genast uttolka drömmen för diktjaget:

Then Apelroth tu såg som i then Lunden war
 Thet är en Herde skiön som samma nampnet har
 The Äpplen som thet bar thet är' hans stora Dygder/

¹⁰⁹ Detta brudpar tillhör gruppen skolmän/präster.

Hwar på then Wydnad är/ the honom gifwa/ bygder
 Then Ährekrans som nedh från höga Himlen kom/
 Och sijrad thenna Root och henne fattad om
 Är en Herdinn' i then som samma Dygder lefwa
 Som Blomstren i then Krantz af Fröya war hopweefwa.

Här läggs alltså herdetematik till namnallusionerna. Sångmön säger sedan att Cupido har fäst paret samman med band som aldrig kan slitas, och börjar därefter lovprisa brudgum och brud med sång till luta. Därefter vaknade jag, skriver diktjaget, och gick miste både om drömmen och sångmöns sång. Men idag återfår jag min dröm, när jag får högtidlighålla er bröllopsfest, tillägger han, och lyckönskar brudgum och brud.

Från namnet som huvudhänvisning utgår också en skrift av Nils Tiällman 1678 till brudparet Rudinus-Asp, som utgår från att den lärde brudgummen redan har vunnit en lager, men att han för att lyckan skall bli fullständig nu också skaffar sig en Asp som kan glädja honom med aspkvistar. I ännu en skrift från 1678, till brudparet Brandenburg-Banck, får hela skriften handla om, som det heter i titeln, *Frijare-Konst-Grep och Tancko Vthi Elskogz Wäxle-Bancko*. När det gäller mer kortfattade namnallusioner vill jag också nämna två skrifter till brudparet Ribbing-Rosenhane 1671: här skriver Blasius Teppati på italienska om att bruden är en ros utan taggar och Lucidor på franska att "Elle aime con COSTE, & vous vostre belle ROSE": "COSTE" betyder här 'revben' (på tyska 'Rippe', d.v.s. Ribbing). Som ännu mer ansträngda framstår allusionerna i en skrift till ett dubbelbröllop samma år till brudparen Strööm-Bieurnklou och Bozæus-Bieurnklou, av ett författarkollektiv, där det heter att "Strömen han hygges hoos sitt/ wid strömar roliga bygger; Gör och *Bozæus* boo/ wid lång' och högtönskande boning", i en skrift till brudparet Båll-Leufstadia 1677, som berättar att brudgummen varit på jakt "Med sin Pijl och runda Båll I en Löffstad", liksom i en skrift 1679 till bröllopet mellan Berggraff-Bärg, som "N.G." förutspår skall resultera i att både berg och gravar fylls med små levande berg.

VI. 2. 10 Herdetematik

I genomgången av de svenskspråkiga bröllopsskrifterna fram till 1660 mötte vi bara en enda gång herdar och herdinnor, även om brudpar redan under denna period ibland kunde vistas på platser som liknade herdediktningens *locus amoenus*: en ljuvlig plats med gräs, blommor och skuggande träd vid en stilla framflytande bäck eller å. Även i de latinska bröllopsskrifterna förekom, enligt Tore Wretö, herdar ganska sporadiskt under denna tidiga period: han skriver att herdediktning från början var "en smal fåra" inom "den mäktiga ström som utgörs

av latindiktningen i Sverige".¹¹⁰ I de ovan analyserade eller kommenterade bröllopskrifterna från 1670-talet har vi redan mött ett flertal herdar och herdinnor, trots att avsikten varit att spara herdetematiken till detta avsnitt. Men herdar och herdinnor är så vanliga under decenniet att det är svårt att undvika dem. Johannesson kallar också 1670-talet, tillsammans med 1680-talet, för blomstringstiden för herdediktning inom svensk tillfällesdiktning.¹¹¹ När det gäller mitt 1670-talsmaterial utgörs runt 10 % av skrifterna helt och hållet av herdediktning. Därtill kommer att herdar och herdinnor mycket ofta dyker upp i kortare inslag även i övriga skrifter.

Den första herdeidyllen av en svensk var, enligt Wretö, Sylvester Johannis Phrygius' latinska *Ecloga prima*, som skrevs redan 1599¹¹². Den förste som på svenska tog upp herdetemat var, enligt Bengt Lewan, Andreas Wollimhaus i en bröllopskrift från 1667¹¹³, alltså ett sjuttioalår senare. Herdetematik var alltså något nytt på svenska när 1670-talet bröt in. Johannesson skriver att det utomlands grasserande herdemodet nådde Sverige vid mitten av 1600-talet "genom de [italienska och franska] herdevisor och herderomaner, som adelsmän och studenter stötte på under sina utlandsresor och förde med sig hem". Modet spred sig i Sverige, fortsätter Johannesson, dels i de högre kretsarna, vid Kristinahovet och inom aristokratin, dels, och då ofta genom inflytande från enklare tyska herdevisor och herdespel, "i borgar- och studentkretsar".¹¹⁴ Det är framför allt i den sistnämnda, lite enklare utformningen, som herdestilen kom att präglade bröllops-

Herde som musicerar
i trädkugga
(Cov. III, 70)

¹¹⁰ Wretö, T., *Det förklarade ögonblicket. Studier i västerländsk idyll från Theokritos till Strindberg* s. 101. Som exempel på tidig svensk herdediktning på latin nämner Wretö bröllopskriften till Rosenhane-Sparre 1636 av Daniel Figrelus, tryckt i Utrecht, som han också kommenterar s. 98 ff.

¹¹¹ Se Johannesson, K., *I Polstjärnans tecken. Studier i svensk barock*, kap. V, "Den pastorala erotikern" för en välgjord och noggrann översikt.

¹¹² Wretö, a.a. s. 95. Dikten skrevs, som Lewan påpekar, medan Phrygius var student i Tyskland; Lewan, *Arkadien* s. 41.

¹¹³ Lewan, *Arkadien* s. 43. Men som vi sett i kapitel IV förekom faktiskt herdar och herdinnor redan i en kortare dikt i en svenskspråkig bröllopskrift från 1658 av Nicolaus Wolff. Först hos Wollimhaus får dock temat dominera hela bröllopskriften.

¹¹⁴ Johannesson, *I Polstjärnans tecken* s. 193.

diktningen under 1670-talet. Herdetematik implicerar att vissa saker måste finnas med i bröllopsskriften, som herdenamn, ett *locus amoenus* och därtill ett kärlekspar. ”Herdars vanligaste sysselsättning”, skriver Lewan, ”är inte, som man skulle kunna tro, att passa får. Det är att älska.”¹¹⁵

Det finns också andra gemensamma drag som kännetecknar 1670-talets herdebröllopsskrifter. De utformas nästan alltid som berättelser. I skriftens *in generedelar* framträder de svenska brudparen under herdenamn och interagerar med varandra, och ibland med andra herdar, som oftast visar sig vara bröllopgästerna.¹¹⁶ Berättelserna kan handla om hur herde och herdinna möts och fattar tycke för varandra. Vanliga är också drömsyner och allegoriska förvandlingsnummer, där herde och herdinna än en gång förvandlas, exempelvis till en hjort och hind eller till blommor och växter. Om skrifterna är avfattade på stikisk meter innehåller de ofta inlagda visor sjungna av herden, herdinnan eller herdarna/bröllopgästerna. Dialogerna och sånginslagen ger ofta herdebröllopsskrifternas karaktären av dramatiska upptåg eller ’herdeakter’. Men valet av herdetematik implicerar däremot inte, som de flesta av de tematiska hänvisningar vi hittills har gått igenom, att diktarna använder sig av något specifikt beskrivningssystem uppbyggt av en rad bestämda repertoarsaker. Herdetematiken ger tvärtom utrymme för en stor mängd olikartade innehåll och därmed också för olikartade repertoarer. En av förklaringarna till dess popularitet — utom det att den var i högsta grad *à la mode* — var förmodligen också att den tillät bröllopdiktarna att använda de flesta av de tematiska hänvisningar som de kunde komma på och som passade för tillfället i fråga.

Under 1660-talets senare år hade det i Uppsala — som ju fortfarande var ett centrum för svensk bröllopdiktning och den plats där många bröllopdiktare gjorde sina första lärospån — omkring Urban Hiärne, då sysselsatt med att skriva den första svenska herderomanen, *Stratonice*, samlats en krets av unga herdar och herdinnor: verkliga personer som kallade varandra vid herdenamn och uppförde vad Olof Strandberg kallar ”utomhusmaskerader” i herdeutstyrel.¹¹⁷ I kretsen ingick bland andra vår gamle bekanting Andreas Wollimhaus, dåvarande adjunkten Johannes Columbus¹¹⁸ och professorsdottern Margareta Scheffera. De

¹¹⁵ Lewan, *Arkadien* s. 115.

¹¹⁶ I en herdeskrift till ett adligt brudpar 1673, Skunck-De La Chapel, är gästerna först herdar och identifieras senare med den antika gudaskaran — här handlar det ju om höga bröllopgäster!

¹¹⁷ Ett ingående studium av denna roman finns i Strandberg, O., *Urbans Hiärnes ungdom och diktning*, Stockholm 1942, kap. IV s. 37 ff.

¹¹⁸ Johannes Columbus blev som nämnts ovan *poëseos* professor i Uppsala 1673. Strandberg räknar upp några ytterligare medlemmar av kretsen: Samuel Columbus, Jacob Wollimhaus, Jacob Isthmenius och Daniel Plantin; Strandberg, a.a. s. 154, not.

båda sistnämnda gifte sig i juni 1672 och hyllades då av Wollimhaus med den skrift som här först skall studeras.¹¹⁹

Skriften heter *PHILLIDES AFSKEED Ifrån NYMPHERNA*. Huvuddelen, på alexandrin, är lagd i herdinnan Phillis' mun och hon är i sin tur ett alias för bruden.¹²⁰ Skriftens sista del, en sonettformad lyckönskan, bildar "Nymphernas Swar" på Phillis' framställning. Som framgår av titeln gestaltar skriften temat 'brudens avsked från jungfrurna', ett tema som — utan herdedräkt — snabbt berördes i en ovan studerad bröllopsskrift från 1652. Wollimhaus börjar med att låta Phillis höviskt apostrofera nymferna i skogen vid Fyris:

I skönheetz edla wiff och jordiske Gudinnor/
I dygd-kysk-sinte möör/ aff lynde täck Herdinnor
Som här wid Föriswald/ nu beeta eder Hiord
I karske Nympher all/ geer akt uppå min ord.

Dagen är inne, fortsätter Phillis, då hon måste lämna dem och gå dit ödet och "sielfwa himlens macht" driver henne. Hon talar sedan om hur hon älskat herdelivet, det vill säga att vandra på blomsterrika slätter och i lummiga lundar, att betrakta jägarnas jakt eller någon "Christall-lijk" källa, att höra herdarnas flöjtmusik och kärlekssånger och att binda vackra blomsterkransar. Men det bästa med herdelivet var, bekänner hon sedan, fåglarna:

Doch war min högste lust att skåda på dhe Liufwe
Och hiärtans foglar små/ som hijt och dijt kring fluge
På buskar och på lööff/ på hassel qwistar week
På skiöra mirten trää/ på biörkar och på eek/
Som stedz erqwickte sig aff mårگونرånans dråppar
Mitt uthi *Floræ* Land och sööt-wäl-luktand' knoppar.

Hon berättar hur fåglarnas "sömne-läckand' nääff"¹²¹, nätta dun och många färger förmöjde henne så mycket att hon fick lust att fånga dem. Därför virkade hon "små lius-grön silkes näät" som hon ställde upp där fåglar brukade vistas och skaffade också två falkar till hjälp i jakten. Redan på detta stadium av dikten har förmodligen talet om fåglar fått bröllopgästerna att påminna sig att brudgummens efternamn kommer av latinets *columba*, 'duva', och vänta sig

¹¹⁹ Till bröllopet finns ytterligare två skrifter i materialet, båda med herdetematik: en av brudgummens bror Samuel Columbus (på svenska, tyska och franska) och en annan av Petrus Lagerlöf (på latin).

¹²⁰ I Hiärnes *Stratonice* förekommer Margareta Scheffera under namnet Fidellina. Även där finns en Phillis, som forskningen dock inte har kunnat identifiera; se Strandberg, a.a. s. 41.

¹²¹ "nääff", näbb, d.v.s. sång.

någon variant på *locus* 'namnet'.¹²² Phillis fortsätter med temat 'förhistorien till bröllopet':

Men akter huru sist dett sig all så begaaff
 Att fogel fånget mitt ey bättre lopp migh aff
 Än iag siälff fångat bleef: /---/

Phillis berättar att hon fick syn på — jodå! — en duva, "i hwars nampn Författat ähr all dygd", vilket gör att hon inte ens förmår beskriva den. När hon ville fånga duvan kom den frivilligt till henne, satte sig i hennes famn och åt mat ur hennes hand. Hon kunde inte neka duvan att "Stedz blifwa hoos mig qwar/ och med mig sammanboo". I alla sina dagar skall de dela "Een Eenfold-dubbel-siäl"¹²³, hennes vita arm skall vara hans örngott och de skall höra samman "i glädie och i nöd". Nu förstår ni, säger sedan Phillis till nymferna, vad det är för en duva som jag vill hålla mig till, en som har givits mig "Aff Pindi hallar klar", en anspelning på 'brudgummens yrke'. Därför måste hon nu ta avsked från dem:

Jagh öfwer gifwer ehr/ wid holmar öhr och ängar
 Hoos unga Lilliors boo/ wid späda rosers sångiar
 Jag öfwer gifwer ehr i lustegårdar feet
 Hoos Pomerantzer grön och mirten blomsters beet/
 Jagh öfwer gifwer ehr/ wid sköna foglars näste
 Där iag bekommit haar min frögde den alderbäste.

Phillis tackar för nymfernas vänskap och önskar att även de snart skall få glädjas över samma "löön" som hon själv har fått motta.

Så följer den sonett, som är nymfernas svarsdikt: Gå ni båda dit kärleken leder er, och må muserna och Apollo vara er bevågna. Efter korta lovprisningar av brudgum och brud kommer en välgångsönskan, riktad inte till Gud utan, trots den inbyggda bibelallusionen, till Fröja:

/---/ Du kär-kiss-ögde Fröija
 Bijwistas detta paar/ att sämia med dem Groor
 Och kärlek kysser frid¹²⁴; att snart med största nöije

¹²² I den franska dikten i Samuel Columbus' skrift till bröllopet, som står sist, på gåtans plats, finns ett en smula ekvokt resonemang om att somliga kan invända att det enligt Aristoteles inte kan fungera att en duva gifter sig med en herdinna. Förlåt mig, Aristotelesälskare, heter det sedan, men om herdinnan inom året får barn, så måste ni ge med er!

¹²³ Uttrycket har Wollimhaus direkt övertagit från Lucidors bröllopsskrift till Pehrman-Nilsdotter 1668; bröllopsskrift nr I i Lucidor, SVS. I den ovan omtalade bröllopsskriften till Hastferdt-Fleming 1674 utvidgade Wollimhaus, som visats ovan, sitt lån ur denna skrift till fyra rader.

¹²⁴ En anspelning på 85:e psalmen i *Psaltaren*, vers 11.

Twå tree små tulta kring och ropa syster broor
Så är des faar förnögd/ så är benögd des moor.

1670-talets bröllopsskrifter ger gott besked om herdediktningens poetiska potential och möjlighet att inkorporera de flesta tematiker. Nedan skall ett antal exempel presenteras och diskuteras. Jag går som tidigare kronologiskt fram, men tar bara upp ett för de olika repertoarerna representativt urval av herdeskrifter.

Den första herdedikten i 1670-talsmaterialet finns i en kollektivt författad bröllopsskrift från Uppsala januari 1670.¹²⁵ Dikten, av pseudonymen "Till Liufigit Nöye", utgör skriftens första del och består av en hexameterdikt på närmare två sidor och en femtaktig jambisk visa i fem sexradiga strofer. Diktaren beskriver inledningsvis ett *locus amoenus*, där herden Amyntas för sina "ull-rijka får" i bet. Han spelar på sin herdepipa så att det klingar i berg och dalar, när plötsligt en "grå hyssioger glupande ulff" kommer framsmygande ur skogen utan att han märker det. Som det brukar ske när vargar tar får, fortsätter dikten, lurar ulven fåren att följa honom "i sakta maak in till tiockaste Skogen". Där vänder ulven sig om och griper "med gifftige kiäfften Fåret som fågerst/ fetast och käreste war ibland hiorden". Amyntas märkte dock ingenting förrän han mot kvällen räknade fåren "och saknade kereste stycket". Så beskrivs Amyntas' ängslan och sorg och hans oförtröttliga sökande efter det förlorade fåret:

Aldrig så gaff han sig roo; men söchte i kiärr och j skogar/
Branta bergsklippor och stenige backar han färdas uthöfwer/
Mente sig någon städz kunna sitt käreste tappade hitta.

Det berättas sedan att Amyntas fåfängt sökte hela sommaren ut, att han sökande utstod höstens regn och stormväder, men att allt var förgäves. Alltså måste han leta även under vintern, då han hoppades "kunna i sniön thes footspor uptäckia". Amyntas' vedermödor beskrivs livligt: han fick vakna och somna i kölden, lägga sig snöig och vakna snöig på marken. När han inte heller nu finner fåret faller han "uthtrött", "wanmächtig/ halfdöder" till marken och är nära att ge upp andan. Men just när allt hopp var ute "Tittade fram uthur skogen en högbeprijslig Gudinna Ropte med klingande röst: rees dig upp res tig upp min *Amynta*". Hon smörjer hans huvud med livgivande salva och lägger handen på hans bröst, varvid han vaknar. Gudinnan skänker honom så, i stället för fåret, "ett liufigit Lamb", vitt som krita och med en ull len som silke, ögon som liknar stjärnor och mun som en ros. Gudinnan ber honom ta lammet i famn och lova älska det. Av detta blir Amyntas så glad att han sjunger den efterföljande visan. Däri uppmanas alla herdar att göra sig glada, dricka öl och vin, spela och dansa och inte mer

¹²⁵ Till borgarparet Mårtenson Quast-Pedersdotter Nerbelia.

tänka på den innevarande kölden.¹²⁶ Trots att diktaren från början placerar sin herde i ett sommarlandskap och alltså tycks strunta i 'årstiden för bröllopet' är så inte fallet: den herdehistoria diktaren berättar är en allegori om brudgummen som tidigare har varit gift, om hans sorg över den döda makan och den lycka han känner när han får en ny mitt i vinterkölden. Liksom i den nyss analyserade skriften handlar det även här om 'förhistorien till bröllopet' i herdekostymering.

I ännu en vinterskrift, från februari 1670,¹²⁷ skaffar sig diktaren, som bara kallar sig "een godh wän", tillgång till en för herdeliv mera passande sommarmiljö genom att låta huvuddelen av skriften bestå av ett referat av 'brudgummens dröm'. Drömbeskrivningen, på en hexameter som av och till anknyter till Stiernhielm, följs av en fyrradig traditionell kristen lyckönskan av "Heerdarna", bröllopgästerna. I hexameterdikten beskriver brudgummen en vandring i drömmen, arla en morgon "på the lustige ängiar" där han betraktar "The margfaldz färgade blommor":

Thenne war hwijt/ den andre war rödh/ som molnet om morgon/
 Ther stod en guul/ med klaart guldz skjinnande färga begåfwat/
 Här åter een war blåå/ som *firmamentet* om middag/
 Bruune som wijnbär spansk sågh iagh och många på planen/
 Somblige woro ther och medh ansichtz lijfliga färga/
 Stodo ther och mång gröön' och många medh fläckiota bladen.

När blommorna slår ut och daggen glänser i deras kalkar är de vackrare än en målning av Apelles, försäkrar brudgummen. Trots detta är han full av sorg, men blir glad när han möter Amor och börjar tänka på älskog. Han önskar sig en "Dam" och drömmer om en blomma i alla de färger som han tidigare sett på var och en av de enskilda blommorna. Han undrar vad blomman kan betyda och hör en röst som säger: blomman är din maka och färgerna hon bär betecknar alla de dygder hon har:

Som then gyllene lett¹²⁸ satt innerst in vthi roosen/
 Så gör och hoos then *Dam*/ Gudzfruchtan hon hafwer i Hiertat.
 Kyskheetz ädlaste dygd den hwijta färga bemärcker/
 Men den rödhe ther är/ Kärleekz hiertwärmande elden/
 Gröne betecknar hon är frisk/ gladh/ och täcklig at ansee/

¹²⁶ En likartad handlingslinje följer också en omgiftesskrift till ett brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner 1672 (Bångh-LarsDotter), där brudgummen drömmer att hans älskade "Curbis", som skyddat honom för solens hetta har ätits upp "aff frätande jordmask". Han drömmer om en ros som även den är en "Curbis". När han vaknar inser han att det handlar om en kvinna och friar till henne.

¹²⁷ Till brudparet Stiernman-Aurivillia, ur gruppen skolmän/präster.

¹²⁸ Av sammanhanget framgår att "lett" syftar på nyansen; vi kan förmodligen knyta an till ett fortfarande använt ord som 'rödlätt'.

Ansichte färgian igen/ dhett hon är mild frommer och ödmiuk/
At hon och är stadsint¹²⁹/ tyckz brwn lett wilja påminna/

Brudgummen gläds så mycket över dessa ord att han genast vaknar och "oförmodliga" får se just den dam som blommorna symboliserar stå framför sig. Han tackar då Gud och ber herdarna lyckönska honom. Det gör de också, önskar välgång från Gud och dricker honom till.

Herdefiktionen är, som framgått, ganska sparsamt utnyttjad i skriften, med ett *locus amoenus* som miljö och en herdelyckönskan på slutet. Men de olika blommornas färger och den av rösten uttolkade färgsymboliken hos rosen/bruden verkar också ha med herdeliv att göra. Enligt Strandberg finns bland Urban Hiärnes papper en lista på vad olika färger betydde bland de galanta herdarna: "vit = trogen kärlek, grön = hopp, 'blomerant' = stadig kärlek, gredelin = trohet, guld = segers fröjd, eldfärg = brinnande kärlek, askans färg = dold kärlek, blodröd = vrede, blått och brunt = 'bång och nöd', 'fille mort' = död kärlek, gul = förakt och hån, svart = sorg, brandgul = 'att få korgen'."¹³⁰ Som vi ser stämmer listan inte helt men i någon mån överens med skriftens uttolkning av brudens dygdefärger och även dessa tycks därför höra samman med herdetematiken.

Undervisning om kärlek och lite sexualia i herdekostym ges av herdepseudonymen "Myrtillus" i en skrift 1671,¹³¹ en visformad dialog i nio strofer fyrradiga femtaktiga jamber mellan två herdinnor, en oerfaren Sylvia och "den giffte Cloris". Innan visan börjar står hänvisningen "Siunges som *Cinquepas*".¹³² I de inledande stroferna tematiseras "strijd" och "frijd"; nedan citeras den andra:

S. Hur kan man älska både frijd och strid?

Chl. Förutan strijd erhålls' ey trogen frijd.

S. Then aldrig bröt/ han alltid niööt go frijd.

Chl. Dock gärna tar förswarnings wärian¹³³ wijd.

Herdinnornas samtal kommer alltmer att handla om en särskild typ av krig — kärlekens:

¹²⁹ D.v.s. av stadigt sinnelag.

¹³⁰ Strandberg, a.a. s 165. Apropå dessa färger påpekar Strandberg i en not på samma sida om Lucidors *Gilliare Kwaal*, att Conrad Gyllenstierna, tydligen utan att veta om det, hade varit klädd enligt herderepertoarens klädkod under sin friartid, alltså i *couleur de feu*, som betydde brinnande kärlek. Lucidor däremot kände nog till koden och behöver därför, menar Strandberg, varken ha sett eller syftat på Gyllenstierna när han lät giljarens kläder gå i denna färg.

¹³¹ Till brudparet Arosius-Spiring, ur gruppen ofrälse ståndspersoner.

¹³² För "cinq pas" hänvisar *Sohlmans musiklexikon* till "skinnkompass", en folklig ombildning av namnet på en solodans utförd av män, som av vissa forskare tros vara kopplade till galliarden; *Sohlmans musiklexikon*, bd 5 s. 400.

¹³³ Med dessa ord syftar tydligen Cloris på 'undanflykter'.

Chl. All enslighet är ängslighet för mig:

S. Hur skal man med en Wänn förbinda sig.

Chl. Så så/ min Syster/ fort mä dä/ så så/

Är willian god kan snart en tingst framgå.

Men hur går det till i ett sådant krig, frågar Sylvia, använder man krut och lod? Eller behöver kanske snarare, säger hon med en erotisk anspelning som väl är tänkt som omedveten från hennes sida, "en frisk Lijf-wäria god"? Och hur går det om motståndet är starkt? Då blir man bara ännu bättre vänner sedan, svarar Cloris, och herdinnorna enas om att det är "ett lustigt Krijg" när man slåss och älskar den man slåss mot.

Herdetematik byggde ibland starkt på litterärt traditions gods. Det visar en skrift från 1671 av W. Rosenius.¹³⁴ Den inleds med en tvåsidig hexameterdikt, med några Stiernhielmsreferenser, och avslutas med en trestrofig trokeisk visa, skriftens traditionellt utformade lyckönskan. I hexameterdikten skildras först strömmen "Alphee"¹³⁵, som går mitt igenom "brusande Hafwet", men "Aldeles

Kyskheth: flod som
inte blandar sig
med havets vatten
(Cats, Prot. 23,1)

obemängd aff Haafwetz safftige sälta".¹³⁶ Den löper så snabbt därför att den är uppfyllt av kärlek:

Till Arethusam/ klaar/ Chrystallisk/ springande Källa/
Ther som ådrorna trilla så fram uhr hårdeste hallar/
Silfwerfärgad hon skjinn aff blänckande steenar på botnen.

¹³⁴ Till det borgerliga brudparet Leyman-Olufsdotter Lundgreen.

¹³⁵ Floden Alfeios i det grekiska landskapet Arkadien.

¹³⁶ Berättelsen om Alfeios och Arethusa, deras kärlek och förvandling, finns i Ovidius' *Metamorfoser*, bok V, 486-504, 576-640.

Strömmen och källan är, visar det sig, bilder för älskande som letar efter sin vän "öfwer siögar och hafsuall" och som inte ger sig förrän de har funnit varandra. Så uppmålas ett nordiskt *locus amoenus* i anslutning till 'årstiden för bröllopet':

Medan nu sådan een leek står upå uthi rinnande floder/
 Öfwar och älskogen speel uthi noordiske lummige skogar
 Bland fullwäxande trää med hängiand' och swegtande quistar
 Det som wädret flächtar in till/ och så ruskar i bladen/
 Ofwan upå der höres een sång/ med liuflige stämmor/
 Aff de qwittrande foglarna/ som tillhoopa sig paara
 Mitt uthi lufften/ med sina swingand' och swäfwande wingar.
 Neder widh rötterna suusar en ström uthi diupeste daalar/
 Fyller up öronen med sitt liud/ gör sömpn uthi skuggan/
 Dera wanmächtige lemmar och kropp som löpa i skogen.

Fram träder här "en Man med zirliga åthbörd" som lägger märke till "een Green i en Lund med blomstrande blommor" — bruden hette Lundgreen — och som också liknar en vinranka klättrande på ett träd.¹³⁷ Mannen fylls av kärlek till grenen och vill plocka den. Den "swegtar emoot/ doch bäfwar med blysande blomma", men ber till sist sin "Vtwalde/ käreste/ kärkomne wän" vara välkommen. Diktjaget ber Gud välsigna de älskande och göra dem lika träd vid vattnet som bär ymnig frukt och "små teelningar fleere". Sista bilden påminner starkt om ett av de emblem som ibland prydde bröllopsskrifterna: två palmer som lutar sig mot varandra över strömmande vatten.

Äktenskapets
 endräkt
 (Cats Embl. 1)

¹³⁷ En stående bild ur *Psaltaren* för den dygdiga hustrun.

Nästa skrift som skall presenteras, från 1671, är skriven av pseudonymen "Orörligt Hellebärg" (troligen en person med initialerna O.H.).¹³⁸ I dess inledande dikt, på hexameter, samtalar två herdor, Palæmon och Tityrus — dikten ansluter alltså till den samtalsmodell som var gängse redan i den antika herdediktningen — om det aktuella bröllopet. Därefter finns ett *votum* där såväl antika gudar som den kristne guden förekommer. I hexameterdikten, som här skall tas upp, är det Palæmon som frågar och Tityrus som vet besked. Varför, frågar Palæmon först, är Coridon "tillstussat/ med glimmande spenne" och varför bär Thyrsis "prydliga smycken och Krantzter"? Tityrus berättar att ett välutrustat följe av "hoffklädda karlar" och "smyckiade Qwinfolk" tidigt på morgonen anlät till Thyrsis' hus. Vad hände sedan? frågar Palæmon. Jo, då kom det "Medh hiertrörigt Tahl" fram en som heter Coridon, som såg rakt på Thyrsis utan att flacka med blicken och hälsades av henne "med kärliga miner". Coridon friar och Thyrsis säger ja. Strax därefter, berättar Tityrus, kom "Prästen medh boken i näfwen". Orgeln började sedan dåna så att det genljöd "i nästliggiande bärg". Därefter nämner Tityrus bröllopskalaset, som Ceres och Bacchus ombesörjer, och som avslutas med att brudgum och brud stänger dörren till brudkammaren. Dikten är alltså formad som en ganska torr berättelse om frieriet och bröllopet, som dock får visst liv av de omväxlande frågorna och svaren. Avslutningsvis aktualiseras också temat 'gudarna sköter bröllopstillrustningarna'. Dikten hade knappast varit värd att ta upp här om det inte hade varit för brudgummens alias, "Coridon". Strandberg hävdar nämligen, att det fanns ståndsskillnader mellan de samtida fiktiva herdarna, framför allt mellan får- och svinaherdar, som utvisades just av deras namn. Den lägst placerade, svinaherden, brukade kallas just Coridon. "'Stultus Coridon' blir representant för en bondsk tölpighet, som föraktas av 'animosus Celadon'", skriver Strandberg.¹³⁹ Att kalla brudgummen för "Coridon" bör med andra ord inte ha varit någon komplimang — ifall denne eller diktaren var insatt i saken. Men vi får väl förutsätta att varken "Orörligt Hellebärg" eller brudparet från Gävle kände till dessa herderepertoarens subtiliteter.

Signaturen "J.A.", möjligen Johan Aurivillius än en gång, tog 1673 med ännu en Corydon i en skrift¹⁴⁰, bestående av två och en halv sida orimrad hexameter, avslutad med en "Herdarnas Frögdesång" på alexandrinor med traditionell lyckönskan. Hexameterdikten är ett samtal mellan Corydon och Menalcas. Här förhåller sig "J.A." till *Hercules* ungefär som Wollimhaus förhöll sig till Lagerlöf när han skrev om 'kvinnornas, inte Astrilds makt' — han tar inte bara för

¹³⁸ Den är riktad till brudparet Blank-Futhie ur gruppen ofrälse ståndspersoner. Sist i skriften finns ett "Giästabudz ODE", av pseudonymen "Orphei Betiente" (någon O.B.?), som dubblar genrestrukturen med ännu ett avsnitt *in genere, in specie* samt lyckönskan.

¹³⁹ Strandberg, a.a. not s. 177. Han tillfogar att i den *Komplimentierbuch*, tryckt i Hamburg 1660, som Urban Hiärne ägde, "betecknas all knöaktighet, oförsämndhet och grovhet som 'Corydonismus'." Hiärnes *alter ego* i *Stratonice* heter Celadon, ett namn som brukades för herdor av hög och ädel typ.

¹⁴⁰ Skriften gäller ett brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner, Mörling-Depken.

sig ur repertoaren utan utnyttjar också öppet en annan diktares verk, tydligen i intertextuella avsikter, det vill säga för att läsaren skulle tänka just på Stiernhielm. Dikten börjar på *Herculesvis*:

Corydon arla stodh upp en morgon/ då Solene upran.
 Tænckte gåå stadh/ at beta sin fåår uthi grönskande dalar/
 Hwilka blåå natten haa' warit i huus och sachta idißlat/
 Thet the om dagen för hade ätit å markene gröna.
 See her å ble' han wars en man af deijligit åseendh/
 Fuller af ångst och sorg/ huru han sitt gifftemåål böria
 Skulle/ ther af han då framdeels måtte i liufligheet öfwa.

Herden har alltså fått ta över den antike hjälteynglingens plats, och även i övrigt är det 'samma fast tvärt om', vilket gör inledningen till en tydlig travesti — ett sätt att skriva som förutsätter en skriftspråklig orientering. Diktaren släpper efter ett tag i huvudsak Stiernhielm och skriver några rader på repertoarvis om att den vackre mannen utgjuter sig om 'fåvitska jungfrur' som inte kan sköta hushållet och gamla käringar som gärna vill stå brud. Hur får man en dygdig brud? Corydon känner först inte igen den frågande, härjad av sorg och utan får som han är, men inser sedan att det är Menalcas. Menalcas talar om sin förtvivlan över att inte kunna finna en trogen vän, fast han sökt överallt: "Frommer af sinn' iagh är/ ty therfore fromman iagh söker/ Som medh migh kan hafwa godh acht att fårene beetas/ Ty min fåår the blifwa så mång/ iagh måste haa' hielpen." Corydon tröstar, det finns en ljuvlig plats — ett typiskt *locus amoenus* beskrivs — där två herdinnor brukar vila ut efter sitt arbete med djuren. Låt oss gå dit, föreslår han. Menalcas samtycker, fast han gärna vill se något av deras "later och ååtburdh" innan han bestämmer sig. Jag går först och du gömmer dig, säger Corydon, så skall jag prisa dig inför herdinnorna och vända deras hjärtan till dig. Hur detta går till beskrivs inte, utan genast tar Corydon ordet igen och kallar fram Menalcas: "Fölg migh ått och fruchta ey meer ty spelet är wunnit. Tu skal nu ega få then äldre/ som heter *Christina*/ Liufig i taal är hon/ medh deylig skapna begåfwat/ Nätt och snäll ia qwicker ther hoos/ blifwer älskat af allom." Så följer en kort dialog mellan Menalcas och herdinnan, där de förklarar sin kärlek för varandra.

Corydon är i denna dikt visserligen inte brudgummens *alter ego*, men framställs alltså som brudgummens gode vän, listig och värtalig nog att väcka herdinnans kärlek till Menalcas. Inte heller här är han den dumskalle han skulle vara enligt de förebilder, som Hiärnekretsen inrättade sig efter. Ifall "J.A." är Uppsala-studenten Aurivillius pekar detta på att herdekunskap var en exklusiv vetenskap som inte spreds utanför herdekretsen och, om han är någon annan, på att bröllopsdiktare visserligen gärna tog upp herdemaneret, men att de som regel inte var särskilt intresserade av/inte hade särskilt goda kunskaper om den esoteriska delen av herdemytologin.

I 1670-talsmaterialet finns därtill ytterligare tre Coridoner som varken är dumma eller grova. En Coridon råder i höviska ordalag en annan herde, Ægon, att gifta sig i en skrift 1672¹⁴¹ och en annan klagar inför en vandrare att han inte har någon herdinna att älska, och får rådet att vända sig till Venus, som ger honom en vacker brud i en skrift 1677.¹⁴² En tredje Coridon dyker upp i inledning- en till en skrift 1678 och blir liksom övriga herdar lockad till kärlek av fåglarnas ljuvliga vårsånger.¹⁴³

En enda grov och lågättad Coridon — som inte presenteras som herde och inte heller han framstår som dum utan klarsynt, samhällskritisk och möjligen ro- ande — förekommer dock i materialet. Det handlar denna gång om en författar- pseudonym, ”Bonden *Coridon*”, som i jagform och på dialekt uppvaktar vid ett bröllop 1676.¹⁴⁴ Skriften består av en enda dikt på tretaktig jambisk vers, sti- kiskt uppställd men uppdelbar i åttaradiga strofer. Coridon, som uppger att han ibland vaktar getter,¹⁴⁵ beklagar sig för brudgummen över allt ont som bönderna måste utstå i dessa tider:

Mång onda ool åg håla
 Bonn allfrett swälia får
 Aff mången narr å pykkia/
 Så han hel rålös blir:
 Än ja ey anna sijr/
 Hä måste säg så skikka/
 Alt ut der på nu går
 Bonn ska alt tække tåla.
 Nu sannas gamla Sagan
 Som Farsfar ha mäg wijst:
 At Bonn ska blij wijunner¹⁴⁶.
 Hugg/ slag/ hån/ pock/ trug/ hoot
 Måst han nu håla moot.

På slutet tröstar sig dock Coridon med att sommaren är underbar på landet, när ”GUß gröa står i flor” och ”GUß Kålgår öwer flöar” av hans gåvor. Glad är han också för att hans gode vän, brudgummen, gifter sig i kväll.

I de hittills diskuterade bröllopskrifterna med herdetematik har vi sett, att herdarna står för verkliga personer: brudgum, brud och bröllopgäster. De flesta av de händelser som herdeparen råkat ut för i dessa skrifter är dock helt fiktiva eller åtminstone mycket starkt allegoriserade. I vissa skrifter tycks dock faktis-

¹⁴¹ Till borgarparet Nilsson Dahlman-Jönsdotter.

¹⁴² Till borgarparet Segfridson Fierman-Olofzdotter Hielmer.

¹⁴³ Till det adliga brudparet Hastverd-Ahlbohm.

¹⁴⁴ Till brudparet Blix-Johansdotter, ur gruppen skolmän/präster.

¹⁴⁵ Som i herdevärlden utgjorde en lägre klass än får, men dock inte lika låg som svin.

¹⁴⁶ ”wijunner”, vidunder.

ka och bara försiktigt allegoriserade händelser speglas, som i den som togs upp bland vinterskrifterna och handlade om Polidor som tillfälligt förlorade sin Melinde när han drog till "Parnassides" eller i den nyss nämnda om Amyntas, som förlorat det käraste färet till "ulfwen". I den skrift som härnäst skall tas upp är det svårt att veta om det ligger någon faktisk historia bakom eller om det bara rör sig om en ovanligt känslofylld och på ovanligt sätt utformad variation på ett repertoartema. Dikten i fråga, två sidor alexandriner, är skriven av signaturen "C.A.B.", som anger att han även själv är herde. Den finns som en av två dikter i en skrift från 1675¹⁴⁷ och inleds med en apostrofering och lovprisning av en lund, "TV lund/ tu wackra lund/ tu lund af skiöna Eeker". Lunden har skyddat nymfer och herdar för vinterns köld och sommarens hetta, tagit emot deras glädje och skall nu få ta emot diktjagets stora sorg, "som meer än nordan wind tin tiocka trää skall röra". Till och med "Pard och Tiger" — de ondaste av djur enligt repertoaren¹⁴⁸ — skulle fatta medlidande med honom. Utan att ännu säga mer vänder sig diktjaget till temat 'årstiden för bröllopet' och beskriver vårens ankomst:

Kring Jorden sprijder snart vår Wår sin nächtar lucht
Och gifwer lucht och syyn/ som Hösten magen/ frucht.
Nu börjar *Venus* wall/ alt knipper två tillsamman:
Aff kiärleek leer all ting/ alt spritter utaff gamman/
Alt löser sig i frögd/ alt föllier nu sin lust;
Föruthan ena Jag: mig föllier städz min pust.

Diktjaget skall just berätta varför han sörjer och lider då han hejdar sig: "men ach! hwad will iag nu? Skall denna dag och frij ey blij för sorge-liud? Till fäst som uthsedd är med Himlens heela nöije Förbiur mig tårar min/ och fordrar ij-delt löje." Men han säger i varje fall så mycket som att det finns en jungfru han aldrig kan glömma, gudinnelik och liksom solen förmörkande alla andra tärnor i dygd och kyskhet. Hon är inte heller högmodig, vilket numera är vanligt bland herdar och herdinnor, "om the är något rijk". Att diktjaget sörjer över att "tu/ min Sool går bort" bör alltså ingen undra över "som hört *Cupidos* winger". Men diktjaget måste finna sig i ödets villkor. Här vänder dikten, eftersom jaget hävdar att han ändå är "glad at tu har honom fått", och sedan prisar brudgummens dygd. Till råga på allt uppmanar han brudgummen att denne, nu när "natten stijger inn", inte skall glömma att kyssa henne eller att "med tusen frögd" utgjuta sig "i hennes blöta skiööt". Då skall unga mor om ett år få ett "owant wärck/ sin wackra gåße linna".¹⁴⁹ Han lyckönskar sedan och slutar sin dikt med: "Far kiär-

¹⁴⁷ Till brudparet Carlberg-Carlholm, ur gruppen ofrälse ståndspersoner.

¹⁴⁸ Dessa onda djur förekommer nästan aldrig i bröllopsskrifter men är vanliga i gravskrifter, efter modellen 'detta dödsfall skulle till och med kunna få "Pard och Tiger" att gråta'.

¹⁴⁹ "linna", linda.

leek wäll iag bort till *Phoebe* skara gåår.” Dikten skulle kunna vara en variation på temat ’sorg över att en herdinna försvinner ur kretsen’, men det brukar vara herdinnor som sörjer i dessa fall. Den emotionella temperaturen i beskrivningen av diktjagets kärlek till herdinnan är så stark att man får intryck av att dikten handlar om en älskad flicka som valt en annan till man. Kunde det verkligen passa sig att ta upp sådant i en bröllopskrift? Det kan vi inte veta. Men det finns dock i materialet ännu ett exempel på något liknande i en skrift från 1672, där diktjaget talar om sin ”Idun” och deras realistiskt beskrivna herdebesty under barndomen vid Vänerns stränder. Men fröjden fick inte bestå och lycka har vänts i olycka för jaget: nu har det kommit en främmande man, en ”Wästman”, som har lagt beslag både på herdinnan och marken där de vallade sina får.¹⁵⁰ Även i denna skrift — som dock inte är så emotionellt präglad som den nyss refererade — går diktjagets sorg abrupt över i gratulation av brudgummen, som aldrig skulle kunnat få ”en bättre Wän”.

Att herdeskrifter inte sällan var fyndigt inventerade och inkorporerade många typer av tematiker syns tydligt även i den historia som berättas i *Älsskogs Hemwist*, i juni 1675, av, av pseudonymen ”SANOJ. T.B.”¹⁵¹ Den drygt två sidor långa huvuddikten är skriven på orimrad hexameter med Stiernhielmsremniscenser, den avslutande sexradiga gåtan på rimmad och ibland även inrimmad hexameter. Diktjaget framträder i herdekostym och anropar herdarna som betar sina får i nejden — hör nu på vad som har hänt mig! Han berättar om hur han gick i tankar ”wid desse hiertfriskande strander”. Ute på ”blänckande watnet/ Vppå dess krusade kår/ och stålte fram löpande böllior” fick han se ”en liuflie Öö en lustrijker hålmē” som han aldrig tidigare sett. Han trodde därför att den var ”uprunnen” ur havet som Hiera under forntiden eller, som nyligen vid Irland, ”Den förtrollade Öön *Brazilie*”.¹⁵² Han ville gärna ta en närmare titt på den och fann tursamt nog en båt vid stranden. Öns skönhet kan inte beskrivas, det skulle föra alldeles för långt, säger diktjaget sedan. När jag gick där, ”som war’ iag i Paradijs”, kom jag till slut fram till en dal med palmer, där luften var fylld av ”skiärlufftbringande balsam”, som vid den sjö som hette ”*Asphaltes /---/* i Judeska landet” som finns beskriven i ”gamble mäns skrifter”. När jaget står där i

¹⁵⁰ Tydligt är det en västmanlänning som har kommit; skriften är riktad till brudparet Kiesel-Carlberg, ur gruppen ofrälse ståndspersoner.

¹⁵¹ Skriften gäller det borgerliga brudparet Carlsteen-Träbom. Pseudonymen kallar sig brudgummens trogne vän och kan vara en bror till bruden — Jonas [baklänges] T[rä] B[ohm].

¹⁵² Just 1675, samma år som bröllopskriften tillkom, trycktes i Stockholm en liten skrift om en gåtfull ö med en synnerligen utförlig titel, R. Heads Ööns *O-Brazile eller dhen förtrollade i Nor-Irland belägne ööns beskrifwelse/ huru dhen för några hundrade år sedan är förtrollat worden/ men nu från trolleriet aldeles befriat. Och huru capitain James mal Donnel, då han medh sitt skepp kom tilbakers vthur Frankrike/ och wille til Killybegg i Irland/ igenom ett töcknigt och stormachtigt wäder/ denne öön oförmodeligen funnit/ och hwad honom och hans folck dher på vndersamt wedh en eeldz itändande wederfarit/ jämwäl thenne ööns rikedom och situatio. Skrifwen vthur Londonderrij i Irland/ til een godh wänn i Engeland/ och på begäran förswänkat i Stockholm/ åhr 1675.*

”förundran och fruchtan” kommer det fram en mö, ”Skiön/ fager/ och hurtig”, ”på nättaste sätt/ stofferat och uthpnydd”, och frågar varifrån han kommer och vart han är på väg. Han blir förskräckt över att vara upptäckt, ber om nåd och hjälp att komma därifrån. Mön lovar hjälpa honom, men först skall han få äran att se ”vår roligheetz boo/ och liuflige heemwist”. Hon berättar att ön är den plats, varifrån alla människor i världen har sitt ursprung, det vill säga ”Kärlekens säkerste borg/ och älskogz beprisslige hallar”. Här får diktjaget betrakta ”underlig speel/ och serdeles löylige uptog”: män jagar efter jungfrur och de efter män, herren lockar pigan, frun älskar drängen och käringen narrar med hjälp av pungen till sig en ungarl. Temat är alltså här ’Astrilds makt’, men framför allt ur aspekten ’kärleken gör många galna’, alltså i kombination med en tematik vi mött ovan i avsnittet ’orätt och rätt gifte’:

/---/ Ann satt mulin i wrå/ war sorgse och spinkot.
 En gick swarter om been/¹⁵³ sig klagade ont uti magan/
 Somblige redo på tupp’ bekrönte med fiedrar i hatten/
 Der satt en qwinna och greet/ at man han älskade andra
 En rende galen och yhr/ och tittade alla i ögon.
 Söckte sin kiäresta up/ men fant doch alt wara fåfängt.

Diktjaget ser en som försöker fånga en jungfru med hjälp av ”luta och speel” och en annan som går framåt lutad ”med skinn öfwer Axell och rygg”; kan det vara Hercules med ”Leyona huden”, frågar han sig, men ser sedan att huden i fråga är ”kalfskin”¹⁵⁴. Efter att ha sett ännu några förälskade tokar kommer diktjaget ”tijt/ där alla lijckälskande¹⁵⁵ siälar Hade sitt boo”, där de lyckliga älskande håller till. Där var det ”lustiger låth/ got snack” av par som kuttrade som duvor, kysste på hand och tog varandra i famn. Bland dem såg han också ”et paar aff et dygdigt gemöthe”, nämligen brudgummen och hans brud, som lovade varandra ”sin tro/ till mull och blekaste döden”. Diktjaget önskar paret lycka till. I samma ögonblick försvinner ”hålmén” och jaget befinner sig på samma plats som då han först fick syn på den. Därmed vaknar han upp, ”lijkasom iag drömt uti sömpnen”, och vänder hemåt i stor förundran. Det visar sig alltså att diktens berättelse har varit en variant på temat ’diktjaget somnar och ser en syn’, och synen i sin tur en sådan som hävdar att ’bröllopet är bestämt på högre ort’. För sant måste det ha varit som jag såg, fortsätter jaget, eftersom just dessa båda gif-

¹⁵³ Här handlar det om en man som, som man sade, ’hade fallit genom korgen’, det vill säga fått nej på sitt frieri och därmed bildligt fått benen blåslagna. I Sandwall, ”Kommentar” s. 126 f, finns en utförlig redogörelse för uttryckets tradition.

¹⁵⁴ Att få ”kalfskinn” var alltså ännu ett vanligt samtida uttryck för att få korgen; se för uttryckets historia Sandwall, ”Kommentar” s. 154.

¹⁵⁵ ”Lijckälskande”, de som älskar sådana som liknar dem.

ter sig idag. Så förenar sig diktjaget med herdarna i en traditionellt formad lyckönskan och därefter följer en gåta, en liten smula ekivok i tonen.¹⁵⁶

I en skrift från 1675 möter vi i stället för diktaren än en gång brudgummen framställd som drömmare, i ännu en novellistisk berättelse med ganska återhållen herdeinramning, som dock mynnar ut i två herdesånger.¹⁵⁷ Den uppvaktande är pseudonymen "*Lustitudo Studentica*", som uppenbarligen skall förbindas med studentikosa retsamheter, och denne står tydligen för hela skriften, där berättande alexandrinpartier omväxlar med dikter på andra versmått, som framställdes som sjungna av brudgum och brud. Skriftens första alexandrinparti, om en och en halv sida, har titeln "Wandringz Bekymbber". Vi möter en trött vandringman, som givit sig av från sina "fäders Bygd" och fått lust "at taga Land/ widh Swea Rijkes Strande". Där ser han "mongen Ort", "Forssar" och "Elfwer skiöna", tills han kommer fram till "Aff-Stadh Fors" och dess bruk, där det finns fullt upp med arbete. Vandringsmannen tycker att där är gott att vara och bestämmer sig för att stanna och "byggia Boo". Längre fram i dikten identifieras vandringsmannen med brudgummen, men detta kunde säkert bröllopgästerna göra redan här, sedan det sagts att vandraren kom utifrån och fick arbete vid bruket. Vandraren går på promenad i morgonstunden, fylld av sorgsna tankar, och går längre bort än han avsett. Törstig av solens hetta¹⁵⁸ finner han en "Brunn- uth medh en Bäck", där han kan släcka törsten, och vandrar sedan vidare i typisk melankolisk pose, med ögonen vända mot "himmels Högd" och med "suck och pust". Eftersom någon anledning till sorg inte anges och eftersom han beter sig som en petrarkistisk älskare, insåg bröllopgästerna säkert, att vandraren är olyckligt kär. Men vid "Follker-Strand" ser han "en Lund bland Öyar skiöna", alltså ett *locus amoenus*, där han lägger sig ner och somnar. I "diupan Dofwa" drömmer han om en ung hind, "upprunnen som een Blomma", som klagar över att hon är livsfarligt sårad: "Min frögd giörs kårt/ mit Hierta tungt/ min Ögon börja gråta". Vandringsmannen frågar vem som skjutit henne, är det "en Riddersmann/ Prest/ Skrifwar' eller Bonde?" Nej svarar hinden, de första två var visserligen efter mig men kunde inte få mig, och bonden vågade inte skjuta mot en hind eftersom det är förbjudet. Men en skicklig

¹⁵⁶ Kan lösningen helt enkelt vara bokstaven 'G'? Gåtan citeras nedan:

HWad för ett ting sig swänger om kring och i krook som en Kringla
Fullbordar Brudgummen gunst/ gott gemöth och i glädiena Ringlar
Finnes i tig och i mig; dock icke i Hålland och Tyskland
Frankrijke har ther aff ey/ ey fins det i Danmark och Wälskland
Eller på annan ort söör och nord wari upp eller nidri
Vthan i Swerrige gement framgeent och mitt uppå SIGRI.

¹⁵⁷ Till brudparet Mallenius-Rothoff, ur gruppen ofrälse ståndspersoner.

¹⁵⁸ Någon anpassning till 'årstiden för bröllopet' är det alltså inte fråga om i denna november-skrift, men herdediktens idealiska sommarlandskap kopplas ändå tätt samman med ett flertal faktiska lokaliteter i trakten av Avestafors.

"vnger Skytt" har nyligen kommit till vår skog, och en dag när jag efter vanan betade vid "Isaaks-Hoff" sköt han mig mitt i hjärtat med sin pil. Hinden har sedan dess sprungit omkring utan rast för att söka hjälp, men ingen funnit. På detta stadium bör gästerna ha identifierat hinden med bruden och den unge skytten med brudgummen och ha insett att även hinden är olyckligt kär. Så vaknar vandringsmannen, sorgsen som tidigare, och vet inte, lyder diktjagets kommentar, "Hwad han för Skatt på denna Stund/ ther skulle för sigh finna". Han ser "een Jungfru skiön som sång medh liufig stemma", lyssnar noga på henne och förstår med "hiertans lust" innebörden av hennes ord. Därefter börjar jungfruns "Heerda-Sång" i sex strofer, där tvåtaktiga och fyrtaktiga rader omväxlar och där de med större och antikvastil tryckta begynnelsebokstäverna på vissa rader bildar brudgummens namn. Här beskriver jungfrun sin längtan efter sin "hiertans Wänn". Femte och sjätte stroforna citeras som exempel:

5.

Låth min längtan
 Hiertans trängtan
 Lyckas/ at iagh får tigh fatt/
 Höör iagh qwijder
 Hwad iagh lijder/
 Ey thet westu hiertans Skatt.

6.

Nu min Tunga
 Tröttnar siunga/
 Ingen frögd iagh finner här/
 Uthan Trösten
 Aff then Rösten
 Spörs/ at tu migh håller kär.

Vandraren återtar ordet och berättar på alexandriner, att jungfrun sedan lyfte ögonen mot himlen och "fälte mongen Tåår/ nidh på sin röda Kinn". Själv smyger han i förväg och börjar sjunga sitt svar till jungfrun med hög röst, så att det klingar i berg och dalar. Så kommer alltså brudgummens sång på tretaktiga jamber, likaså i sex strofer, som bildar akrostikon på brudens namn: här har du mig, sjunger vandraren, och allt jag äger ska stå till din tjänst. Jag har älskat dig, du har hört min bön, och nu bor det fröjd i stället för sorg i mitt hjärta. Han önskar att "Rööd-Riddaren"¹⁵⁹ finge För falskheet/ bitter dryck" eftersom han har försökt "stöta kull" deras kärlek — tydligen en anspelning på att bruden haft andra friare. Sista strofen lyder:

O du min trogne/ sij!
 Nu är min sorg sin koos/
 Then ängslan är iagh frij/
 Jagh bar för tigh min Roos/

¹⁵⁹ "Rööd Riddaren" var en benämning på en som baktalade andra. En sådan finns med i titeln till Nicolaus Heldvaders då ganska nyutkomna andaktsbok *Morsus diaboli*, i översättning av Nicolaus Krook, Göteborg 1674, som enligt undertiteln bland annat handlar om "alla falske förrädiske och lögnachtige örnatasslare/ trappedragare/ arg-listige hufwuder/ baaktalare/ försmädare/ Ridder Röd/ tallrikeslickare/ ögnetienare/ bespottare/ ähreskiämmare/ pasqwill- eller smädeskriffters dicht- och skrifware".

Hwem wil oss nu neeka?
 Om wij lysta leeka/
 Fast Dagen förbij.

Därefter kommer sex alexandrinrader med rubriken "Samman-Liud" som berättar att jungfrun kastar sig i hans famn och förklarar honom sin kärlek. Sedan följer "Brudens Waggewijsa" som inte är någon visa utan en halv sida orimmad hexameter, lagd i brudgummens mun, som genom sitt ämne, samlag och barnafödande, är besläktad med de ekivoka gåtor som finns i vissa bröllopskrifter. Skriften avslutas med ett traditionellt utformat "*Votum Auctoris*".

Den kronologiska genomgången har, trots att vi bara hunnit fram till 1675, redan visat upp det mesta av vad bröllopsdiktarna under 1670-talet brukade ta upp när de valde att använda herdetematik. Jag skall i detta avsnitt bara ge ytterligare två exemplifieringar, båda från 1679: den ena skriften presenteras därför att den är påfallande välskriven, med en slags folkviseton som inte finns i någon annan skrift från tiden, den andra därför att den framstår som typisk för decenniets bröllopskrifter till adliga eller högadliga adressater — en adressatkategori som vi i det föregående bara har mött i samband med några få skrifter.

PINDARISCHE Tanckar är en anonym skrift, tryckt på ett enda ark i halvfolio, det vill säga med minsta möjliga papperskostnad.¹⁶⁰ Sidan delas dock på ett elegant sätt mellan tre dikter omgivna av bårder. Överst finns en tvåspaltig svensk sång med titeln "DEN SOM SÖKER", i mitten en "SONNET" på alexandrin och underst ännu en sång i två spalter med titeln "HAN FINNER". Första sången berättar om Atis som vid "Mälare strand" sorgset söker efter sin "*Sangaride*". På typiskt herdemaner suckar han och klagar och frågar sedan den omgivande naturen efter sin herdinna:

HAR du sedt O Siö min Wän?
 Har hon mödt Ehr I små Wågar?
 Har du Skogh/ så få igen?
 Få migh den iagh effterfrågar.
 Lyckelig/ lyckelig wor' iagh/
 Om iag henne funn' i dag.
 Så tag mig Tu wäne Wästan
 För migh hän til hennes Tiäll!
 Håppas wil iag än thet bästa;
 Ey/ wälan; O Skog fahr wäl.

I sonetten beskrivs att Atis sedan for bort "på Wästan Wädretz wingar", lämnande både får och herdestav, och att den unge Tyndaris kom fram ur skogen, såg

¹⁶⁰ Till brudparet Ekeroot-MånsDotter, ur gruppen ofrälse ståndspersoner. Möjligen kan titelns referens till Pindaros antyda, att skriftens delar skall ses som strof, motstrof och epod.

lammen och stämde upp en herdesång. Men när han fick se Atis' herdestav och att fåren var "Heerdalöös" började även han att sörja. Då visar honom den snabbe Æolus, vindguden, vart Atis har tagit vägen och "At *Zepirus* den blijde Har brachtan¹⁶¹ oförmodt til sin kär *Sangaride*." Tyndaris ropar ut att Atis är lycklig som har fått sin vän och att lyckan styr allting till det bästa. Den efterföljande sången, på samma meter som den första, berättar att Atis kom från Mälaren till en "ström i Swealand", där han fann sin herdinna. Atis tackar västanvinden för hans hjälp och paret sätter sig på herdars vis "Bland små Blomster i en Lund" och gläds tillsammans. Sången slutar:

Lyckelig/ lyckelig war han/
 Tå han hennes Hierta wan.
 Klare Sool och höga Himmel
 Lät mig hoos min Wån få boo!
 Bårt Olyckans onda swimmel/
 Lycka vnn oss lycklig Roo!

Den sista skrift med herdetematik som skall studeras kommer att tas upp i sin helhet, eftersom det i mycket är just helheten som gör den till en adlig bröllopskrift. På vilket sätt den är en sådan skall fortlöpande kommenteras. Skriften är daterad "mitt i heteste Sommaren Åhr 1679" och författad av pseudonymen "Philemon" till ett brudpar som gifter sig "widh then nampnkunnigste Mälarens Strand".¹⁶² Den består av fyra delar. Först finns en svensk alexandrin-dikt, därefter en fransk sonett och till sist två lyckönskningar, en längre på svenska och en kortare på italienska. Franska och italienska ansågs som nämnts som särskilt höga språk, och vi har i det föregående sett, att skrifter på, eller med inslag på båda dessa språk ägnades enbart högadliga och adliga adressater (se III. 5. 2 ovan). Redan språkvalet ger alltså skriften viss adelskaraktär.

Första dikten börjar med en mytologisk bild av en sommarmorgon. Här är det hopningen av ovanligt höga kosmiska företeelser som signalerar högt stånd:

Så haar nu *Phosphorus* lyft vp den dagen blijda/
 Dhen liufwe Morgonstiern'/ dhen dagh nu lät framskrijda;
Aurora haar lagdt ann sin mantel purpur Rödh/
 Sin Rosen kinder wijst/ sitt gyllend' håår så snödh
 Vthsprijdat. *Phoebus* haar sin gyllend strålar bläncka
 Låtit/ til en liuf dagh: /---/

¹⁶¹ "brachtan", bragt honom.

¹⁶² Till brudparet Klingspor-Graan.

Alla gläder sig och önskar det ädla brudparet "Lijff-Lycko-Saligheet/ fridliufft och glädie". Dit kommen hejdar sig diktjaget: vad tänker man väl om en som "vhtan *Appollos* gunst Biuder til twinga rijm", är det inte onödig möda? Detta är en ödmjukhetsmarkering, som upphöjer adressaterna, på temat 'jag ville gärna men kan inte dikta så väl som jag borde'. Jaget svarar själv, med ännu en hopning av höga bilder, att förmågan är liten men att han ändå efter sed vill visa god vilja. Avsnittet påminner starkt om *Lucidors* sätt att beskriva sin poetiska oförmåga i tillfällesskrifter just till höga adressater, men utan att det är fråga om någon direkt imitation:

Sandt är/ på *Pindi* kull iag aldrig hafwer klifwit/
Parnassus obekänd mig är; aldrig iagh gifwit
 Vthaff liuff *Helicons Cristallin*-klara Brunn/
 Nå'n swalkand wätska åth min *Torstens-torra-munn*;
 Aff *Daphnis* täck grön Löf/ med de lärd' wijse Skallder
 Alldrig iag burit haar nå'n *Krantz*; Ey är iag walder/
 Aff the *Pierier*. Min rijm ey flyta lätt;
 Men see ey haar nå'n tijd warit obrukligt sätt/
 Med enfald önska gått/ och plägar almen säyas:
 Fast felas kraffterna/ än böör god willian wäyas.

Därefter övergår "Philemon" till att prisa brudgummens "dygdelefnad" och stora insatser i *Pallas*' tjänst: dessa har lett honom så långt att det idag hörs "glädie-roop vthi vårt *Tempe*". Därefter prisas han för de gåvor han fått, inte av vem som helst utan av mäktiga gudinnor: *Junos* ädelhet, *Pallas*' snille, *Svadas* välta-lighet och *Venus*' älsklighet. Typiskt är också att diktaren här formulerar sig synnerligen allmänt, enligt den regel i *decorum* som föreskrev att en person av lägre stånd inte borde ha synpunkter på enskildheter vad gällde en högre ställd persons insatser. Därefter uppmanar diktjaget sin "magra penna" att tiga stilla och lämnar över till en högre potentat. Nu är det i stället *Phoebus* som skall agera, skriver "Philemon", skingra "moln/ dimba/ tökn" med sin "Gullglimmand' wagn", sprida sitt ljus över de nygifta och låta dem njuta av "Dhen liufwe wäst' swal wind". *Phoebus* passar naturligtvis bättre som aktör vid bröllopet än "Philemon" enligt *decorum*. Men vindguden *Æolus* bör hålla inne med "nordensuus och östan gnyend gnall". Dikten avslutas med en på brudens namn, *Graan*, alluderande lyckönskan: *Phoebus* skall beskydda de nygifta från olycka och låta granen grönskas — en gran är ju lika skön vid alla årstider. Brudparets levnad må blomstra "Som *Flora* Blomster-huld" och bli ymnig som "Fruchtrijk *Pomona*". Även i önskningsarna om lycka och välstånd dyker alltså antika gudomligheter upp. Sist kommer en likaså mytologiskt och abstrakt formad önskan om barn:

Gijff och för'n *Titans* wagn sin Kretz omlupit här
Thenn' Dygde-ädle Brudh må heeta Fru-moor-kiär.

Efter detta följer en elegant fransk sonett på alexandrinens grundval, som enligt rubriken är nedtecknad på en girland av liljor och myrten. Även detta syftar givetvis till att höja dikten till brudparets egen höjd. Sonetten tillägnas den cypriska gudinnan¹⁶³ av brudparet, som här går under herdenamnen Philiste och Telamon. I sonetten tolkas sedan liljor och myrten som den eviga kärlek och lycka som Venus skall skänka de nygifta. Så följer en traditionellt kristen lyckönskan från bröllopgästerna till brudparet, på tvåaktiga daktyler och trokéer, som inte lägger något särskilt till skriftens höjd. Den korta italienska dikt som avslutar är en femradig körsång av herdar och herdinnor "*dello Guarini*", 'ur Guarini', dikta- ren som hade skrivit den kanske allra mest berömda boken om aristokratiskt herdeliv, *Il pastor fido*.¹⁶⁴ Även Guarinireferensen kan ses som ett försök att lyfta skriften till en högre sfär än den som gällde för 'vanliga' herdeskrifter. Som vi såg i början av detta avsnitt representerade Guarini en herdediktning med särskilt aristokratisk inriktning. Sist i dikten vänder sig herdarna till "*santo Jme- neo*", bröllopguden Hymen, och ber honom låta brudparet få njuta evig kärlek. "Philemon" tillfogar så allra sist ännu en ödmjukhetsmarkering på prosa: han har gjort sin skrift i hast, men likafullt med ett trofast sinne.

VI. 2. 11 Bröllopsskrifter som tidningsnummer

Bland 1670-talets bröllopsskrifter finns fem, som i titlarna presenterar sig som tidningsnummer. Först ut med att använda sig av detta grepp är Lucidor med sin skrift *Nyeste Nya Extraordinarie Aviser*, 1672. Men varken Extraord. Relationer med *sidsta Post ifrån Sqwallar-Bencken*, 1676, eller *Posttidender/ Vthurdet widtbegrepne Veneris Lägre ankomne*, 1679, har — utöver titlarna — någonting med tidningar att göra. Skriften från 1676 är en lång alexandrindikt på dialekt som återger ett skvallrande sällskaps kommentarer om giftermål *in genere* och *in specie*, och skriften från 1679 en på hexameter gjord genomgång av en del av de kärlekspar ur 'Astrilds makt'-repertoaren som Venus har underkuvat, med en avslutning om dagens brudpar. Detta gäller också delvis för skriften Num. 45. Extraord. *Fredagz Post-Tidender*, 1678, som är en alexandrindikt i brevform som dock avslutas med ett antal blandade nyheter från Stockholm. Den tas här upp i slutet av avsnittet. Först behandlas dock Lucidors tidningsnummer från 1672 och därefter ytterligare ett, av Nils Grijs från 1676.

¹⁶³ D.v.s. Venus.

¹⁶⁴ Boken fanns ännu inte på svenska, så referensen kan vara ännu en signal om brudgummens höga bildning. Den översattes senare till svenska av Gunno Dahlstierna, *Den trogna heerden från wijdt-aflägsnan bygd framhafd och alle wackre swänske wallbarn som redelig älskog kiär hafwa til wälmeent efterdömme öfwersänd*, Stettin [1696].

Lucidors skrift, som troligen var den första bröllopskriften av tidningstyp¹⁶⁵, sägs vara förmedlad av "Then Flygande/ Farande/ Gående/ Stående/ Ridande Bidande ok serdeles Simmande *Postilion*", och är skriven till ett bröllop i Falun i juli 1672.¹⁶⁶ Dess första del är avfattad på alexandrinor och liknar — bortsett från versformen — precis de samtida tidningarna, som först har en rubrik med den ort varifrån nyheten kommer och därefter kort återger den.¹⁶⁷ Efter tidningsdelen följer ett *votum* som nedkallar himlens välsignelse över de nygifta och allra sist finns en fransk dikt av gättyp och som handlar om kärlekens krig och hur man gör nya soldater. Nedan koncentrerar jag mig på tidningsdelen.

Den börjar med ett anrop till bröllopsgästerna: om ni, "GO Wänner", vill veta något nytt behöver ni inte leta i "*Almanak, Courant, Aviser, ell Gazett*" utan bara lyssna på "Mei", det vill säga diktjaget. "Vtur Turki" berättar han först att en pascha gjort uppror, "Vtur Poln" att man har fått större mod att stå mot turken, "Från Rom" att "Klemmet Påwen" har blivit "heel Ertz-Catholisk" och att inga kardinaler längre, som bönderna hos oss, vill rida i klövjesadel — här skämtas det alltså med katolicismen.¹⁶⁸ Skämtandet fortsätter i notiser från Lisabon och från Spanien: på det första stället har man inte mälat någon malt och maskarna har förstört "en äwig hoop med Salt", på det andra är skomakarläster billiga men lusitanska hästar dyra, vilket beror på att östanvinden hela våren har blåst åt väster. Notisen "Uhr Holland" är utförligare och påstår först att allt inte är sant som folk ljuger. Därefter vidtar ett spel med ordet "Fransoser" som kunde avse både folket och franska sjukan, det vill säga syfilis: på våren 1672 hade Frankrike framgångsrikt angripit Holland. Mesta folket dör av fransoser, påstår dikten, och fransoser finns det också i vartenda hus i Utrecht (där fransmännen hade gjort sitt intåg den 30 juni). Det sägs också, fortsätter dikten, att många har sprungit ihjäl sig i en holländsk dans framför "SkänkensSkans" (en fästning som i juni 1672 intogs av fransmännen). Men från Holstein har holländarna nu fått "kostligt Gewürtz/ ok andra Låkedomar" som skall hjälpa dem att stå emot den franska sjukan.¹⁶⁹ "Uhr Tyskand" berättas att österrikarna är rädda för att snart råka ut för samma "Soot" som holländarna, men att de till sitt beskydd förlagt "Tålfv Tusend Tyske Män" på "Reinströms Gränsen" som med "Piller utaff Bly"

¹⁶⁵ Sandwall skriver, i "Kommentar" s. 218, att han inte känner till någon tidigare 'tidningsskrift', men att de senare blev rätt vanliga. Men G.E. Klemming meddelar, i *Ur en antecknares samlingar*, Stockholm 1868-73, s. 54, att det redan till en hovfest 1645, med anledning av att drottning Kristina blivit myndig, diktades en hyllning utformad som ett fiktivt tidningsnummer — detta alltså redan samma år som den första svenska tidningen utkom.

¹⁶⁶ Det handlar om ett borgarbröllop, där brudens namn är okänt men där brudgummen hette Schaez.

¹⁶⁷ I Lucidors skrift ingår även strofrubrikerna i det metriska schemat.

¹⁶⁸ Enligt Sandwall, "Kommentar" s. 218, syftar dessa 'nyheter' troligen på påven Clemens praktfulla intåg i Rom 1670.

¹⁶⁹ Sandwall, "Kommentar" s. 219: ordet "Gewürtz" kan syfta på medicinalväxter men avser också generalen Paul Würtz, som hade varit i svensk men nu gått i holländsk krigstjänst. Också övriga realkommentarer om nyheterna från Holland har hämtats från Sandwall.

skall försöka stå emot sjukdomen. "Uhr Engeland" finns knappt några nyheter alls: här ger man "akt på Flottan" och det "drikkes styft Tobaac". De danska och ryska nyheterna är ännu knappare: dansken ynkar sig över att det går illa för somliga, ryssen gläder sig över att "Turken intet kom". "Utur Frankrijke" berättas att den som vill ha soldater bara skakar ner dem ur de träd som sådana frukter växer på — vem i världen kan vara så lycklig som fransosen? "I Stockholm" får man knappt veta annat än att det firas bröllop. Sedan kommer den sista och längsta nyheten, från Falun, där alltså det aktuella bröllopet står. Där finns en "serdeles *Magnet*" som drar en annan magnet till sig från Stockholm, precis som två brudgummar (som Lucidor tidigare besjungit) blivit dragna till Stockholm från Falun.¹⁷⁰ Så prisas kärlekens makt, som inte kunde besjungas tillräckligt väl ens av Orfeus. Diktjaget slutar så sin rapportering med att allt han skrivit syftar till gästernas glädje och att ingeting är "aff Ondo giord" — nu må Gud välsigna brudparet.

Det andra tidningsnumret i materialet är gjort av pseudonymen "dheN Gemilde", alltså den flitige Nils Grijs, till ett brudpar i Bollnäs i januari 1676.¹⁷¹ Skriften heter *Nyeste Noveller Aff Parnasso* och består av en notisavdelning på alexandriner samt en avslutande gåta på sjutaktig stikisk vers. Inledningen är en notis "Ifrån nästa Påstbonde", som förundrar sig över att bröllopsgästerna sitter tysta och inget har att tala om. Vad som följer har kommit med posten, står det sedan, och man bör därför inte undra på att det gått långsamt. Första nyheten kommer "Aff Epheso den sidsta i SlaktMånan" (oktober): Dianas tempel är visserligen rivet för länge sedan, men ännu råder hon över jungfrurna och har nyss gett ut ett påbud, att ingen under tretton år får lov att på egen hand ta sig en man. Från "Venedig den 7. i Wintermånan" (november) meddelas, att båtar fullastade med mumier har anlänt från Egypten, värda mer än "tusend Tiugudalers Plåtar" plus "all Notwarp som man har kring Gäflefjähl" (Gävlefjärden). Från Konstantinopel meddelas i samma månad att kejsaren har varit sjuk sedan han senast besökte "sin Klöster Möhr", men att klostren trots detta blivit "nogh tilökt". Från "Calis [Cadiz] i Spanien" meddelas 28 december att ostindiska flottan har anlänt, fylld av pärlor, guld och dyrbara kryddor, samt att vinet är billigt till skillnad mot i Stockholm. Nyheterna från Rom är från november: i sin konklav får påven medhåll av alla. Vidare sägs att "Cardinaler" och "Prælater" tar sig hustrur var de kan, och skulle de någon natt vara utan ställer abbedissan från närmaste kloster gärna upp. Varje abbot har rätt till tionde även när det gäller nunnor, och alla som vill gå i kloster måste först lämna mödomen i pant till en "Baarfoot' ell' Capucin". "Mäßmunken" skall ha en rejäl klunk ur kalken när han förrättar mässan, så att han får vacker röst, och räcker inte detta får han "tre

¹⁷⁰ "Herr Trätzig" och "Herr Brandberg".

¹⁷¹ Till brudparet Gestrinus-Hagelsteen, ur gruppen skolmän/präster. Till samma brudpar finns ytterligare en skrift av Grijs tillsammans med två bröder Aurivillius.

på radh"¹⁷². Påven sover mjukt var han än ligger, och har senast bestämt att ingen jungfru längre får kyssa hans fötter. Här möter vi alltså än en gång det 'katholicismkritiska' temat från skrifterna om huruvida präster får gifta sig — också denna gång i en skrift till ett brudpar av prästestånd. Från England meddelas om ett kommande parlamentsbeslut om att ingen ogift längre får "Frustun wittia". Från "Oxfurt" meddelas att studenterna är så många att varken "Husturur" eller "Gänter" får någon ro. Från Paris meddelas att kungen har bestämt att alla munkar skall gifta sig och att dessa därför har blivit som galna. Kryptiska och tvetydiga korta notiser kommer sedan också från Haag, Lübeck och Lund. Sista nyheten är från "Stockholm den I. i TorsMånan" (januari): julen har varit vacker med mäktigt dåligt väder, våra "wäpnade" drar bort, döden snappar åt sig såväl unga som gamla som höga som låga, och många gifter sig också, vissa till och med med sådana som de knappast känner. Mercurius har inte fler nyheter från Parnassen, konstateras det sedan, utan vill bara önska brudparet lycka, välgång och barn. Allra sist finns alltså gåtan som jag inte förmår lösa.¹⁷³ I fall Grijs har känt till Lucidors tidningsnummer har det, som framgått, inte satt några spår i hans skrift utöver själva idén att forma en bröllopskrift efter en sådan modell.

Skriften från 1678, av pseudonymen "*Eremita Venusinus*", troligen Eric Wennæsius, formad som en vanlig alexandrindikt som till stora delar handlar om bröllopsdiktande, avslutas som nämnts med några mycket blandade nyheter från Stockholm¹⁷⁴: först upplyses om portokostnaden till Gävle, där det aktuella bröllopet tydligen stod, och om att det hålls bröllop alla dagar — i söndags gifte sig "12. eller 13. Par" bara i "*St. Jacob*", påstås det. Därefter berättas om "Tre frodig Jungfrur", av vilka ingen visste hur "Fars Dräng" hamnat i deras sängar utan skyllde allt på honom, om att man på tryckeriet kan skaffa sig en bok av drottning Kleopatra om "Qwinfolcks pryding", "nu in på Svenska wänd"¹⁷⁵ för ett par dukater, om skepp som lämnat Skeppsbron för "Diewelborg" (Gävleborg?) samt om att man för 4 öre kopparmynt kan köpa en "*ordinair Avis*" med nyheter "Från Danmark/ Engelland/ Frankrijck/ Holländske Kuster". Det hela är

¹⁷² Alltså tre supar efter varandra.

¹⁷³ Gåtan heter "Noch En liten Mählro":

Min Moder bär mång wichtig Last/ min Fahr gör Liuset mörckt;
Een bläsand' Pust migh gör hållfast/ för mig haar mongen sorgt/
Jagh är wäl liten/ gör doch sår/ iagh släcker mången törst/
Medh migh små Barnen leeka får och offta flängian störst/
Som bäst iagh skramblar/ stöter/ slår/ strax mond iagh åth Ehr lee:
Jagh wijsar migh ju åhr från åhr/ min Graff I alla see.

¹⁷⁴ Till brudparet Collinus-Fors, ur gruppen skolmän/präster.

¹⁷⁵ I en marginalnot finns, för mer besked om boken, en hänvisning till *Ægidius Albertinus, Hortulus muliebris quadripartitus, thet är: Thet qwinlige könets lustgård*, som hade översatts till svenska av Ericus Schroderus 1638.

nog avsett som lustifikationer även om det inte längre framstår som särskilt roande.

VI. 3 Bröllopsskrifternas gåtor

Under etableringsperioden förekom en enda gåta och ett par gåtliknande inslag i bröllopsskrifterna på svenska. Under 1670-talet blir gåtorna långt flera — de förekommer nu i drygt 15 % av skrifterna. Andelen gåtor ökar stadigt under decenniets gång, vilket bör betyda att inslaget blev alltmer populärt bland adressater och diktare. Eftersom gåtor var särskilt skämtsamma och därmed låga med utgångspunkt från *decorum*, avfattades de på svenska även i de ganska fåtaliga fall då de förekommer i skrifter som i övrigt använder sig av latin.

Av de med gåtor försedda 48 skrifterna har 46 kunnat ståndsplaceras: två gäller adliga bröllop, 20 bröllop i gruppen skolmän/präster, tio bröllop bland ofrälse stånds personer och fjorton borgerliga bröllop, vilket utgör drygt 10, 15, 19 respektive 21 % av det totala antalet skrifter till gruppen i fråga. Det finns inga gåtor i skrifter till högadliga adressater, men alltså relativt många till ofrälse stånds personer och borgare. Detta bör ha haft med socialt *decorum* att göra: eftersom gåtor var låga passade de mindre bra i skrifter till brudpar av högre stånd.

Finns bara en enda gåta i skriften, vilket är det vanliga, riktas den som regel till de vid bröllopet närvarande jungfrurna. I sex skrifter finns två gåtor, en för jungfrurna, en annan för ungarlarna eller "Gästerna i gemeen". Gåtorna knyter på olika sätt an till temat 'bröllop'. Ett är att de oftast påstår att den som först gissar gåtan först blir gift, och ibland är detta det enda som signalerar att det inte handlar om vanliga sällskapsgåtor utan om gåtor i en bröllopsskrift. De flesta av gåtorna är oförargligt humoristiska, som en som handlar om något som jungfrur gärna brukar och där lösningen är 'en spegel'. Gåtorna kan också vara tillfällesanknutna, som en vars lösning syftar på brudens namn, Margareta, och där svaret är 'en pärla', eller på tidpunkten för bröllopet, som den i en skrift strax före nyår, där svaret är 'året' och den som svarar först skall få ett gott nytt sådant, eller om egenskaper hos brudparet, som i en gåta där svaret är 'dygd'. Ofta är lösningarna företeelser eller föremål som kan knytas till bröllop därigenom att de som brudparet är två men ändå ett, som 'ögonen', 'natt och dag' eller, som i följande gåta från 1671, 'en passare'¹⁷⁶:

När iag/ som aff två stycken
 Hoopfogat sitter fast
 Med een hård knutth och lyckio

¹⁷⁶ Balingius-Sepelia 1671, ett brudpar ur gruppen skolmän/präster.

Ey uthaff Wijdhebast/
 Lijka uthgreenat blifwer/
 Wrängias hijt aff och till/
 Een raad iag i ring skrifwer
 Mitt på iag står still.

Gåtor kan också vara uppbyggda som charader, som i den gåta från 1672 där jungfrurna uppmanas att först ta "hiessan uthaf Måsen", sedan "hiertat af en SwAhn" och sist "Stierten /---/ af PelicaneN".¹⁷⁷ Den som först gissar rätt skall först få detta, det vill säga 'en man'.

I sjutton skrifter finns det emellertid gåtor som är ekivokt formulerade, fast lösningen, när man väl kommit på den, är helt oskyldig. Den som tänker på något förgripligt får alltså skylla sig själv. Sexton av de ekivoka gåtorna kan ständsplaceras: en riktas ett adligt brudpar, sex till brudpar ur gruppen skolmän/präster, tre till brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner och sex till borgerliga brudpar, vilket utgör 5, dryga 4, närmare 6 respektive närmare 10 % av skrifterna till gruppen. Procentalen är låga, men vi kan åtminstone konstatera, att borgerliga brudpar — i god anslutning till *decorum* — var mer utsatta för denna typ av ohöviska skämtsamheter än brudpar av övriga stånd. De djärvaste ekivoka gåtorna är av Lucidor (som har tre sådana i materialet) och hans efterföljare "Secundus" (som har två).

Av 1670-talsmaterialet att döma var Lucidor först ute med ekivoka gåtor i Sverige: den första finns i en skrift till ett adligt brudpar 1671.¹⁷⁸ Här vill jag exemplifiera med en annan (kortare) Lucidorgåta på samma tema och med samma lösning — 'en knappål' — skriven till ett borgerligt bröllop.¹⁷⁹

GÅTA

Til alla Kysk-Sinte ok
 Dygdälskande Möör.

Iag gånger uth ok inn/
 Ok bliwer lijka stinn/
 Iag bliwer inte nötter
 Ok mycke mindre trötter/
 Fast iag går op ok neer/
 Ok hwad som än är meer/
 The smärte Jomfru Finger/

¹⁷⁷ Dahlman-Jönsdotter 1672, ett borgerligt brudpar.

¹⁷⁸ Till brudparet Flygge-Ekehielm. Lucidor skrev också gåtor av mer höviskt slag. Den tidigaste gåtan av hans hand är hövisk, på franska och finns i *Gilliare Kwaal* 1669. Johannesson skriver, i *Herde och lantman* s. 200, att erotiska gåtor var egenartade för Lucidor; detta är alltså inte helt korrekt, men tydligen var det han som började.

¹⁷⁹ Till brudparet Classon-Hansdotter 1673.

Migh uth drar ok instinger/
 Om iag mig en gång kröker/
 Man strax en styfwre¹⁸⁰ söker/
 Bäst är iag när iag håhl.¹⁸¹
 Dy drikke Jomfruns Skåhl/
 Then mig först gissa kann/
 Som bruks aff Kwinn' och Mann.

Jag citerar också en gåta av "Secundus", med en typisk uppmaning om att ingen ska ta illa upp och med lösningen inbyggd i slutet, så att bröllopsgästerna inte skall hinna vara förargade alltför länge.¹⁸²

Tijdfördrijff för Fruentimbret.
 Täncken
 vppå Slutet/ så dömen I aldrig illa.

FÖr otta Dagar seen sågh iagh en Naken/
 Buken i Wädret hon wände rätt opp/
 Trinder i Ändan hon lågh vppå Baken
 Hwarfrån iagh hasteligh tädan bortlopp
 Dher effter kommo två Kahrar någ' gamla/
 Lad' sigh på henne om liusaste Dagh/
 Börja seen öfwer och vnder at fambla/
 Hwad dher på fölgde dhet säger ey iagh/
 Ty alt hwad dhe giorde/ hon kiände ey hörde/
 Så full aff hitzige Dricker war hon/
 När Åkaren henne omsijder hemförde/
 Rördz hon ey mehra än slachtat död Kohn.
 När iagh sågh gamble Män ock såledz giöra
 Bleff iagh i förstone tämligh skamflaat/
 Dhet som läll Ynglingar tiänligast böra/
 Draga och lyffta dhe tunga Winfaat.

¹⁸⁰ D.v.s. 'styvare'.

¹⁸¹ D.v.s. 'hård'.

¹⁸² Till det borgerliga brudparet Specht-Cüper 1677.

VI. 4 Avslutande diskussioner

Det har i det föregående konstaterats, att den genremodell, 'bröllopsskrift', som hade utformats under etableringsperioden, på 1670-talet hade blivit standardmodellen inom bröllopsdiktningen. När det gällde den formella repertoaren fanns det inte längre som tidigare några restriktioner för skrifterna/dikterna på svenska: svenska användes för alla typer av ämnen, och samtliga ämnen avhandlades också på samma typ av modern, accentuerande vers. I de stikiska skrifterna var alexandrin och hexameter huvudversmått, och alexandrin dubbelt så vanlig som hexameter. I de strofiska skrifterna/dikterna användes såväl traditionella psalm- och visstrofer, numera regelbundet accentuerade, eller för sång avsedda modernare former som dansstrofer, arior och madrigaler.

Tre av de rubrikteman, som undersöktes i avsnittet om repertoarens saker och former, kan inte ses som 'tematiska etiketter' så som detta begrepp definierades i kapitel V. Det gäller de tre avsnitten "Skrifter om bröllop", "Herdetematik" och "Bröllopsskrifter som tidningsnummer". Visserligen pekar även dessa rubriker ut bestämda tematiker, men syftar inte på traditionsgivna repertoarer av samma typ som under de övriga rubrikerna. Första rubriken var enbart en innehållsangivelse: under den fanns en inventering av vad som skrevs om själva bröllophändelsen i decenniets bröllopsskrifter. "Herdetematik" ligger närmare specifika repertoarer därför att en diktare som valde att skriva om detta åtminstone måste bruka herdenamn, beskriva ett *locus amoenus* och introducera ett kärlekspar. Men av detta val följde inte, att han i övrigt var bunden av någon specifik repertoar. Tvärtom gav herdetematiken bröllopsdiktarna möjligheter att utgå från alla möjliga tematiska hänvisningar vid utarbetandet av skrifterna. När det gäller "Bröllopsskrifter som tidningsnummer" handlar det om en textmodell, som bara på ett yttre, formellt plan organiserar skrifterna: om inslagen bara liknade 'nyheter' kunde de handla om vad som helst.

Övriga rubrikteman i genomgången ovan stämmer ganska väl med definitionen av 'tematisk etikett'. Men analyserna av de enskilda skrifterna har visat, att de repertoarer dessa hänvisade till ibland kunde ha ett fast innehåll, som undertemat 'Astrilds makt över alla gudar' på repertoartemat 'Astrilds makt' eller temat 'orätt och rätt gifte', ibland knappast ge några andra 'saker' att ta upp än de som diktare själv kunde bidra med ur egen fatatur, som temat 'brudparets namn'. Om det passade med den innehållsliga linjen i skriften kunde flera olika teman också lätt kombineras med varandra. Ibland var det till och med svårt att bestämma vilket tema som var huvudtema i en skrift och vilka som borde uppfattas som sidoteman. Detta bör dock inte uppfattas som något metodiskt problem, eftersom genomgången inte har syftat till att renodla teman utan till att visa att sådana fanns och att de därtill knutna repertoarerna togs i bruk, liksom att lyfta fram de viktigaste och intressantaste bland dem.

Det bör kanske också nämnas att lyckönskningarna på 1670-talet nästan alltid följer samma traditionella modell: av de få diktare som avviker bör särskilt Lucidor nämnas, som gärna spetsar till sina lyckönskningar med hjälp av *locus* 'brudparets namn'.¹⁸³ Inte sällan kolliderar den mytologiska huvudtematiken med de kristna inslagen i lyckönskningarna, skarpast när bönen till Gud om lycka för brudparet läggs i munnen på någon antik gudomlighet.

I fråga om socialt *decorum* har vi tidigare sett (i kapitel III. 5. 2) att valet av språk för bröllopskrifterna hade en viss betydelse, på det sättet att skrifter på lärda språk företrädesvis skrevs för brudpar ur den 'lärda' gruppen och skrifter på svenska oftast för de 'olärda' adressatgrupperna. Vi har också sett att de 'högre' moderna språken, det vill säga franska och italienska, nästan enbart användes i skrifter till adressater av högadligt och adligt stånd och, i de fall båda språken förekom i samma skrift, enbart i skrifter till högadliga brudpar. Vidare har vi (i kapitel III. 7) sett, att tryckens utstyrsel var knuten till socialt *decorum* så till vida som de särskilt påkostade foliotrycken i hög grad gällde högadliga adressater. Vad gäller valen av versmått har inga *decorumbetingade* skillnader alls kunnat konstateras.

I det följande skall förhållandet mellan repertoarernas saker och former och *decorum* summeras. I genomgången ovan framgick att vissa repertoarer, som de traditionellt-kristna som föranleddes av hänvisningar som 'äktenskapet är instiftat av Gud' och 'skall präster gifta sig eller ej', nästan enbart togs i bruk till mottagare av prästestånd. Skrifter som avvisade Astrild som kärleksstiftare och i stället pekade på Guds styrning gällde också i första hand präster. Men övriga repertoarer har i genomgången framstått som ståndsnutrala: de har använts till mottagare av samtliga ståndsgrupper utan någon märkbar övervikt för något bestämt stånd.

Eftersom det förekommer avvisanden av såväl mytologi som herdeklagan i några av de 'prästtypiska' skrifterna har jag gjort en särskild undersökning av ståndsfördelningen för de skrifter som genomgående använder herdetematik, som dels tar upp båda dessa typer av repertoarer, dels var en nymodighet i 1670-talets svenska bröllopsdiktning. Det visade sig att det inte finns några herdeskrifter alls till högadliga adressater och att den närmast lägsta andelen (7,5 %) gäller skolmän/präster. Borgerliga och adliga adressater har ungefär samma andel herdeskrifter (11, 4 respektive 10 %), medan ofrälse ståndspersoner har en nästan dubbelt så stor andel (19 %). Det var alltså framför allt i skrifter till den sistnämnda gruppen som bröllopsdiktarna odlade detta moderna och för många repertoarer öppna ämne. Men eftersom andelarna inte är höga, inte ens till ofrälse ståndspersoner, går det inte att hävda att herdeskrifter passade särskilt väl för

¹⁸³ Så önskas t.ex. en brudgum Stamm "En ung Stam aff Stammen" och en brud som gifter sig med en Boij att hon "innan åhre/ åt burne Boijor leer"; Lucidors bröllopskrifter i SVS nr. XIII, 1672, respektive XXII, 1674.

någon särskild grupp. Även dessa måste bedömas ha varit någorlunda ståndsnutrala på 1670-talet.

Några ståndsrelaterade skillnader vad gäller *elocutio* — hur repertoarerna språkligt och bildmässigt hanterades — har i det föregående inte kunnat urskiljas vad gäller de tre ofrälse ståndsgrupperna skolmän/präster, ofrälse ståndspersoner och borgare. Analyserna har däremot visat på skillnader i den språkliga gestaltningen av skrifterna till adliga respektive ofrälse adressater. Sådana skillnader uppmärksammades särskilt i analysen av pseudonymen "Philemons" herdeskrift till det adliga brudparet Klingspor-Graan, och det som hävdades om denna skrift gäller i huvudsak också för övriga högadliga och adliga skrifter från decenniet: höga kosmiska bilder och antika gudanamn förekommer ovanligt ymnigt, diktarna betonar särskilt empatiskt att uppdraget att prisa brudparet överstiger deras förmåga och firandet och lovprisandet överlämnas därför gärna till mer passande aktörer, som antika gudar. De högadliga och adliga skrifterna är överlag mer abstrakt och opersonligt hållna än skrifter med liknande tematik till ofrälse adressater. När det gäller språklig och bildspråklig gestaltning fanns det med andra ord *decorum*bestämda skillnader, men alltså bara mellan högadliga/adliga adressater å ena sidan och ofrälse å den andra. I kapitel IV såg vi att ståndsskillnader knappast alls kunde beläggas i skrifterna fram till 1660. På 1670-talet, då bröllopsdiktning hade hunnit spridas utanför den gamla kärngruppen skolmän/präster hade det alltså blivit en betydligt viktigare sak att språkligt anpassa skrifterna efter de höga adressaternas stånd. En motsvarande anpassning gällde tydligen också gåtor i bröllopsskrifter. Vi har funnit några få sådana i skrifter till adliga adressater. Företrädesvis förekom de i skrifter till borgare och ofrälse ståndspersoner. Gåtor av den ekivoka typen fanns företrädesvis i skrifter till borgerliga brudpar.

Några påpekanden skall avslutningsvis göras om muntlig respektive skriftlig orientering i 1670-talets bröllopsskrifter. I analysavdelningen finns det gott om skrifter som liknar andra skrifter, både i fråga om de repertoarer som användes och vilka saker ur dessa som togs i bruk. Här handlar det om repertoardiktning av det typiskt muntliga slaget, där man hämtar sitt stoff ur gemensamma och ingen särskild diktare tillhöriga källor. Vi har också mött skrifter som såväl innehållsligt som stilistiskt verkade stå i någon form av beroendeförhållande till andra bröllopsdiktares, eller andra samtida diktares verk. I de flesta av dessa fall handlar det om kortare lån av ord och vändningar från Stiernhielm eller Lucidor i skrifter som i övrigt helt tillhör repertoardiktningens område. Om tematiken och urvalet av saker ligger nära det som finns i någon annan skrift, har jag ibland påpekat att diktaren tycks ha varit inspirerad av en annan samtida diktares val, men att det ändå handlar om *imitatio* i repertoardiktningens tradition. Visserligen har diktaren så att säga använt en annan diktares verk, men utan att göra verbala lån och inte heller i syfte att på något sätt aktualisera den föregående skriften. Ibland har jag i stället pekat på att skriften i fråga etablerar ett intertextuellt förhållande till en föregående skrift och att detta tyder på viss skrift-

språklig orientering. Ett exempel på ett sådant förhållningssätt gav den skrift av Wollimhaus 1674, som analyserades ovan i avsnitt VI. 2. 7, och som såväl tematiskt som ifråga om gestaltning, bilder och ordval gick tillbaka på en skrift av Lagerlöf från 1671. Här rörde det sig, menade jag, om *æmulatio*, om att inför läsarna/åhörarna aktualisera vad en annan diktare redan skrivit i syfte att överträffa dennes prestation. Skillnaden mellan de båda förhållningssätten, den muntligt präglade imitationen och den skriftligt präglade tävlan med en föregångare, består alltså framför allt i att efterföljarna i den första gruppen inte syftar till att aktualisera de diktare som gått före, trots att de i någon mån har använt deras verk, medan efterföljarna i den senare gruppen i stället vill påminna om föregångarna och ställa sin egen skrift i relation till deras.

Som genomgångarna ovan har visat är dock huvuddelen av 1670-talets bröllopsdiktare inte 'beroende' av varandra på varken det ena eller andra sättet. De likheter som kan förekomma skrifter emellan beror huvudsakligen på att diktarna gått till gemensamma repertoarer. Analyserna har vidare visat, att de få diktare som utnyttjade andras verk, oftast gjorde detta i form av *imitatio*. De lät, på samma sätt som var fallet med de kända antika förebilderna, den imiterade diktaren ingå i den gemensamma repertoaren. Det mera skriftligt orienterade sätt att förhålla sig till en tidigare diktare som Wollimhaus här fick representera var, som vi sett i det föregående, nytt och ovanligt inom 1670-talets bröllopsdiktning.

VII. BRÖLLOPSDIKTSREPERTOARER: 1690-TALET

På 1690-talet verkar genremodellen 'bröllopsskrift' ha blivit så vedertagen att den närmast tycks ha uppfattats som obligatorisk. När diktare någon gång avviker från den, brukar de nämligen ursäkta sig med att deras penna är så svag att de måste koncentrera sig på det viktiga — att önska brudparet lycka. Från talet om den dåliga skrivförmågan går de då direkt över på lyckönskan. Denna förkortade modell finns i ett knappt tiotal skrifter, och dessutom finns tre skrifter som bara består av lyckönskningar. Men de fåtaliga skrala skrivarna förrycker inte bilden av 1690-talet som en fortsatt blomstringsperiod för svenskspråkig bröllopsdiktning. Bröllopsdiktningen i mitt material har, som vi sett (i III. 1. 4), ökat från 287 på 1670-talet till 417 på 1690-talet, och andelen skrifter på svenska från strax över hälften av decennieproduktionen på 1670-talet till 84 % på 1690-talet (se ovan III. 5. 2-3). Mängden svenska skrifter betyder dock mindre för intrycket av blomstring än den höga kvalitet som de enskilda skrifterna nästan utan undantag uppvisar, och den glada uppfinningsrikedom som kännetecknar även 1690-talsdiktarnas bruk av bröllopsdiktsrepertoaren.

VII. 1 Metriken

Det allt dominerande versmåtten i 1690-talets bröllopsdiktning är alexandrin. Enbart alexandrin förekommer i 182 skrifter och i kombination med andra metra i 88 skrifter — i de flesta av dessa som det kvantitativt dominerande inslaget. Nytt i förhållande till 1670-talet är att alexandrinerna nu ofta får strofisk form, normalt i grupper om fyra rader men någon gång också i grupper om sex eller till och med åtta rader. I runt en tredjedel av bröllopsskrifterna/dikterna på alexandrin finns sådan strofuppdelning, som syntes väl då skrifterna lästes tyst, men som knappast gick att uppfatta vid uppläsning. Därför kan strofuppdelningen ses som ett tecken på att bröllopsdiktningen nu blivit mer skriftligt orienterad än den tidigare varit.

Svenskspråkig sonett används ensamt bara i tre skrifter och tillsammans med andra metra i ytterligare ett femtontal skrifter. Sonetterna är i samtliga fall utom ett fjortonradiga och metriskt korrekta.

Hexameter förekommer fortfarande i 1690-talets bröllopsdiktning, men har nu blivit påfallande ovanlig. Det finns bara tre skrifter som är avfattade på enbart hexameter. I ytterligare tretton skrifter finns hexameter kombinerad med andra metra och förekommer då oftast bara i kortare dikter. Någon enstaka gång möter man om hexameter påminnande sextaktiga daktyler. Men trestaviga met-

ra är alltså sällsynta på 1690-talet, kanske beroende på en framväxande fransk-klassisk orientering.¹

Det knappa dussin bröllopsdiktare som skriver på andra typer av stikiska metra än alexandrin och hexameter använder helst jamben och trokéer i långa rader: åtta-, sju- eller sextaktiga. Det finns dock också några enstaka stikiska dikter på fyr- och/eller tretaktig jamb eller troké, metra som brukade användas för psalmer och visor. Dessa dikter är inte bara stikiskt tryckta (vilket även visor kunde vara vid denna tid, för att spara på det dyra papperet) utan kan inte heller (som visorna) uppdelas i strofer med hjälp av de stora skiljetecknen. De kan alltså inte ha varit avsedda för sång. Detta öppnar för en fråga som mot bakgrund av materialet inte kan besvaras: kanske var inte heller längre de strofiska, vis- eller psalmliknande dikterna alltid avsedda för sång?

När det gäller strofiska metra dominerar de vis- eller psalmliknande, som kan bestå av jämna fyr- eller tretaktiga rader på antingen jamb eller troké eller växla mellan fyr- och tretaktiga rader. Ett fyrtiotal skrifter består enbart av dikt av denna typ och i ytterligare ett sjuttioal skrifter kombineras den med andra metra, oftast alexandrin.

I övrigt förekommer på svenska, fast ganska sporadiskt, avancerade metra från klassisk eller modern europeisk diktning som pindarisk ode (i två skrifter) respektive aria/madrigal (ensamt i fem skrifter och med andra metra i ytterligare nio). Metriskt nära de sistnämnda ligger skrifter med dikter benämnda efter moderna danser (som gavott; det finns ett halvdussin skrifter av denna typ): i dessa skrifter kunde man antingen hålla sig till en enda dansform i likformiga strofer eller använda flera olika dansmetra i olikformiga strofer.

Oavsett vilket versmått diktarna har valt finns det på 1690-talet knappast någon diktare som inte på ett utmärkt sätt hanterar det metriska.

VII. 2 Repertoarerna: saker och former

VII. 2. 1 Lyckönskningar

Som vi såg i 1670-talskapitlet var lyckönskningarna bröllopsskrifternas mest standardiserade och repetitiva del — utom hos några enstaka bröllopsdiktare. Så förhöll det sig också under 1690-talet, och jag har därför valt att avhandla lyckönskningarna i ett särskilt avsnitt och att avstå från vidare kommentarer om dessa framöver. I den stora majoriteten av skrifterna önskas brudparet liksom tidigare kärlek, välstånd, barn, långt liv och, i det stora flertalet av skrifterna,

¹ Hexameterns tillbakagång samvarierar med att Stiernhielms diktning inte längre ses som förebildlig av bröllopsdiktarna: vad jag har kunnat se finns det inga Stiernhielmsreferenser alls i decenniets bröllopsdiktning. Däremot har Lucidors ställning som förebild stärkts i förhållande till 1670-talet, vilket säkert beror på publiceringen av hans *Helicons Blomster* 1689.

också himmelrikets eviga glädje till slut — den typ av lyckönskningar som jag i samband med 1670-talsmaterialet kallade traditionella. Precis som då uppstår det nu en del oavsedda komiska effekter då de kristligt präglade önskningarna läggs i munnen på antika musor eller olympiska gudar som har uppträtt i skrifternas tidigare delar.

I några få skrifter — ett knappt tiotal från hela decenniet — har diktarna, som Lucidor på 1670-talet, försökt formulera lyckönskningarna på ett mindre stereotyp sätt. En av de mer originella finns i en skrift av Lucidorbeundraren Niklas Keder²:

Gud unn' Eer bägge två så många Glädie-Daar/
Som hela Brunkeberg små stenar i sig haer!

Denna lyckönskan imiteras i sin tur i en anonym adlig bröllopsskrift 1698, där så många lyckodagar önskas "Som Sand och Stenar fins i Stoora Brunkebärg".³ En variation på denna modell är när ett brudpar 1693 önskas lika många fröjdestunder som det finns stjärnor på himmelen.⁴ Önskan om barn anspelar inte sällan på brudparets namn, efter modell av Lucidors önskan 1672 att herr Brandberg skall få många små bergskullar. Någon gång möter man en smula originella formuleringar även vad gäller önskan om barn, som när en diktare 1695 hoppas att brudparet skall använda sin tid så väl att inom året "liten Stockenström i lilla Hiullan sin Syns segla".⁵

VII. 2. 2 En bröllopsskrift med många repertoarer

Som introduktion till studiet av saker och former i bröllopsskrifterna från 1690-talet har jag valt en skrift där fem Uppsalastudenter hyllar bröllopet mellan borgmästaren i Uppsala Johan Starling och jungfru Birgitta Bärge i juni 1695. Den skiljer sig från de flesta andra under decenniet genom sin längd och genom att ha flera författare⁶, men den är typisk för sin tid när det gäller behandlingen av repertoarerna. Den kan därmed bidra till att ge en översiktlig bild av några av dessa. I mina kommentarer nedan påpekar jag också hur pass vanlig eller ovanlig den aktualiserade tematiken är i bröllopsskrifterna från 1690-talet.

En J.O. Huss inleder, på alexandriner i fyrradiga strofer, med en lovprisning av dygden, som brudgummen sedan får personifiera. Från sin ungdom har

² I bröllopsskriften till borgarparet Molitor-Opdekamp i mars 1690, som analyseras nedan i kapitel VII. 2. 4.

³ Till brudparet Blixenstierna-Adlersköld.

⁴ Till det adliga brudparet von Lust-Skiächta.

⁵ Till brudparet Stockenström-Johansdotter, ur gruppen ofrälse ståndspersoner.

⁶ Författarkollektivens andel av skrifterna från decenniet hade sjunkit ytterligare, från 7 % på 1670-talet till 5 % på 1690-talet: se ovan kapitel III. 6. 2-3.

han skaffat lärdom och kunskaper och därför till slut av kungen belönats med ett ämbete. Nu belönar himlen brudgummen därtill med något som är långt bättre "än Rijkdom/ Godz och Gull", en kysk brud. Brudgummens "Sorge-storm" har nu stillats, fortsätter dikten med en syftning på att Starling tidigare hade varit gift. Avslutningen är en traditionell lyckönskan. Temat 'dygdens lov' blev betydligt vanligare på 1690-talet än det varit på 1670-talet: åtminstone kortfattat tas det upp i det stora flertalet av skrifterna. I många skrifter är dygden själva huvudämnet. I dessa skrifter berättas inga historier, utan det handlar i stället om argumenterande framställning. Skrifterna kan antingen ägnas åt lovprisningar av brudgummens och brudens dygd — ett drygt tjugotal skrifter har detta tema — eller mer allmänt åt vikten av att gifta sig med en dygdig maka eller make, som är huvudtematik i ytterligare ett drygt trettiotal skrifter. Hos Huss mötte vi dessutom det gamla temat om 'bruden som lön', som nu blivit mindre vanligt än förr och bara förekommer i en handfull skrifter. Korta påminnelser om avlidna makor/makar i skrifter till änklingar och änkor har däremot blivit vanligare än tidigare. Att den forna sorgen nu vänds i glädje tas upp i ett tjugotal skrifter till änklingar och i ett halvdussin skrifter till änkor.

Uppsalaskriftens andra bidrag, av J. Wallander på stikiska alexandriner, är längre och mer genomarbetat. Det byggs upp med såväl antik mytologi som herdetematik. Först identifieras Uppsala, i enlighet med traditionen, med "*Olympi högder*" eller "*Pinden*".⁷ Så följer en berättelse om herden Damon, som flyr Phoebus' värme — en kort referens till 'årstiden för bröllopet' — för skuggan i en "*Idalisk Lund*", där han strax finner ett "*Amoris Näste*". Herdetematik, som förekom i stor omfattning i 1670-talets bröllopsdiktning, hade på 1690-talet tydligt förlorat i popularitet, men finns dock i närmare ett trettiotal skrifter. Damon gömmer sig i lunden och får åhöra ett kärlekssamtal, återgivet som en akrostikondikt, där varje radpar börjar på samma med fetstil tryckta initial: initialerna ger varannan gång en bokstav i brudgummens, varannan i brudens för- och efternamn. Jämfört med föregående undersökningsperiod finns det inte längre särskilt många konstfullheter av denna snarast humanistiska typ, och även figurdikter är ovanliga.⁸ Flera personer samtalar i Wallanders dikt, men vilka de är får man bara veta när de tilltalas av de övriga, och detta, liksom de formella ambitionerna, gör att samtalet bitvis är svårt att följa. Man möter dock en Amaryl-lis som sörjer sin vän och en Alexis som tröstar henne. Strax därefter utväxlar paret kärlekslöften av typen 'förr skall [något omöjligt] hända, innan vår kärlek tar slut'⁹:

⁷ Uppsala kan också vara Parnassen. I skrifter som handlar om Lund brukar man precisera och tala om "södra *Pinden*".

⁸ Figurdikterna från 1690-talet är bara fyra, av vilka tre föreställer pokaler, den fjärde en blomsterurna.

⁹ Figuren, som kallades *adynaton*, var vanlig i nylatinsk diktning och förekom (som vi sett ovan i IV. 2. 1), på svenska redan i 1650-talets bröllopsdiktning.

- N Är Sala-flodens ström sit lop till baka wänder
är längst dag kortast blir/ iag och min trohet änder.
- J A! räckna Blomster all/ som nu på Marken stå/
ag förr dät göra skall/ än från tin Kärleek gå.

Det sägs sedan att Themis tidigare varit ledsen (tydligen över brudgummens förra makas död) men nu är glad igen och att även herdarna gläder sig. Att rättvisans gudinna engagerar sig i Starlings husliga förhållanden är en hänvisning till temat 'brudgummens yrke': som borgmästare var Starling nämligen också domare i magistraten. Fortsättningen av samtalet utgår från 'brudparets namn', ett på 1690-talet fortfarande populärt tema som står för huvudrepertoaren i ett drygt femtiotal skrifter. Som vanligt är namnallusionerna tämligen ansträngda: det talar till exempel om "rara BÄRG" och om att Cupido fått en "snäller STAR/ och LINGon hädan bär". Kvällen kommer, de älskande tar varandra i hand, men upptäcker att Damon har tjuvlyssnat. Vad tänker han nu ta sig till? undrar de. Med denna fråga är akrostikondikten slut och en replikväxling mellan Damon och Mopsus följer. Damons första replik besvarar parets fråga: Jag skall bara berätta vad jag fått höra och att Alexis har fört Amaryllis vid handen. Mopsus, som tydligen inte är på samma ställe som Damon, undrar så var denne håller hus och varför han inte vaktar sin hjord. Damon kommer, och medan herdarna går hemåt berättar han att Alexis och Amaryllis har funnit varandra. Herdarna övergår sedan till 'lovprisning av brudgum och brud', till dess att Damon får se bröllopguden Hymenæus nalkas. Vart skall han? frågar Mopsus. Han skall befästa bandet mellan de två, svarar Damon, och avslutar med att han visserligen har mer att berätta, men att ingen längre vill lyssna till honom.

Även näste student, Magnus Huss, skriver på alexandrin. Han beklagar först sin svaga hand som gör att han inte som sig bör kan prisa "Salas wackra slögder". Temat 'diktarens oförmåga' har på 1690-talet blivit något vanligare än förr: det förekommer nu någorlunda utarbetat i sexton skrifter. Även här finns identifikationen av Uppsala med Pinden, nu mot bakgrund av temat 'brudgummens förra sorg': Pinden har varit svept i dimma, muserna har inte kunnat sjunga, Phoebus har avstått från att lysa och Castalias källa har bara erbjudit bitter dryck. Temat 'den förödda Parnassen' är ovanligt i bröllopskrifter men användes ofta i gravskrifter över lärda eller särskilt högt uppsatta personer.¹⁰ Här överges det snabbt, för nu har, fortsätter diktaren med en mytologisering av brudparet, Venus åt sig utvalt en av "Themis swänner", varefter följer ännu en lång lovprisning av brudgummens "wackra wittre sinne" och av brudens dygd. Dikten avslutas med att "Sala strömmar" och "Pallas bäcker" uppmanas brusa av glädje, när dygd förmäler sig med dygd.

¹⁰ Man möter det exempelvis i Lucidors gravskrift i VI, *Martis und der Musen TRAUR-KLAGE* över Karl Filip Wrangel 1670, i XIV, *Parnassens Sorg* över Axel Gyllenstierna 1672 och i XVII, *Äre-Runa* över Matthias Biörnekloo 1672. Numreringen ur Lucidor, SVS.

Nästa bidrag, av P. Graan, är även det en alexandrindikt, i vilken den episka diktens musa, Calliope, först anropas: ge mig kraft att tala om musernas, Themis' och Apollos vän, om att han på "Pindi BÄRG" (namnallusionen med versaler) mött en fager och dygdig "Nympha", lyckats vinna henne genom sitt "snälla wett" och med Junos hjälp åstadkommit det lyckliga slut vi idag ser vid "Sala strand". Liksom J.O. Huss, men till skillnad från Wallander och Magnus Huss, slutar Graan med en lyckönskan.

Ericus Gestrinius' dikt, som avslutar den långa skriften, har titeln "Concilium Olympicum", 'olympiskt rådslag', där de antika gudarna själva för ordet på alexandriner i fyrradiga strofer. Som så många gånger förr inom bröllopsdikningen framställs bröllopet alltså här som 'beslutat i himlen' och som 'en effekt av gudarnas tillskyndande'. Antika gudar som rådslår med varandra uppträder i ett drygt trettio-tal av decenniets bröllopsskrifter — enbart kärleksgudomligheter givetvis i många fler. Dikten börjar med att Calliope frågar Minerva (ibland kallad Pallas) om vad som kan göras för att deras konst skall aktas mer. Många gör ju bara spe av den som väljer dygdens väg. Pallas ber därefter Jupiter hjälpa "vårt Dygde barn". Jupiter befäller Mercurius att kalla samman alla gudar. I sin nästa replik knäfaller redan Pallas för de församlade gudarna och ber om hjälp åt "dän/ som konsten vår anammar". Saturnus är, som hans roll i repertoaren kräver, tvär och motsträvig: Varför skall man hjälpa en som har kvinnor till förebedjare? Mars hävdar, att det är den som ägnar sig åt krigets värv som bör vinna priset. Jupiter säger att han bortser från Saturnus' invändning och att Mars' syssla visserligen är hedervärd, men knappast kan ses som "någet Dygdefult". Pallas berömmar Jupiters visdom och håller med om att det är den dygdige som främst bör hedras. Hon frågar så Apollo vad han tycker, och även han anser att dygden skall belönas. Så följer "RESOLUTIO", 'beslutet', som tydligen utsägs av Apollo: Hedra den ni önskar hedra, även min gunst skall följa honom. Pallas tackar för Apollos nåd. Venus förklarar för Pallas och Calliope att hon är "hiertans glad" över domen och att hon vill skänka den dygdige en "from och trogen wän". Hon ber Cupido hämta sina pilar och skjuta herr Starling. Nästa replik fälls av "Dän nyß hemkomne CUPIDO" som berättar för sin "aldrakiärste Mamma" hur han strävat för att kunna skjuta brudgummen, och hur denne segnat ner av pilen och nu plågas av kärlek. Han påminner Venus om löftet att lindra hans plåga.¹¹ I sin nästa replik meddelar Venus att hon funnit en dygdig, from och förständig mö "ey långt från Sala strander", som skall bli Starlings brud. Pallas uppmanar muserna att gå på bröllopfesten och att be Hy-

¹¹ I bröllopsskrifterna från tidigare undersökningsperioder var det vanligt att såväl brudgummar som brudar samtidigt träffades av kärleksgudens pilar. Från 1690-talet finns ett tiotal exempel på att brudgummarna blir skjutna först och måste plågas en tid innan de möter brudarna: dessa blir då oftast inte alls skjutna, men välkomnar ändå brudgummarna. I en av skrifterna är det dock bruden som först blir skuten. Kanske kan denna försenade kärleksuppfyllelse, som medför att ena parten en tid lider kärleksplåga, vara avhängig av den populära petrarkistiska bilden av kärleken som ett ständigt lidande.

men visa vad han kan. Sista avsnittet i dikten heter "MUSERNES Ursächt". De kan tyvärr inte komma och hylla brudparet med sitt strängaspel, men formulerar i stället en traditionell lyckönskan, som till och med avslutas med önskan om evigt liv i himlen.

De fem Uppsalastudenterna har, som övriga större kollektiv, inte brytt sig om att samordna sina bidrag i enlighet med genremodellen utan applicerar den i stället på det egna bidraget. När det gäller *decorum* avviker J.O. Huss från de övriga med sin kristet färgade dygdepredikan, som dock passar väl samman med brudparets borgerliga stånd. Det myckna talet om brudgummens lärdom, som inte bara finns här utan också i resten av bidragen, verkar snarare vara avpassat till ett brudpar ur ståndgruppen skolmän/präster. Starling hade inte legat vid universitetet.¹² Han kan visserligen ha blivit 'lörd' på annat sätt, men logiken kan också vara den, att den som uppbar ett ämbete enligt *decorum* borde förutsättas vara lörd (på samma sätt som exempelvis militärer förutsattes vara tapp-ra). Wallander kliver upp till en högre stilnivå än Huss genom herdetematiken och de språkliga konstfullheterna. Också Magnus Huss och Graan lägger sig på en högre nivå genom att dra in, eller till och med identifiera brudparet med antika gudomligheter. I Gestrinius' bidrag, som nog bör ses som det högsta i skriften, är hela Parnassen engagerad i Uppsalaborgmästarens giftermål. I skrifter till riktigt höga adressater brukar dock vid denna tid — vilket vi skall se exempel på längre fram — inte bara muserna utan också flertalet gudar delta i bröllopfesten. Att muserna anser sig förhindrade att komma kan därför ses som en ståndsmarkering enligt *decorum*. Bristen på samsyn mellan bidragsgivarna när det gällde stilnivån i skriften förklaras rimligen av att Starling var svår att placera på den sociala skalan: han var av borgerligt stånd och därmed ganska 'låg' i förhållande till en del andra som besjöngs i bröllopsskrifter, men genom sitt borgmästarämbete så 'hög' som det var möjligt att vara inom ståndet.

VII. 2. 3 'Årstiden' med mera

I 1670-talets bröllopsdikter fungerade ofta 'årstiden för bröllopet' som utgångspunkt för skriftens *inventio*, antingen som helhet eller i vissa delar. Så används temat även på 1690-talets bröllopsdiktning. Men inte sällan kombineras nu årstidstemat på ett mer konstfullt sätt än tidigare med andra typer av tematik. Ett exempel på detta ger ett av de två pindariska oden som finns i materialet, skrivet till ett bröllop tidigt om våren.¹³ Här beskrivs och kontrasteras i strofer och motstrofer den "Frögd-förstörand Höste-Tijd" med "Glad-Rijk Wåhr", men detta syftar inte primärt på årstiden för bröllopet utan på den sorg som drabbat såväl

¹² Hans namn saknas i första delen av Uppsala universitets matrikel, men förekommer i andra delen i samband med att hans son inskrevs vid universitetet.

¹³ Skrift är en av fyra till bröllopet mellan Strängnäs biskopen Erich Benzelius och matronan Anna Mackei i mars 1695, med anonym författare.

brudgum som brud vid deras tidigare makars dödsfall, och på den nya äkten-skapliga glädje som väntar dem under våren.

Inte heller i 1690-talets bröllopsdiktning finns det några naturskildringar som har till enda syfte att skildra naturen. Frekvensen naturskildringar är ungefär lika hög som på 1670-talet: i någon omfattning finns sådana i ett knappt sextiotal skrifter i materialet. Men de har ofta blivit utförligare än tidigare och får ibland ett egenvärde som tycks visa, att man var på väg mot uppfattningen att även natur kunde göras till litteratur i egen rätt. När det gäller de beskrivna årstiderna tenderar, liksom på 1670-talet, våren att flyta samman med sommaren och hösten med vintern. Skildringarna av vår/sommar har dock nu blivit långt flera och mer utförliga än skildringarna av höst/vinter. Nedan presenteras några naturskildringar ur decenniets bröllopskrifter med syftet att visa hur de har utformats, varierats och vilka olika tematiska funktioner de kan ha i skriften eller dikten som helhet.

En fin vårschildring ges i första dikten i den kollektiva skriften *Ähre-Fackel* i juni 1693.¹⁴ Författaren, A. Petronius, utgår från 'årstiden för bröllopet'. Han börjar med att prisa värmen, men knyter sedan omedelbart an till de tre första stroforna av den psalm, som brukar gå under titeln "Een Sommarwisa".¹⁵ Temat anpassas alltså även till 'brudgummens yrke' (präst) med hjälp av psalmförlagan. Det handlar här om en regelrätt imitation i repertoardiktningens tradition, en 'omsättning' av samma innehåll i annan form, här på stikiska alexandrin:

Ty sij! Ack hiertans sij! hur alt det dödt har varit
 Af kiöldens swåra frost/ och förr bort från oß farit/
 Det börjar nu uppå/ at qwicknas åter wid/
 Oc nalkas oß igen/ wid denne Wåre-tid.
 Heel Jorden öpnar oß/ i skog/ på marck/ på ängiar/
 Mång Blomster tusendlet¹⁶/ som stå lijk örtesängiar/
 Och sprida uth från sigh/ en sådan liufig Lucht/
 Så at ock Jungfrur stolt/ most ge för dem en bucht.

Så beskrivs skogen och fåglarnas sång, och diktaren lämnar därefter psalmförlagan för att konstatera att vår- eller sommardagen är så skön att inte ens den som har "Svadæ Tunga" eller "Maros skalde art" — i repertoaren gängse uttryck för enastående talar- och diktarförmåga — rätt kan besjunga den:

Ty alt det örat hör/ och alt det ögat skådar/
 Ja alt det som vår Fot/ på Marken uppå trådar/

¹⁴ Till prästparet Salander-Harkman.

¹⁵ Ibland anges psalmens författare som Israel Kolmodin. Den skulle snart tryckas såväl i Swedbergiska psalmboken 1694 som 1695 år psalmbok (som kom ut 1696). Man hittar den bl.a. i *Svensk litteratur I. Från runorna till 1730*, red. B. Olsson, Stockholm 1993, s. 380 f.

¹⁶ D.v.s. i tusentals färger.

Är idel täckt och skiönt/ all ståndand i sin flor/
Hwar af försakas wist/ i alla ändring stor.

Efter att också ha talat om "Lillior skiön med guldbesprängte blader" introducerar dikten "en ensam Swän" som söker maka. Naturskildringen får metaforisk funktion när det sedan talas om lyckan att vinna "En liufig Ros" till vän.

En vårschildring som även den mynnar ut i en sommarschildring finns i en skrift till ännu ett junibröllop, 1698.¹⁷ Den innehåller bidrag av två författare och det är det första, av O. Groth, som är intressant i sammanhanget. Den börjar i 'årstiden för bröllopet'. Inledningsvis slås det fast att "Den långa kalla frost" har gett sig av och att "Den liufwe Sommartid" är förhanden:

Sig Jorden har påklädt de nya gröna kläder/
Hwart diur i lek och dantz hwar Fogel med sin sång/
Med mångfald Blomster Crantz man prålar/ och sig gläder
Förnöijer sig så wäl at tiden äi blir lång.

Detta åstadkommer "den klara Sool" som kört upp sin "helt förgylta Wagn" från "diupa Winterdalen" till "högt på Himla Salen". Världen får liv av strålarnas kraft, natten blir kortare och dagen längre. Så nämns brudgummen, hans käreasta och deras kärlek. Även i denna *in speciedel* förs årstidstemat vidare, men nu inte längre som ren naturbeskrivning utan med sommaren som metafor för brudparets kärlek:

När blida Himmels bloß sig ned till Jorden buchtar/
Så komma Blomstren fram och sprida sig omkring/
Af Jordens warmda sköt/ när ymnigt regn befuchtar/
Framtee sig Lilliors glantz i rund och uti ring
The ädla Rosers pracht här hwijta där blodröda/
Samt Tusend andra fler' och nästan utan tahl
Mång' Näglick *Tulipan* af allskiöns färg och gröda
Bepryda Trägård Eng/ ja offta berg och dahl.

Diktaren fortsätter sedan med att kärleken liksom sommaren ger frukter, "som rinna täcklig opp och blomstras dagelig", och med detta är han inne på diktens lyckönskan, om välstånd, framgång och "ächta Blommor /---/ innan annan Sommar".

I en annan skrift till samma bröllop får naturen ett ännu större rum, och denna gång handlar det enbart om sommaren.¹⁸ Ett skäl till koncentrationen på denna årstid kan ha varit att diktaren, Joh. Possieth, hade behov av en natur som

¹⁷ Skriften är riktad till handelsmannaparet Axberg-Lundgreen.

¹⁸ Även denna skrift gäller alltså brudparet Axberg-Lundgreen.

var mera mogen för att kunna alludera på brudparets namn (Axberg och Lundgreen). Här kombineras alltså 'årstiden för bröllopet' med *locus* 'namnet'. Skriftens skildring av en sommarkväll liknar dock mera naturlyrik i egen rätt — i form av en meditation över hur all naturen prisar sin skapare — än bara en vägröjare för namnallusionerna. Lite här och där påminns man om Haqvin Spiegels *Guds Werk och Hwila*, som hade utkommit 1685.

Skriften börjar med att beskriva hur diktjaget "en Sommar-qväll när Solen sig nidgiömde" och lät hela världen vila "I fiäder-boijor blöt och såfwa sött i bo", gick på enslig vandring i "utemarcken" för att stilla sin ängslan och låta naturen väcka goda tankar. Här tillerkänns alltså naturen i sig ett värde för människan, vilket är ovanligt i tidens diktning. Han når först en berömd strand, som visserligen inte har samma yppighet som "Pactouls" och inte heller är beströdd med dess dyra sand¹⁹, men där muserna bor och ägnar mången vaknatt åt visdomen²⁰. Jaget gråter av glädje när han ser hur vattnet, som förr varit täckt av snö och is, stämmer upp en lovsång till "Herran". Efter detta följer en lång och välgjord beskrivning av vad jaget ser och upplever under sin vandring: simfåglarna som tycks uppmana honom att tänka på skaparen, luftens "Pärleklara dagg" som fuktar hans kropp och en fågelflock, som börjar sjunga

Sin liufwe Afftonsång/ och ingen an än Gud
Kund' deras mål förstå och tålcka deras liud.
Sin sträng til HErrans låf hwar Fogel flitigt spänste
Och ingen dera war som effter annan wänste
At låfwa Skaparen som ingenstädes syns
Men är dock allom när och allestädes fins.

Detta får diktjaget att börja fundera på fåglar och människor:

Ho wet om icke han på qwisten där han siunger
Är Gudi mera täck än den i Kyrkan tunger
Af sömnoq slumrighet bortsåfwer mången tröst
Den han får aldrig mer af Prädikantens röst.

Men fåglarna uppsöker sina bon och vandraren går vidare från skogen till gärdet där han med glädje ser "det gräs som blifwa skal vårt bröd". Han börjar nu närma sig namntemat och förmår, till skillnad från de flesta av de namnalluderande bröllopsdiktare vi mött, dra in detta utan att störa den fiktion av naturpromenad han byggt upp, sätta naturen åt sidan eller ens bryta den meditativa stämningen:

¹⁹ "Pactoul" är Pactolos, den flod i Lydien med vars hjälp kung Midas undslapp ödet att allt han rörde vid blev till guld; sedan påstås floden ha blivit guldförande. En av källorna till berättelsen om Pactolos, som förekommer ymnigt som liknelse i 1600-talslitteraturen, är Ovidius' *Metamorfoser*, där den finns i bok XI.

²⁰ En tidstypisk referens till universitetsstaden Uppsala.

Det var en hiärtans tröst at skåda Kornen swälla
 I sina blöta Ax/ af mädfödd wagga wälla/
 Däb miuka kiärne safft iag klämde under tand
 Men några Ax tog iag med mig uti min hand.
 Sen gick iag til mitt tiäll och tänckte Axen giöma
 Som allradyrast ros at en ann mått' och döma
 Om Himmla Gudens låf hur wäl han alla will
 Och gier de sina Bröd lik' som en Fader mill/
 In under wägen mig Herr AXBERG hastigt möter
 Och ser de späda AX som iag med handen nöter
 Ja wänligt frågar mig hwad wäg iag hafwer gått
 Emedan iag så nytt af dätta år har fått
 Berättar mig där hos at han i LUNDar warit/
 Och sökt en önskelig GREN och hur han hafwer farit
 För'n han har funnit den men nu den funnit har
 Som hel all öfwer full med dygde fruchter war.

Trots att diktjaget säger sig vara enfaldig och ha svårt för "Förmörkat tal" förmår han lägga ihop 'lund' och 'gren' och fatta vad som menas. Han ger Axberg de ax han plockat, önskar som avslutning att ax aldrig skall felas honom och att Gud, "som har Axen giort och låter Lundar gro", skall välsigna brudparet och föröka deras bo.

Med sommarmotiv inleds också, helt mot bruket, en av G. Biörn författad skrift på hexameter till ett januaribröllopp 1699.²¹ Detta kan möjligen bero på att bröllopet hade flyttats från sommar till vinter när skriften redan var färdig. Men det är nog rimligare att tro att *Gilliare Tanckar*, som är skriftens namn och huvudtema, bättre kunde utvecklas i relation till sommarnaturen då ju allting, som vi vet från en mängd bröllopsskrifter, önskar komma samman. Naturinledningens funktion skulle i så fall vara att ge en lämplig inramning åt temat, helt bortsett från tidpunkten. Skriften är välgjord, rikt allittererad och börjar som följer:

Hastelig *Phoebus*, då han sitt lopp ifrå Nordenne ändat/
 Och mot kräfwetans kretz fort satt sin ärnade kosa/
 Wänder om kring geswindt sina färdige snabfota Hästar/
 Och med stråhlarna sin upwärmer de sky höga fiällen.
 Lustiga ser man hur då honom all ting fagnar med gamman/
 Dalarna härliga stå med mång guld glimmande blomma/
 Qwicka och raska man ser då diurene dansa i Marken:
 Foglarna qwittra på qwist/ och fiskar i floderna leka/
 Alt hwad som lefwande är då wijsar en hiertelig hugna.

²¹ Till brudparet Larsson-Jöransdotter, som inte har kunnat ståndsbestämmas.

Snäller och Swalan hon är att byggia sin' näste i taken;
 Kaijan hon låter och täckt till ungarna sina i Eken:
 Dufwan hon kutter och Så med käraste makan på qwisten;
 Fyrfota diurenne och Sig para hwar en med sin lika.

Diktaren beskriver sedan hur "Snab Guldwingade pilten" sårar och sargar såväl hög som låg, såväl gummor som gubbar med sina pilar. Därefter får man möta en lång rad av de stående figurerna från 'fäwitska jungfrur'- och 'ostadiga ungarlar'-repertoaren, som gubben som friar till en ung flicka och gumman som gifter sig med en ung man, som bara tar henne för pengarna. Mot slutet handlar det mest om flickan som bara bryr sig om komplimanger, fina kläder, dans och fäfängligheter, och just här knyter skriften också, på repertoardiktningens vis, an till Lucidors *Gilliare Kwaal*. Brudgummen kan vara lycklig som fått en maka som är helt olik en sådan flicka heter det sedan, varpå traditionell lyckönskan följer.

Första exemplet på höstmotiv är hämtat ur en oktoberskrift 1692, av initialförfattaren "A.Z.", med en enda dikt på det ovanliga versmåttet fyrtaktiga daktyler.²² Den berättar om bönder, som framställs just som de i enlighet med *decorum* borde framställas: komiska, bråkiga, tanklösa och naiva. Skriften slutar abrupt med hävdandet att brudparet har ordnat sitt hushåll långt bättre än dessa bönder och till skillnad från dem sett till att "Nöijet" inte tar slut utan tillväxer från dag till dag. Denna applikation på brudparet framstår som en antiklimax, och bondetemat verkar inte heller ha varit det optimala valet i relation till socialt *decorum* med tanke på att brudparet var ofrälse ståndspersoner. Men årstidsanpassningen är god och skildringen festlig, vilket bröllopgästerna förhoppningsvis kunde uppskatta. Skriften börjar:

Dricka och dundra är Böndernas Glädie/
 Enär som Säden är förder i Huus/
 Galnas och springa/ hoppa och tokas/
 Fälas de lustigt i dagligit Ruus.

Nu hängs lien upp, harven glöms bort, plojen läggs i en vrå och kärnan lyfts av axlarna, för nu blir det fest:

Sorgen blir borto när Öhlet är inne/
 Musten måst blifwa en glader god Wän/

²² Den gäller bröllopet mellan de ofrälse ståndspersonerna Carolin-Tollet. Författarinitialerna syftar troligen på den då nyblivne Uppsalastudenten A. Zellbell. Det finns ytterligare två skrifter med bondemotiv i 1690-talsmaterialet, båda skrivna på dialekt: *Ett Kärtwilligt Bondeglam* till det borgerliga brudparet Lamoræus-Diurman i augusti 1695 och *Lijtet Tijdfördrijf* till de ofrälse ståndspersonerna Lundholm-Kröger i oktober 1695. Båda finns återgivna i Hesselman, a.a. s. 51 ff och s. 55 ff.

Med Bränwijnet söla och Pijpan i Munnen/
Lustigt/ de äro då kiäckeste Män:

Nu ger sig bönderna ut på bygden i sina bästa kläder för att fria till flickor och skryta med allt vad årsväxten givit. Hela "Bertilsmäbtiden" lever man sedan "frisk i de roligste Dagar". Men snart händer det dock att "Lähren blijr tomer/ fuhl stygger och leder/ Wisthuset magert och Kiällaren glömbd", och då måste "stackars den älanda Tooken" i stället "snyffta i wrå" och återgå till sitt tidigare slit. Bättre alltså att inte leva på dessa bönders vis!

I bröllopskrifter om hösten brukar naturbilder inte ha någon större plats. På ett typiskt sätt används de i en skrift till ett dubbelbröllop i november 1697²³, som inleds med en referens till den förutsatt bekanta berättelsen om Astrilds strid med Phoebus "Om hwilken kunde bäst sin värma sprida". Astrild ser nu sin fiende "försagder fältet rymma/ Och längst i Söder sig för honom undan-giömma". Själv står han "som en Segerherre qwar I Norden" och utnyttjar detta till att skjuta två herdar. Mercurius tar sig an de stackars sårade herdarnas sak och tvingar Astrild att också skjuta två "Nymphes" åt dem. Nu får, sägs det med en ny kort referens till 'årstiden för bröllopet', herdarna "uppskära hwad de sått. En ymnig årswäxt!"

Första vinterskriften som skall tas upp, från januari 1690,²⁴ använder även den herdetematik, liksom i nyssnämnda skrift med en referens till 'brudgummens yrke' (präst). Den återger ett samtal mellan herdarna Pelias och Coridon²⁵ "om Damon och Fyllis". Naturingången är bara en upptakt till huvudtemat: sorgen över herdinnan som lämnar herdeskaran för att gifta sig och lovprisningen av henne och hennes brudgum. I skriftens början ber Pelias att Coridon skall sätta sig ner hos honom och lindra hans sorg med "liuflig Skiämtan". Tiden görs honom lång, "dhen kalla Blåst" hindrar djuren från att beta och man ser inte längre några herdar ute i "Ödemarcken". Coridon tröstar Pelias med att våren skall komma till slut, med gott bete för lammen. Pelias låter sig dock inte tröstas utan säger att de aldrig mer får en så ljuvlig sommar som förr på grund av "Fyllis Bortgång". Coridon blir bestört men lugnas när han får veta att detta inte betyder att hon är död utan bara att hon skall gifta sig med Damon, och därefter tar lovprisning vid.

Andra vinterexemplet gäller även det ett januaribröllop, i Åbo 1695, och skriften är gjord av en bror till brudgummen.²⁶ Temat utgår från 'årstiden för bröllopet' på typiskt vintervis, med kärleken som regerar trots kölden. Diktjaget

²³ Till brudparen Skragge-Magnelia och Brand-Magnelia, båda brudparen ur gruppen skolmän/präster. Skriften innehåller bidrag av de oidentifierade "C.A." och "G.M.", av vilka den sistnämnde kan ha varit släkt med de båda brudarna. Det handlar ovan om skriftens första dikt på strofgrupperade alexandrin.

²⁴ Till brudparet Skragge-Magner, ur gruppen skolmän/präster. Skriften är anonym.

²⁵ Inte heller här är f.ö. Coridon någon komisk gestalt.

²⁶ Till brudparet Hacks-Werd, ofrälse ståndspersoner.

befinner sig dock i mildare trakter och undrar nu spefullt ifall vinterns stränghet, som ju vid denna tid brukar kyla "mod ok Krop", har slutat plåga "Edre Orter", eftersom brodern tycks ha blivit ganska så varm i sinnet. Är det Facton som har lånat sin fars tömmar och kört på "afwågad wäg"? Nej, svarar diktjaget själv, Phoebus kör själv solvagnen och har ännu inte lämnat "de svarta *Morer*": han behöver köra minst två gånger kring sin "kretz" innan han finner "Gumsens bringa" och kan friska upp ert blod och mod med sina strålar. Men Astrilds värme är inte ombytlig som sol och måne. Han förblir alltid likadan, oavsett om man befinner sig i Peru eller vid "Spitzberg", "Där man tor knapt nåen dag på tiugu wekor si", heter det om det sistnämnda stället. Diktjaget ger så en känga åt den antikt-mytologiska repertoaren: det är lögn "som heden Hierna diktar", att Astrild skulle vara son till "*Martis* Skiökia". Astrilds upphov är dygden, fortsätter han, och kommer därpå snabbt in på skriftens *in speciedel*, med lovprisning av brudparets dygder.

VII. 2. 4 'Orätt och rätt gifte'

'Orätt gifte', som hade varit ett stort tema under 1670-talet, har blivit betydligt mindre under 1690-talet. I stället för roande beskrivningar av sådana jungfrur eller ungersvenner som alla giftaslystna bör akta sig för, möter nu i stället en rad brudar och brudgummar som kännetecknas av sin stora dygd och som därför kommer att bli idealiska makor eller makar. På temat 'rätt gifte' finns det närmare 45 skrifter, och ytterligare ett tjugotal på det besläktade temat 'rätt gifte är av Gudi'. De sistnämnda är, som på 1670-talet, oftast av biblisk typ och börjar inte sällan med Adams ensamma längtan efter Eva i lustgården: alla har fått sin, men han är ännu ensam. Därtill finns det en knapp handfull skrifter som utreder vari 'den sanna lyckan' består, och eftersom det handlar om bröllopskrifter blir svaret givetvis att det är att få en god och dygdig maka eller make. Till en besläktad tematisk grupp hör också de skrifter som ägnas åt 'lovprisning av äktenskapet', inalles knappt 25 stycken.

Gemensamt för de allra flesta av de närmare hundra skrifterna inom de här nämnda grupperna är att de inte berättar några historier varken av det ena eller andra slaget utan håller en strikt argumenterande — för att inte säga predikande — linje. De syftar alltså inte till att förnöja utan till att förmana bröllopsgästerna. Dygd är honnørsordet i dessa skrifter, där brudgummar och brudar framställs som *exempla* som bröllopsgästerna, och hela den övriga mänskligheten, så långt som möjligt bör försöka efterlikna. Trots att de tematiska grupperna är stora, är de enskilda skrifterna inom dem ganska lika varandra. Några få exempel kan därför ge en ganska god uppfattning om hur de brukar vara uppbyggda. Nedan skall vi först se närmare på en skrift ur var och en av de tre grupperna 'rätt gifte', 'rätt gifte är av Gudi' och 'sann lycka'.

Därefter skall det handla om två skrifter som beskriver hur en gift kvinna respektive en gift man bör vara och agera. I båda fallen handlar det inte om typiska, förmanande skrifter utan om originellt och roande bruk av den traditionella repertoaren. Skrifterna har samma författare och anspelar också på varandra. De är riktade till ett borgerligt respektive ett adligt brudpar och är, trots den tematiska likheten, uppbyggda på olika sätt, vilket ger anledning till några avslutande överväganden om socialt *decorum*. Eftersom skrifterna dessutom delvis är imitationer av Lucidors diktning — så som *imitatio* uppfattades inom repertoardiktningens tradition — kommer jag att vid genomgången relatera dem till denna.

Den valda skriften på temat, 'rätt gifte' heter *Then Olytte ASTRILD* och är skriven till ett oktoberbröllop 1691.²⁷ Den är anonym och avfattad på stikiska alexandriner. Om alla lyten som finns i världen skulle samlas ihop och tillskrivas en enda person, börjar dikten, så skulle det säkert bli "stackars *Astrild* Lill" som man valde ut. Folk kallar honom dum när han inte vill göra flickan kär i en gubbe, tokig när han ger en ungersven en "Tandlös Brud", grym när fästmannen inte genast får ja, för djärv när han snabbt gifter bort en lättsinnig flicka, halt när ingen kommer på visit, lat med sina pilar när en annan friare uppvaktar den utvalda, döv när han inte hör ungersvennens suckar, blind när han förenar omaka par. "Stackars *Astrild*", summerar diktjaget, det är alltid du som anklagas fast det egentligen är de giftaslystna som felar. Gubben söker en flicka och gumman tar en yngling, även om det egentligen är "Pungen" som är "rätta Bruden". Man får vad man skaffar sig, menar diktjaget och försvarar därefter *Astrild* mot alla de lyten som han tidigare påstått att han pådyvlas. I samband med detta finns en kort genomgång av 'orätt gifte'-repertoaren. Därefter ombeds läsaren att antingen lita på den han tänkt gifta sig med eller, "om tu bättre giffa kan", att själv bli *Astrild*. Beaktar man bara "tiden/ rum och Folket" ser man hur väl *Astrild* sköter sin syssla, säger diktjaget och övergår från försvar till lovtal. "När mulen Hösten blijr och Wintren föllier på" binder han samman brudpar så att de kan värma varandra, alltså en referens till 'årstiden för bröllopet'. Han förenar helst sådana som genom lång bekantskap vet att de tycker om varandra och helst också sådana som är lika när det gäller "ålder/ stånd och wett".²⁸ När skulle vi bättre kunna prisa *Astrild* än just idag, säger diktjaget sedan, när han inte varit lytt utan "Olytter" och förenat ett "Berömwärt/ wackert/ ungt och aldels lijka par". Efter lovprisning av brudparet följer en traditionell lyckönskan.

Nästa skrift, om att 'rätt gifte är av Gudi', har titeln *I Werlden är Båd när och fiär Om Echta Eening Fast mången mening*. Den är anonym, skriven 1695 på alexandriner i fyrradiga strofer och gäller ett biskoppar.²⁹ Från värl-

²⁷ Skriften är riktad till de ofrälse ståndspersonerna Brom-Korsberg.

²⁸ Temat 'lika med lika' är ännu ganska ovanligt, men blir stort i mitt material från 1700-talet.

²⁹ Till brudpare Benzeliuss-Mackei.

dens första tid har det inte funnits något som det har undrats så mycket över som äktenskapet, sägs det först. Folk gifter sig med varandra som man aldrig hade trott skulle göra det, och folk från olika länder gifter sig också. I "dhen forna Werld", där man inte kände till "Gudz Nåd i hans Ord", brukade man skylla makevalet på "Ödet" och på "Astrild Guden kleen". Astrild var mycket dyrkad "Från Östan och till Wäst/ kring heela Werldsens runda". Men vi, som bor under "Himlens Pol", bör tacka Gud för att vi nu vet bättre — vi är alltså inne på temat 'Gud, inte Astrild' som finns med i ett drygt femtontal av 1690-talets bröllopskrifter — liksom för Guds ords "klara Sool":

Som oß dhen Lärdom gier/ at dhetta alt är dichtat/
 Och at dhen rätta Gud har Echtenskapet stichtat/
 Som dhet och än i Dag fort-skickar underlig/
 Och med sin starka Hand förswarar wäldelig.

Ändå finns det än idag folk som föraktar äktenskapet och ser det som en börda. De har fel, eftersom Guds ordning alltid är god. Ett gott exempel på detta är dagens brudpar, en "Doctor hög och lärd" och en "Ehrbar Dame". Brudparets dygder prisas, varpå följer en traditionell lyckönskan.

Exemplet om 'den sanna lyckan', är en skrift till en änklings och hans nya brud 1690.³⁰ Den har herdemotiv, är anonym och består av flera olika dikter: den första, som här skall tas upp, på strofgrupperad alexandrin och de följande på olika strofiska metra. Skriften är intrikat uppbyggd men också ovanligt välgjord, vilket bland annat kan ses av bildspråket i nedanstående utdrag ur den inledande dikten, som beskriver brudgummens väg från sorgen över den förra make till nytt äktenskap och sann lycka:

Kiär säg/ hwad gijnar då/ sin lust i pust försaka/
 När Skeppet efter storm förwäntar skyndsam wind/
 Oc på en willsam skogh/ gier slut en hugnsam Grind?
 För sorgens längd stoor frögd råmärkie sitt upstakar.

Kom derfor' och biud til/ de bäste slagh upklinga/
 At Hällebergen må i frögdlig lååt blij week/
 De huppa aff sitt rum all jordbefäster Eek/
 All Diurs församblingar til dantzar sigh upkringar.

Det är vår Brudgum wärd som för dig är och blifwer/
 Den såta Palmen är för drufwans suckerbäär/

³⁰ Till brudparet Andersson-EggertDotter, ej ståndsplacerade, men brudgummen tycks ha varit bergsman.

För Honingsfoglen snäll/ hwad söta blomman är/
Oc skuggan för din hiord/ när dåfweheetan drifwer.

Den traditionella bilden av den förliga stormen som leder in i äktenskapets hamn har här kombinerats med den ovanligare, av grinden som skiljer den vilda skogen från den odlade marken. Därefter följer en rad stående bibliska bilder som dock turneras på ett ovanligt sätt: av bergen, träden och djuren som dansar av fröjd, den veka vinrankan som lindar sig kring palmens fasta stam, kombinerade med bilden av fjärilen och blomman och trädskuggan för hjorden i sommarhetan.

De två skrifterna om hur en sgod hustru och en god äkta man bör vara, som nedan skall kommenteras mer utförligt, gäller två bröllop som stod i mars 1690, den första för det borgerliga brudparet apotekaren Christopher Molitor och Margareta Opdekamp³¹, den andra för adelsparet Otto Georg von Vittinghoff och Anna Dorothea Lagerstierna.

I skriften till apotekarparet, *En Sedig Huusfru*, tecknas ett hustruideal, men eftersom det talas ganska mycket om vad hustrun inte bör göra tas inte bara 'god hustru'- utan också 'fävitisk jungfru'-repertoaren i bruk. Skriftens författare är Nils (eller Niclas) Keder, som hade bidragit i den posthuma Lucidorsamlingen *Helicons Blomster*, som hade kommit ut 1689, med en italiensk gravskrift över diktaren.³² Keder var tydligen också involverad i arbetet med själva utgåvan.³³ Att han både kände till och beundrade Lucidors diktning märks tydligt på hans sätt att förhålla sig den.

Skriften inleds med en svensk dikt på stikiskt uppställda alexandriner, vari det inledningsvis slås fast att "een sedig Fru" i allt underordnar sig sin makes vilja, men att hon om så erfordras i all enskildhet kan ge honom "een Sparlakans-Läxa"³⁴. En sådan hustru bygger ett paradys på jorden och hennes make bör därför prisas "trefäld säll", sägs det med ett snabbt verbalt lån ur Lucidors *Gilliare Kwaal*. Hon arbetar flitigt, är sparsam med vad mannen förtjänar, och surar inte för att hon inte får köpa "Spitzar/ Campaner, Siden-Tyg/ Ceinturer, gylne Litzar/ Cornetter, Gaze-Nät/ Fontangers höga Band" och allt annat onödigt som "Frantz-Mann" infört i Svea land. Hon stiger upp först av alla och läg-

³¹ Skriften finns i två versioner i materialet, av vilka trycket i folio tycks ha varit det som användes vid bröllopet. Trycket i kvarto förefaller vara ett senare eftertryck. Här återges citaten ur den svenska huvuddikten efter första trycket där den avslutande italienska sången inte finns med. Molitor innehade apoteket Engelen i Stockholm; Sacklén, J.F., *Sveriges apotekare-historia, ifrån konung Gustaf I:s till närvarande tid. Ett bidrag till Sveriges läkare-historia*, Nyköping 1833 s. 34.

³² Boken har tryckåret 1688, men Johan Andersins tillägnet i boken är dagtecknad 26 februari 1689. Den 8 mars 1669 förbjöds bokens försäljning av överståthållaren.

³³ Det finns i Uppsala en handskrift av Keder av Lucidors fria översättning av Jacob Cats' *Ett Samtaal emellan ANNA och PHILLIS om een Mōös Plikt*, som anses vara en överarbetning av Lucidors manuskript inför trycket; se Sandwall, "Kommentar" s. 331-339.

³⁴ Det vill säga ta honom i upptuktelse sedan de kommit i säng.

ger sig sist. Hela dagen är hon ivrigt upptagen av att allt går rätt till i huset, vilket exemplifieras med hur hon ger order till drängen, kokerskan, barnflickan och huspigian. Hon deltar också själv i kvinnornas arbete: i detta och följande avsnitt finns många innehållsliga men inga verbala referenser till två bröllopskrifter av Lucidor.³⁵ När mannen skall ut på uppdrag kommer hon med hans peruk, bors-tar honom och snyggar till honom, följer honom till porten, kysser och klappar honom och står och tittar efter honom så längre han syns till. När han kommer hem omfamnar hon honom och sätter fram en stol så att han skall få vila. När han säger "Gack åstad mit lilla Höns"³⁶ at laga/ At jag får något gott uti min toma Maga" svarar hon att maten skall vara klar om ett ögonblick. Av sin mor har hon lärt sig koka och brygga, men när mannen berömmar henne slår hon bort det med ett skämt. Hon behöver aldrig uppleva att han går till "Denaud" för att få något att äta, eller om kvällen söka honom på krogar som "Holländska Tuyn", "Herr Jokom Frick", "Herr Frantz de Moy" — en Stockholmskrog som Lucidor nämnt i en av sina bröllopskrifter³⁷ — eller "Herr Zepernick". Hon stannar allra helst hemma och tjarar inte om vintrarna om att få åka släde till "Fittja", "Brahelund" eller "Drottningholm"³⁸, eller om somrarna om att de skall leka "Tick Tack", "Blind-Bock", "Giöm-grant", "Tag fatt på den" och "Min Wän kom snart igen". Inte heller löper hon med skvaller eller förtalar dem som går förbi genom att kalla dem "Gurke-Fiäling" eller "Humble-Stång".³⁹ Hon föraktar inte den som inte är klädd *à la mode* eller säger om en som har en för stor peruk: "Syster/ säy/ är Karen icke liker Een liten klar-ögd Muus/ som uur et Hö-Lass kiker?" Den sediga hustrun fostrar sina barn "til alt som kallas Dygd", "tröstar", "botar", "läker" och "helar" om mannen ängslas över något. Dikten avslutas med en gratulation till brudgummen för att himlen har unnat honom just en sådan brud, och med den ovan (i VII. 2) citerade lyckönskan om lika många glada dagar åt brudparet som stenarna i Brunkebergsåsen. Skriften som helhet avslutas i det ena trycket, troligen inte det ursprungliga, med en "*Madrigaletto*" på italienska till ungdomen, som uppmanas att älska i sina unga dagar.

Bröllopskriften till det adliga brudparet består av en enda lång anonym svensk alexandrindikt. Den signalerar dock såväl genom referenserna till den nyss presenterade skriften som genom Lucidorallusionerna att Keder även denna gång är upphovsman. Så snart min "tunga Hand", och "lätta Penna" färdigställt

³⁵ Det handlar om Lucidors bröllopskrift I, *GIFTE-ROOS* till Pehrman-Nilsdotter 1668 och XXI, *Ähre-Rijm* till Zelin-Plinning 1674; Lucidor, SVS.

³⁶ Smekordet "Höna" tas upp i Lucidors bröllopskrift III, *Gilliare Kwaal* (r. 124 f), där det sägs att det inte längre används av *à la mode* personer.

³⁷ Krogen nämns i Lucidors bröllopskrift VIII, *ASTRILDS Skall-Gång* till Utterklow-Boij 1672.

³⁸ I Lucidors *Ett Samtaal emellan ANNA och PHILLIS* varnar den kloka jungfrun Anna jungfru Phyllis för "Diur-Gåhl/ Lilljholm och Bralund".

³⁹ Just dessa spenamn nämns i Lucidors *Astrilds Befalnings-Brefw* till Classon-Hansdotter 1673.

en lovdikt till en kvinna "som då mitt Hierta rörde", berättar diktjaget inledningsvis, dyker "Post-Guden" upp hemma i hans kammare med ett papper i näven.⁴⁰ Jaget blir förskräckt, eftersom han inte brukar få besök av gudar, men Mercurius lugnar honom: jag kommer bara med en dikt som Venus befallt mig lämna dig som tecken på hennes nåd. Det visar sig handla om diktjagets senaste bröllopsskrift, den ovan presenterade, som guden kommit över vid förra besöket på jorden och tagit med upp till sitt "Himbla-Hem". Där lästes den genast upp och vann stort bifall, berättar Mercurius, särskilt hos Jupiter som läste den flera gånger för Juno och tyckte att hon borde ta den som sitt rättesnöre. Han ville därtill placera den i "*Archivo*" för att den inte skall falla i glömska. Juno får dessutom en egen avskrift. När Juno dragit sig tillbaka till "sin gyllne Stufwu" insåg hon dock, enligt Mercurius, att skriften kunde bli kvinnorna till besvär och få "Manfolcks-Modet" att växa sig alltför stort. Hon har därför bett postguden söka upp någon "som dichta plä" och som kan ge männen en motsvarande läxa om hur de skall bete sig mot sina hustrur. Mercurius går till Venus för att be om råd och hon har i sin tur skickat honom till diktjaget. Han lämnar så över diktjagets egen skrift om "Hur' Mohr skall ställa sig i Hushåld emot Far" och uppmanar honom att skriva en annan om hur "Herren" skall skicka sig mot "Frun". Diktjaget ber att få slippa uppdraget, men Mercurius är obeveklig. I morgon kväll kommer jag hit och hämtar den, säger han och ger sig av.

Diktjaget försöker skriva, men det går "helt ynkligt" både på grund av hans "swaga Wett" och därför att han aldrig själv varit gift. När han väl pressat ut sig en rad får han sitta en timme för att leta efter ett rim, men finner ändå inget som duger. Men plötsligt kommer postguden tillbaka och berättar att han "har re'n fått en an/ En snabbare än du/ som bättre dikta kan". Det visar sig till och med att dikten redan är klar. Diktjaget får läsa den och får tillåtelse att göra en avskrift, som han därefter återger.

Den gode mannen tecknas, liksom hustrun i förra skriften, med tillhjälp av de odygder han inte äger, och därmed blir 'ostadig ungarl'-repertoaren en tematisk källa. Perspektivet är dock, till skillnad mot bruket i bröllopsskrifter, av kvinnlig art. Skriften ger giftaslystna män en feministisk läxa. En man som önskar gifta sig skall först och främst vara stadig: han skall nappa på den utlagda kroken och inte löpa kring "i hwarie Gård at frija". Som 1670-talsgenomgångarna av temat har visat, är såväl tanken som formuleringen vanlig: den finns också i Lucidors *BRUHD-FAKLA*, hans första skrift på temat giljarkval.⁴¹ När mannen har valt brud skall han inte lyssna på de ungarlar som samlas runt honom som "Fiskemåsor" för att lägga "Lök på Lax": säga att hon inte är rik nog, vacker nog, tjock nog, smal nog, tystlåten nog, livlig nog, enkel nog eller grann nog. Han skall inte inbilla sig att en jungfru måste niga minst tre gånger för var-

⁴⁰ Om Mercurius och ett papper som denne har tappat bort, men som diktaren hittar, handlar Lucidors ovan nämnda bröllopsskrift *ASTRILDS Skall-Gång*.

⁴¹ Skriften, nr. II bland bröllopsskrifterna, gjordes till brudparet Gyllenstierna-Oxenstierna 1669; se r. 61-63 däri.

je bugning av en ungarl. Den som vill gifta sig måste veta "Att intet Mannens hatt är mer än Qwinnans Hätta" och att "Morkiärs Flicka" är "Farkiärs Gåbe wärd". När bröllopet är över måste han inse att hon är hans "Camrat" och like. Ingenting är så illa som när kvinnan måste be mannen om varje "Fyrk". Om hon ber om pengar skall han säga "du har ju Nyckel/ lijk som iag/ Till Penning-Kistan wår", tag vad du behöver! Han skall också uppmana henne att köpa nya kläder så att hon blir lika "grann och nätter" som andra mäns fruar. Var morgon skall han ta avsked av hustrun med "Kyß och Wänlighet". När han kommer hem skall han inte låta dagens förtretligheter gå ut över henne. Hemma skall han hålla sig på sitt "Cantor" och inte snoka runt i varje vrå av huset efter sådant som hon glömt och han kan träta över:

Der står en Sopeqwast för honom uti Wägen/
 Sen dundrar han och swär att splitter nya Stegen
 Står intet under Tak/ får han i Kannan sij
 En Spijßöls Droppa qwar/ då kan han onder blij/
 Om någre Bettar Mat uppå en Talrick finnes/
 Då skall man sij/ kan tro/ at Leken rätt begynnes/
 Då fnyser/ fräser han/ ser ond och grymmer uth/
 Att den som nästen står⁴² får smisk smask på sin Truth/
 Sehn slänger han omkring/ båd' Krukor/ Stop och Kannor/
 Åht Pijgans Golgatha/ och Matmodren får Bannor;

När hustrun bjuder på mat skall han äta med god aptit och när något saknas i visthusboden skall han skaffa fram det. Han måste inse att det inte är en mindre konst att spara än att förtjäna och vara glad över sin kloka fru. Även om mannen sägs vara hustruns huvud är hustrun mannens krona: därför skall han akta henne som guld och dyrbarheter, så att hennes vackra hy inte "skiammes af förtret". Hon skall inte tvingas stå i köket, bara behöva gå dit ibland, så "att Kokerskan må kiänna Sin Matmor", ty "Den han til Hustru tog/ han ey til Pijga städt". Han slösar inte bort pengar på krogen och låter hustrun sitta hemma "wed't watnsiukt wällingz Fat" eller vittja strömmingstunnan medan han kalas. Vill han resa på lusttur ser han till att ta med sig hustrun. Går han till goda vänner, dricker han inte mer än han klarar och kommer hem i rättan tid. Hemma sköljer han munnen så att han inte skall lukta som "en Tobaks Drake Och gammalt Krögar-Stop uhr Halsen" och ser till att "Mor" knappast märker att han fått sig ett rus. Han låter bli att slåss, svära och göra "Allarm" och lägger sig genast och sover. Om frun någon gång skall åka på visiter följer han henne till porten och håller upp vagnsdörren, och har dessförinnan sett till att vagnen är i bästa skick. Han hälsar glatt välkommen då hon återkommer, och skulle en ungarl ha följt henne hem, skäller han inte ut honom utan tackar honom för besväret.

⁴² "nästen står", står närmast.

Han tackar också alla som besöker hustrun medan han är borta och låter bli att muta pigan för att få veta vem som varit på besök och hur länge. Om båda är ute i "Sällskap" och hustrun är vänlig mot någon skall han inte bli ilsken och släpa henne hem till "Skrift" fast hon inte har syndat. Han bör veta att hustruns dygd anstår henne bättre än "all hans Galenskap".

Där slutade skriften, meddelar diktjaget, och berättar sedan att han, för att få göra avskriften, har måst lova Mercurius att genast bära den till "ett förnämt Hus", där många gäster idag har församlats. Därför kommer jag "hijt", fortsätter jaget, och hoppas att ingen skall se snett på honom för att han kommer "obudin". Det enda han vill är att gratulera brudgummen till att himlen har gett honom "en sådan hurtig Flicka", vars dygd och skönhet prisas överallt, liksom bruden till att hon fått en man som förtjänar henne. I lyckönskan hoppas han att brudparets lycksalighet skall likna "Sand wed Strand/ hwars tal ey någon wet".

Till skillnad från flertalet 1690-talsskrifter om 'rätt gifte' och besläktade teman är alltså Keders båda skrifter inte långtråkigt förmanande utan drastiskt och festligt beskrivande. Keder räknade tydligen med att hans ett par veckor gamla apotekarskrift var känd av bröllopgästerna vid det adliga bröllopet. De kvinno- respektive mansideal som tecknas i de två visar inte på några ståndsolikheter — de ideala paren verkar ha likartade levnadsvillkor, lika många domestiker och samma smak i fråga om krogar och nöjen. Men när det gäller hur kvinno- respektive mansidealen ställs fram finns det stora och *decorumbestämde* skillnader mellan skrifterna. I apotekarskriften formulerar diktjaget sin kvinnofolksläxa utifrån egen auktoritet. Det enda inslaget som lyfter skriften till en högre nivå är madrigalen på det 'höga' italienska språket.⁴³ I adelsskriften får diktjaget inte bara gudomlig auktorisation för sin förra dikt av Jupiter själv, utan manfolksläxan skrivs dessutom på gudomligt uppdrag av Juno och Venus. Den är till yttermera visso inte skriven av diktjaget utan av en "som bättre dickta kan". Det är inte heller diktjagets fel att han dyker upp vid det adliga bröllopet med sin skrift, eftersom detta ju sker på Mercurius' direkta befällning. Genom de olika gudomliga mellankomsterna anpassas adelsskriften till det höga brudparet. Keder, som säkert hade Lucidors öde som bröllopsdiktare i adelshus aktuellt, markerar dessutom i slutet av adelsskriften att diktjaget kommer "obudin" och ber om ursäkt för detta. Och han har ju dessutom lämnat över sin skrift utan författarnamn.

VII. 2. 5 Ur Lucidors fatabur

Till skillnad från Stiernhielm — vars hexameterdiktning var viktig som förebild under 1670-talet, men som varken imiteras eller plagieras i 1690-talets bröllopsdiktning — tycks Lucidor ha haft en stark ställning, rimligen på grund av *Heli-*

⁴³ Som alltså kanske inte fanns med då skriften presenterades vid bröllopet.

cons Blomster från 1689. Reminiscenser från Lucidors diktning finns nämligen i ytterligare tolv skrifter i materialet. I åtta av dessa handlar det om förhållandevis självständiga variationer på repertoarer som Lucidor hade använt sig av, men kombinerade på ett så pass likartat sätt att beroendet ändå går i dagen. I dessa skrifter är det alltså, som hos Keder i apotekar- och adelsskriften, fråga om imitation i repertoardiktningens tradition i kombination med variationer på gängse repertoarteman. I en skrift, det ena av de två fiktiva tidningsnummer som finns från 1690-talet, omväxlar imitationer av/variationer på teman ur en tidnings-skrift av Lucidor med några små direkta lån ur skriften.⁴⁴ I ytterligare två skrifter finns dock långa, mer eller mindre ordagranna lån ur Lucidors bröllopsskrifter — här rör det sig alltså inte längre om imitationer inom repertoardiktningens tradition utan om plagiat. Allra närmast Lucidor, på ett tydligt plagierande sätt, har de båda bröllopsdiktarna "A.S." och A. Liungman lagt sig i en gemensam bröllopsskrift 1693.⁴⁵ "A.S."s bidrag, som inleder skriften, består av 44 alexandrinrader av vilka 22 är direkt övertagna från fem olika Lucidorskrifter. Liungman, som bidragit med 48 tretaktiga trokeiska rader, har gjort det ännu lättare för sig och lånat 24 av dessa ur en och samma Lucidorskrift. Nedan återges ett kort avsnitt ur vardera dikten. Motsvarande partier hos Lucidor citeras i fotnoterna:

O säll Her BRUDGUM vår/ som sig nu wäll kan skillia
 Från Ledsampt Träldoms Ook/ dhett iag här kallar gillia/
 Som Lycklig denna stund/ har Lagdt sitt Segel neer/
 Och fört sitt Skeep i Hampn/ och nu med Hugnad Leer
 Åt Andras Klag och qwid/ vidare han ej räddes
 För Storm och Sandräfflar men för honom nu bäddes/
 I BRVD'ns Duun-Blöt Säng/ der ligger uthan Sorgh.
 Trygd uthi Säker Roo/ som uthi en fast Borgh.⁴⁶

⁴⁴ Det handlar här om den anonyma skriften *Spillerste Nye* Extraordinarie Aviser till borgarparet Berholtz-Münkenberg, 1699, som varierar och lånar något ur Lucidors bröllopsskrift XI, *Nyeste nya* Extraordinarie Aviser, från 1672.

⁴⁵ Till brudparet Könsberg-Falleria ur gruppen skolmän/präster.

⁴⁶ Lucidor, ur bröllopsskrift III, *Gilliare Kwaal*:

O säll/ O trefäld säll/ then som sig wäl kan skillia
 Från mödsamt träldoms Ook/ som andre kalla gillia
 Säl är then som en gång haer lagt sitt Segel nehr/
 Ok fört i önskad Hamn sin Båt/ thensamma Leer
 Åt andras sörglig Suk ok höfwer ey mehr räddas
 För Böllior/ Wågar/ Wind ok Klippor/ vthan bäddas
 I *Astrilds* Swaan-blöt duhn ok såfwer vthan sorg/
 Vthi sin Kiärstes Famn som *Astrilds* säkre bårg.

Utöver *Gilliare Kwaal* plagierar "A.S." också bröllopsskrifterna I, IX, XII och XV. Att han hade tillgång just till *Gilliare Kwaal* är ganska intressant: *Helicons blomster* hade kommit ut i slutet av februari och belades med kvarstad redan i början av mars, då B-arket, med skriften i

Men then som Herren fructar/
 Och seer på kyskan Blygd/
 Sitt lefwerne så tucktar/
 Att han utweiliar Dygd.
 Gud honom wisslig förer
 Att rätta wägen gå/
 Och hans hierta så rörer/
 Att kunn' med nöije stå/
 En from och dygdigh qwinna/
 Som weet uthi sitt huus/
 Brygg- baka/ koka/ spinna/
 Grant-städia/ stöpa Lius/
 Och hwad som mehr behöfwes/
 Vthi ett huushåld/ kan
 Som waknar up och söfwes
 Bredwidh sin Ächta Man.
 Wår HERR BRVDGUM har achtat
 Sigh för berörde Fehl/
 Och dygden efftertractat
 Ty har han funnit sin Deel.⁴⁷

fråga, revs ur alla de exemplar som överståhållaren lyckats få händerna på. Sandwall anser dock att ganska många exemplar bör ha klarat sig undan, och det bör ju det av "A.S." använda exemplaret ha gjort. Se Sandwall, "Kommentar" s. 137 ff.

⁴⁷ Ur bröllopskriften XXI, *Ähre-rijm* till Zelin-Plinning 1674:

Men then som HERren fructar
 Ok sijr på kyskan Blygd
 Sit Lefwarne så tucktar
 At han åthföllier Dygd
 Slijk Galenskap ey acktar
 Then rätta Wägen går
 Ok hwad han effter tractar
 Uthom all Twifwel/ nåår/
 En from ok dygdig Kwinna
 Som weet uthi sit Huus
 Brygg- baka/ kok ok spinna
 Grant städa/ stöpa Lius
 Ok hwad som mehr behöfwes
 Uthi et Huuðhåld/ kan/
 Som waknar up ok söfwes
 Bred wid sin äckta Man

/---/ [Här har sedan Lucidor en genomgång i anslutning till 'fäwitska jungfrur'-repertoaren som inte finns hos Liungman. Hos denne får man alltså inte veta vad brudgummen har aktat sig för.]

VII. 2. 6 'Astrilds makt'

Närmare ett fyrtiotal av 1690-talets bröllopsskrifter är variationer på det gamla temat 'Astrilds makt'. I ytterligare ett femtontal skrifter beskrivs hur Astrild går på jakt — en gång till och med på fiske — och lägger försåt för de aktuella brudgummarna och brudarna. I de flesta av dessa Astrildskrifter beskrivs kärleksguden, efter vanligheten, som triumferande. Det finns emellertid också några skrifter där hans makt ifrågasätts, åtminstone inledningsvis. Detta var förmodligen ett sätt att variera ett tema med många fasta inslag, som vid denna tid kunde uppfattas som tämligen genomtröskat.⁴⁸ Vi skall nedan se närmare på fyra skrifter i vilka kärleksguden inte längre framstår som lika allsmäktig som tidigare.

Första skriften är *Astrilds Kamp och Seger Öfwer dhe andre Gudar*, skriven av pseudonymen "En Främmande" till samma adliga brudpar, Vittinghoff-Lagerstierna, som 1690 mottog Keders skrift om den ideale äkta mannen.⁴⁹ Skriften, avfattad på alexandriner, inleds och avslutas med en berättelse lagd i diktjagets mun. Hela mellanpartiet är framställt i direkt tal och utgörs av gudarnas angrepp på kärleksguden och dennes svar. I skriften kallas han ömsevis för Astrild, Cupido eller Amor. Skriften bygger delvis på namnallusioner, och avsluter, genom att brudgummen identifieras med krigsguden Mars, tydligt till en adlig typ av *decorum*.

Det hände sig en gång, börjar skriften, att gudarna tycktes ha glömt att Astrild förr hade varit stor och mäktig. När han ville påminna om detta blev gudarna arga, men Astrild har nu utmanat dem. Diktjaget har tänkt "bijwista" kampen men somnar och sover till ljusan dag, då han väcks av "ett stort ett gny". Astrild har då redan besegrat "den största Skaar" av gudarna. Återstår gör bara "de bästa", som sägs ha lagt bort all inbördes antagonism — vilket det visar sig att de inte har — och vänt allt sitt hat mot Astrild. Jaget gömmer sig i en vrå och får först lyssna till Phoebus.

Apollo (som han nu kallas) säger att han är uppe dagen lång och styr ljusets vagn kring jorden, att han sitter på Pindi berg "bland Lärda hopen" och vänder sorg i glädje och sjukt i frisk med klangen av sin luta. Cupido svarar "Hå/ hå/ hur skryter du" och säger att han inte heller själv ligger på latsidan: han värmer upp "den kulne Werlden" och "Det frubna Folke" med sina bloss och pilar — en

Brudgummen wår haer acktat
 Sig wäl/ för slijke Fehl/
 Ok Dygder effertractat:
 Dy haer han fåt sin Dehl/

⁴⁸ Att "Astrilds Pussar" inte var något värdigt ämne för en bröllopsskrift sägs i en sådan av S.E. Brenner, som nedan skall analyseras.

⁴⁹ Författaren kan möjligen ha haft initialerna "E.F."

kort referens till temat 'årstiden för bröllopet'. Han avslutar med att han också kan betvinga Apollo, men ger inga exempel. Neptunus får sedan säga att hans valde övergår Apollos: han sveper jorden i dimma och mörker, slagg och regn och tar kål på både "Skepp och Folck". Hans makt varar "så långt som Siön är lång". Cupido konstaterar, att somliga bara är ute efter att förstöra och att hans egen "ijjd" är bättre, eftersom den botar vad som kastats omkull. Du har ju själv, påminner han Neptunus, upplevt hur jag tände en låga i ditt kalla hjärta, så att du till sist måste stiga upp på stranden. Så tar Pluto ordet: När jag rasar i mitt mörka rike dör såväl man som kvinna och hela världen darrar för min makt. Cupido hävdar att Plutos makt bara gäller i jordens mörka innandömen. Själv råder Cupido "I Siö och Land/ och in till klara Solen" och har dessutom, "ur din stygga Putt", förmått återkalla den som Pluto "otjuidigt" hade ryckt från sin vän. Har du förresten glömt, tillägger han, hur du själv blev skjuten när du "hijt uth i skära Lufften nosa"?⁵⁰ Jupiter säger sedan att han besegrat jättarna och härskar över åskan. Din åskvigg, svarar Cupido, skrämmer bara småbarn och troll och kan inte mäta sig mot min båges kraft, som omfattar jorden, sjön, luften och "two- och fyr-Foot alt" som vistas där. Han svär vid Venus bröst på att han kan räkna upp "exempel många hundra" på hur han kuvat Jupiter. Så många tar han dock inte upp utan nöjer sig med några snabba 'stenografiska' referenser till repertoaren, om hur Jupiter

som iag befalt/ i Örn och an Figur/
 Ibland en *Satyrus*, nu Orm/ nu lijk en Tiur/
 Men då som Gulle-Dråpp ur höga Himlen kringar/
 Då tager HerdeStaaf/ då falska Swane-Wingar:
 Nu lijk *Amphitryon* stiäl Kyß och något meer/
 Då klädt dig uthi Eld/ i Barmen sprungit neer.
 Det war och Amor det som giord' tig til *Diana*.
 At du mått haa dig fram/ för'n dhe wijd dig blefw' wana.
 Du skal och uthan prut/ en ny Hamn draga på
 Alt effter mitt behag när iag befaller så.

Mars tar sedan ordet och hävdar att hela världen känner hans makt. När han går i gång står allt i fara, "bå Skepp/ Häst/ Kaar och Näsa". "Offmyckit skryter *Mars*", svarar Cupido, men ger bara sorg och död medan jag ger "Hiertans Lust". Världen skulle läggas öde om Mars fick styra. Mars får ordet på nytt och säger att Cupido är "en Took", vars svaga pil inte hjälper mot alla hans egna vapen. Cupido svarar att Mars snart skall få se att han måste kröka hals för honom.

Av dessa ord anar man att Mars också är en bild för brudgummen. Ännu klarare blir detta när berättarjaget åter tar ordet. Han berättar att Cupido skjuter

⁵⁰ Detta syftar troligen på berättelserna om Orfeus och Eurydike respektive Pluto och Proserpina.

och att Mars börjar snyfta, springer till "ett LAGERträ" och börjar tillbe Astrild som han förut hållit för tok. Även Apollo biträder nu Astrild och ger Mars en nympf som lyser "likt som en STIERNA". Diktjaget konstaterar att det är ljuvt att förlora genom att frivilligt ta på sig kärlekens band och lagerkrönas genom dessa. Så riktar han sig direkt till brudgummen: herr "VITTINGHOFF" kan vara lycklig som har fått "den Dygde LAGERSTIERNA" som värn mot sorg och nöd. Efter en blankrad följer så diktjagets lyckönskan, i vilken lagerträdet önskas "gröna Qwistar", men som i övrigt är helt traditionellt utformad.

Av ovanstående framgår, att 'Astrilds makt'-repertoaren förutsätts vara så känd, att bröllopgästerna själva förmådde fylla i med vad guden gjort med Apollo, Neptunus och Pluto och förstå de korta referenserna till Jupiters kärleksbravader. Ur repertoarsynpunkt blir det sedan en smula konstigt när brudgummen, identifierad med Mars, väljer sig ett lagerträd, som ju förknippas med Apollo och Dafne. Men en krigare borde ju enligt *decorum* jämföras med Mars, så det kunde kanske inte hjälpas.

Även den andra här valda skriften, från 1693, gäller ett adligt brudpar, men inte av krigaradel utan med civil och lärd anknytning: brudgummen var ränthmästare vid Uppsala universitet.⁵¹ Skriften, på alexandriner, är gjord av pseudonymen "Ergastus Beneventurus"⁵². Huvuddelen relateras av en allvetande berättarröst. Vi får först veta att Venus har anlant från Cythere till Pafos i sin "Dufwo-Wagn" och nu vill göra räkenskap — en anspelning på temat 'brudgummens yrke'. Astrild kallas fram, men svettas och kliar sig bakom örat, för han har inte

Venus' av
duvor dragna
vagn, med
bröllops-
fackla
(Reusn. Embl.
II, 30)

kassaboken i ordning. Han försöker ursäkta sig med att det är så få som giljar numera och så få som vill lyda hans bud, tros att han ständigt "rickar/ rackar kring/ som Fogdekarar göra". Venus blir upprörd över att hon, som kunnat

⁵¹ Till brudparet Haleen-Benzelia: bruden var biskopsdotter från Strängnäs.

⁵² Här kan det alltså handla om en författare med initialerna "E.B." Det är lockande att identifiera pseudonymen med brudens bror Eric Benzelius, som troligen också uppvaktade då hans namne och far Strängnäs biskopen gifte sig med matronan Anna Mackei i mars 1695.

tvunga såväl "Gudar och Gudinnor" som "fräcke Herdarinnor", inte längre skulle ha någon makt. Vill inte människorna lyda skall hon föra dem inför Minos och Rhadamantus⁵³. Astrild invänder med ännu en jämförelse med en fogde: den som vill ha nytta av sin "Landbo" bör inte pina ut "sidste Fyrcken" av honom, för då måste Venus frysa och Astrild hysa "Förgifftig Spinlar" i sitt hus. Alla kommer med undanflykter, fortsätter han: en hänvisar till de svåra tiderna, en annan till att han inte har åldern inne, en tredje till att han inte har någon tjänst. Dessutom finns det — och här an knyter skriften alltså även till repertoaren kring 'ostadiga ungarlar' och 'fåvitska jungfrur' — många män som betalar "med falskt Mynt" genom att "småroffa" i varje gård och många kvinnor som hånar sina friare och säljer sin "Peppar" alltför dyrt. Är det väl någon som har bräckt din båge eller släckt din fackla? bannar Venus Astrild. Ut med dig, använd dina verktyg och se till att de åter lär känna din makt, så att vi får bukt med denna oreda! Astrild ger sig förskräckt iväg och Gud vet, säger diktjaget, som först nu visar sig, vilken vind som förde honom "till Sala". Här har han skjutit brudgummen, som har gått i sorg och ängslan ända fram till den dag då Pallas inbjöd honom att besöka bruden vid "södre Mälars kuster". Bruden har nu jagat bort all hans sorg med "sitt Hierte-dyde Sinne/ och ädle Wett". Efter detta följer en traditionell lyckönskan på fyra rader.

Skriftens berättelse *in genere* anpassas alltså till det aktuella bröllopet genom anspelningen på brudgummens yrke, men att det just blir brudgummen som i delen *in specie* drabbas av Astrilds pil framstår mest som en tillfällighet. Att det är Pallas som leder brudgummen till bruden passar bra, eftersom denna prisas just för sitt "ädle Wett". Även i denna skrift framställs alltså bröllopet som 'bestämt på högre ort'. Men några identifikationer mellan gudar och brudpar förekommer inte. När det gäller *decorum* måste därför denna skrift anses ligga lägre än den senast presenterade.

Den tredje skrift på temat som närmare skall studeras gäller bröllopet mellan en kyrkoherde och en adelsjungfru 1693.⁵⁴ Den heter *Nya Tijender om AST-RILDS Äfwentyrliga Frierij* och är skriven på alexandriner, denna gång uppdelade i sexradiga strofer, och är helt anonym. Den aktualiserar ett sagostoff, som tydligtvis på något sätt också ligger bakom intrigen i Puccinis opera *Turandot*, även om en del avvikelser finns.⁵⁵ Skriften är skickligt hopkommen och var säkert högst intressant att lyssna på för bröllopgästerna, men inte heller här hänger berättelsen *in genere* särskilt väl samman med det brudpar som förs fram i *in speciedelen*. Inledningsvis påminns om vad Astrild "nyligst" gjort med guda-

⁵³ Detta är också ett hot om att mänskligheten skall få dö ut, eftersom Minos och Radamantus var domare i dödsriket.

⁵⁴ Till brudparet Vulteius-Wallrave.

⁵⁵ Jag har inte kunnat utröna, var författaren har fått fatt på detta stoff, men enligt Wikipedia byggs Puccini och andra som skrivit om Turandot på "en gammal saga från Främre Orienten"; <http://sv.wikipedia.org/wiki/Turandot>

skaran, det vill säga en kort aktualisering av repertoaren kring 'Astrilds makt'. Hela himlen har han satt i ljusan låga, så

Att Jofur i sin Stöld Fru Juno war för snabb/
 Att Phöbus från sitt Lopp skull' efter Daphne ränna/
 Att knapt Minerva slapp af samma Siukdom bränna/
 Att Mars med Vulkan hölt om Venus Kärleks-Gnabb.

Astrild vill fortsätta sina aktiviteter "på jordske Kretzen" och beväpnar sig med kedjor, fjättrar och pilar. Framför allt härjar han vid "Södre Polen", där vädret är gynnsamt för kärlek. I "Österlanden" finns dock "en Nympha" som han inte lyckas betvinga. Diktjaget vet inte vad hon heter, för han har inte fått hennes namn "med sista Posten", inte heller vem som var hennes far, utom att han tillhör ett av de äldsta kungahusen. Hon älskas av "Tusend" men är också den "som Tusend Korgen gaf". Astrild, som då och då kallas Cupido, försöker skjuta henne, men tappar bågen och skjuter i stället sig själv — detta fick han, kommenterar diktjaget, som lön för alla de "Hundra Puß" som han gjort gudarna. All "Oro/ Brunst och Smärta" som Astrild orsakar andra får han nu själv känna på. Framför allt är det den älskades skönhet som plågar honom. Han klagar över sin sorg och över att hans frihet är borta, men ser också att det kan finnas sällhet i plågan. Han vill förena sig med denna nya Venus, ta henne med till himlen och sätta henne vid den gamla Venus' sida — de skall sedan båda hjälpa honom och göra hans makt ännu större. Men Astrild vågar inte skjuta mer eftersom det nyss gick så illa. Han ägnar i stället några dagar åt att samla "Skattar" från världens alla hörn att snärja den skönas hjärta med. Han skaffar sig dyrbara kläder och en vagn som beskrivs i hela fyra strofer: den är finare än Phoebus' vagn (solen), besatt med ädla stenar, guld och pärlor. På dess fyra sidor finns målningar: av hur Apollo jagar Dafne som blir till en lager, av hur Pluto rövar bort Proserpina till underjorden, av hur Hercules delar sitt hjärta mellan femtio brudar⁵⁶ och av hur Vulcanus fångar de nakna Mars och Venus i sängen med sitt nät. Astrild har alltså låtit avbilda en del av 'Astrilds makt'-repertoaren. Det sägs, kommenterar diktjaget, att Phoebus, när han sett vagnen, inte vågade sig ut med sin egen på flera timmar, eftersom den var så mycket sämre. Astrild ansluter till de övriga friarna och överträffar dessa genom "Tusend Konster", som varken Ovidius eller någon annan känner till, kommenterar diktjaget. Han spelar, dansar, sjunger skönare än näktergalen och talar så att han kunnat tämja en tiger, men får ingen kyss eller ens en nådig nick. Den sköna tänker kasta honom och de andra friarna till ett vilt lejon som hon har låtit spärra in i ett berg. Ett rykte går dock om att den skall få henne som besestrar lejonet. De flesta av

⁵⁶ Enligt Alf Henrikson i *Antikens historier* (1958), omtryck Stockholm 1983, s. 237 f, var Hercules' storverk många fler än de tolv 'officiella': "Det trettonde storverket, säger slippriga romarpoeter, bestod i att göra femtio döttrar till en kung Thespius med barn på en och samma natt; de kallar detta för hans mödosammaste dåd, 'labor durissimus'."

friarna blir rädda och ger sig iväg. De kvarvarande klär sig i pansar och förser sig med vapen. Det är bara Astrild som inte har mer än pil och båge.

Beväpnad bara
med kärlek
(Zincgr. 52)

Så beskrivs målande hur lejonet gör processen kort med friarna — den var ingen som inte antingen dog eller fick ett lyte. Astrild är ensam kvar, står svettig av skräck och kliar sig bakom örat. Han skjuter två pilar, av vilka den första förblindar lejonet, den andra dödar det. Nu tror Astrild att han vunnit den sköna och blir "heel flater" när han ändå får korgen. Men han ger inte upp utan förfärdigar ett äpple, som genom sin doft väcker en osläcklig kärlek. Men innan "hans Spotske" ens luktat på det ger hon bort det till sin piga, som blir så kärlekssjuk att hon drar döden på sig. Man påstår då att Astrild har tänkt döda den tillbedda och han måste därför fly sin väg.

Ryktet om vad Astrild håller på med har nu nått fram till Venus, som blir rasande och ger sig av för att stoppa honom. Hon möter Astrild och säger: "jag vill tig hielpa frija Dock så att Ryggen dig der effter ey skall klija". Hon drar honom i håret, kastar honom på marken, sparkar honom, ställer sig på hans bröst och piskar honom över hela kroppen tills han är "brun och blå". Lär nu av detta, min son, säger hon sedan, att aldrig göra vad du själv vill utan alltid fråga mig till råds. Visa nu att straffet har gjort dig gott och res iväg "til största Staan i Norden". Astrild lyder och finner där "en enslig Herde" vars hela nit står till himlen. Denne för han till en jungfru, "Den han för fromhet högst af alla prijsas hörde", varpå han skjuter båda med kärlekens pil. Venus får besked om vad som hänt och kommer dessutom på bröllopfesten. Hon lägger händerna på brudgum och brud och lyckönskar dem: ber att himlen skall välsigna dem "så ymnigt som iag wil" och att all sorg skall vika bort från dem. I er kärlek skall jag, lovar hon "giöra mitt der till." Här finns alltså samma sammanblandning mellan antikt och kristet som i många andra bröllopsskrifter.

Om Astrild och de övriga gudarna handlar också bröllopsskriften *Det förvirrad begynte/ snöppeligen slutne Och nu i Enfaldighet framdragne* Protocollet,

1696, till ett brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner.⁵⁷ Skriften, med anonym författare, består av en enda lång alexandrindikt. Huvudtemat är denna gång inte Astrilds makt eller maktlöshet utan den gamla *progymnasmata*frågan om man bör gifta sig eller ej. Den förekommer även på 1690-talet i ett knappt tiotal bröllopsskrifter, vilka oftast på största allvar överväger frågan och, som vanligt, finner att äktenskap ändå är det bästa. Den skrift som här skall studeras skiljer sig från de övriga genom att behandla det gamla temat på ett originellt och humoristiskt sätt. Diskussionen förs i mytologisk inklädnad, och frågans obligatoriska svar framstår också som mindre intressant än den fiktiva gudaberättelse som utgör vägen dit. Redan på de första raderna presenteras Juno och Vulcanus som förstörda av svartsjuka över Jupiters respektive Venus' snedsprång. Man är rädd att det nu skall bli "Ett allment Uppror bland den hela Guda-Skara" och därför kallar Mercurius samtliga till rådslag. Diktjaget hör hans ropande och kommer nyfiken dit. Han välkomnas av Mercurius: det är bra att du som kommer från jorden lyssnar till "de öfre Åboers Tal", eftersom det vi beslutar kommer att "Bli almenn Lag för Ehr". Mercurius för jaget till en sal "Där som en Flock af Männ och okiänt Fruen-Timmer" hade samlats, förser jaget med "Papper/ Penna/ Bläck" och uppmanar honom att skriva ner allt som yttras.

Jag var, bekänner diktjaget, nu i sådan skräck att jag knappast kunde få fingrarna att föra pennan. Han berättar sedan att en "Grå-skäggog" först träder fram (här skall man kunna sin repertoar och tänka på Saturnus, äldst bland gudar) och säger, att den oenighet som vissa gudars oanständiga beteende har orsakat i deras äktenskap kan få efterverkningar bland de gifta på jorden och dessutom hota gudarnas makt. Han föreslår därför överläggning om saken och att Hercules som är yngst skall börja. Själv skall han ta ordet då turen kommer till honom. "Jag mins", börjar Hercules, "än wäl den Jordske Såppa/ Som *Omphale* mig gaf." Bättre är att förbli ogift än att inte kunna ta sig "Sin Betta" utan att det finns dödligt gift i den. En gift man är "Som Fisken/ hwilken i en Katza fången är" och som "Foglen i en Buur". Den gifte vill slippa sitt fängelse och den ogifte vill behålla sin frihet, eftersom

Een Hustru är en Steen för den/ som Bördan drager/
Och helt Moras för den/ som jämna Wägen går.

Sedan håller han fram en rad exempel ur 'gift er ej'-repertoaren: mannen som fått en rik fru och ständigt får höra att pengarna kom från henne, mannen som vill ta sig ett rus och blir utskälld, mannen som vill gå till grannen för att fördri-
va en stund och blir utsatt för en svartsjukaattack. Han avslutar, med anknytning till repertoaren i *Bröllops beswärs Ihugkommelse* och en lång rad andra bröllopsskrifter, med alla de kostnader som äktenskap för med sig:

⁵⁷ Till brudparet Boström-Tingwall.

Nu kommer Hustrun/ och nu Pigan åter finna
 Sig låter och begiär/ til att inkiöpa Lius/
 Färskt Kött och Fisk til Mats/ Miölk/ Salat/ Pepparrötter/
 Nu Päron/ Lingon/ som om Hösten syltas inn/
 Nu Peppar/ som i tijd til Maten ska bli stötter/
 Hoos Bryggaren godt Öhl/ hoos Wijnskäncken godt Wijn.
 Jag fasar ännu mer betrachtande de kläder
 Af Sijden/ Sammet/ Plys af Spetsar och af Bann/
 Som kiöpas ska/ så framt i Huset skal godt Wäder
 För Mannen bli/ men hör/ änn går det wärre ann/
 När som den Stackarn ska til Bars-öhl Giäster biuda/
 Där står han då hel flat i Gummar Kätten⁵⁸ snärd/
 Men/ kan tro/ andra wet i Huset fullt opp siuda/
 På Räckning lustigt för wår *resoluta* Wärd.⁵⁹
 Huushållet ökas straxt/ een Amma och den Lilla/
 Men säy mig hwad för Roo wil Mannen sådan ha.
 Då Skrål/ Skrijk/ Nattewak må arma Karlen willa/
 Och för sin möda måst sån Wedelgälning dra.

Hercules vet "tusend Plågor mer" som han inte hinner nämna, och slutar med att summera att det är bäst att akta sig för äktenskap. Så träder Astrild fram, "qwicker uti Munnen" och ifrågasätter först om det är sant att den gifte är fången och lusten därmed slut. Han fortsätter sedan med ett argument som alltid brukar tas till av äktenskapets försvarare:

Tänck där emot/ att om ey Ächaståndet wore
 Wed Macht hur skulle då wår Jord ett öde bli/
 Hur öktes då wår Wärl/ hwem war som Alster bore/
 Hwem Huus-Far had Beröm att Barne-Barn få si.

Hercules måste också skilja på last och dygd: i ett dygdigt par är den ene den andres nöje och goda hjälp. Tillsammans visar de att "Twå kunna mer änn Ett", och det blir snarare besparingar än kostnader:

De sambla något hop/ men ogifft Fålck iag lijkar
 Wed Bäck- och Strömmar/ som til Hafwet flyta bort/
 Hwar från de komne ä/ lijk så för dem bortwijker
 Förtiensten och ders Godz har Ålder mycken kort.

⁵⁸ "Gummar Kätten", gumsekätten.

⁵⁹ Här tycks diktaren antyda att andra män också skaffar sig tillgång till frun.

Astrild börjar här likna en äktenskapsförespråkare av den vanliga predikande typen, och det tyckte tydligen också den anonyme diktaren, för han avbryter sin argumentation och låter Astrild göra ett direkt angrepp mot Hercules:

Doch at du så har talt mig icke stort anfäktat/
 På Jorden lefde du en Best i Snorck och Påck'/
 Och hwad för Creatur din *Omphale* på slächtat/
 Det wet hwar en/ och är så Bytta såsom Låck.

Av detta angrepp blir Hercules "will och rasande i Skallen", och slår omkring sig med klubban. Diktjaget satt förfärat tills dess "det starka Trollet" gav även "Notarien" (d.v.s. diktjaget) en släng av klubban så att bläck, penna och protokoll flög av bordet. Av detta blev jaget "hel häpen" och vaknade genast upp: han har alltså, visar det sig, även använt sig av temat 'jaget somnar och ser en syn'. Med hjälp av detta drastiska grepp slipper diktaren formulera — och bröllopsgästerna åhöra — alla de argument som den övriga gudaskaran kunde ha att anföra i ämnet. Diktjaget skäms en stund över sin dröm, men börjar tack vare den att "efftertänckia" skillnaden mellan att vara ogift och att ha "en dygdig Maka". Han har visserligen inte prövat den sällheten själv, men sett den hos många gifta par. Han vänder ett av Hercules' argument bak och fram och konstaterar, att en ogift man är en slav till dess han gifter sig och hävdar att dagens brudpar kan besanna hans ord. En kort lovprisning av brudgum och brud avslutar den korta *in speciedelen* och en ännu kortare traditionell lyckönskan skriften som helhet.

VII. 2. 7 'Brudgummens yrke'

Från 1690-talet finns fyra bröllopsskrifter på temat om präster bör gifta sig eller ej, samtliga till präster, det vill säga utifrån 'brudgummens yrke'. De är argumenterande i anslutning till temat 'Gud har stiftat äktenskapet', och angriper, liksom denna typ av skrifter tidigare gjort, celibatet inom katolicismen. Det finns vidare elva skrifter till gruppen skolmän/präster som visar upp och lovprisar brudgummarnas lärda karriärer och i vilka 'bruden är dygdens lön'. Vidare finns det sex skrifter till brudpar av världsligt stånd, som på olika sätt utnyttjar 'brudgummens yrke' som tematisk utgångspunkt. Temat är alltså ganska sparsamt förekommande på 1690-talet och fungerar inte heller som enda källa för *inventio* i dessa skrifter.

Ett gott exempel på hur 'yrket' och andra teman får stödja varandra ger bröllopsskriften till kunglig kapellmästaren Gustaf Düben och Sara Törne i januari 1695, gjord av en ovanligt konstskicklig anonym diktare. Här utnyttjas en del av 'Astrilds makt'-repertoaren, där historien om Apollo och Dafne få ge en del av 'förhistorien till bröllopet' och visa att detta är 'bestämt på högre ort'.

Därtill förekommer ett 'förvandlingstema' med rötter i Ovidius' *Metamorfoser* — som ju för övrigt också ligger till grund för berättelsen om Apollo och Dafne — liksom temat 'brudens namn' och 'årstiden för bröllopet'. Men det viktigaste temat är ändå 'yrket', för på detta bygger den bärande identifikationen i skriften, mellan brudgummen och sångarguden.

I huvuddikten på stikiskt uppställda alexandriner beskrivs först hur den "fagre Sångar-Guden" sorgfull vandrar omkring i en "enslig Lund": hans elvasträngade luta tiger, hans klara röst har blivit hes, hans blanka hår döljs av ett sorgset moln och hav och jord betäcks av "muhlit Mörcker". Här liknar det alltså snarare början på en gravskrift än en bröllopsskrift. Guden klagar därefter i jagform över att hans nyfödda kärlek förvandlats i "Qwinno Träldom". Han omfamnar ett träd och säger "O *Daphne*", din kropp har förvandlats till trä, dina armar är grenar och dina händer kvistar, din mjuka hud har blivit bark och dina snabba fötter en rot. Låt mig få hänga upp min luta bland dina grenar och låt dina blad smycka mitt hår — jag skall vara din fånge livet ut. Så svor han, kommenterar diktjaget, men "Astril" var nära, hörde hans ed och ville göra den om intet. Astrild och Venus beslutar gå i nytt krig mot sångarguden. Venus väljer ut en nymf, skönare än rosen, "som Namnet sitt af hwasse törne tager". Diktjaget vet inte, om Venus låtit nymfen födas av havets skum eller om det är Astrild själv som förvandlat sig till en flicka, eftersom hon är precis lik honom. Hennes ögon är hans pilar, hans röst finns i hennes mun, hans hjärta i hennes bröst, hans list och ränker i hennes svarta hår och hans makt i hela hennes kropp. Apollo får syn på nymfen och glömmet Daphne. Han tar ner sin luta, stämmer den och börjar spela, så att "Skog/ Ängar/ Berg och Daal" fröjdar sig och alla fåglar och djur tystnar och lyssnar. Även "Den skiöne Törne" hör sången och känner i sitt hjärta en längtan som hon aldrig förr upplevat. Astrild sänder "sina heeta Skått" mot hennes hjärta. Venus kallar fram sin vagn, förspänd med ett "Snö-hwitt Dufwe Paar" och ber Apollo ta med sig sin brud upp i himlen, där hon skall bli gudinna. Vad Törne hade av jordiskt blev, kommenterar diktjaget, sedan till ett rosenträd i lunden. Apollo besjunger den nya plantan. Dina taggar skall bli kyskhetens tecken och dina blommor smycka mitt huvud i stället för lagern, liksom de skall smycka krigare och lärda män. Vad är väl lagerns "ofruchtsamma Bladh" mot rosens skönhet? Apollo pryder sig med den första rosenkransen och lovar att bruden skall bli drottning och mor på "Pindi Klint" och dyrkas på "Cyprens Öö" som en syster till Venus. Hennes skönhet övergår Venus' egen, avslutar han, och ber Venus att finna sig i att bruden får del av hennes ära. Men Venus, kommenterar diktjaget, vet mycket väl hur "Gilliar-Swaghet" yttrar sig och att den förälskade alltid ser den älskade som fullkomlig. Hon skrattar därför bara åt brudgummen och binder samman "Sänge Guden" med hans "Törne". I den korta lyckönskan, även den med alexandrinerna som grund men med några insprängda tretaktiga rader, vänder sig diktjaget direkt till brudgum och brud och önskar dem "Nöije/ Wälstånd/ Lycka". Precis som solen som varje vår återkommer med ny grönska och som "det tårre Törnes Stamm" varje sommar ger nya

rosor, må ni varje nytt år prydas med ny glans och nya blommor. Skriftens höga stilnivå markeras bland annat av att brudgummen identifieras med Apollo och att bruden framställs som en syster till Venus och en blivande gudinna.

På en klart lägre nivå, såväl när det gäller stilen som diktarnas förmåga, ligger de båda borgarskrifter som härnäst skall studeras. I den första av dessa, *Vulcani Fäst*, 1695, är brudgummen guldsmed.⁶⁰ Den är gjord av Jacob Groth och består av två delar, en namnlös alexandrindikt och en "Lyckönskning" på fyrspektive tretaktiga trokéer i åttaradiga strofer. Alexandrindikten börjar med att tala om en fest, som i "Hedna tider" firades i Rom till guden Vulcanus' ära, som tack för att han, som skalderna har berättat, hade gjort Jupiter och övriga gudar så många och stora tjänster med sin konstskicklighet. Festen firades i augusti, heter det med en syftning på 'tiden för bröllopet', och gudarna hade bestämt att den skulle firas "Så länge Sohl och Mån/ den runda jorden si"⁶¹. Den som vill veta mer om denna sed hänvisas till "*Columella*, Dän mycket lärde Man", i "hans Elffte bok". Varför talar jag då om detta? frågar diktjaget sedan: jo, därför att vi idag firar en brudgum som "i/ *Wulcani* konst är lärd". Brudgummen kan skilja "dät Guhla Gullet" från "odugse slagg" och förmår lika säkert skilja mellan dygd och odygd. Han har sett till dygd och inte till "Gull och Silfwer", sägs det sedan med en kort referens till 'ostadiga ungarlar'-repertoaren med argumentet att "när Gullet döör" har man bara "trället" kvar. Brudgummens och brudens dygd prisas, liksom brudparets lycka när båda nu har fått sin "Dygdelön". En traditionell lyckönskan följer.

Nästa skrift, *Samtahl/ afhördt/ Och optäcknadt*, gjordes till ett bröllop 1695, där brudgummen tycks ha varit sjöman.⁶² Den består av två dikter, den första av "en Synnerlig Bekandt"⁶³, den andra av initialförfattaren "N.C." Det är bara första dikten som här är aktuell, skriven på alexandriner i fyrradiga strofer som ett samtal mellan Neptunus och Venus, där varje replik upptar en strof, i anknytning till temat 'två gudomligheter träter om brudgummen'. Neptunus talar först om sin vrede mot Venus och den vanära han känner när hans underlydande, "däm iag mächtigt styrt bland Hafzens böllior blå", nu mot hans vilja "så hastigt älska lära". Venus svarar att den som föredrar Neptunus' styre framför hennes måste ha "en Stenhård Kropp", "ett Wildiurs Sinne" och älska "trähldoms Ok". Neptunus blir ännu argare över att höra sitt "Regement" nedvärderas och påminner om att Venus' barn får sin föda av hans arbete. Venus svarar, att allt "Silfwer Guld och Godz" som Neptunus fraktar inte skulle ha någon nytta med sig om inte hon såg till att folket på jorden förmerades. Detta kan Neptunus gå med på, men inte att "hon Siöman vng för bittigt älskog lär" och därmed gör tjänsten hos Neptunus ännu svårare för honom. Venus genmäler att alla

⁶⁰ Detta är den ena av två skrifter i materialet till borgarparet Lamoræus-Diurman.

⁶¹ "si", ser.

⁶² Till brudparet Häggman-Tornea.

⁶³ Troligen en författare med initialerna "S.B."

ungersvenner har hett blod och söker kärlek — vad som har hänt är alltså inte hennes fel. Om det förhåller sig så, svarar Neptunus, plötsligt blickad, får jag väl önska dem lycka, om bara du, Venus, ser till att ”desse Vnge två” innan året gått förbi skaffar mig ännu ”en Siöman”.

VII. 2. 8 'Brudparets namn'

Snabba allusioner på brudparets namn finns i en stor mängd bröllopsskrifter på 1690-talet, vilket redan den föregående genomgången av andra teman har visat. Därtill finns ett drygt femtiotal skrifter som mer eller mindre uteslutande är inventerade med hjälp av *locus* 'namnet'. Oftast lyckas diktarna ganska väl med att passa samman de historier de uppfinner med bröllopet i fråga, men i vissa fall blir det antingen ansträngt eller långsökt, som när en brud som heter Tayard identifieras med en ”Talltrast”⁶⁴ eller när en brudgum med namnet Humerus framställs som en hummer som vill krypa upp på land för att gifta sig⁶⁵. Nedan följer tre exempel på skrifter där namnallusioner spelar den tematiska huvudrollen.

Till bröllopet mellan det högadliga brudparet Carl Bonde och Maria Gustava Gyllenstierna 1693 finns hela fem skrifter i materialet, av vilka fyra primärt byggs upp med hjälp av namnen: en skrift handlar om en aftonstjärna som svunnit och en morgonstjärna som kommer i dess ställe — Bonde gifte tydligen om sig — en annan om hur diktjaget drömmer om att en bonde konstigt nog får gifta sig med en ”Fröken” och en tredje om hur en bonde lärt sig att göra guld (Gyllenstierna). *Locus* 'namnet' har alltså givit anledning till fördjupningar antingen om himlafenomen eller om en som heter men inte är en bonde. Vi skall se närmare på den fjärde av dessa skrifter, av P. Hoffrén och skriven på alexandriner, i inledningen i åttaradiga och i fortsättningen i fyrradiga strofer. På skriftens titelblad anmärks att både ”Den Förundrade *Aristoteles*” och ”Den för detta blinde nu seende och Nys blefne Stiernkijkaren *Cupido*” är med på bröllopet. Inledningsvis framträder ett diktjag, som säger att han tänkt hinna fram innan kvällen, på tidstypiskt högstilsmanér uttryckt som ”för än *Neptuni* Möte Med *Phoebus* öfwerstod/ i *Thetis* salta sköte Den längste Winter-Natt”. Men vägen var för lång och stegen för långsamma för att han skulle få se solen lämna Skytten för att uppsöka andra himmelstecken. Något mer hade han inte trott var sevärt i Norden, men upptäcker till sin förvåning ”Widunder fler än hundra”. Fast hösten har skakat löven av träden och Flora bleknat bort står ännu Daphne grön, Parnassus är beväxt, Aganippe porlar vid musernas sånger och Minerva fryser inte trots kylan. Allt detta sägs vara ”Kong *CAROLS*” förtjänst, som givit fred såväl ”i dhe Stores Huus” som ”i dhe minstas Koijor”. Diktjaget utbringar ett

⁶⁴ I en av de båda skrifterna till Salan-Tayard 1699.

⁶⁵ I en av de fyra skrifterna till Humerus-Steuch 1699.

leve för kungen och konstaterar att denne "På några Åhr/ mer Rijket rättat opp/ Än andra på mång Hundra".⁶⁶ Men nu måste jag sluta mitt tal, säger diktjaget därefter, för nu står Aristoteles redo att "obudin" påbörja "sin Undran". När jag senast somnade, säger Aristoteles, fanns det inte alls så många bloss på himlen som det finns nu. Jupiter fick gå utan svit i mörkret med sin fackla, men har nu

Astrolog
(Alc. C 7)

fått drängar som lyser vägen och färdas dessutom i kaross. Vintergatans stjärnor har blivit fler, och även Saturnus har fått pager som lyser väg för honom. Aristoteles undrar hur detta kan förklaras. Genom "Lärdom/ Book och Pänna" vet man tydligen numera så mycket mer än på hans egen tid, eller kan åtminstone finna det "med Glaas och Brillor på". Det var kanske inte så underligt, reflekterar han sedan, att man inte kunde upptäcka alla "Silfwer-Bloß" när man saknade "Tub" (kikare). Underligt är det dock att "Bonden utan Tub" har kunnat finna "Fröken Gyllenstierna". Om Tycho Brahe eller Galilei pekat ut stjärnan vore det rimligt att även "Bonden" kunde få syn på den. Men hur en "Manneken/ som ingen Tub kan richta", fru Fröjas lille pilt som dessutom är blind, har kunnat sikta på och skjuta "en Gyllenstierna", det är i sanning undransvärt. Vilka följder skall väl detta få? frågar Aristoteles:

Har *Astrild* utaan *Tub* en Gyllenstierna funnit/
Och blinder Bonden wijst/ på hwilken Ort den brunnit;
Så lär *Astronomi* sig giöra nu det Hopp/
Att han lär mycket nytt med Tijden finna opp/

Sed'n han har mist sin Starr och fått behålla Wingar/
Med hwilka han behändt till Stierne-Hwalfwet swingar/
Och Skådar när in till/ det wij knapt kunna see/
Då lærer mången lärd ett större Nöije skee.

⁶⁶ Bröllopet stod i Stockholm och det är med tanke på kontrahenternas rang rimligt att tro att de kungliga var närvarande.

Aristoteles skulle ha haft ännu mer att undra på, kommenterar diktjaget, om han hade fått höra "den Swenske Mars" dundra med sitt "Artillerie; som Man upfunnit har/ Sed'n Alexander sidst dhe Persers Crona bar". Men han vill inte störa bröllopsglädjen längre, utan ber Aristoteles att "Underdånigst tacka" för att man stått ut med honom. Som avslutning vill han själv, fast han inte kan slå på "Lappe-Trumban"⁶⁷, komma med en spådom: Bonden kommer inte längre att följa Karlavagnen utan Gyllenstiernan när han skall lägga sig eller stiga upp. Så följer lyckönskan, med traditionellt innehåll men även den formulerad med hjälp av namnen: Stjärnan må sprida sitt ljus i Bondes hus, jaga bort sorgen och lysa länge. Önskan om barn turneras elegant med en ekivok snärt; diktaren önskar

Att af deß Gyllen-Lius/ må flera Lius upgå/
Så länge Bönder ha att plöja så och må.

Namnallusionerna framstår, som nämnts, ibland som långsökta, så även i *Venuspiltens Allrådande Makt* till en teologie doktor Edsberg och hans brud Lundia, som gifte sig i Uppsala 1694. Venuspilten (eller oftare "Wenapilten") är ett av Olof Rudbeck introducerat namn på kärleksguden.⁶⁸ Det nya namnet användes marginellt i förhållande till det gamla, vilket också framgår av författarpseudonymen, "Astrils frigifne på Helgön". Skriftens titel tycks utlova en variation på temat 'Astrilds makt', men här handlar det inte om hur kärlek besegrar gudar och människor utan om ett berg (Edsberg), som av kärleken förvandlas på ett märkligt sätt.⁶⁹ Huvuddikten, på alexandriner uppdelade i fyrradiga strofer, inleds med påståendet att "Skogar/ Berg och Lund" enligt gammal sägen har kunnat flytta sig från sina platser, utöva kärlek och få barn, och detta bekräftas sedan genom antika exempel (Ossa, Pelion, Olympos, Othrys, Pinden), med noter till bergens namn i marginalen. Att detta är sant kan man vara förvissad om, eftersom detsamma också hänt ganska nyligen "wid deße Sala strömmar", då "Adlerberget" flyttade till "en Ålder-Man".⁷⁰ Se, utropas det sedan, nu har också ett berg, som har stått "rätt NÄR i RJKES länder" (i Närke, tydligen) flyttat sig till vårt Parnassus. I "MAJAS LENA famn" har "Astar-Guden" förvandlat "berge-kullen" till "ett förståndigt hufwu", med ögon som liknar

⁶⁷ En typisk 'repertoarsak' vid denna tid var att samer ansågs vara särskilt spådomkloka: detta möter t.ex. hos Lucidor i en bröllopsskrift från 1672.

⁶⁸ Namnet fanns i den ovannämnda skriften till Häggman-Tornea 1695 och dyker upp i ytterligare fyra skrifter — i två av dessa är brud eller brudgum Rudbecks egna barn.

⁶⁹ Förvandlingsakten går tydligen tillbaka på Ovidius' *Metamorfoser*, berättelsen om Deukalion och Pyrrha i bok I, som var de enda människor som var kvar efter floden och som på oraklets bud sådde stenar, ur vilka de nya människorna växte fram.

⁷⁰ Här åsyftas ett bröllop i Uppsala en knapp månad tidigare med brudparet Olderman-Adlerberg, till vilket det finns hela fem skrifter i materialet.

stjärnor eller fönstren i en präktig sal. Kullarna grenar nu ut sig i armar, händer och fingrar, och känsla väcks i bergets stenbröst genom kärlekens eld. Bergets fot delar upp sig i två fötter, gräset på berget blir till hår och stenarna blir ben. Däremot förändras inte springkällorna som hållit berget grönt och frodigt och inte heller den lagerkrans med vilken "tinningskogen" nyss bekröntes, fast Hy-men nu vill fläta in myrtenkvistar i den. Edsberg själv undrar, sägs det sedan, varför han blivit så förändrad och vet inte vad han skall ta sig till. Han beger sig dock till andra orter, kända för "gode öfnings wärk" och "dygder", för att få "rätt kundskap om den Guden utan like" (nu handlar det alltså om den kristne guden). Återkommen erinrar han en lund, där han tidigare tillbragt ljuva dagar med "Mö-gudinnan sin", som han inte sett på länge. Trots årstiden grönskar lunden fortfarande, ingen köld har kunnat rå på den. Där möter han sin brud som han omfamnar och kysser. Ur lunden hörs en ljuvlig röst som lyckönskar: "Ilef O Edsberg säll! Ett BERG en borg för LUNDEN/ Så skall Ehr DYGD-LUND och blifwa till sin död Ehr NÖJELUND och Ro/ i lust och uti nöd". Detta, avslutas dikten, "spår den mera ej med Astrils band är bunden", en anspelning på författarpseudonymen. Skriften avslutas med en gåta "till Jungfrurna", som utvecklar bergstemat i ekivok riktning. Vad är det för ett "berge-par", som hänger över "Lunden" ungefär som tornet i Pisa, fattigt på metall men rikt på källor, där "Honingz-safften whit" tränger ända upp till toppen? Här finns varken sand, grus, sten eller jord, här är inte brant men inte heller "flatt". Toppen är röd och grå, det övriga vitt och glatt. Det hela växer "när det rörs", medan djupet jäser och väller. Efter några ytterligare påpekanden om vad som inte finns där — örter, gräs, stubbar, guld, silver, ädelstenar — men att berget ändå föder alla, avslutas gåtan med påståendet att det handlar om "Musers ro" och "unge-Swänners nöje", samt att även gamla män ler när de tänker tillbaka på hur de lekte där. Vart man än har hunnit irra med sina tankar står det nu klart, att det är Parnassen, som en bild för universitetet, som har beskrivits i gåtan.

Bröllopskriften till prästparet Lampa-Noræus 1697 är skriven på alexandrinier med en traditionellt utformad separat lyckönskan i samma meter. Här är det brudgummens akademiska karriär och möte med bruden som metaforiskt lyfts fram med hjälp av hans namn. Skriftens författare "L.H." inleder med en ursäkt till poeterna för att han tänker "bönäsa" (bönhasa) i deras skrå.⁷¹ Han känner sina svagheter och ställer sig därför närmast dörren. Men uppsåtet är uppriktigt, och den dygdige lär inte klandra att han på enfaldigt sätt berättar för "det förnåme Lag" om en dröm han haft (alltså 'jaget somnar och ser en syn'). Han har drömt att han försökte klättra upp på Parnassen, men ständigt föll ned, ända tills han "hel trött" somnade invid bergets fot. Men så snart solen gått ner såg han en lysande klippa uppe på musernas berg. Han träder närmare och ser att det är en "Lampa", men av så ovanlig art att den inte behöver någon olja utan

⁷¹ Bönhasar kallades hantverkare som bedrev ett yrke utan att vara medlemmar i respektive skrå, vilket vid denna tid var åtalbart.

bara vatten som muserna "all' Stund" begjuter den med ur Helicons källa. Ju mer vatten, desto klarare lyser lampan. Den får till sist en sådan glans, att Apollo hedrar den med en lagerkrans besatt med ädla stenar. Diktaren ser så hur lampan flyttas till "Zions helga Bärg" där den först döljer sitt sken, sedan åter får kraft att lysa klart "uti vår Konungz Kyrkia". Diktjaget har vidare drömt om ett

Lampa som av
en biskop place-
ras på ett berg
(La Per. Th. 86)

"skinand Dygde-Lius" på en vacker ö i havet, så skönt med färger och strimmor att hans poetiska förmåga inte räcker till för att beskriva det. Ljuset är av "en magnetisk Art", så att lampan förmår dra det till sig, trots att ljuset inte själv märker kraften utan bara förundras över dess verkan. Han ser hur lampan och ljuset förenas i kärlek, så "At Lågar blefwo en fast Wekar syntes två". Han ser också hur

De ökte ock af sig mång andra Lampor små
Som syntes lijksom Barn hos sin Föräldrar stå.

Till sist ser han hur en "Guda-Krafft" förvandlar dem till oförgängliga "klara Himbla-Lius". "Jag tystnar", säger jaget sedan, må den tala som kan tyda drömmen!

VII. 2. 9 Antika berättelser

Från 1690-talet finns ett drygt dussin skrifter som använder historier ur den antika sago- eller mytvärlden som tema och jämförelseinstans — som berättelserna om Æneas och Dido, sköna Helena, Narcissus och Echo, Perdicas och Phyla, Paris' val, Phidias' konstskicklighet, Pygmalions kärlek, Odysseus och Penelope, Orfeus och Eurydike — även om andra teman också aktualiseras under framställningens gång. Berättelser av denna typ kunde hastigt aktualiseras i skrifterna från 1670-talet, men presenteras på 1690-talet mera utförligt, som om bröllopsdiktarna fann det värdigare att utgå från stoff som redan var känt och litterärt gestaltat i stället för från egna inventioner. Första skriften som skall presenteras handlar om en åldrad sköna Helena. Vi skall därefter se närmare på två in-

bördes relaterade skrifter, som knyter an till en berättelse som — med tanke på vad som senare händer — vi tycker borde vara högst olämplig för bröllopsdiktning, nämligen den om Jasons resa till Colchis och hans hemförande av Medea.⁷²

Skriften med sköna Helena som utgångspunkt gäller ett brudpar Kijhl-Brunnell 1691. Författare är Torsten Rudeen, som skulle bli *poëseos professor* i Åbo 1692 och som samma år gifte sig med en syster till bruden. Den innehåller en enda dikt på alexandriner i fyrradiga strofer, som börjar med en snabb rekapitulation av de olyckor Helenas skönhet medförde: att Troja blev en stenhög, att styrkan själv, Achilles, fick kyssa jorden och Hector bita i gräset. Snabbt förs man sedan till berättelsens nu, då Helena, som ”sin Födzo-daar siu gånger tijo sedt” råkar se sig själv i sin spegel. ”Men hwad? Hon kom/ hon såg/ och dåante alt med ett”, kommenterar diktjaget med en travesti på de berömda Cæsarorden. Tärnorna fjäsar omkring henne för att väcka henne ur svimningen, men när Helena slutligen återfår sansen skäller hon ut dem. Hon vill hellre dö än leva när spegeln har visat att hon inte längre är sköna Helena. I fyra strofer beskriver hon sedan själv sin svunna skönhet och iråkade ålderdom; här de två sista:

Förtreetna Spägel/ du har lärdt mig mehr än klart
Hur åldren uthan nåd min raaka Rygg nedluutat/
Har drucket purpret af min Läppar/ ok dät spuutadt
I ögat åter inn/ har gjordt mitt Hufwud bart/

Har suugit uhr min Kropp all orka/ mærg ok Safft/
Att huden sijd ok tohm/ om Kinn ok Haka slijker/
At Halsen wordet hääs/ at Döen uhr ögat kijker/
Ok alt mitt sköna flydt som iag dät aldrig hafft.

Om inte Menelaos hade vant sig vid mig ända från ungdomstiden, vem skulle då bry sig om mig nu? frågar hon, och uppmanar tärnorna att lära av hennes exempel. De bör med andra ord se till att gifta sig när ännu ”rätt för Godzet biudz” — lärkan skyr ”en torr ok afbränd Tall” och till och med ”Spinlen” flyr ett hus som är förfallet. Önskar ni glada vinterdagar, ”Så skynden Ehr i Wåhr den Glädien i Ehrt Skööt”. Så talade Helena i sin marmorsal, kommenterar diktjaget, Echo spred ut det kring världen och nu har det äntligen nått mina öron så att jag kan säga er det. I den korta *in speciedelen*, de båda näst sista stroferna, övergår det drastiska beskrivandet i lutheransk predikan om äktenskapet som det enda saliggörande: Finns här någon fåvitsk jungfru på bröllopet bör hon akta sig, för

⁷² Det är troligt att berättelsen inte alls var olämplig för bröllopsbruk under det svenska 1690-talet. Apollonius' från Rhodos epos *Argonautica* slutade med att Jason kom hem med Medea till Iolkos: här finns alltså inte den 'fortsättning' med svek, omgifte och barnamord som numera är mest känd och som går tillbaka på Euripides' *Medea*; se Linnér, S., *Från Alexander till Augustus. En glanstid i antikens kultur*, Stockholm 2007 s. 234 och s. 247.

det som hänt kan hända igen. Dagens brudpar har dock aktat sig för att "behaga sig i Flättia" och tar sina "Ungdoms-blomster" i bättre bruk. Deras kärlek skall därför vara ny, även när de blir gamla. Över detta gläder sig himlen, bedyrar diktaren, och avslutar med en traditionell lyckönskan.

Den första av de inbördes relaterade båda skrifterna är Jasonis *uthtog til Colchos Och Der på wundne önskelige sluu*t. Med fetstilsmarkering av författarens initialer sägs skriften vara översänd "Ifrån Odens Lund". Den gäller prästparet Huss-Drake 1698 och består av en enda dikt på alexandriner. Den börjar med att berätta att "EN af *Æsonis* ätt/ som *Jason* månde heta" ville resa till Colchis och söka "fint Gull". Han rustar skeppet Argo och ger sig av, och så snart

Argonauternas
utresa
(Sperl. 3)

han stiger i land får han se "ett BERG som war på HÅFWER rikt"⁷³ och förstår att det fina guld han sökt finns där. Men han lämnar "dätta HÅFWERS-BERG" för Aten, som då styrde överallt, och begär "gunstigt låf" att få ta med sig guld. Svaret han får är att "En DRAKE" ruvar på guldets "och andra Håfwor fler", men att han gärna får försöka besegra den:

Stor skräckia *Jason* fick/ när han hörd' DRAKE nämnas
Han mente bästa råd: att Gullet hållre lemnas/
Än gifwa sig i strid/ mäd Drakar utj bärg
Äi wärre wara kan; ty lemnar iag dän' märg.

Men just som han tänker ge upp sin plan får han se "en *Nympha*" som tycks vara drakens ägarinna och skyndar sig till henne:

Tiltalte henne så: Min wackra *Nympha* kiära
Jag är en fremmand Man/ tig wil iag wyrda ähra/
Om tu mig skaffa kan dät Gullet fint ock skiönt/

⁷³ Bröllopet stod i Berg, och Håfwersberg tycks ha varit brudens hemort.

Som dänna Draken din han giömmet ock iag rönt.
 Jag ser du har dän macht/ at DRAKENS grymhet dämpa
 Män iag mäd alt mitt håf/ tor äi mot honom kiämpa.

Han lovar henne både ”Fullmogna Äplen tre” och ”andra Örter fleer” om hon hjälper honom:

Medea Nymphan täck/ hoon utaf wänligt sinne
 Uttbrast i sådan ord/ som hoon nu had' i minne.
 Jag hörer titt begiär/ som är af fremmand ätt
 Dät efterkommas kund'/ om iag tig kände rätt.

Han presenterar sig då som en kungason från Thessalien, som har kommit dit bara därför att han vill ha drakens guld. Medea invänder att hon inte förstår varför, eftersom man kan gjuta mera guld i Thessalien än i Colchis. Jason svarar att hon han rätt, men att det är skillnad på guld och guld och att han söker ”Dät fina”:

Ey är nåe't bättre gull/ än dätt som DRAKEN giömmet
 I BERG/ i HAMMAR/ STEEN dät ock *Neptunus* dömer
 Widh *Pactol* kastas upp af floden in på strand;
 Dät är dät bästa gull/ som nånsin hittas kan.

”Tin Ährbarhet och dygd” bevekar mig, svarar Medea: ”The äplen tahr iag tre/ tag du mitt gull igän Som DRAKAR UTI BERG förwarat har sin wän.” Så prisas brudgummen säll som har vunnit guldets och bruden säll som har förvarat det år honom och nu fått hans dygd, gudfruktighet och lärdom i stället. Skriften avslutas så med en traditionell lyckönskan.

Den andra bröllopskriften är ett år yngre, riktad till de ofrälse ståndspersonerna Verner-Drake — han läkare, bruden troligen en syster till förra bruden — 1699. Den består av fem dikter. De fyra första — en alexandrindikt, en lyckönskan på trokeisk två- och fyrtaktig meter, en omfattande gåta på hexameter och en sonett — är författade av signaturen ”I.L.”, tydligen densamme som gjort den nyss presenterade skriften. Den avslutande dikten, ”Till Fruentimbret”, som berättar om en ungarl och en jungfru som roar sig med att gissa varandras gåtor, är skriven av en A. Drake, tydligen bror eller annan släkting till bruden. Här skall jag begränsa min kommentar till skriftens första dikt. Den börjar med att konstatera att man ”Ifiohl wid denna tid” från Norden fick höra att kungasonen Jason hade rest till Colchis och vunnit guld. Nu ger posten bud om att det snart blir känt ”i JAMNALAND⁷⁴ och byar” att Pæon har använt mycket tid i norr med att läka sårade och ge dem hälsan: här blir alltså även ’brudgummens yrke’

⁷⁴ D.v.s. Jämtland.

en tematisk utgångspunkt. Han har också stadigt uppvaktat "Den store *Æsculap*" och andra som är skickliga i läkekonsten. När Jupiter (här finns en not som hänvisar till Homeros' *Iliaden*) fick veta detta sände han bud om att Pæon skulle bege sig till "Troja stora stad" där Minerva sårat och skadat så många män. Pæon konstaterar att han kan läka andra men inte sig själv, och att det verkar som om Venus på honom vill hämnas för att Minerva gjort henne förfång. Snabb som "hare/ hiort/ och häger" skyndar Pæon, grubblande över hur han skall bota sig själv och slippa Jupiters uppdrag, till "Colchos ägor". Där möter han gudinnan Diana, som frågar varför han sörjer. Han svarar:

Ach! Ach! *Diana* god/ jag kan äi mycket sörja/
 Fast jag är litet brydd'/ wet äi hwad jag skal börja/
 Ty Stora Guden nu/ har mig dät hårdt befallt/
 At jag med pick och pack/ till *Troja* resa skalt.
 Där hela mången man/ som nu är illa stadder/
 Och af *Menervæ* spiut/ helt sargat sårat skadder;
 Men tör äi resa dit/ ty *Venus* Stor Gudin/
 Är också stungen med igenom handen sin.

Han vill hellre hjälpa Venus och hoppas att hon i gengäld skall ge läkedom mot såret i hans hjärta. Diana visar honom en kulle och säger att "Thet finns ett HÅFWERS BÄRG" som bådär gott för dig, och straxt framför det finns "en HAMMAR-STEEN Där *Jason* för en tid fick gullet utan men." Under stenen växer en skön blomma som heter "DRAKEROT", vars läkande kraft prisas av alla som känner till den; dess "stora sköna blan" hjälper till och med mot "gifformars bett". Plocka den och förvara den sedan noga i ditt apotek! Pæon ger sig iväg till "HOFWERS BERG" och "STENHAMMAR" och lägger all sin flit på att försöka få upp läkeroten. Så snart han fått den, vänder han på foten och beger sig till Troja för att hjälpa dem som skadats i fält: här handlar det tydligen om ett uppdrag som brudgummen har fått av någon hög person på annan ort. Dikten slutar:

Wij som så fiärran boo/ när wi få sådant höra/
 Af nordska posten snäll/ kan man äi annat göra/
 Än skatta den full säll/ som finner sådan skatt/
 Dän *Verner* alldrig fått/ sän *Adam* födder wart.

VII. 2. 10 Rudbeckianskt

Under 1600-talet sker — med statlig sanktion och ibland även på statligt initiativ — en rad satsningar på att försöka framhäva det nationella, såväl i relation till latinets dominans inom svensk dikt Konst som till den svenska beundran för

det utländska. När det gällde det metriska föll de nya initiativen, som vi sett i det föregående, i god jord bland bröllopsdiktarna. Det gjordes också ett antal försök att påverka den innehållsliga repertoaren genom att komplettera den med svenska inslag. Den största satsningen på detta område kom 1671, med Johannes Schefferus' *Memorabilium Sveticæ Gentis Exemplorum Liber singularis*.⁷⁵ Boken var visserligen skriven på latin, men syftade till att visa, att Sveriges egen historia tillhandahöll minst lika goda *exempla* som den grekiska, romerska, franska eller italienska historien. Även om Olof Rudbeck i *Atland eller Manhem*, vars första del utkom 1679, inte hade som något huvudsyfte att påverka just den litterära repertoaren, kom boken att, åtminstone för en tid, bestämma såväl den svenska historieskrivningen som svenskarnas kulturella självförståelse. Rudbeck ville här visa och bevisa, att hela den klassiska fornhistorien egentligen och i grunden var svensk historia, liksom att alla de berättelser och namn, som hade traderats genom historien, syftade på svenska förhållanden och var missuppfattningar av ursprungligen svenska namn.⁷⁶ Men försöken att nationalisera den innehållsliga repertoaren fick liten framgång. De nya svenska exempelgestalterna lyser nästan helt med sin frånvaro i svenskspråkig 1600-talsdiktning, där i stället den 'internationella' repertoaren tas i lika ymnigt bruk som tidigare inom den latinska diktningen. Ett och annat nytt namn på en gammal välkänd företeelse kunde visserligen accepteras, som Stiernhielmsnamnet Astrild för kärleksguden. På 1690-talet dyker också hans rudbeckianska namn, Wenapilten, upp i sex bröllopsskrifter, men oftast omväxlande med de traditionella namnen Astrild, Amor och Cupido.⁷⁷

I detta avsnitt studeras två bröllopsskrifter som skiljer sig från de övriga fyra som nämner Wenapilten i det att en del av den innehållsliga repertoaren — särskilt i första skriften — faktiskt är av rudbeckianskt märke. Den nya orienteringen beror på att skrifterna tillkommit i nära anslutning till den nya repertoarens källa. De gäller nämligen två bröllop där brudgummen respektive bruden

⁷⁵ Denna bok finns numera i svensk översättning som *En bok om det svenska folkets minnesvärda exempel*, inl. K. Johannesson, övers. B. Bergh, Stockholm 2005.

⁷⁶ Om Messenius *Disa*, Petrus Rudbeckius "Starcke", *Memorabilium* och *Atland* ur denna aspekt se Hansson, *Svenskans nytta* s. 69-81.

⁷⁷ Jag har på annat ställe, i *Från Hercules till Swea* kap. 4, argumenterat för att repertoardiktningens huvudmetod för att ställa fram *exempla* var att använda sig av vad jag ovan kallat 'poetisk stenografi', det vill säga korta omnämnanden som byggde på att läsarna eller åhörarna själva var förtrogna med gestalterna i fråga och historierna om dem och därför själva kunde fylla i det som inte sades ut, liksom att det just var denna poetiska metod som inom litteraturen stängde vägen för de nationella exempelgestalterna. Om dessa var helt nya och det inte bara, som i fallet med Astrild och Wenapilten, handlade om ett nytt namn på ett tidigare välkänt fenomen, skulle det bli omöjligt för läsarna att, på det sätt som den poetiska stenografien förutsatte, ur egen fatabur suppleras med det ej utsagda. Därför fortsatte, menade jag, svenska diktare använda den 'internationella' repertoaren. Det handlade förmodligen inte om skepticism mot det nationella projektet i sig, utan om att det som kallades 'dikt' vid denna tid skrevs på ett sådant sätt att helt nya, därmed obekanta typer av repertoarer inte var brukbara.

var en son och en dotter till Rudbeck, och där fadern alltså rimligen själv satt med vid bröllopsbordet.

Den första och mest rudbeckianska av de båda skrifterna är ett av de båda fiktiva tidningsnumren,⁷⁸ skrivet till bröllopet mellan herden Celadon och herdinnan Melena (Gustaf Olofsson Rudbeck och Magdalena Björck) 1695. Skriften är anonym, men av innehållet framgår att upphovsmannen är en bror till bruden. Först kommer en rad tidningsnotiser på prosa, därefter en "Anledning at förstå thenna ankomna Postridaren" på alexandriner — som inte som man kan tro förklarar notiserna utan är en predikan av brodern till systemen om hur Gud helar vad han sårat — deras far och mor har nyligen dött — liksom om Guds godhet och äktenskapets nytta och glädje. Sist finns en visformad dikt på sju strofer i fyrtaktiga trokéer, som prisar brudparets lycka och mynnar ut i lyckönskan. Nedan skall det bara handla om skriftens första del, notiserna. Första notisen är dagtecknad "Athen *ad Calend. Græcas*", en dag som inte fanns eftersom det i den grekiska kalendern inte fanns några *Calendas*, det romerska namnet på första dagen i månaden.⁷⁹ Från Aten berättas att "then kiäcke Wenapiltén" på sin mors befallning har gjort stora gärningar på Parnassen — en anspelning på 'Astrilds makt'-repertoaren — och att han därför nu inte bara har fått himlen utan även land och hav som verksamhetsområde. Hans första uppgift skall vara att "föra thebe twänne til en kiärlig wänskap med hwar andra". Nästa notis kommer "Af *Oceano* på åfwanskrefne dato", där det berättas, att "Skogzrånen" och "Siörånen" redan hunnit bli oense, och att de förstnämnda har fått "Windswaltz Son"⁸⁰ att fångsla de sistnämnda med "sådana bojor/ som skina såsom Chrystall" — här tas ett nordiskt gudanamn in i stället för ett antikt, med en samtidig anspelning på 'årstiden för bröllopet' (december). Sjøråna har bitt "Baldur" — det rudbeckiska namnet på solguden⁸¹ — att släppa dem lösa ur deras fängelse. Följande notis kommer från "Fr. Wenas Slott dagen effter". Kärleksgudinnan — vars latinska namn enligt Rudbeck var en förvrängning av det svenska adjektivet 'vän' och alltså betyder 'den väna'⁸² — har kallat skogs- och sjöråna till sig och bilägger deras tvist genom att visa dem vilken skada som fortsatt ovänskap skulle orsaka och vilken glädje som skall följa av deras försoning. Här introduceras också ett namnalluderande tema⁸³: "Tå skulle icke allenast Rudan i Bäckén wäl trifwas/ och Biörcken i Lunderne grönskas/ vthan

⁷⁸ Det andra har tidigare kommenterats i samband med avsnittet om imitationer av/plagiat på Lucidors diktning.

⁷⁹ I Lewis & Short, *A Latin Dictionary*, Oxford (1879) 1975, s. 822, översätts *ad Calendas Græcas* med "the next day after never", vilket går tillbaka på ett yttrande som av Suetonius tillskrivits kejsar Augustus.

⁸⁰ D.v.s. Oden eller vintern.

⁸¹ Namnet utreds i kap. XXXIV i Rudbeck, O., *Atlantica* I, utg. av A. Nelson, Uppsala och Stockholm 1937 (Lychnos-Bibliotek 2:1).

⁸² Rudbeck, a.a. kap. II s. 24 ff.

⁸³ Namnen är skrivna i fetstil, så att allusionerna tydligt skall framgå.

Rudan wid Biörcken och Biörcken wid Bäckén skulle ett rosamt nöije af hwar-andra hafwa/ och wäl kunna wäxa tillsamman.” Eftersom dessa två nu förenats i kärlek utropar fru Wena en glädjedag, dit hon kallar alla de gudar, såväl större som smärre, som antingen redan åtnjutit ”Fr. Wenas och thes Arfprintz Herr Astrils gunst” eller vill åtnjuta den i framtiden, att komma för att glädjas med och lyckönska paret. Så följer en notis ”Af thet Södra Starbraket⁸⁴ wid samma tid” som berättar att Baldur just hunnit vända sin vagn — ännu en anspelning på ’årstiden’ — när han fick veta att tvisten var bilagd och en glädjefest påbjuden: men tyvärr är vägen för lång för att han skall hinna vara med. Så kommer notisen ”Dito af Rosenlund” som berättar att inte heller ”Fru Fröja/ Fr. Ceres/ och någre andra” kan vara med, eftersom de befinner sig i Baldurs sällskap, men att de vill göra vad de kan ”igenom sine vthskickade”. Påföljande notis kommer ”Från Drunthem⁸⁵ sista *Passato*”. Någon här kan ge besked om att Hymen är resfärdig och att Juno, Lucina, Lubentia, Terpsichore, Orfeus, Pan med flera har tagit med sig sina instrument och är på väg. Här är alltså namnen inte längre nationella. Sista notisen är från ”Saltzburg then löpande *dito*” och handlar om att även Backus är på väg med sina dubröder ”Rus/ Dus/ och Sus”. Han hälsar att han möjligen kan bli försenad på vägen, antingen av ärenden eller genom sina släddrängar ”Hwiphiärna Talallaralleraj/ och Oförwägen”, som ofta brukar välta ut sin husbonde i någon snödriva (’årstiden’ igen), men att han säkert är framme senare på kvällen, då hela sällskapet utlovas ett gott nöje.

Den andra rudbeckianska skriften heter *En Af Fru Wena fälter Dom/ Om thes Arfprintz Wenapiltens almenna Frihet* och gäller bröllopet mellan herden Pelebon och herdinnan Delaven Puppabella (Peter Nobelius och Wendela Rudbeck) 1696, bara någon månad efter skriften till broderns bröllop. Även denna skrift består av en inledning på prosa, som följs av en alexandrindikt med domslutet av ”Fru Wena”. Därefter följer ”Lek-Systrarnas Farwäl” till den herdinna som nu lämnar deras krets, ett tema som finns i många bröllopskrifter i herdemiljö från 1670- och 1690-talen, med en inledning på alexandriner som följs av en trokeisk dikt i sex strofer i ariaform och några avslutande alexandrinrader. Sist finns en omväxlande fyr- och tretaktig dryckesvisa om fyra strofer. Skriften anges vara gjord av ”En Tienstskyldig Broder”. De med fetstil markerade initialerna tyder, tillsammans med diktens uppbyggnad och några interna referenser, på att vi har att göra med samme författare som i förra skriften: en bror till brudens svägerska Magdalena Björck.

⁸⁴ ”Starbraket” betyder ’solståndet’. ”Södra Starbraket” är alltså vintersolståndet; Hellquist, E., *Svensk etymologisk ordbok*, konsulterad via <http://runeberg.org/svetyim/0949.html>

⁸⁵ Drunthem är ett medeltida namn på Trondheim, som fortfarande kunde användas under 1600-talet. Det nämns bland annat i ett brev från Karl X Gustav till Cromwell från huvudkvarteret utanför Köpenhamn i augusti 1658. Brevet kan beses i *British History Online*, State Papers 1658 på <http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=55674>

I denna skrift är det rudbeckianska momentet svagare — i princip handlar det om samma repertoar som vi ovan har mött i skriften *Then Olytte ASTRILD*⁸⁶, fast i omdöpt form. Den inleds med konstaterandet att "Wenapilten" alltid får klagomål över att han antingen är "för Later", "för diefwer etc." och att han nu hos sin fru mor anklagats för att ha varit för närgången "hos Fru Dianas Damor". I själva verket har han försökt skaffa en herde gunst hos en av dessa damer, som herdinnorna själva har prisat genom att hänga upp en skylt ovanför hennes dörr med texten: "*Hæc est, qvas habuit boreas, præolata puellis*" ('Hon är den yppersta bland flickorna i Norden').⁸⁷ Anklagelsen är alltså ett "Skalckstycke", men Wenapilten blir ändå instämd till sin mor "Dagen effter *ad Cal. Græcas*" för att fria sig från den. På den utsatta dagen anklagas Wenapilten av "en arg Satyr fulmechtigad af Diana och alle thes Nympher". Denne drar fram "icke allenast munteliga/ utan och skrifteliga Witnesbörder af *Num. 0/ 00/ 000. etc.*⁸⁸ hwilka woro fuller swåra." Wenapilten visar, med hjälp "af åtskillige Skrifter", att han inte begått några fel, och efter det att han käbblat länge med "then munwiga Satyrn" tar "Wenafrun bägges Skiäl under sitt nogare skiärskodande och uttydande". Hon förebrår sedan satyren för att han drivit en galen sak, som skulle föra den skadan med sig att ingen mer, "som här till är skedt" förtroligt skulle få säga: "Jag kan som en WÅN DELA mitt Hierta med then heller then etc." (namnallusionen!). Eftersom den ena efter den andra, "jag tror hela Dusinet bort åt", nu går över på Wenapiltens sida, gör även satyren detsamma. När han berättar om utgången för Diana och nymferna blir gudinnan missnöjd, "men the andra höllo i tysthet med/ thet wara godt at Wenapilten skulle frit sitt spel få drifwa." Hans "Frumoder" har nämligen bestämt att ingen hädanefter får komma med några klagomål mot honom om de vill slippa straff för "Dombråt". Domen lyder så, står det sedan, och därpå följer alexandrindikten på juridisk kanslispenska, som precis som ett utslag från en samtida potentat börjar på följande vis: "WJ Wenafru til Haf och Land en stor Gudinna/ Widt öfwer andras macht en mechtig Härskarinna etc." Så rekapituleras den dom vars innehåll vi redan fått besked om och därefter följer slutklämman "Hwar effter rätte sig then thetta wederbör Wår ynnest niuta skal/ eho wår willia gör."

Leksystrarna säger därefter, på alexandrin, att de med en sång vill önska lycka åt sin "Syster", vilket de sedan gör i sex strofer, av vilka de båda sista försetts med mellanrubriken "ÖNSKAN". Först i sista strofen finns en liten med antikvastil utmärkt Rudbeckiusanspelning:

V.6. Emedler tid/ vår Puppabella/
Så låt den lycka som tig skier i Dag

⁸⁶ Till brudparet Brom-Korsberg 1691, behandlad ovan i avsnitt VII. 2. 4.

⁸⁷ En imitation av det som sägs om Thisbe i inledningsraderna till berättelsen om Pyramus och Thisbe i Ovidius' *Metamorfoser*: där är det bland Orientens flickor som Thisbe är den yppersta.

⁸⁸ Numreringen med enbart nollor betyder kanske att det inte fanns något att andraga.

Ei ändra något af vår wänna lag/
 Tu wet hur högt hos oß mon giälla
 Tin *Väna Ro* then aldrig någonsin
 Kan lemnas af oß i förgätit minn'
 Wi therför tig/ hwad godt wi kunne/
 Af hiertat giärna önske/ unne.

I det avslutande alexandrinraderna försäkrar leksystrarna, att även om avskedet ger sorg skall de glädjas med sin "syster".

Skriftens sista dikt är, som nämnts, ännu en visa. Eftersom lyckönskan redan är avklarad står den på gåtans sedvanliga plats, och detta är rimligen förklaringen till att författaren har utformat den som en glad dryckesvisa: bort med all sorg, fram med Orfeus och Bacchus, låt oss glädjas tills morgonen gryr. Visans sista strof — med anspelning på dagen för bröllopet — lyder:

Se hur Glasen gå omkring;
 Hör/ hur nytt och spelas;
 Alt/ at i vår Lek och ring
 Ingen Lust må felas;
 Therför frist/ at thet spridz ut/
 Hur' wi här ha farit/
 At wi här ha lekt ut Knut/
 Och hel rolig' warit.

VII. 2. 11 "Pussar" ut, resonemang in

Jag vill avsluta genomgången av repertoarer i 1690-talets bröllopsdiktning med en skrift som starkt skiljer sig från de övriga. Den avviker inte bara genom att ha en kvinnlig författare, Sophia Elisabeth Brenner⁸⁹, utan framför allt genom att den nalkas själva uppdraget att dikta till bröllop på ett nytt sätt — ett sätt som ger förebud om 1700-talets bröllopsdiktning. Skriften gäller det högdagliga brudparet Lillie-Wrede 1693.⁹⁰ Den har titeln *Det Qwinliga Könetz rättmätiga Förswar*, ett ämne som ju är centralt också i Brenners övriga diktning.⁹¹ Ämnet har

⁸⁹ Av Brenner finns två skrifter i materialet, förutom den här analyserade även en till det adliga brudparet Sparfwenfeldt-Hildebrand på italiensk prosa 1695.

⁹⁰ Samma bröllop besjöngs även av Torsten Rudeen i en skrift i materialet.

⁹¹ Ruth Nilsson påpekar, i *Kvinnosyn i Sverige. Från drottning Kristina till Anna Maria Lenngren*, Lund 1973, s. 141, att skriften är Brenners andra om kvinnosaken. Hon ger, a.a. s. 145, också ett kort innehållsreferat. Hon förtecknar också Brenners samtliga skrifter med feministiskt ämne s. 141 f. Skriften har också kommenterats av Valborg Lindgärde i "Ett sött gift. Kärlekens bild i Sophia Elisabet Brenners bröllopsdikter" i *Ljuva möten och ömma sam-*

bröllopsanpassats: det handlar här om manligt och kvinnligt beteende i kärlek. Vad diktjaget vill visa är "at det [är] falskt/ hwad många föregifwa/ Att Qwinnan älska bäst/ men mäst sig dölia lärdt", det vill säga att det är lögn att kvinnan lättare drabbas av kärleken än mannen, men ändå är bäst på att dölja den. Skriften består av en enda lång dikt på alexandrinerna i fyraradiga strofer. Den inleds med hela tre avsnitt *in genere* om olika, men sammanlänkade ämnen. Först i det tredje av dessa aktualiseras titeltemat, 'försvaret av kvinnorna'. Avsnittet *in specie* är kort — bara två strofer. Någon lyckönskan finns inte med i skriften.

De sex första stroforna etablerar sambandet mellan skriftens "jag" och den biografiska författaren som för pennan. Som vi sett i det föregående är diktjagen i de äldre och samtida bröllopskrifterna antingen rolljag (som exempelvis interagerar med gudar eller tolkar herdinnornas känslor då en av dem lämnar gruppen för att gifta sig) — eller relationellt grundade 'jag' (som när en bror förmanar och lyckönskar en syster som nu gifter sig). I det första fallet leds tankarna bort från jaget som biografisk person och i det andra handlar det mindre om biografi än om att i generella termer gestalta den ideala relationen mellan bror och syster. Detta avsnitt hos Brenner inleds med en invokation till den episka diktens musa, Calliope, och kännetecknas både av blygsamhet inför uppgiften att besjunga det höga brudparet och av medvetenhet om den egna diktarförmågan. Calliope har, hävdar diktjaget, en gång anförtrott sin luta i hennes händer och övertalat henne att träda fram inför offentligheten: "Jag twiflar til mitt Gagn/ at blij så wijda känder". Ända från sin ungdom har hon ägnat Calliope och hennes systrar "mången ädel Stund" och "efftersatt" mycket annat för att "föllia ditt Behag och få en wissan Grund". Den 'wissa' grunden är dock, konstaterar jaget sedan, bara "en Pappers-Grund", som måste trotsa "Afwund", "Lyckans Hot" och "Döden sielf" om den skall ge upphov till "Ett oförgängligt Namn och Minne". Men detta vill jag inte skriva om, fortsätter diktjaget sedan med en *praeteritio* (jag går förbi): gudinnan hade kanske skäl för sin förtröstan, och för egen del vill hon lita på musan om hon "denna gång min Penna lycklig gör". Vad detta innebär tas upp i avsnittets slut, där diktjaget önskar att hennes bröllopsång skall bli "wärdig", fylld av "Wättska" från "Castals Källa", med "Ord" och "Stafwelser" som följer konstens regler, välgrundad till innehållet och tvångsfri när det gäller rim. Hon vill skriva bättre än hon brukar kunna och vinna förmånen att "räknas bland den Hop som altijd såddes tunt", diktarna som det inte finns många av. Invokationen till den episka musan och talet om de höga ambitionerna är en anpassning till brudparets stånd enligt *decorum*. Men trots dessa markeringar skiljer sig skriften, genom den biografiska utgångspunkten, från hur bröllopsdiktare brukade nalkas brudpar av det högsta ståndet: genom att själva försvinna i bakgrunden och lägga fokus på tillfället och adressaterna.

Andra avsnittet *in genere* ligger närmare den normala tematiken i bröllopskrifter. Det handlar här om hur skriften skall utformas för att passa då himlen själv förenar "Två ädla Stammars Grenar". Hur skriver man, fortsätter jaget med en tydlig referens till högadligt *decorum*, en dikt "som lijkar Hieltar bäst"?⁹² Så nämns några ämnen ur den gängse repertoaren som jaget inte kan tänka sig att behandla. Först avvisas "Astrilds Pussar", det vill säga 'Astrilds makt'-temat.⁹³ Skriften skall inte heller handla om "Liliers Hieltemod och Brudens FarFars Faar" — en anspelning på temat 'lovprisande av ätten', annars vanligt i skrifter till höga adressater — eftersom världen redan vet allt om brudparets berömvärda anor. I stället vill jaget se sig om efter "en Saak", "Som mindre Hiärnan bryr och mehra är galant". Här handlar det tydligen åter om anpassning till brudparets stånd, genom anknytning till det galanta adelsideal av fransk typ, som vid denna tid hade etablerat sig som en kontrast till de äldre lärda idealen, som alltså 'brydde hjärnan', och i vissa adliga kretsar uppfattades som boklärt pedantiska.⁹⁴

Tredje avsnittet *in genere* tar upp det i titeln angivna ämnet, och Brenner går än en gång obanade stigar jämfört med de samtida bröllopsdiktarna. Diskussioner *pro & contra* hade visserligen, som vi sett, en lång tradition inom bröllopsdiktningen. Men dessa hade aldrig tidigare varit könspsykologiskt inriktade eller utformade utifrån ett feministiskt perspektiv. Diktjaget an knyter här till det självbiografiska anslaget och talar om hur hon för några dagar sedan fann "ett lijtet Pappers-Blad" som har satt hennes sinne i uppror. Nu vill hon "biuda till dens Mening wederläggia Som fast på annat Språk/ doch samma Wijsa qwad". Pappersbladets författare påstår först, skriver diktjaget, att han förr trott att kvinnor var kalla av naturen och män mer benägna till kärlek. Han har nu insett att detta var fel och att kvinnor är mer intresserade av kärlek än män. Detta bevisas av att flickor, redan från "tolff ell' tretton Åhr", plågas av kärlekstankar, och att kvinnor vid "tiugu" ständigt "långtar/ trängtar/ beer" och lägger "tusend Ränker" för att fånga en man. Har de ingen som älskar dem är det än värre, fortsätter pappersbladets författare: de "täars som af en Eld/ den Askan ofwan haar". Han vill inte förebrå kvinnorna för detta: Vad har väl "den arma Hoop" att komma med om de saknar "Manfolck"? Diktjaget säger sedan att hon vill tiga med "hwad orijmlikt mehr" som stod i författarens "Smäde-Rijm" — ännu en *præteritio* således — och går i stället över till att försvara kvinnorna. Hennes utgångspunkt är en särskild variant av temat 'Astrilds makt': det är allmänt bekant att kärleken underkuvar förnuftet, "Förwirrar Wett och

⁹² Episk diktning och hjältar hängde ju samman, liksom hjältemod och krigaradel, något som också förklarar varför det är just Calliope som skall bistå jaget i diktandet av skriften.

⁹³ Här kan det anmärkas, att Rudeens skrift till samma bröllop hette *Astrilds Triumpf* och byggdes upp av variationer just på detta tema.

⁹⁴ Se om detta t.ex. Hansson, S., *Svensk brevskrivning. Teori och tillämpning*, Göteborg 1988 (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 18), s. 42-53.

Skäl/ förvärrar alla Skrufwar/ Förwillar Wilian sielf och främiar sitt Begär." Ändå påstår alltså papperslappens författare att en svag flicka lätt tämjer en sådan "Tyrann" och lätt döljer den "Eld" som kärleken tänt upp hos henne! Den som vill övertyga diktjaget om att detta skulle vara sant måste, "fast än han nödigt [ogärna] will", medge att "slijka Swaga" (alltså kvinnorna) "offta myckit mehr/ än Manfolck äre sluga". Att uppföra sig tvärtemot vad hjärtat bjuder kräver en betydligt större förmåga "än man oß unna wil". Att tycka ett och framstå som om man tycker något annat är en typ av förställning som männen, "de Starcka", särskilt berömmar sig av att behärska.

Argumentationen är intrikat men ändå logiskt klar. Diktjaget började — som retoriker alltsedan Aristoteles hade rekommenderat — med att utgå från något som alla uppfattar som ovedersägligt, att kärleken förintar både "Wett och Skäl". Att en svag kvinna omedelbart skulle kunna mobilisera just vett och skäl, och i stället för att visa kärlek låtsas kallsinnighet, är en orimlighet om det är så att kvinnor, som man påstår, är det svagare könet. Diktjaget har alltså visat att den onämnde författarens tes inte hänger ihop. I ett andra steg hette det sedan, att den som vill få jaget att tro på tesen måste gå med på att kvinnor inte alls är svaga utan till och med slugare än vad manfolk är. Författare till pappersbladet är därmed instängd i en logisk fälla. Vill han inte släppa sin tes, måste han gå med på, att männen är det svagare och kvinnorna det starkare könet.

I bröllopsskriftens korta slutavsnitt *in specie* överlämnar diktjaget åt "I Högwälborne Twå som ärna än i Dag Ehr rena Kärlek fritt för Werlden uppenbara" att i kraft av sin kärlek avgöra "Hwem rätt att påstå haar/ min Wederpart ell' iag". Trots att diktjaget just fått sin motpart att framstå som orimlig appellerar hon alltså till brudparet som en högre domstol. Även detta är givetvis ett sätt att markera brudparets 'höjd' i förhållande till diktjaget. Hon vet redan, säger hon sedan, att brudgummen kommer att finna att hans brud brinner med samma heta låga som han själv gör. Därmed, avslutar hon sin skrift, "Är Saken uthan Feel och bægges högsta Frögd".

Detta slut kan vid första anblicken tyckas vara både blekt och löst påhängt. Men läser man noga ser man att den förutsatta brinnande kärleken mellan brud och brudgum blir till ett led i Brenners bevisning. Appellen till brudgum och brud pekar ut dem som *exempla* för tesen. Talet om att deras kärlek nu uppenbaras implicerar ju, att såväl han som hon fram till bröllopet har förmått dölja sin heta låga. I relation till den tidigare argumentationen betyder detta att bruden har varit lika skicklig i att dölja sin heta kärlek som brudgummen, och att båda alltså har varit — och är — lika sluga och lika starka eller svaga. Den jämlikhet som antas råda mellan brud och brudgum kan knytas till den samtida feministiska tesen om att själen, det som verkligen betyder något hos en människa, inte har något kön.⁹⁵ I denna skrift skrivs dock tesen fram på ett så förstucket

⁹⁵ Detta hade Brenner formulerat explicit i en gratulationsskrift till hovdamernas föreställning av Racines *Iphigénie* 1684, *Til Det Höga och Förnäma FRUEN-TIMBRET*, där det sägs att

sätt, att de som inte ville veta av den inte heller behövde provoceras av den, och ändå så pass klart att de som lyssnade noga kunde uppfatta den. Brenner visar därmed, helt i linje med sitt försvar för kvinnorna, att även hon, trots att hon tillhör deras kön, förmår dölja något som hon brinner för — i varje fall för ovärdiga öron.

Brenner avvisar, som vi sett, raskt två huvudmodeller i samtidens bröllopsdiktning — att berätta fiktiva historier ur repertoaren och att ägna sig åt lovprisning av brudgum och brud. Hon väljer att göra en skrift av argumenterande typ. Men hon väljer inte, som de bröllopsdiktare som skrev om 'rätt gifte' från kristlig synpunkt, att predika om dygdens försteg framför lasten. Hon tar i stället tillfället i akt att utifrån en biografisk markering diskutera en för henne själv angelägen könspolitisk fråga. Även om hon markerar att hon både känner till och vill tillgodose de krav som enligt *decorum* ställdes på en högadlig bröllopsskrift, får man samtidigt intrycket att hon, i stället för att uppsöka repertoaren och finna något passande för det höga tillfället, sätter parentes omkring det mesta som man brukade skriva om för att i stället ägna skriften åt sitt eget projekt. Resultatet blir en skrift som visserligen är tillfällespräglad, men som samtidigt vill framstå som en dikt med annat ämne än bröllop, ett debattinlägg i egen rätt.

VII. 3 Bröllopsskrifternas gåtor

Gåtor förekommer även i 1690-talets bröllopsskrifter, men bara i 35 stycken eller 8 % av skrifterna. Gåtor har alltså blivit sällsyntare än på 1670-talet. Liksom tidigare finns de företrädesvis i skrifter till adressater av ofrälse stånd, men tre adliga och ett högadligt brudpar bryter regeln. Antalet ekivoka gåtor har sjunkit betydligt (nio ekivoka gåtor på 1690-talet, sju på 1670-talet). Dessa koncentreras, liksom tidigare, till skrifter till brudpar ur de ofrälse grupperna och fördelar sig ganska jämnt över dessa: ekivoka gåtor finns i fyra skrifter till skolmän/präster, i tre till ofrälse ståndspersoner och i två till borgerliga brudpar. De är av samma typ som på 1670-talet, det vill säga att de verkar vara fräcka men visar sig handla om något helt oförargligt. Nedan följer ett prov på en ekivok 1690-talsgåta, där den oskyldiga lösningen framgår i slutet⁹⁶:

Öfning för Jungfruerne:

Af Elsk-håg aflas jag/ ja ofta utaf Wanen/
Af mig ock Elsk-håg gror/ och Lusta bringz å Banen/

själen "är hwarken hon ell' han". Denna skrift finns bl.a. avtryckt i *Svensk litteratur I* s. 388 ff.

⁹⁶ Ur *Kärleks Stiffte* till de ofrälse ståndspersonerna Brom-Korsberg i oktober 1691.

Jag har ey stundom Moor/ ey stundom äger Faar/
 Men får jag Faar och Moor/ så födas wij ett Paar;
 Jag är ey för Ehr Lucht/ ey dåger jag at smakas;
 Däch plä jag af mitt Godt för Möö-Fålck ey försakas;
 Min skapnadt blifwer rund/ doch sällan *Cirkel-trin*/
 Med färskt och lijfligt Kiött begiär jag fyllas in;
 Jag blyes uthi Lag/ i Leek jag wistas meera;
 Doch mäst vthi ett Hus/ där ny-gift Fålck *logera*.
 Dän Gåtan löser upp/ Hon ska ett Halsband få
 Med tijo Uddar skiön och hwitt Beslag uppå.

VII. 4 Avslutande diskussioner

Bröllopsdiktningen har på 1690-talet tillvuxit ytterligare jämfört med 1670-talet. Andelen svenska skrifter har nu ökat, från strax över hälften av decennieproduktionen till närmare 85 %. Den glada uppfinningsrikedomen i hanterandet av repertoaren kännetecknar även den stora huvuddelen av 1690-talets bröllopsdikter. Men i närmare en fjärdedel av skrifterna, de som handlar om hur det rätta äktenskapet bör vara beskaffat och besläktade tematiker, finns på 1690-talet en annan inställning till bröllopsdiktningens funktion än på 1670-talet. Författarna till denna grupp av skrifter går inte längre in för att roa brudpar och bröllopgäster med konkret och drastiskt formulerade påhittade historier utan vill i stället förmana och belära sina åhörare/läsare. Predikotonen blir ibland påfallande. En del av de gamla repertoarer som hörde hit, som de som handlar om att 'äktenskapet är av Gudi', 'rätt gifte' eller 'sann dygd', behandlas med klarare kristna förtecken än tidigare. De roande, beskrivande avsnitten på temat 'orätt gifte', som tidigare hade varit vanliga inom ramen för dessa tematiker, behandlas här såväl sparsamt som kortfattat. I stället prisas dygden, och det aktuella brudparet ställs fram som ett efterföljansvärt dygdeexempel.

Metriken är genomgående modern och hanteras oftast skickligt av 1690-talets bröllopsdiktare. I skrifterna på svenska är alexandrinen det allt dominerande versmåttet. Den förekommer i närmare två tredjedelar av skrifterna, och i ungefär en tredjedel av dem är alexandrinen uppdelad i strofer, oftast om fyra rader. Hexameter förekommer, men har blivit sällsynt: bara strax över femton brölloppsskrifter är skrivna på eller har inslag av hexameter. Stiernhielm har, som metrisk förebild, vid denna tid blivit helt utklassad av Lucidor, vars samlade dikter, *Helicons Blomster*, hade utkommit 1689.

Vidare finns runt ett dussin skrifter på åtta-, sju- eller sextaktiga stikiska jamber eller trokéer. Stikiskt uppställda och omöjliga att dela upp i strofer är dessutom några enstaka skrifter/dikter på tre- och fyrtaktig jamb eller troké,

metra som tidigare bara hade använts för dikter i psalm- eller visform. Även om dessa skrifter/dikter är få ger de anledning att fråga sig, om inte de kortradiga metra vid denna tid kunde finnas även i dikter avsedda för läsning.

När det gäller strofiska metra dominerar de psalm- eller visartade, på tre- eller fyrtaktiga jamber och trokéer. Mer sporadiskt förekommer modernare, med musik förbundna förebilder som aria/madrigal eller moderna former av dansvisor.

När det gäller repertoarernas saker och former följer 1690-talsdiktarna i 1670-talsdiktarnas spår. En del av de tematiska rubrikerna i det föregående är också desamma som fanns i 1670-talsavsnittet. Att några rubriker här har fått en annan utformning beror dels på den ovannämnda omorienteringen mot mer av dygdepredikningar och mindre av avskräckande exempel i den tematiska gruppen 'rätt gifte', men också på att 1690-talsdiktarna i högre utsträckning än kollegorna på 1670-talet kombinerar en mängd olika repertoarteman, som de i gengäld utnyttjar mera kortfattat. Vissa av rubrikerna har satts för att bättre kunna fånga upp denna förändring. Den nya rubriken "'Antika berättelser'" inrymmer tematiker som förekom sporadiskt under 1670-talet, men som nu tycks ha fått en större tyngd än tidigare bland bröllopsdiktare som vill fortsätta att berätta roande historier. Det verkar som om åtminstone några 1690-talsdiktare ville adla den berättande bröllopsskriften genom att inte längre själva hitta på stoffet utan hänvisa till erkända förlagor.

Fem rubriker i genomgången av saker och former har inte karaktären av tematiska hänvisningar. Detta gäller rubriken "Lyckönskningar", som syftade till att denna gång ge en samlad bild av detta inslag i skrifterna: de flesta av dem visade sig vara av traditionellt kristen typ, och fortfarande läggs dessa böner till Gud ibland i munnen på olika mytologiska gudomligheter. Ett tiotal lyckönskningar från decenniet var av en mer originell typ. Flera av dessa var skrivna av Lucidorbeundraren Nils Keder som gärna ville förnya genren inom ramen för de roande repertoarerna. Vidare finns rubriken "En bröllopsskrift med prov på många repertoarer", som dels skulle fungera som introduktion till presentationen av repertoarbruket under decenniet, dels visa på hur olika repertoarer nu kunde kombineras. Avsnittet "Ur Lucidors fatabur", som handlade om hur Lucidors bröllopsskrifter användes som förebild och förlaga av ganska många diktare, har framför allt bäring på förhållandet mellan muntlig och skriftlig orientering i skrifterna och kommenteras mer ingående nedan. "Rudbeckianskt" tar upp de fåtaliga skrifter där man kan se spår av Rudbecks *Atland*. Avsnittet med den något kryptiska titeln "'Pussar' ut, resonemang in", handlar om en enda bröllopsskrift, av S.E. Brenner, som kan läggas vid sidan av skrifterna om 'rätt gifte' genom sin argumenterande uppläggning, men som i övrigt skiljer sig både från dessa skrifter och från de övriga från 1690-talet genom att inte vara någon repertoarpräglad dikt utan ett resonerande inlägg i en aktuell samhällsfråga.

Ett särskilt avsnitt ägnades, liksom i 1670-talskapitlet, åt bröllopsskrifternas gåtor. Gåtor hade blivit sällsyntare än på 1670-talet och andelen ekivoka

bland dem hade också sjunkit. Som på 1670-talet riktade de sig till de tre lägre ståndsgrupperna och var innehållsligt av samma typ som tidigare.

Så till frågan om *decorum* i 1690-talets bröllopsskrifter. När det gällde av versform kunde inte heller nu några *decorumbetingade* skillnader urskiljas. Men i övrigt har socialt *decorum* blivit en stor sak i skrifterna till högadliga och adliga brudpar. De kännetecknas genomgående av ett högre språk och mer genomgripande, ofta kosmiska, bilder än övriga skrifter, av att antika gudar ofta spelar huvudrollerna och av att brudgummen jämförs med huvudgudar som Apollo eller Mars, bruden med Venus, Minerva eller Diana. Här finns också lovprisningar av brudgummens och brudens ätt. Det händer dessutom att dikta- ren påstår sig skriva på gudomligt uppdrag. En specifik markering, som dock bara finns ibland, är att gudaskaran gärna hörsammar inbjudningar till högadliga/adliga bröllop, men att de ursäktar sig att de tyvärr inte kan komma när det handlar om brudpar av ofrälse stånd.

Det finns en hel del skriftligt präglade drag i 1690-talets bröllopsskrifter. Nämnas kan de stروفuppdelade alexandrinerna, en konstfullhet som bara syntes för läsare, men inte märktes vid uppläsning. Skrifterna utmärks också överlag av mer kortfattade behandlingar av olika repertoarteman och av att flera sådana dras in i en och samma skrift, vilket tycks tyda på att 1690-talsdiktarna inte längre var lika angelägna som föregångarna om att skrifterna skulle gå hem vid en enda avlyssning utan mer anpassade dem till läsning. Ett extremt exempel på detta drag fanns i S.E. Brenners skrift, vars budskap faktiskt blir annorlunda om man lyssnar eller läser, särskilt om man läser noga. Något som inte heller kom fram vid lyssning, och som 1690-talsdiktarna har mer av än 1670-talsdiktarna, är fotnoter. Överlag hänvisar 1690-talsdiktarna oftare till litterära texter än vad bröllopsdiktare tidigare hade gjort: det kunde då gälla andra bröllopsskrifter på samma ort eller bröllopsskrifter av föregångare med besläktade teman, men också texter av i samtiden kända antika författare som Ovidius, Apollonius från Rhodos eller Columella.

Bröllopsdiktarna från 1690-talet utgår från de kända bröllopsdiktsrepertoarerna, oftast utifrån tematiska hänvisningar som oftast har anknytning till olika yttre omständigheter kring bröllopet i fråga. Men något vanligare än på 1670-talet är det, att de uppsöker andra diktares verk. Oftast går 1690-talsdiktarna till Lucidors diktning, som de utnyttjar för imitationer av repertoardiktningens typ: de syftar då inte till att påminna om hans diktning utan använder den i stället på samma sätt som de övriga tematiker som fanns i repertoaren, som en källa för behövande att fritt förse sig ur och sätta i spel i egna variationer. I några fall förekommer dock också rena lån ur Lucidordikter. När det handlar om smärre lån kan avsikten ha varit att etablera en intertextuell relation till en för brudpar och bröllopgäster känd och berömd bröllopsdiktare. Men detta gäller knappast de diktare som gör direkta och omfattande plagiat: dessa diktare önskade rimligen, att brudpar och bröllopgäster skulle vara helt okunniga om att en annan diktare hade skrivit det mesta av det de förde fram i sina hyllningar.

VIII. BRÖLLOPSDIKTSREPERTOARER: 1720-TALET

Bröllopsskrifterna från 1720-talet har blivit tre gånger så många som bröllopsskrifterna från 1690-talet, 1.126 stycken. 90 % av skrifterna är nu helt och hållet skrivna på svenska (om kvantitativa förhållanden i övrigt se ovan III. 1. 5 och III. 5. 4). De följer i det stora hela den äldre genremodellen. Den viktiga skillnaden emot tidigare är att utarbetningen är mindre ordrik. 1720-talsskrifterna omfattar ju, titelbladet oräknat, sällan mer än tre trycksidor. Den traditionella genremodellen tillämpas nu också i de fåtaliga fall då det finns mer än en författare till skriften: då skriver den ene huvuddikten, som omfattar delarna *in genere* och *in specie*, medan den andre eller de andra tillfogar lyckönskningar. Några få skrifter består enbart av kort ingress och lyckönskan, och dessa skrifter är då också kortare än vanligt.

VIII. 1 Metriken

Alexandriner är huvudversmåttet även i 1720-talets svenska bröllopsdiktning: i dryga 50 % av skrifterna förekommer de antingen som stikiska eller strofuppdelade eller i kombinationer av dessa. De strofuppdelade har nu blivit betydligt fler än de stikiska (runt 70 %). Dessutom kombineras alexandrin i huvuddikten med andra typer av versmått i lyckönskningar eller gåtor — då oftast visformade — i ytterligare knappt 10 % av skrifterna. Hexameterdikter är något vanligare än på 1690-talet men ändå sparsamt förekommande: hexameter förekommer ensamt i en dryg handfull av skrifterna på svenska och tillsammans med andra metra i ytterligare en dryg handfull skrifter. I de flesta fall är hexameterdiktarna inte påverkade av Stiernhielm utan av Runius, vilket framgår av att de är ymnigt inrimmade liksom dennes *Rimdantz i Fast-Lagen* från 1713. Det finns också runt två dussin svenska och tyska stikiskt eller strofiskt uppställda dikter på sju- eller åttaradiga jamber eller trokeer, ensamt eller i kombinationer med andra metra. Det finns vidare en enda skrift där varannan rad är en svensk hexameter, varannan en latinsk distikonrad.

Bröllopsskrifter som enbart är avfattade i visform uppgår till strax under 30 % av materialet (av dessa är drygt fyra femtedelar strofuppdelade i trycket och de övriga i de flesta fall möjliga att uppdelade i jämna strofer med hjälp av de stora skiljetecknen. Därutöver finns det runt 2 % skrifter där huvuddikten har visform och sidodikten är skriven på alexandrin eller på andra oftast stikiska versmått.

Sonetter är relativt sällsynta på 1720-talet (en handfull, antingen ensamma eller tillsammans med dikter i andra versmått), arior likaså, fast något vanligare

(ett tiotal, antingen ensamma eller tillsammans med dikter i andra versmått). Det förekommer en enda figurdikt under detta decennium, i form av en pokal.

VIII. 2 Repertoarerna: saker och former

Huvudtematikerna i 1720-talets bröllopsdiktning kan i princip föras in under samma temarubriker som användes för 1670- och 1690-talens bröllopsdiktning. I vissa fall utarbetas tematikerna också på ungefär samma sätt som tidigare, men ofta skiljer sig utarbetningarna på ett påfallande sätt från den äldre typen. När det gäller tematikernas relativa frekvens skiljer sig 1720-talet också starkt från de närmast studerade perioderna. Även om det redan på 1690-talet fanns en hel del skrifter där argumenterandet satt i högsätet, var ännu runt två tredjedelar av skrifterna inriktade på att berätta roande historier, ofta mot mytologisk bakgrund, om alla möjliga, fiktiva eller halvfiktiva omständigheter som hade lett fram till de aktuella bröllopen. 1720-talets bröllopsdiktare är nästan genomgående inriktade på att undervisa — om dygden, om Gud och om goda seder. Bibliska referenser har i stor utsträckning ersatt de antikt-mytologiska. I retoriska termer kan man tala om att det skett en generell övergång i fråga om *modus*, från bröllopsskrifter som huvudsakligen använde sig av *genus demonstrativum* till bröllopsskrifter i *genus deliberativum*. 1720-talets bröllopsskrifter kan därför rimligen bara i ringa mån ha bidragit till muntrationen vid bröllopen. Om de fortfarande lästes högt i samband med bröllopskalaset bör de ha känts en smula felplacerade just då — som om bröllopgästerna hade förflyttats från festen tillbaka till kyrkan och till den typ av stoff som prästerna där brukade avhandla i sina bröllopspredikningar. Den stora mängden av bröllopsskrifter från 1720-talet tyder dock på, att den nya inriktningen inte (eller ännu inte) innebar något hinder för populariteten.

1720-talets bröllopsskrifter skiljer sig från 1670- och 1690-talens inte bara genom att vara kortare, mer dygdiga, religiösa och abstrakt utformade utan också genom att ta upp mer av samtida och faktiska förhållanden än bröllopsskrifter tidigare hade gjort. I skrifterna från 1670- och 1690-talen nämns det nästan ingenting om de krig som då pågick. Men i närmare sextio skrifter från 1720-talet är det så kallade stora nordiska kriget ett huvudtema, trots att det avslutades redan 1721 med freden i Nystad. Överlag ger 1720-talsskrifterna också fler faktiska upplysningar om brudgummars, brudars och bröllopsdiktares enskilda förhållanden än tidigare: det kan handla om sådant som brudgummens barndomsvänskap med diktares, om att en handelsman som gifter sig tidigare har gått i konkurs, om att en präst har tjänstgjort i Lissabon, en brud vuxit upp i Amerika och att en annan brud nyligen har mist sin far. Som visats i utredningarna i III. 6. 4 ovan var ju också nu en ännu större del av bröllopsdiktarna släktingar eller vänner till de besjungna brudparen. Till den faktiska inriktningen hör också, att

bröllopsdiktarna mindre ofta än förr framträder som rolljag — om detta mera nedan. I stället väljer de, som Brenner på 1690-talet, ett diktjag som knyter an till deras biografiska jag. Samma faktiska inriktning ger sig numera också till känna i beskrivningarna av naturen och av förhållandena inom olika yrkesområden.

Redovisningen av saker och former i 1720-talets bröllopskrifter inleds med ett kort avsnitt om lyckönskningar. Därefter handlar det om om vad decenniets bröllopsdiktare själva har att säga om ett tema som tidigare nästan inte alls hade varit företrätt: 'bröllopsdiktning'. Avsnittet ger anledning till några ytterligare reflexioner om skillnaderna mellan 1720-talets och 1690-talets bröllopsdiktning. Så följer ännu ett avsnitt av introducerande karaktär, om vad en bröllopsdiktare 1721 valde att ta upp när han plagierade en bröllopskrift av Lucidor från 1668: här handlar det framför allt om att genom ett kort exempel söka fånga tidstypiska skillnader i fråga om skrivsätt. Detta följs så av en rad efter rubrikteman ordnade genomgångar av huvuddragen i decenniets bröllopsdiktning. På grund av skrifternas stora mängd har dessa avsnitt varit svåra att åstadkomma, såväl ifråga om urval som uppläggning. När det gäller urvalen har jag som tidigare framför allt sökt efter typiska skrifter, men också tagit med sådana, som på ett eller annat sätt sticker ut från mängden under decenniet. När det gäller uppläggningen har jag valt följande huvudmodell: först ges uppgifter om antalet skrifter på huvudtemat i fråga, i ungefärliga tal, därefter följer en eller flera presentationer av skrifter med dessa huvudteman. Som avslutning på genomgången av tematikerna finns ett avsnitt om kombinationer av repertoarer. Presentationen avslutas så med en med flera textexempel försedd diskussion om hur bröllopsdiktarna förhöll sig till egna och andras skrifter i termer av intertextualitet, liksom av ett avsnitt som diskuterar förhållandet mellan författar- och diktjag i 1720-talets bröllopsdiktning.

VIII. 2. 1 Lyckönskningar

Lyckönskningarna är på 1720-talet lika ofta en slutkläm i skriftens enda dikt som ett kort tillägg, på samma eller annan meter. Liksom tidigare har de i de flesta fallen formen av en bön till Gud om allt gott åt brudparet, det vill säga jordisk lycka och välmåga, barn, långt liv tillsammans och himlens glädje till slut. Önskningar om barn motiveras under krigsåren i decenniets början ibland på ett nytt sätt: med att Sverige behöver nytt folk som kan ta vid efter dem som dödats, och detta är vanligare i högadliga och adliga bröllopskrifter, där adressaterna ju tillhörde krigarståndet, än i skrifter till övriga stånd. Önskningar om barn kan någon gång saknas, liksom önskningar om himlen till slut — det sistnämnda dock aldrig till brudpar av prästestånd. Från 1720-talet finns ett knappt tjugotal lyckönskningar där det traditionella innehållet ställs fram på ett lite avvikande sätt. Diktarna ansluter då oftast till två tidigare begagnade huvudtyper: den som

vi mött hos Keder på 1690-talet, när han önskade ett brudpar så många goda dagar som stenarna i Brunkebergsåsen, den andra den retoriska figuren *adynaton*, som förekom redan på 1650-talet, om att 'förr skall [något helt omöjligt] hända innan parets lycka skall upphöra. Av första typen är Carl Johan Lohmans lyckönskan till ett borgerligt brudpar, där brudgummen heter Lind:¹

Så många **Linder**/ som i swänka Lunder stå:
 Så många qwistar/ som ur raka **Linder** brytas:
 Så många knoppar/ som på **Linders** qwistar knyts:
 Så många blad/ som vt vr **Linders** knoppar gå:
 Så många Foglar/ som af **Linders** fruchter näras;
 Så mången nögder stund må Er af Gud beskåras.
 Gud lät Er Wälgång steds i fuller måne stå/
 Och pröfwen med hwarann hwad sötma ächta Nöje
 Bär i sin Lustegård: dödsintern länge dröje/
 Så Bruden nöisamt må i frö wid **Linden** gå;
 Och **Linden** Rosen sin en sådan skugga gifwa/
 At bägges ächta Lund må ökt med **Linder** blifwa!!!

På figuren *adynaton* bygger initialförfattaren "M.H.":s lyckönskan till ett högdligt bröllop i Karlstad:²

När Elfwen up för Fiellen går/
 När ingen Tall i Wermland står/
 Man Malm ur berg ei bryter/
 Då gif at Nöje/ men ei förr/
 O Himmel/ hwad jag önskar/ hör!
 Wår Brud och Brudgum tryter.

En kombination av båda typerna finns i en lyckönskan av Jacob Frese³, som önskar ett adligt brudpar så mycken lycka

Som Tiden Ålder/ Åldren Åhr/
 Och Åhren Månar tällja får:
 Som Månaderna där uppå
 I Wekor sedan delas må:
 Som Wekan Dygd och Dagar gör:
 Som Dagen Timmar med sig för:
 Som hwarje Timma til sit slut

¹ Till brudparet Lind-Ubman 1720.

² Till brudparet Cedercreutz-Steuch 1727.

³ Till brudparet Engelke-Albrecht 1726.

Uti *Minuter* räknas ut!
 Ehr gifwe **Hösten** mogen frucht:
 Och **Währen** en behaglig lucht:
 Den liufwe **Sommar** nöjsam frid:
 Den friska **Winter** sundan tid!
 Förr måge Tistlar Drufwor te
 Och Winträn Ollon från sig gie:
*Magnet*en bli ombytelig;
 Förr än Ehrt wälstånd byter sig!
 Nu Sunnan blåse Eder lugnt!
 Så Arla Regn och Sär! *Punct.*

VIII. 2. 2 'Bröllopsdiktning'

Ett vanligt inledningstema i 1720-talets bröllopsskrifterna är diktjagets bristande förmåga att åstadkomma en skrift som är brudparet värdig. Sådana ingresser är långt vanligare än tidigare och finns i närmare ett sjuttiotal skrifter. Det rör sig här om böner om välvilja, *captationes benevolentiae*, inte om socialt *decorum*, eftersom dessa ingresser proportionsvis finns lika ofta till var och en av ständsgrupperna. Skrivproblemen brukar förklaras med hjälp av den gamla repertoaren för 'skaldisk oförmåga': jaget har inte länge nog vistats på Pinden eller Helicon, inte lärt sig musernas konst, inte fått låna Clios penna och inte heller fått smaka någon dryck ur Aganippes källa. Att jaget trots detta skriver sägs ständigt bero på att brudparen är nära vänner eller släktingar, eller att jaget tvingas av andra viktiga skäl — som tacksamhet eller 'börlig plikt'. De besjungna uppmanas sedan att se till den goda viljan. Fortsättningsvis visar det sig dock nästan alltid, att diktarna inte alls brister i poetisk förmåga. I några få skrifter kan de visserligen välja snabbaste vägen ut och gå direkt över på lyckönskan. Men det vanliga är antingen att oförmågan att skriva beskrivs så ordrikt att temat fyller upp det mesta av det erforderliga utrymmet eller att diktjagen, efter sina ursäkter, mer eller mindre vältaligt utvecklar något eller några andra typiska bröllopsdiktsteman.

Från 1720-talet finns dessutom ett tiotal skrifter där diktjagen någorlunda utförligt tar till orda på temat 'bröllopsdiktning'. I en skrift av den produktive Carl Eldh beskriver diktjaget de olika typer av tematiker han nyttjat under olika perioder av livet⁴: i hans ungdom trädde genast Jupiter, Mars, Venus och Mercurius fram ur "Hiärnans fattebur" tillsammans med en massa mynttecken (de sistnämnda syftar förmodligen på de pengar han tänkte förtjäna), Phoebus sken som solen och Diana som månen — "In Summa alt ihop det smaka utaf *Scholen*".

⁴ Till det borgerliga brudparet Hiolman-Keylhoff 1723.

Berättelser med mytologiska ämnen kan Eldhs diktjag tydligen inte längre tänka sig att skriva. Inställningen är typisk för bröllopsdiktarna på 1720-talet: mytologiska inslag finns i knappt 10 % av skrifterna och mytologiska huvudämnen i knappt 5 % av dem. När Eldhs diktjag sedan hunnit ta en titt "uti Edda" och "Atlantican" blev i stället hans rim till "Skalde-qwad" om Oden, Thor, Frigga, Iduna och Balder. Bröllopsskrifter med fornnordiska ämnen finns det bara fyra av i mitt material⁵, och Eldhs kommentar kan kanske tolkas så att dessa ämnen, som aldrig varit stora, numera börjat bli en smula omoderna. Kommen "till mera Åhr och Alwar" ville Eldhs diktjag nämligen — i likhet med en stor mängd andra bröllopsdiktare från 1720-talet — utforma sina skrifter allegoriskt eller, med diktens egna ord, beskriva "Dygdens Folck" som "personer" genom att klä ut dem till matronor och jungfrur med namn som "Frimodighet", "Tålamod", "Kiärlek", "Mißkundsamhet" och "Torftighet". Till dagens brudgum, en handelsman, tänker han nu skriva om hur "Herr Handel" får "en beskedlig Fru", det vill säga om en aspekt av temat 'brudgummens yrke'. Även här handlar det om allegoriska figurer: handelsmannen har en betjänt, "PER WEXEL" och en väninna "CREDIT", vars mor heter "Fru Redlighet". Dessutom hotas ständigt hans handel av den tjuvaktige "PER BALANCE".

Det finns också bröllopsdiktare som förklarar sina problem med att skriva med att den tillgängliga repertoaren är utnött. "All ting är ju skrifwit för", klagar diktjaget hos T. Jedeur⁶ och exemplifierar med en rad sådana utnötta tematik: "Astrilds wäsend/ Fröije slögder: Utan Maka eij förnögder; Mercur snäll at gie *raport*". De båda första leden syftar på 'Astrilds makt'-repertoaren, som avvisades av Brenner på 1690-talet och som nu tycks ha blivit rejält omodern: den förekommer som huvudtema bara i ett halvdussin skrifter från 1720-talet. "Utan Maka eij förnögder" syftar på repertoarerna kring temat 'ogiftas elände', som är något vanligare än det nyss nämnda, men ändå huvudtema bara i ett drygt dussin skrifter. Det kryptiska "Mercur snäll at gie *raport*" förstods säkert väl av de samtida: det handlar här om sådana bröllopsskrifter där Mercurius kommer till diktjaget med bud om ett eller annat med syftning på bröllopet. Temat hade funnits med tidigare och då varit relativt stort, men finns nu bara i en handfull skrifter. Jedeurs diktjag fortsätter med att säga att bröllopsdiktarna dessutom har skrivit alldeles tillräckligt om olika djur. Att han kommer in på detta beror på att den aktuella brudgummen hette Hiort: bröllopsdiktare hade, som vi sett, länge varit förtjusta i att utnyttja *locus* 'namnet'. Detta förekommer fortfarande i ett sjuttiotal skrifter från 1720-talet, av vilka dock bara ett fåtal handlar just om djur. Jedeur berättar inte heller någon djurhistoria utan inskärper, i linje med den faktiska inriktningen under decenniet, att brudgummen är en "föruftig Hiort", inte en som ränner runt på berg och i dalar utan en man som bor i Falun.

⁵ Tre av dessa har samme upphovsman, Johan Gustaf Hallman Gustaffsson.

⁶ Till det borgerliga brudparet Hiort Hansson-Alstrin 1724.

I en skrift av C. Hagelberg påstås, att allt diktjaget tänkt skriva om "Ha andra brukat förr/ och nu utslitit är". Han säger också att "Bondewäggen" är full med "Astrilds pihl och båga" och att nästan varje piga har "så mycken kärleks låga" under sitt kistlock att kistan skulle ha brunnit upp om det inte bara handlat om papper.⁷ Med tanke på skrifternas tidigare och aktuella fördelning på stånd måste man dra slutsatsen Hagelbergs påstående om bönder och pigor inte säger något om dessa utan snarast syftar till att diskreditera 'Astrilds makt'-repertoaren — som alltså var ovanlig på 1720-talet. Som exempel på andra utnötta ämnen nämns sedan 'den ogiftes elände' och 'äktenskaps pris'. Att det förstnämnda temat inte var vanligt har redan påpekats. Det andra fortsätter dock att vara relativt stort och är huvudtema i närmare 10 % av skrifterna. Hagelberg säger dock om båda, att detta "Är jämbwähl så utnött/ som Ladgårdsländets bro".

De ständigt återkommande tematikerna förklaras i en skrift av Carl Erich Göthenstierna⁸ med att giftermål är "gammalt nytt", som "av ålder" har tvingat poeterna att försöka hitta på saker att skriva om, sådant som "alla Gudars hähr", Phoebus kärlek till Daphne, Jupiters "älskogs wahna" eller herdars och herdinnors dans på Cyperns ängar. Inte heller de här uppräknade ämnena var särskilt vanliga på 1720-talet. De mytologiska har redan kommenterats, och skrifter som utspelar sig i herdemiljö utgör bara en procent av materialet och gäller företrädesvis brudpar där brudgummarna själva var herdar, det vill säga präster. Sådana herdar knyts för övrigt inte heller längre till Cypern utan till den akademiska "Pinden", som brudgummarna lämnar för att gifta sig. Vissa bröllopsdiktare har också, fortsätter Göthenstiernas diktjag med syftning på 'Astrilds makt' och besläktade repertoarer, lyft ner den lilla pilten Astrild från himlen för att skjuta jordiska jungfrur, andra har beskrivit hans blindhet, hans jaktpartier eller hans söta vila i fru Friggas famn. Eftersom världen redan har stått i sextusen år och sextusen bröllop har firats varje dag har det blivit åtskilliga bröllopsskrifter — inte underligt då att diktarna ständigt skriver detsamma!

I en skrift av P. Ehrenspetz får diktjaget av en skön nymf rådet att helt avstå från att göra en bröllopsskrift trots att han gärna vill uppvakta.⁹ Till och med den som ägnat hela livet åt att bli en god poet får nämligen, säger nymfen, bara skam till tack. Nymfen räknar så upp ett antal utnötta repertoarteman av vilka en del redan har kommenterats ovan:

Ty *Verser* giöres nu hwart åhr/ hwar dag/ hwar timma
 I detta intet sägs/ hwad fordom ey sagt är.
 Lät *Nymph* klaga sig/ det är en gammal wana
 Lät unger Swänner och få giöra sin *Protest*.
 Om tu än *Titan* sielf dig låte wägen bana/

⁷ Till ett brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner, Törnros-Malmstedt 1725.

⁸ Till det adliga brudparet Göthenstierna (bror till författaren)-Dannerhielm 1727.

⁹ En av skrifterna till brudparet Faxe-Moller, ut gruppen skolmän/präster, 1729.

Så är det intet nyt/ du kommer dock på räst.
 Nembn *Astrild* i hwar rad det gör¹⁰ ey stort til saken/
 Och är en *Invention* som war förn du blef til/
 Du drömde såg och det war sant då du blef waken/
Modeller har du nog om du dem bruka will.

"Lät *Nymph*er klaga sig" syftar på temat 'nymferna sörjer över att de mist en syster', som nu är huvudtema bara i en knapp handfull skrifter. I ungefär lika få skrifter handlar det om "unger Swänner" som protesterar då en jungfru gifter sig med en änkling eller med en ung man från en annan ort. "Du drömde såg och det var sant" syftar på det traditionella men fortfarande i någon mån brukade temat att jaget somnar och ser en syn av något slag, som är huvudtema i runt 3 % av skrifterna. Ehrenspetz' egen skrift avslutas med att diktjaget låter sig övertygas av nymfen att avstå från att skriva — och avslutar sin vid det laget ganska långa skrift med några lyckönskande rader.

Som repertoarkritiska kan man också räkna det knappa trettio-tal skrifter, där diktjagen tar avstånd från mytologiskt stoff av den anledningen att det är hedniskt och därför inte passande för kristna bröllop. Petter Danckwardt, bror till bruden, hävdar till exempel i en skrift¹¹ att ingen lär klandra honom om han inte tar upp "gambla Swänska Fröya", Venus från Rom, *Astrild* "med sitt Gilder och Garn", Hymen och "Greska *Nymph*er": brudparets kärlek betingas inte av lysten "brunst och låga" utan bygger på dygd, nedsänd från himlen. I en skrift till ett prästpar kallar initialförfattaren "C.N." Apollo för "Hedna-troll" och de antika gudarna "*Fabel-werck*/ för uplyst sinn".¹² I ytterligare en skrift¹³ önskar brudens släkting David Lindstorpius att han fått gå i lära hos kung David i stället för hos de antika poeterna. Då hade han kunnat dikta "en härlig Brudeskrift". Nu får han i stället nöja sig med att skriva en lyckönskan efter modell av *Psal-taren* 128, vars löften om långt liv, barn och barnbarn för dem som vandrar på Guds vägar vi tidigare har mött, och som återklingar i många bröllopskrifter från 1720-talet.

Vi har ovan sett att bröllopsdiktare dömer ut vissa typer av tematiker som utnötta eller olämpliga och konstaterat att alla utom tre av dem — 'äktenskaps pris', de namnalluderande tematikerna och 'diktjaget ser en syn' — är synnerligen sparsamt förekommande under 1720-talet. Diktarna tar alltså inte avstånd från ämnen som de samtida brukade skriva om utan från äldre repertoarer. Om äldre förhållanden och inte om 1720-talets praxis handlar också en skrift av David Mordt¹⁴, där det sägs att den som gifter sig brukar bli "straffad" — göras till föremål för retsamheter och skämt — medan den som begravs i stället blir "be-

¹⁰ I trycket står felaktigt "gior".

¹¹ Till de ofrälse ståndspersonerna Sundel-Danckwardt 1722.

¹² Till brudparet Nordberg-Henzig 1726.

¹³ Till borgarbrudparet Fahlsten-Livin 1729.

¹⁴ Till borgarbrudparet Milander-Kröger 1721.

römder". Detta stämmer ganska väl med 1670- och 1690-talens bröllops- och gravskrifter. På 1720-talet är retsamheter ovanliga i bröllopsskrifterna, som nu långt oftare är inriktade på allvar än på skämt. Decenniets bröllopsdiktare tycks alltså, även som grupp, ha genomgått ungefär samma utveckling som Eldhs dikt-jag i första exemplet ovan: de har på det stora hela lagt den mytologiska tematiken och det konkreta berättandet åt sidan och skriver nu i stället om "Dygdens Folck".

VIII. 2. 3 Lucidor på 1720-talet

1721 skrev signaturen "En Närskyld Granne", alltså en släkting och granne till det aktuella brudparet med initialerna N.G., *Äktaståndets Sällhet* på alexandrinier i fyrradiga strofer.¹⁵ Skriftens huvudavdelning *in genere* på temat 'äktastånds pris' återgår, stundtals mycket direkt, på Lucidors första kända bröllopsskrift, *Gifte-Roos* från 1668.¹⁶ N.G.:s skrift tas nedan upp i huvudtexten, Lucidors citeras i relevanta avsnitt i fotnoterna. De båda ingresserna är nästan identiska. N.G. skriver:

AT giffas är en ting/som werlden ey kan mista
 Alt hwad här fins ifrå thet högsta til thet sista
 Thet parar sig ihop/ sij *Phoebus* gyl'ne strål
 Med jorden äfwen gör ett slikan gifftermähl.¹⁷

Hos Lucidor följer sedan en rad amplifikationer om hur allting får liv av Foebus' säd (med talrika konkreta exemplifieringar ur växt- och djurlivet på jord, i luft och i vatten) i tretton rader, avslutade med att det är världens "bå nöd och öde Lagh", att "hwad Son's Nampn bär wil Faras". Allt detta har N.G. dragit ihop till fyra rader, vilket ger ett tydligt exempel på det mer kortfattade och samtidigt också mer abstrakta skrivsätt som föredrogs av bröllopsdiktarna på 1720-talet:

At örter/ blomster/ trän och hwad som synligt blifwer
 Är runda klotets barn/ them hon helt ymnigt gifwer;

¹⁵ Till det borgarbrudparet Öhrner-Pelander.

¹⁶ Lucidors bröllopsskrift nr I till borgarbrudparet Pehrman-Nilsdotter, i Lucidor, SVS s. 37-40.

¹⁷ AT giffas är en Ting som Werlden ey kan mista
 Alt hwad här finn's/ ifrå thet högsta til thet sidsta
 Thet giffter sihg ihoop. Sij *Foebus* gyl'ne Strål
 Gör Dahg- ok Tim- och Ögnebleck lik gifftermål
 Med Jorden/ /---/

Diur löpa med hwar an; ja fiskar foglar will
Sig para ock ihop/ thet hogen driffwer till.

Därefter följer två Lucidorrader som N.G. direkt övertar:

Hwi skulle menniskian sig icke wilia giffa/
Och sitt förgänglig namns åminnelse at stiffta/¹⁸

Han koncentrerar sedan Lucidors följande åtta rader till två, och även här är det de konkreta bilderna som har eliminerats, tillsammans med en del referenser i högre stil till mytologiska företeelser:

Ach hiertans frögd den har/ som kärleks båjor bär
I frihet utan twång/ det mycket ähras plär.¹⁹

I de följande fyra stroferna följer N.G. Lucidors huvudlinje, men med en hel del signifikanta ändringar:

O gamman utan lik' när man på lilje kinner
Ser purpur rosor gro och dertill med befinner
At thenna fågring står och intet flyr sin koos
När färgan wißnar bort uppå en blomstrand' roos.

Ach outtadlig frögd när man får säkert kyßa
Twå klippor af rubin/ uhr hwilka man kan dißa
Hwad *Nectar* öfwergår och gamla Gudars bröd
Thet mångens lif tar bort och lemnar thet dock död.

Hwad nöye har ey then som en dygdmogen maka
Och huusacht'g hustru får? Jag tror förwist then kaka
Har mycken bättre smak/ som hennes händer giordt
Än then som utlärd är; hon dukar upp ett bord/

¹⁸ Hwi skulle Menniskian sigh icke wilia giffa
Om sitt förgängli' Namns åminnelse at stiffta?

¹⁹ Hwad är för hiertans Lust när man thet acktar ära
I Tråldom vthan twång medh Frijheet Kädior bära
Vthaff sitt egi Godz sin Kärstas len Silkis Hår
Som öfwer all skön skien ok guula Gullet går/
Hwad för sötqvåliand' qwaal är vthi Kärleek brinna
Vthi en sådan Eld som aff en Jord-Gudinna/
I Siälen genom twå Ast-Liungand' Ögon tend
När hon i Hiertat blyr aff samma Låga brend

Och sätter maten på/ then hon så snält kan laga
 At ingen dristar sig ther på at något klaga
 I alt hon snäller är; hon bäddar sängen med
 Och värmer henne sielf/ tänck hwad för hugnad thet.²⁰

Vi lägger märke till att Lucidors "rosad-Roos" inte längre står fram som en omsvärmad skönhet utan har blivit till en alldeles vanlig rosliknelse; att N.G.:s fröjd är "outtadlig"²¹, liksom att "gambla Gudars Bröd" inte längre ger den döde nytt liv utan i stället lämnar honom kvar i döden. Vad man dock särskilt kan sakna är Lucidors fule "Bagar-Dreng", som här blivit något så 1700-talsneutralt som "then som utlärd är" — och ett gott exempel på hur en 1720-talsdiktare dämpar ner de konkreta dragen — liksom bilden av den lyckligt gifte mannen som inte, som den ogifte, behöver leta i alla "Gårkök" efter något gott att äta.

Hos Lucidor följer sedan ett erotiskt öppenhjärtigt stycke om mannen som ligger i i "Örnegåtes Rum" i hustruns svandunsliska och snövita armar och inte behöver tigga "Olofligh kärleekz leek" eftersom hustrun vill precis det samma som han själv. Här står det också att hon "rettar honom tit ok retar ok ther til At Hwila", liksom om "Giffans Frucht", och glädjen när barnen "stamla Far". Ingenting av detta finns med hos N.G. som är anständig och dygdig på 1720-talsvis. Här avslutas i stället delen *in genere* med ännu en förkortad, mer from och dygdig men i huvudsak från Lucidor lånad strof:

O dygd säll man som får en from och dygdig qwinna
 Hwars hela hierta han har aldels kunnat winna
 Till sig/ ja wist är ther en frögd förutan sorg

20

O gamman vthan lijk' när man på Lilie kinner
 Seer purpur Roser groo ok sedan medh befinner
 At thenna fågring står ok intet flyer sin koos
 När Färgan wißnar bort vppå en rosad-Roos.
 Twå Klippor aff Rubin/ vhr hwilka man kan dißa
 Hwad *Nectar* öfwergrår ok gamla Gudars Bröd/
 Thet mångens Lijff taar bort ok lewnar then fast död/
 Hwad nytta har tå then som en Dygd-mogen Maka
 Ok Huußlijk Hustru får? Jagh tror fullwist den Kaka
 Har myckin bättre smaak som hennes Händer giord
 Än en fuhl Bagar-Dreng; Hon dukar opp ett Bord
 Ok sätter Maten på; then hon sielff snelt kan koka
 Man tarfwar ey kring Byn i alla Gårkök snoka
 För Kräs ok Lust-Maat skull; Hon bedder Sengen medh
 Ok wermer henne sielff; Tänck hwad för hugnad thet?

21 Betyder detta 'inte möjlig att tadla', eller handlar det om ett tryckfel?

En dygdsam qwinna är/ thess mur och fasta borg.²²

N.G. har avstått från att använda Lucidors fortsatta utläggning om ömsesidigheten i äktenskapet, om hur den för båda innebär hjälp och stöd, liksom från hans bland de äldre bröllopsdiktarna ibland imiterade rader om hur äktenskapet gör brudparet till "en enfold-dubbel-Siäl", så att "Trälen Herr wåld haar/ ok Herren sielff är Träl". Han tar inte heller upp Lucidors ord om den äktenskapliga kärlekens beständighet och hans avslutande perspektiv mot döden: "Då gräffs giffit-kärleek neer ok gifftes mäd en graff." Det kan bero på att Lucidors ganska 'barocka' bilder i denna del av skriften inte passade samman med den lägre stilnivå som N.G. genomgående har valt att lägga sig på, men också på att skriftens *in generedel* redan uppfattades som lagom stor. Här går N.G. över på lovprisning av brudgum och brud och lovar, med en tidstypisk bibelreferens, bruden "thet dygdbemängda nöye Som efter nittio åhr gaf Sarai ett löye", önskar brudparet allt gott i livet och himlen till slut.

En del av N.G.:s modifikationer av Lucidordikten består i eliminerande av sådana drag som Walter J. Ong har utpekat som typiskt muntliga²³: texten har blivit mindre redundant och de pregnanta och konkreta bilderna har fått stryka på foten för korta och abstrakt präglade summeringar av Lucidors tankar. Ännu ett drag som kan knytas till skriftligheten är att N.G. valt att strofindela Lucidortexten och därmed göra den mer tillgänglig just för ögat. Andra modifikationer knyter snarast an till den nya tidssmak som verkar styra de flesta av bröllopsskrifterna från 1720-talet: att språket har blivit långt mer vardagligt, att de mytologiska referenserna har undertryckts eller helt eliminerats, att de erotiska anspelningarna för anständighets skull har överhoppats och att lovprisningar av dygd och fromhet har fått ett betydligt större utrymme än i originaldikten. Omarbetningen har alltså i första hand påverkats av tre faktorer: större vardaglighet, starkare skriftlig orientering och starkare betoning på borgerlig anständighet.

VIII. 2. 4 'Dygd' och dygderepertoarer

Som redan nämnts är 'dygden' det riktigt stora temat i 1720-talets bröllopsdiktning. Av skrifternas ganska svävande preciseringar att döma innefattar begreppet alla möjliga önskvärda egenskaper och beteenden som gudfruktighet, fromhet, plikttrogenhet, redlighet, arbetsamhet, studiefлит, driftighet, blygsamhet, är-

²² O dygdsell Man som får en dygd fullkommen Qwinna
Som honom aff sin Siäl ok han aff Hiertat minna
Kan/ då är Frögd' ok Lust förvthan någon Sorg/
En Dygd skiön Qwinna är en Muur/ et Toorn/ en Borg/
Hwart en bedröfwad Man vti sin Sorg kan flytta.

²³ Ong, a.a. s 49-72.

lighet, trohet, fridsamhet, försiktighet och förnöjsamhet. Även kyskhet ingår givetvis i detta komplex, men bara som en egenskap bland många andra.²⁴ Det finns knappast en enda bröllopsskrift från decenniet som inte i något sammanhang aktualiserar begreppet dygd, om inte annars så i lovprisningarna av brudgummar och brudar. Här är dock dygden ett sidotema, liksom i de runt 25 skrifter där den dygdiga bruden enligt åldrig modell påstås vara himlens lön till brudgummen för hans stora dygds skull. Dygden är huvudtema i inte mindre än närmare 500 bröllopsskrifter, det vill säga runt 45 % av samtliga skrifter från 1720-talet. Dessa 'dygdeskrifter' byggs upp med utgångspunkt från ett antal olika dygderepertoarer, där oftast en spelar huvudrollen och de övriga ingår som sidoteman. Nedan följer först en översikt över dessa repertoarer vad gäller frekvens och typisk uppbyggnad, innan några av dem, under olika temarubriker, får en mer uttömmande belysning med hjälp av kommenterade exempel.

Av dygderepertoarerna bör den som jag valt att sammanfatta under namnet 'dygdens pris' nämnas först — här handlar det nästan enbart om just dygd. I det fyrtiotal skrifter — 3 % av hela materialet — som bygger på detta tema går diktarna vanligen igenom dygd efter dygd, gärna med anknytning till äktenskapet och ofta framvisade genom bibliska *exempla*, för att i slutet av skriften komma fram till att dagens brudpar förkroppsligar alla de nämnda dygderna. Denna typ av skrifter är så stereotypa att denna korta beskrivning kan stå för dem alla: nedan följer därför inte några analys exempel på temat.

På uppräknande av olika dygder bygger också i huvudsak den repertoar som utgår från temat 'lika passar med lika' och som även den ligger till grund för ett fyrtiotal skrifter. Här kan visserligen också likhet i stånd eller ålder tas upp, men skrifternas huvudpoäng är att brudparen kan vara olika i många avseenden, men måste vara lika just ifråga om dygd. Att så även är fallet med dagens brudgum och brud blir den givna slutsatsen i dessa skrifter. De dygder som tillskrivs de olika brudgummarna knyter oftast an till deras ståndsplacering — krigiskt mod hos adliga brudgummar, lärd flit hos skolmän/präster, yrkesskicklighet hos brudgummar ur gruppen ofrälse ståndspersoner, redlighet i handel hos borgerliga brudgummar — medan brudarna, oavsett stånd, prisas för dygd, fromhet och "huusachtighet". Även dessa skrifter är så pass lika varandra att denna allmänna beskrivning är tillräcklig som presentation.

Det finns inga skrifter som enbart behandlar mäns dygder, men däremot ett dussin skrifter (knappt en procent av materialet) på temat 'dygdig maka'. Dessa skrifter byggs nästan alltid upp med hjälp av bibliska *exempla* som Sara, Hanna och Rebecka, gärna också med utgångspunkt från ett par i detta sammanhang

²⁴ Som Bengt Lewan påpekar, i *Med dygden som vapen. Kring begreppet dygd i svensk 1700-talsdebatt*, 2 uppl., Stockholm 1985 (Samhällsvetenskapligt bibliotek), s. 11 f., är begreppet dygd synnerligen populärt på 1700-talet, men innehållsligt synnerligen svårfångat. På följande sätt summerar han, s. 14, definitionen av dygd ur den stora franska encyklopedien: "Alla en människas plikter, allt som har att göra med moralen, iakttagandet av alla lagar som vi är underställda — i vilken situation vi än befinner oss!"

stående bibelord, ur *Syraks bok* 26:21 eller *Psaltaren* 128. Även här är utarbetningen oftast mycket likartad. Nedan presenteras temat genom två exempel.

Även när det gäller temat 'äktenskaps pris', huvudtema i ett drygt hundratal skrifter (drygt 8 % av materialet), står dygden i centrum. Omkring hälften av skrifterna i gruppen handlar om hur 'äkta makar lättar livets börda' för varandra och den andra hälften om att 'äktenskap är av Gudi', instiftat i paradiset genom Adam och Eva. Att äktenskap skulle ha något med Astrild eller Venus att göra tillbakavisas i närmare trettio av dessa skrifter: så trodde hedningarna, men det gör inte vi kristna, brukar det då heta. I några skrifter på temat kan de antika kärleksgudomligheterna få vara med initialt, men det visar sig sedan att de bara handlat på uppdrag av den kristne Guden. Att äktenskapets ursprungliga renhet förstördes genom syndafallet påstås i en handfull skrifter i gruppen och i några få hävdas också att det ånyo renades genom Kristi försoningsverk. I ett drygt tjugotal av skrifterna i gruppen kallas äktenskapet det nya Eden eller ett jordiskt paradis, som Gud givit människorna i stället för det som en gång förlorades. Det är också vanligt att diktarna i samband med 'äktenskaps pris' tar upp ett gammalt bröllopsdiktstema, förr knutet till Astrild eller Venus, att världen skulle dö ut om äktenskap inte ingicks. Vi har ovan mött ett 1720-talsanpassat 1660-talsexempel på 'äktenskaps pris' genom N.G.:s Lucidoradaptation. Ytterligare ett par exempel tas upp nedan.

En slags variant på temat 'äktenskaps pris' finns i ett drygt sjuttioal skrifter (5 % av materialet) till brudgummar och brudar som blivit änklingsar eller änkor, ibland skrivna av en ung son till endera parten. Skrifterna knyter an till temat 'efter moln kommer sol', 'efter sorg kommer glädje' eller 'efter vinter kommer vår' och kan ibland byggas på med ett 'årstidstema' i vårskrifter, eller en diskussion om huruvida änklingsar och änkor bör gifta sig med jungfrur och ungersvenner, vilket bejakas när det förhåller sig så med de aktuella brudparen.

Ett med 'äktenskaps pris' besläktat tema är också 'gifta sig är bättre än att gå ogift', som har blivit mindre än tidigare och som avhandlas i ett trettioal skrifter (knapp 3 % av materialet). Vi har i VIII. 2. 2 ovan sett, att vissa bröllopsdiktare dömde ut temat som uttjat. I en skrift från 1723²⁵ heter det:

Then Striden är bekant om Ähta-Ståndets värde/
Hwarom fin's Böcker nog beskrefne af de Lärde
Som *pro&contra* så den Frågan föra an
Om en rätt Christen ock thet ståndet bruka kan.

Om några *pro & contradiskussioner* är det dock inte längre fråga i 1720-talskrifterna. Alternativet att förbli ogift avfärdas vanligen snabbt och äktenskapsnegativa argument nämns överlag ganska sällan. Bara i en handfull skrifter nämns och avvisas det gamla argumentet att 'äktenskap är frihets förlust'. Den

²⁵ Till brudparet Pihlman-Breandt ur gruppen ofrälse ståndspersoner.

ogifte får däremot gärna olika nedsättande epitet. I en skrift liknas han vid en äpplemask som göder sig "i sitt söta bo" men ändå är en fånge där, i en annan kallas han både "*Naturens Mameluck*" och "*Republiquens Pest*".²⁶ Även temat 'gifta sig är bättre än gå ogift' fördjupas nedan i en kort exempelanalys.

Dygd utgör också fundamentet för den repertoar som är den allra vanligast förekommande i decenniets bröllopsskrifter. Det handlar om 'rätt gifte'-repertoaren, som är huvudtema i närmare 140 skrifter (drygt 12 % av skrifterna). Trots att argumentationslinjen i dessa skrifter är densamma på 1720-talet som i motsvarigheterna från 1670- och 1690-talen — att man vid val av maka/make inte skall låta sig påverkas av skönhet, rikedom eller hög ått utan bara se till dygd, vilket de aktuella brudparen naturligtvis har gjort — skiljer sig utarbetningarna starkt från den äldre modellen. En av de viktigaste skillnaderna i förhållande till traditionen är att 'orätta' makar och makor — alltså vad jag tidigare har kallat 'fävitiska jungfrur' och 'odygdiga ungarlar', som minskade på 1690-talet men ändå fortfarande spelade en viss roll och beskrevs på ett roande sätt — nu möjligen hastigt kan omnämnas men oftast förbigås med tystnad. Ordrikt porträtteras nu i stället dygdiga jungfrur och ungersvenner, som ofta jämförs med bibliska *exempla* som Tobias och Rebecca. Även i detta sammanhang har odygden alltså fått vika för dygden. Att den som vill gifta sig rätt gör allra bäst i att inte alls söka efter en maka, utan bör be till Gud och ta emot den han ger, hävdas i ett femtiotal av skrifterna i gruppen. I några få skrifter får de giftaslystna rådet att komplettera bedjandet genom att höra sig för hos föräldrar och släktingar om brudensandel. I någon enstaka skrift tilläggs det faktiskt också att det inte skadar om brudgum och brud fattat tycke för varandra. Ordet 'kärlek' nämns i ett drygt trettiotal 'rätt gifte'-skrifter, men verkar i första hand avse en känsla som uppstår inom äktenskapet, förutsatt att brudgummar och brudar har lytt de råd som förmedlas i 'rätt gifte'-repertoaren. Eftersom denna tematiska grupp är stor, och skrifterna inte riktigt lika enhetliga som övriga 'dygdeskrifter', följer nedan fyra exemplifieringar av sådana skrifter.

Som en underavdelning till 'rätt gifte'-repertoaren kan man kanske också räkna skrifterna som diskuterar 'rätt giftasålder', huvudtema i ett dussin skrifter. Någon bestämd ålder för giftermål föreskrivs dock aldrig. Man skall vara dygdig, kunna försörja sig själv och vara lagom mogen — precis som det aktuella brudparet. Även denna grupp av skrifter kan med detta anses tillräckligt presenterad och exemplifieras inte nedan.

VIII. 2. 4. 1 'Dygdig maka'

Den dygdiga makan tematiseras i den välskrivna men innehållsligt rätt konventionella bröllopsskriften *Bästa Bo-Ting* till adelsparet Hernmarck-Henning 1724. Den består av en enda dikt, på alexandriner i fyrradiga strofer, skriven av initial-

²⁶ Till prästparet Montelius-Horner 1723 respektive till det ofrälse ståndspersonsparet Winge-Arckenholtz 1723.

författaren "S.H." Inledningsvis uppräknas allt som behövs i "en Landtmans Bo": en synnerligen detaljerad uppräknning som omfattar närmare åttio föremål/företeelser och omfattar hela fem strofer. Men inget av allt detta hjälper, påstår

En trogen
hustru
(Alc. D 2)

dikten därefter, om man inte har en hustru som är "Husachtig", "Beskedlig", "Förståndig", "Arbetsam", "Gudfruchtig", "dygdig" och "liuflig". En sådan hustru är "husets prydn", och en man som saknar en sådan och måste "fålla" med allting själv

Har mera bråk än bruk af all ting i sitt Bo;
Men värst är i hans säng, der han skal ha sin Ro.

Brudgummen vet detta väl, fortsätter dikten, eftersom han tidigare har hushållat för sig själv. Förr brydde han sig bara om boken och inte om flickor, men har blivit klok och kommit till insikt om att en hustru är "bästa Bo-Ting". Nu måste han bara inom året se till att skaffa ytterligare ett "Bo-Ting" — en vagga!

Den dygdiga makan tematiseras på ett bibelnära men trots detta originellt sätt i *En Ähta Hus-Prydnad*, till adelsparet Gyllencreutz-Funck 1727. Författaren skriver sig som "B.M.M.". Skriften, på alexandrin, har formen av ett samtal mellan Raguel och Hanna i *Tobie bok*, ett på 1720-talet ofta förekommande *exemplum* av ett dygdigt äkta par. Den inleds med ett motto ur *Syrak* 26:21, som ofta förekommer i dessa skrifter: "Såsom Solen när hon vpgången är/ är en prydelse på HERRans höga Himmel; Altså är en Dygdesam Qwinna en prydelse i sitt Hus." Liksom i 7 kap. vers 18 i *Tobie bok*, till vilken en fotnot hänvisar, börjar skriften med att Raguel uppmanar Hanna att pynta "Den andra Kammaren" åt brudparet, vilket i *Tobie bok* syftar på Sara och Tobias. Här verkar det snarare handla om dagens brudpar, och Raguel och Hanna har dessutom på ett humoristiskt vis fått drag av ett samtida föräldrapar med begränsade ekonomiska tillgångar. Raguel får också betona, att han med 'pynta' främst menar att kammaren skall göras ren. Hanna frågar ändå vad hon skall pynta med. Tänk du "fähr", säger hon, om vi hade lika god råd som "grannas Mohr" som också skall

gifta bort en dotter: hon har köpt mångfärgade tapeter ”med stora Turkar på”, en dyrbar brudsäng, ett ”artigt” dockskåp, ”nattduks Bord med låda”, spegel i silverram, förgyllda stolar och mera sådant. Raguel svarar att möblemang varken gör till eller från på bröllopsnatten och att mannen bara bryr sig om sådant ifall han skulle bli missnöjd med hustrun. Han ökar därefter på den humoristiska effekten genom att räkna upp ännu mer av det ”som Fransmän *meubler* kalla” och som nygift folk brukar sätta sig i skuld för. Hanna insisterar: ”Det ser så skallot vt at hafwa wäggar bara”. Vi bör åtminstone hänga upp sparlakan kring sängen och skaffa dynor till trästolarna. Raguel svarar att man bör hålla snyggt i sitt hus men inte överdriva och gå över sitt stånds gränser. ”Sparlakans läxan”²⁷ kan gå fram ändå, även om sängen inte är så grann, påpekar han. Han påminner sedan om Syraksorden från skriftens inledning. Men Hanna drar fyndigt en alldeles särskild slutsats av dem:

PÅ det sätt ey behöfs mehr i vår Kammer pryda/
 Än at jag ställer mig der inne wid en sida;
 Ey har jag nödigt då at skaffa nogot nyt/
 Der jag i huset är/ det rummet är beprydt.

Raguel säger att hon visserligen är ”ett Heders-stycke” i hans hus på grund av sin dygd, men ”dock tjänar ey tin krop/ Nu i sin Ålderdom bland Schilder”²⁸ sät-tias op.” Hanna går därefter över på skriftens *in speciedel* och frågar Raguel vad han tror om herr Gyllencreutz’ behov av grannlåt hemma. Ifall Syrak talar sant borde han inte behöva något alls nu när han får ”*Lisa Funck*” i huset. Raguel svarar att Syraks ord är sanna men att brudgummen gör som han vill, och han avslutar sedan skriften med en lyckönskan, som både innehåller en allusion på brudgummens yrke som lagman över Uppland (Viger Spa var enligt traditionen den förste lagmannen i Uppland²⁹) och en underförstådd referens till *Psaltaren* 128:

En nådig GUD dem först jag önskar/ der til sedan
 Det nöije städze få/ som de på syftat redan;
 At Brudgum må ock bli bekant som *Viger Spa*;
 At Bruden och med namn må Far-Mors lycka ha!

Skriften visar, att åtminstone en och annan bröllopsdiktare även på 1720-talet kunde skriva om dygd utifrån Bibeln och ändå på samma gång se till bröllops-gästernas nöje.

²⁷ D.v.s. de förebråelser mot mannen som en klok hustru, enligt bröllopsdiktningens sam-stämmiga vittnesbörd, väntar med att framföra tills det äkta paret har kommit i säng.

²⁸ D.v.s. tavlor.

²⁹ Rydberg, S., *Svearnas och Götharnas Strid Om Konungavalet*, Lund 1830, s. 65; genom <http://books.google.com/>

VIII. 2. 4. 2 'Äktenskaps pris'

Den bröllopsskrift som har valts som första exempel är gjord av Carl Eldh till de ofrälse ståndspersonerna Pahl-Sundell 1723. Skriften, *Äktenskapets Förmåhner Betrachtade*, består av en enda tvåsidig dikt på alexandrinerna. Den lägger huvudvikten vid äktenskapet som garant för släktets fortbestånd, men aktualiserar mot slutet också ett par andra till repertoaren hörande teman. Den är formellt sett originell så till vida som den växlar mellan att behandla temat *in genere* och *in specie* och genom att inte ha någon specifik avslutande lyckönskingsdel. Språkligt sett avviker den från merparten av 1720-talsskrifterna genom att snarare poetisera än docera (för övrigt något av ett kännetecken just för Eldhs skrifter). Dikten börjar med att hävda att när naturen upplivas av kärleken måste själva döden falla till fota. En planta som inte sätts i jord blir till aska, och allt som kallas "folck/ ia äfwen Hieltar raska" blir utan äktenskapet bara till ord. Jordelivets intighet begrundas så i bibliska bilder: det är "en dunst/ ett blotta minne", ett snabbt förvissnat gräs, "en skugga och en dröm" om man inte inplanterar sitt eget "wittra sinne" i "foster/ hwilcka ock förtiena sitt beröm". Diktjaget vänder sig så direkt till brudgummen och säger att hans redliga namn visserligen skall leva när han är död, men att äktenskapet bevarar även hans liv från döden. Den ättling han avlar skall tacka honom för dagens ljus då han själv sedan länge ligger i graven. Efter dessa paralleller mellan kärleken, plantan, äktenskapet och ättlingen och mellan död, aska, ord och namn, vänder sig diktjaget till bruden. Det vore skada om hennes behaglighet, dygd och vett inte skulle kunna erfaras av den eftervärld som aldrig får möta henne. Men detta kan förekommas om man får se hennes avbild i "små och täcka Däckor". Temat 'dödlighet-fruktsamhet' avslutas så med en sentensliknande formulering:

Man påckar Dödligheet och tråtzar alla Klåckor/
När fruchtsamheten kan hward brister fylla opp.

Brudgummen har utvalt åt sig en säker hamn mot "tidens bläst". Vilken lycka det vore för oss — "och iag ibland de andra" — om vi kunde förunnas att liksom ni vandra "den kiära wägen" och undkomma "Motgångz wädret". Då skulle folk kanske inte längre hålla inne med sitt bistånd utan "äntlig hielpa mig för mine många Barn". "Men hålt!" säger diktjaget sedan till sig själv: för egen del kan han inte lita på att få "så öfwerflödig winst":

Man säger i gemen den get som mycket bräker/
När profwet kommer på/ tör miölcka aldraminst.

"Dock uti afwar sagt" fortsätter diktjaget, finns det ingenting bättre än "ett Dygd-försegladt gifte". Det tröstar och ger nöje i alla lyckans skiftningar: allt

Äktapar tvättar
varandras händer
(Roll. II, 28)

gott som händer blir dubbelt så gott. Det onda och svåra förminskas när var och en bär halva bördan. Alltså bör alla gilla och berömma det val som brudgum och brud nu har gjort. Dikten avslutas med ännu en sentensliknande formulering:

En ängslig enslighet af kiärlig sämja stillas/
En med den Andras Dygd kan wara wäl tilfreds.

Mitt andra exempel heter *Echtenskapets-Wärde*, skriven till borgarparet Ekhorn-Schenbom 1729 av J. Corylander. Den inleds med en sida inrimmad hexameter i nära anslutning till Johan Runius' *Rimdantz i Fastlagen* från 1713³⁰, men titeltemat avhandlas först i den långa huvuddikten på fyrtaktiga jamber, uppdelbara i fyrradiga strofer. Diktjaget berömmar först äktenskapsseden och ger därefter ett antal med noter försedda historiska exempel på att man sett det ogifta ståndet som något felaktigt: rabbinerna såg det som en synd mot femte budet, spartanerna höll varje ogift man för "en kruka", kritiserade honom och lät honom varje år "siunga På Stadsens torg om sin *merit*". En rad bilder från naturen får sedan visa på äktenskapets nödvändighet: ett friskt träd har grenar, sommaren ger örter, på alla berg finns stenar och en man med "Manna-märg" har "Barn och Söner". Äktenskapet instiftades av Gud genom Adam och Eva. Den som inte vill gifta sig försyndar sig mot Guds plan för människan och förmenar honom den lovprisning han är värd från släkte till släkte. Hade alla samma sinnelag som munkarna skulle jorden snart bli öde och tom. Diktjaget vänder sig så till dagens brudpar: retar brudgummen för att han har måst söka sig långt från "öfre Swealand" för att få flicka och bruden för att hon en gång drömt om att bli nunna. Men nu är all sorg till ända för idag gifter sig de unga tu, konstaterar diktjaget och avslutar med lyckönskan.

³⁰ Till denna dikt återkommer jag i avsnittet om intertextualitet nedan.

VIII. 2. 4. 3 'Giftn sig bättre än gå ogift'

Ächtenskapz nytta och nödwendighet är skriven till brudparet Beronius-Brisman, ofrälse ståndspersoner, 1729, av brudens bror Magnus Brisman. Den består av en enda dikt på fyra- och tretaktiga jamber uppdelbara i sexradiga strofer. Diktjaget inleder med att meddela, att han med sista posten fått ett bröllopsbrev av Mercurius om att hans syster i "Wästra-Giötha Landet" skall giftn sig. Alltså måste han, fast tiden är knapp, skriva några enfaldiga rader. Han väljer temat om huruvida man bör giftn sig eller ej, detta trots att han vet att "Then twistighet är sliten nog". Han börjar med att visa på naturen, där djuren ger oss exempel på att man alltid bör söka maka. En och annan giftn man säger visserligen att giftermål är att förlora sin frihet och bli snärd i "qwinno-Wäld". Men äkten-skapet bör inte förkastas därför att en och annan råkat få "en arger hustru fatt". Den som ber till Gud om maka får en som lyder sin man och lindrar allt hans besvär. Diktaren prisar sedan brudgummen, som inte hänger sig åt "Munke-wa-na" utan giftn sig, och gratulerar systemen till att ha fått en klok och dygdig man.

VIII. 2. 4. 4 'Rätt gifte'

En ganska typisk skrift på temat 'rätt gifte' är *Frijare Waal Wäl Aflupit* till borgarparet Rundberg-Nymander 1723 av pseudonymen "Olof Ers Son i Scholeby". Den består av en alexandrindikt som återger brudgummens samtal med sig själv. Så följer en skåldikt för gästerna samt en gåta, även dessa på alexandriner.³¹

Allt brudgummen, som alltså är diktjaget, ser omkring sig manar honom till giftermål, eftersom allt viktigt är par: sol och måne som de två främsta på himlavalvet, man och kvinna som husets främsta. I naturen ser han fåglar och djur som går samman i par, sägs det sedan med en kort referens till 'årstiden för bröllopet' (våren). Han vill inte längre förnöta sin tid i "Äncklingz enslighet" utan få en maka åt sig själv och en mor till barnen. Stockholm är fullt med "täckta *Nymphes*", hur skall han välja? frågar han sedan. I denna skrift byggs 'rätt gifte'-repertoaren upp med folkliga och ordspråksmässiga vändningar i anknytning till bondepseudonymen. Ska han försöka hos "de Höga"? frågar han sig först — nej, hög krubba går inte ihop med låg häst och inget ölkar jäser om jästen är för svag. Hos de sköna? — skönhet och dygd kan finnas tillsammans men skönhet kan också dölja ett fullt inre:

En wäl utputsad Häst ho skulle wilja kiöpa
Som woro halt och blind och intet sågo löpa?
Den blot för Pärmans skull får Kiärlek til en Book/
Och icke³² til des ord/ må hållas för en took.

³¹ Skriften är en pendang till en annan till samma bröllop, som återger brudens samtal med sig själv. Denna skrift har P. Boisman som författare, och eftersom det handlar om pardikter kan det mycket vara Boisman som döljer sig bakom pseudonymen.

³² Här står felaktigt "icka".

Skönhets rosor
förgår, dygd
består
(Cats, Embl.
40)

Så funderar han, precis som repertoaren bjuder, på en rik, men inser att "De Rj-ka weta wäl sin peppar dyrt at sälja". Skulle han kunna få en sådan måste det vara något fel på henne: "Kan hända at hon är utgammal och hel kraslig/ Läpp- tand- och näse-löös ärr- skrync- full mycket faslig." Med en traditionell formu- lering säger han sedan att "Gullet" ofta svinner sin kos så att man sedan bara har "Trollet" kvar. Därefter slår han fast huvudregeln i skrifterna på 'rätt gifte'-te- mat: att dygd är det enda man skall bry sig om i valet av maka/make. Så följer *in speciedelen*, som innehåller samma, säkert inte alltid så välkomna, typ av lov- prisning av bruden som finns i de flesta av skrifterna på temat: hon saknar vis- serligen rikedom, höghet och skönhet men är ändå "skatrijk", eftersom hennes dygd gör henne såväl rik som hög och skön.

En variant på samma tema är Carl Eldhs *Försichtigheetens Råd Wid Ähta Kiärleks Förbund i acht tagit* till borgarparet Berghult-Cloppert 1723. Skriften består av en enda dikt på sjutaktiga jamber i olikstora versgrupper. Här arbetar Eldh med allegoriska personer, så som han förordade för modern bröllopsdik- ning i den skrift som refererades ovan (VIII. 2. 2). Det sägs inte att det handlar om en 'syn', men diktjaget vet ändå att berätta att "kiärlek" har kallat "Fru Försichtigheet" och "Fru Hastigheet" till hemligt rådslag om hur man bör gå tillväga då man vill gifta sig. Fru Hastighet, som kommer en timma före utsatt tid, och fru Försiktighet, som kommer i rättan tid, förs in i en sal med hundra porträtt av sköna brudar, fylld med böcker hur man skall leva "effter Wärlden rätt". Där finns dock en och annan bok, "mäst i gammal-modigt Band", som ta- lar om att man skall följa dygden, säger diktjaget. Ifall Kärlek, som sitter i hög- sätet, är "Hon ell Han" vet jaget inte, men menar att den bör vara "*Hermaphro- dit*", eftersom den förenar båda könen. Att kärleken dessutom är blind framgår av att den har "en prächtig *Diadem* rätt ned till Ögnebrynen/ Som helt betog det rätta bruk af sielfwa Ögnesynen". Det sägs också att fru Hastighet förlorat ett öga i "sidsta sin *Combat*", men att fru Försiktighet sitter "med öppna Ögon två", båda blå eftersom hon är "af Himla-Stam". Så ställs frågan om vad man skall gå efter om man vill gifta sig. Kärlek talar för skönhet och fru Hastighet håller med och lägger till "åtbördz Hurtigheet". Fru Försiktighet tiger en lång stund innan hon tar till orda. Ni talar som den som talar om sött utan att ha

smak och som den blinde om färger: skönhet är inget annat "än färgad Mulle-Säck", "en Siuka" kan medföra att den "dör på stunden". Om fru Hastighet bara öppnar sitt enda öga inser hon att man inte heller kan bygga äktenskap på "hurtig Åtbörd". Det enda man skall beakta är "Dygd och Wett", för finner man detta finner man också allt det övriga. Eftersom Kärlek är blind, måste den ledas av mig, säger fru Försiktighet och övergår till *in speciedelen* och dagens brudpar som exempel på rätt giftoval. Fru Hastighet blir arg över att hon denna gång inte har fått bestämma och svär att aldrig mer gå på bröllop hos "försiktigt Folck". Diktjaget, som visar sig ha fört protokoll över rådslaget, avslöjar till sist att det försiktiga brudparet är just herr Berghult och jungfru Cloppert.³³

I nästan alla skrifter på 'rätt gifte'-temat ses dygd, precis som i exempen ovan, som något som står i motsättning till skönhet. Relationen mellan dessa egenskaper turneras dock på ett betydligt artigare sätt än vad som är brukligt i Carl Johan Lohmans på sjutaktiga jamber i fyrradiga strofer skrivna *Fagert Tye-ke/ Dygdens Smycke/ Gör på Manfolck Mästerstycke* till borgarparet Blesing-Petre "på then siette Dagen/ af sidsta Året/ som alle Menniskior lefwa"; skriften har tidsfästs till 1722 i samlingen i Carolina. Skriften tar upp en rad bibliska *exempla* och har dessutom åtta fotnoter till bibelställen. Inledningsvis slås det fast att kärleken aldrig med större lust slår upp sin segerport än där som "Dygden purpurprydd i fagra later går", då alltså dygd paras med skönhet. Därefter presenteras de bibliska *exempla*, som alla består av män med sköna hustrur: Adam och Eva, Abraham och Sara, Isaac och Rebecca, Jacob och Rakel. När till och med "Himlens egna Männer" skattar skönhet så högt är det knappast något under att även världen gör det, kommenterar diktjaget. Han vet att alla inte håller med utan säger att en skön kvinna vill sjunga "Mästarvisan" och leda runt sin man som en "kiuster dantzbiörn", samt att sådana kvinnor därtill ofta har "andras sneda ägg på Mannens halm vtläckt". Men så måste det inte alltid vara: sköna kvinnor kan också vara dygdiga och dygden blicka ut ur två vackra ögon. I *in speciedelen* raljerar diktjaget med brudgummen och frågar varför inte han har sett till "flychtig *mine* och kläders nakna prål", en annan definition av skönhet som är helt och hållet negativ. Brudgummen har i stället följt sin "Namnfars" (d.v.s. Isaks) exempel och fått en dygdig Sara — här blir 'brudgummens och brudens namn' också en tematisk källa. Sist kommer lyckönskan om ett "ett Jordiskt Paradis", där "Lyckans Waten" rinner tätt invid "Arbets-Qwarnen", samt en så kryptisk, fast biblisk, önskan om barn att den måste förklaras i en fotnot:

³³ Denna bild av kärleken som blind, och alltså inget att lita till vid äktenskap, är typisk för tiden. Kärlek knöts till vänskap, inte till äktenskap, påpekar Sten Högnäs i "Lidelsefull vänskap och förnuftig kärlek", s. 9-17, i *Ljuva möten och ömma samtal. Om kärlek och vänskap på 1700-talet*, Stockholm 1999. Här hävdas det bland annat på s. 19 att "Äktenskapet är en alltför seriös institution för att en så okontrollerbar kraft, en kanske förödande passion, skall tillåtas göra intrång här." Den "hämninglösa känslökulten" hörde vänskapen till, eftersom den där inte fick några "allvarliga sociala och ekonomiska konsekvenser".

GUD skänke Eder/ Wäna Brud/ ett dagligt BröllopsNöje/
 Och giöre *Saræ* ålderdoms til Eder Vngdoms Löje: (h)
 Så wet iag/ at HERR *BLESINGS* Hus liksom en Lustgård står/
 Och at hans *SARA* liuift i Frö wid *ISAACS* Skugga går!!!

(h) När *Sara* födde sin Son *Isaac*, sade hon:
 GUD hafwer giort mig ett Löje. af *Gen. XXI.6.*

Eftersom temat 'rätt gifte' är så stort skall vi betrakta ännu en skrift, även den av Carl Johan Lohman, som trots att han ofta håller en predikoton samtidigt är diktare nog att göra detta på ett attraktivt sätt. *Nöje i Gifftermål Fruchtar ei Skrifftermål* skrevs till en prästkollega, brudparet Enegreen Törnsson-Fahlström 1720 av "En Gardes-Präst".³⁴ Skriften, som består av en enda dikt på alexandriner i tioradiga strofer, inleds med en beskrivning av den tidigare "gyldna Tid", då redligheten log, man och kvinna bar dygdens krans, guldet låg kvar i "öda griffter", löften gällde, odygd var okänd, svärdet ännu inte smitt och kärlek bara kunde brytas av döden. Då stod också "Ähta-Ro" i bästa flor. Men, fortsätter diktaren med en vacker bild som, liksom hela dikten, arbetar med personifikationer av abstrakter:

Alt sådant skymtar nu för Synen som en dröm:
 The gamlas Rosor haa the gamlas backar giömt;
 Doch haa wi törnet qwar: från oß med flychtig töm
 Har Nöjet kuskat av och Efterwerlden glömt.

Alla träd täcks nu med odygdsbark som gör dem ofruktbara, "Ähta Frögd" blir ofta "alla frögders graf". Så skildras den onda hustrun som, abstrakterna till trots, sällan blir så utförligt beskriven som här i decenniets bröllopsskrifter:

Hans ähta Wijnträ sig i Törnebuska wandlar/
 Bär ludna nypetorn för söta kärleks-mandlar;
 Hon sprutar Etter mitt i mansens drycke-kar
 Och Onskans galla på hans magra beta dryper:
 Om dagen är han Mor; men blott i sängen Far:
 När Hustrun talar/ han sitt swar i halsen stryper.

Nästa strof skrivs ur den olyckligt gifta hustruns perspektiv. Hon blir ständigt slagen och snäst och önskar livet ur sin man:

³⁴ Initialerna "C.J.L." anges i skriften och Lohmans stil är för övrigt omisskännlig.

Äktasäng
full av törnen
(Mont. 100)

Som han ett helfwete bär i förgalladt bröst
Och när han öppnar mun blås vt en stanck af eder/
Ser hon ei i Hans säng/ men i Hans graf/ sin tröst/
Ther Hennes Mann och bö³⁵l på en gång wräkes neder.

Hur kommer det sig att det bli så? frågar diktjaget och hänvisar till att de avport-rätterade inte lytt 'rätt gifte'-repertoaren:

/---/ En tar sig wän för prål/
Fast hela karlens wig^t är ringa mot hans kläder
Och Flickan hiertat sitt insydt i krus och fläder:
En annar flyr ett namn som intet wapen har;
En annar flyr en kyss/ som Läppen ey förgyller;
En ann wil åter bli igenom Flickan/ Karl;
En ann wil något haa/ som ögats lystnad fyller.

Det enda som hjälper är att enbart se till dygd, för bara då kan man "i sitt Gifte Himlen see". Så prisas sedan brudparet som har valt maka på rätta sättet. Må de grönska som palmträd mitt i vintern och må deras hopp gå i knopp: "Jag wet vr waggan hörs i sommar barna-rösten."

VIII. 2. 5 'Astrild med anhang'

Som nämnts är de mytologiska ämnena inte längre särskilt populära. De står för en del av tematiken i ett knappt hundratal brölloppsskrifter och utgör huvudtematik i runt femtio (4 % av samtliga). Här skall jag med hjälp av tre skrifter koncentrera på 'Astrilds makt'-repertoaren, som numera bara finns som huvudtema

³⁵ "bö^l", bödel.

i ett halvdussin skrifter och som dessutom på olika sätt anpassats efter en ny tidssmak.

Ett typiskt drag hos den nye Astrild är att han först framställs som stark men därefter visas vara maktlös, vilket också innebär att den mytologiska kontexten byts mot en kristen. Så sker i *ASTRILDS Aspe-lund* till akademikerparet Alstrin-Asp 1721, av brudens släkting Petrus Asp.³⁶ Det handlar om en skrift som också utgår från 'namnen', även brudgummens, eftersom detta kan ses som ett anagram på 'Astrild'. Skriften, en enda dikt på fyrtaktig trokeisk vers i sjuradiga strofer, tar först upp den skalkaktige Astrild, som påstås vara blind fast han har ögon som en falk. Så beskrivs hur han tar med sig yxan i stället för kogret och ger sig av för att förena olika träd med varandra. Ibland tar han båda "vr närmsta backa", ibland måste han söka det rätta trädet längre bort. Astrild uppehåller sig länge på "Österhafwets wästra strand" i den sköna och orörda "ASPE-Parcken", som han ser som sin egen och gärna vill beskydda. Men "Then man med ödets lia" ler spotskt åt Astrilds planer och börjar hugga ner asparna tills bara ett enda träd står kvar. Då faller Astrild ner på knä för "Jofur" och ber "Morfar" skydda aspen, eftersom han skänkt henne till en "Som till namn mig nästan liker", men ändå är from, lärd och beskedlig. Jofur utlovar sitt beskydd, men påpekar att Astrild lovat bort vad han inte äger och identifierar sig samtidigt med den kristne guden:

Åt then tu tin namne nämnat
 Är then ASP af Himlen ämnad
 Långt för han tig känder war.

Himlen skall ge paret lycka, Gud ge dem "ALSTER" och "til slut sitt Himla-win."

En liknande övergång från mytologiskt till kristet finns i ännu en namnalluderande Astrildskrift, till brudparet Brinck-Wass, ofrälse stånds personer, 1725. Den består av en enda dikt på alexandriner i fyrradiga strofer av initialförfattaren "G.G." Den börjar i en syn från en kväll i somras, då diktjaget såg hur en "deyilig" pilt med pil och båge tände "En outsläcklig Eld uti en höger BRINCK" och hur en "Fru i *Violetta* kläder" uppmanade pilten att beskjuta "en WASS", som även den tog eld. Astrild och Venus försvann, men diktjaget satt kvar i tankar över vad han sett. Men nu förstår han, skriver han, att synen syftade på de båda hjärtan som brinner "I denna Bröllops-Saal". Den tidstypiska Astrild-kritiken kommer in när diktjaget sedan påpekar att det är "en högre Man/ än hedniske *Scribenter* Förre wettat tala om" som har åstadkommit denna kärlek, och att det är Gud man skall tacka för den. Bröllopgästerna uppmanas att för-

³⁶ En bakgrund till skriftens berättelse, utöver brudens namn, kan vara Olaus Rudbeckius' upplysning, i *Atlant* I kap. XXIII, att aspen, enligt en gammal visa, sågs som Astrilds träd, "Af orsak at intet Trä i hela Sverige förökar sig så öfvermåttan af roten, som detta /---/."

ena sig med jaget i bön till Gud om lycka för brudparet i livet, och till sist glädjen bland "Helgons Chor".

På ett annat sätt — genom mångfaldigande — förnyas Astrildtemat i *Fäg-ne-Dickt* till rektorsparet Melander-Livin 1724. Skriften består av två dikter skrivna av bröder till bruden, en huvuddikt på alexandriner av M.C. Livin och en lyckönskan på alexandriner i fyrradiga strofer av C.C. Livin. Huvuddikten inleds med en syn som smakar rokoko men passar ganska illa med årstiden för bröllopet (januari). Den handlar om hur Venus en gång blev trött och varm av solens strålar och sökte sig en viloplats nere på gröna jorden. Mercurius, med en vinge på var fot, fläktar gudinnan med dessa. Venus rör sig i sömnen så att löven som hon har till bröstsprydnad kommer i oordning: när Phoebus strålar letar sig ner, ger den vita kroppen en "sådan *reflection* lik när i spegel brinner Den klara Solens Lius". Så löper "dess Gossar små" fram i ängladräkter och gör olika "puß": en letar fågelägg i ett träd, några kastar lyra, en låtsas rida på en käpphäst — jaget minns inte alla deras lekar, säger jaget i en *præteritio*. Synvinkeln förläggs så till den av de många Astrild som sitter i trädet. Han ser hur folk samlas i en park och hur Venus väcks av deras "Dants och Dunder" och undrar vad som pågår. Han flyger ner och berättar att man idag gör bröllop i Norden. Venus och gossarna beger sig till bröllophuset, där Venus först skall göra "*Complement*" och gossarna därefter skjuta brudgum och brud i hjärtat, men nått och "utan minsta smärta". Venus, som nu visar sig ha kristna intressen, önskar brudparet allt gott "som skrifwes i ert FADER WÅR" och ger sedan gossarna tecken att skjuta. C.C. Livins lyckönskan börjar med ett anrop till Venus' gossar: tyst med er nu, jag är också en gosse och vill lyckönska brudparet. Särskilt önskar han att om ett år få bli "Morbror" och få sjunga "lußa lulla".

VIII. 2. 6 'Brudparets namn'

Trots att namnalluderande skrifter har blivit mindre vanliga på 1720-talet har vi redan mött ett antal sådana. Snabba allusioner finns i ett femtiotal skrifter, oftast i lyckönskningarna. I runt trettifem skrifter (3 % av samtliga) ger namnen fortfarande huvudtemat för skriften. I runt hälften av dessa skrifter ger dock inte namnallusionerna, som förr, upphov till berättelser utan till argumenterande framställning, som i en skrift till en brud Adlerbaum, där diktaren går igenom en lång rad äktenskapliga dygder under bilden av olika ädla trädslag,³⁷ eller i en skrift till en brudgum Bauman där äktenskapet framställs som en byggnad uppförd av Gud.³⁸ I den andra hälften av de namnalluderande skrifterna möter man fortfarande påhittade skämtsamma berättelser om hur brudparet kom samman,

³⁷ Till det adliga brudparet Herlin-Adlerbaum 1722.

³⁸ Till det borgerliga brudparet Bauman-Böök 1723.

av samma typ som under tidigare decennier: om ett brudpar som heter Petrus och Petronella berättas hur två berg blir magnetiska och dras till varandra³⁹, i en skrift där brudgum och brud heter Skytte berättas om en jakt i skogen⁴⁰, i en skrift till en brud Asp berättas om en asp som brinner med osläcklig eld⁴¹ och i en till ett brudpar Rooswall-Winberg om ett vinberg i Norden — diktjaget förvånar sig över att ett sådant kan finnas — på vilket en ros nu vill slå rot⁴².

Ett typiskt exempel på den sistnämnda typen av namnalluderande skrifter är *Ett Lyckeligit Wäderfälle Och Önskelig Siöfart*, till brudparet Stubb-Siöholm, ofrälse ståndspersoner, av en pseudonym som "Innerligen Beder" för brudparets lycka, alltså någon I.B., 1723. Skriften, en av fyra till bröllopet, består av en huvuddikt på alexandriner, en kort "Bruda Gåfwa" som utgör lyckönskan och därtill en kort gåta, som börjar ekivokt, men explicit framhäver den oskyldiga tolkningen, "Ophtalmus", 'öga'.⁴³ I huvuddikten beskriver diktjaget en syn i en dröm, där alla allusioner står i fetstil så att ingen skall missa dem.

Träd som bryts
av vinden (och
strån som böjer
sig)
(Jun. 43)

Han ser en vacker sjö med en holme i och med ett skönt träd vid stranden. Men ett östanväder, "af *Veneris Planet*", blåser upp och bryter av toppen. Den driver

³⁹ Till brudparet Lyckå-Blanxia, i gruppen skolmän/präster 1723, av E. Angelin och J. Biugg.

⁴⁰ Till det adliga brudparet Skytte-Skytte 1720.

⁴¹ Till det adliga brudparet Krabbe-Asp 1721.

⁴² Till brudparet Rooswall-von Winberg, i gruppen skolmän/präster, 1726.

⁴³

/---/

Naturens mäster hafwer satt/
Imellan ben/ en kärer skatt/
Ett rum giß war det sitter
Der offta hwälfwer sig i kring
Har dörren sin/ uti sin ring.
Hwem är som här på hitter.
Kring detta huset är en skantz/
Kring detta rum en luden krantz/
/---/.

iväg till holmen där nymferna drar upp den. Men stubben står kvar "som om han wille säga. Ah! Ah! du sälla ort/ som toppen min skall äga", medan jag själv står kvar "Så toplös/ grenalös/ så löflös/ och så bar". Han ber Venus att göra stormen så stark att även stubben rivs upp ur jorden och kan driva till holmen, "där bästa delen är". Venus sänder då en starkare storm som rycker upp stubben, kastar den i sjön och driver den till holmen. Diktjaget ser att det mitt på holmen finns en källa vid vilken stubben nu blir planterad av nymferna. Källans kraft är så stark att stubben strax går i blom som Arons stav. Därmed har man anledning att vänta frukt till sommaren — sådan frukt som har ögon och blir vaggad. Fast han inte är profet vågar jaget förutsäga detta, "Och säger jag osant/ så lög förr en Poët."

Ännu en namnalluderande skrift skall tas upp, men snarast som exempel på en annan sak som jag tidigare har hävdad, att naturen i 1720-talets bröllopskrifter får en mer svensk och realistisk utformning än tidigare. Det handlar om en sommarskrift utan titel till brudparet Hiort-Ryting, ofrälse ståndspersoner, av P. Trägård 1722, bestående av en enda hexameterdikt. Den börjar med att diktjaget avreser från "Parnassi blomstrande högder Lund menar jag", för att ta en titt på "Fru Floras präktiga smycken/ Skallote Pans nya hår/ Fru Cereris dyrbara stycken". Innan han "knapt sedt den Smålanska tallen" stannar han på en plats, där naturen visat upp hela sitt mästerskap (detta verkar också vara den plats där bröllopet stod⁴⁴). Det finns bara två så ljuvliga orter i Europa, "wid Rom och i Skåne". Den skånska ortens romerska höghet utmärks av dess namn: "Den det ey seer af *Andraroms* Namn må wara en fåne." Folket och orten liknar varandra och allt är ljuvligt "både ute och inne". Här trivs också djur "af alla de slag som nånsine gifwas":

Nu seer man Näsviser Bock/ nu Haren titta uhr Buska
Nu seer man smijlande Räf nu Hiorten från kärret at kуска.

Men hjorten är given till villebråd åt Diana, vars framfart beklagas av "Halfdöda sårade Diur som i Bröset pjlarna känna". Nu har dessutom fru Venus och hennes son fått för sig att jaga på orten och skjutit "en Hiort som war utan Make och lijke". Han fick behålla livet och botades från den smärta han tidigare lidit av (tydligen hade brudgummen varit gift förut). Nu fattar han mod, "lägger af den swarta och fule Jackan", tar på sig helgdagskläder och söker sig en hind som maka. Himlen har tagit och givit, nu får han lisa hos "LISA" (bruden hette Elisabeth). Om jaget orkat rimma mer hade han fyllt ett helt ark med lyckönskningar: nu får han nöja sig med att önska allt gott, ständig lycka och "*Hiortarna Små*".

⁴⁴ Att bröllopsorten utnyttjas tematiskt i skrifterna är ovanligt: förutom i denna skrift sker det i tre som gäller brudpar från Dalabergslagen, där Venus ju ansågs ha särskild makt genom all den koppar som förekom där.

VIII. 2. 7 'Årstiden för bröllopet'

Det gamla repertoartemat 'årstiden för bröllopet' är fortfarande aktuellt och huvudtema i drygt sjuttio skrifter (6 % av samtliga). Om våren handlar det i drygt tjugo skrifter och utformningen är i högsta grad traditionell: här beskrivs alltså hur hela naturen uppväcks till kärlek och hur allt vill paras. Sommaren tematiseras i drygt femton skrifter: liksom då det gäller våren handlar det om hur värmen väcker kärlekslust, men det hävdas också att sommaren är bästa tiden för älskog. Sommaren kan också fungera som bakgrund i några av de vid denna tid ganska fåtaliga berättelserna om "Astrilds Pußar", oftast utformade enligt modellen 'diktjaget ser en syn'. I en av sommarskrifterna⁴⁵ får diktjaget av Apollo en lektion om att även blommor har kön och vill para sig, vilket påminner om att vi snart är framme vid Linnés tid. Hösten är huvudtema i runt femton skrifter. I de flesta av dem prisas de rika håvor som årstiden ger i visthus och på bord. Men hösten används ibland också kontrasterande: naturens avtynande ställs i en skrift mot brudens blomstring och i en annan sägs att hösten förvandlas till vår genom bröllopsglädjen. Vintern tematiseras i femton skrifter. Oftast handlar det i dessa om att en maka är bästa värnet mot kölden. Men också vintern kan ge anledning till kontrasteringar: bröllopsglädjen gör att den känns som vår, myrten blomstrar även i snö och kölden avskräcker inte från kärlek. Står bröllopet vid nyår brukar diktarna tala om den nya tid som randas och om att solen nu vänder och börjar sitt lopp tillbaka mot Norden.

I de skrifter som tematiserar årstiden påstås det då och då att just den aktuella årstiden är den bästa för giftermål. Men det är särskilt i samband med höstbröllop som temat aktualiseras. Varför det förhåller sig så förklaras i den skrift som här skall studeras, Johan Tobias Geislers *Den bäste Årstiden att giffia sig Öfwerwägad* vid ett septemberbröllop 1721 till borgarparet Ziegler-Hartman. Skriften är fyndigt hopkommen och täcker hela spektrat av årstidsrepertoarer. Den är avfattad på alexandriner, förutom lyckönskan på fyrtaktiga trokéer, uppdelbar i fyrradiga strofer. Huvuddikten öppnar med en bild av "Tiden", som begrundar hur hans släkte förökats och blivit otaligt som stjärnorna på himlen. Han bjuder samman hela barnaskaran. Främsta rummet tar "de långe Secler" som har hundra år på nacken och därför skriker fram "öfwr måttan trögt". Därefter kommer åren som är kvickare på foten. Så följer årstiderna i olika kläddräkter och så månaderna, "tolf och tolf i skocken", veckorna, "fyra uti bredde", dagarna som leder varandra "siu och siu" och sist "en hisklig swärm af Timmar och *Minuter*". Hur allihop får plats vill inte diktjaget gå in på utan bara på att deras värd, mitt i samtalet, ställer frågan om bästa årstiden för giftermål. Alla är

⁴⁵ Till brudparet Torsman-Ytterberg, i gruppen ofrälse ståndspersoner, 1723, av E. Ramelius Pärsson.

av olika mening, men man enas om att årstiderna själva skall få tala för sin sak och Tiden därefter fälla utslaget.

Årstiderna får så disponera varsin sida i skriften. Diktjaget beskriver först hur årstiden är klädd och uppträder och återger sedan dess inlägg. Varje årstid nämner på slutet de tre stjärntecken som ingår i den. Vintern kommer först, klädd i "varma Lappskinns pälsar" men ändå så stelfrusen att han knappt förmår tala. Alla som ser hans "Rim-beluppna Skalla" och "genomsteela mun" måste hålla med om att han mer än alla andra behöver "godt sängelag". Den ogifte fryser ständigt i Stenbocken, men den som har en vän vid sin sida blir varm mitt i nordanstormen. De långa vinternätterna framhävs som en särskild förmån just för brudpar — man lägger sig tidigt och väcks varken av "Östan-strål", "heerda horn" eller "fogla-liud", utan kan sova till långt fram på dagen. Vattumannen ger drycker i källaren och Fiskarna ser till att det inte saknas mat i grytan. Våren vill inte längre höra på detta utan reser sig hastigt och sprider den "aldrasötsta lucht från sina blomme-kläder". Det är när jag kommer, säger hon, väcker naturen, klär jorden med gräs och löv och ger havet liv som man skall gifta sig: jag retar fåglar, fiskar och alla djur till kärlek. Bäst är det alltså att gifta sig när Väduren lovar mod, Oxen styrka och Tvillingarna ser till att huset förses med allt som kan behövas. Sommaren, som är klädd i löv och prydd med mogna ax, säger om våren att mars och april är för kalla, och att maj, även om den kan vara skön, ger "magra kiök", eftersom alla förråd ännu är tomma. Sommarvärmen väcker liv i allt och de långa dagarna passar nygifta som ännu äger litet och behöver tid för att hinna arbeta ihop mera. Även om Kräftan kan vara för het för den flitige är nattens svalka skön. Lejonet har mod och kraft och passar bra när man vill "sig til sammans para". Jungfrun som lyser och glittrar av silver, är mild och fager och därtill ett utmärkt bröllopstecken. Så går ordet till hösten som är krönt med druvor och som bär med sig "En Ymnighet" av frukter och mogna växter. Han säger att hans tre syskon bara har "knoppen/ blomman/ skallet" men att han själv njuter "sielfwa kiernan" av deras möda, allt vad man skall äta under hela året. Därför är hans tid den rätta att ta sig fru, när alla "skåp och wrår" är fyllda av rika förråd. Han gör dessutom dag och natt lika långa, så att brudfolket har halva dygnet till "ijd" och halva till "säng-lag". Till yttermera visso var hösten tillstädes redan när Gud instiftade äktenskapet, eftersom träden i Eden stod fulla av frukt. Hans tre tecken, Vågen, Skorpionen och Skytten, är lika goda som de övriga, men särskilt god är Vågen som skänker det nya hushållet "allt godt ur fulla skålar".

Värden själv, Tiden, som varit med på alla bröllop "sedan Werlden skops" kommer därefter med sitt utslag:

När⁴⁶ låren proppad är/ när dag och natt ä jemna/
När Wågens skålar stå med must til alla bräddar/

⁴⁶ Trycket har felaktigt "Når".

Då är det tid at man ett hionlag samman bäddar.

Efter detta följer lyckönskan: brudparet önskas allt det goda som höst, vinter, vår och sommar skänker, det vill säga ymnighet, sundhet, nöje och glädje. Månaderna, veckorna, dygnen, timmarna och minuterna skall alla bidra till deras nöje och brudparet skall slutligen, efter ett långt liv i världen, få fröjdas åt "Himla-wåhren".

VIII. 2. 8 'Brudgummens yrke'

'Brudgummens yrke' är fortfarande ett någorlunda vanligt tema: det tas upp i drygt sjuttio skrifter (6 % av totala antalet skrifter), i vilka 'dygd' inte sällan är ett viktigt sidotema. Ett tjugofemtal av yrkesskrifterna riktas till handelsmän och hantverkare och ett knappt tiotal till brudgummar verksamma inom gruvnäringen. I det första fallet handlar det nästan alltid om att brudgummen drivit dygdig "äkta handel" och nu får en dygdig maka. I det senare beskrivs det krävande gruvarbetet och hur väl en bergsman därför behöver en maka som tar hand om honom. Brudgummarna prisas därefter gärna för att de vet hur man hittar eller proberar "dygdemalm". I övrigt är spridningen på yrken större än den tidigare varit, med bara någon enstaka skrift om varje yrkesgrupp. I hantverkarskrifterna tematiseras yrken som målare, musiker, slaktarmästare, kopparslagarmästare, guldsmed, snickare, skraddare, boktryckare och bokbindare. Man möter också läkare och apotekare som inte kan bota den kärlekssjuka de själva råkat ut för, liksom landsskrivare, bokhållare, räntmästare och rustmästare som sägs vara duktiga på att ordna, skriva och räkna ut det för sig. En källarmästare och en vinskänk får veta att kärlek kräver mat och dryck för att trivas och att kärlekens kraft är starkare än vinets. En hovjägare går på jakt med Ast-rild, en skolrektor jämförs med den Jacob som fick slita för Raket, för lika arbetsamt är det att föra unga sinnen till "Wett och Dygd": "Swetten af hans lärda panna/ Liksom Wattn af Wattenkanna/ Dryper ned i hopetahl". Men Jacob fick dock sin Raket till slut och nu får brudgummen bruden.⁴⁷

Skrifterna som tematiserar 'brudgummens yrke' har oftast en humoristisk grundton och är berättande snarare än belärande. Sambandet med traditionen från 1670- och 1690-talen är med andra ord starkt i denna typ av skrifter.

Nedan skall sex skrifter tas upp. De fyra första handlar om yrken som är nya i mitt material och bara tas upp i en skrift vardera: snickare, skraddare, sjökaptan och bildkonstnär. Därefter följer en skrift om gruvnäring, en tematik som togs upp redan av Lucidor på 1670-talet, samt en på det gamla temat om prästers gifte. När det gäller de tre första skrifterna kan man lägga märke till hur dessa nya, 'lägre' yrken görs minst lika berömliga som andra genom att förfat-

⁴⁷ Till brudparet Lyckå-Blanxia, ur gruppen skolmän/präster, 1723, av en anonym vän.

tarna poängterar yrkenas ålder, liksom att argumentationen i alla tre fallen lånar auktoritet från Bibeln.

Snickarmästarparet Beck-Gröndaal fick 1729 en anonym *Brud-Skrift* på fyrtaktiga jamber i sexradiga strofer. Visserligen brukar en snickarskylt inte vara förgylld, börjar skriften, men aldrig är den. En sådan fanns uthängd "långt för Syndafloden". Sedan avhandlas bibliska byggnadsverk som Noaks ark, tabernaklet och Salomos berömda tempel — skulle det sistnämnda få sin rätta glans "Måste Snickar'n intet fela/ Til at snickra och *panela*, Som then wise *Sal'mon* wil". Diktjaget nämner snabbt att kyrkor och hus har byggts under årtusenden innan han går över på snickaryrkets aktuella nödvändighet för alla stånd: för att äta behöver man bord och stolar, för att skydda kläder och tyger skåp och kistor, för sömn sängar, för nyfödda barn vaggor och för "sidsta hädanfärden" en kista. Så vidtar *in speciedelen*, där det först konstateras att dagens brudgum äger både "Bol och Bänckar" och därför inte behöver gifta sig med en änka utan kan ta en jungfru. Så påpekas att han kan skaffa försörjning: snickarkonsten har "en Gyllen Botn" och ger, med Guds välsignelse, en flitig man allt han behöver. Bruden, som kallas för "syster", borde också ha prisats, säger diktjaget sedan, men avstår: det passar sig inte att rosa sina egna. Diktaren, som alltså bör vara en Gröndaal, avslutar så med en traditionell lyckönskan.

Klädernas Tilkomst Och Skraddare Handwärckets Prijs riktar sig till skraddarmästarparet Becklind-Bidberg 1723. Den anonyme författaren är bror till brudgummen, alltså en Becklind. Skriften består av en enda dikt på alexandriner i fyrradiga strofer. Tänk hur säll man skulle vara om man inte behövde kläder, heter det inledningsvis med referens till Första Mosebok: det var ett "salligt stånd" då Adam gick naken, innan syndafallet tvingade på honom kläder och annat elände. De moderna kläder man numera stoltserar med vittnar egentligen bara om att människan förlorat sin gamla skrud av rättfärdighet och helighet. Man bör alltså hellre blygas över dem än vara högmodig. Det finns dock ingen anledning att "lasta klädren", som inget ont har gjort och som behövs för att vi inte skall frysa ihjäl, och inte heller klädernas upphovsman. Diktjaget gör så en ganska sökt *praeteritio*: han avstår från att skriva om olika kläders namn på vårt eget och främmande språk och vill bara understryka att den allra förste skraddaren faktiskt var Gud själv. Han gjorde ju kläder "åt vår förste Mor och Far", även om de knappast var efter "vår tidz maner". Efter detta påpekande om yrkets uråldrighet och höghet övergår diktjaget till att prisa brodern som föder sig väl på sitt hantverk. Det enda han därutöver behöver är vad Gud nu ger honom: en god maka. Eftersom bruden kommer från främmande ort vittnar det om Guds särskilda nåd att han fört dem samman.

Kaptensyrket tematiseras i *Första Seglation Ihogkommen* till skeppskaptensparet Stangenberg-Bruun 1725. Skriften är anonym och består av en alexandrindikt och en gåta på samma versmått. Även här handlar det om yrkets bibliska ursprung och auktoritet. Huvuddiktens *in generedel* berättar om en "siöman snäl/ som aldrig lärdt at segla", men som ändå förde sitt skepp "med maka-

löser konst"; som byggde skeppet själv fast han aldrig förr byggt minsta båt och som höll på i "hundra tiugu år". Skeppets storlek och dyrbarhet prisas, innan vi får veta att det aldrig löpte av stapeln och hade en last som till skillnad från andra laster själv promenerade ombord. Den som enbart lyssnade till dikten bör här ha insett att den handlar om Noa, den som läste innantill hade redan genom fyra lärt diskuterande fotnoter fått veta att så var fallet. Det berättas sedan att

Gud låser till
om Noas ark
(Hor. 2, 18)

skeppet gick till sjöss utan segel, mast, roder, kompass eller sjökort och att det inte lade till vid någon brygga utan vid ett berg. När kaptenen lossat lasten "för Redarns räkning", tackade han "redarn sin" för att ha nått land och bad att få slippa fler resor. "Det war then första man/ som aldräförst har farit Til siös och annor land", avslutar diktjaget sin berättelse. Han vänder sig så till brudgummen med lovprisning. Även denne har lyckosamt besökt "andra stranders folck med skieppet sitt", men till skillnad från den förste kaptenen haft "mast och segel", "starn och spegel", kunskaper om segling, sjökort och full besättning. Nu kan han dock liknas vid den förste kaptenen i det att han har nått fram — till bruden — och inte längre behöver frukta "enslighets owäder". En kort traditionell lyckönskan avslutar huvuddikten. Gåtan knyter också an till seglingstemat och handlar om "ett lijtet skepp/ som hafwer twänne kiöhlar" och som kommer att gunga på brudparets golv innan året är över — en vaggga.

Antikiserande, inte biblisk, är *Kiärlekens Mestarstycke Uti Målare-Konsten*, av signaturen "C.E.", troligen den flitige Carl Eldh, som skrevs till konstnärparet Pasch-Jæger 1725. Den består av en enda dikt på sjutaktig jambisk vers. Här handlar det, som i många skrifter från decenniet, om 'en syn' som diktjaget haft i sömnen "en kulen Winter-natt". De uppträdande är "Den Tid som är/ som warit har och den som är förliden" på målarkonstens område, i form av kvinnliga allegoriska figurer som på 1720-talet gärna uppträdde i syner (om 'syner' vidare i VIII. 2. 9 nedan). Yrkets höga ålder påtalas, men inte för att lovprisa det — troligen behövdes inte detta — utan snarare för att lyfta fram genremodellen. "Första Tiden" står för *in generedelen* och berömmar den anti-

ke målarhjärten Apelles, som ville måla Venus, men inte lyckades med detta eftersom han inte försett sig ”med Kiärlekz-Perspectiv”. Sedan framträder den ”andra Tid”, som en smula oväntat visar sig vara samtiden. Hon tar sig an *in speciedelens* lovprisning av brudgummen genom att mångordigt beskriva ett antal målningar som enligt en fotnot har gjorts just av Pasch. Sist framträder ”den Tid/ som komma skall och börjas nu på Stunden”. Denna nya tid nämner på nytt Apelles’ misstag att försöka måla Venus utan att ha kärlek. Hon säger därmed, utan att behöva ta till smicker, att Pasch överträffar den berömda antike målaren: han visar ju nu att han är kär. I lyckönskan, som utgör hennes del av skriften, slås det fast att ”Kiärlek aldrabäst de Bilder göra kan/ Som likna ett af bägge Kön/ en Qwinna eller Man”, även om det tar tid att göra en sådan bild, som först kommer ”i *Miniature*”.

Gruvdrift är, som nämnts, ett gammalt tema inom bröllopsdikningen, som brukar utgå från brudgummens yrke men också — även detta redan hos Lucidor — från att tecknet för Venus och tecknet för koppar är det samma. Det sistnämnda påpekas också i flertalet av gruvskrifterna från 1720-talet och dessutom i en handfull skrifter med andra teman, skrivna till bröllop i Falun. Av gruvskrifterna är de flesta skrivna till myndighetspersoner inom gruvhanteringen, men det finns också tre som är riktade till bergsmän, det vill säga personer som hade rätt att driva en masugn och som ibland också deltog i det konkreta arbetet i gruvan.⁴⁸ Den här aktuella skriften gäller bergsfogdeparet Rudien-Morea, som stod i Falun 1723. Den har valts för att den inte bara tematiserar bergsfogdens utan också den vanlige gruvarbetarens yrke. Den heter *Gruf-Wandringen Wid Stora Kopparberget Betrachtad* och består av en enda dikt på fyrtaktiga jamber, uppdelbara i sexradiga strofer, skriven av Johan Tobias Geisler.

Gruvarbetaren står i fokus i skriftens *in generedel*. Den som arbetar i gruvan och kommer upp ”swart och trötter” behöver en maka som kan tvätta honom och sköta om honom sägs det först. Därefter beskrivs ”en Grufkarls lott”, som består i att söka sitt bröd ”I röök/ oos/ mörker/ damb och swett/ Ja med lifsfahra”. I de flesta andra yrken ser man dagsljuset, men grufkarlen måste vistas där varken sol eller måne lyser. De flesta andra är inte utsatta för livsfara, eller kan åtminstone ”med armar/ hand och swärd/ Ja offta sig med föttren hielpa”, men grufkarlen blir fångad i en fälla när berget rasar samman. Sådant känner ”Wår Bergsfogd” väl till eftersom han dagligen inspekterar gruvan, heter det sedan i inledningen till *in speciedelen*. Så beskrivs i duform hur bergsfogden kliver på stegar och kryper i smala gångar i os och mörker för att se till att allt är i sitt rätta skick: att värmen kan avdunsta, vattnet rinna bort och att gruvstöttorna står säkert och är tillräckligt många. Att diktaren själv inte saknade gruverfarenhet

⁴⁸ Lundgren, A., ”Gruvor och kemi under 1700-talet i Sverige. Nyttä och vetenskap”, i *Lych-nos* 2008 s. 12. Här citeras Heyke, D., *Tal om Bärge-Hushållningen i Gemen*, Stockholm 1759, s. 4: ”Bärge-man är här sjelf ägare bland arbetare, hvaraf händer, at Bärge-män och Gruf-dräng ibland äro de samma, ibland särskilte personer”. I min undersökning har chefspersoner räknats som ofrälse ståndspersoner och bergsmän som borgare.

kan man se av de många facktermer han brukar, vilka, tillsammans med den klara blicken för gruvkarlens slit och gruvfogdens mödor bidrar till skriftens ovanligt realistiska prägel:

I måst (det är en barna-leek)
 Stå för war körtel/ skööl och streek/
 Hwar knöös och kaßa/ band och skulla;
 Allt måst I ha grant öga på/
 Fast I derwid nog supa få/
 Ja ögon/ hals och näsan fulla.
 I åken ned i hwarje schacht/
 Med bloß i munn/ och gifwen acht
 Om det sänks segrät uppå diupet;
 Om man en jemnan widd der sijr/
 Ell om det skål- och skromtbränt blir;
 Om Gråberg der i malmen krupet;
 Om det wid bottnen är förkwaft/
 At elden der har ingen kraft;
 Om det af läck wil wattiukt blifwa;
 Weet I på edra finger lätt/
 På ett ell' ock på annat sätt
 Åt schachtet lufft och aflopp gifwa.

Diktjaget säger sig inte kunna räkna upp allt vad brudgummen har att ordna med utan går i stället över till att prisa hans mod och arbetsflit. Bröllopestemat introduceras genom att diktjaget sedan säger att bergsfogden, när han kommit upp ur gruvan "heelt matt och swag", precis som inledningens gruvkarl behöver en "Wän som med behag/ Ehr fågnar/ lagar/ lisar/ torkar". Nu får han en sådan vän, slås det fast, innan skriften avslutas med en traditionell lyckönskan.

Präster kan fortfarande få skrifter på det gamla temat om 'huruvida präster bör gifta sig eller ej', men temat har blivit ovanligt och förekommer bara i ett dussin skrifter (en tiondels procent av materialet).⁴⁹ Hur nära skrifterna på temat ansluter till traditionen blir tydligt i *Then Loflige Präst-Kiärleken Hastigt öfvertänkt*, riktad till kyrkoherdeparet Norrström-Norreliä 1724, av Carl Johan Lohman. Skriften består av en enda dikt på alexandriner i åttaradiga strofer. Den börjar med att beskriva kärleken och konstaterar sedan, att även präster råkar ut för den, eftersom inte heller de har en sten i stället för hjärta. Så nämns Aron som exempel på en präst som kunde kombinera gudsdyrkan och kärlek. Det slås fast att Förnuftet, Skriften och Paulus ger präster rätt att gifta sig, varpå följer ett

⁴⁹ Ett skämt på samma gamla tema finns i en namnalluderande skrift till en brudgum Pabst, som påtalar det skandalösa i att 'påven' byter mot egna regler och gifter sig, till råga på allt på själva Allhelgonadagen; skriften är riktad till det borgerliga brudparet Pabst-Brandel 1722.

utfall mot de "Bedragne Påfweske" under bilden av en nunna i sorg, instängd i ett kloster. Vi möter också en okysk "Pater" som tafsar på nunnans "förbudna äpplen", stjälar en kyss och lurar henne till "orent famntag". Så prisas brudsängen framför alla kloster: dessa föröder världen, medan brudsängen förökar den. De "galne Påfweske" bör stoppa armen i barmen och känna efter att även de har hjärta, kött och blod. De dricker "orenhet" men brudgummen, som nu smeker sin vän, känner att han befinner sig i paradiset.

VIII. 2. 9 'Jaget ser en syn'

Vi har ovan mött ett antal skrifter som beskriver olika syner, som diktjagen påstår sig ha sett. 'Syner' förekom också tidigare i bröllopsdiktningen, och skillnaden i förhållande till de äldre är att 1720-talsdiktarna oftast explicit påpekar att det handlar just om syner, liksom att de framställer sig som ovetande om vad synerna syftar på — först i skrivande stund inser de, att vad de såg var dagens brudpar. Syner finns i ett drygt trettiotal av skrifterna från 1720-talet (runt 3 % av samtliga). Huvuddelen av dessa kan inte, som i de flesta av de syner vi tidigare mött, knytas till bestämda traditionella tematiker utan är allmänt allegoriska, av en typ som Carl Eldh (i VIII. 2. 2 ovan) framhöll som särskilt modern: skrifter i vilka man framställer "Dygdens Folck" som "personer" med namn som Tålmod, Frimodighet och liknande. Eftersom denna typ av 'syn' är ny i materialet skall den illustreras med fyra exempel, av vilka det sista också får fungera som exempel på högadligt *decorum* under 1720-talet.

En typisk syn av den nya allegoriska typen finns i *Krigs Puß Mellan Kärleken och Döden*, skriven till de ofrälse ståndspersonerna Engeström-Hedengrahn 1728 av brudgummens bror Johan Engeström. Den består av en enda dikt på alexandriner som tematiskt utgår från att såväl brudgummens som brudens tillkommande nyligen har dött och att de båda överlevande nu förenas i äktenskap. Den inleds med en beskrivning av en fästning uppbyggd av Amor. Fästningen har en inre vall av "TRO" och en vallgrav av "DJUPT FÖRSTÅND". Framför varje ravelin reser sig "TUCHT", "BLYGSAMHETEN" fungerar som glacin och "FÖRSICHTIGHETEN" är den ryttare som håller stadig vakt. Innanför murarna finns en borg av "NÖJE/ RO samt LUST", vars grundval är "BESTÄNDIGHETEN" och vars pelare är "FRID och SÄMJA". Diktjaget kan inte rätt beskriva "then fagra Ort", där Amor hade tänkt "fägna" och beskydda "Tu wackra witra Par" ända till dess Gud ger dem order om uppbrott från världen. Men borgen angrips plötsligt av Dödens blix och marken fylls av rök och damm. När "then tjocka Ijm" skingras, ser man två som ryser av förskräckelse och två som är "slagne ned till Jord/ och tagne them ifrån". Döden triumferar och säger att de två som är kvar "sku länge lefwa få At klaga sin förlust". Men Amor återkommer "med liufwan Frögdepipa" och förenar de båda överlevande med varandra:

Ther på går glädien an/ man drager in i Borgen/
 Ey mer för LUST och RO kan tänkas uppå sorgen:
 BESTÄNDIGHETENS grund med FRIDENS sköna stod/
 Och SÄMJANS pelar' fast/ gaf aldrabästa mod.

Diktjaget förklarar så, att synen syftar på "WÄRT BRUDEPAR" och avslutar med en namnalluderande lyckönskan.

En allegorisk syn beskrivs också i *Ächta Wänskaps Trohet och Nöije* till de ofrälse ståndspersonerna Granstedt-Leverin 1724, av brudens släkting J. Leve- rin. Skriftens enda dikt, på alexandriner i fyrradiga strofer, är avfattad i jagform. Det verkar vara en herdinna som för ordet.⁵⁰ Hon berättar att hon mist sin Da- mon och sökt honom länge innan hon återfann honom. De sätter sig ner och ta- lar — hans ord är söta som "Hanogs-bröd" — om hur eländigt livet är för den som saknar en vän. Damon börjar spela på sin herdepipa och diktjaget, trött av längtan och mödor, somnar in vid dess toner. Jaget ser då "en ung och täcker Mō", men i en underlig utstyrel. Hennes hår är bart, klädnaden grov och "på ännu" står det "SOMMAR" och "WINTER". Hennes vänstra sida är öppen än- da in till hjärtat, där det med guldbokstäver står "NÄR och FIÄRR". Längst ner på fällen läser man "I LJF OCH DÖD". Synen försvinner, jaget vaknar och ser att Palæmon kommit dit. Hon beskriver synen för Palæmon, som säger att den visat upp "En ächta wänskaps ädla bild". Den grova klädnaden betyder att en äkta vän skall bistå sin vän i nöden, den öppna sidan att kärleken inte skall bäras i munnen utan i hjärtat, bokstäverna på hjärtat att trogen kärlek övervinner alla avstånd, de i pannan att den är lika levande sommar som vinter. Det blottade huvudet visar att man skall fly all falskhet och orden på fällen att äkta kärlek är evig. Palæmon lämnar sedan över sin uttydning som en "wänskaps-regel" till brudparet och ber om att "Wänskaps Änglen *Raphael*" skall ge långt liv och himlen till slut.

En kombination av allegorisk syn, 'brudgummens yrke' och 'årstiden för bröllopet' finns i *Echterskapets Phantasie På Papperet fördt* till de ofrälse ståndspersonerna Bosell-Schröder 1726 av Oloff Lidborg. Skriften består av en enda dikt på fyrtaktiga jamber, uppdelbara i sexradiga strofer. Diktjaget berättar här om en "sälsam *Phantasie*" som han försjönk i när han hade tänkt sova. Han såg en skön, blomstergrön dal, där själva nöjet tycktes bo, med frukträd och blommor, sång av "Gök och Trast" och en mängd andra fåglar som en "owan fiäder" varken vill eller kan uppteckna. Kring detta paradiskrökte sig en älv och på dess andra sida fanns ett berg som till färgen liknade "grönsprängd Mar- mor". Där ser han en man med "Cirkel, Lineal och stång" (brudgummen var in- genjör) som tycks mäta upp marmorkullen. Diktjaget ser att det är en god vän,

⁵⁰ Detta tycks tyda på att skriften har en kvinnlig författare. Som ovan påpekats är skrifter i herdemiljö sällsynta på 1720-talet: de utgör bara runt 1 % av skrifterna.

frågar honom varför han mäter och får svaret att himlen har begärt det och lovat honom lön när han når bergets topp. Medan de talas vid får jaget se "än mera rart" i den vackra dal han nyss lämnat. Han tar med sig vännen dit, men hur de kom över älven vet han inte. Nu ser de framför sig "en härlig *svite*" som tycks hålla på med en viktig förhandling. Där sitter en fru på en stol, som lyser som solen, som ser ut som om hon är "Naturens Mor" och kan styra de fyra elementen. I vänstra handen håller hon "Ett owärderligt ächta band" som håller samman allt "som Gud i början skop" och i den högra en klart lysande fackla som sägs vara "Naturens lius". Ur själva ljuset träder sedan ut "En flock af Fruer": de bär på olika tecken och jaget förstår att det handlar om "then dygd och wihets skar/ Naturen af sig aflat har." Sällskapet liknar alltså Venus och de tre gracerna, men ges inga namn och knyts alltså inte till mytologin utan till "Naturen". Hör mina döttrar, får modern sedan säga, jag har här en mö: prydd henne nu på allra bästa sätt! En dotter flätar lagerblad till en krans åt mön för hennes vetts skull, en annan prydder henne med "Ofirs aldreskiönste guld" för hennes dygds skull, den tredje klär henne i pärleskrud (pärlor brukar syfta på kyskhets). Hon blir så skön att jaget aldrig sett något vackrare "sen jag begynte blifwa karl". Han tänker att den man kan vara säll som får äga "thenna ros", och knappt har han tänkt tanken förrän mannen i hans sällskap friar till mön. "Hon språng wäl intet strax åsta/ Dock tycktes tanckan säija ja", kommenterar diktjaget. Han vaknar så ur sin sömn och undrar över drömmen. Men redan samma dag får han besked när han får veta att herr Bosell skall gifta sig med jungfru Schröder. Brudgummen, som förstår sig på mätning, har mätt upp sin flickas dygd så väl att han får henne till brud.

I 1720-talets bröllopsdiktning är det bara i skrifterna till högadliga brudpar som man märker ett särskilt till ståndet knutet *decorum*. En och annan adelskrift kan också gå i en något högre stil än flertalet bröllopskrifter, men sällan och inte på något påfallande sätt. Detta fjärde exempel på temat 'jaget ser en syn' gäller ett högadligt brudpar, Leyonhufwud-Cronhielm, som gifte sig 1720. Författaren kallar sig "Deras Tiänare" och är alltså en person med initialerna D.T. Skriften består av en enda lång dikt på inrimmad hexameter. Eftersom hexameterdikter traditionellt var 'höga' och vid denna tid förhållandevis ovanliga, kan redan versmåttet vara en ståndsmarkering. Men mer iögonenfallande är den konstfullhet med vilken skriften är utformad, de 'stora' bilder som prydder den och de universella sammanhang som den aktualiserar. I den inledande morgonskildringen lägger vi märke till samma typ av poetiska omskrivningar som Samuel Triewald bara något halvår tidigare hade brännmärkt som alltför konstlade i sin "SATYRE emot våra Dumma Poëter"⁵¹:

⁵¹ Triewalds satiriska morgonskildring lyder som följer (efter *Sveriges litteratur* II s. 269):

Morgonrådnans facklor skiöna
Låta döda werlden röna:
At nu Phoebus innan kort

FÖrrän idag then liusröda frun/ som arla på fästet
 Ronnar i skinande blys/ slagit op sina strimoga Luckor/
 Förn hon skänkt sin wanliga kyß åt gråbruna Böljan/
 Just när natten i traf rusat af in i glömskones hyddor:
 Rinner i sömnen en wichtig dröm med säfliga floder
 Ther iag låg/ i min hog: /---/

Skildringen introducerar en syn som visar Äran och Dygden i full aktivitet. Diktjaget närmar sig dem och ser att de rustar till fest för "Bägges samqweda Barn". Så hör jaget "ett gny uti sky" och Mercurius, som varit ute och bjudit till bröllop, kommer andfädd dit, "Liksom han i dag blitt sänder långt ifrå *Bender*". De båda allegorierna välkomnar bröllopgästerna samtidigt som hela naturen, i anslutning till temat 'årstiden för bröllopet', visar upp sin sommarglädje i ett parti som i sin rimtäthet påminner om Runius:

Rätt opå stund medan ordet i mund än wändes och kändes/
 Hörs bland fogle-*musique*, bland windens susande kyßar/
 Wattnetz tilrande swall sampt Salar- och Dalarnas *Echo*,
 Hundrade spel utan fel; jag såg huru Jorden i glädie
 Ruskade sin med blommor och gräs blomerade klädning.
 Himblen war hel klar; och werldenes eldiga öga
 Såg sin hela gestalt öfwer alt/ uti hwilande Siöar.

Brudgum och brud träder så in. I beskrivningen av dem finns återklanger från den andre store hexameterskalden och hans *Hercules*. Med hjälp av en anspelning på 'brudgummens namn' ställs denne fram som en ny Hercules med lejonhud över axeln, och bruden, vars namn också åberopas, har fått drag av Stiernhielms Fru Dygd:

Han war en ADILS MAN med gyllene swärdet i handen;
Hon af ADLENS ÖFWERSTE GRAD/ med krona på höfdet:
 Både af högsta *metall* och finaste ämne beredde:
 The gingo fram som Leijon och Lam: **Han** munter af åsyn/

Nattens täcke röfwar bort,
 Sen i wåta Thetis skiöte
 Han har haft sitt läger blöta,
 Der hans hästar hafwa gådt
 Och ha druckit rågat mått.
 Mången tord' sin hierna bryda,
 Hwad de orden sku betyda,
 Bond' det säger kort som iag:
 Det är morgon, det blir dag.

Frisk som en fisk: uti *miner* och hy/ uti Later och Dater
 Lik sig sielf/ thet är/ en modiger/ frodiger hielte/
 Som i alt sitt blod har mod: eld liungar uhr ögon;
Hon uti drächt som ärones hand af Dygdens ämne
 Konstliga sydt och kostliga prydt; uti Later och åtbörd
 Strålade fromhet i adliga/ mehr än otadliga seder/
 Hon war jämn uti gång/ mild i min och kysker i blidskap/
 Nätter i spår och lättet af åhr/ och mätter i förmån:
 Fågring hölt med kött och blod opå kinderna Samqwäm.

Sedan beskrivs också bröllopgästerna i samma höga stil, som "Mensklige Gudar och Jorde-gudinnor". Äran prisar så den krigiska äran hos brudgummens ätt och honom själv, varefter det frågas om han nu har lagt av "LEYONA-Huden" och besegrats av bruden. Dygden prisar på motsvarande sätt den höga dygden hos bruden. Det är, som vi tidigare sett, typiskt för den höga stilen, att diktjaget inte själv står för lovprisningen utan låter högre instanser, här Äran och Dygden, göra detta. Brudparet lyckönskas därefter av de båda personifikationerna innan festen tar vid under Mercurius' ledning. Sist kommer det drömmande och skådande diktjaget tillbaka till den egna situationen och den egna otillräckligheten:

Jag som tyckte mig stå uti wrå och giöma mig undan/
 War förnögd att jag fick weta hur HÖGPARET heta/
 Af hwar Skål som i rågada mål them dracks til en ähra:
 Jag wille see mera än; men benen sunko i trötthet/
 Hufwudet domnade ner/ iag sank i ett haf af förundran;
 Intil thes iag sidst likwist utu dwalan i liuset
 Rycks; tå tycks entå mig stå bakom ärones hallar.

Jaget avslutar med en ursäkt för att han vågat skriva till det höga bröllopet och med en högstämnd och underdånig lyckönskan:

GUD som Himmel och alt så gestalt som frode förährer/
 Giöre Er wäl till kropp och siäl i begiärliga tider:
 Medan i werldene än the modige LEYONEN ifra:
 Medan i adliger ätt än HUFWUDEN äras och hedras:
 Medan än HIELMAR i fält och KRONOR å stolene stråla;
 Wäxe Er adliga stam/ och namn till solenes afton!!

VIII. 2. 10 'Krig och bröllop'

I närmare sextio skrifter (5 % av samtliga) är det stora nordiska kriget ett huvudtema, trots att det alltså avslutades redan 1721 med freden i Nystad. Det stora

avtryck kriget gjorde inom bröllopsdiktningen kan bero på att det delvis fördes innanför Sveriges gränser och att en stor del av befolkningen alltså fick känna av det.⁵² Men temat verkar också stå i samband med den inriktning på det faktiska, som vi mött på flera ställen i 1720-talets bröllopsdiktning. Skildringar av krigshandlingar och krigsfångenskap förekommer uteslutande i skrifter till högadliga och adliga adressater, där de aktuella brudgummarna själva deltagit i kriget. I en del skrifter till adliga brudpar och i skrifterna till brudpar av övriga stånd diskuteras i stället frågan om huruvida det är 'bättre att gifta sig i krigs- eller fredstid' — medan kriget rasar gäller så klart det förstnämnda och när freden kommit det sistnämnda. Båda tematikerna bygger upp den skrift som nedan utgör första exemplet. En skrift om krigsfångenskap skall därefter presenteras.

At giftas har sin tid/ Så wäl i krig/ som frid är riktad till brudparet Horleman-Rudbeck 1721, där brudgummen var kapten vid ett dragonregemente. Den är skriven av P. Ekerman och består av en enda dikt på alexandriner i fyrradiga strofer. De fyra första stroferna inleds anaforiskt med "At giftas är ei tid": inte nu när ryssen hotar Svealand, när man måste fly till skogs för att vara trygg, när gårdar, bruk och städer sätts i brand, nu när det bara finns sorg och ingen glädje. Så hänvisas till en bestämmelse i "gambla lagen", det vill säga Mose lag⁵³, som tyvärr inte längre är i bruk: att en nygift man inte fick gå i fält "Innom ett år och dag". Numera får bruden ofta se brudgummen dra ut i krig morgonen efter bröllopsdagen. Diktjaget slår sedan fast att han är för och inte emot giftermål. När de flesta gamla goda seder försvunnit är det glädjande att åtminstone giftermålsleden lever kvar. Efter denna tematiska vändning följer en rad giftermålspositiva strofer, de flesta anaforiskt inledda med "At giftas är wist tid". Det är tid att gifta sig när man har en stark fiende emot sig, så att landet får "goßar som dåga", även om de inte genast kan dra ut i krig. Det är tid då man ängslas, för

⁵² Peter Ericson slår fast att det stora nordiska kriget 1700-1721 var en våldsam kraftanspänning: "Varken förr eller senare har så stora resurser i form av manskap, varor, pengar och tjänster tagits i anspråk för krigets behov." Ericsson, P., *Stora nordiska kriget förklarar. Karl XII och det ideologiska tilltalet* s. 258. Peter Ullgren ger följande data om kriget i *Det stora nordiska kriget 1700-1721. En berättelse om stormakten Sveriges fall*: 1719 är "rysskräckens sommar längs den svenska ostkusten", Norrköping hårt drabbat, s. 311; oktober 1719 slöts stillestånd med Danmark på sex månader, november 1719 fred med Hannover, s. 321; januari 1720 fred med Preussen och allians Sverige-Storbritannien, i slutet av februari abdikerade Ulrika Eleonora till förmån för sin make Fredrik av Hessen, som kröntes i maj 1720, s. 322; sommaren 1720 kom ett nytt angrepp av ryska galärflottan, som dock inte nådde kusten, fred med Danmark 3 juni 1720, 1721 kom ett nytt ryskt angrepp till sjöss: under april-maj härjades norrländska kusten: Hudiksvall, Söderhamn, Härnösand, Piteå, Umeå och Sundsvall brändes, s. 322; fred med Ryssland i Nystad 30 augusti 1721, s. 324; Ullgren meddelar också, att kriget med Sachsen och Polen föll i glömska och inte avslutades officiellt förrän 1729 och 1732, s. 324; att det efter kriget inom adeln gick 164 kvinnor på 100 män, s. 326; att Tobolsk blev något av en huvudort för svenska krigsfångar och att 1713 en adlig kapten där inrättade en svensk skola med 33 gossar och flickor som elever, att de flesta som kom hem (s. 337: c.a. 5000 av drygt 30000 svenska krigsfångar) tycks ha kommit 1722; s. 338.

⁵³ Skriften hänvisar för detta till 2 Mos. kap. XXIV vers 5 samt kap. XX vers 7.

då behöver man en vän till tröst. Det är tid innan man hört trumman kalla och måste dra ut i krig, för blir det så illa att maken dör har han ändå lämnat efter sig någon "som framdels tiena kan sin Kung/ sitt land/ sin Wän", som liknar honom i allt och bär hans namn. Diktjaget lämnar så det dystra krigstemat för en snabb appell till 'årstiden för bröllopet'. Det är tid att gifta sig eftersom årets vackra tid nu har börjat. Avslutningsvis prisas brudgum och brud och önskas allt gott samt, med namnallusion, en "liten Manniken och sedan Rudor fler".

Mitt exempel på en skrift om krigsfångenskap är *Fägne-Rim* till brudparet Silfwerlås-Hielmborg 1722, där brudgummen var överstelöjtnant, av en anonym författare. Skriften består av en enda dikt på fyrtaktiga jamber i fyrradiga strofer. Dikten fäster först uppmärksamheten vid brudgummen, "ädel af slächt/ Bekant af Dygd och tappra dater". Han har aldrig känt rädsla utan banat sig fram mitt i striden med sin värja. Ändå fick han därefter sitta "wid *Tobols* strand" som vid Babels älvar och uppleva mer ont än gott fjärran från fosterlandet. Anspelningarna på Israels barns lidanden i landsflykten fortsätter: Han har tänkt "mon till Swerges Ö/ Jag kommer mer" eller måste jag stanna kvar i Mesechs länder och dö bland Kedars hyddor? Hade någon kunnat berätta för brudgummen om framtiden hade han fått tröst. Då skulle han fått veta att en "FRIEDRICH" skulle skaffa fred och att han själv skulle få återvända till Sverige. Och än mer, att en "Blomma", som tidigare lyst vid Rhen och "Maynens Flod", vuxit upp för honom vid Mälarstranden, en som han skulle få innesluta bakom "SILFWERLÅS". Nu herr brudgum, avslutar diktjaget, är allt det ni önskade vid *Tobols* stränder uppfyllt: himlen ger er en "HJELM" mot "ängslan sorg och pust" och en "BORG" mot ledsnad. Så följer lyckönskan, bland annat om "SILFWERLÅSAR fler" som skall bevara det höga namnet från glömskan.

VIII. 2. 11 Kombinationer av repertoarer

I det föregående har det på flera ställen framgått, att bröllopsdiktarna på 1720-talet gärna kombinerar olika repertoarer med varandra. Detta sker i högre grad än på 1690-talet och detta, i relation till skrifternas begränsade omfång, gör det svårt att alls urskilja något specifikt huvudtema i en del av dem. Eftersom det handlar om så pass många skrifter, närmare femtio (drygt 4 % av hela antalet), har jag valt att presentera även denna grupp, som ingenstans passar in, genom tre exempel.

Första exemplet är en skrift utan särskild titel till ett brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner, *Eld-Fichtelia*, 1720, av en H.A.S.L. som framhäver sina initialer i fetstil på skriftens sista rad, och som består av en enda dikt på alexandrin i sexradiga strofer. Den börjar i 'årstiden för bröllopet': i vinterns frost är det gott att ha en vän som kan lindra kölden. Idag gifter sig ett ungt och vackert par som nog kan mota den "swårhet" som "Göya" (bröllopet stod i februari) nu hotar med. Men varför skall jag ge eld åt elden, det klarar ju herr Eld bra själv?

frågar sig diktjaget och går alltså in på 'brudgummens namn'. Vår brud kommer att sköta elden, bli hans medicin mot allt ont och hans hjälp, tröst och glädje. Deras eld kommer snart att tända en ny eld. Här handlar det inte om flyktig eld, fortsätter diktjaget och går över på 'rätt gifte'-repertoaren: den har inte tänts av "Gullet" eller skönheten utan av en kärlek som bygger enbart på dygd. Men detta hindrar inte, påstår diktjaget med en humoristisk slutkläm som mildrar de oartiga konsekvenserna av detta repertoarval, att brudgummen också med bruden fått både skönhet och rikedom:

Den säkrast giftowäg vår Brudgum tagit har/
Har tagit sig en Brud så hiärtans täck och fager/
Så from/ så rik/ så nätt/ så lagom fet och mager;
När jag skal gifta mig/ en sådan jag just tar.

En skrift som inte liknar någon annan är *Förwiltelse Emot Hans Stolle/ För thet han talte om Graf-öl i Gästebod/ Med deß inhämtade Förklaring deröfwer*, skriven till ett par ofrälse ståndspersoner, Hagert-Mannberg 1723, av en H.D. som infogar sina initialer i skriftens sista rad. Den består av en enda lång dikt på fyrtaktig daktylisk vers i sexradiga strofer. Här talar Hans Stolle först om hur alla "fikar" och "fälas" och att vissa gifter sig, men att ingen vill höra talas om döden "Förr än man får bära och kämba Gråhåren". Ändå kan man mitt i dansen snava och stupa "i diupan en graf". Diktaren opponerar sig mot Stolle: vad är du för en stolle som talar om gravöl — är du redan så full att du glömt att det är ett bröllop du är på? Hans Stolle förklarar för diktjaget att han talar på gravskriftsvis eftersom han i går var på gravöl och nu inte mår särskilt bra. På gravölet ställdes en fråga av "en Hederlig Muncke-Prelat" — så brukar de munkar som dyker upp i bröllopskrifter ju aldrig omtalas — om på hur många sätt begravingar brukar anordnas i Norden. Hans fick då veta att "Sätten de woro Twåhanda". Första sättet gäller sådana som dött "och är *Generelt*", fast rika personer begravs med "Hög-ståtelig *Suite*", medan de fattiga bär den fattiges bår. Andra sättet gäller de levande, och hur man än går tillväga sker det i "Kärlekens famn". Det var den andra typen av begraving Hans tänkte på när han väcktes ur ruset och började "glamma om Graf-öl". Diktjaget vänder sig så till brudparet och frågar dem på vilket "sätt och Maner" de har tänkt sig att begravas. Han påpekar att han inte alls har för avsikt att flytta paret från brudstolen till graven, utan att det gäller brudsängen och det som åtminstone senare kom att kallas 'den lilla döden'. Diktjaget dricker så "de Parades Skål/ två och tre uppå rad" och lovar vara lustig och glad — om bara inte vinet kör honom i säng.

Om såväl bröllopsdiktande, bristande skrivförmåga, krig, krigsfångenskap och årstiden för bröllopet handlar det i *Bröllops-Rijm* till det adliga brudparet Broberg-Korp 1725; brudgummen var löjtnant vid livregementet. Skriften, författad av brudens bror Johan Jacob Korp, består av en enda dikt på fyrtaktiga

jamber, uppdelbara i fyrradiga strofer. Den inleds med att diktjaget talar om den gamla seden att uppvakta med bröllopsrim, såväl här i Sverige som tidigare i Rom och hos grekerna. Även om han inte är poet tvingar vördnaden honom att följa seden och skriva någonting. Om han kunde välja att ta upp brudgummens krigserfarenheter och krigsfångenskap hade uppgiften varit lätt. Då hade det kunnat handla om:

Hur I/ i längst belägna land/
 Fölgt Stora *Carl* med tapper hand/
 Och huru I bland rök och dam/
 Har aldrig fruchtadt träda fram/
 Och effter fordna Swears art
 Med ilskna hieltar gjöra klart/
 Ja hur thet sedan med Ehr gått/
 Tå I thet hwilkor röna fått/
 At höra wreda Ryßars hot/
 Och intet töras streta mot/
 Tå I en tid af fiorton år/
 I gårdarike fången går.

Men att skriva om sådant passar inte för en glädjedag som bröllopsdagen, påstår diktjaget. Bättre då att ta upp årstidstemat och skriva om "Hur alt i gifftas har sin ro". Då kunde han följa skaldernas exempel och beskriva solens bröllop med jorden, som förvandlar hela världen till ett enda "Bröllophus". Men även detta tema avvisas: eftersom "förnuftet strider mot För mången stackars *Idiot*" vill han inte över hövan anstränga sådana personer "Med thetta Skalders grille-ri". Därefter upptäcker diktjaget att han, utan att ha skrivit om något av allt det han talat om, redan har fått ihop så mycket att skriften är lång nog. Han bestämmer sig då för att det är alldeles tillräckligt att önska systemen och hennes man all upptänklighet, med vilket han sedan avslutar sin skrift.

VIII. 3 Intertextualitet

I ett mindre antal bröllopsskrifter står antingen hela skriften eller största delen av den i ett intertextuellt förhållande till andra, tidigare skrivna dikter. Vi har ovan, i avsnitt VIII. 2. 2, mött en återanvänd bröllopsskrift av Lucidor som måste rubriceras som ett plagiat. Det finns därtill en bröllopsskrift, som är en imitation av den gamla typen, av Horatius' ode "*Beatus ille*" i anslutning till 'rätt gifte'-repertoaren, där diktaren alltså lägger sig nära förlagan såväl innehållsligt som versifikatoriskt, utan att för den skull låna något mer än ett och annat ord

här och där.⁵⁴ Vidare återbrukar Carl Johan Lohman en egen, två år gammal bröllopsskrift i en ny skrift: den senare är så kraftigt omarbetad språkligt sett att detta knappast har underlättat hans diktarmödor. Kanske var han missnöjd med första versionen?⁵⁵ Den författare som 1720-talsdiktarna oftast knyter an till är Johan Runius, vilket sker i fem skrifter, varav tre närmare skall studeras nedan. Utöver de här nämnda nio skrifterna finns i ett tjugotal skrifter kortare inslag av återbruk av avsnitt ur dikter av Stiernhielm, Lucidor, Columbus och fru Brenner.⁵⁶ Med tanke på den stora mängden bröllopsskrifter från decenniet är återbruket av begränsad omfattning, och det finns inte heller från 1720-talet några bröllopsdiktare, som har valt den enkla vägen att skicka samma skrift till fler än ett brudpar.

Förhållandet till förlagorna av Runius är av olika art i de tre skrifter som nedan skall studeras, och av intresse för diskussionen om muntligt respektive skriftligt under 1720-talet. De båda första skrifterna anknyter, liksom flera av de kortare Runiusreferenserna, till den överdådigt inrimmade inledningsdikten "Fastlags-Dantzen", på hexameter i bröllopsskriften *Rimdantz i Fastlagen*, 1713. Den tredje går faktiskt tillbaka på en gravskrift, Runius' *Ämbets- och Ähre-Trappa*, även den från 1713.

Den skrift som först tas upp saknar särskild titelrad och är riktad till det högadliga brudparet Bielke-Sacks i augusti 1727; författare är Jonas Hiortzberg Larsson. Varken tematiskt eller ifråga om ordval och rimslut har den något samband med Runiusdikten — det enda som mer eller mindre tvingar läsaren att associera till denne diktare är hexametern och de otaliga inrimmen. Eftersom skriften är självständig och skickligt ihopkommen måste den intertextuella relationen bestämmas som en imitation av själva versformen och samtidigt som en *æmulatio*, en yngre diktares tävlan med en äldre i syfte att få till något som kan bedömas som lika bra eller kanske till och med bättre än det verk som förs i åtanke, och detta i sin tur som ett av flera uttryck för viljan att anpassa skriften till ett högadligt *decorum*.⁵⁷

⁵⁴ Till brudparet Ekman-Svedelia i februari 1728 av "J.D.S."

⁵⁵ Första skriften är *Tycke och Mißtycke i Giffowal* till det borgerliga brudparet Körsner-Schütte 1721; den andra, *Tycke-Bråk wid Giften*, gällde det borgerliga brudparet Kæsell-Lundia 1723.

⁵⁶ Bland skrifterna som anknyter till Brenner vill jag särskilt nämna Carl Johan Lohmans *Qwinkönets-Seger Öfwer männerna*, 1720, till prästparet Holst-Tibelja, som hävdar att kvinnor skulle kunna överträffa män i bokliga konster om de bara fick möjlighet att studera.

⁵⁷ För att visa på skriftens karaktär och kvalitet citerar jag inledningen, om hur sorgen efter ättens överhuvud greve Sparre nu lindras av bröllopet med greve Bielke:

SWärtade slöjor och flor bort hängande dook utur Huset/
Nu för tårar och suck giut *Nectar* och Ollja i kruset.
Fort utaf väggarne ned/ tager bort the mulna *Tapeter*,
Ögonens tårar och regn skölljer bort af duuk och *Serveter*.
Synen hon skiffte sin färg och i stället för hete *Rubiner*,

På ett helt annorlunda sätt nalkas J. Corylander sin förlaga i skriften *Ech-
tenskapets-Wärde* till ett borgerligt bröllop i december 1729.⁵⁸ Liksom Runius'
Rimdantz består Corylanders skrift av två dikter. Som hos Runius är förstadi-
ken skriven på konstfullt inrimmad hexameter och som hos denne handlar den
om det svåra och otacksamma arbetet med att författa bröllopsdikt. Dikten cite-
ras nedan, med de likartade raderna ur Runius' dikt anförda i fotnoter:

Aldrig har jag haft mindre behag/ at härma *Poeter*;⁵⁹
Hwar och en *vers* har kostat en pärs båd' kaller och heter.⁶⁰
Tiga i dag/ kan litet ta lag/ men intet at rimma/
Bara en rad knapt kommes åstad/ hwar femtonde timma.
För waret lätt/ på lämpelig't/ sätt/ at dichta och blunna/
Nu gåret hårt och träffelig' swårt/ at wakande kunna
Pränta ett par rimslutande ra'r/ skönt wore the korta;
Hiernen är slö och lusten är dö/ all hogen är borta/⁶¹
Min *Poësi* och *vers* lapperi i byken är fallen/
Kroppen är swag och tanckan ur lag/ förtumlad är skallen.
Rimma wil ei nu lyckas för mejj/ ell'r löna omaket;
Heldre jag må proba vppå/ at hoppa på taket.
Therföre må jag låta bestå: lät fiädrarna falla:
Emot min driff; at giöra en Skriff/ är/ gråtande tralla.
Thetta här slut jag tänckt föra vt; men fridaste Bruden/
Som nu här står/ för ögonen wår/ i täckaste skruden/
Är mig så kär/ ja/ skylder så när: wist blefwe jag flater/
Om jag så lätt skull kallas med rätt' en klutare later.
Tiga må then/ som kommer igen och bränt sina fötter:
Skrifwa jag skall/ förvtan förfall/ fast pennan är stötter:
Går'et ei wäl/ så går'et likwäl ei wärre än illa.
Kom *Clio* min/ med hielpena tin: lät *verserna* trilla:

Kaste nu hopethals uth mång tusende kiärliga *Miner*,
Bort *Cypresser* och slickt/ strör roser och lilljor i sängen/
Bort alt swart *Liverie* klä'r råcken genast af drängen.
Sparren wij mist/ thet är wist/ och beklage thet dödliga fället/
Men se wårt hopp/ waknar opp/ wij få *Bielken* i Huset i stället.
Lillian ther på lika så/ blef wisnad och föll ned på jorden/
Men Himmel tack Fröken *Sack* Then Lilljan är lemnader worden.
Stiller förthenskull i qwaf/ stryker af the hitzade tårar/
Ollja och win giuter in i the rinnande Kindernas färar.

⁵⁸ Till brudparet Ekhorn-Schenbom, delvis citerad ovan i avsnitt VIII. 2. 4. 2 'Äktenskaps pris'.

⁵⁹ "Ty wille jag ge rima go dag/ slå pennan i rännan?" (r. 53)

⁶⁰ "Bli då min död och dagliga bröd/ slika persar å versar?" (r. 27)

⁶¹ "Lusten är liumm/ och hiernan ä dumm utaf matthet och trötthet:" (r. 71)

Lustigt lät gå: Ach hielp mig at få then förriga drifften!
 Brudgum och Bru/ här hafwen I nu/ then lofwade Skrifften.⁶²

Metern, inrimmen och ämnet gör att tankarna genast förs till Runius dikt, men som synes är de ordagranna överensstämmelserna få. Även Corylanders dikt bör därför rubriceras som en imitation av den äldre typen, och som en *aemulatio*, ett försök att lyfta den egna dikten till Runius' nivå.

Ett intressant intertextuellt förhållande råder mellan den anonyma bröllopskriften *Ähre-Bahn Öpnat och beskådat*, 1725, till brudparet Törnros-Malmstedt ur gruppen ofrälse ståndspersoner, och Runius' gravskrift *Ämbets- och Ähre-Trappa* från 1713. Bröllopskriften består, liksom Runius' skrift, av en enda dikt på sjutaktig jambisk vers, här dock uppdelad i fyrradiga strofer. Det innehållsliga sambandet gäller framför allt de scenerier som framställs och de händelser ur Bibeln som återges, men eftersom gravskriften är dubbelt så lång som bröllopskriften saknas många bibliska inslag ur förlagan. Liksom hos Runius ges hänvisningar till de aktualiserade bibelberättelserna i fotnoter. Ordagranna lån är det sällan fråga om, även om ordvalet ibland är besläktat. Även här rör det sig alltså om en imitation av den gamla typen.

Bröllopskriften börjar som gravskriften med att diktjaget i en syn får skåda åran på dess upphöjda plats — tillämpliga delar ur Runius' skrift citeras i fotnoter — men någon trappa är det inte fråga om hos bröllopsdiktaren:

MIg nylig Lyckan hände att uthi en Syn få skåda
 En Bahn/ ett fält/ ther ÄHRAN sielf fick helt och hållet råda
 Thär ÄHRAN lät sig sielfwer see uppå en Konglig stool/
 Och DYGDENS strålar lyste fram som af en härlig Sool.⁶³

Diktjaget ser ”en trång och stenig gång/ hwar på man måtte tråka”⁶⁴ för att nå fram till årans altare, och en större väg där intill, där vällusten far fram. Scenbilden knyter alltså här snabbt an även till Stiernhielms *Hercules*. Vid vägskälet finns ”städer/ gårdar/ torp med gröna parcker rara”⁶⁵ dit en folkrik hop av ”bägge

⁶² ”Se då här/ hwar hon är/ den åstundande Skriften.” (r. 74)

⁶³ Runius' skrift citeras efter *Sveriges litteratur* II s. 251-256. Hans ingress lyder som följer:

Nyss har jag sedt uti en syn en hög inmurad trappa
 Der Åran aldra öfwerst satt uti en Kunglig kappa;
 Satt krönt uppå en wid Altan, som i en öpen sal:
 Der lågo Kronor runt omkring, och Krantzar utan tal.

⁶⁴ Hos Runius finns inte detta ord med i inledningen, men mot slutet står det att kämnär Montin kommer ”framtråkand's” på den smala vägen.

⁶⁵ ”Kring denna trappan nedan om wor' Städer, Byar, Marcker
 Med stora blomstrand' åkerfält, och sköna gröna parcker.”

kjön och alla stånd" församlas. De flesta följer vällustens väg åt vänster, men en man bryter sig ut ur skaran. Här finns en not till berättelsen om Abraham i *Första Mosebok* 12, en berättelse som inte tas upp i Runius' skrift. Därefter får bröllopsskriftens jag se "En Yngling", med not till berättelsen om Josef i *Första Mosebok* 37 precis som hos Runius. Om Josef berättas att "ett *partie*" som vandrar åt vänster inte kan "lida" hans dygd och framgångar: "De höllo råd/ de klädan af in på sin bara kropp/ Och mente såleds hindran bäst uthi sitt fria lopp."⁶⁶ Så ser diktjaget "en *Dame* helt liker med Fru Lusta" som "störte dräng- en i en skrubb/ hwar j han månde pusta/ Till deß en främst wid ährans thron/ han äntlig waknad' opp".⁶⁷ Så får bröllopsskriftens jag se kung Joab, som även han finns hos Runius, liksom hänvisningen till *Andra Samuelsboken* 14, och där- efter möter diktjaget *Æneas*, som inte finns hos Runius, med hänvisningar till Ovidius och Vergilius. Diktjaget gör därefter, precis som Runius vid slutet på sin långa exposé, en *præteritio*: "Mig är omöyligt på en stund att hinna dem beskrifwa/ Som jag tå såg på mångt maneer till Ährans thron framklifwa".⁶⁸ Jaget i bröllopsskriften får därefter syn på brudgummen: "sent omsider syntes En j trånga wägen kråla/ Som såg så uth/ som wor' han wahn från sielfwa wag- gan träla".⁶⁹ Efter dessa rader lämnar diktaren Runius' skrift och går över till att lovprisa brudgummen och berätta, att himlen nu för hans stora dygds skull be- skär honom en brud. Brudparets namn nämns och skriften avslutas med en tra- ditionell lyckönskan.

Som Magnus von Platen framhållit är Runius' gravskrift omdiskuterad, sär- skilt vad gäller övergången från den högstämnda synen och de bibliska händelser- na till föremålet för dikten, primariekämnrän Johan Montin, som hos Runius sägs vara "En fet, brunachtig, liten Man", som aldrig kom någonstans i karriä- ren, satt trettio år som kämner men aldrig blev rådman trots att han varit på förslag fjorton gånger. Enligt von Platen ansåg Fredrik Böök detta tyda på "ore- flekterad naivitet eller primitiv estetik" och Adolf Noreen på att Runius här är "en sjuver". Fredrik Sandwall har hävdat att Runius inte klarade av att brygga

⁶⁶ " /---/ de klädde honom af,
Och utan all barmhertighet nedsänckten i en Graf,
De drogon up: de skjutsan bort /---/."

⁶⁷ "Från breda gången kom en Fru, språng til med skrån och skrål,
Drog Karl'n wid håret baklängs ut, och satten i ett hål."

Några rader tidigare har Runius: "Men mitt i Äretrappas port han strax derpå wardt funnen."

⁶⁸ "Det är mig en omöglig ting beskrifwa alt til pricka."

⁶⁹ På motsvarande ställe är Runius framme vid den döde:
"Omsider, efter mycket bång och mången stor förändring,
Från smala vägen tågligt kom framtråkand's i sin wandring,
En fet, brunachtig, liten Man /---/."

över mellan synen och diktens ärende och därför valde att framställa Montin "sådan han var". von Platen tycks hålla med Sandwall och påpekar att Boileaus och Samuel Triewalds krav på sanning i gravdiktningen har spelat en roll för Runius' gestaltning.⁷⁰ Frågan om huruvida Runius var naiv, oskicklig, spjuveraktig eller franskklassiskt återhållsam får måhända en ny belysning genom denna bröllopsskrift, tillkommen bara tolv år efter den Montinska gravskriften. Tyder inte detta på att Noreen kan ha fog för sin åsikt — eller att möjligen hela Runius' skrift över Montin var en parodi på en gravskrift, inte en verklig sådan?

VIII. 4 Jag och diktjag

Ovan har det på flera ställen påpekats, att diktjagen i 1720-talets bröllopsskrifter ligger betydligt närmare diktarnas biografiska jag än i den tidigare bröllopsdiktningen. På 1670-talet kunde Lucidors diktjag, utan att behöva ta vägen över någon drömsyn, möta Mercurius vid Parnassens fot⁷¹ eller lyssna till en rättegång mellan Themis och Frigga om vem av gudinnorna som skulle ha största makten över brudgummen⁷². På 1690-talet kunde "Post-Guden", hos Niclas Keder, utan att det angavs att detta egentligen var ett påhitt, plötsligt dyka upp i diktjagets egen kammare med ett personligt bud från Venus.⁷³ På 1720-talet introduceras nästan alltid de mytologiska eller — oftare — allegoriska skildringarna, som vi ovan sett, med att diktjaget somnar och ser en syn, som han sedan vaknar upp från och kan tillämpa på det aktuella brudparet. Diktarna understryker genom dessa drömsyner, att diktjaget är en vanlig människa, inte något rolljag som kan samspela med gudar, och att diktens jag alltså tänks tala å författarjagets vägnar. Redan under 1670-talet fanns det dock, framför allt hos författare till enstaka skrifter till släktingar eller vänner, också någon gång markeringar om att diktens 'jag' borde uppfattas som identiskt med brudens broder eller brudgummens vän, och detta blev vanligare under 1690-talet. Men fortfarande var det då synnerligen ovanligt att författarjag och diktjag likställdes hos bröllopsdiktare som kan betraktas som professionella. Här mötte vi ett enda undantag, fru Brenner, som på 1690-talet föregrep 1720-talets 'identifikatoriska' tendens genom att poängtera att den som är 'jag' i bröllopsskriften är en skrivande kvinna.⁷⁴ I den enda bröllopsskrift av hennes hand som finns med i mitt 1720-talsmaterial, till en dotter och hennes man⁷⁵, är hon också öppet självbiografisk: hon beklagar sitt sorgliga änkestånd men gläder sig för dotterns skull.

⁷⁰ von Platen, M., *Johan Runius. En biografi* s. 334.

⁷¹ I *ASTRILDS Skall-Gång* till brudparet Utterklow-Boij 1672.

⁷² I *APOLLOS Domm Emillan Themis och Frigga* till brudparet Strijck-Ribbing 1673.

⁷³ I den anonymt avfattade skriften till brudparet von Vittinghoff-Lagerstierna 1690.

⁷⁴ Så t.ex. i skriften till brudparet Lillie-Wrede 1693.

⁷⁵ Till brudparet Schantz-De Brenner 1720.

Inom bröllopsdiktningen från 1720-talet är det inte längre bara författarna till enstaka skrifter som sätter likhetstecken mellan författar- och diktjag. Ofta sker detta nu även hos de professionella diktarna. Nedan följer några exempel på hur detta likställande kunde gå till.

Ett ovanligt tydligt exempel på tendensen att identifiera jag och diktjag är Jacob Frese, som inte bara markerar sin sjuklighet och leda vid världen i sina centrallyriska "Vår betraktelser" utan också i sina bröllopsskrifter.⁷⁶ I en av dessa⁷⁷ meddelar jaget till exempel att han sedan länge har sagt farväl till Helicon och aldrig mer tänkt slå några glada slag på sin "förstämde Luta". Varför tycks han då nu "ur grafwen fika" och bry sig om den samtid han finner "högstbeklaglig". Jo, därför att brudgummen har varit en trogen vän, som har stått fast när andra vänner svikit. Jaget skulle vilja sjunga lika ljuvt för brudparet som förr i hälsans dagar, men tyvärr ger numera hans harpa bara ifrån sig "giälla liud".

Om tidigare relationer handlar det också ibland hos andra produktiva bröllopsdiktare. Carl Eldh (som här tecknar sig "C.E.") skriver till en brudgum att han för några år sedan spått honom att han skulle gifta sig med en jungfru. Nu gifter han sig ändå med en fru, men diktaren hade ändå rätt i sin spådom, eftersom hennes namn, Catharina Rudeberg, bildar anagrammet "CHRISTI RENA BRUD".⁷⁸ En annan brudgum anförtror han, att även jaget själv nu tröttnat på att gå ogift.⁷⁹ Olof Lindsteen påpekar för en brudgum och vän att de har samma förnamn och avslutar med följande rader⁸⁰:

O wackra Lof/ til Edert Lof jag skrifwit/
OLOF är Edert Namn/ så heter också jag.

De mer eller mindre professionella bröllopspoeterna knyter dock oftast samman sina diktjag med de biografiska jagen genom att tala om sin diktning. Tidigare (i VIII. 2. 2) mötte vi Carl Eldhs historik över stilutvecklingen i hans bröllopsdiktande från ungdomen fram till nutiden.⁸¹ I en annan skrift från samma år, 1723, hävdar Eldh att senaste tidens ständiga diktande av gravskrifter gör det svårt för honom att komma in på sådana "Kiärleks-Tankar" som han nu vill skriva om.⁸² I ännu en skrift, där han driver tesen att "Uhr och Echtskap förliknas uti ett", förutsätter han att brudparet, så snart han sagt dessa ord, skall kasta sig över honom i hans fysiska person och fråga honom vad som är tanken bakom

⁷⁶ Frese hade 1712 drabbats av en febersjukdom som återkom varje vår; han dog 1729.

⁷⁷ *Lyck-Önskan* till adelsparet Engelke-Albrecht 1726.

⁷⁸ Till det adliga brudparet Bergencrantz-Rudeberg 1720.

⁷⁹ Till borgarparet Strömbeck-Wree 1723.

⁸⁰ Till prästparet Hökerstedt-Norberg 1722.

⁸¹ Till det borgerliga paret Hiolman-Keylhoff 1723.

⁸² Till brudparet Fahlmark-Pincier, ofrälse ståndspersoner, 1723.

detta.⁸³ Även Lindsteen kommenterar sitt författande och ibland också sina försörjningsproblem. I en skrift⁸⁴ heter det att han i "mer än tiugo år" låtit världen ta del av "Det slätta Skalde-Dohn Natur och Konst mig länt" och att han genom detta, tillsammans med sin musik (han var oboist), fått ihop till sitt "tarf". I samma skrift talar han också om en egen "Skalld-Book", som "nu står på stapeln at föras från Strand Och väntar Försträckarens hielpsama hand." Han klagar såväl 1724 som 1727⁸⁵ över att hans "Clio" under en tid har varit matt, vilket medfört att han inte haft lust att "qwäda". Han understryker i ytterligare en skrift att brudens far varit hans/jagets vän och en man som "hölt vtaf *Poëter*". I en fotnot meddelas att det handlar om den Petter Frisk som gav ut Runius' *Dudaim*.⁸⁶ I ännu en skrift understryker Lindsteen att han satt sin Clio i tjänst på alla möjliga bemärkelsedagar, "Och slijkt hel ymnigt delt på werldsens skådeban" ibland "hög och låg", "werldsligt folck, sampt präster".⁸⁷ Johan Gustaff Hallman Gustaffsson påstår, helt korrekt biografiskt sett, att han allra helst skriver om "then mörka ålderdom" och om "gamlas dyrd", fastän "Wår nya stolta werld" inte alltid vill höra talas om detta.⁸⁸ J.T. Geisler är irriterad över att folk påstår att hans skaldemö dansar på alla bröllop: detta är inte sant, för hon dansar bara om hon blir "af Brudefolket beden".⁸⁹ I en annan skrift påminner han om att han tidigare skrivit om bästa årstiden för bröllop (se ovan VIII. 2. 7) och nu vill ta upp ett likartat ämne: rätt giftasålder.⁹⁰ Det kan slutligen nämnas att Samuel Buschenfeldt talar om bröllopsdiktarnas bekymmer att rimma så snart de hör att någon skall gifta sig — de vill nämligen så gärna smaka på "Giästbodsmaten" — men att de ofta i stället får bannor för mödan om skriften kommer fram för sent. Denna gång är han dock lugn, eftersom han skriver till ett brudpar från Bergslagen, för sådant folk behöver man inte krusa för.⁹¹

⁸³ Till det borgerliga brudparet Uhr-Mackei 1724: orsaken till temavalet är, visar det sig, att namnen Uhr och Mackei kombinerade låter som 'urmakeri'.

⁸⁴ I *Ett wälbetänckt Giftermåhl* till borgarparet Backman-Prasse 1722.

⁸⁵ Till borgarparet Westholm-Green respektive i en till borgarparet Rothsteen-Höckert.

⁸⁶ Till de ofrälse ståndspersonerna Tretzel-Frisch 1728.

⁸⁷ Till borgarparet Nyberg-Holm 1729.

⁸⁸ Till prästparet Fahlberg-Browall 1726.

⁸⁹ Till det adliga brudparet Porath-Fahlheim 1724.

⁹⁰ Till brudparet Sahlstedt-Sohlberg, ofrälse ståndspersoner, 1723.

⁹¹ Till bergsmansparet Paqualin-Andersdotter 1724.

VIII. 5 Bröllopsskrifternas gåtor

Gåtor har blivit sällsynta på 1720-talet och förekommer bara i en halv procent av skrifterna i materialet (på 1670-talet i 15 %, 1690-talet i 8 %): inga av skrifterna med gåtor riktar sig till högadliga, tre till adliga, elva till skolmän/präster, 18 till gruppen ofrälse ståndspersoner och 23 till borgerliga adressater (knappt 2, 4, 6 och 6 % av skrifterna till respektive grupp). Nästan alla gåtor är oskyldiga. Lätt ekivoka drag finns i två gåtor till gruppen skolmän/präster, i två till gruppen ofrälse ståndspersoner och i fyra till borgerliga brudpar: en av de sistnämnda är en efterbildning av en gåta av Lucidor från 1674.⁹² En enda riktigt ekivok gåta förekommer i materialet (på 1670-talet var de sjutton, på 1690-talet nio, och då var ju också antalet skrifter betydligt lägre) till ett brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner: den siktar in sig på att få bröllopsgästerna att tänka på det kvinnliga könsorganet, men anger själv i slutet att lösningen är "ett öga".⁹³

VIII. 6 Avslutande diskussioner

Materialet från 1720-talet är det största bland undersökningsperioderna: antalet skrifter har tredubblats i förhållande till 1690-talet. Samtidigt har de enskilda skrifterna blivit något mindre omfattande än tidigare. Det vanligast förekommande versmåttet är fortfarande alexandrin, som nu oftare än på 1690-talet (till c:a 70 %) är indelad i strofer, alltså anpassad för att lättare kunna läsas. Hexameterskrifterna är få, även om de relativt sett blivit något fler än på 1690-talet, och genom de täta rimen och inrimmen — liksom genom några imitationer — syns det att det är Runius som inspirerat till den försiktiga ökningen. Runt 30 % av bröllopsskrifterna från decenniet är strofiska med korta rader. Dessa skrifter kan vara strofiskt uppställda, och om de inte är det kan de nästan alltid strofuppdelas med hjälp av de stora skiljetecknen. De skulle alltså kunna framföras i sång — men att detta skulle vara syftet anges bara i en liten del av dem.

En viktig skillnad i förhållande till 1690-talet gäller bröllopsskrifternas huvudsakliga *modus*. Det skämtsamma berättandet har nu gått starkt tillbaka. Huvuddelen av skrifterna är i stället argumenterande/undervisande, i vissa fall rent av predikande. Dessa skrifter är inte längre glada, som bröllopsskrifter förr borde vara, utan syftar snarare till att stämma till eftertankar om sådant som gifteval, äktenskap och dygd. Referenser till olika faktiska omständigheter är vanligare än förr. Åtminstone en del skrifter på temat 'brudgummens yrke' har också

⁹² Till brudparet Biörnström-Antilia 1725.

⁹³ I den i Carolinasamlingen först placerade av de tre skrifterna till brudparet Stubb-Siöholm 1723. Huvuddelen av gåtan citeras i fotnot i VIII. 2. 6 ovan.

en mer realistisk prägel än tidigare. Det stora nordiska kriget, som avslutades redan 1721, tas trots detta upp i 5 % av skrifterna. Till den realistiska orienteringen kan man också räkna detta att diktjagen nu ofta framställs som identiska med de diktande jagen och att rolljag är sparsamt förekommande.

I bröllopsdiktarnas egna reflexioner kring bröllopsdiktning — ett nytt tema i materialet från denna tid — avfärdas nu vissa gamla repetoarteman som "utnötta". Om detta tycks det ha rätt konsensus, eftersom de teman man tar avstånd från också är sällsynta i decenniets bröllopsdiktning. Teman som har gått starkt tillbaka är 'brudparets namn' och 'antik mytologi'. Att det första temat förlorat i popularitet hänger samman med att det oftast öppnade för berättande dikt, som man inte längre var så förtjust i, och därtill för konstlade historier som inte passade ihop med tidens mer realistiska vändning. Det mytologiska berättandet har ersatts av allegoriska framställningar, som visserligen även dessa kan vara berättande, men inte i roande utan i belärande syfte.

De flesta av de gamla repertoarerna är dock fortfarande i bruk, fast de oftast behandlas på ett annorlunda sätt än tidigare. I skrifterna med huvudtemat 'dygd', som utgör den största gruppen, hela 45 % av decenniematerialet, är 'rätt gifte' det vanligaste temat. Numera möter man dock nästan aldrig i dessa skrifter några roande beskrivningar av 'fävitiska jungfrur', 'ostadiga ungarlar' och liknande repertoarsaker. I stället handlar de om vad som kännetecknar dygden i allmänhet eller dygdiga brudar och brudgummar i synnerhet. Dygdebeskrivningarna är så abstrakt hållna att det är svårt att förstå vad tiden lade in i begreppet 'dygd'. De konkretiseras dock genom att de aktuella brudparen hålls fram som efterföljansvärda exempel.

Vissa tematiska grupper är sig ganska lika från tidigare. Detta gäller särskilt temat 'brudgummens yrke' som fortfarande ofta leder fram till nöjsamma berättelser. Nya inslag i de nu ganska fåtaliga skrifterna om hur 'jaget ser en syn' (3 %), är att diktjagen nästan alltid sägs ha drömt vad de sett (den realistiska vändningen) och att de inte, förrän de fått besked om bröllopet i fråga, förstår vad deras syn har syftat på.

Trots den stora mängden skrifter från 1720-talet är nästan samtliga helt oberoende av varandra. Genrens stora popularitet har alltså inte lett till något ymnigt lånande från andra diktare. Ett fåtal skrifter är av typen plagiat, bland annat en som ovan har studerats och som har en bröllopsskrift från 1670-talet av Lucidor som förlaga. Skillnaderna mellan de båda skrifterna visade sig vara små men tidstypiska: 1720-talsversionen är kortare, mer abstrakt formulerad, mindre drastisk i ordval, mindre redundant, strofindelad för att bättre passa för läsning och dessutom rensad från allt som någon kunde uppfatta som oanständigheter. Det handlar alltså här dels om en anpassning till ett mer skriftspråkligt stilideal, dels till en mer borgerligt påverkad samhällssyn. Trots att framför allt dygdeskrifterna är mycket lika varandra tematiskt sett tycks de inte förenas av några intertextuella band. Likheter beror snarare på det gemensamma tema-valet och det abstrakta framställningssättet. Tre exempel på imitation av dikter

av Runius har ovan studerats: tydligt är att de vill leda läsarnas tankar till Runius' diktning, men att de samtidigt är gjorda enligt den traditionella, inom reper-toardiktningen helt godkända *imitatiomodellen*.

Gåtor har blivit sällsynta på 1720-talet och finns bara i c:a 0,5 % av skrifterna. Bara en enda gåta i materialet är nu av den ekivoka typen.

IX. BRÖLLOPSDIKTSREPERTOARER: 1750-TALET

Som ovan påpekats hade antalet bröllopsskrifter sjunkit med drygt 10 % på 1750-talet, och materialet omfattar 983 skrifter. Andelen skrifter på svenska hade ökat ytterligare något, från 90 till 94 % (om kvantitativa förhållanden se ovan III. 1. 6 och III. 5. 5). Skrifternas omfattning hade, generellt sett, åter minskat i förhållande till den tidigare undersökningsperioden: normalt var en bröllops-skrift ett tryck på ett par-tre sidor med en eller möjligen två dikter. Några fåtali-ga mer omfattande skrifter finns dock också, oftast tryckta i folioformat. Vid denna tid hade formatet inte längre något med *decorum* att göra (se ovan III. 7. 2): folio valdes helt enkelt för att för att texten bättre skulle få plats. Släkt- och vänskrifterna hade ökat ytterligare i jämförelse med 1720-talet: i närmare 40 % av skrifterna anges sådana relationer i klara verba i skrifterna. Som påpekats ovan (III. 6. 5) är det högst troligt att släkt- och vänskrifternas andel var ännu större än så.

IX. 1 Metriken

Som på 1690- och 1720-talen dominerar alexandrinen som enskilt versmått, och på 1750-talet är den nästan alltid strofindelad, alltså anpassad för att tas del av genom innantill- snarare än uppläsning. Alexandrin förekommer ensamt eller ihop med andra metra i runt en tredjedel av skrifterna. Hexameterskrifterna är fåtali-ga: de utgör bara någon dryg procent av samtliga skrifter. Trestaviga metra är överhuvudtaget föga populära: daktyler förekommer i några enstaka stikiskt uppställda skrifter, anapest bara i en enda. Vanligare än förr är däremot olika typer av stikiskt uppställda jambiska och trokeiska metra med varierande rad-längder. En mindre del av dessa har 6, 7, eller 8 takter och alltså långa rader. Men vanligast är de kortradiga, tre- eller fyrtaktiga metra. De stikiskt uppställda dikterna på dessa metra kan ibland uppdelas i strofer med hjälp av de 'stora' skiljetecknen, ibland fungerar detta inte alls. På 1750-talet signalerar alltså inte längre jambiska och trokeiska kortrader att det handlar om dikt som är avpassad för sång.

Strofiska metra har på 1750-talet blivit vanligare än de stikiska: ett rikt ur-val olikartade sådana med längre men oftast kortare rader förekommer ensamt eller i kombination med andra strofiska metra i drygt hälften av skrifterna och är dessutom vanligt förekommande i kombination med olika stikiska metra. Bara några få av de strofiska dikterna presenteras uttryckligen som visor. Dessutom

finns en handfull skrifter i ode- eller ariaform och till och med en skrift av folkvisetyp.

Den mest iögonenfallande metriska nyheten i 1750-talets bröllopsdiktning är de så kallade stenstilarna. De finns i överflödande mängd i decenniets grav- och gratulationsskrifter, men också i 28 bröllopsskrifter i materialet. Stenstilar, som försökte imitera antika romerska inskriptioner genom centrerad text och punkter mellan orden hade, enligt Per S. Ridderstad, börjat förekomma i Sverige redan på 1650-talet — i gravskrifter eller gratulationer på latin — men användes bara sporadiskt fram till och med 1740-talet.¹ På 1750-talet bli stenstilar plötsligt högsta mode inom tillfällesdiktningen, skriver Ridderstad. ”Denna märkvärdiga entusiasm för en gammaldags, möjligen pittoresk, litterär form, som i det övriga Europa är praktiskt taget försvunnen för gott, har en enda orsak. Sveriges främste man, kanslipresidenten m.m. Carl Gustaf Tessin, börjar 1750 att publicera svenska stenstilar.”²

Eftersom idén att upprätta pappersmonument över bröllop är betydligt konstigare än att göra monument över döda³, visar bröllopsdiktningens stenstilar tydligt på hur populär själva den formella modellen var vid denna tid.⁴ Inga högadliga brudpar har fått bröllopsskrifter i form av eller med inslag av stenstil, men i övrigt är skrifterna proportionellt sett ganska jämnt fördelade över ståndsgруппerna: tre gäller adliga brudpar, tio brudpar ur gruppen skolmän/präster, åtta brudpar ur gruppen ofrälse ståndspersoner och sju borgerliga brudpar. Två skrifter avviker formellt sett från den vanliga stenstilmodellen: i en har diktaren avstått från radindelning och centrerung — texten är alltså satt som prosa men med punkter mellan orden — och i den andra har den för stenstilar nästan alltid brukade antikvan ersatts med frakturstil och punkterna mellan orden eliminerats.

En av skrifterna, till ett borgerligt brudpar⁵, kommenterar satiriskt själva stenstilmodellen. Eftersom den är relativt kort kan den här citeras i sin helhet:

¹ Ridderstad, *Konsten att sätta punkt* s. 236 f.

² Ridderstad, *Konsten att sätta punkt* s. 321.

³ Över detta har redan Ridderstad förundrat sig. Han skriver i *Konsten att sätta punkt*, s. 238, att en gravskrift på sten eller på papper bara är ”en fråga om underlag”, men att man ”knappast någonsin” satt upp minnestavlor över bröllop — ”en bröllopsskrift i stenstilform, framlämnad till brudparet som ett litet pappersark, kan tyckas vara ett kufiskt minnesmärke. Var är platsen för inskriptionen?” Åtminstone en av 1750-talets bröllopsdiktande stenstilspoeter verkar dela Ridderstads och min egen undran över formens tillämplighet. Stenstilen till de ofrälse ståndspersonerna Låstbom-Holmstedt, bröllop i januari 1757, börjar nämligen som följer: ”Här . / Får . Du . Wandringsman . Skåda . / En . Åminnelse . Af . Dem . / Som . / Ej . Gått . Utur . Tiden . / Doch . In . I . Lycksaligheten .”

⁴ Möjligen kan förekomsten också bero på att en stenstil bör ha varit var enklare att åstadkomma än en rimmad bröllopsskrift.

⁵ Till boktryckarparet Höjer-Lode 1752, av signaturen ”D.A.” (Daniel Annerstedt). Skriften har kommenterats som stenstilsparodi av Ridderstad i *Konsten att sätta punkt* s. 352 f.

Om .
 Puncter . Emillan . Hwart . Ord .
 Och .
 Längre . Rader . Emillan . Kortare
 Afgjöra .
 Hela . Konsten . At . Skrifwa . Stenstyl .
 Då . Är . Hon .
 Et . Lagom . Ämne .
 För . De . Mäst . Inskränkta .
 Likwäl .
 Så . Oinskränkt .
 At .
 Alla . Wåra . Gråstens-Berg .
 Blifwa . Otillräcklige .
 Til .
 Minnesmärken .
 Och . I . Synnerhet .
 Til .
 Brudskrifter .
 Men .
 Mästaren .
 Måtte . Twifwelsutan .
 Med . Detta . Skrif sätt .
 Ämnat . Den . Oförwansklighet .
 Som . Han . Redan . Wunnit .
 Och .
 Den . Warachtighet .
 Som . Runor . I . Sten . Äga .
 Wi .
 Säge . I . Efterfölgden .
 Oftast . Ingen . Ting .
 Inte .
 Låter . Sig . Swårligen . Rista .
 Öfwer . En . Otydelig . Målning .
 Bör . Man . Skrifwa .
 Hwad . Hon . Skal . Betyda .
 Här .
 Betekna . Puncterne .
 Äfwen . Så . Många . *Wänskaps* . *Tekn* .
 Och .
 Radernas . Olikhet .
 De . Åtskilliga . Öden .
 Som .

Menskliga . Lefnaden . Är . Underkastad .
 Och .
 Hwarutinnan .
 BRUDPARET .
 Tilönskas .
 Himmelens . Bergfasta . Nåd .
 Och .
 Wälsignelse .

IX. 2 Repertoarerna: saker och former

Vad gäller *modus* kan man urskilja tre typer av bröllopsskrifter i materialet från 1750-talet. Den största gruppen utgörs av skrifter hållna i förmanande, ibland predikande tonart, en typ av skrifter som började förekomma ganska ymnigt redan under 1720-talet och som på 1750-talet är den dominerande gruppen. Därtill finns, liksom tidigare, en grupp bröllopsskrifter i berättande *modus*, som siktar till att underhålla brudpar och bröllopgäster. En nyhet i decenniematerialet är att det också finns enstaka skrifter framställda i en slags lyriskt *modus*, så att de snarare liknar 'vanliga' dikter med någon tillfällesprägel än tillfällesskrifter. Skrifter av alla tre typerna kommer att möta i genomgången nedan.

Redan här vill jag dock presentera det tydligaste exemplet på bröllopsskrift som 'lyrik' från 1750-talet, till brudparet Beyer-Schutz 1759 av en anonym författare.⁶ Skriften är försedd med ett motto från Thomson och består av i tre versgrupper indelade sex-, fem- och fyrtaktiga jamber, som innehållsligt leder tankarna till Voltaires dikt "Le mondain". Först prisas lyckan att få leva nu i stället för "för hundra år tillbaka", diktjagets glädje vid det nu i vilket han lever och hans förtröstan på, att även om olycka skulle möta, kommer den att vara övergående. Därefter följer avslutningen, som bara genom jagets önskan att få en "ägta Vän" knyter an till bröllopstillfället:

I sådant ljufligt hopp min Tid, just som en ström
 Med sagta sorl, i Enslighet borttrinner,
 Och Lifvet blifver likt en dröm,
 När jag af Tiden sjelf försvinner.

Så tänker jag -- men tankan mig bedrar;
 En ägta Vän mig felar;
 Med Henne har jag Kunga-dar,
 Med Henne nögd jag tid och öden delar.

⁶ Brudparet tillhör gruppen ofrälse ståndspersoner.

Ganska många bröllopsdiktare från 1750-talet kommenterar, fast kortfattat och utan att gå in på temaval, sina svårigheter med att skriva bröllopsdikt — jag har funnit detta i ett drygt fyrtiotal skrifter (närmare 5 % av skrifterna) — utan att man dock kan säga att deras skrivförmåga verkar vara sämre än hos de flesta övriga bröllopsdiktare. Ett exempel är en skrift av en kvinnlig författare, syster till brudgummen, som skriver att ”Thalia döljer sig/ och pennan är så stel/ At alle märka snart i mina werssar fel.”⁷ Sin oförmåga uttrycker diktarna dock oftast genom att på repertoarvis hänvisa till bristande utbildning: de säger att de inte besökt ”Pinden” eller inte varit där tillräckligt länge för att rätt kunna hedra brudparet. Drygt hälften av dessa diktare löser sitt problem genom att gå direkt över på lyckönskan. Att bristande utbildning inte är något hinder för att skriva väl utan att det förhåller sig precis tvärtom hävdas i en enda skrift: här har jaget två bröder, som legat i Uppsala i många år och blivit ”pedanter”. Jaget drar därför slutsatsen att han själv kan åstadkomma en bättre skrift än bröderna.⁸

I en ganska stor grupp skrifter, 168 stycken (eller 17 % av skrifterna), avstår diktarna helt från att behandla något tema *in genere*, och låter i stället skrifterna bestå av lovprisning/lyckönskan eller enbart lyckönskan. De avviker alltså från den sedvanliga genremodellen.⁹ Nedan följer första strofen ur en tidstypiskt formulerad skrift av denna art:¹⁰

Du går nu, Värda Par, förnögd,
At nyttia Paradis på jorden:
Du går at öfva nu den slöjd,
Til hvilken Du är skapad vorden:
Du går at på et Himla-vis
En dygdig kärleks frugter smaka;
Du går at niuta nu den spis,
Som ej i sötma har sin maka.

I denna grupp av skrifter återfinns närmare en fjärdedel av decenniets skrifter till högadliga brudpar. Att avstå från att behandla något typiskt — och möjligen uttjat — tema *in genere* och i stället enbart satsa på lovprisning/lyckönskan kunde kanske framstå som mer respektfullt, och därmed vara betingat av *decorum*.

Det bör här också nämnas, att lyckönskningarna i 1750-talets bröllopskrifter nästan genomgående är av den traditionella, kristet orienterade typ som vi redan sett en mängd exempel på från de tidigare undersökningsperioderna. En och annan *adynaton*, som också hade en lång tradition i

⁷ Till de ofrälse ståndspersonerna Eneström-Hult i november 1754.

⁸ Till borgarparet Eckhoff-Algehr i november 1758.

⁹ Bland dessa skrifter finns 1750-talets enda som tidningsnummer utformade skrift, som består av lyckönskningar till brudparet på sju språk och från fem olika länder i Europa: skriften gäller borgarbrudparet Lind-Berggren 1752 och är gjord av en anonym författare.

¹⁰ Till paret Ziervogel-Hultman 1751, i gruppen skolmän/präster, av Mårten Kähler.

denna del av bröllopsskrifterna, förekommer också.¹¹ Något särskilt avsnitt om denna del av genremodellen är inte påkallat i denna redovisning. Något avsnitt om gåtor finns inte heller med, eftersom dessa gått starkt tillbaka på 1750-talet. Utöver den omfunktionerade gåta som avhandlas i avsnitt IX. 2. 5 nedan och som upptar hela bröllopsskriften, finns det bara sju gåtor i hela decenniematerialet. Ingen av dessa är ekivoka.

Nedan följer en genomgång av huvudtematiker i 1750-talets bröllopsdiktning: först översiktligt, i relation till deras andel av decenniets skrifter, därefter genom ett antal exempel som närmare studeras. Denna redovisningsmodell, som känns igen från de tidigare presentationerna av repertoarens saker och former, är dock nu betydligt svårare att tillämpa än när det gällde 1670- och 1690-talen, då diktarna som regel höll sig till ett huvudtema som de behandlade ur en rad olika aspekter i hela, eller åtminstone i större delen av skriften. I 1720-talskapitlet såg vi hur diktarna allt oftare börjat hoppa från tema till tema utan att låta något av dessa styra mer än en mindre del av skriften. I materialet från 1750-talet, där texterna också generellt är kortare än de tidigare varit, är temabytena ännu frekventare. Med Ong kan man säga att redundansen i sakbehandlingen ytterligare har minskat och se detta som ett tecken på att den skriftliga orienteringen nu har blivit mer påfallande.

Utöver huvudtematikerna presenterar jag också nedan några skrifter som inte alls är typiska tematiskt sett, men ändå av olika skäl beaktansvärda.

IX. 2. 1 'Bröllopsdiktning'

I tre bröllopsskrifter från 1750-talet utvecklas temat 'bröllopsdiktande som vedermoda': i en av dem lovprisas skrivkonstens uppfinnare och förbannas den som kom på att allt skulle skrivas med rim¹², i den andra beskriver diktjaget sin tidigare karriär som förljungen tillfällesdiktare inom alla genrer — å propos bröllopsdiktning handlar det om att prisa "Brudens dygd/ Brudgumans diupa wet" oavsett om detta finns i verkligheten eller ej¹³ — och i den tredje hävdar diktjaget, med stöd av skaldeguden Apollon, att många går "i Skalders laken/ Som

¹¹ Här exempel på en trevlig sådan till borgarbrudparet Krumlinde-Langvagen 1755 av Gerhard Langvagen:

Då blifwen först ledsna at älska hwaran/
När Flickor förswärja at taga sig Man/
Och Smulgråten finnes förnögder.
Då lute Er wälgång och lycka til fall/
När Isen käns heter/ och elden blir kall.
Och fiskarna trifwas på högder.

¹² Till prästparet Palm-Frostman i oktober 1753.

¹³ Till de ofrälse ståndspersonerna Stagnell-Callwagen i februari 1750.

innanför är blott och naken” och att Runius var den ende tillfällesdiktare som höll sig till sanningen.¹⁴ Kritik mot poeter finns också i en skrift som återberättar en fabel från ”Platos bok” om en fluga som ville bli ett bi, men blir uppäten av en sparv och om en mygga som vill hämnas hennes död men blir ihjälslagen av sparvens vinge — här handlar det alltså snarast om poeternas betydelselöshet.¹⁵

Mer specifikt kommenteras just bröllopsdiktsrepertoarer i tre skrifter, på ett ganska likartat sätt. Som exempel väljer jag en skrift med mottot *Nihil dicitur quod non dictum est prius* (’det sägs ingenting som inte tidigare har sagts’).¹⁶ Här undrar diktjaget om han skall besöka ”forna Gudars bo” eller återropa ”Orakel”, för att få ihop något till bröllopet. Men de forna gudarna hade plumpa seder, sägs det, räknade sin härkomst från ”sluddret” och bodde inte ens ”vnder sotat tak”. Skall han då i stället drömma och sedan vakna upp ”med idel gammalt wrak”, eller skall han ta sitt ämne från brudparets namn? Eller skall han skriva om Evas skapelse och giftermål — nej det gör ju alla ”som i mörkret trefwa” och vartenda ”wallhion” eller kärlekskrank flicka vid spinnrocken. Brudens och brudgummens dygd är ett gammalt men ännu värdigt ämne, hävdar diktjaget sedan. Men väljer han det kan det gå för honom som för den målande ”klåparen”, att bilden inte stämmer med förlagan. Eftersom alla har skrivit om allting redan tidigare bestämmer sig jaget till slut för att skriva om ”Intet” — och går därefter direkt över på kort lovprisning och lyckönskan. Här avvisas alltså i tur och ordning de mytologiska repertoarerna, ’jaget somnar och ser en syn’, ’namnet’ och vissa traditionellt bibliska ämnen som ’äktenskap är av Gudi’. Med tanke på hur populärt temat ’dygd’ är i skrifterna från 1750-talet, tror jag inte alls på att detta tema avvisas: snarare är det nog så att diktaren försöker vara rolig på brudgummens och brudens bekostnad.

De avvisade ämnena är, som vi skall se, visserligen inte stora, men förekommer dock fortfarande i 1750-talets bröllopsdiktning.

IX. 2. 2 ’Dygd’ och dygderepertoarer

’Dygd’ är det ständigt dominerande huvudtemat i 1750-talets bröllopsdiktning och bör därför inleda redovisningen. Dygd fungerar som huvudtema *in genere*, ur alla möjliga tänkbara aspekter, i omkring en tredjedel av skrifterna. Brudgummens och brudens stora dygd prisas därtill nästan utan undantag i skrifternas *in speciedelar*: såtillvida finns alltså temat ’dygd’ i stort sett alla 1750-talsskrifterna. I lyckönskningarna hävdas nu ofta — till skillnad från i de tidigare periodernas bröllopsdiktning — att brudparens stora dygd är en garanti för deras fort-

¹⁴ Till borgarparet Jeanson-Bergenhjelm i september 1752.

¹⁵ Till borgarparet Melin-Norén i november 1752.

¹⁶ Till borgarparet Hansson Pripp-Bering i september 1759.

satta lycka i livet, liksom för saligheten i den himmel som oftast utlovas dem därefter.¹⁷ Att inneordet 'dygd' kunde betyda synnerligen mycket framgår av en adelskrift från 1753, där ordet mot vanligheten definieras och där dygd sägs bestå av gudsfruktan, rättvisa, barmhärtighet, sparsamhet, idoghet, saktmodighet, redlighet, kyskhet, försiktighet, tapperhet och fridsamhet.¹⁸

'Dygdens pris' är huvudtema i 4 % av skrifterna och 'dygdigt äktenskaps pris' i 8 % av dem. För att få 'rätt maka/make' skall man enbart se till dygd, hävdas det i 18 % av skrifterna. Att kontrahenterna är 'lika i dygd' och därför passar särskilt bra för varandra finns som huvudtema i 2 % av skrifterna. Andra mindre teman som ingår här är 'bättre gifta sig än gå ogift' och 'kärlek förutsätter dygd', som vardera avhandlas i runt en procent av skrifterna.

Som exempel på temat 'dygdigt äktenskaps pris' väljs en skrift till prästparet Lindegren-Rabenia 1751, som i stället för titel har ett kort, sammanfattande verspar: "Bland alt fåfängligt drivves här, At älskas, minst fåfängligt är". Den anonyma skriften består av fjorton åttaradiga alexandrinstrofer och inleds med en beskrivning av fåfänglighetens allmakt på jorden i typiska 1700-talsabstrakta vändningar: "Wi lindas in i flärd så snart oss lindan sweper". Så påstås det, utifrån ståndsgrupperingar, som känns igen till exempel från Bellmans diktning, att nästan alla — de höga, hjältarna, de giriga och till och med "Phoebi folk" — dyrkar fåfängligheten. I behandlingen av detta fåfänglighetens tema liknar skriften mer en 'vanlig' resonerande dikt än en tillfälleskrift. Några finns dock som står emot, heter det sedan, när äktenskapstemat introduceras:

Men märk ett annat folk ett mindre fåfängt dyrka,
 Som wälja ut den lott, som gläder all natur,
 Som skyr ej kungars thron, som tråtsar hjeltars styrka,
 Som bryter rikas skäl och bräcker lärdas mur.
 De folk, som sätta sig på kärlig brude-stol,
 Som älska, älskas, och i älskhog dygder lysa,
 Och som i ägta ro ett himla-nöje hysa,
 Samt under alt sitt måln ei se en ängslig sol.

Ord som "ägta ro" och "himla-nöje" om det dygdiga äktenskapet är typiska för bröllopsdiktningen vid denna tid.

Om 'rätt gifte' handlar Hedvid Charlotta Nordenflychts skrift till brudparet Dahlman-Appelbom 1750.¹⁹ Den består av tolv strofer på sexradiga alexandri-

¹⁷ Tidigare hade det varit brudparens gudstro som gav dem anledning att hoppas på lycka; några garantier, som i dygdeskrifterna från 1750-talet, ställdes dock inte ut. Det gällde då snarare att hoppas på Guds goda vilja.

¹⁸ Till adelsparet Giötherhielm-von Knorring, 1753, av Johan Herman Pincier.

¹⁹ Skriften finns inte med i *Samlade skrifter av Hedvig Charlotta Nordenflycht I-III*, utgivna och kommenterade av H. Borelius och T. Hjelmqvist, Stockholm 1924-38 (SFSV XI). Brudgummen var professor i Uppsala, bruden en adlig jungfru.

ner. Först sägs att "DEN rätte kiärlek" redan på sin första dag i världen bestämde att han skulle ge "sin rika skatt", "frid och förnöjlighet" endast åt sådana markar som visste att vörda "hans lagar". En "stor Gudinna", som visar sig vara Dygden, får utlägga dessa för alla människor, och under en tid löd också människorna dem. Då härskade "Naturens enkla lag" och då var kärlek "den bästa lott på jord". Men numera har vi fått "en annan smak och tid": "man seglar icke mer til den Gudinnans hamn, Som styrde kärlek förr". Men kärleken själv har ingen skuld till all klagan över äktenskap: felet är människornas eget. Så möter vi tre abstrakt beskrivna exempel på 'fel gifte' som känns igen från den gamla repertoaren: Tryphon som bara sett till "Ett wackert skal", Iris som gått efter hög ätt, här bestämt som "ett namn" och "stämplad ära", och Philax som byter om tycke "Så snart han ser en ann, och weckan gått förbi". Deras olycka är dock självförvållad, eftersom "En fåfång afsigt har sin påfölgd med sig dragit". Så prisas "Förnuftig kiärlek, som på värde grundad är", helst när den "gör med dygd, förjenst och fågring et", som hos dagens brudpar. Eftersom brudparet har dygden till sin "siäls Magnet" blir slutsatsen att lyckan blir deras, "at Ehr tid måst' ofelbart förswinna I frid och i förnöjlighet."

De gamla exemplen på 'fel gifte' möter också, fast snabbt redovisade och på ett nytt sätt, i Olof Carelius' *Saga Om en Spåman* till handelsmannaparet Crug-Sahlstedt 1754 på sjutaktiga stikiska jamber med cesur. Här berättas om två flickor och en "Dame" som söker upp en spågubbe, som har rykte om sig att kunna förutsäga när folk skall gifta sig. Först kommer en flicka som har fallit för "en rätt wacker Karl" och vill gifta sig genast. Mot bakgrund av repertoaren vet vi att detta bör man inte göra. Flickan får också rådet att innan hon tänker på äktenskap först lära sig styra sina "yra sinnen". Nästa flicka vill ha "Herr *Flateur*" (alltså en smickrare). Gubben varnar henne för att detta kommer att leda till ett äktenskap där båda lever flyktigt och galant, det vill säga olyckligt. Den stolta damen vill ha en man med makt och pengar. Men gubben varnar även henne: riktar man näsan alltför högt mot himlavalvet ser man inte fötterna och kan lätt stupa i "skarnet" och få åtnöjas med "Kåhlen/ som man spottat i" — en bild som vi mötte redan i materialet från 1670-talet. Så går gubben till brudens hus, men denna vill inte alls bli spådd utan säger, som man ju bör, att hon hellre tar den man "Som GUD åt henne sjelf sedt ut".

Ett mer tidstypiskt exempel på hur 'rätt gifte'-repertoaren nu brukar behandlas av de mindre verbala bröllopsdiktarna är skriften *Ett lyckligt KÄRLEKS VAL* 1758.²⁰ Den är skriven av Anders J. Smaræus och består av en enda dikt på sjutaktiga jamber i åttaradiga strofer. Inte heller här finns några roande berättelser om 'orätta' och 'rätta' jungfrur och ungersvenner, och i högre grad än hos Nordenflycht och Carelius sammanfattas de 'repertoarsaker' som förr hörde till temat under ett antal ganska intetsägande abstrakter. Inledningsvis slås det fast att giftermålsvalet är en "viktig sak", som avgör om livet fortsättningsvis skall

²⁰ Till brudparet Casström-Wallrave, ur gruppen skolmän/präster.

ge "sällhet eller bitterhet". Därför måste förnuftet få styra, vilket "de fläste" dock inte har insett. Dagligen ser man i stället hur människor följer det "blinda tycket" och tror sig älska fastän de inte ens hunnit bli bekanta eller vänner. De flesta frågar inte efter "foglighet och ädelt tankesätt, Godt hushålls vett, och hjerta fromt" eller "Gudsfruktan", utan bara efter sådant som ger "mod, magt, och ynnest", och på detta följer olycka. Dagens brudpar, däremot, har grundat sin förening på ett välbetänkt val och dessutom känt varandra länge. Därför kommer paret också allt framgent få njuta sin rika lön av "nöjen" i "ymnigt mått".

Men att det gamla sättet att skriva om 'rätt gifte' i mer konkret, berättande framställning fortfarande levde kvar, fast i modifierad form, visas av en skrift, *Utdrag af Kärlekens Mönster-Rulla framgifwit*, till det adliga brudparet Gyllenpamp-Hellichius 1755. Den anonyma skriften består av en enda dikt på fyrtaktiga jamber i tretton tioradiga strofer. Kärleken skulle nyss hålla mönstring, berättas det. Då infann sig "en talrik Tropp Af Gubbar/ Drängar/ Raska karlar Ther syntes stafwa-karl och Jarlar/ Båd Änkor/ Fruar/ Fröknar/ Mör" och den som inte kom själv sände en "Abgesandter" i sitt ställe. Den förste som träder fram prisar sin rena kärlek till Cloris: hans trohet är som guld och skall inte brytas förrän guldet tryter hos Cloris. Den andre pockar "på brak af Ahner" och kallar blod som inte doppats i "blodig fahner" för vatten. Den tredje begär skönhet för att vara trogen och den fjärde "konst och fina räncker". Här känner man igen de gamla preferenser som leder till fel gifte, men det handlar alltså inte längre om fasta exempelpersoner utan om olika friare och deras önskemål. Därefter dyker det naturligtvis upp en friare, som man med ledning av repertoaren lätt utpekar som en man av den rätta sorten och som ett alias för brudgummen:

Sen kom en fram/ och sad: Jag lämnar
 Åt Himlen walet af min wän/
 Ty sådan som hans nåd mig ämnar/
 Så känner jag hans nåd igen.
 Jag älskar Dygd som i Guds Wilja
 Har satt sin högd/ och lärdt at skilja
 Sin nögdä Plickt från dårskaps twång;
 Som nyttigt kan sin tid förnöta/
 Som liufligt kan min Tro bemöta/
 Och gör thes lycka ny och lång.

Fru Kärlek rörs av mannens tal och vill ge honom kärlekskransen, men hejdas tillfälligt av Mars som säger att denna hjälte tillhör honom: här kommer alltså temana 'brudgummens yrke' och 'två gudar strider om brudgummen' in. De enas dock om att samarbeta för brudparets lycka, varpå diktaren går över på bön till Gud om parets välgång.

Ett vanligt tema inom bröllopsdiktningen hade länge varit 'lika passar med lika'. På tidstypiskt vis uttrycks det i en skrift från 1758:²¹

När likt med likt sig sammanparar,
Ej Vänskap ändring då befarar,
Men står mot tidens skiften fast;
När sinnes-likhet tycket leder.
Och kärlek byggs på Dygd och Heder;
Då rubbas grunden ej i hast.

Men nu finns det också några få skrifter som modifierar temat genom att vända på det och argumentera för att även olika passar ihop, bara de är lika i dygd. Två av dessa, båda från 1751, är särskilt intressanta därför att de tematiserar ståndsskillnader, och därmed ger prov på den orientering mot faktiska förhållanden som vi mötte i 1720-talsmaterialet och som är fortsatt stark i vissa slag av skrifter.

Ena skriften gäller en rik borgare som gifter sig med en baronessa och är författad av tre släktingar till brudgummen.²² Här slås först fast att det inte är sant att bara lika passar med lika. Några korta mytologiska och historiska exempel räknas upp, som Vulcanus svarta skinn och Venus skära hy. Så frågas bruden: "Hvi har Fröken i sit val Giort Partie här inegale"? Varför har ni inte valt en hjälm eller stjärna, sköld eller svärd? Bruden får svara, att namn bara är ljud, att brudgummen är född i äkta säng, som alla andra har Adam och Eva till släktmor och släktfar och att bara dygden ger sant värde. Dygd har både brudgum och brud och de är alltså ändå lika.

Det andra bröllopet stod mellan en greve och en ofrälse flicka.²³ I skriften prisas nutiden som lycklig, med gudstro, flit och rättvisa. I en sådan tid får också "en Man af Grefflig Adel" välja maka som han vill. Det "höres icke minsta tadel/ At han i sämre Gifte går" eller över att en dygdig "Ofrälse Flicka" får en greve till man. Alla förstår brudgummens val, för vem tackar nej till dygd, fägring och rika håvor om detta bjuds. Men hur skall det gå för bruden frågas det, "Som födder är i werldens wrå"? Ingen fara, eftersom hon har lärt sig dygd, gudsfruktan och att sköta ett hushåll, lär hon sig säkert även allt annat hon behöver. Och när hennes blod blandas med grevens skall barnen sedan under svenska fanor bevisa att de släktar på fädernet.

²¹ Till brudparet Wahrendorff-Rothstein av en anonym författare.

²² Till brudparet Telin-Wrangel av släktingarna J.E., O. och C. Telin Olofsson.

²³ Till brudparet Leijonstedt-Höijer av Esaias Z. Plantin.

IX. 2. 3 'Äktenskapet är av Gudi', 'Astrild m.fl. avvisas'

Temat 'äktenskap är av Gudi' finns i ett sjuttioal skrifter (7 %). Nedan skall två av dessa, båda från 1751, presenteras.

Ena skriften på temat, till de ofrälse ståndspersonerna Malm-Löfman²⁴, har en titelvers: "Så vist, som vishet och kärlek hos Gud, För Hionelags nytta sig para: Så bör, som en MALM af renaste ljud Genkärlek hos Hjonelag svara." Den består av en dikt om 46 strofer på fyrradiga och fyrtaktiga trokéer och är alltså ovanligt omfattande för att vara från denna tid. Den utgörs av en lovprisning av Gud och visdomen i hans skapelse, och av de håvor och de lärdomar han ger till människan. Att det handlar om en bröllopsdikt och inte en 'vanlig' predikande dikt blir inte tydligt förrän mot slutet:

Både könen, unga, gamla,
Få ur jordens rika sköt,
Korn och kärna rikligt samla,
Hämta frugten god och söt.

Armer sjukling kan se växa,
Hvad, som hjälper hälsan opp:
Ringsta ört kan ge mig läxa
Så för själen, som för kropp.

Själen lär af blomstrens prydnad,
För Den hafver henne löst,
Zira sig med barnslig lydnad,
Vänta trogen på sin höst.

Kroppen lär, när blomman falnar,
At han äfven år från år,
Tynar af, och äntlig kalnar,
När han ifrån verlden går.

I nästa sektion av dikten begrundas Guds visdom i relation till jordens insekter, fåglar, fiskar, djur och slutligen människan. Här slås nu också brölloppstemat an, med äktenskapet som en av de välgärningar Gud berett åt människan. Här prisas emellertid också flera andra välgärningar: Guds ord, hans beskydd, "det dyra Lambets pina" och Guds förmåga att skapa människan ny genom frälsningen. Guds välsignelse nedkallas över brudparet och diktjaget frågar sig så om han inte, enligt seden i bröllopsskrifter, också skall lovprisa brudgum och brud.

²⁴ Skriften är författad av en anonym vän.

”Men dygd öron äro ömma, At afhöra ros och pris”, säger han, sedan, och avslutar dikten med några allusioner på brudgummens och brudens namn.

Andra skriften heter *Guds POLITIE wid Giftermål/ Kortast bewisad*, till borgarparet Hökerstedt-Livin 1751. Även den består av en enda dikt, på fyrtaktiga trokéer, och är ovanligt lång, med 19 sexradiga strofer.²⁵ Dikten börjar med att prisa Herrens vishet och den heliga lag om vilken all skapelsen berättar:

En Lag som jordens stolpar grundar/
 At the ej skakas af sin rum/
 Och fästets pråland' stiernelundar
 Åtskiljer ifrån haffsens skum.
 Med trygghet Öرنen sig vpswingar
 På hala luftens miuka wingar.

Här måste böljans ryggbast styvfwa
 Sig kröka vnder färgad köhl/
 Och låta sig af åran klyfwa/
 Fast än ther synes knöl wid knöl;
 Ehur' then bölar eller tiuter/
 Dock wiger wäg siömannen niuter.

Denna Guds lag upprätthåller hela skapelsen, heter det sedan, och håller den vid makt trots att ”tiden sig omskiftar”:

All diur på bergen witne bära/
 Och wattnets skinn- och fiäll-*armé*,
 Samt luftens fiäderfä oß lära/
 Med alla blomster som wi se/
 At vtaf Han och Hon vpkomma
 Hwart slagets slächter som här bromma.

Detta gäller även skapelsens krona, människan:

Han Man och Qwinno hopaförde/
 Och af the twänne giorde ett;
 Ej man om flera qwinnor hörde/
 Som lika lätt tå hade skedt/
 Om HERren welat sammanpara
 Fler' hustrur med en man at wara.

²⁵ Författaren är Pet. Ol. Tempelman.

Men däremot har Gud tillåtit änkan och änklingen att ta nya makor, heter det sedan med syftning på brudparet. Ungkarlar och jungfrur får gärna gifta sig, men förbudet är dock att tvinga någon till giftermål. Guds lydnad fordrar uppriktig bön, för det är från Gud som "makar sändas". Genom ömsesidig respekt väcks Guds gåva, kärleken, till liv. Brudparet uppmanas tacka Gud, som i sin faderskärlek sänt båda en ny maka i stället för den de mistat.

De båda presenterade skrifterna är typiska för temat 'äktenskapet är av Gudi' genom att de talar om den kristna tron och knappast nämner dygden. Den kristna inriktningen är också stark i fyra av de fem skrifter från decenniet, där de antika gudarna avvisas. I en skrift jagas "Astrild/ fräcka pilt!" och "Venus! lustars mor" bort med hänvisning till att brudens tro och dygd är förmer än allt "hedniskt sludder".²⁶ I de tre övriga skrifterna²⁷ avvisas Astrild och Venus med direkt hänvisning till temat 'äktenskap är av Gudi': Venus är "Hedna digt", Astrild "diktad Kiärleks Gud" — den som råder över äktenskap är den kristne guden. I den femte skriften förkastas mytologi i allmänhet som obrukbar i vår nya tid.²⁸ Numera är Apollo bara en "hjernesugga", ingen svarar om man nämner Clio och ingen lyssnar om man "Pegasus upsadlar I bundit tal". Minerva är sedan länge försvunnen, och om någon nämner hennes namn blir han dömd som "biltog" av den "Nya Skald-critiquen".

IX. 2. 4 Mytologiska berättelser och en fabel

Trots de sporadiska fördömandena av antik mytologi utgör denna ändå huvudtematik i närmare ett trettital skrifter (3 %) från decenniet. I ett tiotal av dessa är Astrild huvudperson. Huvuddelen av skrifterna med mytologiska teman är, liksom tidigare, utformade som berättelser, men flera tidstypiska skillnader finns. Nedan skall vi se närmare på tre sådana skrifter. Dessutom vill jag sist i avsnittet ta upp en skrift som är unik i materialet genom att som huvudtema ha en djurfabel i Lafontaines stil.

Första skriften är anonym, heter *Fabel* (trots att det handlar om en mytologisk berättelse) och gäller ett brudpar Tesche-Govinia 1752.²⁹ Den består av en dikt på fyrtaktig stikisk jamb — uppdelbar i fyrradiga strofer — som avslutas med ännu en dikt, "DOMEN", på samma meter. På den tiden då världen var ung, börjar skriften, när Jupiter var kung och Venus den främsta gudinnan,

²⁶ Till brudparet Eurenium-Hellman, i gruppen skolmän/präster, av brudens släkting A.P. Stobæus 1756.

²⁷ Till det adliga brudparet Bratt-Wennerstierna av O. Risell 1753, brudparet Tengstroem-Chydenia, ur gruppen skolmän/präster, av G. Mathesius och H. Wegelius 1755 och till de ofrälse ståndspersonerna Barck-Biörkebom, anonym 1759.

²⁸ Till brudparet Heiligtåg-Törning, i gruppen skolmän/präster (mannen läkare), av "A.R." 1757.

²⁹ Brudparet har inte kunnat ståndsplaceras.

Avund som kär-
lekens skugga
(Væn. s. 50/51)

sände hon ofta ner sin son Astrild till jorden för att knyta kärleksband. En dag kallar Jupiter av onämnd anledning gudaskaran till möte. Astrild kommer inte, för han "lyder blott sin egen Lag" och befinner sig hellre bland dem som älskar än "i Höigden". Mercur får söka honom men finner honom inte. Då säger Momus, förtalets gud, att man bör anlita "Fruu AFVUND" med följeslagarna "FALSKHET", "FÖRTAHL" och "SQUALLER", och lovar att de som lön skall få sina namn ristade i "Gråsten". Dessa letar överallt och finner till slut Cupido "I Fammen hos de bästa Vänner". Fru Avund skiljer dem från varandra och säger till den förskräckte Cupido:

*Nu skall du få dit Brått umgälla:
Jag veet du aktar mig ej stort;
Men jag skall slå, så det skall smälla.
Med påck och trug Hon Honom drar:
Han stretar, bannas under vägen:
Fruu AFVUND vred i Honom taa'r
Tillstoppa Munn: *Hvad är I sägen?*
Han biter till: Hon skriker: *Hut!*
Hon sticknar, bleknar bort och blånar:
Hon klöser Honom ögon ut:
Hon flyr sin koos: Han sinnlöös dånar.³⁰*

Astrild irrar vilsen av och an, tills han möter Oskuld, som tar hans hand och leder honom. Med matt stämman säger Astrild:

*AFVUNDEN har nu Seger vunnit:
Tag bårt mig hän från denna Jord,*

³⁰ Skriften är tryckt med antikva och av citaten syns tydligt, att kursiv här används på ett nytt sätt, för att utmärka repliker.

*Sehn dett med mig så långt har hunnit,
At jag ej seer, jag är stock-blind.*

Förda av en sunnanvind färdas de upp i höjden, där Jupiter genast sätter sig in i fallet och avkunnar domen med "CUPIDO fram och AFVUND baak". Domen avslutar skriften och lyder som följer:

*SOM täcka OSKULD Dig mitt Barn,
Med roo har följt hvar som Du farit,
Skall bleka AFVUND ställa garn,
För Dina Fiät, där Du har varit,
Med oroo följa Dig hvar hän.
Du gåår, och söka dig nedstöta:
Sluut AFVUND Ögon ej igen;
För hvad som hälst Dig händer möta;
Men ständigt påßa vähl uppå
Hvad görs, hvad sägs, ja; hvad man täncker,
Och hvad Du ej kan veta få,
Så bruka alla Dina räncker,
Doch Dygdens Barn beständigt ha
Sin roo, sin lust, sin fröigd och gamman;
Och alla ilgrep du vil ta
Föraktas af dem allesamman!!!*

Skriften har mycket litet av tillfällesprägel. Att det handlar om en bröllopskrift framgår nästan bara av titelbladet och det är också bara där som brudgum och brud nämns. Förvisso är det brudparet som åsyftas med "Dygdens barn" i slutet av domen, men vad som föranlett inventionen av just denna fabel om gudar och personifikationer framgår inte: brudgum och brud kan möjligen för en tid ha skilts åt genom avundsjukt förtal och därefter funnit varandra igen.

Det andra exemplet är *Den förrymda ASTRILD* till handelsmannaparet Fahlroth-Strokirk 1755. Författaren kallar sig "Gamla Herden" och bör alltså ha haft initialerna G.H. Den består av en enda lång dikt på stikiska alexandriner. Den börjar med att diktjaget hälsar "God dag!" på Apollo, Pallas, Mars' lärjungar, Pactols dyrkare, Floras arbetsmän och de som "utur sten mångfaldig nytta bränna" — vilket bör vara omskrivningar för skalderna, de lärda, adeln, borgerskapet, bönderna och bergsmännen — och ber om lov att "få en liten stund omröra *Astrilds* seder". Jaget ber också "*Dianæ* möjor" att komma och lyssna. Han berättar om att han fångat Astrild och berättar hur det gick till. En "tida morgonstund" mötte han "denna dierfwa" med båge och pilar, frågade vem han var, vart han skulle och vem han hade tänkt skjuta. Astrild får presentera sig och börjar med en liten del av 'Astrilds makt'-repertoaren:

Jag är en Gud/ sad' han/ och törs förthenskul wåga
 At skjuta idel eld i menniskiornas hjertan/
 Som stundom lisa ger/ och stundom ökar smärtan.
 Jag skjuter ofta in i Herdars läger tysta/
 Och för min stora magt törs knapt Gudinnor knysta;
 Et platt förstelnat blod kan jag til hetta tända/
 Och åttatio år til fyratio wända.

I den fortsatta presentationen kommer Astrild in på 'rätt gifte'-repertoaren, även om han själv förklarar sig likgiltig inför den:

Den ena drifwer jag i skönhet nöjet söka;
 En annan åter måst wid *Jovis* altar röka;
 Jag narrar mången nu at gifwa fot för handen/
 Och litet bryr jag mig/ om dygden knyter banden.
 Jag nödgar ofta den/ som efter pengar tittar/
 At skruppen käring ta/ som knapt til sängen hittar;
 Jag gör at gubben grå sin tid med hoppet smeka/
 När jag blott med en pil å unga flickor pekar.
 Det kön som har sin *rang* at något litet wänta/
 Tillåter jag ibland i otid til at skämta/
 Med *Venus*; men då jag den saken ojämn finner.
 Flyr jag och far min kos se'n jag blott segren winner.

Diktjaget uppfattar Astrild som farlig och tar honom fast, "Och basa honom bra med sin förgylta skjägta", allt medan han förundrar sig att en gud kan vara så kraftlös. Han ber alla nymfer och väna mör om ursäkt för att han fört Astrild dit, han tänker nämligen läsa upp en "*Libell*", en anklagelseakt, mot honom:

Du äst en nedrig Gud/ mitt tal jag til dig förer:
 Monn' någon kysker Brud din älskog magt omrörer?
 Skal derfor *Nymphers* gunst på jorden kunna fela/
 Om du med dina skott ej skulle den utdela?
 Herdinnor/ skulle de sin tro wäl återkalla/
 Och utan din försyn all hjertan warda kalla?
 Har du just endast gunst hos alla Fruentimmer?
 Nej/ tro mig säkert/ det är bara skryt som glimmar;
 Ty fast de icke få just fria utan wälja/
 Så må dock ingen mö för slagg sin wilja sälja.
 När kärlek med sitt wal på dygd och wett sig hwilar/
 Då bindes hjertan hop förutan *Astrilds* pilar.
 Förthenskul ock så du ditt rena afsked hade/
 När detta Brudepar hwarannan ja tilsade.

Astrild blir så förskräckt över diktjagets "sannings tal" att han rymmer till skogs. Diktjaget anser sig ha vunnit trätan och föreskriver att herdarna inte längre skall ha rätt att prisa Astrild. Så kommer han in på bruden liksom på temat 'inte Astrild, men Gud' och 'dygd är rätt gifteval': vår "Dygde-Brud" har valt "en Högre Man til Giftoman" och "retas ej af lust och kitslig älskogs låga" utan litar enbart på dygden. Astrild, som nu kallas "inbilningsman" och som sägs ge "en släter frögd i några korta stunder", fördrivs från det dygdiga brudparet: han kan ge sig av till "De flättje fulla Barn" som tycker om honom. Diktjaget och bröllopgästerna förenas sedan i lyckönskan. Skriften avslutas med följande anmärkning, kanske tillfogad av boktryckaren: "At denna Skrift uti en Hednisk *Poësies* klädedrägt sig wisar/ må icke oroa den Christeliga Läsaren/ som äfwen gunstigast behagar ursäkta/ at hwarken *Auctor* eller *Censor* Haft tid henne wederbörligen at skärskåda." Trots att Astrild så tydligt detroniseras av Gud, fanns det tydligen en och annan lyssnare/läsare, som kunde finna den mytologiska inklädnaden en smula tvivelaktig.

Mitt tredje exempel på mytologisk berättelse är Olof Bergklints långa och välgjorda Momi *Ransakning och Dom Öfwer Giftermål* till brudparet Strangh-Dubbe 1758.³¹ Den handlar, liksom första skriften i detta avsnitt, om hoten mot äktenskapet. Den är skriven på alexandriner i 26 sexradiga strofer. Först beskrivs hur "Afwund" har satt upp domarsäten på jorden för att döma "dem/ som sig i oskuld gifta." Än sker det här, än där, efter lagar som "Hin onde" har stiftat och under "Den grymma *Momus*" ordförandeskap. Nämnden består av "den swultna Afwund", "Den gallbesprängda Harm", "den kåta Kitzlighet", "Den dryga Sielfklokhet", "den dumma Godtro", "det ljumska Sweket", "Wäld" och

En skvalleraktigtunga har vingar
(Roll. I, 42)

³¹ Olof Bergklint var skald och kritiker, och enligt Torkel Stålmarch den som gav Bellman namnet Sveriges Anakreon. Brudparet tillhörde gruppen ofrälse ståndspersoner.

slutligen "Det wiga Sqwalret", som snokar överallt och brukar ta upp målen. Till hjälp har skvallret sin gamla amma, "Trulsa Kärng", den ständigt supande "Björns dagtjuf", mamsellerna "Flep" och "Slink", döttrar till lättjan, "Måns Tjänstlös", "Fästman Jöns, Frans Prat och Sprätt högtärad" samt ytterligare några likasinnade figurer. För att alla skall veta vad dessa sysslar med överlämnar diktjaget (som avskrift i sin egen skrift) ett "extract" av domstolens protokoll. Det visar sig handla om dagens brudpar. Skvallret ropar upp målet och därefter kommer "Trulsa Kärng" som beklagar den flicka som får herr Strang, "den öfvergifna sällen". Fru Lättja tycker att paret är av samma ull och passar för varandra. Mamsellerna Flep och Slink beklagar brudgummen, som råkat i brudens garn, Frans Sprätt påstår att paret inte kan skicka sig och Jöns att brudgummen är en narr som tar en fattig flicka. Alla gör så gott de kan för att vända brudparets bild "Afwog ut" och behänger den "med lögnens bästa slarf-wor". Efter ytterligare en lång rad lögnaktiga vittnesmål avsäger Momus domen, som är utformad som en omvänd lyckönskan:

Herr Strang och Jungfru Dubbe de måste skiljas åt:

Derwid skall Myndighet och Twedrägt lägga handen;

Swartsjuka/ Lismerie/ all Afgrundens försåt

Skall ägga dem ihop/ och slita Kärleks-banden.

Men fara de dock fort/ och gifta sig tilhopa;

Skall Rätten sig til hjälp Olyckan sjelf anropa.

De skola mer och mer då börja lida nöd:

Det skall kring deras bord sig tjogtals ungar skocka;

De skola känna brist på pengar och på bröd/

Och Borgenärens klor skall deras fiädrar plocka.

Alt efter Åltfars lag: i kraft af första *Tomus*.

I detta År och dag.

På Rättens wagnar

MOMUS.

Diktjaget vredgas över att "oskuld satt i klämma" och ber "Mänsko-Kärlek" hämnas detta "nidings-stycke" — han visste inte, och ingen annan heller, säger han, att Strang inte bryr sig det minsta om Momus' klander. Jaget möter gudinnan, ser hennes "ögons milda bloß" som tränger in i själen och oskuldens lamm i hennes sköte. När jaget kommer sitter hon hos sin gemål den höga Dygden. Jaget räcker fram domen och ser gudinnan bli röd om kinderna av harm medan hon läser och hur hon sedan kastar domen på elden. Hon säger så att det är hon själv som fört samman brudgum och brud. Hon undervisar jaget om ondskans makt på jorden, att den är sänd till människans prövning, men att den till sist

Skvaller kan inte
skada den rätt-
rådige
(Zincgr. 60)

skall straffas. Himlen vet dock säkert att skilja mellan odygd och dygd och stärker den dygdige mot ondskan. Så är det med Strang — ondskan harmas visserligen mot brudparet, "Men får ej komma wid et blad af Deras Krona." Diktjaget ber till sist den dygdige läsaren om ursäkt för sin "Skugge-målning" och ber att han skall förena sig med honom, inte med "afgrunds-troppen", i en bön om att himlens omsorg ständigt skall följa "Herr STRANG och DUBBE Deß såta Maka!!"

Den i materialet unika fabelskriften är anonym, skriven till borgarparet Schlüter-Efwerling 1750, på tre- och fyrtaktiga jamber i hela 34 åttaradiga strofer. Trots skriftens avsevärda längd skall presentationen göras kort och med koncentration på den fabel som inleder den. Inledningsvis presenteras en "storsint" och högdragen fluga som "lefwer fria dagar" och föraktar den strävsamma myran. Flugan skryter i en lång rad strofer med att hon sitter till bords "med krönta makar", dricker vin och delar makt med "Försten" genom att sitta på hans spira. Myran harmas över att flugan skryter över "Et tungt och ömkligt eländsok" och inbillad storhet, trots att hon ständigt måste gå "liksom på nålar" och frukta "allas hot och hat". Hon prisar i stället sin egen lott att finna fröjd i arbetet och vara nöjd med vad hon har:

Min borg mot Kungars fäste/
Som sand mot klippan är/
Jag dock i lägsta näste
Är ingom til beswär.
Jag har ej något mer
Än det min flit mig gifwer/
När den wälsignad blifwer/
Jag wäl åt stålta flugor ler.

När wreda hösten larmar
Och wintren sår sin snö/
När i des kulna armar
Du måste ömkligt dö/
Då stänger jag min dör

Och i mitt warma läger
 Mit bröd och trygghet äger
 Til deß mig solen munter gör.

Åhörarna/läsarna får sedan döma om vem som gick segrande ur striden, och där-
 efter jämförs brudgummens och brudens enkla och strävsamma liv med den ido-
 ga myrans. Deras förnöjsamhet och redlighet prisas mångordigt, och till sist för-
 enar sig alla i en bön om fortsatt lycka för brudparet.

IX. 2. 5 'Brudparets namn'

Som vi sett hade det i den äldre bröllopsdiktningen varit vanligt att välja 'brud-
 parets namn' till huvudtema i bröllopskrifter, och utifrån namnen konstruera
 mer eller, oftast, mindre sannolika historier om hur paren kommit tillsammans.
 När det gällde 1720-talet kunde det konstateras, att denna tematik hade förlorat i
 popularitet, och detta gäller även för 1750-talsmaterialet. Dels framgår detta av
 att *locus* 'namnet' är huvudtema bara i 17 skrifter (en dryg procent, även om
 korta referenser till namnen fortfarande finns i ganska många skrifter), dels av
 att brudpar med namn som borde ha vara lämpliga att använda för allusioner får
 skrifter med helt andra tematiker.

Väljer man ändå att utgå ifrån namnen försöker man nu oftast göra något
 annat av dem än vad bröllopsdiktarna tidigare gjort. Detta syns tydligt av mina
 båda exempel. Det första är en skrift till borgarparet Holmberg-Berg 1757, av
 C. Wittman, som består av en enda dikt på fyrtaktiga jamber i nio åttaradiga
 strofer. Den börjar med att hävda att när två berg råkas brukar man säga att
 "Trällan möte få". Idag förenas två berg, men några troll finns ändå inte att se.
 Dock, fortsätter dikten, kan det finnas troll i äktastånd, fast inte här. Detta ex-
 emplifieras med en ganska roande och för tiden ovanligt konkret skildring på
 temat 'fel gifte': ett sådant troll är hustrun som "tadlar mannens göro-mål", som
 aldrig är hemma, som bara ligger i fönstret och koxar ut, som går i kyrkan bara
 för att titta på folk, som älskar flärd och baler, går i "Comedie-hus", tar sig ett
 rus ur små eller stora glas, har kjortel och "mannens Byxor" på sig samtidigt,
 gnager och träter som en råtta, är orenlig och slarvigt klädd, tillbringar all sin tid
 vid spelbordet, har mera "Sminck" än dygd, tömmer mannens kassa, älskar sitt
 "Thée-bord" och "at Caffé bränna", jämt sitter vid spegeln och därtill älskar
 "små Romaner". Men håll! säger diktjaget sedan till sig själv: sådana troll finns
 ju inte här! Därefter prisas den änglalika dygden hos den aktuella bruden.

I skriften *EN GÅTA VÄLMENT FRAMGIFVEN*, till adelsparet Widman-
 Wiman 1758, troligen av någon J.D.F.³², har diktaren valt en annan metod för att
 komma undan de konstruerade historierna. Han ställer fram en fyndig gåta, vars

³² Initialerna framhävs i slutraden: "För'n Bägge lijf J Döden Få!!!"

lösning till sist visar sig vara just det "D" som skiljer brudgummens namn från brudens. Skriften, med åtta åttaradiga strofer på fyrtaktiga jamber, börjar:

Jag vet ett Ting, som intet trifves
 I *Him'len*; men på *Jorden* wäl:
 I *Guda-Rådet* det doch gifves,
 Och har i *Dygden* dubbelt skäl.
 Hos *Åran* det ej nå'nsin ses;
 Men städs' i *Redlighet* sig visar.
 Det sjelfva *Dägligheten* prisar;
 Fast ej i *största Skjönhet* ges.

Det eftersökta tinget finns i "*Guldet*", men inte i "*Pen'gar*", inte hos kungen men hos drottningen, hos adeln, hos domkapitlet, hos råd- och handelsmän och till och med hos "*Bonden*". En lärd pryder sig med det, men en "*Vettig-Man*" får gå utan, en rik saknar det men fattigdom har det; det finns i godhet, i tiden, i döden och i modet. Det finns inte i lyckan, men i varje öde, inte i Stockholm men i Skövde, inte i Paris men "till ymnighet" i "*Nederlanden*". Det finns inte i äkta kärlek, men väl i "var Mans *Brudesäng*", det finns mitt i "största Nöden", i början på "hvar en *Djerfver Dräng*", och så vidare. Trots att bruden saknar "D" vill hon ändå leva "WID sin MAN", och då blir deras hjärtan lika lika varandra som namnen är: himlen må bevara brudparet!

IX. 2. 6 'Brudgummens yrke'

I 55 skrifter (5 %) är 'brudgummens yrke' huvudtemat. Fem av dessa skrifter gäller adliga eller ofrälse militärer. I dessa utvecklas temat på ett traditionellt sätt som 'en tvist mellan gudar om brudgummen'. Det handlar alltså om huruvida brudgummen skall tjäna Mars eller Cupido, om det stridiga förhållandet mellan planeterna Mars och Venus, eller om att Mars' strider med Astrild om brudgummen. I en skrift till en adlig militär framställs bröllopet som en förening mellan de båda gudomligheterna Mars och Venus.

Sju skrifter gäller präster, och i sex av dem avhandlas det gamla temat 'får präster gifta sig eller ej'. Här hävdas det genomgående, att den som sitter "på *Petri säte*" sprider falska läror, och att det är bättre att vara gift "Än med herr *Pater Nunnan* föra I skrymteri till hemlig skrift", som det heter i en av dem.³³ En annan³⁴ inleds på temat 'jaget ser en syn', nämligen Fröja som kommer med Astrild i sin vagn dragen av duvor. De slår sig ner i gräset bland en väldig folkskara av olika stånd och villkor, bland andra en präst som ber om att få en maka.

³³ Till prästparet Flumén-Lang, anonym, 1756.

³⁴ Till prästparet Ternström-Almquist av brudens bror E. Almquist 1755.

Men "en gammal lutad Man, som bar tredubbel krona" svär vid Sankte Per att prästen inte skall få gifta sig. Astrild spanner bågen och diktjaget tror att han skall skjuta "Gubben". Men denne blir i stället uppläxad av Astrild och får veta att "Herr Påfwe" inte har läst "Sanct Påwels skrifter" och att Astrild beslutat att varje ogift präst skall komma i hans onåd och bli bannlyst. Jaget vaknar upp från sin syn och gläder sig åt att brudgummen följer "Astrilds lag". Men att det inte handlar om Astrilds lag utan om Gud egen lag påpekas strax därefter.

I åtta skrifter till brukspatroner eller bergsmän tematiseras 'gruvnäringen'. De kännetecknas genomgående av den nya inriktning på det faktiskt-realistiska, som kunde observeras redan på 1720-talet. En av dessa gruvskrifter skall nedan närmare studeras.

Yrken som jurist eller civil administratör tematiseras i fyra skrifter, tullaryrket i en. Även ur denna grupp har jag valt en skrift, till ett högadligt brudpar, för närmare studium.

Handelsman- och hantverkaryrken är huvudtema i 22 skrifter. I den förstnämnda gruppen handlar det om handels nytta och nyttan för samhället av goda, flitiga och ärliga handelsmän. Att även äktenskap är handel sägs i några av dem, och i fem skrifter påstås att bruden är brudgummens bästa köp någonsin. Två skrifter till denna grupp gäller krögare, och av dessa skall en studeras nedan. Hantverkarskrifterna är — liksom de hantverksyrken som tas upp (snör-makeri, murmästeri, dykarverksamhet, musicerande, bildsnideri och boktryckeri) — mer mångskiftande. Även en av dessa skrifter skall tas upp nedan.

Läkar- och apotekaryrken tas upp i tre skrifter, av vilka en studeras nedan.

Sjömansyrket är huvudtema i fem skrifter, av vilka fyra på traditionellt sätt tematiserar det ogifta livet som en seglats och äktenskapet som den trygga hamnen. I den femte sjömansskriften går jaget i stället till rätta med det tydligen redan då vanliga påståendet att sjömän är obeständiga i kärlek och har en flicka i varje hamn: så är ingalunda fallet med brudgummen.³⁵

Bondeskriften består av en lovprisning av brudgummen för hans strävsamma och dygderika arbete i lantbruket.³⁶

Den valda skriften på temat 'gruvnäringen' gäller ett bergsmannabröllop, Rothof-Efvert 1757.³⁷ Den heter *Järn-Handlingen*, och författaren uppger sig vara en frånvarande nära släkting till brudgummen med initialerna "L.W.R." (sista bokstaven står alltså troligen för Rothof), som roar sig med att spela "wallare qwäden" på "Herde-pipa". Skriften innehåller dock inte någon visa utan en stikisk dikt på fyrtaktiga jamber. Den inleds med en termspäckad uppräknings av

³⁵ Till brudparet Hedman-Schilling, ofrälse ståndspersoner, av J.P. Boman 1750.

³⁶ Till bondebrudparet Andersson-Nilsdotter, av nära släktingen "S.C." 1755.

³⁷ Skriften finns i två exemplar i materialet, av vilka den ena är tryckt i Skara, den andra i Stockholm. Dikttexterna är identiska, men det finns några små skillnader mellan titelbladen: i Skaraskriften kallas t.ex. brudgummen bruksdirektör, i Stockholmsskriften bergsman. Vilken skrift som är originalet kan jag inte avgöra.

alla de färdigheter som en bergsman måste behärska. Detta övergår sedan i en livlig och påfallande realistisk beskrivning av själva gruvan:

Här ser man hundra slags machiner/
 Hång- wänd- med brått- och stände-wink/
 Wänwall och wef/ som gnäller/ winer/
 Konstmästar arbet i hwar link/
 Stånggångar hela milar långa/
 Pumpsätningar til höger res;
 De hjul/ som dra de Konster många/
 Til tjogtals alne högd här ges.
 Men tro mig fritt det mer påkänner/
 Då djupen man befara må/
 På stegar up och ner man ränner/
 Med Blåss i mun och blåsshank på;
 I tunna/ som på lina hänger
 Man måste också åka ned/
 Då tunnan fram och åter slänger
 Hon sparkas bör från klyfter sned.
 Nu slamrar träffen uppå lafwar/
 Nu börjar wind och lina gå;
 Om Hästarna för mycket trafwa/
 Så hänges sten och sugga på.

Beskrivningen bryts här av en kort bön till Gud att han skall beskydda från fall, så att inte ens kropp slås "I kras", "I tusend bitar störr' och smärre/ Som plockas uti tunnor opp." Därefter fortsätter beskrivningen med de olika typer av malm man kan finna och med hur malmen renas i eld i hyttan, hur dess järnhalt proberas och hur järnet hanteras av smeden med stångjärnshammare och knip-hammare och bearbetas till "bult- band- knipe-järn och spikar". Därefter beskrivs "Förädlings konsten", som en bergsman också måste vara hemma i om han vill bli rik och ärad:

Kallhamra/ såga/ swarfwa/ drilla/
 Uthugga/ rita och beslå/
 Och härda/ som plär osa illa/
 Utnöta filar stora/små/
 Polera/ slipa/ skura/ nägla/
 Och wassa til med harts och wax/
 Med en grafstickel konstigt prägla/
 Afklippa/ kanta med en fax/

Med silf och Koppar löda/ stöpa/
 Förtenna/ hetsa/ göra blått/
 At swärta och med talg anlöpa/
 Förutan tusend annat smått/

Sedan hävdas att brudgummen sedan barnsben har lärt sig hela konsten och mer därtill som diktaren inte har plats att beskriva. Så följer en uppmaning som har drag av erotisk gåta, även om det kanske mest handlar om att även bruden för med sig ett bruk i boet:

Sköt nu wäl edra små bergsdelar;
 Är pungen til helt bruk än siuk/
 Så kan ni snart få hwad som felar/
 När i nu lägger bruk i bruk.

Nu när brudgummen har fått en maka av dygd och ära kan diktaren bara önska ett gott liv på jorden och evigheten därefter.

Juristskriften gäller bröllopet mellan en högadlig lagman och hans likaså högadliga brud, Gyllenborg-Gyllenborg 1754. Skriften, som är anonym, är skriven på fyr- och tretaktiga daktyler i tolv fyrradiga strofer. Den beskriver en rättsförhandling mellan "Frihet" och "Skönhet". Orsak till tvisten är att "Frihet" hotas av "Skönhet", som dessutom fått stöd av "Dygd" och "wett". Att detta syftar på bruden och handlar om det gamla temat 'äktenskap är frihets förlust' sägs inte klart ut. I början visar sig "Nämnden" (domarna) direkt ta parti för "Skönhet", för någon liknande henne har man aldrig förut sett. Men då griper "Rättvisan" in:

Då kom en Gudinna, skumögd var hon:
 Hon blef af oväldighet ledder,
 Och viste för Rätten en älskvärd Person,
 Som sällan på jorden blir sedder.

Rättvisan är jag och kallar mig så.
 Ej många begripa det ordet:
 Och fast jag ser illa, så vet jag ändå
 När Nämnden plär såfva vid bordet.

Från himlarna är jag kommen hit ner,
 Den tvistiga saken at dömma.
 Jag skäl på skönhetens sida väl ser,
 Men bör dock ej friheten glömma.

Ett kort lovtal till friheten följer. Utan den "Är det icke värdt hafva lifvet". Men skönhet och dygd har nu fångat friheten, och då måste man följa lagen:

Ingen sig driste vid frihets förlust
Blott göra som honom behagar.
Lagen bör styra'n, och friheten tjust
Skal stå under kärlekens lagar.

Så snart Rättvisan yttrat dessa ord börjar en yster dans av Dygderna. Kärlek och Små Nöjen flätar genast en krans åt bruden. Skriften vänder sig så till nämnden eller bröllopsgästerna, som kallas "Vidt Lagfarne Drott, Herrar och Män" och frågar dem om inte domen bör prisas. Svaret blir att de är helt tillfreds med den. Så prisas brudparet:

Ädlaste Brudpar til börd och til Ätt,
Mer Ädle til tankar och seder,
Ädle til namnet, Er Ädlinge rätt,
Han blifve til hundrade Leder.

Sist kommer en önskan om att Lyckan ständigt skall följa brudparet, Äran sörja för dess dagar och Kärleken för dess nätter.

Skriften till det stockholmska krögarparet Hagblom-Blomberg 1754 är anonym, på fyrtaktiga jamber i sju åttaradiga strofer. Den tas upp framför allt därför att den så starkt påminner om en känd Bellmansvisa, som dock knappast lär ha varit skriven vid denna tidpunkt.³⁸ Den inleds:

När Noach, andra verldens Far,
Den store HERrans Patriarchen,
På jorden återkom ut arken,
Vinträdet åt oss plantat har;
En drufva, prässad i sin saft,
En jordisk nectar munen räcker,
På tungan söt, i gommen läcker,
Ger muntradt sinne, kroppen kraft.

Så prisas vinet för sin hälsosamhet och ljuvlighet, om det brukas med måtta: Herren har givit det åt oss, men därtill "Moralen" att inte bruka det till övermått.

³⁸ Enligt kommentaren, s. 158 i Bellman, C.M., *Skrifter, utgivna av Bellmanssällskapet. II. Fredmans epistlar*, Stockholm 1922, trycktes "Gubben Noach" första gången, tillsammans med två andra visor, i Lund 1767.

Vin till över-
mått gör skada
(Taur. C 8)

Så skildras hur vin i övermått "Gör klok till tok, en dräng til herre, En fattig rik, en pungen smärre". Man måste dock lära sig skilja mellan bruk och missbruk: himlens avsikt var aldrig att skada med sina gåvor. Så kommer dikten in på brudgummens yrke:

At lasta vin, det blir en sak,
Vår Brudgum kan med skäl förtycka,
När vinet är Hans näring, lycka;
Man skrämer mången från sin smak.
Nej, ingen har det än förtalt;
Hvar Gäst Er Källare besöker,
Den vitnar annat, vinsten öker,
Som gerna druckit, väl betalt.

Nu har dock kärlek besekrat vinet, och brudgummen fått "En dygdig Maka, käck Världinna". I avslutningsstrofen önskas paret att vinet aldrig må tryta och himlens välsignelse flyta som vinet vid bröllopet i Cana. Paret uppmanas till sist att vårda sitt kärleksvin så väl "At det ej skäms och syra får!"

Ännu en yrkesskrift gäller ett snömakarpar, Annell-Barck 1754. Den har titeln *Snörens rätta Bruk och Missbruk Wisat*, är författad av en "E.A." (möjliggen släkt med brudgummen) och består av en enda dikt på alexandriner i fyrradiga strofer med en rad fotnoter till Bibeln. När dygd glöms bort, börjar dikten, missbrukas allt som kan brukas väl och detta gäller, tro det eller ej, även snören. Exemplifieringen börjar med den turkiska sultanen som, när han vill, skickar ett "swart Silkes-band och Snöre" till den han vill bli av med, "Hwar-med den stolta Buss strax strypt och mördad blir." Så går diktaren över på Bibeln och på vad profeten berättar om "Zions döttrar" och deras högfärd med "flitter/ brämm och Snöre". Därefter behandlas syndens band liksom de "fängsle-band" som Josef, Paulus, Petrus och andra heliga män måst tåla. Men, frågar sig diktaren sedan, vad skadar oss missbruket av band bara vi själva förmår bruka dem rätt. Band pryder kavaljerer och damer liksom prästens ämbetsdräkt.

Band har också hjälpt i nöden heter det sedan med en hänvisning till berättelsen om Rahab hos Josua. Gud själv använder band för att leda människan. Med "Äkta Kärleks-Band" knyter han samman två hjärtan och binder också djävulen, som försöker förspilla den äkta sämjan. Nu har han bundit samman er, "Wänner Twå", konstaterar diktaren och går över på lyckönskan.

Sista yrkesskriften som skall exemplifieras gäller ett apotekarpar Reiman-Vennera 1755 och heter VISITATIO PHARMACOPOLII DOCTORALIS *Eller* ÆSCULAPII *Besiktning på Åmåls* APOTHEK, troligen av någon A.T., eftersom dessa bokstäver är kursiverade i underskriften "Af Parets Tienare". Den är skriven på stikiska inrimmade åttataktiga trokéer som ett samtal mellan, först Æsculapius och "Läro-Gossen", därefter Æsculapius och Venus. "Läkar drotten" tänkte visitera apoteket i Åmål och får där höra oväsen från lärgossen, som skriker om att Venus har ställt till oreda och att apotekaren inte längre har någon ordning på sina örter. Æsculapius blir förvånad, eftersom han hört så många prisas brudgummens apotek. Gossen berättar för Æsculapius att Venus har tagit makten över hans undersäte. Æsculapius lovar att hon dyrt skall få umgälla detta. Här börjar skriften alltså följa modellen 'två gudomligheter träter om brudgummen'. Venus dyker upp, gudarna hälsar varandra och Æsculapius kommer med sin anklagelse:

Edar styfhet skal jag böja/ som har gjort et slijkt inbrått/
At en sådan oro gjöra undrar jag i vågat på:
Wachten skal Er strax bortföra/ lön för gjerning skal I få.

Venus berättar då att apotekaren varit sjuk och fått läkemedel av henne. Men Æsculapius anar mer bedrägeri:

Aesculapius med
attribut (spira, lager-
krans, stav, tupp,
orm och hund)
(Jun. 25)

I/ min Fru/ gått här och swaßat/ stält en låda i hwar wrå:
Där en tommer burk och flaska/ där en ask med *Pulver* i:
Där en rot/ och där en taska/ detta bör ei derwid bli.

Här har hon en *Stincus* tagit/ där en *Orchid's* såckrad rot;
 Härmed har Hon Karl'n bedragit/ och se'n fångat i sin not.
 Skal hon röra sådan saker/ *Confect Kermes* äfwenwäl/
 Alt som stärker/ reter smaken/ ach! hon frist i folket stäl.
 Hit med *Camphort*, hit med *Nitrum*, hit med mos/ som kyla kan:
 Hit med droppar/ hit med *vitrum*, Han skal bli en annan man.³⁹

Varför har Venus rövat min son från mig? frågar han till sist. Venus' förklaring är att hon gjort det för "at hämma Folke-bristen", och att *Æsculapius* bör vara glad över att apotekaren fått en brud som denna. Strunta därför i alla kylande medel och låt oss fröjdas tillsammans under svärfaderns tak! *Æsculapius* anmärker att Venus minsann kan tala väl och frågar om hon lärt detta i Hamburg. En sak bör hon dock betänka till nästa gång hon klär en brud, att "Tysk ej paßar Swänsker qwinna." Venus säger att en tysk passar bra denna gång. *Æsculapius* håller med om att det nog kan vara sant, bara vi också får höra om en svensk som nyper åt sig en tysk flicka mitt för näsan på en landsman. Därmed ger han upp allt motstånd och stämmer in med Venus i lyckönskan. Allra sist finns en fyra rader lång bön till Gud för brudparet, på alexandriner.

IX. 2. 7 'Årstiden för bröllopet', naturalhistoria

Det finns ett fyrtiotal skrifter (4 %) som tematiserar 'årstiden för bröllopet': kategorin är alltså ganska liten. Men den innehåller några få skrifter som beskriver naturen på ett sätt som vi inte tidigare har mött och som påminner om att detta är Linnés tid. Nedan skall en ganska typisk skrift med årstidstematik samt en 'linnéansk' skrift på temat 'allt vill paras' studeras.

Men allra först vill jag nämna en annan originell skrift, som inte har med årstid men med giftotid att göra, "I En Behaglig Tid" till brudparet Enstedt-Sahlstedt 1756.⁴⁰ Här hävdar diktjaget att bästa tiden, "som nånsin warit har/ ell framdels blifwa lär", för bröllop är "just nu", eftersom riksens ständer i denna dyrtid bestämt om ransonering och att inget fåfängt "öfwerflöd" får förekomma. Nu behövs inte "Thé- och Caffé-koppar" och man sparar på köpet in en mängd "Sockertoppar", vilket kompenserar för allt det andra vi saknar. Brudgummens kloka val av såväl tidpunkt som maka prisas till slut.

³⁹ "*Stincus*" eller stinkmarin är en tropisk ödla som bland annat användes som ett afrodisiakum enligt *Nordisk familjebok*, 2. uppl. bd 24 sp. 1345-46; "*Orchid's* såckrad rot", sockrade orkidérotter; "*Kermes*", troligen kermesbär som, enligt *Nationalencyklopedien* bd 10 s. 578, skall ha använts inom folkmedicinen. Dessa tre medel sågs som hetsande och eldande, medan "*Camphort*", möjligen ett asiatiskt träslag, "*Nitrum*", salpeter, och "*vitrum*", kanske vitriol, sågs som dämpande medel.

⁴⁰ Brudparet tillhör gruppen skolmän/präster. Skriften är gjord av "En som tager nära del I Deras Sällhet", tydligen någon I.D.S. eftersom dessa bokstäver märkts ut med fetstil.

Att. Förundra. Sig. Öfwer. Spinlarna. Huru. The. Wirka.
 Att. Rent. Ut. Bekänna. För. Hela. Werlden.
 Örnens. wäg. I. Wädret.
 Ormens. Wäg. På. Berget.
 Skeppets. Wäg. I. Hafwet.
 Wet. Jag. Icke.
 Men. Dock. Wiste. Han. Att. Wiseliga. Omtala.
 Ceder-Trän. I. Libanon.
 Och.
 Isop. Som. På. Wäggene. Wäxer.

Så slås fast att det största såväl som det minsta i världen är förundran värt, varpå en rad däggdjur räknas upp och deras beteende i relation till honor och ungar beskrivs. Sammalunda sker sedan utifrån ämnena fåglar och kräldjur. Här nämns en rad beteenden som ingick i den allmänna repertoaren om djur, som att "Apinian" och "Mar-Kattan" älskar sina ungar så mycket att hon kramar dem till döds, att pelikanen "Hugger. Hål. På. Sig. Sjelf. Att. Släcka. Sinas. Törst", att svalan lär sina barn "Att. Swalka. Sig. I. Afgrundens. Böljor"⁴³ och att turturduvorna dör av kärlek.⁴⁴ Så är dikten framme vid fiskarna och deras sökande efter maka. Här är bilderna originellare, säkert därför att den valda merkantilt inriktade turneringen av temat var ovanlig i litteraturen:

Sillen. Finner. Nöje. At. Spegla. Sig. I. Solstrålarna.
 Då. Braxen-Pankan. Blänker. I. Wattnet.
 Will. Abbåren. Leka. Och. Är. Gäddan. I. Taget.
 Då. Frögdar. Sig. Fiskaren.
 Will. Tårsken. Långor. Och. Witling.
 Samla. Sina. Brudskarar.
 Då. Upöser. Them. Skärkarln. Med. Ämbar. Och. Så.
 Samt. Tillstår. Gerna. Att. Fiskarnas. Parning.
 I. The. Widsträkta. Watnens. Riken.
 Gagnar. Menniskan. Otroligt. /---/

Så går dikten över på "The. Månge. Skrid- och. Yr-fän" som de flesta inte fäster något avseende vid. Här påminns om vad Egyptens gräshoppor kunde uträtta, om malens härjningar i kornbodar och visthus, liksom hur "Skeps-Hwarfs. Flugan" förstör farkosterna. När man upplever detta, reflekterar dikten, önskar man

wädret; ormens wäg på hälleberget; skeppens wäg midt i hafwet; och ens mans wäg til en piggo."

⁴³ Bör väl syfta på den gamla föreställningen — som ännu vid denna tid var gängse — om att svalorna övervintrade på botten av sjöar och vattendrag.

⁴⁴ Turturduvor är inom emblematiken symboler för den äktenskapliga kärleken och en ensam duva för den sörjande änkan; se exempel i *Emblemata*, sp. 860 f.

Apan som av kärlek
kramar sin unge till
döds
(La Per. Th. 47)

Pelikanen som
matar ungarna
med sitt eget
blod
(Jun. 7)

att de aldrig fick paras, fick "Samma. Dom. Som. Israëlitiske. Barnen"⁴⁵ eller åtminstone dog innan de kom i brudsäng. Det positiva med insekterna lyfts sedan fram: vem vill inte ha honungskaka, vaxljus eller silke? Så följer ännu ett originellt avsnitt om hur viktiga insekter är som föda för andra djur:

Månge. Wälsmakande. Fogel-stekar.
Saknades. På. Wåra. Bord.
Om. Icke. Den. Illa. Utseende. Trollsländan.
Äfwen. På. Sitt. Sätt. Befordrade. Sin. Förökelse.
Then. Allwise. Skaparen.
Har. Icke. Utrustat. Henne. Med. Tänger. Förgäfwes.
Kåhl-Masken. Behagar. Wäl. Icke. Trägårds-Mästarn.
Men. Gagnar. Köket.
Afton-Myggans. Pipande. Brud-Dansar.
Falla. Oss. Beswärliga.
Men. Af. Thesse. Och. Dylike.
Underhålles. Många. Tusende.
Lärkor. Och. Krams-Foglar.
Med. Sina Oräknelige. Ungar.

⁴⁵ Syftar på Herodes' barnamord; se. t.ex. *Matt.* 2, 16-18.

Så förundrar sig diktjaget över att djur som ändå liknar varandra uppfattas så olika: att vi gärna äter kräftor och hummer, men avskyr skorpioner, äter ostron, men inte sniglar och blodiglar. Så kommer han in på korallernas fortplantning och undrar "Om. The. Äre. Stenar. Wexter. Eller. Djur". Han vill också gärna ha bättre besked om växternas parning:

Hwarföre. The. Enbuskar. Ej. Få. Bär. Som. Ryka.
 Hwarföre. Thet. Blifwer. Miswäxt.
 Då. Thet. Rågnar. I. Råg-Blomman.
 Hwarföre. Spiorna. På. Hängande. Blommor.
 Äro. Längre. Än. Ståndarne.
 Hwarföre. Ingen. Frugt. Blir.
 När. Ståndarn. I. Otid. Afklippes.
 Hwarföre. Nötbusken.
 Gifwer. Flere. Och. Större. Nötter.
 När. Thes. Hon-Blommor. Flitigt. Pudras.
 Med. Han-Mjölet.

Slutsatsen blir sedan den konventionella visdomen att "Utan. Ägtenskap. Blef. Werlden. Snart. Förödd". Man bör dessutom också ha ingått andligt äktenskap med Gud om man vill uppleva "Then. Stora. Ewiga. Bröllops-Dagen" i hans himmel. En lyckönskan följer därpå.

IX. 2. 8 Herdetematik

Från 1750-talet finns ett knappt tjugotal skrifter med herdetematik. Det handlar alltså bara om runt 2 % av skrifterna, vilket dock innebär en fördubbling i förhållande till 1720-talet. Ännu ett tecken på att herdetematiken åter har blivit gångbar, är att den inte, som då, nästan uteslutande används till 'herdar', det vill säga vid prästbröllop, utan till bröllop inom alla ståndsgupper.

Som första exempelskrift har jag valt en till ett apotekarpar i Falun, Roth-Schultz 1751 av brudens bror David Schultz. Skriften kallas "en HERDA-VISA", men inleds med en stikisk alexandrindikt på en och en halv sida, avslutad med två visstrofer på fyr- och tretaktiga jamber. Trots att bröllopet står i november tecknas först en vårbild: grönskan bryter fram, floden har sluppit isen och "vårt Herda-Folk" ger sig "utur vår Bergstad bort" till "en skuggrik däl" med gott bete för fåren:

Berg, dälder, löf och gräs uphöjde Skaparns lof,
 Ther alt hvar nå'nsin sågs, thet fägnad liksom röjde
 Och foglen i sin luft Herdinnors hjertan böjde.

Så följs årets vidare gång. Det blir höst, "som med sin fruckt, är hela årets kro-
na". Herdarna smeker sina lamm, klipper sina får och skall ta farväl av däl-
den till nästa vår. Men då saknar de "Systren Aras" (brudens namn är Sara) och
undrar om hon är "bortförd, ell' flydd". Herdinnan Snilla frågar herden Dagro
om han sett henne och får till svar att "Hon är förlofvad, och nu skal på stunden
paras." Snilla blir förtvivlad, "skal jag Aras mista?", men Dagro tröstar. Hon är
kär i Xidar (brudgummens efternamn är Roth, på latin *radix*), men hon glömmer
ändå inte herdinnorna. Här har vi alltså det gamla temat 'herdinnorna sörjer
över att skiljas från bruden'. Snilla låter sig tröstas och ber herdinnorna stämma
upp en sång som lovprisar "vårt Herda-Par". Alla herdar tar fram sin "skogs-
skalmēja" och alla klippor, dalar och trädstammar svarar på ljudet. Lyckönskan,
som utgör sången, går även den i herdestil:

Så många vågor varje flod
Med sina hvälfda gånger gifver;
Så nöjsam, fruktbar, skuggrik, god
Städs denna dällden varit, blifver;
Så ymnig, riklig, fro,
Bli Aras, Xidars bo.

Du bleka afunds följe fly,
Fly bistra oro, sorgsne stunder,
Stig ner til Plutos sidsta sky,
Utöf ther grymhet, gör ther under;
Men Pan gif gylden tid,
Un Herda-Paret frid.

Att detta herdeliv strax utanför Falun är synnerligen idealiserat framgår av Da-
vid Dunérs uppsats "Helvetet på jorden".⁴⁶ Här citeras bl.a. en Uppsalastudent,
som besökte Falun vid mitten av 1600-talet: "Husen utvärtes bliva av den rökens
ymnighet lika såsom med tjära besprängde. Och det som underligare är, under-
stundom kan folket på gatan rädda huvudena samman, inte seendes vem dem
möter på ljusa dagen." I Vetenskapsakademiens handlingar av år 1743 skriver
Åboprofessorn Johan Browallius att röken från bergshanteringen är så tät, att
mossor, mal och fisk inte kan trivas, och att "hos människan svider och rinner
ögonen, bröstet blir tungt med en besvärlig hosta, hon får halsbränna, huvud-
värk, näsblod och hyn blir brun. Lungsoten är mer vanlig här än på andra stäl-
len. Hälften av de vuxna dör i den sjukdomen". Dunér ger följande kommentar:

⁴⁶ Dunér, D., "Helvetet på jorden. Resor till Stora Kopparbergs gruva" i Lindstedt Cronberg,
M. & Stenqvist, C., *Förmoderna livshållningar. Dygder, värden och kunskapsvägar från anti-
ken till upplysningen*, Lund 2008, s. 215 f och s. 220.

Falu gruva var en miljökatastrof. /---/ Röken innehöll svaveldioxid i mycket höga halter. Vidare förekom det surt nedfall och stora utsläpp av metaller. Bly, kvicksilver och arsenik fanns i stora koncentrationer. Försurningen tog död på skogen inom en radie på tre-fyra kilometer, nedbrytningen av organiskt material gick långsammare, lavar och mossor saknades eller växte dåligt, och sjön Tisken nedanför gruvan var så gott som död fram till slutet av 1900-talet.

Den andra exempelskriften med herdetematik gäller adelsparet Sorbon-Mannercreutz i september 1753 och är författad av A.G. Rhodin. Den är tryckt med antikvastil i Skara, där tryckeriet ännu inte tycks ha fått in antikvatyper för de svenska bokstäverna 'å', 'ä' och 'ö'. Skriften heter "HERDA-QVÆDE" och är avfattad på fyrtaktiga daktyler i 17 fyrradiga strofer. Den är intressant inte bara för att den som en mängd skrifter från decenniet på franskklassiskt manér nämner *genera* i stället för att beskriva *species*⁴⁷ utan också därför att den i språk och naturbilder erinrar om Creutz' *Atis och Camilla*, som dock skrevs först åtta år senare, 1761.⁴⁸ Skriften börjar med att berätta att diktjaget för att "sommarens fægnad afbida" för en tid "slagit up tælt" i östra "Scandien", "I Sunnan skogs tracter på Glysiska fælt".⁴⁹ Så följer tre naturbeskrivande strofer:

Dær hörde jag foglarna siunga i træd,
Såg djurena hoppa i skogen
Och huru som Landtmannen hõstade sæd
Samt sen lade handen vid plogen.

I Oestersio-bôljor mång fiskar man såg,
Som hade åtskilliga namnen,
Mångt större och mindre af fartygen låg
Med kiölen i Caroli hamnen.

⁴⁷ Alltså släktet i stället för arten, och även släktet kunde i sin tur abstraheras till 'luftens folk' om fåglarna eller 'vattnets folk' om fiskarna.

⁴⁸ Om Creutz skriver Stålmarch att dennes "Vår-qvæde" i *Witterhets-Arbeten* I, 1759, "bör betecknas som vår första rent naturbeskrivande ode. Här skildras naturen för sin egen skull, som natur och inte som tecken för en bakomliggande världsprincip"; Stålmarch, T., *Tankebyggare 1753-1762*, s. 126. Riktigt så är det ännu inte i bröllopskriften, men man ser dock att en sådan förändring är på väg.

⁴⁹ "Glysiska fælt": går förmodligen tillbaka på Olaus Rudbeckius "Glysisvall", hans svenska namn på de elyseiska fälten (liksom på hans stora botaniska verk som förstördes i Uppsala brand 1702), de saligt dödas plats i antik mytologi. Här betyder ordet troligen bara att det handlar om en ovanligt vacker trakt.

I næsta skogslundar gick fåren på græs,
 Dær klaraste kjællan uprinner;
 Væl tusende herdar dær gjorde nog fjæs
 Af æfven så många herdinner.

På denna plats ser en "unger och hurtiger Sven" en "fager Camilla" som han ber vara hans vän. Hon lovar att intet annat än döden skall skilja dem åt. Den unge mannen "vpslår sitt tjæll, inrættar sitt bo" och avvaktar deras lyckliga förening. Men tiden förhalas, herdinnan beger sig "långt up i Norden" och man inser att dröjsmålet "fick annorleds slut" än vad hon lovat. Herdinnorna avstår från att binda på den krans som hon skulle ha fått "om troheten gjordt Sitt følge med henne til heder." Svensken upplever allt detta med smärta och harm, och söker och finner äntligen "i Væstan skog" en annan herdinna som "dubbelt kan glæda dess hierta". Brudens ätt, dygd och "belefvenhet" prisas. Herdar och herdinnor sjunger glädjesånger om att "Ren Kærlek och trohet" nu lönas med "fægnad" och att "Hôgsta Fôrsynen" själv förenat de båda, varpå de önskar lycka och ber till Gud för brudparet. Även denna bröllopsskrift tycks gå tillbaka på verkliga händelser — en tidigare fästmö som svikit.

IX. 2. 9 'Jaget ser en syn'

Temat 'jaget ser en syn' avvisades, som nämnts ovan (IX. 2. 1), som ett uttjatat ämne för bröllopsdiktning. Det förekommer ändå som sidotema i några få skrifter och som huvudtema i en enda skrift, kanske för att diktens jag bara med dess hjälp kan kliva så högt på den stilistiska och stoffliga stegen som han önskar till det högadliga brudparet Bennet-Barnekov 1755. Skriften i fråga består av en hexameterdikt av Johannes Hult på tre fulla foliosidor, med några slutrader på alexandrin, i vilken inte bara diktjaget utan även personifikationerna "Fru Gudsfruktan", "Fru Dygd", "Fru Förstånd", "Fru Fromhet" och "Fru Mandom" (!) för ordet. Skriften har alltså inte tagits med här på grund av temats frekvens utan för att visa hur temat bidrar till att 'lyfta' dikten till en för brudparet adekvat nivå i enlighet med *decorum*.

Jaget börjar med att han nyligen sett en syn och trodde sig ha kommit "i de Odödligas Rike" eftersom allt vad ögat såg var "prunkande/ prålände/ präcktigt" och allt vad örat hörde "eftertäckligt och märckligt". Han ser en rik blomsterpark, "ett makalöst Slott" bebott av gudinnor, en flod med svanor slingrande däromkring och lundar med fåglar som "Slogo på *Cithrone* sin". Jaget går fram till slottet under träd som bär "Mandel/ Dadel/ Citron" och många andra slags frukter och frågar dörrvakten om man kan få bese det. Visst, svarar denne, herrskapet som bor här är mildt och gudinnorna goda, och för in honom genom porten. Jaget fortsätter sin beskrivning av slottet, som i sin glans har drag av det nya Jerusalem i *Johannes uppenbarelse*:

/---/
 Jag såg ett Slott af *Marmoren* rena
 Bygdt från foten til Topp/ och prydt med dyrbara Stenar.
 Fenstren woro af klart *Crystal*, och lyste som Solen.
 Taket skimrad' af Guld, ock kastad' sin Strålar mot *Polen*.
 Litet jag stadnade; men han sade: kom och se mera!
 Genom ett rum jag gick: jag mins ej om det war flera.
 Skiälfwa börjad' jag strax. Jag fick en Sal uti sickte,
 Wäggarne gläntsad' af Guld; på Gofwet *Jaspis* sig wiste.
 Himla Ljusen i Hwalfwet jag såg/ samt Stiernorna glindra/
 Giorde konstigt och nått af Ådlaste Stenar/ som tindra.
Throner stod där af guld/ uphögte från golfwet med Trappor;
 Fruar suto der på/ beprydde med Kungliga Kappor/
 Lysand' af Fägring och Prakt/ samt pråland' i Gyldene Stycken/
 Cronor på hufwud/ på Hals och Armar Dyrbara Smycken.

Jaget hisnar och skälver och är nära att svimma, men hör ändå att "Fru Gudsfructan" tar ordet för en högstämnd lovprisning av brudens namn, Margareta, "En Pärla *Rar* uppå Jorden", liksom av hennes ätt och gudstro, fylld av referenser till Bibeln. Hon ber sina "Systrar" att unna bruden allt gott. Först svarar "Fru Dygd" som säger att bruden alltid släktat på henne:⁵⁰ "Dygden i hierat bor/ och Dygden ur Solarna lyser. Rätt en Dygdiger Siäl i Engla Kroppen hon hysar." Så betygar "Fru Förstånd" att hon älskat bruden redan "i Linda" och att bruden har mer av förstånd än de flesta, väl uppodlat dessutom: "Wett uti Siälen bor/ och Wett ur Orderna lyser/ Hälst uti Sällskap/ när som Purpur Munnen han myser." "Fru Fromhet" betygar därefter att även hon känner bruden mycket väl, och att denna alltid utmärkt sig genom sin godhet mot de fattiga. Så blir det en liten tystnad, innan fruarna "Med Enhälliger Röst" börjar lovprisa "Denna Fullkomlighets bild". De vill ge henne en lön som gör henne lycklig och enas om att leta upp "En Herre", som är henne värdig, det vill säga brudgummen. Därefter blir det dags för lovprisning av dennes ätt och mod, innan "Fru Mandom" får ordet och säger att han är en sann son till både Mars och Apollo, bästa vän till "Tapperhet, Dygd och Wett" och att han därför bör "Denna Dygdiga Fröken få äga". De övriga fruarna bifaller: "Ty wist bör Den dygdige Lönas. Dygden skal Prydas med Dygd; och Dygden med Dygden Bekrönas. Fröken är honom wärd/ och Herren är Henne ock Wärdig." Så vänder de sig till diktjaget och uppmanar honom att skriva ned vad han hört och sett. Jaget protesterar: "jag kan intet skrifwa. Aldrig det lyckats än för mig at Skalde-Konst drifwa." Men fruarna vidhåller sin önskan. Jaget inser att han fått "Hög Befalning" av "Odödliga Qwinnor" och beslutar göra så gott han kan. Så kommer hans egen lyck-

⁵⁰ Här sägs också att bruden aldrig följt Fru Lusta och att dennas döttrar "ä biltoge blefna": alltså en referens till Stiernhielms *Hercules*.

önskan på alexandriner. Innehållet är traditionellt, men stilen, liksom i skriften i övrigt, ligger på högsta möjliga nivå:

Så går då/ går då nu/ I Sött Förente Siälar!
 Tilsamman i Ett Boo: Alt hwad på Jorden krälar/
 Ja/ Dalar/ Berg och Skog/ Eld/ Watten/ Luft och mehr/
 Alt efter HErrans Bud til lydna stånde Ehr.
 En Himmelsk Wackt och Wård Ehr Wåning omkringstänge!
 Uti Ehr Borg och Bo sig aldrig sorg intränge!
 Mißnöje och förtret förstörre ej Ehr Ro!
 Et *Eden* bli för Ehr Ehr Äckta Säng och Bo!

Så nedkallas Guds välsignelse över brudparet, som till sist lovas evig glädje i himlen.

När det gäller *decorum* finns alltså klara markeringar om att brudparet är av högadligt stånd: genom det pampiga språket, den dyrbara miljö som beskrivs och inte minst genom den emfatiska lovprisning som kommer brudparet till del och läggs i munnen på de uppträdande höga personifikationerna, på vilkas uppdrag diktjäget, så gott han kan, utformar skriften. Den syn, som beskrivs, mynnar ut i lovprisning, som blir skriftens huvudärende.

IX. 2. 10 Folkvisestil

Som nämats förekommer en bröllopskrift i folkvisestil i 1750-talsmaterialet. Den presenteras nedan eftersom den är så pass originell för tiden. I Wretös undersökning *Folkvisans upptäckare* slås det fast att folkvisans nyupptäckt "tillhör bilden av 1700-talets estetiska radikalism" och att Herders *Volkslieder* 1778-1779 var den stora banbrytaren för det nya intresset. Wretö talar visserligen också om ett sporadiskt intresse för folkvisor hos vissa lärda personer under 1500-, 1600- och tidigt 1700-tal, men i dessa fall handlar det inte, som i bröllopskriften, om visor av medeltidsballadens typ.⁵¹ Olsson, som gjort en stor inventering av svensk världslig visa i visböcker och avskriftsvolymer från tiden 1600-1730, skriver att införandet av medeltidsballader i sådana samlingar i princip upphörde efter 1650 och att de få avskrifter som föreligger från senare tid har nedtecknats av "antikvariskt intresse".⁵² Skriftens anslutning till folkvisemodellen är alltså ganska remarkabel.

På titelsidan anges inga namn på det besjungna brudparet utan bara titeln, *Älskogs- Och Bröllops-färd I en Wisa Hel Ny*. De med antikva satta bokstäver-

⁵¹ Wretö, T., *Folkvisans upptäckare. Receptionsstudier från Montaigne och Schefferus till Herder*, Uppsala 1984 (Acta universitatis Upsaliensis. Historia litterarum 14), s. 10.

⁵² Olsson, B., *Svensk världslig visa 1600-1730. Ett register över visor i visböcker och avskriftsvolymer*, Stockholm 1978 (Svenskt visarkiv), s. 23.

na tyder på att författaren bör vara någon H.N.⁵³ Enligt en gammal bibliotekarieanteckning på trycket gäller skriften bröllopet mellan adlige kammarherren Friedrich Insensstierna och Charlotta Kierman 1754. Den tjugostrofiga visan börjar:

Uppe wid Dal-Elfwen ligger en bärg/
 I waren wäl mo;
 Der qwäljes Herr *Friedrich* af ensamhets färg
 Då kan ni wäl tro
 Jag wågar bå hierta å gulle der til/ Wj skiljoms ej åt.

Andra, fjärde och femte raderna är omkvädesrader, som upprepas i identisk form i varje strof och därför inte citeras i fortsättningen. Så berättas att "Dwerjanas buller och får barnas flod" larmade mindre än "Ungerswäns blod" och att elden i ugnarna brann natt och dag, liksom elden i "Husbondens hjerta". Han kunde inte sova utan tänkte bara på "unga Ståls *Dygdelin*". Han sökte ro "uti höga låfts bur", men där låg stor kärlek på lur efter honom. Han sökte sig då ut "i skog och i lund", "Men kärleken följden och hittan på stund". Herr Friedrich stiger då "på sin appelgrå häst" för att rida dit vinet är bäst. Han kommer fram "til den nybygda gård", där "Ute Herr *Herrman* Sielf för honom står", och ber att få hans dotter "til Kärestan min". Herr *Herrman* svarar att han inte trott att fästmannen var "så när", men att "Möjan ä wuxen å Ungerswän kär", och skickar därefter småsvennerna efter "Ståls *Dygdelin*". Här står, säger herr *Herrman*, "en Håfman båd' hurtig och gran", klädd i skarlakan. "Ståls *Dygdelin*" kastar bort sin "Gullsax" och undrar vad "Herr *Friedrich*" kan vilja henne. *Herrman* tar dottern i hand och leder henne "i Ungerswäns famn" så snabbt att "ståls *Dygdelin*" inte hinner säga nej. Det blir stor glädje "i Stad och på Lann", de unga dansar och vinet rinner. Herr Friedrich glömmet ensligheten och tar med sig sin brud till "*Gysinge* bårg". Herr *Herrman* tar fram sitt "röda Gullskrin" som han fyller med dyrbarheter: ingen man skall "ifrån mig föra Mö" utan att få "wäggkost till såfwel och brö", säger han, varpå sista strofen följer:

Nu drickom det kärliga Brudparets skål
 I waren wäl mo
 Å Faders som så rustar Dotter af gål
 Då må ni wäl tro
 Jag wågar bå hierta å gulle der til/ Wj skiljoms ej åt.

Som framgår handlar det om en välgjord pastisch, såväl vad gäller uppbyggningen som de återkommande formelartade vändningarna och de innehållsliga dragen. Det skulle vara intressant att få veta hur den okände H.N. fick idén att göra

⁵³ Det finns ytterligare två skrifter till detta brudpar i materialet, en anonym och en av Hedvig Charlotta Nordenflycht.

en bröllopsskrift efter denna modell vid denna tid — runt ett decennium före publiceringen av *Ossians sånger* och tjugofem år före Herders *Volkslieder* — och hur det kom sig att han var så förtrogen med medeltidsballadernas uttrycksformer.

IX. 3 Intertextualitet

En stor del av 1750-talets bröllopsskrifter, i all synnerhet de som kretsar kring dygd och dygderepertoarer, är mycket lika varandra. Det tycks dock på det hela taget ha berott på att dessa ämnesval ledde fram till samma typ av abstrakt behandlat innehåll, inte på att bröllopsdiktarna imiterade varandra. Intertextuella relationer är alltså, vad jag kan bedöma, sällsynt förekommande i skrifterna. Jag har sett skrifter som refererar till Holberg⁵⁴ och sådana som för tankarna till klassiska storheter som Horatius eller aktuella som Voltaire⁵⁵, och möjligen också några som tycks anknyta till Dalins diktning. Men likheterna är inte påfallande: handlar det alls om intertextualitet i dessa fall är det om imitation av den äldre typen, där diktarna tar hjälp av något tidigare skrivet men samtidigt försöker göra det till något nytt och eget i sin egen skrift. Bara i två skrifter har jag sett tydliga lån, av plagiattyp, i båda fallen från Lucidors bröllopsdiktning.⁵⁶ Men däremot finns det inte längre några verbala anknytningar till andra äldre svenska diktare som Stiernhielm eller Runius.

IX. 4 Jag och diktjag

På 1750-talet är det olika ”jag” som för ordet i den stora huvuddelen av skrifterna. De är nästan alltid beskrivna så, att det är näst intill omöjligt att inte identifiera dem med diktarna själva. Jagten talar också ofta i klara *verba* om sin släktskap eller vänskap med de brudpar som de besjunger. Några exempel på typiska rolljag har jag inte alls funnit i materialet från 1750-talet.

⁵⁴ Sådana finns bland annat i en bröllopsskrift till ett brudpar i gruppen ofrälse ståndspersoner, Schagerström-Ekerman 1754 av Joh. Brander.

⁵⁵ Den sistnämnda skriften presenteras ovan i introduktionen till avsnitt IX. 2.

⁵⁶ Detta gäller en skrift till de ofrälse ståndspersonerna Livendahl-Hagström 1751 av brudens bror Carl Hagström och i ännu högre grad skriften till brudparet Lindberg-Örn 1759, han regementsfältskär, av brudens bror Isac Örn.

IX. 5 Avslutande diskussioner

Av det föregående har framgått, att släkt- och vänskrifterna ytterligare har ökat sedan 1750-talet: dit hör minst hälften, troligen kanske ännu flera av 1750-talskrifterna. Med detta sammanhänger, att diktjagen i skrifterna genomgående framställer sig som identiska med de skrivande jagen, liksom att det i de allra flesta fall inte går att spåra några av *decorum* betingade språkliga skillnader mellan skrifter till brudpar av olika stånd. Enda undantaget från denna regel är några skrifter till högadliga brudpar — en mottagarkategori som dock förekommer sparsamt (i 2 % av skrifterna under decenniet) — där den språkligt-stilistiska nivån är påfallande hög. Några *decorum*skillnader finns inte heller längre när det gäller skrifternas format: när skrifterna är tryckta i folio beror detta tydligen enbart på att texten har ett större omfång än vad som var vanligt vid denna tid. En bröllopsskrift från 1750-talet är normalt ett ganska spatiöst satt kvartotryck på två-tre sidor. Alexandriner, nästan alltid strofindelade, dominerar även på 1750-talet, men de strofiska dikterna har blivit fler än de var på 1720-talet. Strofisk form i sig signalerar dock inte längre, att dikten i fråga är avsedd för sång. En formell nyhet i 1750-talets bröllopsdiktning är stenstilarna, som tidigare enbart hade funnits i gravskrifter och gratulationer, men som nu också finns i närmare ett trettio-tal bröllopsskrifter.

En förhållandevis stor andel av bröllopsskrifterna (17 %) består nu enbart av lyckönskningar. Detta avsteg från den gamla genremodellen är relativt sett vanligare i skrifter till högadliga än i skrifter till övriga ståndsgupper och kan därför ha med *decorum* att göra: diktarna vill lyckönska, och vågar sig inte på att göra något mer till dessa höga adressater. Gåtorna har blivit mycket fåtaliga och inga av dem är längre ekivoka.

Modus i 1750-talets bröllopsskrifter är av tre typer. Fortfarande finns det en liten grupp berättande skrifter, som ibland kan vara skämtsamma, ibland snarast belärande. Den stora huvuddelen av skrifterna utmärks dock av ett förmanande eller rentav predikande *modus*. Några enstaka bröllopsskrifter går också i ett lyriskt *modus*, som inte tidigare har förekommit i materialet. Dessa skrifter ansluter nära till den samtida, fransklassicistiska reflexionspoesin, och att det handlar om tillfällesdikt märks oftast bara av titlarna och några korta och allmänt hållna avslutande referenser till brudpar eller bröllop.

Temabyten är vanligare i 1750- än i 1720-talets bröllopsskrifter: de valda ämnena behandlas sällan ingående och redundansen är låg; enligt Ong ett typiskt kännetecken på skriftlig orientering. Men det finns ändå ett temakomplex som har blivit stort på 1750-talet och som jag kallat 'dygd och dygderepertoarer'. Det är huvudtema i en tredjedel av samtliga skrifter och förekommer därtill som sidotema i så gott som alla skrifter från decenniet. Ett nytt inslag är att brudparens stora dygd numera ofta framställs som en garanti för deras kommande lycka. Övriga teman av repertoarkaraktär har gått starkt tillbaka på 1750-talet.

'Brudgummens yrke' förekommer dock fortfarande i någon omfattning, liksom 'årstiden för bröllopet'. Mytologiska teman är sällsynta och gudarna har i berättande skrifter fått träda tillbaka för olika personifikationer. Herdetematiken (dock bara i 2 % av skrifterna) har ökat i förhållande till 1720-talets bottenläge, troligen därför att herdor åter hade blivit populära i den 'vanliga' diktningen.

X. BRÖLLOPSDIKTSREPERTOARER MED MERA: 1790-TALET

Antalet bröllopsskrifter i materialet hade, som ovan nämnts, sjunkit drastiskt på 1790-talet och var inte fler än 149 för hela decenniet (se ovan III. 1. 7).¹ Hela 70 % av skrifterna är anonyma. Av såväl uppgifter i trycken som av det familjära tilltalet att döma handlade det till allra största delen om vänskrifter. Högadliga och adliga skrifter är ganska sällsynta: på 1790-talet är bröllopsdiktning en angelägenhet för de tre längre stånden (III. 6. 6) och i all synnerhet för brudpar bosatta på universitets- och gymnasieorter. Skrifterna är i huvudsak avfattade på svenska, men andelen latinska skrifter hade ökat med 8 % i förhållande till 1750-talet (III. 5. 6), något som inte bör förklaras med att latinet hade blivit mer populärt utan med att mottagarna ur andra ståndsgupper än skolmän/präster hade blivit så pass fåtaliga.

På 1790-talet var, som nämnts, en bröllopsskrift normalt ett separatträck i kvarto eller oktav bestående av en enda dikt, som bara i undantagsfall var längre än ett par sidor. Den gamla genremodellen med avsnitt *in genere, in specie* samt lyckönskan finns fortfarande kvar, men i rudimentär form, eftersom skrifterna är så korta. Huvuddelen av bröllopsskrifterna anknyter till den typ av franskklassicistisk reflexionspoesi som odlades inom den 'vanliga' diktkonsten i samtiden. Undantagen är av två typer. I det första fallet handlar det om ett tjugotal skrifter som fortfarande använder sig av delar av de gamla bröllopsdiktsrepertoarerna och som regel har berättande form, i det andra om ett drygt tiotal skrifter som är förromantiskt influerade och som ganska ordrikt målar upp olika typer av känslofyllda scenerier. Gåtor förekommer inte längre, men i några få fall finns, på gåtans gamla plats, en eller ett par korta dikter som utbringar brudparets skål.

X. 1 Metriken

Stenstilar, som fortfarande är vanliga i gravskrifter, förekommer inte längre inom bröllopsdiktningen. De latinska skrifterna är alla avfattade på det nu synnerligen traditionstyngda bröllopsdiktsversmåttet distikon. I de svenska liksom i de fåtaliga tyska skrifterna förekommer såväl strofisk som stikisk vers i ganska jämn fördelning, med någon övervikt för strofiska versmått.

¹ Fyra bröllopsskrifter i materialet är publicerade i tidningar. En av dessa finns också i separatträck, de övriga tre enbart som tidningspublikationer. Se vidare om dessa skrifter i avsnitt X. 2. 3 nedan.

I de strofiska skrifterna är jambiska metra är de vanligaste. Vissa av de strofiska dikterna tycks ännu vara avsedda för sång (en och annan sällsynt gång finns också en melodihänvisning), men i flertalet fall handlar det om strofisk dikt av resonerande typ, som synbarligen är avsedd för läsning.

De stikiska dikterna — utom de 'förromantiska' — är oftast spatiöst tryckta och indelade i versgrupper. Alexandrin är det vanligaste versmättet, någon gång med återklanger från Creutz' *Atis och Camilla*. Hexameterdikter förekommer inte alls längre. Oavsett metrum är även de stikiska dikterna nu betydligt oftare av resonerande än av episkt-berättande typ.

I materialet från 1750-talet märktes en tendens hos författarna att göra vissa typer av bröllopsskrifter mindre tillfällespräglade än vad bröllopsskrifter tidigare hade varit. Denna tendens har på 1790-talet vuxit till en trend. Skrifterna innehåller visserligen fortfarande tydliga referenser till bröllop, men inte särskilt ofta till de aktuella bröllopen. De närmare omständigheterna kring bröllopets förhistoria framställs tvärtom i så vaga ordalag att skrifterna skulle kunna gälla i stort sett vilka brudpar som helst. Det abstraherande skrivsättet gör det också svårt att se några *decorum*bestämda skillnader mellan skrifter till högre respektive lägre placerade adressater. Det enda som egentligen kan sägas om *decorum* på 1790-talet har redan tidigare anförts (ovan i avsnitt III. 6. 6): att det till de båda adliga grupperna finns få skrifter av den typ som annars är den vanligaste under decenniet, det vill säga skrifter i vilka vänskap återopas och en viss intimitet i relationerna mellan diktare och adressater ger sig till känna.

I de 'förromantiska' skrifterna finns ett överflöd av litterära grepp och typografiska tecken avsedda att signalera starka emotioner (som utrop och utrops-tecken, emfatiska upprepningar, retoriska frågor och avbrutna satser; den plötsligt inträdande 'stumheten' åskådliggörs med hjälp av tankstreck). Dessa nya drag tycks i första hand vara förmedlade till den svenska bröllopsdiktningen av författare som Schiller och Lidner.² Enstaka inslag av detta för tiden nya skrivsätt finns i ett stort antal skrifter, men präglar alltså, på ett mer genomgripande sätt, bara ett tiotal av dem.

X. 2 Bröllopsskrifter av olika typer

Dispositionsmodellen från tidigare analysavdelningar, där repertoarerna stod i centrum, går inte att använda för presentationen av 1790-talsmaterialet, eftersom skrifterna bara till en mindre del består av repertoardiktning av den gamla typen. Nedan har jag i stället samlat analyserna i tre huvudavsnitt om 'repertoarinriktade', 'klassicistiskt inriktade' respektive 'förromantiska' bröllopsskrifter. Några täta skott finns det dock inte mellan de tre typerna — drag från den ena typen

² Det finns däremot få skrifter i materialet som tydligt refererar till Thorilds diktning.

kan allt som oftast förekomma i någon av de andra. Indelningen baserar sig på den huvudkaraktär jag har kunnat urskilja i skrifterna. Första avsnittet handlar om de runt fyrtio skrifter som i högre eller, oftast, lägre grad anknyter till reper-toardiktningens gamla förhållningssätt och tematiker och som till skillnad från såväl de klassicistiska som de förromantiska skrifterna brukar vara episka och övervägande skämtsamma i tonen. Andra avsnittet tar upp de under decenniet vanligast förekommande bröllopsskrifterna — runt ett hundratal — som i första hand anknyter till franskklassicistisk resonerande eller reflekterande poesi. I tredje avsnittet behandlas de runt tio tydligt förromantiskt präglade bröllops-skrifterna. Här ligger tyngdpunkten på framställningssättet snarare än på temati-ken, eftersom det i första hand är i detta avseende dessa skrifter skiljer sig från skrifterna av den klassicistiska typen. Därefter följer, som fjärde avsnitt, en dis-kussion om den förändrade syn på kärlek och äktenskap som möter i 1790-talets bröllopsskrifter.

Liksom i tidigare genomgångar finns det även denna gång ett antal huvud-skrifter som får en mer utförlig behandling, medan andra skrifter bara tas upp som exempel på det ena eller andra draget och ytterligare ett antal skrifter inte behandlas alls.

X. 2. 1 Repertoarinriktade bröllopsskrifter

Ännu på 1790-talet ansåg tydligen en fjärdedel av diktarna att bröllop var glada tillställningar som borde besjungas i skämtsamma bröllopsskrifter. Flertalet av dessa ansåg därtill att det gick bra att skämta på brudparens, i all synnerhet brud-gummarnas, bekostnad. I den tidigare traditionen fanns det, som vi sett, inte sär-skilt mycket av skämtsamma personangrepp, och att de blivit så pass många just nu beror förmodligen på att 1790-talsskrifterna i så hög grad är skrivna av vän-ner för vänner. När den 'sanna' kärleken kommer på tal i de repertoarinriktade skrifterna blir tonen dock lika abstrakt-seriös som i de båda andra grupperna av skrifter. Den grundläggande synen på äktenskap och kärlek tycks alltså vara ge-mensam för alla tre grupperna (se nedan X. 3). De repertoarinriktade bröllops-skrifterna behandlas här utförligare än den stora mängden klassicistiska skrifter, dels därför att reper-toardiktning är huvudtemat i denna bok, dels för att dessa skrifter är innehållsligt mera varierande än de klassicistiska och även de för-romantiska skrifterna.

I sju skrifter ifrågasätts det som är själva huvudtesen i de båda övriga ty-perna av skrifter, att äktenskap är rätta vägen till den sanna lyckan. Diktarna le-ker här med tanken om inte brudgummen ändå hade gjort bäst i att avstå från att gifta sig.³ I ytterligare fem skrifter frågas det vilket som är värst, att gifta sig

³ Utöver i de skrifter som diskuteras nedan finns temat i skrifterna till Polheimer-Loo 1791 och Floderus-Berg 1795.

Yngling flyr, träffad
av Amors pil
(Væn. s. 28/29)

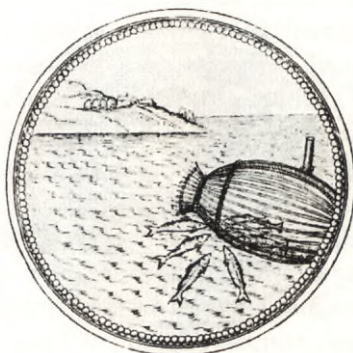
eller att vara tvungen att skriva bröllopsskrift. Båda dessa tematiker är nya i mitt material. Men de har ändå repertoarkaraktär, eftersom de utformas som omvändningar av gamla tematiker ur bröllopsdiktsrepertoaren.

Temat 'bättre avstå från giftermål' gestalts oftast så, att ungarlivet ställs fram som frihet och äktenskapet som trældom: en tema som alltså har långa anor i repertoaren som en tes att bekämpa. I en anonym skrift till brudparet Lundblad-Eckhoff 1793 tillfrågas brudgummen, som är bibliotekarie, varför han inte kunde nöja sig med att "Lärdomsfältet mäta" och att dessemellan "et besvärligt lif förgäta Bland Wishetens och Bacchi Män". Nu kallar du ändå på kärleken, skriver diktjaget, "At myrthen i Din lager fläta". Diktjaget hoppas att han själv aldrig skall bli så galen som brudgummen och påminner dessutom om att lärda personer inte är välsedda bland flickor — dessa måste ju alltid vara rädda för att bli bortglömda för boken. En apotekare Stoltz förebrås på liknande sätt av en anonym vän 1793 för att han inte har haft förstånd nog att försvara sin ädla ungarfrihet. Men vännen/diktaren tillstår sedan, med en komplimang till bruden, att det kanske inte var så lätt för brudgummen att stå emot, när "Förstånd", "Dygder" och "Vett" gick till gemensam attack.⁴ Ungefär på samma sätt låter det när "en Berg-Fast vän" hyllar brudparet Knös-Siberg i en av de tre skrifterna till deras bröllop 1794:

Så skulle äfven Du, min Vän,
De giffta Männers antal öka,
Och ryggen för den Guden kröka,
Som jag Dig trodde trotsa än.
Din Ungkarls frihet lemnar Du,
Och Ägta Ståndets bojer väljer:
Du sällheten och lugnet säljer
För trälldomen at ha en fru.

⁴ Brudens namn anges inte i skriften, men enligt Sacklén, a.a. s. 173, gifte sig Stoltz detta år med änkefru Regina Cornéer.

Makrillar som
lockar andra
makrillar in i
buren
(Cam. IV, 21)

Diktjaget medger sedan att det nog kan vara sällt att ha en maka, men påminner också om alla bekymmer, som brudgummen nu drar på sig, i anslutning till den gamla 'bättre gå ogift'-repertoaren:

Bekymmer, dem Du rädas bör,
Af lata Pigor, sturska Drängar,
Och annat dylikt tilbehör,
Som kostar Dig förtret och pengar:
Af denna tidens goda ton
Som frugtlöst Du vill evitera,
At sätta all Conversation
I spela, dansa, courtisera:
At din familles förökning se'n,
Och alt det onda dermed följer:
Af mer, som tidens skymning höljer,
Men kanske förestår Dig än.

Men diktjaget vänder så helt om på klacken: "visst yrar jag", säger han, men det har poeter lov till. Han prisar brudgummens val av livsform och lovar att han själv och alla brudgummens övriga vänner skall följa hans exempel. Samma förebråelse och kovändning i slutet finns i en 'skånsk väns' hyllning till en brudgum Palm 1795:

Du gifter dig, Orest ändå —
Men *hvarföre* Din rätt försälja!
Hvarföre Ok och Boja välja,
När DU har kunnat bättre må?
DU vet ju, DU ej mer får ömma
För flere än DIN ena Grace,
Och att, när andra i Calas
Sin harm och sina plågor glömma;

Så vågar DU knapt något Glas
I all DIN vedermöda tömma. —

Vännen tillstår dock sedan att "Sällskapsverlden" bedrar den dygdige och att "Orest" trots allt har fattat ett riktigt beslut. Som motsträvig men övervunnen brudgum porträtteras också konsistorienotarien och universitetsbibliotekarien i Uppsala, Bergerus Frondin, som gifte sig 1796⁵:

Också är fallen denna Hjelte,
Som nyss så glad och skämtande
Gick liksom trotsande kring fälte,
Att Kärleks-Gudens magt bele.
Han fallen är — och segrande
Gläd Dig, Du ömma sköna skara,
Hvars tjuvningskraft Han trotsat har:
Gläd Dig, Han fått Din magt förfara,
Och denna stolthet, som han bar,
Sågs uti ögnablicket fara;
Och straxt så ödmjuk, som en an,
Han Dina bojor ljufva fann,
Och svor, at Han Din träl skall vara.

De skämtsamt hållna reservationerna mot äktenskap knyts alltså i ytterligare fem skrifter samman med temat om vad som är värst: att dikta till bröllop eller att själv träda i brudstol.⁶ I en av skrifterna finns tanken med i form av ett motto från "Sjöberg"⁷:

Gud vet, at jag den tanken har,
om det, intill den dag jag griftas:
en brudskrift värsta arbet var
af alla, näst intill at giftas.

I den ovan nämnda skriften till Stoltz-Cornéer 1793 beklagar sig den anonyme diktaren på följande vis:

⁵ Författaren är anonym. Bruden hette Bergman och skriften är en av fem till bröllopet — de övriga fyra är skrivna på latin.

⁶ Förutom i de här nämnda skrifterna finns temat också i skrifterna till Löwenhielm-Hülphers 1790 och till von Unge-Hülphers 1793.

⁷ Till brudparet Mallén-Bruun 1796. Mottot är hämtat ur Nils Lorens Sjöbergs "Til *** på hans bröllopsdag" i *Skaldestycken*, 1796, s. 140: jag tackar Torkel Stålmareck för denna upp-gift.

Det är det svåraste jag vet
 (Näst det at i en brudstol vandra)
 För Skrifvaren i allmänhet,
 Men framför alt för en Poët,
 Som ej får skrifva såsom andra,
 Som alla menskjor vilja klandra,
 Om i hvar rad de ej få se
 Et rim hvaråt de kunna le
 Och gamla infall, för at skratta;
 Ja at i korthet sammanfatta,
 Hur det går til, at utan magt
 Och utan vapen, utan vagt
 Så oförskräckt i härnad draga,
 Så segrande sin plats intaga —
 Det är det svåraste, som sagt.

Här påstås det alltså att bröllopsskrifter alltid bör vara roande, men den normen gällde alltså inte längre på 1790-talet. I en skrift till Floderus-Berg 1795 har den anonyme vännen lovat skriva, men eftersom han saknar "en *Leopolds* behag" ångrar han sig nu bitterligen:

Ty en Brudskrift, märker jag,
 Af den tröghet, som jag känner,
 Är det värsta Skaldeslag;
 Och jag sannar det i dag:
 "Lättare man Ilium bränner,
 "Än man skapar Ägta Männer.

Diktjaget fortsätter med en inventering av en del av bröllopsrepertoaren. Skall jag göra en predikan över Pauli ord "Bättre gifta sig än brinna", frågar han sig, skall jag skriva om hur en ovis man säljer bort "Ungkarl Ståndets paradis" när han gifter sig, eller skall jag låna en lång harang om äktenskapets plikter "Ur en hundraårig skrift"? Alla dessa ämnen förkastas, men när detta är gjort har också diktjaget skrivit så mycket han behöver och kan avsluta med en lyckönskan.

De skämtsamma avståndstagandena från äktenskap kan givetvis ses i samband med det gamla repertoar temat 'gifta sig eller ej', men formuleras alltså på 1790-talet inte som någon diskussionspunkt för övervägande utan som ett skämt vars huvudfunktion tycks vara att ge diktaren något att skriva om. Att det är samma syfte som styr klagan över att vara tvungen att dikta till bröllop framgår både av den nyss nämnda skriften till Floderus-Berg och av en av de båda bröllopsskrifter från 1790-talet som är utformade som ett fiktivt tidningsnummer, till brudparet Löwenhjelm-Hülphers i Västerås med titeln *Allehanda För den 25*

Februari 1790.⁸ Diktjaget får idén om att undfly svårigheten med att skriva genom att "nytt med gammalt blanda Liksom et Dagligt Allehanda", och går sedan igenom en lång rad av de ämnen som brukade tas upp i tidningar — krig och vapen, väderleken, skördeskador, hinder för bergsbruket, ekonomi, lärda rön, uppfostran, samhället som en teater och "Hur last blir last, men dygd är dygd" — ämnen som sedan alla förkastas eftersom diktjaget inte tycker att de passar för en dag som denna. Därpå konstaterar jaget lättat att bladet är fullt och att han bara får plats med en lyckönskan.

Bland de skämtsamt hållna bröllopsskrifterna på temat 'gifta sig eller ej' finns en anonym skrift som vrider om skruven ytterligare ett varv genom att tacka Gud för att den åttioårige brudgummen nu äntligen gifter om sig.⁹ Trots sin höga ålder sägs han ha varit ett allvarligt hot mot "våra unga Fruars heder" och "våra flickors trygghet". Brudgummens tidigare vandels utsätts så för skämtsamt satir. Men man kan ju inte förbjuda solen att lysa även på vintern, säger diktjaget sedan urskuldande. Brudgummen lovprisade därefter: han är stark som en yngling utan att vara flyktig som en sådan, och därför kommer bruden "i morgon" att rodna "vid en farlig fråga". Brudgummen tillråds avslutningsvis att börja öva sig i att sjunga barnvisor. Han har säkert vid det här laget glömt alla han har kunnat. Hur skall han då klara sig, när vaggan snart börjar gå?

En relativt nära anslutning till den äldre typen av repertoardiktning finns i de sammanlagt nitton bröllopsskrifter som utgår från 'brudgummens yrke'. Nedan skall vi se närmare på åtta skrifter av denna typ: till en apotekare, en militär, en jägmästare, en magister i aritmetik, en jurist, en medicine doktor, en handelsman och en präst. Övriga yrkestematiserande skrifter är ytterligare två apotekarskrifter¹⁰, ännu en militärskrift¹¹, ytterligare tre handelsmannaskrifter¹², ännu en prästskrift¹³ och vardera en skrift till en brukspatron¹⁴, en kronolänsman¹⁵, en orgelbyggeridirektör¹⁶ och en guldsmed¹⁷.

Den apotekarskrift som skall tas upp gäller brudparet Böttiger-Ugla 1790. Den anonyme författaren inleder med att han vill berätta om "Ett nytt och viktigt rön" inom "Läkar-konstens rike", om hur en man som "lärt af grund, at laborera, Och Spiritus at destillera, Och efter konstens sätt filtrera" nu själv har fått en feber i blodet som tär hans "märg och ben och hjerta". Brudgummar som inte kan kureras sig själva, trots medicinsk utbildning, har vi ju mött tidigare i materia-

⁸ Skriften är, som de 'riktiga' tidningarna, tryckt med frakturstil.

⁹ Till borgarparet Hedenblad-Engström 1790.

¹⁰ Colliander-Bergh 1791, Böttiger-Hülphers 1795.

¹¹ Hansson-Bonnevier 1790.

¹² Olivenbaum-Ihrman 1790, Öberg-Hanqvist 1792, Bodman-Lyckman 1797.

¹³ Schenberg-Ekström 1792.

¹⁴ Andra skriften till Polheimer-Loo 1791.

¹⁵ Sundelius-Norman 1791.

¹⁶ Johansson-Hedström 1796.

¹⁷ Aspelin-Eneroth 1797.

let. Författaren frågar sig vad sjukdomen heter, om det är fråga om "Migraine" eller "Melancholie", men struntar sedan i sjukdomens art:

Nog af, Han feber hade,
 Jag sett hans mine, Hans geste och gång,
 Och hvart Symptome mig nogsamst sade:
 Han trånade, hvar stund var lång.
 Förgäfves Han till vänner ilar,
 At skingra oron i sitt bröst;
 Ej länge han på Sophan hvilat,
 Tyst, dyster, matt, förutan tröst.
 Han går — och oron ständigt följer.
 Förgäfves Läkare försökt,
 Hvad deras djupa konst med Hieroglypher höljer,
 Det plågan endast mer förökt.

Hade läkarna fått råda hade brudgummen säkert fått stiga ner till "Lethens stränder". Men nu har som väl är Cupido ställt upp och skrivit ut följande recept, på apotekarsspråk, "i sin vishets högd":

Recipe en munter Flicka,
 Unts och Scrupel föga gör;
 Item, efter Prästen skicka,
 Mixtio fiat som sig bör.
 Detur, & Signetur: mot Melancholie
 Hjerterqval och Kakexie.

Stunden är inne då apotekaren får sin medicin och blir frisk igen. Skriften avslutas med rådet att han skall gömma sin medicin väl för alla andra.

Militärskriften, till det adliga brudparet Nordenadler-Hjerta 1791, är skriven av Gabriel G. Tybelius och riktad till bruden. Om det inte är för sent "at gäst i ugnen kasta" vill diktaren be bruden att inte förhastat sig och låta bli att gifta sig med en kapten i det militära. Alla påstår, säger diktjaget, att brudgummen är kär i en annan och kanske förlovad eller rent av gift med henne. Han målar så upp "hännes bild": hon är "Åldrig" och "stygg", grym och vild i seder, men lockar trots detta ständigt "Raska Bussar" till "ursint kärlek". Brudgummen har med andra ord många rivaler, men det var ändå just "För denna Slinkan skull, Capten til Finland for." Hennes namn är Bellona¹⁸, förklarar diktjaget, och så snart kaptenen får en "billet-doux" från henne överger han genast "Slägt, Hus, Barn och Fru". Så beskrivs skämtsamt de favörer Bellona ger sina älskare: de får lukta på krut, falla på slagfältet, utgjuta blod, ligga "På utvalt *Ejderdun*, af

¹⁸ Krigsgudinnan i romersk mytologi.

Bellona besegras av
Minerva
(La Per. Th. 99)

stenar, granris, halm” eller på ”klippans mjuka bädd.” Diktjaget tillstår sedan att han vill väcka brudens ”jalousie”, och att kokarden på kaptenens hatt och bandet på hans arm är tecken på vem han verkligen tillhör. Men omedelbart därefter ber han om förlåtelse för allt han sagt, lovar att inte skriva mer om Bellona och lovprisar och lyckönskar brudparet.

Adelsman och överjägmästare var brudgummen i brudparet Cronacker-Bagge, som gifte sig 1791. Bruden hade tidigare varit gift Hermelin, så här kombineras ’brudgummens yrke’ med temat ’brudens namn’. Jakttemat slås genast an:

JAGA, SKJUTA, FÅNGA, TAGA:

Det är ämnet för vår Saga:

Redan ifrån Hedenhös

Greken svettat, Lappen frös,

För at Willebrådet jaga.

Skogen fick sin egen Gud,

JÄGAREN sin Skydds-Gudinna:

Hjelten sjelf och hans Hjeltinna

Lydde JÄGAR-hornets ljud.

Jakt blir snart så populärt att allt villebråd tar slut: ”Snart fins ingen hare mer, Hjort och älg man aldrig ser”. Då inskred kungen, fridlyste ”Cronans parker” och förbjöd all jakt på andras mark: här finns alltså hänvisningen till brudgummens yrke. In *specie*-delen börjar med en beskrivning av ”UNGA FLICKAN HERMELIN” — namnallusionen är den ena av sammanlagt två i hela materialet från 1790-talet¹⁹ — som bodde ensligt vid en ”Lund”. Hon var inte rädd för jägare utan trodde sig säker, men diktjaget vet att hon hade fel:

¹⁹ Den andra finns i skriften till Eneström-Liljenroth i maj 1798 och består i ett omnämnande av att brudparet möts vid ”En ström”; orden är kursiverade för att läsaren särskilt skall lägga märke till dem.

MÅSTAREN för hela jagten
 Kom at vistas där i trakten
 Och vår sköna skymta fick:
 Rörd af en förtjusad blick
 Ädel, klädd i all den pragten,
 Som Dianas hjelte bär,
 Han sig Astrilds boga länte
 Motstånd då til intet tjente: —
 HERMELINEN sårad är.

Om bruden, som alltså gifter om sig, sägs att hon är "Sårad ljufligt, fri och fången, Nog så nögd som första gången, När en Herm'lin Henne tog". Avslutningsvis önskar jaktnymferna brudparet lycka och ber att bruden skall sända iväg Astrild även till dem själva.

Med en snabb Creutzallusion och en bakgrundsteckning börjar den anonyma bröllopskriften till magistern i aritmetik, Hans Jacob Seseman, som gifte sig i Uppsala 1794 med en fröken Comstedt.²⁰

Jag sjunger om en färd i Sommarns ljusa nätter;
 från Uppsala Parnass till Östergyllens slätter;
 Det Snillet ilade, som lyran stämman kan
 och reder ziffros bråk. HANS JACOB SESEMAN
 sen' kunskap med förtjenst HAN år från år adderat,
 Men Lyckan all HANS flit belöning subtraherat,

²⁰ Skriften trycktes också i *Stockholms Posten* 15 januari 1794, sex dagar efter bröllopet. Den är, enligt Torkel Stålmarck, "Elis Schöderhielm" i *Svenskt biografiskt lexikon*, bd 31, s. 645, författad av Schöderhielm under hans sista tid som landshövding i Uppsala. Seseman är numera känd för att han figurerar i "Sesemana" i C.J.L. Almqvists under livstiden opublicerade *Om svenska rim*, en svensk verslära. Erik Gamby uppger att Almqvist skrev den i USA, där han troligen saknade tillgång till svensk lyrik att demonstrera de olika rimflätningarna med och därför var tvungen att skriva sina exempel själv. Det finns över 600 diktexempel i *Om svenska rim*, "de flesta av dem sammanförda i ett märkligt ode till den 1819 döde pekoralisten Hans Jakob Seseman", skriver Gamby, som uppger om att Seseman var född 1751, blev student i Uppsala 1774 och kom att bli en känd överliggare med matematik som specialitet. 1791 fick han "genom kunglig ynnest" förordnande som kollega i Vadstena där han stannade till 1805, och i början av 1800-talet kom han att tillhöra "gatans ryktbarheter i Stockholm", där han levde på att sälja sina räkneläror och ett häfte med dikter "av och över" honom själv; uppgifterna ur inledningen till Carl Jonas Love Almqvist, *Dikter i landsflykt, i urval utgivna jämte en inledning om Almqvistkatastrofen av Erik Gamby*, Uppsala 1956, s. 17 ff. Om relationen Seseman-Almqvist se även Svedjedal, J., "Boken tiger, boken talar" i *Bokens materialitet. Bokhistoria och bibliografi*, red. M. Malm, B. Ståhle Sjönell & P. Söderlund, Stockholm 2009 (Nordiskt nätverk för editionsfilologer. Skrifter 8), s. 45 f. För en fyllig presentation av Almqvists Sesemandikter se Almqvist, C.J.L., *Sesemana*, utg. av P. Mårtensson med efterskrift av F. Isaksson, Stockholm 1983.

HAN til sin hemort sänd, tar kallelsen med frögd.
Den sanna äran är med mycket litet nögd.

Han skulle i Vadstena undervisa pojkar i matematik, sägs det sedan, samt att han skrivit en hyllningsdikt till biskopen. Först efter detta berättas att Seseman har mött Astrild och fått "en Nymph" med rena seder, ömhet och vett. Liksom i det nyss citerade avsnittet åstadkoms anknytningen till brudgummens yrke framför allt genom bruket av matematiska termer:

Nu ifrån alla bråk ER Himmelen bevarare
Och Quatuor Species uti DITT Hus förklare
hur' styrkan af DIN Konst ej blott är Theorie,
men gråla aldrig där med Regula de Tri.
Till allt hvad Du begär, må nöjen lika svara,
Som rimslut, dem Du vet, så sällsynt sammanpara.
Ja! allt hvad lyckligt är och allt hvad önskas kan
i verlden, glädja må HANS JACOB SESEMAN.

I skriften till en adlig häradshövding i Lund, som gifte sig med en släkting, Sommelius-Sommelius 1795, framställs Astrild som jurist liksom brudgummen. Astrild står som utfärdare av ett "Öppet Faste-Bref", det vill säga bröllopskriften, på ett "ädelst Gods", närmare bestämt "En täck och älskvärd Brud, Förtjusande och Skön, och klädd i Gracers skrud", som nu med äganderätt överlämnas till "Themis Foster-Son vid södra Pinden" under förbehåll att han drar "behörig omsorg" om "Godset":

Således, aldenstund, fördenskull och emedan
Till följe af de skäl man anfört allaredan,
Förklare Vi härmed at han må Godset äga:
Vi honom laga Fång i kraft häraf tillsäga,
Af Brudens ömma tro, och kärlek och person,
Med nåd och välbehag ifrån Vår Guda-thron.

Det med juridisk terminologi formulerade fastebrevet är underskrivet av "AST-RILD" och kontrasignerat av "ADON.J.S. Skeningia Gothus", en pseudonym som innehåller diktarens initialer. Även i denna skrift är det alltså via den specifika terminologin som yrkesanknytningen realiseras.

I materialet finns en enda yrkesanknuten skrift till en läkare, en medicine doktor i Skara och hans brud, Ahl-Alenius 1798. Här heter det inledningsvis att bruden kan skatta sig lycklig som får en doktor till man, eftersom han kan bota allt som fattas henne. Den anonyme vännen/författaren hoppas dock att hon

slipper bli föremål för doktors "Lärda rön"; bättre är om han koncentrerar sig på att behandla andra. Så följer en festlig beskrivning av doktors praktik, som slutar med bruden dock kommer att behöva hans hjälp en gång, varmed åsyftas bröllopsnatten:

Må vid Dit ord och minsta vink
 Provisorn sig i förkläd' svinga,
 Och lod och vigter ses i gång,
 Och diskens gröna mortlar klinga,
 Och hyllans flaskor stå på språng,
 At plågorna på flykten bringa!
 Må och Din penna jämt och fritt
 Befallning ge, med svart på hvitt,
 Att tömma alla Salbergs burkar
 För Judar, Hedningar och Turkar
 (Då någon sådan söker bot;)
 Ja ända til och med för skurkar!
 Blott at Du lyckligt drar Din not,
 Och något för Din Taskbok vinnes
 Skall det ej vara mig emot
 At plåten tages där han finnes,
 Ja, må Du fritt i hela Sta'n,
 Bland dem, som fly til Dig och lida
 I *drachmer, scrupler* och i *gran*
 Förgyllda Piller ymnigt sprida.
 Och *Frack* och *Jacka* och *Caftan*
 Sig för Din Thron medvörtnad buga
 Och hälsan ur Din hjerna truga!
 Blott at Din Hustru blir förskont
 För dessa *Kråkfots Characterer*
 Som ofta gjordt så mycket ondt
 För männ'skjors hälsa och affairer.
 Må blott uti ett enda fall
 Din hand bli kallad och ej svika —
 Du mig förstår — gör då Ditt kall
 Som Doctor, Man och Far tillika!

I en anonym skrift där brudgummen är handelsman i Falun, till brudparet Engman-Körssner 1798²¹, bestämmer sig även kärleksguden Astrild för att välja

²¹ När det gäller det drastiska skämtandet, liksom skrivsättet och skrivförmågan, liknar denna skrift den ovan analyserade till Hedenblad-Engström 1792 (om den åttioårige brudgummens

ligt på 1790-talet om ett skämtsamt angrepp på brudgummen. Diktjaget inleder med att fråga läsaren vad man skall tänka när "Himla vägens Lärare" till andra ger bort det som tillhör Gud. Man kan ju inte tjäna två herrar — men om prästen själv visar att det går för sig, hur läser han då Skriften? Dagens brudgum kan möjligen ursäktas med att han passerat "Linien" (ekvatorn) hela tolv gånger, sägs det sedan (vilket möjligen skall betyda att han förlorat omdömet). Trots att han inför altaret har svurit att dyrka Gud allena är det uppenbart att Gud nu delar plats med Regina i hans hjärta och att han offerar till båda med samma "nit och ifver". Diktjaget kan inte acceptera detta, men hänvisar till hur det brukar gå till "i världen här", samt tidstypiskt till att man inte får störa "Tolerancen". Där-efter följer hans lyckönskan.

Av samma skämtsamt hållna repertoarkaraktär som yrkesskrifterna är också de tre skrifter där traditionellt-mytologiska kärleksgudomligheter uppträder i helfigur i samband med andra teman. En av dessa har formen av en klagoskrift till kärleksguden, där den anonyme diktaren gör sig till språkrör för "hela Stadens Ungkarls mängd", från riddaren och greven ner till sekreteraren, då Västeråsapotekaren Böttiger 1795 gifter sig för tredje gången.²³ Den börjar *in genere* med att det är svårt att vara "Kung och Gud", eftersom numera:

Sitt gift en uprors andra sprider:
Man knotar, tadar, klagar gällt,
Och hundra Klago-Acter skrifver:
Hvart enda Utslag Thronen fällt
Til klagan nya ämnen gifver.

Inte ens den gud som styr över hjärtan får längre ostörd föra spiran.²⁴ Diktaren, som ligger i tillbedjan framför hans tron får se:

En gräslig mängd mot Thronen klifva
Med trotsig mine och hjessan rak,
At bullersamt sin rätt bedrifva
Och djerft försvara hvar sin sak.
Jag der såg klago-skrifters hopar,

²³ Bruden hette Hülphers. Böttiger hade varit gift med en C.C. Berg som dog 14 juni 1790 och därefter med Ulrica Uglå 1790.

²⁴ Detta framstår som en förtäckt samtidspolitisk allusion. Det fanns inget generellt förbud mot politiska inslag i dikt, men sådant förföljdes dock strängt av myndigheterna. Dessutom hade det, enligt Sahlin, a.a. s. 37, 1792 införts införseljeförbud för alla skrifter som behandlade den franska revolutionen. Korta och oskyldiga politiska inslag finns i dock i skrifter till Tegman-Giörloff 1792, Wennström-Hansson 1792, Löwen-Emsén 1796 och Barnekow-Ramel 1799. I de båda förstnämnda sägs det bara att intresset för politik överflyglas av intresset för giftermål. I den andra och särskilt i den tredje skriften beskrivs dock hur kriget härjar utomlands, får "sammanbrödrade Nationer" att kasta sig över varandra, störtar troner och rycker upp lagen med rötterna, vilket kontrasteras mot den frid som råder i Sverige.

Som likna Pinden uti högd,
I alla man om orätt ropar
Och ingen är med Guden nöjd.

Bland de tusentals klagoskrifterna hör diktaren en läsas upp, som "insänd var från kalla Norden". Häri hävdar Västerås' ungarlar att de alltid varit guden trogna, men att han nu behandlat dem med största förakt. De har sett Zemire²⁵ bli skönare för varje dag och trott att hedern att få bryta denna ros skulle tillkomma någon av dem:

*Men nu — en åldrig Man, som fyrti vintrar skådat,
Som snart man ser betäckt med åldrens kalla snö,
En Apothekare, som idel salfvor knådat,
Och genom Pillers kraft befordrat folk at dö,
Som tvänne gångor ren har Hymens bojor dragit
Och redan undan oss en Flicka röfvat har,
Han säges Med sin Konst ha vår Zemire bedragit
Och vinna lär en skatt, som all vår önskan var.*

Undanröj denna orätt, kräver ungarlarna. Men diktjaget ser att guden harmas när skriften läses upp och hör att han tillkallar sin sekreterare för att denne skall uppteckna hans rättvisa utslag. Guden gillar ingalunda att hans beslut ifrågasätts och intygar att brudgummen hyser sann kärlek till bruden:

*Wi sett den rena eld i Mannens hjerta brann,
Det är vår kära pligt at denna eld belöna.
Hvad Parcen röfvat har, af Oss han återvann,
Och skal uti Zemire vårt Nåde-prof få röna.*

Så är det beslutat och någon appell finns inte. Dessutom skall Avunden hjälpa kärleksguden att hämnas på de klagande: "At dessas sällhet se, det skal er harm förmera." Skriften slutar med en kort uppmaning till vännerna att lyckönska brudparet.

Kärleksguden i Böttigerskriften nämndes inte vid namn. I en skrift till borgmästarparet Björnström-Alnoor 1790 bär han det gamla namnet Astrild och roar sig som förr med att skjuta brudpar:

Astrild gyldne pilen tog,
Spände hårdt sin båga,
Blindt han sköt, och för-vis log

²⁵ Enligt uppgift från Torkel Stålmarck är Zemire ett namn som förekommer i Leopolds *Erotiska Oden*.

Åt två Hjertans låga. --
 Bindeln han från ögat drog
 För at se, hur skottet tog; --
 Men, när han fått skåda nog,
 Fann han sjelf en plåga. --

Eftersom Astrild aldrig har sett ett så vackert och lyckligt par blir han kär i båda, vilket leder till att han förtvivlat önskar att han själv vore i både brudgummens och brudens ställe.

Om Venus och hennes makt handlar skriften till Schröder-Ugla 1790, av en anonym vän. Inledningsvis sägs det vara "en gammal grundad tro" att gudar besöker jorden och lägger sig i människors handlingar, något "som Skalders flock beskrivit har". Gudarna har ännu omsorg om människorna, "Trots Scepticismens hela här" heter det tidstypiskt, och så länge kärleken finns råder Venus. Själv anser hon dock, påstår diktjaget, att hennes makt har förminskats. Hon bestämmer sig därför för att göra en eriksgata på jorden. Där får hon bland annat se hur "Et folk som svarta kläder bär" gifter samman personer som inte älskar varandra och dessutom "vågar Makar skilja":

Hon ser med harm, en liten Präst
 Än med ett heligt nit de öma banden knyta,
 Än med ett Charta-bref de samma bojor bryta,
 Dem Han förrut för evigt fäst.

Här finns också en anspelning på brudgummens yrke, eftersom Schröder var präst och konsistorienotarie. Vred ber Venus sin son att vässa sina pilar och skjuta, såra och plåga "den Präst Gudinnan retat har". Detta sker, och Astrild skjuter samtidigt "en älsk-värd Mö". Nu kommer prästen aldrig att sluta brinna, hur mycket än domkapitlet försöker bryta bojan med "Chartor" och "Permebref", förklarar Venus. Vännen/diktjaget funderar på att profetera om brudparets kommande lycka, men avstår då han vet att brudgummen föraktar sådana profeter. I stället ber han om en vänskapstjänst: att få bli vigd av brudgummen och — om han skulle råka gifta sig med en "Xantippe" — att denne då "et skiljebref skrifer."

Bland bröllopsskrifterna med repertoarinslag vill jag också lyfta fram det andra fiktiva tidningsnumret från 1790-talet²⁶. Det är anonymt publicerat men skrivet av Carl Michael Bellman — en uppgift som jag tackar Torkel Stålmarch för —, och heter *N:o 249 Stockholms Posten. Fredagen den 31 October 1794*, och är riktat till kunglig sekreteraren C. Agardt Pettersson och "Mademoiselle"

²⁶ Det första togs upp ovan i samband med temat om hur svårt det är att göra bröllopsskrifter.

A.F. Sundling som gifte sig i Stockholm just den dagen.²⁷ Som tidningsnummer hade, som vi sett, bröllopsskrifter utformats redan av Lucidor på 1670-talet. Men viktigare för de fiktiva tidningsnumren från 1790-talet än den gamla traditionen var det förmodligen, att bröllopsskrifter nu hade börjat publiceras i tidningar och att det i dessa fall handlade om brudpar eller snarare brudgummar av en viss ryktbarhet.²⁸ Att framställa en bröllopsskrift i form av ett tidningsnummer kunde därmed vara ett annat sätt att säga, att dagens brudpar tillhörde gruppen av prominenta personer. Skriften är, som tidens tidningar, tryckt med frakturstil. Tidningsnumret börjar med en "Cantate" med musikaliska tempo-beteckningar i marginalerna vid de olika versgrupperna, alla skrivna på femtaktig jambisk meter. Här aktualiseras 'årstiden för bröllopet', och hela detta avsnitt *in genere* målar upp höstens framfart i naturen. Därefter ställs brudparet i fokus på tretaktig jamb:

Si då kan med god mine
 En Brudgum hwilan njuta,
 Kan Luckorna tilsluta
 Och fälla Rullgardien.
 Ja, den högsta Tromans grad,
 Den qwittar Honom lika,
 Blott han med sin Fredrika
 Upwaknar warm och glad.

Så beskrivs hur bröllopsfacklan lyser "Uti Hymens lena händer" när han tänder sitt altare för brudparet. Brudparet utlovas enbart små bekymmer, och att "Fagra Blommor" skall växa upp kring deras säng. De uppmanas därefter att ge sig av för att beskåda sin lilla hydda. Sedan framförs av en kör på daktylisk vers en önskan om "god Tomtebo-lycka, Silfwer och Guldbröllop, Waggor och mer!" Efter detta sångparti, som avslutar något som framstår som en hel bröllopsskrift, övergår Bellman till prosa och till en beskrivning av ett fyrverkeri, som en "Herr

²⁷ Skriften finns tryckt i Bellman, C.M., *Skrifter, utgivna av Bellmanssällskapet. XII. Dikter till enskilda V. 1794 jämte tillägg*, Stockholm 1974, s. 50-55. I kommentaren, s. 54 f., meddelas, att Agardt var Bellmans ordensbroder i Par Bricole.

²⁸ Denna tanke stöds av att numret, i slutet, också har skämtsamma, mer vanliga och inte bröllopspräglade nyheter: så såg det ju också ut i de riktiga tidningarna. Fyra bröllopsskrifter i materialet är som nämnts publicerade i tidningar. Det gäller den ovan analyserade skriften till Seseman-Comstedt 1794, som finns separattyckt men som dessutom publicerades i *Stockholms Posten* sex dagar efter bröllopet, en anonym skrift till Linköpingsbibliotekarien P. Lindblad (som där kallas Lundblad) och M.C. Eckhoff i *Stockholms Posten* 19 dec 1793 (de hade gift sig 27 oktober), en skrift till det högadliga brudparet Löwen-Emsén i *Dagligt Allehanda* 10 februari 1796, av S.N. Zierton, samt den nedan uppmärksammade skriften till Franz Michael Franzén och hans ej med namn nämnda brud i *Stockholms Posten* 21 september 1799.

Philadelphia²⁹ med brudparets nådiga tillstånd skall ge i parken på Djurgården "i Dag mot Midnatten". Vad man skall få se beskrivs i sju punkter, och det visar sig handla om emblematiska representationer av brudparet och deras framtid. Jag exemplifierar med inslag nummer tre, som först i ljusblå eld skall visa "en Turkisk Ottoman" över vilken några genier lyser upp en i flera färger växlande "Krantz och Krona", som strax förvandlas till "et Cornu Copiæ eller Ymnighets Horn" bestrött med brinnande blad och blommor: detta tycks syfta på den äkta sängen, bröllopet, de kommande barnen och det framtida välståndet. När sedan musiken börjar skall herr Philadelphia sjunga en italiensk aria till brudparets "behag och förlustande". Fyra rader återges:

Conservati Fidele
 Pensa chio resto é peno,
 E qualche volta almeno
 Ricordati di me.

Man får sedan veta att biljetter till fyrverkeriet kan köpas hos "Herr Philadelphia's Swärfader *Signor Tutanego*,³⁰ boende på Källaren Cammare Obscura, eller det så kallade Welt på Swartmangatan, ingången til höger när man kommer in til wänster i portgången 3 trappor up." Så följer den enda om de gamla gåtorna påminnande dikt som finns i 1790-talsmaterialet och som är intressant också därför att den avslutas med ett bekant namn:

Bruden och Brudgummen Dyra,
 Utgjör 2 til Zifforna,
 Dock kan genom Algebra
 Hjonelaget snart bli 4.
 Det ej någon hindra kan,
 Medlertid all Sällhet njuten,
 Önskar hastigt i Surtouten
 Jag *Hans Jacob Seseman*.³¹

Med detta slutar 'bröllopsskriftdelen' av det fiktiva tidningsnumret. Det fortsätter, som 'normala' tidningsnummer, med nyheter under olika rubriker, men av den arten att man genast ser att det handlar om skämt. Först berättas om "An-

²⁹ Enligt kommentaren i Bellman, C.M., *Skrifter XII. Dikter till enskilda V*, s. 56, var denne herre en verklig person, som hade uppträtt med trolleriföreställningar på Stenborgska teatern samma höst.

³⁰ Tutanego var en på zink baserad metall, som importerades genom ostindieskepen. Den användes som ersättning för silver, som vid denna tid hade blivit sällsynt och dyrt i Sverige. Namnet skall troligen antyda att det inte handlar om äkta vara utan om en påhittad person.

³¹ Alltså samma person som själv fick en ovan behandlad bröllopsskrift med yrkesanknytning 1794.

komne Skeppare": "Krumpipen ifrån Harlem med Tullpaner och Bröst-Bouquetter. — Gökendahl från Wismar med Köttsoffa och Fricadeller. — Prsmblitasnikofiki från Archangel med Dillkött och Rofwor. — Petter Bredström från Liebau med Laxwälling." Nästa nyhet gäller "Coursen": "På Hamburg 2 Supar til Frukost. — London 1 1/2. — Amsterdam 1 Spetsglas." Så följer "Diverse Kundgörelse": först om på vilket ställe den skall anmäla sig som är "skyldig i afledne Kongl. Secreteraren Palmskjöld's Sterbhus", sedan om att man på auktionskammaren säljer "en stor Carmoisieröd Holländsk Damask Imperial Säng utan Öfwerlyg och Stommar"³² och att man kan köpa "Extra god Sillsallat /---/ i Huset mit öfwer för detta warande Stab-Secreteraren Skröderheims Port." Sist upplyses om att tidningen inte kommer ut "I morgon".

Kortfattade tematiseringar av 'årstiden för bröllopet' förekommer i ytterligare fem skrifter från decenniet: till brudparet Beckfriis-Thott på midsommardagen 1791, till brudparet Bergman-Leverenz i januari 1792, till brudparet Thott-Barnekow i oktober 1795 och till brudparet Svanell-Carlberg våren eller sommaren 1796. I vår- och sommarskrifterna hävdas det, att naturen gjort sig särskilt skön för brudparens skull, i höst- och vinterskrifterna kontrasteras naturens sorg mot brudparens glädje. Men större utrymme får årstidstemat bara i en enda skrift, där det dessutom kombineras med herdefiktion, som annars inte förekommer i decenniets bröllopskrifter — förvånande nog eftersom herdediktning är en stor genre i den 'vanliga' poesin från tiden — även om ett och annat namn ur herderepertoaren några gånger kan nämnas.³³ Skriften i fråga gäller ett januari-bröllop 1792, till brudparet Nordgren-Hägg av en anonym författare. Den enda dikten beskriver först "Kalla vintrens stränga magt" och det konstateras att "Ingen Näcktergal hörs drilla: Ingen Damon sjunger här." Det berättas sedan att Cloë har gett sig i väg, men att hon inte kan glömma sin Damon, liksom att den "samma varma hyser, Som då han i Lunden gick." Slutsatsen blir att:

Köld och Snö kan öfvertäcka
All den fägring våren bär;
Men den kärlek icke fläcka,
Som på dygden grundad är.

Överraskat får diktjaget sedan skåda två vänner, åt vilkas sällhet Hymen ler. Han säger att han gärna ville måla den himmel som spänns runtomkring dem och lönar dem med trohetens pris, som är "beständig, ljufelig Vår".

³² Detta måste väl betyda att man säljer ingenting alls?

³³ Herdenamn nämns i tre skrifter från 1790 (till Stoltz-Kemner, Schenmark-Juringia och Wagner-Älf, i den sistnämnda står också en kör av herdar för skriftens korta lyckönskan), i en från 1794 (Seldener Hermansson-Stricker) och i en från 1796 (Arosenius-Widmarck).

X. 2. 2 Klassicistiskt inriktade bröllopsskrifter

Jag vill inleda avsnittet med en bröllopsskrift som på många sätt framstår som typisk för den klassicistiska huvuddelen (närmare 70 %) av 1790-talets bröllopsdiktning och som också tydligt illustrerar med vilken lätt hand den traditionella genremodellen nu oftast brukade tillämpas. Skriften, som heter *Inpromptu*, är riktad till boktryckarparet Edman-Arre 1795 av en anonym vän. Den består, som de flesta av de klassicistiska skrifterna, av en enda dikt, som liksom de flesta i gruppen är kortfattad. Den är, också som de flesta i gruppen, avfattad på jambisk meter, denna gång med fem omväxlande fyr- och tretaktiga rader i fem strofer. Men trots att dikten formellt har visans form tycks den inte vara avsedd för sång utan för läsning. Den citeras här i sin helhet:

Det gifs et enda riktigt sätt
 at värlig sällhet smaka,
 Du sökt det — och Du träffat rätt;
 på lifvets väg Du vandrar lätt
 Vid sidan af en Maka.

Lik Fjäriln har Du, bäste Vän,
 nog kryssat kring de Sköna,
 och ofta valt och valt igen;
 men förr än nu ej funnit Den
 som kan DIN dygd belöna.

LISETTE Du såg och hjertat brann
 och ljuf var denna låga,
 Du vett och dygd hos HENNE fann
 och mildt DESS öga såg DIG ann
 Och bjöd DIG hoppas våga.

DU lämnade i DESS förvar
 DITT än ej delta hjerta;
 Och fri DU detta offer bar,
 och jagad, blef från DINE dar,
 den minsta skymt af smärta.

En vänskaps-pligt det vara plär,
 åt Hymens altar bära,
 en mängd af önskningar — men när
 DU ren' fullkomligt lycklig är
 hvad kan DU mer begära?

Bröllopsdiktningens traditionella genremodell strukturerar dikten. Inledningen *in genere*, som ställer fram en tes — 'giftermål är det enda som ger sann lycka' — upptar bara första strofen. Resten ägnas som synes brudgummen och i någon mån bruden, det vill alltså säga brudparet *in specie*. Men några individuella särdrag lyfts inte fram, utan paret framställs som ett abstrakt ideal av ett ungt brudpar. Lovprisandet av brudgummen handlar enbart om att han sägs vara angelägen att vinna "värklig sällhet". Sedan skildras ur hans synvinkel sökandet efter och finnandet av en maka. Intressant mot bakgrund av den äldre bröllopsdiktningen är att brudgummen sägs ha haft svårt för att bestämma sig och att han under ungarstiden betett sig som en fjäril — förr var det ju bara de ostadiga giljarna, önskade som brudgummar, som dök upp i en liknande metaforisk gestalt. Den korta lovprisningen av brudens dygd och vett fungerar därvid som ett annat sätt att säga att han lyckats i sökandet och funnit den rätta. I slutet markerar diktjaget att han vet att en lyckönskan bör avsluta en bröllopsskrift, men klarar sig ifrån att skriva en sådan på ett fyndigt sätt: den behövs inte, eftersom man inte kan vara mer än fullkomligt lycklig.

Dikten utgår alltså från en tes som det argumenteras för under diktens gång och som i avslutningen framställs som ovedersäglig. Denna typ av tesdrivande uppläggning, och bilden av kontrahenterna som ett slags exempelgestalter, är typiska för de klassicistiska bröllopsskrifterna. Med detta sammanhänger, att lyckan numera sägs bero av att man först sökt och sedan funnit den rätta, och därmed med en annan uppfattning om vad kärlek är än i den äldre bröllopsdiktningen. Bara någon enstaka gång finner man i 1790-talets bröllopsskrifter den förr så vanliga tanken att man inte alls bör söka, utan överlåta åt Gud att utse lämplig brud eller brudgum.³⁴ Typiskt för de klassicistiska bröllopsskrifterna är också att brudgummens kärlek till bruden sägs bygga inte bara på hennes dygd — som i hela bröllopsdiktningens svenska historia ju hade varit bruddygden *par préférence* — utan också på hennes vett. Men vad "dygd" och "vet" närmare betyder får man aldrig veta. Andra äldre och mer konkret uppfattade bruddygder, som fromhet och hushållsaktighet, nämns bara i några få skrifter.³⁵

Påståendet om att brudgummen gör ett offer när han gifter sig, som vi mött i de repertoarinriktade skrifterna, är också vanligt i de klassicistiska skrifterna och strider väl egentligen mot den huvudtes som där ständigt framförs. Det revideras dock genast av det lika vanliga påståendet att offret sker av fri vilja. Typiskt är också att den vinst som brudgummen skall skörda av äktenskapet är av emotionell art: all hans smärta skall jagas bort och ersättas av sällhet. I den äldre bröllopsdiktningen handlade det, som vi sett, sällan om känslomässig vinst, utan snarare om de praktiska och ekonomiska fördelarna med äktenskap.

³⁴ Till exempel i skriften till Krook-Wiberg 1791.

³⁵ Gamla bruddygder förekommer dels i en skrift 1790 (Wagner-Älf) där brudgummen skattar sig lycklig att ha fått en brud som hellre håller till i köket än gör toalett i två timmar, och i en skrift 1791 (Lundequist-Lundström), där brudgummen inte låtit sig luras av skönhet utan sett inte bara till dygd och vett utan även till oskuld och fromhet.

Även den korta kärleksbeskrivningen är känslopräglad genom talet om kärlekens ljuva låga, brudens mildhet och känslornas ömsesidighet. En tidstypisk metafor är "Hymens altar". I några av de repertoarinriktade skrifterna förekom, som vi sett ovan, en och annan av de gamla kärlekgudarna, men allra oftast talar det vid denna tid just om Hymen, både som kärlekgud och som metafor för själva äktenskapet.

Den stora merparten av de klassicistiska bröllopsskrifterna från 1790-talet liknar den ovan citerade och kommenterade också därigenom, att de inte alls är 'låga' i den bemärkelse som bröllopsskrifter tidigare hade kunna vara detta: genom skämtsamheter, djärva iscensättningar och ett drastiskt och konkret språk. I stället vill dessa skrifter stämma till allvar inför det stora steg som brudgummen (i vissa skrifter bruden) nu tar. Steget ses som oundvikligt, eftersom det är avhängigt av en högre makt, det vill här säga kärleken, och som lyckosamt, eftersom det nya liv som väntar brudparet är långt bättre än det man hittills levat. Men det framställs också som en smula hotande, särskilt i skrifter riktade till brudar.

Nedan skall de viktigaste momenten i den ovan analyserade skriften — föreställningen om att det gäller att finna den rätta, den känslomässiga vinst som äktenskapet sägs medföra, tesen och tesdrivandet och det abstrakta i framställningen — exemplifieras med hjälp av ytterligare ett antal bröllopsskrifter av den klassicistiska typen.

Beskrivningar av 'sökandet efter den rätta' är ett huvudtema i ett tiotal bröllopsskrifter och förekommer som sidotema i nästan alla de övriga skrifterna av klassicistisk typ. Här handlar det oftast om hur svår kärleken är att utstå före bröllopet och hur ljuv den blir när den rätta väl är funnen och bröllopet har stått. I en anonym skrift till Eckerbom-Wiberg 1791 heter det att brudgummen, innan han fått brudens ja, var "hänryckt och betagen Af längtan at få se Din Skönas ögnekast", att han visserligen blev lycklig när han såg henne, men ändå var "blott i tankan säll", eftersom han hela tiden var rädd att förlora henne. Men det problemet är, sägs det sedan, i och med bröllopet överståndet. Även om brudgummen i rollen av fästman alltså har drag av en petrarkistisk älskare av gammal typ hänger 1790-talets bröllopsdiktare aldrig upp sig på kärlekkvalen. De koncentrerar sig i stället på problemets enkla lösning — att gifta sig — och på den äktenskapliga kärlekens ljuvhet. I en skrift till Wester-Cederberg 1799 påminner diktaren om de samtida romanernas bild av kärleken, som "åt Verlden Werthrar gett och ger dem kanske än. Och ställer Älskaren i bland i bredd med dåren", innan han försäkrar att brudgummen inte behöver bekymra sig om detta längre, eftersom han ju nu träder i brudstol.³⁶

³⁶ Goethes *Die Leiden des jungen Werthers* hade utkommit 1774 och anmäldes redan 1776 i Gjörwells *Stockholms lärda tidningar*. Romanen kom i svensk översättning 1873 och fick en mängd följskrifter av prosaisk och poetisk art, såväl översättningar som svenska originaltexter, under 1780- och 1790-talen; för en utredning om dessa se Leffler, Y., "Jag har fått ett bref..." *Den tidiga svenska brevromanen 1770-1870*, Stockholm 2007, s. 20 ff.

Den tes som drivs i huvuddelen av de klassicistiska skrifterna är, liksom i den först analyserade skriften, att 'den äktenskapliga kärleken är gudomlig och livets största gåva' till människorna. Tesen leds också på ett ganska likartat sätt i bevis i skrifternas fortsättning. I en anonym skrift till brudparet Andersson-Kjellström 1793 heter det till exempel att kärleken är något "som ej kan dö" och som "Gör Himlen i vår själ". I skriften från en anonym vän till brudparet Krook-Risberg 1794 hävdas det, att en enda sak har fattats för att brudgummen skall nå sällhetens höjd, men att han nu vinner även den. I en anonym skrift till paret Arosenius-Hülphers 1794 hävdas det att kärlek kan börja som trogen vänskap, men att den sedan alltid visar sin rätta, livsavgörande kraft. En tydligt formulerad tes möter också i inledningen till den anonyma skriften till brudparet Rath-Ljungdahl 1796:

Förvirrad, under lifvets plåga,
Du söker Yngling! Sällheten.
Hör Astrilds röst — Se Hymens låga,
Blott dessa Tvenne skapa den!

I skrifterna av den klassicistiska typen är kärlek huvudämnet, men den beskrivs alltså genomgående i generella och abstrakta termer. Kärlek ses som en universell kraft som drabbar alla brudpar lika och utlöser ungefär samma reaktioner hos dem alla. Det handlar alltså, trots att kärleken ses som livsavgörande för brudgum och brud, nästan aldrig om det specifika i den kärlek som förenar det aktuella brudparet. I en anonym skrift till brudparet Mallén-Bruun 1796 heter det att kärlekens "kufvande välde är starkt som en blix, och så evigt som den" och i ännu en anonym skrift, till Burén-Waller 1799, sägs kärleken vara de "band som fästa Sällheten för lifvets alla stunder". Den anonyma skriften till brudparet Fägersten-Kjerner, som saknar år och datum, avbildar som så många andra kärleken som en gudomlig personifikation, beskriver hans "pragt och välde" och slutar med följande bön:

Kärlek! du är nöjets Far.
Kärlek! du är stark som döden.
Kärlek! blif hos mänskan quar,
Och hon trotsar alla öden.

Generella och abstrakt formulerade är också lovprisningarna av brudparen i de klassicistiska skrifterna. De framställs som exempelpersoner, vilkas dygd och vett har gjort dem förtjänta av den äktenskapliga lyckan. Ett tydligt exempel ger den till brudgummen riktade men gemensamma lovprisningen av brudparet Appiarie-Djurberg 1791:

Du täcka Par, som nu får skåda
 Din kärlek krönt af Himlens hand!
 Du vittnar at när dygd får råda,
 Är farten fri til Nøjets land.
 Då lustans trälar blindtvis hasta
 At uti flättjans bädd sig kasta,
 Du tänker först, gör sen Ditt val,
 På Dygd och Vett Ditt tycke bygger:
 Hvem undrar då at nögd och trygger
 Du sitter i Din Bröllops Sal.

Jag vill avsluta genomgången av de klassicistiskt präglade bröllopsskrifterna med två skrifter som något avviker från den breda huvudfåran. Den första framställs som skriven av ett barn, och det är kanske just för att låta barnlig som den inte ansluter till det abstrakta skrivsätt som annars är det gängse. När barn i det tidigare materialet sporadiskt tog till orda, var det i korta dikter i slutet av skrifterna, där de fick beklaga att de inte kan skriva som sig bör fast de vill hylla, men där de ändå skriver på ett 'vuxet' sätt. Att som här tematisera 'det barnliga' förekommer inte tidigare i materialet. Den aktuella skriften består av en enda dikt, vars ord säga vara yttrade av "en frånvarande liten Son", till brudparet Dahlin-Militz 1790.³⁷ Här finns ingen tes och ingen kärleksbeskrivning utan bara en ganska manieristiskt utformad beskrivning av hur den lille sonen lyssnar till, och reagerar på, lysningen mellan fadern och hans nya brud:

Uti en liten vrå, men större Bonde-Kyrka,
 Ej långt från *Qviströms* Älf, och nära *Gullmarns* strand,
 Et litet öra satt, och hörde Prästen yrka,
 At Makar skulle bli förenta i et Band.

Det lystrar, gifver ackt, och undrar hvad på färde?
 Det öppnas, vidgas ut; än håller jag god min'
 Jag frågar rundt omkring: är Brudgummen af värde?
 Jo, men! det var min Far! — — — Herr SAMUEL DAHLIN.

En Mor jag saknat, sorgt; *Ny Moder* kommer åter;
 Dess namn jag icke känt, dess ögon aldrig sett;

³⁷ Den unge sonen, Johan Ephraim Dahlin, står, den gången tillsammans med system Anna Johanna Dahlin, för ännu en bröllopsskrift i materialet, till faderns tredje bröllop (med Johanna Dorothea Dimming) 1791. I materialet finns också en annan skrift som föregivs vara gjord av ett barn, till det högdliga brudparet De la Gardie-Sparre 1799, där det heter: "Af barn man alt till godo tar, hur svagt det också går."

För Barna-År och wett förundransvärt det låter,
Men låta hur' det vil, det har ju redan skett!

Nytt år, Ny Mor, Ny Fru, Ny Maka, Nya Dagar.
Ny Farfar, Farmor, nytt tillsammans på en gång.
At Gud för oss små Barn så mycket *nytt* tillagar.
Det muntrar mig på *nytt* till denna *nya* Sång.

Ack! Milde Gud, som min och allas välfärd sanna
Befrämja vil för dem, som vandra i Dit Råd,
Et beder jag, för mig och lilla ANNA NANNA³⁸;
Låt denna Bröllops-Dag bekrönas af Din Nåd!!!"

Den andra avvikande bröllopsskriften är ett exempel på hur de klassicistiska bröllopsdiktarna i mån av förmåga söker anknyta till den 'vanliga' poesin från tiden: samma strävan, men tydligare uttryckt, finns för övrigt också i de förromantiskt präglade bröllopsskrifterna. Skriften i fråga, till brudparet Améen-Loffman i november 1798, är riktad till bruden och framstår i hög grad som ett sidostycke till Anna Maria Lenngrens "Några ord til min k. Dotter, i fall jag hade någon", som hade publicerats i *Stockholms Posten* 25 april detta år.³⁹ Det är inte fråga om en imitation — inte en fras och knappast ett enda ord är övertaget — utan om ett intertextuellt samband av mer indirekt slag: skriften verkar vara gjord till en Betti, som lytt moderns råd i den Lenngrenska dikten. Den består av en enda dikt, överlämnad av en rad vänner som bara står med initialer, och sägs vara skriven av en som kallar sig "J-----n."

Versmåttet avviker från Lenngrens, men stroferna är även här fyraradiga. Först konstateras om diktens "du" att ännu ingen varit mer värdig brudkronan än hon. Så beskrivs brudens barndom och ungdom i tre strofer. Därefter följer ett Lenngreninspirerat parti:

*Andra Flickors bättre lått
Ej Din afvund väckte
Åt dem, sämre dehl had' fått
Du föragt ej sträckte.*

*Sprättens vinkar i en Dans
Aldrig ögat mötte*

³⁸ Lillasystem, se föregående not.

³⁹ Upplysningen om publiceringsdatum från Göransson, S., "Den så kallade tolkningsstriden om 'Några ord till min k. Dotter, i fall jag hade någon'", i *Den litterära textens förändringar. Studier tillägnade Stina Hansson*, red. S. Ekman, M. Malm & L. Stenberg, Stockholm/Stehag 2007, s. 372.

*Prydnader med blygsam ans
Tiden ej förnötte.*

*Tadelsjukans villda harm
Tungan alldrig brände
Ömhet Du uti Din barm
Blott i oskuld kjände.*

*Då på stora världens fällt
Mycket är at klandra;
Ansåg Du Ditt öde sällt
At i tysthet vandra.*

*Många i sin ungdoms vår
Knappast stadga hunnit;
Du från Dina första Åhr
Allas agtning vunnit.*

Brudens kärlek är sann, inte "flygtig" som i romanerna. Sin lön får hon nu i "Hymens Tempel". Hon bör bemöda sig om att bli ett exempel "för andra i Ditt kjön" och tänka på att det rätta nöjet inte finns "uppå Ährans spetz" utan "Innom vald och inskränckt krets": "Att i lugnet nå sit mål Är den klokas lefnad." Detta påminner oss om att även förnöjsamheten var en viktig del av det som kallades 'dygd' under det sena 1700-talet.⁴⁰ De omsorger som "Ägta bojan" ger är de viktigaste av alla. Brudgummen känner brudens värde och hennes lycka gläder hennes vänner.

X. 2. 3 Förromantiska bröllopsskrifter

Av det knappa tiotalet förromantiskt präglade skrifter skall jag nedan ta upp fem till närmare behandling.

Första exemplet visar hur ett gammalt repertoartema, 'äktenskapet instiftades redan i Eden', framställs på ett nytt sätt, på ett känslolimpregnerat språk med stora bilder och upprörda utrop, som har drag såväl av Creutz, Kellgren och Bellman⁴¹ som av Lidner och Thorild. Det handlar om skriften *Jofurs lyckliga Bryderi* till ett professorsbröllop i Lund, Tegman-Giörloff 1792. Som avsändare står "Wermeländska Nationen i Lund", men ingen specifik författare anges. Skriften består av en enda lång, fyr- och sextaktig, versgrupperad jambisk dikt.

⁴⁰ Se t.ex. Lewan, *Med dygden som vapen* s. 180.

⁴¹ Ännu mer Bellmanska än denna skrift är de tre visformade bröllopsskrifterna till brudparet Hoppenstedt-Wallenstråle som gifte sig i Kalmar 1799, som verkar vara tänkta att sjungas i en följd, kanske till och med på en Bellmansmelodi.

Inledningen *in genere* börjar med skapelsen, då världen ännu ”i sit intet war Och Jorden ofatt i dess sköte”. Då kallar ”Den store JOFUR, all tings Far”⁴² — här tydligen den kristne skaparguden i Bibeln — alla Olympens gudar till möte. Det finns alltså andra gudar jämte honom. Han talar så till dem:

”I Gudar! som ibland mig bon
 ”Jag wil för Er min makt förklara
 ”Jag wil — och werldar skola wara
 ”Som mot min Storhet wärdigt swara.
 Så sade Han med hög och Majestätisk ton: —

Strax såg man Intets bommar krossas
 Och Solar rulla på dess wink:
 Och klotens Chaos-lindor lossas
 Samt Jorden födas i en blink.

När denna förromantiskt-Lidnerskt beskrivna skapelse har skett beskrivs den nyfödda jorden på ett sätt som snarare erinrar om Kellgren och Creutz:

Allt log af Skönhet och behag:
 Mot ögat Fästets härar blänkte
 Och hwarje steg en blomma kränkte
 Sin wäg med purpur Östern stänkte
 Och Zefirms stilla sus och drag
 Hwart enda lif i wällust dränkte.

Vi möter så den första människan, ”Jordens Herre”, njutande av denna skönhet. Men ”Gubben Jofur alltid waken” märker att mannen ändå lider av åtrå, begär och oro, och bestämmer sig för att hjälpa honom. Här påminns man om att Adams ensamhet i Paradiset hade varit ett stående tema i den gamla bröllopsdiktsrepertoaren. Men det behandlas ju här på ett helt annorlunda sätt. Åter växlar dikten över till en förromantisk diktion med storslagna syner, stiltypiska, polysyndetiskt uppbyggda satsled och dramatiserande presens:

Strax wid dess midnattsmörka syn
 Olympen på sin axel skälfde
 Och molnet på Dess ögonbryn
 I bistra wågor långsamt hwälfde,
 Och åskan slungades ur skyn: —

⁴² Enligt SAOB, *Instrument-Kazik* sp. J 98, hade ordet bildats av O. Rudbeck i *Atlants* första del, efter isländska ’jofurr’, furste, och användes oftast om Jupiter, men också någon gång om Tor.

Dess wigge re'n sig trotsigt slingrar
 I hwarje wrå af Himmelen,
 Då blott ett bifall molnen skingrar
 Och Jofur synes glad igen.

Åskvädret har åstadkommit Evas och kärlekens — märk väl inte som i den äldre repertoaren äktenskapets — skapelse:

Knapt Solens första slängkyss hunnit
 At hälsa jordens gröna barm
 Förr'n Adams kärlek, ny och warm
 På Ewas rosenläpp wäl tusend gånger brunnit
 Då hon från Himlen sänd, låg lindad af Dess arm —

Så beskrivs Jofurs glädje över parets oskuldsfulla kärlek, innan diktjaget med ett emfatiskt "Ack!" vänder sig till sin "Samtid" och beskriver vad Jofur mer gjorde, vilket var att med övriga gudars samtycke utnämna Venus "til Hjertats Regentinna, Och hennes lilla Son blef ögats Gouverneur."

Efter denna synkretistiska inledning, som ifråga om gudauppbådet verkar 1600-talsmässig, men alls inte i fråga om språk och diktion, vänder sig diktaren i en kort *in specie*-del till dagens "Älskanswärda Par", "undersåter Inunder en så öm regent", som idag får lönen för sin trogna tjänst och allt sitt begär uppfyllt. Så snart detta är sagt anknyter dock diktjaget till den tesdrivande typ av dikt vi mött i de klassicistiska bröllopsskrifterna: "Som Philosoph och halfklok man" kan han dra "Et Corollarium" (en slutsats med universell tillämpning) av denna dikt — att det är kärlekguden som har åstadkommit "At Politiquen platt förswann Sen känslan lika häftigt brann Hos Kungen; Tiggarn och den Lärde".

Även mitt andra exempel är en bröllopsskrift som utgår från temat 'Adam och Eva', här ganska konventionellt beskrivet men ledande över i en *in specie*-del av förromantisk typ. Skriften är riktad till borgarparet Petersson-Möller 1793, författad av Joh. Gust. Wallin och försedd med ett motto på engelska från Pope. Den består av en enda dikt, uppbyggd av fyrradiga alexandriner i tolv strofer. I den första skildras tillståndet efter Adams skapelse, i den andra hur Gud skapar Eva av Adams revben och samtidigt skapar kärleken. Det är alltså Gud som vill både kärlek och äktenskap, påpekar diktjaget helt enligt repertoaren, och vänder sig sedan till dagens brudpar i starkt emotionella vändningar och typiskt förromantiska utrop och retoriska frågor:

Men — Hvad? — Så hastig frögd mitt inre bröst uptäcker!
 Säg! — Är det, SALOMINE, från Dig jag detta hör?
 Säg! — Är det denna Dag, som sådan glädje väcker?
 Monn' det et tankbloss är, som mig så hänryckt gör?

Nej — Jag ej irrat mig — Jag verkligheten finner,
 At åt en PETERSSON Du har Ditt hjerta skänkt!
 Nu ögats minsta vrå af varma tårar rinner,
 Och hvarje känsla har sig uti glädjen dränkt.

Adam och Eva tjänar alltså här bara som utgångspunkt för diktjagets beskrivning av sina egna känslor inför brudparets kärlek. Jagreferenserna fungerar, såväl i denna skrift som i övriga skrifter av förromantisk typ, i första hand som garantier för de beskrivna känslornas äkthet och sanning. Diktjaget kallar bruden för "Syster" och talar sedan om det band av evig kärlek som nu skall knytas. I sista strofen återkommer han än en gång till de egna känslorna:

Men — Hvadan denna Suck, jag från mitt hjerta kände,
 Som häftig, snar och varm, sig ingjöt i min själ?
 Jo — den af kärlek flöt, då Er jag detta sände,
 Och öm Er önskade få leva lyckligt, väl!!!

Denna dikt följer, liksom den nyss analyserade, trots den nya diktionen ganska väl den traditionella genremodellen för en bröllopsskrift.⁴³

Så gör också mitt nästa exempel, en anonym⁴⁴ vänskrift med en enda dikt om sex åttaradiga strofer till ett läkarpar, Thunberg-Wendt 1794, där tydligen Schiller har stått för huvudinspirationen, även om de scenerier som uppmålas också kan leda tankarna till Thorild. Den börjar:

Fram åt Nøjets Regioner
 Ifrigt, ifrigt tågande,
 Ser min tanke millioner
 Oförsagde dödlige:
 Hoppet skapar kring Gudinnan
 Guld och stjernor, prakt och namn,
 Ewig skönhets glans hos Qwinnan,
 Ewig sällhet i Des famn.

⁴³ Det finns ytterligare fyra skrifter från 1790-talet som aktualiserar Adam och Evatemat: i en skrift handlar det bara om ett snabbt omnämnande (Åsbrink-Schubert 1792), i två skrifter utläggs temat på traditionellt sätt enligt Bibeln (Ruth-Gevalin 1795 och Ruth-Linderoth 1796) och i ytterligare en skrift (Sundelius-Norman 1791) finns en kombination av gammalt tema och 1790-talistisk kärleksuppfattning; den sistnämnda skriften är dock inte av förromantisk utan av klassicistisk typ. Även i denna skrift får den kristne guden samsas med antika gudar, denna gång med Astrild.

⁴⁴ En bibliotekarie har i handskrift attribuerat skriften till "J. Soundberg".

I denna skrift handlar det alltså inte om diktjagets egna känslor utan om storslagna visioner som han undfår med anledning av bröllopet. Diktjaget ser också hur 'Hopen' går till väga vid valet av brud enligt en kortversion av den gamla 'orätt gifte'-repertoaren: en väljer att sälja sin frihet för guld, en annan för "Ljud"⁴⁵ och en tredje för en blick⁴⁶. Thunberg däremot förs av "Försynens hand" till "glädjens ljusa rand". Efter lyckönskningar till brudgum och brud avslutas dikten på följande emotionella, högstämnda och mer eller mindre obegripliga sätt:

Ljusets Älskling! Skapar'n bjuder
 Menlöshetens frögde-fäst:
 Oskuld ler i Brudens skruder!
 Platos Ängel är din gäst!
 Och förbi en Natt af tider,
 Under sällhet flycktade,
 Se! Serafen kransen wrider,
 Dygdens slut-hugswalelse.

De båda senast presenterade skrifterna är inte särskilt långa men betydligt längre än vad de klassicistiska skrifterna brukar vara. Mycket lång — med en enda dikt i stikisk vers med omväxlande korta rader och (oftast) alexandrinrader — och därmed än mer typisk för de förromantiska bröllopskrifterna är skriften till borgarparet Beckelin-Beckelin 1797. Den heter *Hymenée* och är gjord av en anonym vän. Liksom i flera av de längre förromantiska skrifterna är det svårt att återfinna genremodellen för bröllopskrift i den. Ofta är det dessutom svårt att förstå vad diktjaget försöker säga, vid sidan av att gestalta de upprörda känslor han hyser. Dikten börjar med en Schillerinspirerad invokation till "Hjertats Gud", på vars "sälla bud Millioner sig förente finna". Diktjaget ser sedan i en vision kärleksgudens "sköna, helgade Prästinna", som liknar "Trohetens Gudinna" och som nu skall avge bröllopslöfte för andra gången (bruden gifte om sig). Han vänder sig till denna vision till bruden i direkt tilltal, i vilket han i en slags inre monolog, kännetecknad av utrop, avbrutna satser och en slags känslomässig 'stamning' som får honom att inleda sats på sats med 'och', försöker gestalta sin känsla inför bröllopet och bruden. Det är antingen jaget eller den före detta maken som nedan åsyftas med "dödelige, du som hennes tjusning njutit" och brudens egna tårar som flutit i hennes sköte:

LOUISE, ack! det är Hon — och Hennes Lyckas dag,
 Och Hennes Sällhets Fest, och — skulle icke jag
 En suck, en helig suck i Hennes öde gjuta?

⁴⁵ Här åsyftas troligen ett högt namn, som alltså bara är 'ljud'.

⁴⁶ Detta står alltså på den gamla platsen för 'skönhet'.

Och är det ej min pligt? hur ljuft at lyda den!
 At Dygden lycklig se, det är en himmel njuta –
 och det är gudalikt at vara värd en Vän.
 Natur! – jag känner dig igen,
 Din hand – i lifvets vår som bildade mitt hjerta,
 Som diktat mina hopp, och verklig-giordt min smärta,
 Men gaf mig – Vänskapen!
 Och dödelige, du som hennes tjusning njutit,
 Tryck handen til dit bröst, och vid des slag bekän,
 At hon, at endast hon det fina bandet knutit
 Som fästar i din själ vid Dygden, Sällheten. –
 Och at hon skänkte dig den tröst, det lugn dig trutit,
 Och att den känslans tår som i dess sköte flutit – –
 En heligare tår, såg jorden aldrig än.

Diktjaget vänder sig så till himlen och påpekar att det inte finns något skönare och lycksaligare sätt att dyrkas på än detta, och beskriver sedan åter sina egna reaktioner och deras bakgrund — kanske i en barndomsvänskap eller ungdomskärlek:

Men hvadan detta svall i djupet af mitt bröst?
 Och dessa suckars våld, och denna brutna röst,
 Och hjertats återsvar; vid slagen på min Lyra? —
 Du! evigt sälla skymt af de förflutna dar!
 Ack är det icke du hvars trollkraft mig betar? —
 Din vink som bortför mig, din fläkt som lifvat har
 Min fordna glädjes brand, min första tjusnings yra
 hvars blomsterkrönte skald, och nöjets skald jag var. —
 Dig som jag ung och rörd och lycklig sungit har!
 O Tid som är ej mer, jag dig til vittne tar
 I dessa ögnableck så heliga och dyra. —
 Din Hugkomst säll som du, skall dessa toner styra.
 Men jag din ömma teckning spar,
 Din bild — den är för skön at vågas af min lyra,
 Ack! än en blick på dig, en suck — och så ej mer!
 Det ömmaste, Natur, det sällaste du ger,
 Det höga i vår själ, det fina i vår lystnad
 Det prisas med en tår, och njutes blott med tystnad —
 De ljufsta minnen, ack! de jäfva Snilletts vård,
 Och marmorn är för kall, och marmorn är för hård,
 Naturen ensamt gaf åt Känsloerna den styrkan,
 Och skilde Konstens prål från Tacksamhetens dyrkan.

Hans lyra kan inte tolka hans starka känsla, säger han sedan, och övergår därefter till att "Sjunga om den Eld som alla bröst förtär" — en Creutzallusion — och prisa brudparets sällhet inför Hymens tron:

Den rena eld som där skal brinna –
 Och sprida sällhet och försvinna
 Och evigt återtändas där, –
 Och hur en helig offertimma,
 Det unga hjertat flämta plär,
 Då det sin lycka fått förnimma,
 Och en evig trohet svär –

Sjung i denna hellga stund den sällhet själen röner,
 Då känslan bryter fram med lågans starka lopp;
 Hvert ord det blir en suck, och varje suck et hopp
 Och tonerna dö bort, och tårar blifva böner.
 LOUISE, i denna stund, – hvad nämner jag? – Ditt namn! –
 Hvert vågar sig min blick? hvart sträcker sig min famn? –

Diktjaget går därefter över till att lyckönska bruden. Han kallar ner himlar över henne, önskar henne "Gudars lugn", ber henne "hänryckt" att alltid följa dygdens, känslans och naturens lag. Dikten avslutas med att bruden överlämnas till den lycklige maken, som inte bara skall få njuta av den känslomässiga äktenskapliga sällheten utan också bli omhändertagen på bästa sätt:

Du lyckelige Man! tryck till Dit bröst Din Maka,
 Och kän en Himmel där, och värdet af Din lott.
 Då hon förguda skal de pligter som hon fått,
 Som Husfru och som Mor, at för Din välfärd vaka,
 Hon känner sig belönt då Du Din sällhet nått.

Den femte och sista av de förromantiska bröllopsskrifter som här skall presenteras publicerades i *Stockholms Posten* lördagen den 21 september 1799 och heter där bara *På Franzéns Bröllopsdag*.⁴⁷ Det handlar om en enda, mycket lång dikt på fyrtaktig trokeisk meter, skriven av signaturen "Ch." Enligt Torkel Stålmarch är den "med stor säkerhet" skriven av Mikael Choræus.⁴⁸ Metriskt, och till att börja med även innehållsligt, anknyter den till Franzéns så kallade Selma-

⁴⁷ Eftersom dikten står i en tidning är den tryckt med frakturstil, som vid avskrivandet har normaliserats på sedvanligt sätt.

⁴⁸ Enligt Stålmarch finns den inte med i Franzéns utgåva av Choræus' *Skaldestycken*, där dock, enligt förordet, "ganska många tillfällighetsverser" har uteslutits.

diktning och särskilt "Menniskjans Anlete", som hade tryckts i *Stockholms Posten* 1793.⁴⁹

Dikten börjar med att säga att en "paradisisk scen" utspelar sig "I de winterliga landen": "Selma räcker glättigt handen at med ömma myrtenbanden ewigt fästa sin Franzen." Selma är huvudperson i Franzéns nämnda dikter, och diktaren fortsätter här med en abstrakt hållen beskrivning av Selmas barndom och ungdom: Behagen kysste hennes kinder när hon låg i vaggan och berättade för henne att hon "för at kunna röra" måste vara oskyldig och öm, och "för att bibehålla tycket" vara förständig och glad. Hon har följt dessa råd och blev också "uti sommarns år" Franzéns "öma Sånggudinna", som fick hans sång att förtjusa både "Hofwets höjder" och "bygdens dalar". Här antyds, utan att klart sägas ut, att bruden är en ny Selma, inte den gamla. Nu betalar hon honom "tacksamhetens helga gärd". Så ställer diktjaget en rak fråga om Franzéns brud verkligen är hans diktnings Selma. Beskedet är även här vagt: bruden svarar nej men är ändå Selma i kraft av sin kärlek:

Är det hon? o fråga, fråga
hennes älskare i dag;
då hon sjelf med blygt behag
swarar: icke är det jag,
swarar ögats öma låga,
swarar hennes anletsdrag:
denna Selma – det är jag!

Poeten Franzén prisas lycklig: han äger inte bara en lagerkrans utan också "hela werlden", "jordens skatter, himlens glans, änglaskaran, mänskligheten", och då han blir trött av att sköta dessa håvor skyndar han "i festlig dans hädan till odödligheten":

Nu han sjunger tjust och öm;
Selmas bifallsblickar winner,
handen darrar, hjertat brinner,
ögat wattnas, känslans ström
genom alla ådror rinner,
då han trycker til sin famn
ack en skön och dyrkad – hamn!

Hans sköna sångmö förgås dock inte som andra diktares "i sista raden" utan existerar även i verkligheten:

⁴⁹ Selma var, enligt en uppgift i *NISL*, identisk med en tidigare käresta till Franzén, Margret Thileman, och inte med den flicka han gifte sig med 1799; se *NISL* II s. 535. Efter dikten följer i tidningen några utrikes nyheter och därefter en påminnelse om rader som tyvärr har utlämnats i den nyss meddelade bröllopsdikten.

Din förgicks ej – sällsynt lott
 som på sekler icke njutes,
 at hwad Skalden målat blott
 verkligt i hans armar slutes.

Därefter följer ett parti där bröllopet förloras ur sikte, som handlar om Franzéns resor under studieåren till de trakter där hans poetiska husgudar lever eller har levat. Med "det snabba skeppet" som plöjde "hafwets wåg i fraggigt lopp" uppsökte han först "dessa lyckeliga stränder, der din Pope så mången gång med guddommeliga händer slog så mången himelsk sång" och därefter de lika lyckliga stränder "hwarest grafwen stoftet tar af Corneille, Racine, Voltaire". Han reste också till "Elbens strand uti Wielands fosterland", liksom till Klopstocks sälla trakter. Diktpartiet kan visserligen knytas till det gamla temat 'brudgummens pris', men det handlar inte om Franzéns lärda studier utan om hans poetiska valfrändskaper.

Dikten återgår därefter till nuet och bröllopstemat. Brudgummen står tårfull på höjden av sin lycka, och diktjaget säger att han nu önskar "rycka en cypress utur det hår som de glada myrten smycka". Han ber brudgummen lyfta ögonen mot den höjd dit han klivit med "hoppets mod", för att se och höra hur "de nie Systrar" nu begråter hans öde och säger:

'Ack der nere i sin däld
 'skal han ewigt oss förglömma,
 'med sin maka tilfredsstäld;
 'skal han glömma denna lyra
 'han som skänk utaf oss har,
 'denna, som i fordna dar
 'slogs så skönt utaf Pindar
 'och wi lärde honom styra,
 'då han ännu yngling war.
 'Denna skänk han går at byta
 'mot en dödlig makas hand;
 'fåfängt våra tårar flyta,
 'fåfängt! fåfängt! – våra namn
 'glömmas snart i hennes famn!

Diktjaget ber muserna att sluta med sin förhastade sorg och erinra sig Gyllenborgs och Lidners exempel:

Kallen då er suck tillbaka,
 såren ej hans oskuld mer;
 hjertat skänker han sin maka,

snillet, snillet tilhör Er:
 ewigt åt den förra trogen,
 ewigt warm för eder tro,
 skal han se i huslig ro
 ena skörden winka mogen
 och den andra lyckligt gro.

Diktjaget avslutar med att säga att det inte längre finns någon som gråter denna dag.

Skriften kännetecknas genomgående av förromantisk känslsamhet, särskilt påtaglig i de avsnitt där bruden prisas och identifieras med diktningens Selma. Men språket är snarare klassicistiskt och Franzénst än upprört Lidnerskt. I lovprisningen av brudgummen finns inslag av repertoarkaraktär, framför allt i framställningen av musernas sorg när de befarar att diktaren skall glömma dem för kärleken. Men här brukas det gamla temat på ett nytt sätt. I den äldre traditionen handlade det ju om nymfer, som sörjde över bruden, då denna lämnade dem för att gifta sig.

X. 3 Kärlek och äktenskap i 1790-talets bröllopsskrifter

Grundsynen på kärlek och äktenskap i 1790-talets bröllopsskrifter är, att bröllopet är den önskade följderna av brudparens eget fria kärleksval och att det är kontrahenternas dygd som gör dem värdiga den oblandade lycka som det innebär att vara gift. Den framgår allra tydligast i de klassicistiska bröllopsskrifterna, som alla nästan utan undantag inriktar sig på utläggning av just denna kärleks- och äktenskapssyn. Men samma bild tecknas faktiskt också i de repertoarinriktade skrifternas mera allvarliga avsnitt, även om kärleksbeskrivning i dessa skrifter inte alls är någon huvudsak. Och samma bild av kärlek och äktenskap möter också, beskriven på ett mer empatiskt och känslöengagerat sätt, i de förromantiskt präglade bröllopsskrifterna. Denna nya och i grunden borgerliga syn på kärlek och äktenskap präglar alltså 1790-talets bröllopsskrifter oavsett typ. Sten Högnäs har understrukit, att vänskapen vid denna tid ofta framställs som hektiskt passionerad, "samtidigt som det goda äktenskapet i stället skall hållas samman av en mycket balanserad vänskaplighet."⁵⁰ Just denna balans, 'ett jordiskt himmelrike' som den ibland kallas, präglar också decenniets kärlekssyn. Denna syn finns i skrifterna till brudpar av samtliga stånd, men lyfts fram med särskild emfas i några skrifter till adliga adressater. Så sägs det till exempel i skriften till det högadliga paret Löwen-Emzén 1796, att brudgummen gift sig med en grevinna, men utan att fästa vikt vid "Winning, Stånd och Heder" utan

⁵⁰ Högnäs, a.a. s. 19.

bara vid "Redlighet och ägta Tro". I skriften till det högdliga paret Barnekow-Ramel 1799 hävdas det att brudgummen, vid sökandet efter en vän, inte brytt sig om "tittladt Namn" utan bara om brudens dygd och vett. Möjligen finns det i dessa formuleringar markeringar om att även de allra högsta brudparen har övergett en ytligare, mer aristokratiskt präglad syn på kärleken, och numera helhjärtat omfattar den borgerligt bestämda "tron på denna de ömma känslornas förädlade kraft".⁵¹

X. 4 Avslutande diskussioner

Den tendens, som mötte redan på 1750-talet, att göra bröllopsskrifter mindre tillfällesinriktade än tidigare, präglar huvuddelen av 1790-talets bröllopsdiktning. Ovan har jag fört denna diktning till tre delvis överlappande grupper: repertoarinriktade, klassicistiskt inriktade och förromantiska skrifter. Sambandet med den tidigare bröllopsdiktningen är starkast i de skämtsamt hållna, repertoarinriktade skrifterna, men sättet att använda repertoarerna skiljer sig oftast från hur dessa tidigare brukades. För det första förekommer de nu i synnerligen kortfattad form eftersom skrifterna själva har blivit kortare än tidigare. Repertoarbruket hade tidigare givit diktarna nästan obegränsade möjligheter till att amplifiera (förstora, förmera) det valda temat. För att ge tillgång till skrivbart stoff används också fortfarande en del av de gamla repertoarerna — eller omvändningar av dem — av bröllopsdiktare som tar dem i bruk eftersom de, enligt vad de påstår, inte har någonting att skriva om. Repertoarer fungerar med andra ord som räddningsplankor för en del bröllopsdiktare. Flera diktare påstår också att det är särskilt svårt att skriva just bröllopsdikter. Skrivsvårigheter hade visserligen även tidigare varit ett ganska stort tema i bröllopsdiktningen, men då var det inte genren som sades vara svår, utan det var diktarens egen oförmåga som lade hinder i vägen. Att hävda att det är svårare att skriva bröllopsdikt än till och med att själv gifta sig kan vara en lustig grimas av repertoarkaraktär, men i grunden kan den också ha varit allvarligt menad. Om man — vilket gällde för den stora huvuddelen av 1790-talsdiktarna — inte ville gå tillbaka till det gamla sättet att roa bröllopgästerna med lustiga infall och glada historier ur repertoaren, utan ville skriva om bröllop på blodigt allvar, fick man ju uppfinna andra typer av skrivsätt och andra tematiker — som att skriva seriös reflexionspoesi efter den 'vanliga' diktningens modeller om kärleksval och bröllop som författarna till de klassicistiska skrifterna gjorde, eller, som författarna till de förromantiska skrifterna, försöka gestalta den nya typen av kärleksuppfattning

⁵¹ Citatet från Vinge, L., "Ömhet, kärlek, dygd och vänskap", i *Ljuva möten och ömma samtal. Om kärlek och vänskap på 1700-talet*, red. V. Lindgärde och E. Mansén, Stockholm 1999, s. 17.

med hjälp av det nyintroducerade, på känslouttryck uppbyggda litterära språket. Författarna till de klassicistiska skrifterna, som ju utgör den stora huvudgruppen under decenniet, tog inte hjälp av bröllopsdiktsrepertoarerna. De utgick i stället från textmodeller lånade från den samtida reflexionspoesin. De fåtaliga 'förromantikernas' uppgift var svårare, eftersom de behövde erövra ett litterärt idiom som ännu var nytt och relativt ovanligt i Sverige.

De repertoarinriktade bröllopsskrifterna är kortare och mindre präglade av den muntliga typen av redundans än föregångarna från tidigare undersökningsperioder. De är dock oftast betydligt längre än de klassicistiska, vilket kan förklaras av att repertoarerna bar med sig en viss muntlig orientering. De klassicistiskt inriktade skrifterna är oftast mycket korta och uppvisar, liksom den samtida centrallyriska poesin, få redundanta drag. Det handlar alltså i dessa fall om dikt för ögat, inte för örat. De förromantiskt inriktade skrifterna var oftast långa, men detta berodde inte på någon kvardröjande muntlighet utan på att de många orden faktiskt behövdes för att via språket lyfta fram och dramatisera de känslor som skulle förmedlas. Att det även här handlar om dikt avsedd för läsning framgår av den nya och viktiga roll som typografin spelar i 1790-talsskrifterna. I de repertoarinriktade används den i stort sett bara för att skilja berättande avsnitt från repliker, men i de båda övriga typerna av bröllopsdikt, och särskilt i den förromantiska, är det just typografin som svarar för en viktig del av den dramatiska iscensättningen.

De klassicistiska skrifterna är, liksom en del av de förromantiska, synnerligen abstrakta innehållsligt sett. Om de olika brudparen får man i allmänhet bara veta att de sökt och funnit, att de kännetecknas av dygd och vett och att dessa egenskaper också garanterar deras framtida lycka. Visst finns det släktband mellan dessa 1790-talsskrifter och 1720- och 1750-talsskrifterna på temat 'dygdens pris', men dygd är numera i ännu högre grad än tidigare något som bara omnämns och aldrig beskrivs — några dygderepertoarer tas alltså inte längre i bruk i bröllopsskrifterna. Att brudparen skildras som så lika varandra medför också att *decorum*relaterade skillnader mellan skrifter till adressater av olika stånd inte längre gestaltas i skrifterna.

Sammanfallen mellan skrivande jag och diktjag — som kunde iakttas hos Brenner på 1690-talet, hos ganska många bröllopsdiktare på 1720-talet och hos de allra flesta på 1750-talet — är genomgående i skrifterna från 1790-talet. I de repertoarinriktade skrifterna sker det oftast genom att jaget framställer sig som den retsamma umgängesvän han påstår sig vara, i de klassicistiska genom att den åberopade vänskapen görs till själva drivkraften till bröllopsdikten i fråga, och i de förromantiska genom diktjagens, av vänskapen sanktionerade, ställföreträdande men starka emotionella reaktioner på den lyckliga framtid som förestår brudparen.

XI. SLUTSUMMERING OCH DISKUSSIONER

Vid mitten av 1600-talet gick den svenska bröllopsdiktningen upp som en sol och efter mitten av 1750-talet ner som en pannkaka. Att jag väljer denna slitna bild som ingress till min slutsummering beror inte bara på att bröllopsdiktningen snabbt stiger i glans och sprider sina strålar vitt över landet, utan också på att den, i sin nedgång, framstår som tämligen platt.

Bokens inledningskapitel diskuterade förutsättningarna för studien — dess syfte, de teoretiska och metodiska inspirationskällorna, tidigare forskning om tillfälles- och bröllopsdiktning, materialet och dess begränsningar, samt redogjorde för bokens uppläggning. Huvudintresset, som ytterligare preciserades i kapitel IV och fanns i fokus i kapitlen V-X, ligger på den svenska bröllopsdiktningen som repertoardiktning under tiden från sent 1500- till och med 1700-talet och på hur, när och på vilket sätt denna diktning successivt förändrades till en verkdikning. Med bröllopsdiktningen som material vill jag lyfta fram en del av mekanismerna bakom de förändringar som äger rum inom den svenska litteraturen även generellt sett på vägen från renässans till romantik. Navet i undersökningen är studiet av de bröllopsdiktsrepertoarer som tas i bruk under olika tider och dessas förändringar över tid. Intimt förbundna med förändringar inom repertoarerna, liksom med repertoardiktningen successiva avtynande, är frågor om retorik, poetik och *decorum* samt, mest avgörande, om diktningens muntliga respektive skriftliga orientering. Därför är även dessa fenomen centrala i min undersökning.

I kapitlen II och III tas dock ett annat grepp på materialet än det inledningsvis diskuterade. Här är det fråga om översiktligt redovisande av olika kvantitativa och kvalitativa, framför allt litteratursociologiska, aspekter på det omfattande material som ligger till grund för undersökningen. Dessa översikter, i kapitel II om tillfälles- och i kapitel III om bröllopsdiktningen, motiveras av att det handlar om ett material som ännu till stora delar är okänt, och om vilket uppgifter av denna typ är sparsamt förekommande i forskningen.

XI. 1 Bröllopsskrifter och andra tillfälleskrifter

I kapitel II, "Tillfällesskrifterna i materialet — kvantitativa redovisningar" beskrivs tillfällesdiktningen som helhet från de sex studerade perioderna, det vill säga tiden från sent 1500-tal till 1660, 1670-, 1690-, 1720-, 1750- och 1790-talen. Det framgår där att gratulationerna till akademiska examina och utnämningar från början var den största kategorin inom tillfällesdiktningen, med en

andel på 50 % fram till 1630-talet, ett tecken på de akademiska miljöernas dominans inom tillfällesdiktningen vid denna tid. Gratulationernas andel minskade därefter stadigt från period till period, ända ner till 4 % under 1790-talet. På 1640- och 1650-talen blev gravdiktning den största kategorin. Gravdiktning håller sedan ledningen med en andel på runt 50 % eller mer under samtliga undersökningsperioder. Särskilt starkt står den på 1790-talet, då tillfällesdiktningen som helhet har minskat stort, då den utgör hela 77 % av decennieproduktionen. Detta kan förvåna så till vida som just gravdiktning hade utsatts för kritik från 1750-talet och framåt, med kulmen i Kellgrens hårda angrepp på de usla gravdiktarna åren 1778-1783. Att gravdiktning trots detta fortsatte vara den dominerande kategorin kan förklaras med att den, som ett slags slutomdöme om en människas insats och livshistoria, socialt sett var mer betydelsefull än andra typer av tillfällesdiktning. Bröllopsdiktningen ligger, fram till 1600-talets slut, på mellan 25 och 35 % av tillfällesdiktningen från undersökningsperioderna. Sin största relativa omfattning nådde den på 1720-talet med 46 % av decenniematerialet. På 1750-talet hade den sjunkit tillbaka något, till 35 %, och på 1790-talet nådde den inte ens upp till 20 % av de ganska fåtaliga tillfällesskrifterna från decenniet.

XI. 2 Bröllopsdiktningen ur kvantitativt och litteratursociologiskt perspektiv

Kapitel III, "Bröllopskrifterna i materialet — kvantitativa, litteratur- och författarsociologiskt inriktade redovisningar" är, som framgår av titeln, en rad ingående och på generella förhållanden inriktade redovisningar av svensk bröllopsdiktning under de sex undersökningsperioderna. Huvudämnena är bröllopsdiktningens tillväxt och avtynande, bröllopskrifternas omfång, tids- och ståndsfordelningen, den geografiska spridningen, bröllopsårstiderna, de olika språk som användes inom denna diktning, svenska språkets andelar under perioderna, diktare och adressater och deras inbördes relationer och, i samband med detta, bröllopsdiktningens sociala funktioner. Nedan skall de viktigaste iakttagelserna i detta kapitel summeras.

XI. 2. 1 Tillväxt och avtynande

Först följdes (i III. 1-8) bröllopsdiktningens snabba tillväxt liksom dess kraftiga tillbakagång under sista undersökningsdecenniet: i materialet finns tre skrifter från sent 1500-tal, 80 från tiden 1600-1649, 70 från 1650-talet, 287 från 1670-talet, 417 från 1690-talet, 1.126 från 1720-talet, 983 från 1750-talet och 149 från 1790-talet. Det konstaterades också att de enskilda bröllopskrifternas omfång växlade starkt under första undersökningsperioden fram till 1660, då de kunde

omfatta från ett trettiotal ner till ett tiotal sidor, liksom att omfånget under de följande undersökningsdecennierna dels stabiliserades, dels stadigt minskade. På 1670-talet omfattade en bröllopsskrift vanligen sex till tio sidor, på 1690-talet fem-sex sidor, på 1720-talet tre-fyra sidor, på 1750-talet två-tre sidor och på 1790-talet — med vissa undantag, framför allt de förromantiskt inspirerade bröllopsskrifterna — bara en enda eller högst ett par sidor. Det sjunkande intresset för *copia*, det vill säga att med olika språkliga medel förstora eller förmera det sakinhåll man behandlade är, enligt Ong, ett tydligt tecken på muntlighetens tillbakagång och framväxten av en skriftlig orientering. Även bröllopsskrifternas successivt minskade omfång kan därför ses som steg på vägen från en reper-toar- till en verkdikning.

XI. 2. 2 Tids- och ståndsfördelningen

Skolmän/präster visade sig vara den största mottagargruppen för bröllopsskrifter under samtliga undersökningsperioder, men deras andel sjönk dock fram till och med 1750-talet från 59, 49, 42, 27 till 26 % (III. 1). På 1790-talet steg gruppens andel åter, till 36 %. Den traditionella huvudpubliken för tillfällesdikning fanns med andra ord kvar då övriga adressatgrupper föll ifrån. De högadliga och adliga gruppernas andel låg stadigt på 10-15 % för samtliga undersökningsperioder. Att bröllopdikningen med tiden kom att involvera allt fler mottagare från de båda högsta ståndsgrupperna hävdas ofta i forskningslitteraturen, men är lika fullt oriktigt. Mottagargrupper som tillväxte var i stället borgare och så kallade ofrälse ståndspersoner: borgare från 11, 21, 23, 35 till 36 % fram till och med 1750-talet, ofrälse ståndspersoner från 9, 18, 19, 23 till 22 %. På 1790-talet minskade borgarnas andel till 28 % och de ofrälse ståndspersonernas till 15 % av decennieproduktionen.

XI. 2. 3 Bröllopsorterna

Bröllopsskrifter gällde, fram till 1650, i huvudsak bröllop på universitetsorter (III. 2), även om gymnasieorter också i någon mån var representerade. På 1650-talet spreds seden med bröllopdikter försiktigt utanför de lärda miljöerna. På 1670-talet var universitets- och gymnasieorter fortfarande starkt representerade bland bröllopsorterna. Men vid denna tid hade Stockholm hunnit bli den vanligaste bröllopsorten, vilket visar att bröllopdikning blivit en populär form av hyllning också till brudpar utanför den lärda gruppen. Skrifterna kunde vid denna tid också gälla bröllop på mindre orter, inte minst i det ekonomiskt framgångsrika Bergslagen, och i städer som inte var gymnasieorter. På 1690-talet var bröllopdikningen vida spridd geografiskt sett: från detta decennium finns skrifter till bröllop över hela det svenska riket. Universitets- och gymnasieort-

derna hade nu i någon mån gått tillbaka till förmån för ett stort antal större och mindre orter, från Malmö i söder till Torneå i norr. På 1720-talet minskade andelen bröllop på universitetsorter, medan bröllopen i Stockholm relativt sett blev fler än tidigare. Andelen bröllop på gymnasieorter var ungefär lika hög som på 1670-talet, men brudparen tillhörde, oftare än förr, inte den lärda miljön kring gymnasiet utan var ofrälse ståndspersoner eller borgare på orten. Bröllopsdiktningen fortsatte alltså att spridas, såväl geografiskt som socialt, även under detta decennium. På 1750-talet, den första men försiktiga nedgångstiden bland undersökningsdecennierna, hade bröllopen i Stockholm minskat i relativa tal, medan bröllopen på mindre orter i övriga Sverige, liksom på universitetsorterna, i gengäld hade ökat. Gymnasieorterna låg kvar på ungefär samma nivå som tidigare. Nedgången i Stockholm, där man kan tänkas ha varit särskilt känslig för de sociala modenas svängningar, kan ses som ett tidigt tecken på att bröllopsdiktningens popularitet nu börjat avta. På 1790-talet, då bröllopsdiktningen alltså hade gått starkt tillbaka, finns åter en kraftig minskning av andelen Stockholmsbröllop, liksom av andelen bröllop på andra orter än universitets- och gymnasieorter. Andelarna för universitets- och i all synnerhet för gymnasieorter hade i gengäld ökat starkt. Ridderstad har påpekat, att gymnasietryckerierna vid denna tid var undersysselsatta och därför flitiga producenter av tillfällesdiktning, vilket enligt hans uppfattning mindre berodde på efterfrågan än på tillgången till ledig tryckerikapacitet. Rimligen är det på detta sätt som de lärda miljöernas återvunna dominans inom bröllopsdiktningen på 1790-talet kan förklaras.

XI. 2. 4 Bröllopsårstiderna

Undersökningen om när bröllopen ägde rum (III. 3) föranleddes av ett påstående som ibland möter i forskningslitteraturen: att våren var bröllopsårstiden framför andra och att bröllopen oftast ägde rum under denna årstid. Jag har gått igenom årstidsplaceringen av materialet från 1670-, 1690-, 1720-, 1750- och 1790-talen och funnit att påståendet inte håller. Tydligt har forskarna låtit lura sig av ett vanligt tema inom den repertoar som är knuten till bröllop om våren: att det är vid denna tid som allt i naturen vill paras och att detta också gäller för människosläktet. På 1670-talet ligger sommaren främst som bröllopsårstid, följd av i tur och ordning höst, vinter och vår, på 1690-talet leder också sommaren, följd av vinter, vår och höst. På 1720-talet leder hösten, följd av vinter, sommar och vår. På 1750-talet är turordningen likaså höst, vinter, sommar, vår. Även på 1790-talet ligger hösten först, följd av vinter och sommar (med samma frekvens) och våren sist. Hösten tycks alltså oftast ha ansetts som den bästa bröllopsårstiden och våren nästan alltid som den sämsta. Med tanke på jordbrukets viktiga roll för folkförsörjningen under hela undersökningstiden bör detta egentligen inte alls förvåna: på våren fanns det minst kvar av det mesta som man behövde ha tillgång till för att kunna ställa till med bröllopskalas.

XI. 2. 5 Språkfördelningen

Från undersökningen om språkfördelningen (III. 5) kan följande resultat summeras. Latinet var från början bröllopsdiktningens huvudspråk (ibland i kombination med andra lärda språk som grekiska och hebreiska), med hela 90 % av materialet från perioden fram till 1660. Från tiden fram till 1650 finns fyra skrifter helt på svenska och 18 med längre eller kortare svenska inslag, från 1650-talet nio helt svenska skrifter och likaså 18 med längre eller kortare inslag på svenska. Andra moderna språk än svenska förekommer sällsynt under den första perioden.

På 1670-talet hade andelen latinska skrifter sjunkit till 24 %. Skrifter som kombinerar latin och svenska utgjorde 17 % av decennieproduktionen. Skrifter som kombinerar latin och moderna språk hade blivit vanligare än tidigare, men skrifter enbart på utländska moderna språk var fortfarande sällsynta. När det gäller franska och italienska, språk som betraktades som 'höga', märks en anpassning till socialt *decorum*: skrifter på endera av dessa språk riktas oftast till de adliga brudparen och skrifter som innehåller båda dessa språk gäller alltid de båda adliga grupperna. Helt svenska skrifter utgjorde på 1670-talet 51 % av decennieproduktionen. Skrifterna på svenska ökade också inom decenniets ram, från 38 % under tiden före 1675 till 60 % från 1675 och framåt. Även fördelningen mellan latinska respektive svenska skrifter styrdes av *decorum*: 70 % av de latinska skrifterna gällde den lärda adressatgruppen skolmän/präster, medan skrifterna på svenska till 65 % gällde grupperna adel, ofrälse ståndspersoner och borgare. Dessa procenttal visar också tydligt på svenskans betydelse för bröllopsdiktningens spridning utanför de lärda miljöerna.

På 1690-talet hade huvudregeln blivit den, att svenska användes för bröllopsskrifter i Sverige: de svenska skrifterna utgjorde hela 84 % av decennieproduktionen, skrifterna på latin bara 8 %. I övriga 8 % av skrifterna kombinerades lärda och moderna språk: oftast handlade det om kombinationer av latin och svenska. Avvikelserna från den 'svenska' normen kunde ha praktiska orsaker, som att brudpar eller författare inte var av svensk nationalitet, men kunde också vara betingade av *decorum*. Med skrifter på latin hyllades nu inte bara brudpar ur gruppen skolmän/präster utan också ett antal högadliga och adliga brudpar. Latin hade vid denna tid tydligen börjat uppfattas som ett språk som inte bara var lärt utan också högt. Skrifter på de traditionellt höga språken franska och italienska gällde som tidigare företrädesvis de adliga grupperna. En annan *decorum*-betingad skillnad är att de adliga grupperna står som mottagare av fler flerspråkiga skrifter än någon av de övriga ståndsgrupperna.

På 1720-talet hade svenskans andel stigit till 90 %: undantagen var även nu antingen praktiskt betingade eller beroende på *decorum*. Det sistnämnda visar sig i att högadliga adressater fortfarande får en relativt hög andel skrifter på la-

tin. Vanan att markera adressaternas sociala höjd genom att använda flera olika språk i skrifterna tycks däremot vid denna tid vara avlagd.

På 1750-talet utgjorde de svenskspråkiga skrifterna 94 % av decennieproduktionen. Undantagen från den svenska normen var numera enbart praktiskt betingade, d.v.s. beroende av nationaliteten hos brudgummar och brudar. Några *decorumbetingade* språkliga skillnader mellan adressaterna finns inte längre utom den, att skolmän/präster fortfarande får fler skrifter på latin än övriga mottagargrupper.

På 1790-talet hade svenskans andel sjunkit något litet — ner till 91 % — och latinets ökat, vilket bör ses som en effekt av att andelen skolmän/präster bland adressaterna hade blivit större. Några andra *decorumbestämde* språkliga skillnader kunde inte iaktas i materialet från 1790-talet.

XI. 2. 6 Format, typografi och *decorum*

I kapitel III finns, avslutningsvis, två korta utredningar om yttre utformning och socialt *decorum* i bröllopsskrifterna som också bör nämnas här. Den första gäller fördelningen av foliotryck i påkostat utförande till de olika adressatgrupperna. Fram till 1660 fanns en viss övervikt för de högre stånden vad gällde sådana tryck. Under 1670-, 1690- och 1720-talen avspeglar sedan fördelningen av påkostade foliotryck på ett påfallande sätt ståndsgruppernas relativa höjd i samhället. Men på 1750-talet gäller plötsligt det omvända: de högsta samhällsgrupperna besjungs nu långt oftare i kvarto- än i foliotryck. Enligt Ridderstad hade foliotryck mot slutet av 1740-talet börjat komma ur modet, och troligen är det detta som ligger bakom den drastiska förändringen. Vidare finns här en utredning om bruket av fraktur- respektive antikvastil till olika ståndsgrupper. Den begränsar sig till 1750-talet, eftersom det bara är under denna period som de båda stiltyperna begagnas parallellt i undersökningsmaterialet. Att antikvastilar nu betraktades som högre än fraktur visas klart av ståndsfördelningen: ju högre stånd adressaterna har, desto större är andelen tryck med antikvastilar.

XI. 2. 7 Diktare och adressater

Några iakttagelser om relationerna mellan diktare och adressater (III. 6) skall också summeras här. Det handlar om kollektivt eller enskilt författade skrifter, om drivkrafter för uppvaktningarna, om frågan om yrkesförfattare, om relationerna mellan diktare och mottagare samt om skrifter med eller utan angivet författarnamn. Slutsatsen av redovisningen är den, att bröllopsdiktande i de allra flesta fall föranleddes av att diktarna ansåg sig vara skyldiga att uppvakta vid bröllopet i fråga, av "börlig plikt" eller för vänskaps skull, men att det dock

fanns några få bröllopsdiktare under 1670, 1720- och 1750-talen som kan rubriceras som yrkesförfattare.

XI. 2. 7. 1 Kollektivt eller enskilt författade bröllopsskrifter

Under perioden fram till 1650 var runt 50 % av bröllopsskrifterna gjorda av författarkollektiv och på 1650-talet dryga 40 %. De enskilt författade skrifterna kom dock att betyda mest för bröllopsdiktningens fortsatta utveckling, eftersom huvuddelen av de helsvenska skrifterna var gjorda av ensamförfattare och eftersom det därtill finns en svag men tydlig tendens till större ståndsspridning bland skrifterna av ensamförfattare liksom en större spridning på bröllops- och tryckorter.

De kollektivt författade skrifternas andel minskade sedan drastiskt och författarkollektiven omfattade också färre personer än tidigare. På 1670-talet hade de kollektiva bröllopsskrifternas andel sjunkit till 7 %. På 1690-talet var andelen kollektivt författade skrifter 5 %. I runt 15 % av skrifterna från decenniet har två personer samarbetat, och runt 80 % har ensamförfattare som upphovsmän. På 1720-talet står ensamförfattare för dryga 90 % av skrifterna, två samarbetande författare för 8 % och författarkollektiv för mindre än 1 %. På 1750-talet finns det bara några enstaka skrifter som har fler än två författare. Två författare står för 4 % av skrifterna och övriga dryga 95 % är gjorda av ensamförfattare. På 1790-talet finns tre kollektivt författade skrifter och tre av två författare: för övriga skrifter svarar ensamförfattare.

XI. 2. 7. 2 Drivkrafter för bröllopsuppvaktning; frågan om yrkesförfattare

Bröllopsdiktarna från perioden fram till 1660 var eller hade nyligen varit studenter. Det stora flertalet av dem svarade för, eller bidrog i, bara en enda bröllopsskrift. Diktarna vände sig nästan alltid med sina skrifter till brudgummarna, som de uppvaktade på grund av vad de kallade "börlig plikt": det kunde handla om uppvaktning av akademiska lärare, personer i överordnad ställning från samma landsända, släktingar eller, mindre ofta, studentkamrater. I inledningen till avsnittet om 1670-talet (III. 6. 2) ventilerades den omdiskuterade frågan om huruvida bröllopsdiktare utöver "börlig plikt" (vilket ju inte utesluter en vilja att göra sig behaglig för den uppvaktade och därmed meritera sig för framtida uppdrag) styrdes av en önskan att tjäna pengar på sina alster. Ett problem i sammanhanget är att undersökningsmaterialet inte ger tillgång till diktarnas hela produktion utan bara till bröllopsskrifterna från vissa utvalda decennier: hur pass aktiva enskilda diktare var inom tillfällesdiktningens övriga genrer framgår alltså inte av materialet. Magnus von Platen har definierat 'yrkesförfattare' som personer som "har producerat tillfällesdikt i betydande omfattning och under längre tid, och som har gjort det med en ekonomisk avsikt, som kan bevisas eller

göras trolig" och har därtill ställt upp sex kriterier som kan hjälpa till med att urskilja sådana författare.

Under perioden fram till 1660 fanns det dock, som nämnts, bara några få personer som skrev eller medverkade i mer än en enda bröllopskrift: den flitigaste deltog i tre skrifter. Om yrkesförfattare kan man alltså inte tala när det gäller denna period.

Även på 1670-talet var det normala att diktarna bara uppvaktade vid ett enda bröllop, vilket gäller för 83 % av skrifterna från decenniet. Ytterligare 6 % av skrifterna är gjorda av diktare som skriver/deltar i högst två skrifter. Dessa sporadiska bröllopsdiktare står för 79 % av skrifterna till skolmän/präster och vardera 72 % av skrifterna till ofrälse ståndspersoner och borgare, men bara för 43 % av skrifterna till högadliga och adliga adressater. Precis som von Platen understryker genom ett av sina kriterier bör de eventuella yrkesförfattarna från denna tid sökas bland diktare som hyllade högadliga och adliga brudpar. De sammanlagt sex diktare som står för mellan tre och fem skrifter tycks, precis som de sporadiska bröllopsdiktarna, ha styrts av "börlig plikt", vilket även gäller för två diktare som deltagit i sju respektive åtta skrifter vardera. Men tre bröllopsdiktare från decenniet — Lucidor, med arton skrifter i materialet, Nils Grijs Gevalensis med sex och pseudonymen "Secundus" likaså med sex skrifter — stämmer väl med von Platens beskrivning av och kriterier på yrkesförfattare. På 1670-talet förekom det alltså några yrkesförfattare, även om de var sällsynta.

Även på 1690-talet är den stora majoriteten av bröllopsdiktarna bara författare till en enda eller ett par skrifter. Fjorton diktare återkommer som upphovsmän mellan tre och sex gånger, men flitigare än så var ingen av bröllopsdiktarna från detta decennium. Slutsatsen måste alltså bli att yrkesförfattare lyste med sin frånvaro under 1690-talet.

Av 1720-talets bröllopsdiktare skrev eller medverkade 86 % bara i en och 7 % i två bröllopskrifter. Det dryga fyrtiotal diktare som skrivit eller medverkat i mellan tre och åtta skrifter, har även de befunnits vara drivna av "börlig plikt". Men från decenniet finns dock tre bröllopsdiktare som var så flitiga att de framstår som yrkesförfattare: Olof Lindsteen med 30 bröllopskrifter, Carl Eldh med 25 skrifter och Carl Johan Lohman med 24 skrifter. De passar också in på von Platens definition och med de flesta av hans kriterier på yrkesförfattare.

På 1750-talet skrevs runt 90 % av skrifterna med författarnamn eller initialer av diktare som bara författat en skrift och 5 % av författare till två skrifter. Bland de åtta författare som var flitigast — med fyra till fjorton skrifter — tycks de flesta ha varit drivna av "börlig plikt", vilket numera oftare än tidigare definieras som en vänskapsrelation. Två av dem, Andreas Hesselius Americanus med fjorton och Anders Berghult med tio skrifter i materialet, framstår som yrkesförfattare enligt von Platens kriterier. Men även i deras skrifter framhävs ofta vänskapsrelationer som främsta drivkraften för uppvaktningen: detta gäller för åtta av Berghults tio skrifter och sju av Hesselius' fjorton.

På 1790-talet var bröllopsdiktarna nästan utan undantag författare till bara en enda bröllopsskrift: några yrkesskalder finns alltså inte i materialet från detta decennium.

XI. 2. 7. 3 Relationerna mellan diktare och besjungna; skrifter med eller utan angivet författarnamn

Ett problem som varit aktuellt i samband med undersökningen av de eventuella yrkesförfattarna, liksom i studiet av relationerna mellan bröllopsdiktarna och deras adressater, är att bröllopsdiktarna med tiden allt oftare underlåter att uppge namn i sina skrifter. Ibland använder de i stället pseudonymer eller initialer, men andelen helt anonyma skrifter ökar stadigt från period till period.

Fram till 1660 var i princip alla bröllopsskrifter försedda med författarnamn, men under de följande undersökningsdecennierna utgör andelen anonyma skrifter 11 % på 1670-talet, 15 % på 1690-talet, 11 % på 1720-talet, 27 % på 1750-talet och hela 70 % på 1790-talet. I gengäld anges det allt oftare i skrifterna från de senare undersökningsdecennierna att diktaren är bror, släkting eller nära vän till brudparet. På 1670-talet fanns sådana markeringar i 28 % av skrifterna, på 1690-talet i 21 %, på 1720-talet i 35 %, på 1750-talet i 33 % och på 1790-talet i 40 % av skrifterna. Speciellt när det gäller 1790-talet tycks procenttalet för vänskrifter (som har grundats på uttryckliga angivelser i skrifterna) dessutom ligga för lågt: går man in på sådant som graden av intimitet i tilltalet verkar det nu nästan alltid ha varit fråga om familjära relationer mellan diktarna och de besjungna brudparen. Hänvisningar till vänskap/släktskap finns för perioderna fram till och med 1670-talet enbart när det gäller brudpar av ofrälse stånd. På 1690- och 1720-talen finns sådana markeringar också i några få skrifter till adliga brudpar, vilket delvis förklaras av att det nu finns några författare som själva är av adligt stånd, men däremot aldrig i skrifter till högadliga brudpar. På 1750- och 1790-talen åberopas vänskap eller släktskap något oftare i adelsskrifter, och dessutom i några få skrifter till den högadliga gruppen. Fördelningen tyder på att den sociala distansen mellan diktarna och de besjungna successivt minskade från undersökningsperiod till undersökningsperiod.

XI. 3 Bröllopsdiktning etableras i Sverige, och på svenska

Kapitel IV behandlar första undersökningsperioden, fram till 1660, och är i första hand ett litteraturhistoriskt inriktat studium av hur bröllopsdiktning etablerades i Sverige under tiden fram till 1650 (IV. 1), och på svenska under 1650-talet (IV. 2). Kapitel inleds med ett bakgrundsstudium av några typiska tidiga bröllopsskrifter: av två skrifter på latin med inslag på grekiska samt en skrift som kombinerar latin, tyska och svenska. Här presenteras också den första helt

svenska bröllopsskriften i materialet, av Johannes Bureus 1606. Därefter följer en ingående genomgång av samtliga bröllopsskrifter på svenska och med svenska inslag¹ fram till 1650 respektive under 1650-talet, som också tar upp gestaltning, metrisk form, ämnesval och bröllopsskrifternas författare. Nedanstående summering koncentreras på den övergripande bilden av vilka repertoarer, av såväl metrisk som innehållslig art, som under denna tid kunde förekomma i bröllopsdiktningen på svenska.

Det visade sig här, att de svenska skrifterna/dikterna fram till 1650 kännetecknas av klara såväl metriska som innehållsliga restriktioner: de ansluter som regel till psalmens eller visans hävdvunna modell, använder den gamla typ av knagglig metrik som kännetecknade dessa genrer på svenska och begränsar sig till ämnen av bibliskt-kristen typ. Finns det dikter på flera språk i skrifterna ligger inslagen på svenska — oftast skriftens avslutande lyckönskan i form av en bön till Gud om brudparets välgång — på en klart lägre stilnivå än övriga delar av skriften. På 1640-talet kommer de första tecknen på att svenska börjar uppfattas som ett språk som är helt och fullt dugligt för bröllopsdiktning. I några få svenska skrifter/dikter finns nu den moderna, accentuerande metriken, såväl i strofiska dikter som i alexandrinens form. Nu vidgas också kretsen av ämnen som behandlas på svenska: vissa bröllopsdiktsrepertoarer, som tidigare bara hade förekommit i skrifter på latin, möter nu för första gången i svensk språkdräkt. I flerspråkiga skrifter händer det nu också ibland att de svenska inslagen ligger på samma stilistiska nivå som skriften i övrigt.

I avsnittet om 1650-talet visades, att även om vissa av de bröllopsdiktare som skrev på svenska fortfarande iakttog de gamla restriktionerna vad gäller form och innehåll, fanns det dock flera diktare som — precis som Andreas Arvidi i hans poetik 1651 — ansåg att allting kunde och borde avhandlas på svenska. Detta innebar i princip, att hela den repertoar av saker och former, som tidigare hade ansetts höra latinet eller möjligen de moderna utländska språken till, nu kunde tas i bruk även i svenskspråkig diktning. 1650-talets bröllopsdiktning ger, trots att de svenskspråkiga skrifterna/dikterna fortfarande är fåtaliga, en lång rad exempel på detta. Nu möter man också alexandriner, hexameter, sonett och konstfulla vis- och odeformer på svenska. Dikterna i psalm- eller visform var oftast skrivna på taktfast, accentuerande vers. Bröllopsskrifterna på svenska blev därmed vid uppläsning lika välklingande som skrifterna på latin, vilket bör ha bidragit till svenskans tilltagande popularitet som bröllopsskriftsmedium.

Modern versifikation samspelade också ibland — men ingalunda alltid — med världsliga tematiker av den typ som länge hade använts inom i den nylatinska bröllopsdiktningen. I enstaka svenska skrifter kan man också se en ny typ av internt *decorum* i relationen mellan versform och innehåll: i dialoger mellan antika gudar får de högre gudarna använda höga metra som alexandrin och hexa-

¹ Bröllopsskrifter som helhet kallas just för 'bröllopsskrifter', inslag i bröllopsskrifter benämns 'bröllopsdikter'.

meter och de lägre ta till orda på strofiska metra. I flerspråkiga skrifter ligger de svenska dikterna nu oftast på samma stilnivå som de övriga inslagen. Svenska förekommer inte heller längre enbart i vissa bestämda skriftdelar, som lyckönskningarna, utan anses passa in överallt i skriften. I skrifter på svenska och latin kan latinet ibland vara förpassat just till lyckönskningdelen. På grund av alla dessa nyorienteringar bör 1650-talet, även om de svenska skrifterna/dikterna ännu är fåtaliga, ses som genombrottsdecenniet för bröllopsdiktning på svenska.

Vad gäller socialt *decorum* kan det om perioden fram till 1650 sägas att de lärda brudparen (som tillhör gruppen skolmän/präster) får bröllopskrifter på lärda språk och att det är de olärda brudparen (adel, ofrälse ståndspersoner och borgare) som får skrifter på svenska. Ett tecken på svenskans emancipation är att även enstaka lärda brudpar nu får skrifter på svenska. Några andra tematiska, stilistiska eller språkliga skillnader relaterade till adressaternas stånd kunde inte spåras i bröllopskrifterna fram till 1660.

XI. 4 Bröllopsdiktning som repertoardiktning

I kapitel V preciserades den teoretiska och presenterades den metodiska grunden för mitt studium av bröllopsdiktningen som repertoardiktning. Här påpekades inledningsvis, att forskare i Sverige huvudsakligen har diskuterat återkommande tematiker eller stilistiska mönster i äldre litteratur i termer av komparativ metodik, där alltså påverkan från den ena diktaren/dikten till den andra har varit den föredragna förklaringsmodellen. Här hävdas i stället, att påverkan av denna typ är ovanlig i äldre diktning och att de ständigt återkommande tematikerna och gestaltungsmodellerna hellre bör förklaras med att diktarna har förfogat över och använt sig av gemensamma repertoarer. Tillgång till dessa repertoarer fick den äldre tidens diktare framför allt genom sina studier i språk och retorik. I den mån diktare har velat komplettera sina egna repertoarkunskaper med hjälp av andra diktares verk bör detta inte heller uttryckas som att de har påverkats. I stället har de använt sig av *imitatio*, ett godkänt, i viss mån reglerat och ofta anbefallt hjälpmedel för att bättra på den egna diktarförmågan inom repertoardiktningens tradition.

Därefter följde några överväganden kring komplexen muntligt/skriftligt och repertoar/tradition som kan sammanfattas som följer: att det var skriftligheten som omskapade det kulturella och litterära arvet från en aktuell resurs till en tradition, samt att repertoardiktarnas sätt att förhålla sig till detta kulturella och litterära arv var muntligt orienterat och liknade det förhållningssätt man har till sitt arv inom helt eller delvis muntliga kulturer. En kulturell eller litterär repertoar kan förstås som en för alla de bokligt bildade gemensam resurs och som ett särskilt, för gruppen gemensamt språk på en nivå ovanför det vanliga talets. Med Lindhardt hävdas det sedan, att den nationalspråkliga muntligheten inte hotades

förrän nationalspråken togs i bruk som litteraturspråk (i Sverige under andra halvan av 1600-talet), och med Ong att muntliga vanor inom litteraturen inte var helt överspelade förrän med romantiken (i Sverige från och med det sena 1700-talet). Mitt material omspannar alltså hela den tänkta övergångsperioden, och studiet av de repertoarer som brukades, av hur de förändrades eller successivt övergavs borde därmed kunna ge insikter om hur det gick till då inte bara bröllopsdiktningen, utan också den svenska litteraturen generellt sett, ombildades från en repertoar- till en verkdiktning.

Därefter följde några preciseringar inför det studium av bröllopsdiktsrepertoarer som skall följa. Jag har, men enbart av metodiska skäl, skilt på metrisk och innehållsrika repertoarer, eftersom de förstnämnda åtminstone i någon mån kan studeras utan att i detalj gå in på de enskilda skrifternas gestaltning. Periodredovisningarna inleds av generellt inriktade avsnitt om metrisk repertoarer under perioden i fråga. Därefter följer analytiskt inriktade avsnitt om de innehållsrika repertoarerna. I detta begrepp innefattas såväl de typiska tematikerna som de typiska sätten att framställa dessa. Det handlar här om olika slag av beskrivningssystem, innefattande såväl saker som former, som redan fanns etablerade i det kulturella och litterära arvet när detta togs i bruk på svenska och som sedan successivt byggdes ut, varierades och förändrades av diktare som senare kom att uppfattas som förebildliga. En del av dessa nya bidrag kom därmed också att bli en del av den ärvda repertoaren. Jag hävdade också, att beskrivningssystemen kan ses som en slags *loci* av mer utvidgad typ än de retoriska dito, som vid *inventio* ju normalt bara pekade ut någon enstaka aspekt av det eftersökta sakinnehållet och som inte, som repertoarerna oftast gjorde, därtill inbegrep litterära former. I stället för om *loci* och de argument som dessa tillhandahåller talar jag därför fortsättningsvis om 'tematiker' eller 'repertoarer' — två begrepp med ungefär samma innebörd — med en mängd däri ingående traditionsbestämda 'repertoarsaker'. Min tankebild för hela detta komplex är ett antal med etiketter försedda lådor, som diktare gemensamt kunde disponera, där etiketten motsvarar huvudtemat och innehållet i lådorna de olika tematiker eller repertoarer, bestående av 'repertoarsaker' av såväl formell som innehållslig art, som kunde och som ofta brukade användas för att utveckla temat i fråga.

Därefter diskuteras urvalet av tematiker för undersökning samt urvalet av bröllopskrifter för närmare analys och kommentar: i första fallet har jag utgått från temats frekvens men även tagit med en del mer sporadiskt förekommande teman av särskilt intresse, i det andra fallet har skrifternas representativitet i förhållande såväl till temat som till bröllopsdiktningen under den aktuella perioden varit mitt främsta urvalskriterium. Här understryks också, att bröllopsdiktarna ingalunda alltid hämtade allt de behövde för en skrift ur en enda tematisk låda, utan oftast uppsökte flera av dem, liksom att antalet teman inom ramen för en och samma skrift ökar från undersökningsperiod till undersökningsperiod. Eftersom skrifterna därtill blir kortare från period till period tyder detta på att inriktningen på *copia*, ett typiskt muntligt drag, successivt blev allt svagare.

Kapitlets sista avsnitt (V. 3) summerar bröllopsdiktsrepertoarerna fram till 1660 och lyfts i relevanta delar fram i nedanstående summeringar av undersökningarna om de innehållsliga repertoarerna.

Kapitlen VI-IX, om bröllopsdiktsrepertoarer under 1670-, 1690-, 1720- och 1750-talen, är disponerade på ett likartat sätt. Här presenteras först de metriskas repertoarerna under den aktuella perioden. Därefter följer studiet av de innehållsliga repertoarerna, försett med underrubriker som oftast utgörs av tematiska etiketter av den typ jag nämnt ovan, men som också ibland även kan sammanfatta andra gemensamma drag i bröllopskrifterna från perioden i fråga. Kapitel X, om 1790-talets bröllopskrifter, avviker från dispositionsmodellen vad gäller de innehållsliga repertoarerna. Detta beror framför allt på att modellen inte passar, eftersom bara runt en fjärdedel av bröllopskrifterna från detta sena och på bröllopskrifter fattiga decennium kan sägas vara av typen repertoardiktning. Den innehållsliga redovisningen har här delats upp i tre avdelningar, om repertoarriktade (X. 2. 1), klassicistiskt inriktade (X. 2. 2) och förromantiska (X. 2. 3) bröllopskrifter. Därutöver finns (i VI, VII och VIII) kortare avsnitt om bröllopskrifternas gåtor, om intertextualitet respektive "Jag och diktjag" (i VIII och IX) samt om kärlekssyner (i X).

Men min undersökning av repertoarerna har alltså inte bara syftat till att visa hur de viktigaste och mest intressanta av dessa har blivit framställda i bröllopsdiktningen från de valda perioderna, utan också till att ge en bild av bröllopsdiktningens väg från en repertoar- till en verkdiktning. Därför tar jag i denna slutsummering om repertoarerna inte upp mina resultat kapitel för kapitel utan vill i stället försöka följa hur ett antal repertoarer används under alla, eller de flesta, av de perioder som undersökningen omfattar. Fokus ligger på hur och när och i vilka former de valda repertoarerna har etablerats inom bröllopsdiktningen på svenska och hur de över tid har utökats, förminskats, förändrats eller försvunnit från bröllopsdiktningens horisont. Jag summerar dessutom, med exempel från ytterligare ett antal repertoarer, hur bröllopsdiktningen förhåller sig i några andra, repertoarövergripande frågor. I båda typerna av avsnitt finns en fortlöpande diskussion om på vilket sätt förändringarna vad gäller de valda repertoarerna/frågorna förhåller sig till komplexet muntligt/skriftligt, liksom hur de speglar olika steg på vägen från en repertoar- till en verkdiktning. Men allra först kommer här en översikt över utvecklingen från 1670-talet och framåt vad gäller de metriskas repertoarerna.

XI. 4. 1 De metriskas repertoarerna

I bröllopsdiktningen på svenska från 1670-talet har den moderna metriken helt tagit över, och att det uppfattades som viktigt att behärska den visas av att inte så få bröllopsdiktare från detta decennium kan offra begripligheten för meterns skull. Från denna tid tycks det också ha varit självklart att iaktta internt *deco-*

rum, det vill säga att anpassa de metriska formernas 'höjd' till den 'höjd' som kännetecknade sakinnehållet i skriften. Bröllopsskrifterna från 1670-talet kunde vara såväl stikiska som strofiska — det finns ungefär hälften av vardera — och strofiska lyckönskningar avslutade inte sällan skrifter med stikisk form. De vanligaste stikiska metra var alexandrin och hexameter — ibland i mer eller mindre tydlig anslutning till förebilder som Lucidor och Stiernhielm — som brukades i 63 respektive 37 % av de stikiska skrifterna, och de vanligaste strofiska metra var antingen modernt versifierade psalm- eller visformer eller strofiska dikter med omväxlande långa och korta rader och konstfull versflätning i anknytning till moderna sångformer som aria eller madrigal: det finns ungefär hälften av vardera typen.

På 1690-talet hade Lucidor blivit en dominerande metrisk förebild — säkerligen i kraft av hans posthuma *Helicons blomster* som hade utkommit 1689 — och alexandrinen liksom hos honom det dominerande versmåtten. Nytt i förhållande till 1670-talet är, att alexandrinerna inte sällan är uppdelade i strofer: ett skriftligt drag, eftersom detta knappast märktes vid uppläsning, men blev tydligt, och dessutom underlättade, vid innantilläsning. Hexameter förekom nu bara sporadiskt, i mindre än 5 % av decenniematerialet, och även de strofiska metra, oftast i vis- eller psalmform, hade gått starkt tillbaka och finns bara i runt en fjärdedel av skrifterna. En mindre del av det strofiska materialet ansluter, som på 1670-talet, till moderna dans- eller sångformer. Nytt är att det nu finns enstaka skrifter/dikter på tre- eller fyrtaktiga jamber eller trokéer — standardmetra för strofisk diktning — som är stikiskt uppställda men som inte, som tidigare alltid varit fallet, är uppdelbara i strofer med utgångspunkt från de stora skilletecknen.² Dessa skrifter/dikter var var alltså inte avsedda att sjungas.

Alexandrin var huvudversmåtten även i 1720-talets bröllopsdiktning och Lucidor tycks fortfarande ha funnits kvar som metrisk förebild. De strofuppdelade alexandrinerna hade blivit vanligare än på 1690-talet. Hexameterskrifterna hade också blivit fler än då, men är ändå sparsamt förekommande, och för dessa är det inte längre Stiernhielm utan Runius som är förebilden. De strofiska skrifternas andel har ökat: närmare en tredjedel av bröllopsskrifterna från 1720-talet har visform. Möjligen kan denna ökning vad gäller kortradiga metra tyda på att *copia* inte längre var lika eftertraktat som förr och är i så fall tecken på en mer skriftlig orientering. Även från detta decennium finns det stikiskt tryckta skrifter/dikter på tre- eller fyrtaktiga jamber eller trokéer, som inte är uppdelbara i strofer. De är fler än på 1690-talet, men ännu inte särskilt många.

Även på 1750-talet var alexandrinen ett vanligt versmått, men hade gått tillbaka jämfört med den föregående perioden. Alexandriner, numera nästan alltid strofuppdelade, finns i runt en tredjedel av skrifterna. Hexametern hade åter-

² Här bör det kanske upprepas, att strofiska dikter, som visor och psalmer, under äldre tid oftast trycktes i stikisk form, d.v.s. utan mellanrum mellan stroforna: detta hade då ingen metrisk signifikans alls utan var bara ett sätt att spara på det dyra papperet.

igen blivit ovanlig och finns bara i någon enstaka procent av skrifterna. Visformade strofiska metra var nu vanligare än de stikiska och förekommer i runt hälften av skrifterna. Därtill finns nu en stor mängd skrifter/dikter av den typ som det fanns enstaka exempel på under 1690- och 1720-talen: stikiskt uppställda, korttradiga jambiska eller trokeiska skrifter, som inte kan strofuppdelas. Det är alltså tydligt att korttradiga metra har vunnit terräng på bekostnad av den mer ordrika alexandrinen — ett tecken på att bröllopsdiktarna inte längre uppfattar *copia* som särskilt eftersträvansvärt. Som tidigare påpekats minskade ju också bröllopsskrifternas omfång från undersökningsperiod till undersökningsperiod. Att även de metriska formerna nu blivit mer kortfattade framstår som ett parallellt fenomen, och bådadera tyder på att den muntligt präglade redundansen är på tillbakagång. Det bör också på tal om 1750-talet nämnas att stenstilar, en lakoniskt formulerad textmodell som tidigare bara hade förekommit i gravskrifter, vid denna tid hade blivit så populär att den dyker upp även i bröllopsdiktningen.

På 1790-talet förekommer såväl stikiska som strofiska versmått med viss övervikt för de sistnämnda. Bland de stikiska är strofindelade alexandriner vanliga, liksom i versgrupper indelade stikiska dikter i korta rader. Även den sistnämnda typen av dikt har alltså nu anpassats för innantilläsning. Hexameter förekommer inte alls längre. Den vanligaste typen av bröllopsskrifter från 1790-talet, som jag kallat klassicistiska, är oftast strofiska och synnerligen kortfattade. Trots den strofiska formen tycks de dock inte ha varit avsedda för sång: innehållsligt anknyter de nämligen inte till den samtida vislyriken utan till den typ av reflexionslyrik som utgjorde huvuddelen av den 'vanliga' poesin vid denna tid hos diktare som Kellgren, Lenngren eller Leopold. Något mer omfattande är skrifterna i den näst vanligaste gruppen, de repertoarinriktade skrifterna. Här finner man också huvuddelen av alexandrinskrifterna från decenniet, men också skrifter på korttradiga strofiska och stikiska metra förekommer. De omfångsrrikaste skrifterna från 1790-talet finns bland de fåtaliga förromantiska skrifterna, som oftast använder sig av versgrupperade, metriskt varierande korttradiga versformer som tydligt för tankarna till samtida diktare som Lidner och Schiller. Ordrikedomen i denna typ av skrifter har dock ingenting med den gamla typen av *copia* att göra utan är en effekt av diktarnas strävanden att i text iscensätta de subtila känslomässiga reaktioner som de besjunga bröllopen påstå väcka hos diktjagen. Den genomförda skriftliga orienteringen i dessa skrifter syns tydligt på den stora vikt som fästs vid olika grafiska tecken för tvekan eller upprördhet, som raderna av tankstreck eller utropstecken, och som alltså även de syftar till att åskådliggöra diktjagens starka emotionella engagemang.

Stationer på vägen från muntlig ordrikedom till mer ordknapp skriftlig orientering är, vad gäller det metriska, att alexandrinerna bättre anpassas till innantilläsning genom strofuppdelning (från 1670-talet och framåt), att korttradiga strofiska metra blir allt vanligare (från 1720-talet och framåt) och på att en ny typ av korttradig stikisk versform växer fram (under 1690- och 1720-talet) och blir vanlig (från 1750-talet och framåt). Den skriftliga orienteringen märks i

1790-talsskrifter av alla tre typerna, men framför allt i de klassicistiska och förromantiska, och syns i de förstnämnda genom deras korthet och abstrakt präglade språk, i de sistnämnda genom den grafiska formens betydelse för gestaltningen.

XI. 4. 2 De innehållsliga repertoarerna

XI. 4. 2. 1 Gud, gudar, dygd och bröllopsskrifternas *modus*

Det första tema som jag väljer att följa är det som hävdar att 'bröllopet är bestämt på högre ort' och som, åtminstone fram till på 1750-talet, hade funktionen att lyfta såväl brudpar som bröllop till en nivå ovanför den vardagliga, av tillfälligheter styrda tillvaron. Med utgångspunkt från detta tema kommer jag också in på den förändring av bröllopsskrifternas *modus* som generellt sett blir tydlig från och med 1720-talet och som särskilt väl kan iakttas och följas i skrifter med just denna tematiska inriktning.

Som ovan påpekats hämtades de äldsta bröllopsskriftsrepertoarerna på svenska från den bibliskt-kristna sfären. Om det inte bara handlade om böner till Gud för brudparets välfärd utlades här oftast temat 'äktenskapet är av Gudi', med följsatsen att det aktuella bröllopet måste ses som ett uttryck för Guds särskilda vilja med brudparet. Detta var ett tema som skulle återbrukas hela den första undersökningsperioden igenom, särskilt i skrifter till brudpar ur grupperna skolmän/präster och borgare, men som dock förlorade mycket av sin tidigare popularitet under 1670- och 1690-talen. Redan på 1670-talet användes det sparsamt (i runt 7 % av de svenska skrifterna från decenniet) och blev ännu mindre vanligt på 1690-talet — de båda undersökningsdecennier då bröllopsdiktarna i stället med kraft och entusiasm tog för sig av den nygamla repertoar som inte tidigare hade ansetts passa för skrifter på svenska. I stället för att skriva om Gud skrev man under dessa båda decennier om de antika gudarnas handlande med brudparet, och alldeles särskilt om temat 'Astrilds makt' över såväl gudar som människor. Temat användes synnerligen ofta på 1670-talet och var stort även på 1690-talet. Men redan under 1690-talet tycks det ha börjat uppfattas som slitet, eftersom det fanns bröllopsdiktare som försökte göra annat av det än att bara ge nya variationer på den ovanligt fasta och väletablerade samling av repertoarsaker som hörde dit. I stället för om Astrilds segrar över alla de antika gudarna kan deras skrifter exempelvis handla om hur gudarna går samman för att försöka ifrågasätta Astrilds makt, men utan att lyckas, eftersom brudparet ändå behärskas av den. Antik mytologi — där oftast högre gudar än Astrild agerar eller samtalar och beskrivs på ett högt språk med höga bilder — används under 1670- och 1690-talen ofta för att markera socialt *decorum* i skrifter till högadliga och adliga brudpar.

Med 1720-talet kommer en ny vändning vad gäller Gud och antika gudar, som har nära samband med att 'dygd' nu hade blivit huvudämne i närmare hälften av skrifterna och i de flesta fall presenterades med kristna förtecken. 1720-talets dygdeskrifter utgick från repertoarer som 'dygdens pris', 'dygd passar med dygd', 'äktenskaps pris', 'rätt hustru', 'gifta sig är bättre än att gå ogift' och framför allt från en modifierad modell av den gamla 'rätt gifte'-repertoaren (se nedan XI. 3. 2. 3). De antikt-mytologiska tematikerna hade nu gått starkt tillbaka och fanns bara i runt 4 % av skrifterna från decenniet. Fortfarande används dock antika gudar för att markera socialt *decorum* i skrifter till högadliga, men sällan till adliga brudpar. Sådana språkligt-innehållsliga ståndsmarkeringar förekommer inte alls i skrifterna från 1750- och 1790-talen.

Ett typiskt drag hos Astrild på 1720-talet är att han inledningsvis verkar vara en ganska mäktig gud, men senare visar sig vara helt maktlös, och att den mytologiska kontexten då byts mot en kristen. Tankelinjen i dessa skrifter är då att äktenskap inte är Astrilds utan den kristne gudens verk. I dessa dygdeskrifter har diktarna dessutom oftast övergivit det skämtsamt berättande *modus*, som hade dominerat i 1670- och 1690-talens bröllopskrifter, för ett allvarligt förmanande, för att inte rent av säga predikande *modus* eller, i retoriska termer, övergått från framställningar i *genus demonstrativum* till framställningar i *genus deliberativum*. Samtidigt märker man också, i dessa skrifter, en tydlig vändning bort från den gamla rikedomens på konkreta innehållselement och redundanta formuleringar till ett mer abstrakt och språkligt sparsmakat framställningssätt.

Den nyss skisserade förändringen syns ännu tydligare på 1750-talet då dygderepertoarer visserligen inte lika ofta utgör huvudtema i skrifterna som på 1720-talet — det gäller 'bara' för en tredjedel av skrifterna — men har blivit ett viktigt sidotema i nästan samtliga skrifter. Det gamla temat 'äktenskap är av Gudi' återkommer med hjälp av samma dygderepertoarer som på 1720-talet, och dessutom finns det också många skrifter som uttryckligen avvisar antik mytologi, i vilka Venus sägs vara "Hedna digt" och Astrild en "dicktad Kiärleks Gud", under hänvisning till att Gud är den sanne kärleksguden.

När det gäller Gud och de antika gudarna är skillnaderna i repertoarval alltså stora mellan 1670- och 1690-talen å ena sidan och 1720- och 1750-talen å den andra. På 1720-talet kan höga antika gudar fortfarande fungera som ståndsmarkörer enligt *decorum*, men på 1750- och 1790-talen förekommer de knappast alls och ersätts inte heller av några andra innehållsliga eller språkliga markeringar av adressaternas stånd. När det gäller socialt *decorum* har det alltså skett en nivellering. Likaså finns, vilket blir särskilt tydligt om man som här jämför de mytologiska repertoarerna med de kristet färgade dygderepertoarerna, stora skillnader i fråga om *modus*. Övergången från skämtsamt och konkret berättande till abstrakt och allvarligt resonerande bör ses som ett led i övergången från en muntlig till en allt starkare skriftlig orientering. Den ökande emfasen på dygd, liksom detta att diktarna med tiden tycks ha blivit mindre intresserade av att roa bröllopsgästerna än av att uppbygga dem, har knappast med muntlighet

och skriftlighet att göra utan snarare med den nya syn på diktningens samhälleliga uppgift som också kommer till uttryck i 1700-talsdiktningen generellt sett.

Sambandet mellan bröllopsdiktningen och den 'vanliga' samtida diktningen märks särskilt tydligt i en ny och ännu sällsynt förekommande typ av bröllopskrifter som tidigast dyker upp i 1750-talsmaterialet: deras *modus* är deliberativt, men inte predikande utan lyriskt-resonerande i nära anslutning till den samtida franskklassicistiska reflexionspoesin. Att det alls är fråga om bröllopskrifter ser man här nästan bara av titelsidorna och några korta allmänna referenser till bröllop och äktenskap.

Under 1790-talet blir denna typ av bröllopskrifter, som egentligen inte alls tycks vilja framträda som bröllopskrifter, vanliga bland skrifterna såväl av klassicistisk som av förromantisk typ. I de repertoarinriktade skrifterna, en fjärdedel av decenniematerialet, erkänner dock diktarna öppet att det är just bröllopsdiktning de ägnar sig åt. I denna grupp av skrifter möter i gengäld knappast någonting alls av det seriösa förhållningssätt till diktandet som kännetecknar de två andra grupperna av 1790-talsskrifter. I de repertoarinriktade skrifterna griper diktarna i stället tillbaka på det berättande och raljanta *modus* som kännetecknade 1670- och 1690-talens bröllopskrifter. Men dessa skrifter, som oftast framför skämtsam kritik inte bara mot brudgummarna utan ibland även mot äktenskapet, avslutas på 1790-talet alltid med att diktjagen blir seriösa mot slutet, kryper till korset och tar tillbaka allt de tidigare påstått. Inte ens de repertoarinriktade skrifternas författare tycks uppfatta repertoarinriktad bröllopsdiktning som en diktning som kan tas på fullt allvar.

XI. 4. 2. 2 Bröllopsdiktare med förhinder

Genom hela den svenska bröllopsdiktningens historia finns det gott om diktare som beklagar sin oförmåga att skriva så väl som de önskar, under 1600-talet oftast med hänvisningar till repertoarsaker som 'jag har inte vilat (eller inte vilat tillräckligt länge) vid Pinden' eller 'jag har aldrig fått en dryck ur Hippokrenes källa'. I 1700-talsmaterialet går diktarna mera rakt på sak om sin oförmåga och ber brudparen att i stället se till den goda viljan. Denna typ av ursäkter, med retorikens språkbruk *captationes benevolentiae* eller appeller till adressaternas välvilja, blir allt vanligare (och enligt min bedömning också alltmer befogade) från undersökningsperiod till undersökningsperiod.

Här är det dock inte denna typ av ursäkter det skall handla om utan en tematik som ger en sidobelysning av diskussionen ovan och som jag i det föregående helt enkelt har benämnt 'bröllopsdiktning': kritik mot gängse bröllopsdiktsrepertoarer. Från 1690-talet finns ett första exempel på detta, hos Sophia Elisabeth Brenner som inte vill skriva om "Astrilds Pussar" utan om ett mer värdigt ämne. I övrigt förekommer temat 'bröllopsdiktning' först i materialet från 1700-talet.

På 1720- och 1750-talen handlar det, som hos Brenner, oftast om tematiker som diktjagen inte kan tänka sig att ta upp, därför att de inte är goda nog eller lika utnötta "som Ladgårdsländets bro", som det heter i en av 1720-talsskrifterna. På 1720-talet finns denna kritik i ett tiotal skrifter och gäller särskilt ofta tematiker ur antik mytologi som hade varit stora under 1670- och 1690-talen, men redan nu gått starkt tillbaka. Teman som avvisas är bland annat 'Astrilds makt' och 'Mercurius besök', som numera bara finns i varsitt halvdussin skrifter. Man avvisar också herdeliv på Cyperns ängar, 'brudgummens eller brudens namn', 'den ogiftes elände', 'äktenskaps pris', 'nymfernas klagan' (över att de mister en syster, bruden), 'ungersvenners protest' (mot att bruden gifter sig med en änking) och 'diktjaget somnar och ser en syn'. Även dessa tematiker hade tidigare varit vanliga och hade, med två undantag ('äktenskaps pris' och 'jaget ser en syn'), blivit ovanliga under 1720-talet. Bröllopsdiktarna tog alltså avstånd från tematiker som deras samtida kollegor också oftast tog avstånd från — varför de gör detta skall jag nedan återkomma till. Här vill jag i stället påpeka att avvisandet av de gamla tematikerna på 1720-talet oftast sker med hjälp av mycket kortfattade och kryptiska omnämmanden — av den typ som jag i det föregående kallat 'poetisk stenografi' (i I. 3, avslutningen). T. Jedeur beskriver till exempel de utnötta ämnena på följande vis: "*Astrilds wäsend/ Fröije slögder: Utan Maka eij förnögder; Mercur snäl at gie raport*". Det krävdes med andra ord en viss förtrogenhet med bröllopsdiktsrepertoarerna för att kunna avkoda kritiken. Vilka teman man i stället borde behandla tas upp i en skrift av Carl Eldh, som bekänner att han tidigare odlat utnötta ämnen men numera helst skriver om "Dygdens Folck" som "personer", det vill säga som personifikationer. Även denna rekommendation av dygderepertoarerna ligger i linje med de samtida bröllopsdiktarnas preferenser.

Inte heller på 1750-talet är 'bröllopsdiktning' något stort tema: det avhandlas i sammanlagt fem skrifter. Tre av dessa tar upp de lovprisningar av brudens dygd och brudgummens vett som ständigt förekom i bröllopsskrifterna, men som, sägs det här, ingalunda alltid stämmer med sanningen. I fyra skrifter avvisas dessutom ytterligare några repertoarer, av vilka de flesta avvisats redan på 1720-talet — antik mytologi, att gå tillbaka till Adam och Eva i paradiset, 'jaget somnar och ser en syn' samt namnalluderande tematiker — de är inte bara utnötta utan ger dessutom upphov till skrifter som bara består av "gammalt wrak". En sentida läsare, som blivit övermätt på dygderepertoarer redan i 1720-talsmaterialet och fått en lika kraftig dos av samma materia i skrifterna från 1750-talet, kan inte annat än längta efter att också dessa materier skall avvisas — men så sker alltså inte. Kritiken slår, liksom den på 1720-talet, in redan öppna dörrar, eftersom den handlar om repertoarer som vid denna tid hade gått starkt tillbaka. Två inslag i 1750-talskritiken tycks dock vara mera allvarligt menade: att gammalt stoff är undermåligt just därför att det är gammalt och att lovprisning,

för att duga, måste vara sanningsenlig. Det sistnämnda var för övrigt ett aktuellt debattämne, fast det då oftast brukade handla om lovprisning i gravskrifter.³

I de repertoarinriktade skrifterna från 1790-talet finns, som nämnts, ett i materialet nytt tema, skämtsamma angrepp mot äktenskapet. I fem skrifter knyts dessa angrepp samman med bröllopsdiktande på så sätt, att diktarna frågar sig vad som är det värsta: att själv gifta sig eller vara tvungen att göra en bröllopskrift. Att diktarna alls inte är ute efter att ifrågasätta äktenskapet framgår av att de tar tillbaka all kritik i skrifternas avslutningar. Inte heller åsikten om att bröllopsdiktande är särskilt svårt tycks vara avsedd att tas på allvar. Den verkar snarare framföras bara för att diktarna inte kommer på något annat att skriva om, vilket medges i klara *verba* i två av skrifterna. I den ena talar diktaren först om bröllopsdiktandets särskilda svårhet och avvisar tre tematiker — att skriva om Pauli ord "Bättre gifta sig än brinna", om "Ungkarl Ståndets paradiset" eller om äktenskapets plikter med hjälp av någon "hundraårig skrift" — och konstaterar därefter glatt, att han nu fått ihop just så mycket text som behövs och kan övergå till lyckönskan. I den andra tänker diktaren lösa skrivproblemen genom att fylla sin skrift med allt möjligt, som i ett Dagligt Allehanda. Men inget av det tiotal tidningsämnen han sedan nämner tycker han passar för bröllop. Han avvisar dem därför alla och kan sedan lättat konstatera, att bladet är fyllt och att det bara finns plats för lyckönskan.

Om kritiken såväl på 1720- som på 1750-talen alltså mest handlade om tematiker som knappast brukades längre, vad kan dess syfte ha varit? Jag tror att diktarna från dessa båda perioder dels ville markera sin egen modernitet, dels i någon mån roa brudpar och bröllopgäster genom drastiska exempel. Eftersom det här är fråga om bröllopsdiktningens väg från en repertoar- till en verkdiktning bör det understrykas, att det avvisande av gamla repertoarer som på 1720-talet skedde med hjälp av poetisk stenografi, på 1750-talet framfördes i klartext, och att detta kan vara ett tecken på att dessa repertoarer hunnit bli så pass inaktuella att kritiken annars skulle ha varit obegriplig. Att den gamla repertoaren var så gott som okänd på 1790-talet tycks framgå av de avvisanden som sker då. Ämnena som nämns i ena skriften kan bara med god vilja knytas till de gamla repertoarerna, och de som nämns i den andra är inte bröllopskrifts- utan tidningstematiker. Om olämpliga ämnen skrev man tydligen nu av samma skäl som man skrev om bröllopsdiktandes särskilda svårhet: för att ha någonting alls att skriva om. På 1750- och i all synnerhet på 1790-talet tycks bröllopsdiktarna inte längre ha haft tillgång till de lådor med repertoarsaker som hade hjälpt diktare under tidigare decennier att utan större huvudbry fylla de tomma arken.

³ Problemet diskuteras ingående i Hedvig Charlotta Nordenflychts *Tankar om Låfskrifter öfver de Döde, Skrefvne til Herr K****, 1749; se t.ex. Öhrberg, a.a. s. 67 f. Diskussionen fortsatte sedan i samband med tillfällesdiktskritiken i tidningspressen under 1760-, 1770- och 1780-talen; se Ekman, a.a. s. 179-195.

XI. 4. 2. 3 Orätt och rätt gifte

Skrifterna om 'orätt och rätt gifte' skall här behandlas tillsammans med skrifter på två andra teman, 'skall man gifta sig eller ej' och 'fåvitska jungfrur och ostadiga ungarlar', eftersom dessa tre tematiker ofta samspelar med varandra och därtill förändras på ett intressant sätt över tid.

Av dessa teman är det 'skall man gifta sig eller ej' som tidigast — redan på 1640-talet i två skrifter — tas upp i svenskspråkig bröllopsdiktning. Det sker i nära anslutning till repertoaren för en övningsuppgift i det antika *progymnasmataprogrammet*, som brukade kallas *pro & contra* och som i tidens läroböcker ofta exemplifierades med just detta tema. I bröllopsskrifterna vände man dock på den sedvanliga turordningen: man började med argumenten mot äktenskap och avslutade med argumenten för, vilka självklart, med tanke på genren, fick avgå med segern. I materialet från 1670-talet och framåt behandlades ämnet inte längre *in genere*: att man borde gifta sig sågs tydligen nu som en självklar sak. Ämnet dyker i stället upp *in specie*, i anslutning till temat 'brudgummens yrke' i skrifter till brudpar av prästestånd. Nu handlade det bara skenbart om huruvida präster borde gifta sig eller ej, och *de facto* om kritik mot katolicismen och dess, enligt bröllopsdiktarna, obibliska och gudlösa krav på prästers celibat. Temat förekom sparsamt men tycks ha varit slitstarkt, eftersom det finns med såväl under 1670- och 1690- som 1720- och 1750-talen. Argumenten, och sättet att gestalta dem, förändrades knappast alls under hela denna långa tid.

Temat 'orätt och rätt gifte' möter först i materialet från 1670-talet, då det är rikligt representerat. Det har minskat något på 1690-talet, men är stort även då. Under dessa båda decennier kombineras det ofta med repertoarerna om 'fåvitska jungfrur och ostadiga ungarlar', som ibland hade funnits med i de allmänt inriktade skrifterna om huruvida man borde gifta sig eller ej, och som numera fungerar som avskräckande *exempla*. Dessa beskrivs på ungefär samma sätt i skrift efter skrift, under 1670- och 1690-talen utförligt, konkret och med det tydliga syftet att roa brudpar och bröllopgäster. Jungfrurna är modedockor som varken kan sy eller hushålla, som studerar sin spegel i stället för i bönboken och ständigt skaffar sig nya friare i förhoppning om att få en som är ännu bättre än den tidigare. Men de får, som det med små variationer heter i en stor mängd skrifter, till slut hålla till godo med 'den kål som de förut spottat i'. Ungarlarna friar i varje gård och försöker få höga och rika fruar, vilket antingen slutar med att de inte får någon fru alls eller att det är hustrun som blir husets herre. På 1670-talet spillet bröllopsdiktarna få ord dygdiga jungfrur och ungarlar, på 1690-talet beskrivs också några sådana. På 1720-talet möter man fortfarande några fåvitska jungfrur och ostadiga ungarlar, men de har nu blivit mindre vanliga än de goda *exempla* på dygdiga makor och makar. På 1750-talet framställs inga dåliga *exempla* i skrifterna, men man påminns fortfarande ibland om dem genom korta omnämmanden som liknar varandra från skrift till skrift: se inte till skönhet, höghet eller rikedom, heter det då, utan bara till dygd. På 1790-talet är

de dåliga *exempla* helt försvunna. 'Orätt gifte'-repertoaren förvandlades alltså, från 1720-talet och framåt, successivt till en 'rätt gifte'-repertoar som alltmer framstår som en del av den allmänna dygderepertoaren.

Trots att temat alltså behandlas så olika under olika perioder kan svaret på frågan om rätt makeval dock ständigt summeras på samma sätt: dygd är det enda som betyder något. Ibland heter det till och med att man inte alls bör söka efter en maka: ber man bara flitigt till Gud, sänder han i sinom tid en dygdig sådan. Men på 1670- och 1690-talen framställs alltså detta på ett sätt som är muntligt präglad, ordrikt berättande, roande och konkret och med en uppsjö av *exempla* (främst dåliga). På 1750- och 1790-talen behandlas det däremot i skriftligt präglade, kortfattade, allvarligt resonerande framställningar med hög abstraktionsgrad. På 1720-talet förekommer båda typerna av utarbetning, och decenniet framstår därmed som övergångsperioden från ett gammalt till ett nytt sätt att förhålla sig till 'orätt och rätt gifte'-tematiken.

XI. 4. 2. 4 Fiktions- respektive faktaorientering; brudparets namn, herdefiktioner, drömsyner

I de föregående summeringarna har det konstaterats, att 1720-talet på många sätt är ett decennium då det sker avgörande förändringar inom bröllopsdiktningen. Då tar Gud åter över från de antika kärleks gudarna som den 'högre ort' som bestämmer om de jordiska brölloppen. Då blir 'dygd' huvudämne i skrifterna. Då sker också, i huvuddelen av dygdeskrifterna, ett byte av *modus* från skämtsamt berättande till allvarligt förmanande. Det är också då som vissa bröllopsdiktsrepertoarer börjar ifrågasättas som utnötta eller på annat sätt olämpliga, och även då som detta sker med hjälp av poetisk stenografi, som ju förutsätter viss kunskap om det kritiserade hos brudpar och bröllopgäster. Dessutom finns, under detta decennium, såväl skrifter som beskriver 'orätt gifte' på det gamla sättet och skrifter som koncentrerar sig på 'rätt gifte'-tematiken. Nedan skall ytterligare en förändring inom bröllopsdiktningen — från tydlig fiktions- till en allt starkare faktaorientering — diskuteras och exemplifieras. Även denna förändring kommer först till synes i materialet från 1720-talet.

Den märks för det första genom att skrifterna från detta decennium tar upp långt mer av faktiska upplysningar om brudgummars och brudars tidigare liv än förr, och för det andra på att aktuella händelser i tiden tas upp och kommenteras. I skrifterna från 1670- och 1690-talet sägs det knappast ett ord om de krig som då pågick. Men i närmare sextio skrifter från 1720-talet är det stora nordiska kriget ett huvudtema, trots att det avslutades redan 1721 med freden i Nystad. Den starkare faktiska orienteringen syns också i behandlingen av temat 'brudgummens yrke' liksom på att diktjagen börjar övergå från att vara renodlade rolljag till att påminna om diktarnas biografiska jag: dessa två ämnen tas upp

nedan. Här följer närmast diskussioner kring de namnalluderande skrifterna, skrifterna i herdemiljö och skrifterna på temat 'diktjaget somnar och ser en syn'.

Att ta brudgummens eller brudens eller bådaderas namn som utgångspunkt för *inventio* i hela eller en huvuddel av bröllopsskriften förekommer tidigast i materialet från 1650-talet och blev ett populärt grepp under 1670- och 1690-talen. Under dessa båda decennier läggs namnen nästan alltid till grund för helt fiktiva, tämligen långsökta men alltid roande, drastiskt och konkret utformade berättelser om hur brudparet kom tillsammans, i vilka Astrild ofta spelar huvudrollen. På 1720-talet går temat tillbaka, framför allt som huvudtema, även om enstaka korta referenser till namnen fortfarande är vanliga. Runt hälften av de namnalluderande skrifterna ser dock, vid denna tid, fortfarande ut som på 1670- och 1690-talen. Men i den andra hälften av de namnalluderande skrifterna finns inte längre några påhittade historier. Här ger namnen i stället diktarna anledning att beskriva olika dygder, som antingen kännetecknar det ideala äktenskapet eller de aktuella brudparen själva. Även den namnalluderande tematiken knyts därmed åtminstone delvis till dygderepertoarerna och till ett argumenterande *modus*. På 1750-talet är 'brudparets namn' huvudtema bara i någon dryg procent av skrifterna, även om korta referenser till namnen fortfarande ganska ofta förekommer. Att temat vid denna tid uppfattas som problematiskt visas både av att brudpar med namn som hade varit lämpliga att använda får skrifter med andra teman och av att den gamla typen av fiktivt berättade namnhistorier nästan inte alls förekommer. På 1790-talet finns bara korta anspelningar på brudparets namn och detta bara i två skrifter. Några namnalluderande huvud- eller sidotematiker förekommer inte alls längre.

'Brudparets namn' var alltså en viktig tematik under de tider då bröllopsdiktarna såg det som sin huvuduppgift att roa brudpar och bröllopgäster. Att de historier som konstruerades utifrån namnen var osanna och därtill osannolika gjorde tydligen ingenting alls om bara skrifterna var underhållande och diktaren förmådde ro sina poänger i hamn. Bröllopsdiktningens successiva övergång till ett argumenterande *modus* drabbade särskilt hårt de fiktivt inriktade, namnalluderande skrifterna, som under 1720-talet alltså fick sällskap med dygdeskrifter med utgångspunkt i namnen. Att hitta på historier om namnen var troligen enklare än att skriva om dygd från denna utgångspunkt, och hur som helst blev namnalluderande skrifter sällsynta redan på 1750-talet och hade helt försvunnit på 1790-talet.

Hur förhåller det sig då med herdeskrifterna? Vi har sett att det fanns ett enstaka exempel på herdedikt i materialet från 1650-talet och vet att 1670- och 1680-talen var blomstringstiden för herdediktning inom svensk tillfällesdiktning. Utifrån 1670-talets bröllopsskrifter, där herdediktningens andel är 10 %, kunde det konstateras, att dessa skrifter kunde inrymma tematiker av många olika slag, men att de främst beskrev 'bröllopets förhistoria' på ett fiktivt sätt och i allegorisk förklädnad. Att herdarna runt herdeparet var bröllopgästerna i förklädnad framgår av att dessa uppmanas att delta i skriftens lyckönskan eller

stämman upp en sång till brudparets ära. De historier som berättades i herdeskrifterna var, liksom historierna i de namnalluderande skrifterna, oftast inte bara fiktiva utan också osannolika. Herdeskrifterna gick tillbaka redan under 1690-talet, då deras andel utgjorde 7 %, men knappast därför att de var av fiktiv typ utan därför att det handlade om ett tidsmode som redan odlats i tjugo år. På 1720-talet utgör herdeskrifterna bara 1 % av materialet, och dessutom handlar det nu oftast inte om arkadiska herdar utan om kyrkoherdar — även detta ett litet men dock tecken på den faktaorientering som präglar decenniet. På 1750-talet hade herdeskrifterna ökat till 2 % och gäller nu inte bara prästpar utan brudpar av andra ståndsgupper, vilket kan förklaras av att herdediktning fått en renässans i den 'vanliga' poesin från tiden. Men tonvikten ligger nu inte längre på berättande av fiktiva historier utan på de naturbeskrivande inslagen. På 1790-talet förekommer herdefiktio n bara i en enda bröllopsskrift.

Bröllopsskrifter på temat 'diktjaget somnar och ser en syn' fanns redan på 1620-talet, då diktaren i en skrift ser den kristna himlen i en syn, och på 1650-talet då några syner i stället utspelar sig i en antik himmel. På 1670-talet blev syner förhållandevis vanliga och kunde dessutom uppträda utan att diktjagen explicit angav att det handlade om drömmar. Så förhåller det sig även på 1690-talet, då antika gudar och svenska bröllopsdiktare påstods ha en hel del samröre med varandra. Liksom i fråga om de namnalluderande herdeskrifterna var det fiktiva och roande historier som berättades i dessa skrifter, ibland i form av små noveller eller mytologiska "conter" med syftet att visa, att 'bröllopet var bestämt på högre ort', genom Astrilds eller Venus' agerande eller genom beslut av de olympiska gudarna. Även under 1720-talet lever temat kvar och är huvudtema i runt 3 % av skrifterna. Det handlar fortfarande om skrifter i berättande *modus*, men de potentater som jaget möter i drömmen är nu oftare dygdepersonifikationer än antika gudar. Dessutom introduceras synerna nu nästan alltid på det faktaorienterade sätt som präglar en stor del av bröllopsdiktningen från detta decennium, det vill säga med tydliga markeringar om att det handlar om diktjagens drömmar. Det sägs också ofta att jaget inte förstod innebörden av sin dröm förrän han fick inbjudan till det aktuella bröllopet. På 1750-talet finns 'jagets dröm' som huvudtema bara i en enda skrift, där det är inte är gudar utan dygdepersonifikationer som uppenbarar sig. På 1790-talet förekommer det inte längre några syner av denna typ i bröllopsskrifterna.

XI. 4. 2. 5 Brudgummens yrke

'Brudgummens yrke' var redan från början ett fast tema inom bröllopsdiktningen på svenska, under den äldsta perioden oftast gestaltat som en lovprisande beskrivning av brudgummens lärda karriär, avslutad med att han nu fick lönen, en dygdig maka. På 1650-talet mötte den första skriften där gudinnor träter om vem brudgummen nu skall tjäna: Venus eller den gudinna — oftast Minerva el-

ler Themis — som symboliserade hans lärda eller juridiska yrkesinriktning. Därtill fanns, från 1650-talet, en skrift på temat 'Astrild som handelsman' i anslutning till brudgummens yrke. Även de ovan berörda skrifterna om huruvida präster bör gifta sig eller ej kan räknas till yrkesskrifterna.

Yrkesskrifter förekom, i ganska begränsad omfattning, i materialet från 1670- och 1690-talen (strax över 5 % av skrifterna från de båda decennierna) och gällde såväl yrken som tidigare hade tematiserats som i materialet nya typer av yrken — bergsfogde, kompositör, guldsmed och sjöman. Under båda dessa decennier utvecklas temat oftast i novellistiskt berättande framställning med utgångspunkt i antik mytologi. Inte heller på 1720-talet var temat stort (det finns i 6 % av skrifterna), men antalet yrken har ökat starkt: förutom några av de ovan nämnda yrkena tematiseras nu också målarens, slaktarmästarens, kopparslagarmästarens, snickarens, skraddarens, boktryckarens, bokbindarens, läkarens, apotekarens, landsskrivarens, bokhållarens, räntmästarens, rustmästarens, skeppskaptenens, källarmästarens, hovjägarrens och skolrektorns näringsfång. Detta sker några enstaka gånger med hjälp av antik mytologi. I vissa fall, främst i fråga om hantverksyrken, framhålls yrkets vördnadsvärda ålder med referenser till Bibeln. Fiktiva berättelser har blivit sällsynta: yrkesskrifterna präglas vid denna tid av den orientering mot det faktiska som är typisk för decenniet. Vissa av yrkesskrifterna från 1720-talet, och framför allt de om gruvnäringen, är så starkt faktaorienterade att de bör kallas realistiska. Temat 'brudgummens yrke' höll positionen även under 1750-talet (5 % av materialet) och antalet tematiserade yrken ökade ytterligare: nu möter man, utöver tidigare nämnda yrken, också tullare, snörmakare, murare, bildsnidare, dykare och till och med en bonde. Det finns fortfarande enstaka skrifter som utvecklar yrkestemat med hjälp av antik mytologi eller personifierade dygder och som främst gäller högädliga brudpar. Gudarna eller personifikationerna finns tydligen med främst av *decorumskäl*, för att höja skrifterna till de högädlas brudparens nivå. Såväl i några av dessa skrifter som i en och annan skrift till ofrälse brudpar kan temat utvecklas i berättelser av gammaldags och roande typ, men oftast handlar det i yrkesskrifterna numera om yrkets ålder eller om vad som gör en brudgum med detta yrke särskilt lämpad som äkta make. Skrifterna är alltså inte längre lika faktaorienterade som på 1720-talet utan snarare dygdeorienterade, men även på 1750-talet utmärker sig just bergsmanskrifterna genom påfallande realistiska beskrivningar av gruvnäringen. På 1790-talet har andelen yrkesskrifter fördubblats i förhållande till de tidigare undersökningsdecennierna och ligger på närmare 13 %. De formas nu, liksom på 1670- och 1690-talen, oftast till skämtsamma berättelser med yrkesanknytning på temat 'förhistorien till bröllopet' eller till roande beskrivningar av de olika yrkenas för- och nackdelar. Dessa skrifter återbrukar visserligen inte repertoarer som tidigare använts i yrkesskrifterna, men använder sig av samma typ av berättande *modus* som yrkesskrifterna runt hundra år tidigare.

XI. 4. 2. 6 Rolljag och biografiska jag

På 1670-talet förekom någon gång, hos författare till enskilt författade skrifter till släktingar och vänner, markeringar om att skriftens jag borde uppfattas som identiskt med brudens broder eller brudgummens gode vän, och detta blev vanligare under 1690-talet. Men vid denna tid förekom en sådan identifikation bara hos en enda diktare som kan betraktas som professionell, fru Brenner, i det att hon poängterar, att skriftens jag är en skrivande kvinna. Även när det gäller diktjagens art finns det en ny hållning i materialet från 1720-talet, då det blir vanligt att diktarna, även de som står för så pass många skrifter att de framstår som yrkesdiktare, betonar att skriftens jag är identiskt med det diktande biografiska jaget. På 1750-talet talar diktjagen nästan alltid i klara *verba* från de biografiska jagens position och framhäver därtill ofta sin släktskap eller vänskap med de besjungna brudparen. Under detta decennium finns det knappast längre några diktjag som framstår som rolljag. På 1790-talet blir bilden mindre enhetlig än på 1750-talet. I de repertoarinriktade skrifterna är identifikationen mellan diktjag och biografiskt jag ännu mer poängterad än tidigare, med diktaren som brudparets goda men retsamma vän. I de klassicistiska skrifterna talar diktjagen till brudparen utifrån en generell position, med något man kan kalla den upplysta majoritetens röst, i skrifter som inte längre tycks vilja framstå som bröllopsskrifter utan snarare som en del av den 'vanliga' poesin. Samtidigt framhävs ändå, i titlar och underskrifter, den personliga vänskapen mellan diktare och brudpar som själva drivkraften bakom skriften. I de förromantiska skrifterna är det känslomässiga iscensättandet av de medkännande och emfatiskt upplevande diktjagen själva huvudsaken. Trots den ibland en smula malplacerade känslomässighet som diktjagen demonstrerar och som får dem att framstå som tidstypiskt litterärt stiliserade, var det nog meningen att även adressaterna till dessa skrifter skulle sätta likhetstecken mellan diktjagen och de diktande jagen.

Även när det gäller identifikationen mellan diktjag och biografiska jag är det i materialet från 1720-talet som en ny inriktning kommer till synes. På 1750-talet har den blivit mycket tydlig, och i skrifterna från 1790-talet framstår det nära nog som en självklar sak att diktjagen och diktarnas biografiska jag skall uppfattas som identiska storheter.

XI. 5 Muntligt och skriftligt, repertoar- och verkddiktning

När det gäller komplexet muntlig respektive skriftlig orientering har det i denna slutsummering redan framhävts, att inriktningen på *copia*, mångordighet och redundans i framställningen, började försvagas något redan i materialet från 1690-talet. Detta framstår som en poetisk reaktion på den tidigare påtalade förändring, som skedde i de europeiska retorikböckerna under 1600-talets lopp och

som i det svenska sammanhanget visar sig i 1674 års upplaga av G.J. Vossius' retoriska grundbok *Elementa rhetorica*, där det mesta av undervisningen om momentet *inventio* — hur man hittade tillräckligt många 'saker' att skriva om — har strukits till förmån för en utökad behandling av momentet *elocutio* — ordval och stilfrågor.⁴ Från 1690-talet och framåt minskade ju också bröllopsskrifterna successivt i omfång.⁵ Men trots att skrifterna blev kortare kom diktarna med tiden att ta upp långt flera olika tematiker i dem. Även detta innebar en tillbakagång för *copia*, eftersom tematikerna behandlades alltmer summariskt. Denna tendens märks redan i några skrifter från 1690-talet och blir sedan alltmer påfallande från undersökningsperiod till undersökningsperiod. Tillbakagången för *copia* fick också konsekvenser för konkretionen i skrifterna — inriktning på det konkreta har ansetts som ännu ett typiskt muntligt drag — eftersom de långa och detaljerade uppräkningsarna av olika aspekter på den behandlade tematiken i allt högre grad ersattes av korta temaangivelser, som kunde ses som sammanfattningar av det som åsyftades. Vad gäller den metriska gestaltningen märks, som ovan påpekats, också en strävan bort från den gamla redundansen. Små tecken på denna strävan syntes redan i 1690-talsmaterialet, där det förekommer några enstaka skrifter på tre- eller fyrtaktiga, alltså kortradiga, stikiska metra vid sidan av de ännu starkt dominerande långradiga alexandrinskrifterna. De kortradiga metra vann sedan, i ökande grad, terräng i förhållande till de långradiga under 1720-, 1750- och 1790-talen.

Ännu ett skriftligt drag som, i likhet med strävan bort från *copia*, kom till synes i materialet från 1690-talet och som därefter blev alltmer frekvent från decennium till decennium, är att alexandrinerna allt oftare är uppdelade i strofer, vilket rimligen bör ha berott på att skrifterna nu allt oftare anpassades för innantilläsning. Strofuppdelningen av alexandrinerna hade ökat starkt i 1720-talsmaterialet och blivit regel under 1750-talet. I 1790-talsmaterialet ser man, troligen av samma skäl, att även skrifterna på kortradiga stikiska metra ofta uppdelas i versgrupper. Som ett tecken på skriftlig orientering bör man kanske också räkna de fotnoter, som sporadiskt dyker upp redan i 1670-talets bröllopsskrifter och som ökar i frekvens under 1690-talet: fotnoter förutsätter innantilläsning, eftersom de inte märktes alls då skrifterna föredrogs muntligen.⁶

Ett samband med en muntlig respektive skriftlig orientering har även de intertextuella relationerna inom bröllopsdiktningen, vilka ännu inte har tagits upp i denna summering. Intertextualitet innebär ju att texter förhåller sig till

⁴ Se ovan kap. V. 1.

⁵ De långa, förromantiskt orienterade bröllopsskrifterna från 1790-talet är, som nämnts, inte långa på grund av någon strävan efter *copia*: ordrikedomen i dessa skrifter beror på att diktarna här, genom emotionellt språk och grafiska tecken på emfas, vill skriva en ny typ av poesi, som iscensätter det skrivande jagets reaktioner på det aktuella bröllopet.

⁶ Fotnoter är dock inte ett skriftligt drag som kom för att stanna: i takt med att redundansen minskade, avtog också bruket av noter i bröllopsdikterna. I materialet från 1750- och 1790-talen finns de nästan inte alls.

Materialet från 1790-talet innehåller inga plagierande skrifter och visar inte heller upp några anknytningar till de äldre svenska bröllopsdiktarna. Det finns däremot nu ganska gott om skrifter som lånar såväl rytmik som tematiska inslag från sådan samtida diktning som inte är av tillfällestyp. I alexandrinskrifterna återklingar inte så sällan Gustaf Philip Creutz' diktning i *Atis och Camilla*. De franskklassiskt präglade bröllopskrifterna påminner ganska ofta om dikter av Johan Henrik Kellgren, Carl Gustaf af Leopold eller Anna Maria Lenngren. I de förromantiska skrifterna finns det dessutom gott om såväl rytmiska som stilistiska inslag som för tankarna till Bengt Lidners respektive Friedrich Schillers diktning, och även Franz Michael Franzén tycks ibland ha varit aktuell som förebild i dessa bröllopskrifter. Det är alltså först i bröllopsdiktningen från detta decennium som man möter exempel på sådana textuella relationer som man brukar avse med termen intertextualitet: texter som, utan att vara imitationer i repertoardiktningens tradition, ändå visar upp olika typer av anknytningar till tidigare texter.

Den svenska bröllopsdiktningens förändring från en repertoar- till en verk-diktning har, som framgått av det föregående, ett nära samband med muntlighe-tens tillbakagång och den allt starkare skriftliga orienteringen. Men de gamla repertoarernas successiva tillbakavitrande beror också på en annan faktor, upp-märksam i det föregående men inte knuten till den nya skriftliga oriente-ringen. Det handlar om synen på diktarnas roll och diktningens uppdrag. Den verkar, av bröllopsdiktsmaterialet att döma, ha förnyats i minst två steg under 1700-talets lopp.

Den första förnyelsen är tydlig redan i materialet från 1720-talet och inne-bär i korthet, att dikt borde vara allvarligt syftande och samhällsnyttig. I bröl-lopsdiktningens sammanhang betydde detta, att diktarnas huvuduppgift inte längre var att underhålla bröllopgästerna med fiktiva och roande skrönor utan att förmana dem till dygd och goda seder. För denna uppgift var de gamla bröl-lopsdiktsrepertoarerna bara begränsat användbara. Detta fick i sin tur till följd, att flera av de gamla tematikerna helt övergavs eller omfunktionerades radikalt, så som exempelvis skedde med tematikerna inom 'rätt/orätt gifte'-repertoaren. Till den nya strävan knöts också krav på sanningsenlighet hos dikten och upp-riktighet hos diktarna. Detta medförde dels, att man även i de berättande skrif-terna föredrog fakta framför fiktioner, vilket innebar en stark tillbakagång för repertoarer ur antik mytologi, de flesta typerna av herdefiktionerna och de fik-tiva berättelserna med utgångspunkt från brudgummens eller brudens namn. Dels förändrades också diktjagen från repertoarbrukande rolljag till diktjag som låg nära inpå och lätt kunde identifieras med de skrivande jagen.

I 1790-talsmaterialet syns spår av ännu en nyorientering. Bakom den ligger den förromantiska och romantiska tanken om att dikt inte bara syftar till uppbyggelse utan till 'konst', och att denna konstnärliga diktning helst inte bor-de vara av tillfällestyp. Den blir tydlig därigenom, att varken de klassicistiska eller de förromantiska skrifterna gärna vill framstå som de bröllopskrifter som

de faktiskt är, utan i stället så långt som möjligt försöker likna 'vanliga' dikter. Det är i dessa dikter och inte i den gamla repertoaren, som diktarna söker efter ämnen till sina skrifter. I de repertoarinriktade skrifterna, där diktarna alltså fortfarande vidgår att de är just bröllopsskrifter de skriver, visar sig samma nyorientering i, att inte ens skribenterna själva längre tar genren bröllopsdikt på allvar.

Övergången från en muntligt till en skriftligt orienterad diktning är alltså inte den enda men ändå den viktigaste faktorn just när det gäller repertoarens tillbakavitränd. Den ledde, som nämnts, till att bröllopsskrifter med tiden blev alltmer kortfattade, vilket successivt minskade diktarnas strävan efter *copia*, det vill med andra ord säga deras behov av repertoarkunskaper för att lätt och smidigt kunna fylla alla de tomma arken. Under 1670- och 1690-talen hade diktarna, ur de många och välfyllda lådorna med repertoarsaker, kunnat förse sig med det mesta de behövde, oavsett om de önskade skriva om att 'äktenskapet är av Gudi', 'Astrilds makt', 'årstiden för bröllopet', 'rätt och orätt gifte', 'brudparets namn' eller 'brudgummens yrke'. Redan under 1690-talet dök det upp vissa, ovan påtalade skriftliga drag i bröllopsdiktmaterialen, men de gamla repertoarerna var fortfarande intakta. På 1720-talet, då skrifterna bara skulle vara hälften så långa, fanns bara en del av de gamla repertoarena kvar i äldre eller modifierad form, och vid denna tid tog man dessutom upp alltfler tematiker inom ramen för samma skrift. Lådorna med repertoarsaker hade alltså blivit färre och av sakerna i dem plockade diktarna numera bara till sig ett och annat. Samtidigt hade dygdetematikerna börjat ta över som huvudtematiker i skrifterna, och även om de flesta av dessa hade sina rötter i repertoardiktningens sätt att skriva om dygd, utformades de numera oftast på nya sätt och i predikande, inte berättande framställning. Som tidigare flera gånger har framhållits var just 1720-talet, tematiskt sett, ett brytningsdecennium inom bröllopsdiktningen, med gamla repertoarer och nya tematiker som användes sida vid sida. På 1750-talet, då dygdeskrifterna dominerade, fanns det fortfarande vissa spår kvar efter de gamla bröllopsdiktsrepertoarerna. På 1790-talet hade även dessa spår helt försvunnit. Nu fanns det visserligen en grupp bröllopsskrifter som jag valde att kalla repertoarinriktade, men inte på grund av att det förekommer några gamla repertoarer i dem utan därför att de, liksom repertoarskrifterna från 1670- och 1690-talen, är skrivna i ett raljant, berättande *modus*. En hel del av de gamla repertoarerna skulle väl ha försvarat sin plats i dessa skrifter, och i vissa av dem, särskilt de som handlar om bröllopsdiktningens särskilda svårhet, märks det att diktarna gärna skulle vilja ha haft en och annan låda med repertoarsaker till hjälp, om de bara hade vetat att sådana en gång hade funnits tillgängliga.

XI. 6 Ner som en pannkaka? En subjektiv slutreflexion

När jag planerade den undersökning som här har redovisats var det först min avsikt att undersöka 1700-talets bröllopsdiktning lika ingående som 1600-talets. Jag började med den första perioden, bröllopsdiktningen fram till 1660, och undersökte den som helhet, både därför att mängden av material från perioden var högst hanterlig och därför att det gav kunskaper både om bröllopsdiktningens äldsta historia i Sverige och om den äldsta bröllopsdiktningen på svenska. Därifrån gick jag direkt över på materialet från 1690-talet, ett decennium som jag kom att uppfatta som en verklig blomstringstid för den svenska bröllopsdiktningen, med en stor mängd diktare och skrifter som verkligen förtjänade att bli en del av den svenska litteraturens levande historia. Diktare och skrifter av detta värde fann jag också i det omfattade material från 1720-talet, som jag därefter undersökte, men därtill också en mängd dygdeskrifter, i vilka konkretionen och den påfallande skrivglädjen hade ersatts av torrt och abstrakt predikande framställningar som, trots att de oftast var skickligt skrivna, knappast kunde göra någon bröllopsgäst glad till sinnes. 1750-talets inte fullt lika stora men ändå tungarbetade bröllopsdiktning gjorde mig sedan ganska förvånad: att 1720-talets predikande dygdetrend skulle hålla i sig och därtill nästan helt ta över bröllopsdiktningen under detta decennium hade jag inte väntat mig. Såväl forskningslitteraturen som flera av de äldre svenska bröllopskrifterna vittnade ju enhälligt om, att bröllopskrifter hörde till underhållningen vid bröllopet och lästes upp då festen redan hade pågått ganska länge. Men även om 1750-talsskrifterna fortfarande överlag var skickligt ihopkomna, var de oftast inte det minsta underhållande. De verkade ha passat bättre som maningsord inför vigseln än som glädjeyttringar efter den. Några uppgifter om på vilket sätt brudpar och bröllopsgäster tog del av bröllopskrifter vid mitten av 1700-talet finns dock varken i forskningslitteraturen eller i de studerade 1750-talsskrifterna. Ett antagande om att skrifter numera förfärdigades enbart för att gästerna skulle ha något att ta med hem som minne måste jag avvisa: även i 1750-talsskrifterna är det ju vanligt, att det finns spår av en uppläsningssituation, då diktarna ber de närvarande att förena sig med honom i den avslutande lyckönskan till brudparet. Men ingenting hindrar att skrifternas funktion var dubbel — att de skrevs för uppläsning såväl som för senare innantilläsning — och att det var den sistnämnda som uppfattades som den primära och därför fick bestämma gestaltningen. Inte heller ett antagande om att bröllopsdiktarna höll på att slå undan benen för bröllopsdiktningen genom sitt myckna predikande visade sig vara hållbart: mot detta talade inte bara att andelen dygdeskrifter växte från 1720- till 1750-tal utan också att bröllopskriftsmaterialet från 1770-talet, som jag utsett till nästa undersökningsperiod, fortfarande var ganska omfattande. Då jag vid en hastig titt på detta material kunde konstatera att dygdepredikandet höll i sig och att skrifterna inte heller i övrigt på något påfallande sätt skilde sig från 1750-talsmaterialet, bestämde jag

mig för att låta detta decennium ligga. När det gällde huvuduppgiften, repertoarundersökningen, tyckte jag mig nästan ha kommit till vägs ände redan med 1750-talsmaterialet. Jag bestämde mig för att i stället lägga mitt krut på ett decennium då repertoardiktningen rimligen borde ha blomstrat stort och bytte ut 1770-talet mot 1670-talet. Men innan jag återvände till vad som visade sig vara de sällaste av jaktmarker för en repertoarforskare av samtliga de perioder jag undersökt, med ännu fler skickliga diktare och litterärt värdefulla skrifter än de från 1690-talet, gjorde jag en genomgång av 1790-talet, de ganska fåtaliga skrifterna från det sista av de decennier som är representerade i samlingen i Carolina.

Till det som tidigare har sagts om 1790-talets bröllopsdiktning vill jag här bara lägga några korta ord om bröllopsdiktarnas professionalitet och bröllopskrifternas sociala relevans, för att motivera rubriken på detta sista avsnitt i min redovisning. Bland de till största delen anonyma skrifterna från decenniet finns det några få som kan ses som litterärt intressanta och som visar på diktare som kan betraktas som professionella ännu kunde ägna sig åt bröllopsdiktning.⁷ Men för huvuddelen av skrifterna från detta decennium står alltså anonyma bröder, systrar, släktingar och vänner, och av dem är det bara några få som framstår som särskilt poetiskt försigkomna. De flesta av 1790-talsskrifterna tycks också vara inriktade på den innersta släkt- och familjekretsen kring brudparen. På detta familjära plan var dessa skrifter naturligtvis fortfarande välkomna och viktiga socialt sett, men i ett vidare sammanhang bör de alla flesta ha uppfattats som både socialt och litterärt ointressanta. Bröllopsdiktarna strävade inte längre, som tidigare, efter att lysa med sin förmåga inför en större offentlighet: de tycks ha varit nöjda med sina insatser om bara brudparet, släkt och vänner lät sig nöja med dem.

Även om hugade gratulanter länge än skulle uppvakta brudpar med bröllopskrifter — den seden lever ju fortfarande i viss mån kvar — framstår 1790-talet som en naturlig slutpunkt för denna undersökning. Bröllopsdiktrepertoarerna hade för länge sedan gått i glömska och bröllopsdiktning var framför allt en sak för de närmast sörjande. Att dikta till bröllop var dessutom inte längre — det ser man också i tidens bröllopskrifter — en riktigt legitim uppgift för diktare som ville följa tidens nya krav på vad som var 'sann diktning'. I materialet från 1790-talet har därmed de tidigare så täta sambanden mellan bröllopsdiktningen och den icke-tillfällesbestämda diktningen nästan helt lösts upp, och därmed också möjligheterna försvunnit, att genom studier av bröllopsdiktning lyfta fram förutsättningar som gällde för den svenska diktningen även generellt sett.

⁷ Från denna tid finns det ju också två anonyma skrifter som jag, med benäget bistånd av Torkel Stålmärck, har kunnat attribuera till Carl Michael Bellman respektive Mikael Choræus.

PERSONREGISTER

Registret upptar endast historiska personer. Brudparen står, liksom i materialet i Carolina, alltid på brudgummens efternamn: brudparens namn följs av året för bröllopet. Fetstilsmarkerade sidhänvisningar hänvisar till utförligare kommentarer kring bröllopskriften i fråga.

- Abelius, P. 216
 Achrelius, Gabriel-Ravisia, Catharina 1674
 223
 Æimæleus, Gustaf 157
 Agart, Carl Pettersson-Sundling, Anna
 Fredrika 1794 **436-439**
 Agerman, Mattias 199
 Agrivillius, Petrus Johannis-Nicolavia,
 Helena 1634 **117**
 Ahl, Jonas Niclas-Alenius, Margareta
 Sophia 1798 **431 f**
 Albertinus, Ægidius 260
 Alm, Elias Nilson-Lindrot, Brita Eli-
 asdotter 1671 **220 f**
 Almquist, E. 398
 Almqvist, Carl Jonas Love 430
 Almqvist, Sven 29
 Alstrin, Eric-Asp, Margareta 1721 **347**
 Améen, ?-Loffman, Johanna 1798 **445 f**
 Andersin, Johan 284
 Anderson Bergh, Anders-Wallinia, Maria
 JacobsDotter 1679 **219**
 Andersson, A. 43, 138
 Andersson, Anders-Bengtzdatter, Cat-
 harina 1675 214
 Andersson, Gustaf-Kjellström, Margaretha
 1793 443
 Andersson, Johan-Siöding, Brita 1678
 187
 Andersson, Måns-EggertDotter, Catharina
 1690 **282 f**
 Andersson, Måns-Nilsdotter, Stina 1755
 399
 Angelin, E. 349
 Annell, Peter-Barck, Catharina 1754 **403**
f
 Annerstedt, Daniel 88, 378
 Apelroth, Bengt-Ehrencrantz, Maria 1676
235 f
 Apicius 188
 Apollonius från Rhodos 307, 322
 Appiarie, Hans Reinhold-Djurberg, Maria
 Charlotta 1791 443 f
 Arendtz, Johan 198
 Arepontelius, Andreas-Stigzelia, Anna N.
 1672 188
 Aristoteles 239, 303 f, 318
 Arnell, J.L. 74
 Aroselius, Oloff-Duuan, Brijta Jörans-
 dotter 1677 **210 f**
 Arosenius, Daniel-Hülphers, Christina
 Ulrica 1794 443
 Arosenius, Johan-Widmarck, Louise 1796
 439
 Arosius, Andreas-Spiring, Gertrud 1671
 243
 Arvidi, Andreas 26, 129 f, 133, 152, 167,
 467
 Asp, Petrus 347
 Aspelin, Jonas J.-Eneroth, Elna Elisabet
 1797 427
 Augustus 312
 Aurivillius, Christian 75, 76, 194, 195,
 202, 203
 Aurivillius, Erik 235, 259
 Aurivillius, Johan 76, 76, 194, 195, 202,
 203, 204, 246, 247, 259
 Ausonius 31
 Axberg, Joachim-Lundgreen, Helena 1698
 275, **275-278**
 Bachster, Hans-Brochia, Margareta
 Larsdotter 1659 151, **161-163**
 Backman, Carl Magnus-Prasse, Anna
 Margareta 1722 373
 Bacon, Francis 176
 Balchius, Nicolaus-Matthiæ, Birgitta 1611
 104
 Balingius, Peder-Sepelia, Anna Anders-
 Dotter 1671 261
 Banch, Lorentz Bengtson-Barchman,
 Christina 1657 **138-139**

- Barck, Eric-Biörkebom, Hedvig Sophia
1759 390
- Barnekow, Christian-Ramel, Amalia
Charlotta Elisabeth 1799 434, 456
- Bauman, Johan-Böök, Maria 1723 348
- Baumgartner, Walter 24, 29, 32, 40, 59
- Beck, Torbiörn-Gröndaal, Maria 1729
354
- Beckelin, ?-Beckelin, Lovisa 1797 **450-452**
- Beckfriis, Corfitz-Thott, Lovisa 1791
439
- Becklind, ? 354
- Becklind, Magnus-Bidberg, Anna 1723
354
- Belingius, Petrus J. 125, 126
- Bellander, Petrus Magni 103
- Bellman Carl Michael 384, 394, 402, 436,
437, 438, 446, 489
- Bemer, Brita Christina 84
- Bengtszon, Anders-IngelsDotter, Catharina
1677 199
- Bennet, Jacob Wilhelm-Barnekov,
Margareta Lovisa 1755 **413-415**
- Bennich-Björkman, Bo 30, 72, 73, 82
- Benzelius, Eric 293
- Benzelius, Erich-Mackei, Anna 1695 **274 f, 282 f, 293**
- Berg, C.C. 434
- Berg, Johan 79, 81
- Berg, T. 106, 108
- Bergencrantz, Andreas-Rudeberg, Catharina 1720 372
- Berggraff, Petter-Bärg, Catharina 1679
236
- Bergh, Birger 27, 311
- Berghult, Anders 89, 465
- Berghult, Jacob-Cloppert, Catharina
Charlotta 1723 **343 f**
- Bergius Sudermannus, Olaus Andreæ 153
- Bergklint, Olof 394
- Bergman, Johan Gustaf-Leverenz, Ulrica
1792 439
- Bergmann, M. 18
- Bergström, A. 81
- Berholtz, Fridrich-Münkenberg, Katharina
1699 289
- Beronius, Berendt-Brisman, Christina
1729 **342**
- Beronius, Magnus O.-Benzelstierna,
Johanna Catharina 1756 89
- Betulander, Johan-Nordhman, Margareta
1675 199 f
- Beyer, Gabriel Fr.-Schutz, Clara 1759
380
- Bielke, Nils-Sacks, Hedvig Elisabet 1727
367
- Billing, Oluff-Simonsdotter, Margareta
1677 190
- Bilwer, Andreas Magni-Pastor, Maria
1653 164
- Biugg, J. 349
- Biurbeck, Simon-Arendtz, Catharina 1676
198
- Biörling, J. 81
- Biörn, G. 278
- Biörnekloo, Matthias 272
- Biörnlundensis, Ericus Petri 103
- Biörnström, Jacob-Antilia, Elisabeth 1725
374
- Björnström, Johan Georg-Alnoor, Maria
Elisabet 1790 **435 f**
- Blank, Bryniel-Futhie, Margareta 1671
187, **245 f**
- Blesing, Isaac-Petre, Sara Margareta 1722
344 f
- Blidh, O. 224
- Blix, Per-Johansdotter, Anna 1676 **248**
- Blixenstierna, Thomas-Adlersköld,
Elisabeth 1698 270
- Bodman, Johan Isaac-Lyckman, Maria
1797 427
- Boij, Jacob-Nilsdotter, Brita 1674 234,
264
- Boileau 371
- Boisman, P. 342
- Boman, J.P. 399
- Bonde, Carl-Gyllenstierna, Maria Gustawa
1693 **302-304**
- Borelius, Hilma 384
- Bosell, Magnus-Schröder, Öllegård Maria
1726 **359 f**
- Boström, Johan-Tingwall, Maria 1696
296-299
- Brahe, Tycho 303
- Brandberg, Jacob 259, 270
- Brandberg, Jacob-Kinmund, Sara 1672
214-216

- Brandenburg, Albrecht-Banck, Ingrid 1678
 223, 236
 Brander, Joh. 417
 Bratt, Lars Gösta-Wennerstierna, Anna
 Lisa 390
 Brenner, Sophia Elisabeth 81, 84, 93, 291,
 315, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 325,
 328, 367, 371, 457, 475, 483, 485
 Brinck, Petter-Wass, Christina Catharina
 1725 **347 f**
 Bringius, Israel-Augustini, Catharina 1631
115 f
 Brisman, Magnus 342
 Broberg, Johan-Korp, Elisabeth 1725
365 f
 Brochius, Johannes Laurentii 163
 Brochius, Magnus Larsson 162
 Brodinus, Johannes-Emporagria, Elisabeth
 1658 **148 f**
 Brom, Andreas-Korsberg, Maria 1691
282, 314, 319 f
 Browallius, Johan 411
 Buchner, A. 26
 Burén, Peter Carl-Waller, Hedvig Eli-
 sabeth 1799 443
 Bureus, Johannes Thomæ 106, 107, 108,
 109, 113, 118, 126, 127, 128, 157, 182,
 467
 Burman, Lars 29, 76, 119
 Buschenfelt, Samuel 84, 373
 Bäll, Andreas-Leufstadia, Anna 1677 236
 Bång, Petrus 74
 Bångh, Nils-LarsDotter, Karin 1672 241
 Båfwerfeldt, Peder Kanutius-Bergengren,
 Christina 1652 **135-138, 171**
 Börger, Henricus von 157
 Böttiger, Carl F.-Hülphers, Sophia Wil-
 helmina 1795 427, **434 f**
 Böttiger, Carl F.-Ugla, Ulrica 1790 **427 f**
 Böök, Fredrik 370 f
- Cabbæus, Lars-Busck, Elisabeth 1671
200 f, 208
 Caligula 188
 Camillo, Giulio 179
 Carelius, Olof 385
 Carlberg, Daniel-Carlholm, Britta 1675
 248 f
 Carlsson, Sten 32, 42
- Carlsteen, Jonas-Träbom, Sigrid 1675
250 f
 Carolin, Carl-Tollet, Britta 1692 **279 f**
 Carruthers, Mary 175, 177
 Carstenius, P. 202
 Carstenius, Ulrich 155, 157
 Casström, Nils-Wallrave, Anna Christina
 1758 **385 f**
 Castrén, Gunnar 28, 31, 59, 128
 Cats, Jacob 284
 Catullus 26, 30
 Cedercreutz, Reinhold-Steuch, Christina
 Maria 1727 **326**
 Celsius, A. 84
 Chersonius, Olaus 122
 Choræus, Mikael 452, 489
 Christensson, Jacob 93
 Christiernin, Johannes-Simonia, Mag-
 dalena 1659 164
 Chronander, Jacobus 122, 153
 Cicero 179
 Classon, Melcher-Hansdotter, Catharina
 1673 262, 285
 Claudianus 31
 Colliander, Magnus-Bergh, Dorothea
 Catharina 1791 427
 Collinus, Per-Fors, Karin 1678 74, 201,
260
 Columbus, Johannes 74, 75, 238
 Columbus, Johannes-Scheffera, Margareta
 1672 **238-240**
 Columbus, Samuel 74, 238, 239, 367, 485
 Columella 300, 322
 Conte, Gian Biagio 175
 Corneille, Pierre de 454
 Corylander, Joh. Nic. 84, 341, 368, 369
 Creutz, Gustaf Philip 412, 421, 446, 447,
 452, 486
 Cromwell, Oliver 313
 Cronacker, Erik Magnus-Bagge, Caisa
 1791 **429 f**
 Crug, Johan Joachim-Sahlstedt, Sara
 Charlotta 1754 **385**
- Daalhem, Nicolaus 74
 Dahl, F. 43
 Dahlin, Anna Johanna 444, 445
 Dahlin, Johan Ephraim 444
 Dahlin, Samuel-Dimming, Johanna
 Dorothea 1791 444

- Dahlin, Samuel-Militz, Anna Helena 1790
444 f
- Dahlman, Lars-Appelbom, Anna Christina
1750 **384 f**
- Dahlman, Nils Nilson-JönsDotter, Anna
1672 261
- Dahlstierna, Gunno 257
- Dalekarlus, Olof-Achrelia, Barbro 1671
202 f
- Dalin, Olof von 417, 485
- Dalinus, Samuel-Figrelia, Ingrid 1672
197
- Danckwardt, Petter 330
- Danielis Nycopensis, Daniel 123
- De la Gardie, Jacob-Sparre, Christina
Amalia 1799 444
- Descartes, René 176
- Deschamps, Eustache 172
- Drake, A. 309
- Drees, J. 21, 30,
- Drefling, Måns Knutsson-Johansdotter,
Catharina 1645 **118-121**
- Dryander, J. 81
- Dunér, David 411 f
- Düben, Gustaf-Törne, Sara 1695 **299-
301**
- Dyck, Joachim 20, 178, 179
- Eckerbom, Petter Olof-Wiberg, Christina
Catharina 1791 442
- Eckhoff, Claes-Algehr, Christina 1758
381
- Edenmark, J. 84
- Edman, Johan Frerik-Arre, Elisabeth
Christina 1795 **440-442**
- Edsberg, Johan-Lundia, Margareta 1694
304 f
- Eekholm, David-Dahl, Catharina 1671
214
- Ehrensnetz, P. 329 f
- Ekebohm, Catharina 84
- Ekerman, P. 363
- Ekeroot, Clement-MånsDotter, Catharina
1679 **254 f**
- Ekhorn, Melchior-Schenbom, Maria 1729
341, 368
- Ekman, Lars-Svedelia, Christina 1728
367
- Ekman, Stefan 29, 40, 445, 477
- Eld, Niels-Fichtelia, Hedvig Magdalena
1720 **364 f**
- Eldh, Carl 85, 327, 328, 331, 340, 343,
355, 358, 372, 465
- Elfwing, P. 81
- Emporelius, J. 81
- Enegren, Abraham Törnesson-Fahlström,
Helena 1720 **345 f**
- Eneström, Anders-Liljenroth, Clara Aurora
1798 429
- Eneström, Lorentz-Hult, Brita Maria 1754
381
- Eneström, Mariana 87
- Engdahl, Horace 15 f, 22, 180
- Engelke, Otto Friedrich-Albrecht, Anna
Beata 1726 **326, 372**
- Engeström, Johan 358
- Engeström, Lars-Hedengrahn, Anna
Regina 1728 **358 f**
- Engman, Anders-Körssner, Anna Susanna
1798 **432 f**
- Engström, Gösta 167
- Enstedt, Claudius-Sahlstedt, Catharina
1756 **405**
- Erich Son, Pädher-Beet, Christina Swäns-
dotter 1671 191
- Ericson, Peter 363
- Eriksson, Gunnar 27
- Eurenius, Abraham-Hellman, Sara Anna
1756 390
- Euripides 307
- Fafner, Jørgen 176
- Fahlberg, Anders-Browall, Lisa 1726
373
- Fahlmarck, Natanael-Pincier, Christina
1723 372
- Fahlroth, Sieggardt-Strokirk, Catharina
Elisabeth 1755 **392-394**
- Fahlsten, Eric-Livin, Helena 1729 330
- Falander, Ericus Erici 153
- Falander, Isaacus Erici 153
- Falkenberg, Konrad 138
- "Fama Holmstedt" 87
- "Favonius" 74, 204, 208, 210, 227, 228
- Faxe, Wilhelm-Moller, Anna Christina
1729 329 f
- Figrelius, Daniel 236
- Figrelius, Zacharias 74

- Fischer, Ludwig 18
 Flachsenius, Jacobus 160, 165, 166, 168
 Flachsenius, Johannes 165, 166
 Fleming, Paul 183
 Floderus, Mattias-Berg, Christina Maria
 1795 422, **426**
 Flodinus, S.C. 81
 Flumén, Pehr-Lang, Margareta 1757 398
 Flygge, Crispinus-Ekehielm, Sigridh 1671
 262
 Forelius, Hemmingius 74
 Forsenius, Johannes-Johansdotter, Anna
 1656 151, **155-157**
 Forsman, Anders Månsson-Henrichsdotter,
 Catharina 1654 151, **153 f**
 Forsman, Andreas Johannis 157
 Forsselius, Olof 135, 137, 168, 169, 170
 Franzen, Franz Michael-? 1799 437,
452-455, 486
 Fredrik av Hessen 363, 364
 Frese, Jacob 84, 326, 372
 Frisk, Petter 373
 Frondelius, Anders-Staffandotter, Justina
 1678 **213**
 Frondin, Berge[rus]-Bergman, Sara
 Elisabeth 1796 **425**
 Frondin, Erich 209
 Frängsmyr, Tore 27
 Fundelius, Henricus 117
 Fyholmenius, Johannes Benedictus 151
 Fägersten, Anders G.-Kjerner, Beata u.å.
 443
 Fösinger, Laurentius A. 164
- Galilei 303
 Gamby, Erik 430
 Gangius, Henrich 213
 Geisler, Johan Tobias 85, 351, 356, 373
 Gejrot, C. 30
 Gerdes, J. 81
 Gestrinius, Ericus 273, 274
 Gestrinius, J. 74, 208, 213
 Gestrinius, S. 208
 Gestrinius, Samuel-Hagelsteen, Ebba
 1676 **259 f**
 Gezelius, Johannes Georgi-Gutheim,
 Gertrud 1643 **121 f**
 Giedda, Greta 84
 Giliusson, Johan-Swaab, Margareta 1672
188-190
- Girelius, Johan 84
 Giötherhielm, Friedrich Johan-von
 Knorring, Eva Catharina 1753 384
 Gjörwell, C.C. 90, 442
 Goethe, Johan Wolfgang von 98, 442
 Graan, P. 273, 274
 Granatenflycht, ? 84
 Granstedt, Lars Olofsson-Leverin, Anna
 1724 **359**
 Grasman, Gustavus Olai 154
 Grefwe, Amund 143, 146, 167, 169
 Grijs Gevalensis, Nils 76, 195, 257, 259,
 260, 465
 Gripenbergius, Olavus Olavi 122, 127
 Grolett, Michael 149, 151, 168, 169
 Grooman, Paulus E. 154
 Groth, Jacob 300
 Groth, O. 276
 Guarini, G.B. 257
 Gumprecht, Johan Fredrich-Rosing, Eli-
 sabeth 1675 **234**
 Gustaf II Adolf 106, 108, 128
 Gyllenborg, Gustaf Fredrik 454
 Gyllenborg, Jacob Johan-Gyllenborg,
 Antoinetta Wirginia 1754 **401 f**
 Gyllencreutz, Johan-Funck, Elisabeth
 1727 **338 f**
 Gyllenpamp, Benedictus-Hellicius, Anna
 Margareta 1755 **386**
 Gyllenstierna, Axel 272
 Gyllenstierna, Christoffer-Oxenstierna,
 Gustawa Johanna 1669 79, 286
 Gyllenstierna, Conrad 80, 243
 Gyllenstierna, Conrad-Ulfsparré, Märta
 Christina 1669 79, 285
 Gärtner, Adelheid 30
 Göransson (Jöransson), Erich-Siverdtz
 (Sivvertz), Margareta GregertzDotter
 1672 197, 223, **224 f**
 Göransson, Sverker 445
 Göthenstierna, Carl Erich 329
 Göthenstierna, David-Dannerhielm, Maria
 Christina 1727 329
- Hacke, Gabriel 154
 Hacks, Johan-Werd, Margareta 1695 **280**
f
 Hagblom, Johan Sven-Blomberg, Christina
 Charlotta 1754 **402 f**
 Hagelberg, C. 329

- Hagert, Gabriel-Mannberg, Anna Beata 1723 **365**
- Hagström, Carl 417
- Haleen, Petter-Benzelia, Christina 1693 **293 f**
- Halenius, Lars 81
- Hall, Ericus 234
- Hall, Vernon 20, 26, 171
- Hallman Gustafsson, Johan Gustaf 85, 328, 373
- Hambraeus, Jonas 113, 127
- Hammarin, Erik-Futhie, Catharina 1671 **194 f**
- Hanselli, Petrus 74
- Hansson, Carl-Bonnevier, Christina Ulrica 1790 427
- Hansson, Samuel-Swensdotter, Katarina 1657 **141-142**
- Hansson, Stina 16 f, 21, 24, 28, 29, 64, 75, 176, 311, 317, 445
- Harsdörffer, Georg Philipp 18, 19, 20, 23, 26
- Hastferdt, Adam Bernhard-Flemming, Anna Catharina 1674 **221 f**, 240
- Hastverd, Johan-Ahlbom, Christina 1678 247
- Head, R. 250
- Hedberg, Johannes 214
- Hedenblad, Joh.-Engström, Sara 1790 **427**, 432
- Hedman, Israel-Schilling, Regina Margareta 1750 399
- Heiligtag, Benjamin-Törning, Elisabeth Charlotta 1757 390
- Heinsius, Daniel 155, 156, 160
- Heistermann, Heinrich-Knutsdotter, Christina 1655 163
- Helander, Hans 27, 30, 104, 105, 123, 135, 136, 152
- Heldvader, Nicolaus 253
- Helling, B. 187
- Hellman, Cajsa 87
- Hellquist, Elof 313
- Henckel, Arthur 14
- Henrichson, Johan-Kempe, Sara Hansdotter 1645 **122**
- Henrikson, Alf 295
- Herder, Johann Gottfried 415, 417
- Herlin, Johan-Adlerbaum, Catharina Martha 1722 348
- Hernmarck, Oloff-Henning, Sabina 1724 **337 f**
- Hesselius Americanus, Andreas 87, 89 f, 90, 465
- Hesselius, Andreas-Bergia, Marja Andersdotter 1676 200
- Hesselman, Bengt 68, 69, 71, 279
- Hestadius, Andreas E. 162, 165
- Heyke, D. 356
- Hiesing, Richart 148, 149, 168, 169
- Hiolman, Hans-Keylhoff, Elisabeth 1723 **327 f**, 372
- Hiort, Hans Hansson-Alstrin, Helena 1724 **328**
- Hiort, Otto-Ryting, Elisabeth 1722 **350**
- Hiortzberg Larsson, Jonas 84, 367
- Hiärne, Urban 238, 239, 243, 246
- Hiärne, Urban-Swaan, Maria 1676 **204-208**
- Hjelmquist, Theodor 384
- Hoffman, Johannes 229
- Hoffrén, P. 302
- Hoflander, Andreas-Skrage, Karen Olofsdotter [1650?] **131-133**
- Holberg, Ludvig 417, 485
- Holm, Pelle 107
- Holmberg, Nicolas-Berg, Anna Christina 1757 **397**
- Holmerus, Päder-Danielsdotter, Anna 1673 **216**
- Holst, Laurentius-Tibelia, Anna Brita 1720 367
- Holsteen, Eric 151, 152
- Holstenius, Eric-von Wickedon, Dorothea 1652 71, 151, **151-153**
- Holstenius, Gabriel 128
- Holstenius, Jonas 74, 183
- Holstius, Claudius-Brennera, Anna 1659 **165-167**
- Homeros 310
- Hoppenstedt, Baltzar E.-Wallenstråle, Margareta Sophia 1799 446
- Horatius 199, 366, 417
- Horleman, Paco-Rudbeck, Anna Margareta 1721 **363 f**
- Horn, Bengt-Bielke, Margareta 1677 77
- Hult, Johannes 413
- Humbla Ericksson, Gudmund 85
- Humerus, Bonde-Steuch, Anne 1699 302

- Huss, Erasmus Johannis 17
 Huss, Erich Olofsson-Drake, Anna 1698
308 f
 Huss, J.O. 270, 271, 273, 274
 Huss, Magnus 272, 273, 274
 Häggman, Nils-Tornea, Annika 1695
301, 304
 Högnäs, Sten 344, 455
 Höjer, Lorentz Magnus-Lode, Regina
 Brigitta 1752 **378-380**
 Hökerstedt, Gustaf Hindrich-Livin, Helena
 1751 **389 f**
 Hökerstedt, Olof-Norberg, Helena 1722
 372
- Ihre, Johan 85
 Ilsbodinus, Gregorius 154
 Ilsbodinus, J.M. 154
 Ingonius, P. 81, 82
 Insentierna, Friedrich-Kierman, Charlotta
 1754 **415-417**
 Instander, Ericus 155
 Isaksson, Folke 430
 Iser, Matthias-Nyman, Margareta 1677
 223
 Israelsson Lincopensis, Israel 115, 118,
 127, 182
 Isthmenius, Jacob 238
- Jeanson, Hans-Bergenhjelm, Ulrica 1752
 383
 Jedeur, T. 328, 476
 Johannesson, Kurt 27, 136, 236 f, 237,
 262, 311
 Johansson, Johan Everhardt-Hedström,
 Catharina Margareta 1796 427
 Johanson Rahm, Christiern-AndersDotter,
 Maria 1672 **208 f**
 Johnson-Meyer 1754 70
 Jonæ Gothus, Andreas-Lov, Maria Jo-
 hannis 1646 **122 f**
 Jonsson, Peder-Andersdotter, Beata 1659
149-151
 Julinus, Ericus A. 154
 Julius Cæsar 307
 Justander, Ericus 160
 Järv, Harry 13
- Karl IX 103
 Karl X Gustaf 313
- Karl XII 302
 Katarina av Alexandria 111
 Keckonius, Gabriel-Eosander, Margareta
 1675 190
 Keder, Niklas (Nils) 81, 270, 284, 285,
 288, 289, 290, 321, 326, 371
 Kellgren, Johan Henrik 40, 446, 447, 459,
 472, 486
 Kempe, A. 74
 Kiensel, Anders-Carlberg, Elizabet 1672
 250
 Kijhl, Christian-Brunell, Brita Margareta
 1691 **307 f**
 Kindermann, Balthasar 14, 19, 21, 22-24,
 26, 27, 177, 178
 Klemming, G.E. 257
 Klingspor, Staffan Frideric-Graan,
 Christina 1679 **255-257, 265**
 Klopstock, Friedrich Gottlob 454
 Knös, Olof Andersson-Siberg, Margareta
 1794 **423 f**
 Koch, H. 59
 Kohl, Kaspar 128
 Kolmodin, Israel 275
 Kolthoff, Henrik 74
 Kolthoff, Sven S. 84
 Korp, Johan Jacob 365
 Krabbe, Engelbrecht Adam-Asp, Elisabet
 1721 349
 Kristina 237, 257
 Krook, Anders Petter-Risberg, Laurentia
 1794 443
 Krook, Magnus Johansson-Wiberg, Juliana
 1791 441
 Krook, Nicolaus 253
 Krumlinde, Hans-Langvagen, Christensa
 1755 382
 Krüger, C. 40
 Kylander Lincopensis, Daniel Jonæ 116,
 117, 127, 128, 168
 Kähler, Mårten 381
 Kæsell, Michael-Lundia, Christina 1723
 367
 Könsberg, Jonas-Falleria, Maria 1693
289 f
 Körsner, Georg-Schütte, Christina Helena
 1721 367
- Lagerborg, R. 130
 Lagerholm, J. 146

- Lagerholm, Nils 94
 Lagerlöf, Petrus 74, 75, 220, 222, 238, 246, 266, 485
 Lamoræus, Abraham-Diurman, Johanna 1695 279, **301**
 Lampa, Petrus-Noræus, Sara 1697 **305 f**
 Langvagen, Gerhard 382
 Larsson, Claes-JöransDotter, Brita 1699 **278 f**
 Laurentius, Nicolaus-Olai, Christina 1643 125
 Laurinus, Laurentius L. 116
 Law, Andreas-Barckhusen, Margareta 1674 **233 f**
 Leffler, Yvonne 442
 Lehman, C. 18
 Leijonstedt, Anders Gabriel-Höijer, Anna Christina 1751 387
 Lenngren, Anna Maria 445, 472, 486
 Leopold, Carl Gustaf af 435, 472, 486
 Lewan, Bengt 183, 237, 335 f, 446
 Lewenhaupt, Gustaf Moritz-Sparre, Gjörvell 1678 **211 f**
 Leverin, J. 359
 Lewis, Charlton 312
 Leyman, Carl-Lundgreen, Catharina Olufsdotter 1671 213, **244 f**
 Leyonhufwud, Carl Æmil-Cronhielm, Beata 1720 **360-362**
 Lidborg, Oloff 84, 359
 Lidenius, Ericus B. 125, 127
 Lidner, Bengt 421, 446, 447, 454, 455, 472, 486
 Liezen, Nicolaus A.-Wernle, Catharina 1648 **124 f**, 155
 Lilius, Pirkko 29
 Lillie, Axel-Wrede, Agneta 1693 **315-319**, 371
 Lilliewaan, Johannes-Muur, Catharina 1656 164
 Lind, Carlos-Berggren, Maria Christina 1752 381
 Lind, Magnus-Ubman, Helena 1720 **326**
 Lindberg, Eric-Örn, Maria Elisabet 1759 417
 Lindberg, Ulf 29
 Lindblad, Per-Eckhoff, Maria Christina 1793 423, 437
 Lindegren, Johan-Rabenia, Anna Catharina 1751 **384**
 Lindgärde, Valborg 315, 456
 Lindhardt, Jan 174, 175, 178, 468
 Lindqvist, Janne 29, 76 f, 211
 Lindroth, Axel Adolph-Metzén, Hedevig 1755 **407-410**
 Lindroth, Sten 165
 Lindstedt Cronberg, M. 411
 Lindsteen, Olof 85, 372, 373, 465
 Lindstorpius, David 330
 Lindwall, Anne-Christine 29
 Linné, Carl von 351, 405, 407
 Linnér, Sture 307
 Liungman, A. 81, 82, 289, 290,
 Livendahl, Michaël-Hagström, Ulrica 1751 417
 Livin, C.C. 348
 Livin, M.C. 348
 Lochnæus, J. 81
 Lodelius, Stephan Laurentius 219
 Loefgren, Charlotta Catharina 87
 Lohman, Carl Johan 85, 326, 344, 345, 357, 367, 465
 Lohrman, Johan-Wolker, Elisabeth 1672 209
 Lohse, Joachim-Law, Margareta 1654 **139-141**
 Lucidor (Johanson, Lars) 21, 25, 34, 45, 64, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 86, 156, 177, 186, 188, 190, 191, 192, 208, 212, 214, 222, 223, 224, 227, 228, 229, 231, 233, 234, 236, 240, 243, 257, 258, 260, 262, 264, 266, 269, 270, 272, 279, 282, 284, 285, 286, 288, 289, 290, 304, 320, 321, 322, 325, 331, 332, 333, 334, 336, 353, 366, 367, 371, 374, 375, 417, 437, 465, 471, 485
 Lundequist, Johan Gustaf-Lundström, Brita Margareta 1791 441
 Lundgren, A. 356
 Lundholm, Abraham-Kröger, Margareta Beata 1695 279
 Lundius, Zacharias-Klingia, Elisabetha 1656 138, 146, **164 f**
 Lust, Hindrick von-Skiächta, Catharina 1693 270
 Luth, Johannes O. 164
 Luther, Martin 31, 433
 Lyckå, Petrus-Blaxia, Petronella 1723 **348 f**, 353

- Låstbom, Gunhard-Holmstedt, Eva 1757
378
- Löfgreen, E. 81
- Löfgren, H.A. 84
- Löwen, Axel-Emsén, Christina 1796
434, 437, 455
- Löwenhielm, Fredric-Hülphers, Maria
Hedvig 1790 425, **426 f**
- Mack, Peter 17
- Magni, Johannes-Olavi, Anna 1648 125
- Mallén, Daniel Ferdinand-Bruun, Ulrica
1796 425, 443
- Mallenius, Nils Hansson-Rothoff, Chris-
tina 1675 **252 f**
- Malm, Jonas-Löfman, Christina 1751 **388
f**
- Malm, Mats 430, 445
- Mansén, Elisabeth 315, 456
- Mathesius, G. 390
- Mattsson, Annie 29
- Mauritz, lantgreve av Kassel 108
- Maxentius 111
- Melander, Israel-Livin, Margareta 1724
348
- Melander, Magnus-Frondina, Christina
1675 **209 f**
- Melander, Toini 29
- Melin, Johannes-Norén, Hedevig Botilla
1752 383
- Mellenius, Andreas 142
- Messenius, Johannes 311
- Meyfart, J.M. 18
- Micrander, E. 81
- Micrander, J. 81
- Micrander, P. 81
- Milander, Peter-Kröger, Maria 1721 330
f
- Miltopæus, Martinus 74, 155, 160
- Molitor, Christofer-Opdekamp, Margareta
1690 270, **284 f**
- Montaigne 415
- Montelius, Johannes-Horner, Margareta
Beata 1723 337
- Montin, Johan 370 f
- Mordt, David 330
- Musæus 26
- Mylonius, Thomas-Drivia, Christina 1639
117
- Mårtenson Quast, Joen-Nerbelia, Brita
Pedersdotter 1670 199, **241 f**
- Mårtenson, O. 430
- Mörling, Nils-Depken, Christina 1673
246 f
- Nelson, A. 312
- "Nicandor" 225
- Nicolai Wretensis Samuel-Jonæ, Anna
1632 **116 f**
- Nicolai Wretensis, Magnus 116
- Nilsson Dahlman, Nils-Jöns Dotter, Anna
1672 197, 247
- Nilsson, Ruth 315
- Nizar, G. 89
- Nobelius, Peter-Rudbeck, Wendela 1696
313-315
- Nordberg, Georgius-Henzig, Catharina
1726 330
- Nordenadler, Adolph Fredric-Hjerta, Edla
Ulrica 1791 **428 f**
- Nordenflycht, Hedvig Charlotta 87, 88,
384, 385, 416, 477
- Nordgren, Johann-Hägg, Helena Catharina
1792 **439**
- Nordlind, Johan-Bergia, Sara 1674 **216-
218**
- Nordqvist, Nils 97, 98
- Nordström, Johan 116
- Noreen, Adolf 371
- Noreen, Emil 43,
- Norrström, Olaus-Norrelia, Maria
Christina 1724 **357 f**
- Nyberg, Gabriel-Holm, Elisabeth 1729
373
- Nyman, Martin-Blom, Margareta 1671
192 f
- Odenius, Matthias Matthiæ-Knutsdotter,
Ingrid 1674 204
- Olai, Ericus 107
- Olai, Gudmundus (Gudmundur Ólafsson)
81
- Olai, Samuel 162
- Olderman, Johannes-Adlerberg, Anna
Maria 1694 304
- Olieqwist, Gustavus J. 164
- Olieqwist, Nicolaus J. 164
- Olivenbaum, Johan Daniel-Ihrman, Helena
Catharina 1790 427
- Ollandrus, Claudius-Bock, Anna 1676
223

- "Olof Ers Son i *Scholeby*" 342
 Olsson, Bernt 26, 28, 30, 31, 32, 55, 59, 118, 121, 122, 172, 183, 184, 186, 275, 415
 Omeis, M.D. 21
 Ong, Walter J. 174, 175, 180, 334, 382, 418, 460, 469
 Opitz, Martin 19, 20, 26, 27
 Osenius, Petrus 218
 Ovidius 26, 172, 244, 277, 295, 300, 304, 314, 322, 370
- Pabst, Albrecht Herman-Brandel, Anna Maria 1722 357
 Pagander, Pehr-Hagelsteen, Margareta 1676 **195-197**
 Pahl, Johan-Sundell, Anna Christina 1723 **340 f**
 Palingenius 172
 Palm (Cederhielm), Germund-Steenqwist, Maria 1658 138, **146-148**
 Palm, Carl Ludvig-? 1795 **424 f**
 Palm, Ludvig-Frostman, Elisabeth 1753 382
 Paqualin, Carl-Andersdotter, Anna 1724 373
 Pasch, Dankwardt-Jæger, Rebecca 1725 **355 f**
 Patricius 31
 Paulinus Gothus, Laurentius-Erici, Birgitta 1624 **101-103**,
 Paulinus, Johan 190
 Paulsen, Friedrich 17
 Pehrman, Thomas-Nilsdotter, Margareta 1668 222, 240, 285, 331-334
 Peringerus, Laurentius Fridericus-Andræa, Anna 1648 **125 f**
 Petersson, Gudmund-Möller, Salomina 1793 **448 f**
 Petrarca, Francesco 119, 183
 Petreius, Petrus 103
 Petri, Petrus-Catharina ? 1622 **109-112**
 Petronius, A. 275
 Philadelphia, ? 438
 Phoenix, Daniel-Rhalambia, Sara 1672 190, 223
 Phrygius, Sylvester Johannis 237
 Pihlman, Isac-Breandt, Anna Maria 1723 336
- Pincier, Johan Herman 384
 Plagman, Johannes J. 155, 157, 159, 168
 Plagman, Johannes Petri 157, 159
 Plantin, Daniel 238
 Plantin, Esaias Z. 387
 Platen, Magnus von 27, 30, 40, 41, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 82, 85, 86, 90, 370, 371, 464 f,
 Platon 383
 Plett, H.F. 26
 Polheimer, Lars Christopher-Loo, Helena Augusta 1791 422, 427
 Pontanus, Jacobus 26
 Pope, Alexander 448
 Porath, Nils-Fahlheim, Anna 1724 373
 Possieth, Joh 81, 82, 276
 Prillwitz, Johan 79
 Pripp, Albrecht Hansson-Bering, Christina Maria 1759 **383**
 Prytz, Andreas 74
 Prytz, Johannes Ianes 103
 Puccini, Giacomo 294
 Pääfwe, Petrus D. 163
- Rabinius, Johannes-Smaræa, Margareta Persdotter 1672 204
 Rachlitius, F. 109, 114, 127, 182, 183
 Racine, Jean 318, 454
 Ramelius Pärsson, E. 351
 Ranius, Allan 29
 Rath, Hindric-Ljungdahl, Anna Christina 1796 443
 Raulenius, Johannes 121, 127, 182
 Reiman, Johan Fridrik-Vennera, Christina 1755 **404 f**
 Reuter, Samuel-Vogel, Margareta/-Forselius, Johannes G.-Vogel, Elena 1654 164
 Reuterkrantz, Esbjörn-Creutz, Christina 1673 225
 Reuterhusius, Erich N.-Winter, Sara Pädersdotter 1676 **218**
 Rhenström, R. Oliv. 91
 Rhodin, A. 412
 Rhodin, Anders Gustaf 88 f
 Riælius, Andreas P. 139
 Ribbing, Erik-Rosenhane, Beata 1671 236
 Richterius, Johannes-à Wilpret, Eva Sabine

- Sibylla 1609 **103-105**, 137
 Ridderstad, Per S. 13, 26, 28, 30, 31, 37,
 38, 39, 40, 49, 50, 55, 73, 93, 94, 96, 97,
 103, 108, 378, 461, 463
 Rinckstadius, Zacharias Andreae 103
 Ringh, Magnus Nicolai 157
 Rinström, Carl Magnus 84 f
 Risell, O. 390
 Rist, Johann 21
 Roberg, L. 97
 Rooswall, Olaus-von Winberg, Anna
 Magdalena 1726 349
 Rosenhane, Beata 16, 18
 Rosenhane, Schering-Sparre, Beata 1636
 236
 Rosenius, W. 213, 244
 Rosing, Carl 234
 Rosing, Johan 234
 Rosing, Samuel 234
 Rosinius, P. 81
 Roth, Benjamin-Schultz, Sara Magdalena
 1751 **410-412**
 Rothof, Johan-Efwert, Ulrica Charlotta
 1757 **399-401**
 Rothof, L.W. 399
 Rothsteen, Anders-Höcker, Catharina
 Margareta 1727 373
 Rott, A.C. 21
 Rudbeck, Gustaf Olofsson-Björck, Mag-
 dalena 1695 **312 f**
 Rudbeckius, Johannes N.-Odhelia,
 Katharina 1672 223
 Rudbeckius, Olaus-Lohrman, Vendela
 1655 138, 146, 164
 Rudbeckius, Olaus 304, 311, 312, 313,
 314, 321, 347, 412, 447
 Rudbeckius, Petrus 311
 Rudeen, Torsten 81, 93, 307, 315, 317
 Rudien, Göran-Morea, Elisabet 1723
356 f
 Rudinus, Clemens-Asp, Anna 1678 236
 Rulin, Henric 85
 Rundberg, Olof-Nylander, Catharina
 1723 **342 f**
 Runius, Johan 323, 341, 361, 367, 368,
 369, 370, 371, 373, 374, 376, 382, 417,
 471, 485
 Rusch, Jacob-Los, Anna 1677 191, **193 f**
 Ruth, Johan Fr.-Linderoth, Dorothea Jo-
 hanna 1796 449
 Ruth, Lars-Gevalin, Brita Catharina 1795
 449
 Rydberg, S. 339
 Rüdling, Johann Georg 84
 Rylander, Ericus 123, 127
 Rålbamb, Bror Andersson-Tott, Anna 1621
113 f
 Rönnow, Magnus 81, 82
 Sacklén, J.F. 284, 423
 Safflon, Wilhelm 125
 Sahlin, Gunnar 40, 55, 434
 Sahlstedt, Abraham-Sohlberg, Sara 1723
 373
 Salan, Niclas-Tayard, Regina 1699 302
 Salan, P. 81
 Salander, Magnus-Harkman, Sara 1693
275 f
 Sallander, H. 74
 Sandwall, Fredrik 77, 78, 79, 188, 189,
 251, 257, 258, 284, 290, 371
 Sappho 30
 Saussure, Ferdinand de 174
 Scaliger, Julius Cæsar 26 f, 102, 104,
 110, 129
 Schaey-? 1672 **257-259**
 Schagerström, Johan-Ekerman, Brigitta
 Maria 1754 417
 Schantz, Carl Ludwig-De Brenner, Maria
 Aurora 1720 372
 Schantz, Friedericus 229
 Schantz, J.F. 81
 Schantz, Jean David-Scheffer, Elisabetha
 1670 **228-231**
 Scheffera, Margareta 238, 239
 Schefferus, Johannes 229, 311, 415
 Schefferus, Johannes-Loccenia, Regina
 1648 126
 Schefferus, Johannes d.y. 229
 Schenberg, Eric Anders-Ekström, Ulrica
 Carolina 1792 427, 433
 Schenmark, Johan-Juringia, Anne
 Charlotte 1790 439
 Schierf, J. 81
 Schierff, N. 81
 Schiller, Friedrich 421, 449, 450, 472,
 486
 Schlüter, David-Efwerling, Maria 1750
396 f
 Schneikart, Monika 31

- Schottel, J.G. 19, 26
 Schottenius, E. 202
 Schroderus, Ericus 260
 Schroderus, Olaus 74
 Schröder, Johan-Ugla, Henrica 1790 **436**
 Schröderhielm, Elis 430, 439
 Schultz, David 410
 Schück, Henrik 72, 81, 106
 Schäder, Johannes Stephani-Dillinghusen, Anna Widicksdotter 1658 **143-146**
 Schöne, Albrecht 14
 "Secundus" 76 f, 211, 263, 465
 Segebrecht, W. 21, 24, 32, 177
 Segfridson Fierman, Segfrid-Hielmer, Brijta Olofzdotter 1677 247
 Seiler, Joachim 104, 108, 110, 112, 118
 Seldener, Henric Hermansson-Stricker, Johanna Margareta 1794 439
 Sellenius, Jonas-Ilsbodina, Margareta 1654 138, 146, 151, **154 f**
 Seseman, Hans Jacob 438
 Seseman, Hans Jacob-Comstedt, Helena Susanna 1794 **430 f, 437**
 Short, Charles 312
 Sidonius Apollinaris 31
 Sieber, ? 27
 Silfwerlås, Carl Gustaf-Hielmborg, Anna Catharina 1722 **364**
 Silnævs, Georgius 154
 Silvius, Elias 89
 Siwertsson, Gustaf Lorentz-Ritterberg, Anna Regina 1797 **433 f**
 Sjöberg, Nils Lorens 425
 Sjöstrand, Wilhelm 51
 Skoug, J. 81
 Skragge Andersson, Erik-Bohm Gudmundsdotter, Karen 1652 **133-134**
 Skragge Håkansson, Simon 128, 130, 131, 132, 133, 134, 138, 168, 169, 171, 186, 187, 225
 Skragge, Gabriel-Magner, Helena Brita 1690 **280**
 Skragge, Simon-Magnelia, Brita/Brand, Haqvinus-Magnelia, Catharina 1697 **280**
 Skragge, Simon-Pedersdotter, Sara 1642 125
 Skunck, Carl-De la Chapel, Ebba Christina 1673 238
 Skuncke, Marie-Christine 17
 Skytte, Carl Hindric-Skytte, Brita Magdalena 1720 349
 Skytte, Johan 106, 108, 109, 127
 Skytte, Johan-Näffue, Maria 1606 **106-109, 157**
 Smaræus, Anders J. 385
 Sommeliu, Gustaf Petri-Sommeliu, Anna Sophia 1795 **431**
 Sorbon, Olof-Mannercreutz, Ottiliana Sophia 1753 **412 f**
 Soumalænius, Olaus Georgius 113, 126
 Soundberg, J. 449
 Sparfwenfeldt, Johan Gabriel-Hildebrand, Antoinetta 1695 315
 Sparrman, Andreas 128
 Sparrman, Olaus O. 162
 Specht, Gert-Cüper, Catharina 1677 263
 Spegel, Haqvin 277
 Spies, Marijke 26
 Spijrman, Anders Oluffson-Bogman, Anna Johansdotter 1677 **218 f**
 Spole, Andreas 149
 Stagnell, Petter-Callwagen, Catharina 1750 382
 Stamm, Johan Wilhelm-Emmerich, Susanna 1672 190, 264
 Stangenberg, Mathias-Bruun, Brita Christina 1725 **354 f**
 Starling, Johan-Bärg, Birgitta 1695 **270-274**
 Statius 26, 31
 Stegmann, Josua 17
 Steinbrück, M. 18
 Stenberg, Göran 29
 Stenberg, Lisbeth 445
 Stenbock, Fridrich-De la Gardie, Catharina 1634 **114 f**
 Stenfält, E. 81
 Stenqvist, C. 411
 Stiernhielm, Georg 63, 107, 121, 124, 128, 132, 133, 138, 147, 182, 186, 204, 211, 229, 234, 244, 246, 247, 250, 266, 269, 288, 311, 320, 323, 361, 367, 369, 414, 417, 471, 485
 Stierman, Andreas-Aurivillia, Cecilia Olofsdotter 1670 **242**
 Stigzelius, Henricus M. 165
 Stobæus, A.P. 390
 Stockenström, Anders-JohansDotter, Helena 1695 270

- Stoltz, Gilius-Cornéer, Regina 1793 423, 425 f
 Stoltz, Lütgien-Kemner, Charlotta Christina 1790 439
 Strandberg, Olof 204, 238, 239, 243, 246
 Strangh, Eric Robert-Dubbe, Maria Magdalena 1758 **394-396**
 Strauss, F. 40
 Strijck, Gothard-Ribbing, Christina 1673 **225-227**, 371
 Ström, Annika 30
 Ström, Michael-Bieurnklou, Anna Knutzdotter/ Bozæus, Erich-Bieurnklou, Catharina Knutzdotter 1671 236
 Strömbeck, Nicolas-Wree, Birgitta 1723 372
 Stubb, Johan-Sjöholm, Christina 1723 **349 f**, 374
 Stutæus, Joachim-Jacobi, Margareta Henrici 1611 **113**
 Ståhle, Carl Ivar 29, 59, 73, 103, 106, 107, 116, 124, 128, 129, 130, 132, 133
 Ståhle Sjönell, Barbro 430
 Stålmärck, Torkel 47, 89, 394, 412, 425, 430, 435, 436, 452, 489
 Suetonius 312
 Sundel, Carl-Danckwardt, Elsa Christina 1722 330
 Sundelius, Samuel-Norman, Elisabeth Eleonora 1791 427, 449
 Sundius, Andreas O.-Ström, Catharina Ingmarsdotter 1672 204
 Sunthius, Gustavus Ericus 114
 Swaan, Petrus-Broon, Barbara 1676 220
 Swahn, Jan-Öyvind 29
 Svanberg, Caroline 91
 Svanell, Carl Olof-Carlberg, Anna Christina 1796 439
 Swedberg, Jesper 275
 Svedjedal, Johan 430
 Svenonius, Enevaldus 74, 160
 Svenonius, Enevaldus-Gyllenstälpe, Susanna 1657 164
 Sylwan, Otto 28
 Söderlund, Petra 430
- Teelman, Olof-Holmdorph, Brita 1671 187, 204
 Tegman, Petter-Giörloff, Sara 1792 434, **446-448**
- Telin, C. Olofsson 387
 Telin, Carl-Wrange, Ingeborg 1751 387
 Telin, J.E. Olofsson 387
 Telin, O. Olofsson 387
 Tellerus, Ericus 154
 Tempelman, Pet. Ol. 389
 Tengstroem, Johan-Chydenia, Maria 1755 390
 Tenhauf, Paul 40
 Teppati, Blasius 61, 74, 75, 236
 Ternström, Elias-Almquist, Anna Helena 1755 **398**
 Tesche, Jacob-Govinia, Maria Catharina 1752 **390-392**
 Tessin, Carl Gustaf 378
 Thileman, Margret 453
 Thomæus, J. 81
 Thomson, James 380
 Thorild, Thomas 421, 446, 449
 Thott, Otto-Barnekow, Ulrica 1795 439
 Thunberg, Andreas-Wendt, Maria Helena 1794 **449 f**
 Thuronius, Andreas-Meisner, Sara 1657 151, **160 f**
 Tillæus, J.J. 84
 Tillæus, O.P. 84, 85
 Tiller, Olof-Kindenmeier, Catharina 1679 **197 f**
 Tiällman, Niclas (Nils) 74, 236
 "Tobias vir Peregrinus" 118, 121, 125, 127, 128, 129, 179, 181, 182
 Tolbom, Birger 74
 Tolpo, Simon 74
 Tolstadius, Ludovicus-Surbon, Maria 1677 207
 Tomson Pinck, Hans-Samsing, Catharina Erichsdotter 1670 198
 Torsman, Petter-Ytterberg, Hedvig 1723 351
 Torstenson, Lindorm (Lennart)-De la Gardie, Beata 1633 **115**
 Trautzel, D. 81
 Trautzel, J. 81
 Tretzel, Adrian-Frisch, Regina Sophia 1728 373
 Triewald, Samuel 177, 360, 371
 Troilius, Samuel O. 84
 Trotzig, Johan 259
 Trotzig, Johan-Funck, Margareta 1672 **223 f**

- Träbom, Jonas 250
 Trägård, P. 350
 Tscherning, Andreas 23, 27
 Tufte, Virginia 26, 31
 Tugurijn, Peter-Rhodelia, Helena 1675
 187
 Tybelius, Gariel G. 428
 Tystbergius, Andreas N. 154
 Törner, F. 81
 Törnros, Abraham-Malmstedt, Christina
 1725 329, **369-371**
- Ugla, Ulrica 434
 Uhr, J. 81, 81
 Uhr, Johan-Mackei, Anna Christina 1724
 373
 Ullgren, Peter 363
 Ulrica Eleonora 363
 Vng, Andreas 154, 155
 Unge, Fredric Otto von-Hülphers, Ab-
 rahamina 1793 425
 Utterklow, Johan-Boij, Ingrid 1672 **231-**
233, 285, 286, 371
- Verelius, Samuel 74
 Vergilius 19, 136, 275, 370
 Verner, Adam-Drake, Margareta 1699
309 f
 Victorin, Anders-Halenius, Ulrica Sophia
 1755 69
 Viereck, Carl Christoph 88, 89
 Vigelius, Laurentius-Plagman, Margareta
 1656 151, **157-160**
 Vinge, Louise 456
 Vittinghoff, Otto Georg von-Lagerstierna,
 Anna Dorothea 1690 284, **285-288**, **291-**
293, 371
 Voltaire 380, 417, 454, 485
 Vossius, Gerhardus Johannes 27 f, 176,
 484
 Vulteius, Johannes-Wallrawe, Anna 1693
294-296
- Wagner, Jonas-Älf, Anna Elisabet 1790
 439, 441
 Wahlstede, Arnoldus 151
 Wahrendorff, Joachim Daniel-Rothstein,
 Maria Juliana 1758 387
 Wallander, Gregers-Stiernhöök, Katharina
 1658 **143**
- Wallander, J. 271, 273, 274
 Wallberg, G. 81
 Wallin, Johan Gustaf 448
 Wallmarck, P.A. 17
 Walrawe, Johannes Gothardus 126
 Wanæus, Petrus Jacobi 124, 127, 128,
 155, 156, 157, 158, 160, 168
 Wankijf, Niclas 72
 Warburg, Karl 106
 Wegelius, H. 390
 Wennæsius, Ericus 74, 200, 201, 260
 Wennström, Edmund-Hansson, Maria
 Elisabetha 1792 434
 Werwing, Jonas-Brodina, Sara 1675 **222**
f, **227 f**
 Weslander, M. 81
 Wester, Marcus Arvidson-Cederberg,
 Anna Maria 1799 442
 Westhius Nycopensis, Samuel Jönsson
 146, 149, 154, 155, 164, 168, 169
 Westhius, Samuel Danielson (Danielis)
 138
 Westholm, Samuel-Green, Catharina 1724
 373
 Westman, Abraham-Giöding, Anna Britta
 1750 **406 f**
 Westrinus, Johannes P. 154
 Wexionius, Michael A. 115, 116
 Widman, Fredric-Wiman, Margareta
 Aurora 1759 **397 f**
 Wieland, Christoph Martin 454
 Wieselgren, Per 172
 Wijnblad, Johannes-Laurelia, Catharina
 1647 125
 Winge, Carl-Arckenholtz, Anna 1723
 337
 Wintrosius, Georgius H. 103
 Wittman, C. 397
 Wivallius, Johannes 103
 Wivallius, Lars 103, 126, 128
 Wolff Salæmontanus, Nicolaus 143, 168,
 169, 237
 Wollimhaus (adl. Leyonstedt), Andreas
 74, 221, 222, 229, 237, 238, 239, 240, 246,
 266, 267, 485
 Wollimhaus, Jacob 238
 Wrangel, Karl Filip 272
 Wretö, Tore 236, 237, 415
 Würtz, Paul 258

Xerxes 188

Yates, Frances 179

Zachrisson, O. 81

Zelin, Johan Matzon-Plinning, Anna

Nilsdotter 1674 285, 290

Zellbell, A. 81, 279

Zetæus, Martin-Thomasdotter, Märta
1657 142 f

Ziegler, Joachim Christopher-Hartman,

Margareta Christina 1721 **351-353**

Ziertonn, S.N. 437

Ziervogel, Evald-Hultman, Anna Christina
1751 381

Åkerman, Olaus-Lithman, Catarina 1675
235

Åsbrink, Lars-Schubert, Margareta Lovisa
1792 449

Älf, Samuel 87, 89, 91

Öberg, Eric-Hanqvist, Maria 1792 427

Öhrberg, Ann 28, 29, 477

Öhrner, Carolus-Pelander, Anna Maria
1721 **331-334**

Örn, Isac 417

Örn, Johannes Samuelis 165

Örnkloo, Bugislaus 123

Örnkloo, Petrus 123

Örnkloo, Päder Larsson-Stormhat, Anna
Maria 1647 **123 f**

BILAGA 1. TABELLFÖRTECKNING

1. Gravskrifter, bröllopsskrifter och gratulationer under perioderna fram till 1629, 1630-59, 1670-79, 1690-99, 1720-29, 1750-59 samt 1790-99 38
2. Tids- och ståndsfördelning av bröllopsskrifterna från 1600 till och med 1659 44
3. Tids- och ståndsfördelning, 1670-talets bröllopsskrifter 44
4. Tids- och ståndsfördelning, 1690-talets bröllopsskrifter 46
5. Tids- och ståndsfördelning, 1720-talets bröllopsskrifter 46
6. Tids- och ståndsfördelning, 1750-talets bröllopsskrifter 48
7. Tids- och ståndsfördelning, 1790-talets bröllopsskrifter 48
8. Bröllopsskrifternas procentuella fördelning på mottagarstånd under samtliga undersökningsperioder 50
9. Bröllopsorter under 1650-, 1670- och 1690-talen; antal och % av de ortsanknutna 54
10. Bröllopsorter under 1720-, 1750- och 1790-talen; antal och % av de ortsanknutna 54
11. Bröllopsskrifter på svenska eller med svenska inslag 1600-1660 60
12. Bröllopsskrifternas språk under 1670-talet, kronologisk fördelning 62
13. Mottagare till bröllopsskrifter helt på svenska respektive helt på klassiska språk, 1670-talet 62
14. Mottagare av bröllopsskrifter helt på svenska respektive helt på klassiska språk, 1690-talet 66
15. Mottagare av bröllopsskrifter på andra språk, 1690-talet; antalet språk i skrifterna 66
16. Mottagare av bröllopsskrifter helt på svenska respektive helt på klassiska språk, 1720-talet 69
17. Skrifter på andra språk än enbart svenska, 1750-talet 70
18. Andelar anonyma och pseudonyma bröllopsskrifter i relation till bröllopsskrifter med författarnamn, ståndsfördelade, 1670-talet 78
19. Släkt- och vänskrifter, 1750-talet 88
20. Fraktur- eller antikvastilar i svenska skrifter, 1750-talet, ståndsfördelning 97

BILAGA 2. EMBLEMKÄLLORNA

(Emblemen har uppsökts genom *Emblemata. Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*, hrsg. von A. Henkel und A. Schöne (1967), Sonderausgabe Stuttgart 1978.)

- Alciati, Andreas, *Emblematum liber*, Lugduni (Lyon) 1531 (=Alc.).
Anulus, Bartolemæus, *Picta poesis*, Lugduni (Lyon) 1565 (=An.).
Boria, Juan de, *Empresas morales*, Praga 1581 (=Bor.).
Camerarius, Joachim, *Symbolorum & emblematum volatilibus et insectis*, Nürnberg 1596 (=Cam. III).
Camerarius, Joachim, *Symbolorum & emblematum ex aquatilibus et reptilibus*, Nürnberg 1604 (=Cam. IV).
Cats, Jacob, *Emblemata moralia et oeconomica*, Rotterdam 1627 (=Cats, Emb.).
Cats, Jacob, *Proteus ofte minne-beelden verandert in sinne-beelden*, Rotterdam 1627 (=Cats, Prot.).
Corrozet, Gilles, *Hecaton-graphie*, Paris 1543 (=Corr.).
Covarrubias Orozco, Sebastián de, *Emblemas morales*, del III, Madrid 1610 (=Cov.).
Horozco y Covarrubias, Juan de, *Emblemas morales*, Segovia 1589 (=Hor.).
Junius, Hadrianus, *Emblemata*, Antverpiæ 1565 (=Jun.).
La Perrière, Guillaume de, *Le theatre des bons engins*, Paris 1539 (=La Per. Th.).
Montanea, Georgia, *Monumenta emblematum christianorum virtutum*, Francofurti 1619 (=Mont.).
Reusner, Nicolas, *Emblemata*, Francofurti 1581 (=Reusn. Emb.).
Rollenhagen, Gabriel, *Nucleus emblematum selectissimorum*, Arnhem 1611 (=Roll. I).
Rollenhagen, Gabriel, *Emblematum centuria secunda*, Ultraieci (Utrecht) 1613 (=Roll. II).
Sambucus, Joannes, *Emblemata*, Antverpiæ 1566 (=Samb.).
Sperling, Hieronymus, *Trojano regio principe Paridi delatum prerogativæ iudicium*, Augsburg, trol. c:a 1740 (=Sperl.).
Vænius, Otho, *Amorum emblemata*, Antverpiæ 1608 (=Væn.).
Zincgreff, Julius Wilhelm, *Emblematum ethico-politicorum centuria*, Heidelberg 1619 (=Zincgr.).

LITTERATUR

KÄLLOR

I Uppsala universitetsbibliotek (Carolinabiblioteket):

UUB Rar. 10:596 bröllopsskrift till N. Rascius och M. Ioannis Filia 1586

UUB Rar. 10:508 bröllopsskrift till B. Volger och A. Brockmuller 1593

UUB Rar. 10:509 bröllopsskrift till N.J. Nicopensis och B. Benedicti 1597

Personalverser över enskilda, serie i 8:o + 4:o -1659, 1670-1679, 1690-1699, 1720-1729, 1750-1759 och 1790-1799 samt serie i fol. -1659, 1670-1679, 1690-1699, 1720-1729, 1750-1759 samt 1770-1799.

I Göteborgs universitetsbibliotek:

Uppsala universitetsbibliotek. Personverser över enskilda. Rullfilm 199: 1-93 (=mikrofilmer av Personalverser över enskilda i UUB):

rullarna 1-4 (serie i 8:o + 4:o -1659), 6-8 (serie i 8:o + 4:o 1670-1679), 10-12 (serie i 8:o + 4:o 1690-1699), 16-18 (serie i 8:o + 4:o 1720-1729), 23-27 (serie i 8:o + 4:o 1750-1759), 49-50 (serie i 8:o + 4:o 1790-1799), 51 (serie i fol. -1659), 52-53 (serie i fol. 1670-1679), 56-59 (serie i fol. 1690-1699), 82-87 (serie i fol. 1750-1759), 92-93 (serie i fol. 1770-1799).

(Vid mikrofilmningen för Göteborgs universitetsbiblioteks räkning har vissa volymer i Carolina överhoppats: när det gäller det här aktuella undersökningsmaterialet serie i 8:o + 4:o -1659 Li-O, serie i 8:o + 4:o -1659 S -Te, serie i 8:o + 4:o 1670-1679 D-He samt serie i 8:o + 4:o 1670-1679 O-Si.)

ÖVRIG LITTERATUR

Almqvist, C.J.L., *Sesemana*, utg. av P. Mårtenson med efterskrift av F. Isaksson, Stockholm 1983.

Almqvist, S., "Personverser tryckta i Småland före år 1800", i *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 56, 1969 s. 1-32.

Andersson, A., "Ett bröllopskväde från 1500-talet", i *Samlaren* 1893 s. 21-26.

Arvidi, A., *Manuductio ad poesin Svecanam, thet är/ en kort handledning til thet swenske poeterij/ verss- eller rijm-konsten*. Utgiven av Mats Malm med inledning av Mats Malm och Kristian Wåhlin, Stockholm 1996 (Svenska Vitterhetssamfundet (SVS). Ny serie).

Baumgartner, W., "Deutsche und Schwedische Hochzeits- und Trauergedichte in Stralsund. Eine Fallstudie", i *Ostsee-Barock. Texte und Kultur*, hrsg. von W. Baumgartner, Berlin 2006 (Nordische Geschichte, hrsg. von J.E. Olesen, Bd 4.) s. 105-136.

Baumgartner, W., "'Der heiße Trieb der Wunder-Reichen LIEBE'. Petter Olufsson Warnmarcks und Gunno Eurelius Dahlstiernas Gedichte zu einer Hochzeit in Stralsund 1696", i *Skandinavistik*, 1/2001, s 3-25.

Baumgartner, Walter, "Lübecker Hochzeitsgedichte. Aspekte und Facetten", i *Der Wagen. Lbecker Beiträge zur Kultur und Gesellschaft*, hrsg. von A. Bruns, Lbeck 2004 s. 58-87.

Bellman, C.M., *Skrifter, utgivna av Bellmanssällskapet. II. Fredmans epistlar*, Stockholm 1922.

Bellman, C.M., *Skrifter, utgivna av Bellmanssällskapet. XII. Dikter till enskilda V. 1794 jämte tillägg*, Stockholm 1974.

Bennich-Björkman, B., *Författaren i mbetet. Studier i funktion och organisation av frfattarmbeten vid svenska hovet och kansliet 1550-1850*, Uppsala 1970 (Studia litterarum Upsaliensia 5) [diss.].

Berg, T., *Johan Skytte. Hans ungdom och verksamhet under Karl IX:s regering*, Stockholm 1920.

Bergh, B., "Reformations- och stormaktstidens svenska latindiktning", i *Den levande antiken*, s. 9-32, Stockholm 1973.

Biblia. Det r all den Heliga Skrift efter den uppå Konung Carl den Tofstes befallning r 1703 utgijna edition med förändring i stafsättet, Lund 1891.

Bibeln eller Den heliga skrift. Gamla och Nya testamentet. De kanoniska böckerna. Översättningen gillad och stadfäst av konungen r 1917, Stockholm 1955.

British History Online, State Papers 1658 genom:

<http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=55674>

Buchner, A., *Anleitung zur deutschen Poeterey /.../*, heraus gegeben von Othone Prtorio, Wittenberg 1665, utg. av M. Szyrocki, Tbingen 1966 (Deutsche Neudrucke. Reihe: Barock, hrsg. von E. Trunz, 5).

Buchner, A., *Poet /.../*, heraus gegeben von Othone Prtorio, Wittenberg 1665, utg. av M. Szyrocki, Tbingen 1966 (Deutsche Neudrucke. Reihe: Barock, hrsg. von E. Trunz, 5).

Burman, L., *Den svenska stormaktstidens sonett*, Uppsala 1990 (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet 25) [diss.].

Carlsson, S., *Bonde - präst - mbetsman. Svensk ståndscirkulation från 1680 till våra dagar*, Stockholm 1962.

Carruthers, M., *The Book of Memory. A Study of Memory in Medieval Culture*, Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sidney 1990 (Cambridge Studies in Medieval Literature 10).

Castrén, G., *Stormaktstidens diktning. Studier*, Stockholm 1907.

Conte, G.B., *Genre and Poetic Memory in Virgil and other Latin Poets*, ed. C. Segal, Cornell Univ. Press, Ithaca & London 1986.

Dahl, F., "En återfunnen svensk bröllopsvers från 1500-talet", i *NTBB* 1969 s. 48-51.

Drees, J., *Die soziale Funktion der Gelegenheitsdichtung. Studien zur deutschsprachigen Gelegenheitsdichtung in Stockholm zwischen 1613 und 1719*, Stockholm 1986 (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar) [diss. Freiburg].

Dunér, D., "Helvetet på jorden. Resor till Stora Kopparbergs gruva" i Lindstedt Cronberg, M. & Stenqvist, C., *Förmoderna livshållningar. Dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*, Lund 2008.

Dyck, J., *Ticht-Kunst. Deutsche Barockpoetik und rhetorische Tradition*, 2. verb. Aufl., Berlin und Zürich 1969.

Ekman, S., "*I Skuggan af Din Graf, jag på min Lyra slår*". *Carl Michael Bellmans dikter över döda i relation till diktypens svenska tradition och funktion i nyhetspressen under senare delen av 1700-talet*, Stockholm 2004 [diss. Göteborg]

Emblemata. Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts, hrsg. von A. Henkel und A. Schöne, (1967) Sonderausgabe Stuttgart 1978.

Engdahl, H., *Den romantiska texten. En essä i nio avsnitt*, Stockholm 1986 [diss.].

Engström, G., *Amund Grefwe. Den förste boktryckaren i Göteborg*, Göteborg 1983.

Ericsson, P., *Stora nordiska kriget förklarar. Karl XII och det ideologiska tilltalet*, Uppsala 2002 [diss.].

Fafner, J., *Tanke og tale. Den retoriske tradition i Vesteuropa*, København 1982.

Fischer, L., *Gebundene Rede. Dichtung und Rhetorik in der literarischen Theorie des Barock in Deutschland*, Tübingen 1968 (Studien zur deutschen Literatur 10).

Gamby, E., "Inledning", i Carl Jonas Love Almqvist, *Dikter i landsflykt, i urval utgivna jämte en inledning om Almqvistkatastrofen av Erik Gamby*, Uppsala 1956.

Gejrot, C. och Ström, A., *Poems for the occasion. Three Essays on Neo-Latin Poetry from Seventeenth Century Sweden*, Stockholm 1999 (Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Latina Stockholmiensia XLIV).

Gärtner, A., *Die englische Epithalamienliteratur im siebzehnten Jahrhundert und ihre Vorbilder*, Coburg 1936 [diss. Erlangen].

Göransson, S., "Den så kallade tolkningsstriden om 'Några ord till min k. Dotter, i fall jag hade någon'", i *Den litterära textens förändringar. Studier tillägnade Stina Hansson*, red. S. Ekman, M. Malm & L. Stenberg, Stockholm/Stehag 2007, s. 372-382.

Hall, V., *Life of Julius Caesar Scaliger (1484-1558)*, Philadelphia 1950 (Transactions of the American Philosophical Society, New Series, vol. 40, part 2.).

Hall, V., *Renaissance Literary Criticism. A Study of its Social Content*, New York 1945.

Hanselli, P., "Inledning", i *Samlade vitterhetsarbeten af Jacob och Anders Wollimhaus samt Olof och Carl Gyllenborg*, Uppsala 1863 (Samlade vitterhetsarbeten af svenska författare från Stjernhjelm till Dalin, del V).

Hansson, S., "*Bröllopslägrets skald och bäreus*". *Studier i Lucidors tillfällesdiktning*, Göteborg 1975 [diss.].

Hansson, S., *Från Hercules till Swea. Den litterära textens förändringar*, Göteborg 2000 (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 39).

Hansson, S., *Salongsretorik. Beata Rosenhane (1638-74), hennes övningsböcker och den klassiska retoriken*, Göteborg 1993 (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 25).

Hansson, S., "Skönheterna i skattkammaren. P.A. Wallmarks svenska antologi och den klassiska retoriken", i *Samlaren* 1989 s. 91-95.

Hansson, S., *Svensk brevskrivning. Teori och tillämpning*, Göteborg 1988 (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 18).

Hansson, S., "Texten och läsaren i ett historiskt perspektiv", s. 15-34 i *Texten och läsaren i ett historiskt perspektiv. Föredrag vid nordiskt symposium i idé- och litteraturreception, Umeå 31 augusti-2 september, 1984*, red. R. Granqvist, Umeå 1985 (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 70).

Harsdöffer, G. P., *Poetischer Trichter. Die Teutsche Dich- und Reimkunst/ obne Behuf der Lateinischen Sprache/ in VI. Stunden einzugiessen*, [Faksimilupplaga efter del I, Nürnberg 1650, del II, Nürnberg 1648 och del III, Nürnberg 1653], Darmstadt 1969.

[Head, R.,] *Ööns O-Brazile eller dhen förtrollade i Nor-Irland belägne ööns beskrifwelse /.../*, [Stockholm] 1675.

Helander, H., *Neo-Latin Literature in Sweden in the Period 1620-1720. Stylistics, Vocabulary and Characteristic Ideas*, Uppsala 2004 (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Latina Upsaliensia, 29).

Hellquist, E., *Svensk etymologisk ordbok* (1922): <http://runeberg.org/svetym/0949.html>

Hellström, O., "Hesselius, Andreas", i *Svenskt biografiskt lexikon*, Stockholm 1971, bd 18, s. 750-752.

Henrikson, A., *Antikens historier* (1958), omtryck Stockholm 1983.

Hesselman, B., *Bröllopsdikter på dialekt från 1600- och 1700-talen samlade och utgivna av Bengt Hesselman*, Stockholm & Köpenhamn 1937 (Nordiska texter och undersökningar utgivna i Uppsala av B. Hesselman, 10).

Holm, P. *Bevingade ord och andra talesätt*. Åttonde, bearbetade och utvidgade upplagan, Stockholm 1960.

Horatius: Horace, *Odes and Epodes*, ed. by N. Rudd, London 2004 (The Loeb Classical Library 33).

Högnäs, S., "Lidelsefull vänskap och förnuftig kärlek", s. 19-37 i *Ljuva möten och ömma samtal. Om kärlek och vänskap på 1700-talet*, Stockholm 1999 (Litteratur, teater, film, nya serien 20, red. E. Hættner Aurelius, P. Rydén och M. Wirmark).

Illustrerad svensk litteraturhistoria, utg. av Henrik Schück och Karl Warburg. Tredje, fullständigt omarbetade upplagan. Andra delen. Reformationstiden och stormaktstiden, Stockholm 1927.

Johannesson, K., *Herde och lantman. Studier i svensk 1600-talslitteratur*. Otryckt licentiatavhandling, Uppsala u.å.

Johannesson, K., *I Polstjärnans tecken. Studier i svensk barock*, Stockholm, Göteborg, Uppsala 1968 (Lychnos-Bibliotek 24) [Diss. Uppsala].

Johannesson, K., "Renässansens latinpoesi. Studier kring Henricus Mollerus", s. 55-94 i *Ve-tenskapens träd. Idéhistoriska studier tillägnade Sten Lindroth 28.XII.1974*, red. G. Eriksson, T. Frängsmyr, M. von Platen, Stockholm 1974.

Johanson (Lucidor), L., *Samlade dikter*, utg. av S. Hansson, Stockholm 1997 (Svenska Vitterhetssamfundet. Svenska författare. Ny serie).

Kindermann, B., *.../ Der deutsche Poët /.../*, Wittenberg 1664.

Klemming, G.E., *Ur en antecknares samlingar*, Stockholm 1868-1873.

Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid, red. J. Granlund, bd VIII, Malmö 1963.

Lagerborg, R., *Farväl till en Värmlandssläkts öden*, Helsingfors 1959.

Lagerholm, N., *Den svenska stormaktstidens högadliga begravningsskick 1650-1700*, Stockholm, Göteborg, Uppsala 1965 (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, antikvariska serien, 16).

Lagerholm, J., *Södermanland-Närkes nation /.../. 1595-1900*, Sunnansjö 1933.

Leffler, Y., "Jag har fått ett bref..." *Den tidiga svenska brevromanen 1770-1870*, Stockholm 2007

Lewan, B., *Arkadien. Om herdar och herdinnor i svensk dikt*, Falun 2001.

Lewan, B., *Med dygden som vapen. Kring begreppet dygd i svensk 1700-talsdebatt*, 2 uppl., Stockholm 1985 (Samhällsvetenskapligt bibliotek, red. B. Östling)

Lewis & Short, *A Latin Dictionary*, Oxford (1879) 1975.

Lilius, P. *Språkval och ordval i tillfällesdiktningen i Finland 1700-1749*, Helsingfors 1994 (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 587. Studier i nordisk filologi 73) [diss.].

Lindberg, Ulf, *Tiggarskrift och talekonst. Studier i Carl Johan Lohmans bröllops- och begravningsdiktning*. Otryckt licentiatavhandling, del I 1968, del II 1971; Litteraturhistoriska institutionen vid Lunds universitet.

Lindgärde, V., "Ett sött gift". Kärlekens bild i Sopia Elisabet Brenners bröllopsdikter", s. 39-76 i *Ljuva möten och ömma samtal. Om kärlek och vänskap på 1700-talet*, Stockholm 1999 (Litteratur, teater, film, nya serien 20, red. E. Hættner Aurelius, P. Rydén och M. Wirmark).

Lindhardt, J., *Tale og skrift — to kulturer*, København 1989.

Lindqvist, J., *Dygdens förvandlingar. Begreppet dygd i tillfällestryck till handelsmän före 1780*, Uppsala 2002 (Acta Universitatis Upsaliensis. Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet 38) [diss.].

Lindqvist, J., "'edh en omogen pänna'. Secundus tillfällesskrifter som populärlitteratur. Textedering med kommentarer". Otryckt C- och D-uppsats våren 1994 vid Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.

Lindroth, S., *Svensk lärdomshistoria. Stormaktstiden*, Stockholm 1975.

Lindvall, A.-C., *Anpassade för tillfället. Bruket av personvers i Norrköpings tidningar 1760-1869*, Linköping 2004 (Institutionen för Tema, Tema Kommunikation, Linköpings universitet) [diss.].

Linnér, S., *Från Alexander till Augustus. En glanstid i antikens kultur*, Stockholm 2007.

Litteraturens klassiker i urval och översättning, 5. Medeltidens litteratur, red. K.-I. Hildeman, fjärde uppl., Stockholm 1981.

Lucidor, se Johanson, L.

Lundgren, A., "Gruvor och kemi under 1700-talet i Sverige. Nyttä och vetenskap", i *Lychnos* 2008 s. 7-43.

Mack, P., *Elisabethan Rhetoric. Theory and Practice*, Cambridge Univ. Press 2002.

Mattsson, A., "Bellman och Hymen. En studie av Bellmans bröllopsdiktning", s. 5-43 i *Sam-laren* 2003.

Melander, T., *Personskrifter hänförande sig till Finland 1562-1713*, Helsingfors 1951 (Helsingfors universitetsbiblioteks skrifter XXII).

Nationalencyklopedien, bd 10 ISSM-KIK, Höganäs 1993, bd 11 KIL-KÄF, Höganäs 1993, bd 15 PAS-ROJ, Höganäs 1994.

Nilsson, R., *Kvinnosyn i Sverige. Från drottning Kristina till Anna Maria Lenngren*, Lund 1973 [diss.].

Nordenflycht: *Samlade skrifter av Hedvig Charlotta Nordenflycht* I-III, utgivna och kommenterade av H. Borelius och T. Hjelmqvist, Stockholm 1924-38 (SFSV XI).

Nordisk familjebok, 2:a uppl., Stockholm 1904-1926, bd 24.

Nordqvist, N., *Antikvan och vetenskaperna. Svensk typografi omkring åren 1703, 1743 och 1783*, Stockholm 1965.

Nordström, J., "Vår äldsta svenska hexameterdikt. Ett litet bidrag till den svenska versens historia", i *Samlaren* 1914 s. 230-232.

Noreen, E., "Den svenska bröllopsdiktens äldsta historia", i *Saga och sed* 1940 s. 51-54.

Ny illustrerad svensk litteraturhistoria (NISL), Andra delen. Karolinska tiden, Frihetstiden, Gustavianska tiden, red. E.N. Tigerstedt, andra uppl., Stockholm 1967.

Olsson, B., *Bröllops besvärs Ihugkommelse*, utg. med inledning, kommentar och ordkonkordans, del I-II, Lund 1970 (Skrifter utgivna av Vetenskaps-societeten i Lund 63).

Olsson, B., *Den svenska skaldekunstens fader och andra Stiernhielmsstudier*, Lund 1974 (Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund 69).

Olsson, B., *Svensk världslig visa 1600-1730. Ett register över visor i visböcker och avskriftsvolymer*, Stockholm 1978 (Svenskt visarkiv).

Ong, W.J., *Muntlig och skriftlig kultur. Teknologiseringen av ordet* [1982], i övers. av L. Fyhr, G.D. Hansson och L. Perme, Göteborg 1990.

Opitz, M., *Buch von der deutschen Poeterei. Abdruck der ersten Ausgabe (1624)*, Halle 1876 (Neudrucke deutscher Literaturwerke des 16. und 17. Jahrhunderts, I).

Ovidius: Ovid, *Metamorphoses with an English Translation by Frank Justus Miller*, bd I, London & New York 1916 (The Loeb Classical Library 97:4).

Ovidius, *Metamorfoser*, övers. E. Bökman,, rev. av P.E. Wahlund, Stockholm (Natur och Kultur, Levande litteratur) 1961.

Paulsen, F., *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten /.../*, Bd I, 2. Aufl., Leipzig 1896.

von Platen, M., *Johan Runius. En biografi*, Stockholm 1954.

von Platen, M., *Yrkesskalder — fanns dom? Om tillfällespoeternas försörjningsfråga*, u.o. 1985.

Pontanus, J., *Poeticarvm institvtionem libri III. Editio secunda emendatior /.../. Excudebat A. Sartorius*, Ingolstadii 1597.

Progymnasmata. Retorikens bortglömda text- och tankeform. Uppsatsantologi från projektet "Från antikens progymnasmata till den moderna 'skrivprocessen'. Grundläggande retorik som text- och tankeform", red. S. Hansson, Åstorp 2003.

Quintilianus, *The Institutio oratoria of Quintilian with an English Translation by H.E. Butler*, vol II, Cambridge MA & London 1977 (Loeb Classical Library).

Ranius, A., *Biographica minora. Förteckning över personversar och likpredikningar tryckta i Linköping 1636-1970*, Linköping 1987.

Ridderstad, P.S., "Diktning för tillfället", i *Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden*, red. J. Christensson, Lund 2005 s. 513-529.

Ridderstad, P.S., *Konsten att sätta punkt. Anteckningar om stenstilens historia 1400-1765*, Stockholm 1975 (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. Filologisk-filosofiska serien. Fjortonde delen) [diss.].

Ridderstad, P.S., "Tryckt för tillfället", i *Den svenska boken 500 år*, red. H. Järv, Stockholm 1983 (Acta Bibliothecæ Regiæ Stockholmiensis XLI) s. 234-258.

Ridderstad, P. S., "Vad är tillfällesdiktning? En kort översikt", i *Personhistorisk tidskrift* 76, 1980 (h. 3, tr. 1981) s. 25-41.

Rudbeck, O., *Atlantica I*, utg. av A. Nelson, Uppsala och Stockholm 1937 (Lychnos-Bibliotek 2:1).

Runius, J., *Samlade skrifter av Johan Runius*, utg. av E. Noreen. Andra delen, Stockholm 1934 (Svenska Författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XVII).

Rydberg, S., *Svearnas och Göthernas Strid Om Konungavalet. Historisk Afhandling*, Lund 1830, genom <http://books-google.com>

SAOB, bandet *Instrument-Kazik*, Lund 1935.

Sacklén, J.F., *Sveriges apotekare-historia ifrån konung Gustaf I:s till närvarande tid. Ett bidrag till Sveriges läkare-historia*, Nyköping 1833.

Sahlin, G., *Författarrollens förändring och det litterära systemet 1770-1795*, eget förlag, tr. Edsbruk 1989 [diss. Stockholm].

Sandwall, F., "Kommentar", i *Samlade dikter av Lucidor*, Stockholm 1914-30 (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet IV).

Sandwall, F., "Nya akter i rättegången om Gilliare Kwaal. Lucidor i egenhändiga inlagor till Svea Hovrätt", i *Samlaren* 1926 s. 33-108.

Scaliger, J.C., *Poetices libri septem* [...], andra uppl., u.o. 1581.

Schefferus, J., *En bok om svenska folkets minnesvärda exempel*, inl. K. Johannesson, övers. B. Bergh, Stockholm 2005.

Schneikart, M., "'Zwar Adam hat im Schloff sein Evchen erst gekriegt/ Doch Mutter Eva nicht im Schloff/ was sie gewiegt.' Det fromme Kinderwunsch. Zur Hochzeitsgedichten des Pastors Friedrich Fabricius (1642-1703) aus Stettin", s. 72-90 i *Tango del Norte. Festschrift für Walter Baumgartner*, hrsg. von C. Krüger und F. Strauss, Greifswald 2006 (Publikationen des Lehrstuhls für Nordische Geschichte, Bd. 7)

Schottel, J.G., *Ausführliche Arbeit von der teutschen HauptSprache* [...], Braunschweig 1663.

Schück, H., *Den svenska förlagsbokhandelns historia. Förra delen*, Stockholm 1923.

Schück, H., *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Dess förhistoria och historia*, II, Stockholm 1933.

Segebrecht, W., *Das Gelegenheitsgedicht. Ein Beitrag zur Geschichte und Poetik der deutschen Lyrik*, Stuttgart 1977.

Sjöstrand, W., *Pedagogikens historia. II. Sverige och de nordiska grannländerna till början av 1700-talet*, 2 uppl., Lund 1965.

Skuncke, M.-C., *Gustaf III — Det offentliga barnet. En prins retoriska och politiska fostran*, Stockholm 1993.

Sohlmans musiklexikon, andra reviderade och utvidgade upplagan, bd 5, Stockholm 1979.

Spies, M., "Between Epic and Lyric. The Genres in J.C. Scaliger's *Poetices Libri Septem*", s. 260-270 i *Renaissance-Poetik/Renaissance Poetics*, ed. H.F. Plett, Berlin & New York 1994.

Spole, A., *Almanach/ På thet året* [.../ 1685 [.../], Götheborg [1684] (faksimil).

Stegmann, J., *Christelige nyåhrs-gåfwors apoteek*, Götheborg 1650.

Stenberg, G., *Döden diktar. En studie av likpredikningar och gravtal från 1600- och 1700-talen*, Stockholm 1998 [diss.].

Stiernhielm, G., *Hercules* [Upsala 1658], jämte efterskrift av S. Lindroth och ordförklaringar av C.I. Ståhle, Stockholm, Göteborg, Uppsala, 2 uppl. 1963.

Stiernhielm, G., *Musæ Suethizantes. Thet är Sång-Gudinnor, Nu först lärande Dichta och Spela på Swenska*, Stockholm 1658.

Strandberg, O., *Urbans Hiärnes ungdom och diktning*, Stockholm 1942.

Stålmärck, T., "Elis Schröderhielm", s. 641-645 i *Svenskt biografiskt lexikon*, bd 31, Stockholm 200-2002.

Stålmärck, T., *Tankebyggare 1753-1762. Miljö- och genrestudier*, Stockholm 1986 (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in the History of Literature, 29).

Ström, A., *Lachrymæ Catharinæ. Five Collections of Funeral Poetry from 1628*, Stockholm 1994 (Acta Universitatis Stockholmiensis Studia Latina Stockholmiensia 38) [diss.].

Ström, A., se även Gejrot ovan!

Stähle, C.I., *Vers och språk i vasatidens och stormaktstidens svenska diktning*, Stockholm 1975.

Swahn, J.-Ö., i *I glädje och sorg. Personverser från Kungl. Amiralitetsboktryckeriet i Karlskrona 1728-1799 jämte en inledning om personverserna som festsed*, Karlskrona 1963.

Svedjedal, J., "Boken tiger, boken talar", s. 26-52 i *Bokens materialitet. Bokhistoria och bibliografi*, red. M. Malm, B. Stähle Sjönell & P. Söderlund, Stockholm 2009 (Nordiskt nätverk för editionsfilologer. Skrifter 8).

Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok, bd 2 och bd 4, Stockholm 1948.

Svenskt biografiskt lexikon, bd 16, Stockholm 1964-66.

Svensk litteratur I. Från runorna till 1730, red. B. Olsson, Stockholm 1993.

Sveriges litteratur II. Renässans och barock, utg. av C. Fehrman och M. von Platen, Stockholm 1965.

Sylwan, O., *Den svenska versen från 1600-talets början. En litteraturhistorisk översikt I:1*, Göteborg 1925 (Göteborgs högskolas årsskrift, extraband I).

Tenhauf, P., "'Ausbruch der Empfindung um Gustav'. Zur Subjektivierung der Trauer am Beispiel der Greifswalder Reaktionen auf den Tod Gustavs III. 1792", s. 353-368 i *Tango del Norte. Festschrift für Walter Baumgartner*, hrsg. von C. Krüger und F. Strauss, Greifswald 2006 (Publikationen des Lehrstuhls für Nordische Geschichte, Bd. 7)

Thet Swenska Språketz Klagemål/ At thet/ som sigh borde/ icke ährat blifwer, Stockholm 1658.

Tufte, V., *The Poetry of Marriage. The Epithalamium in Europe and its Development in England*, Los Angeles 1970 (Univ. of Southern California Studies in Comparative Literature II).

[Turandot] uppgift i <http://sv.wikipedia.org/wiki/Turandot>

Ullgren, P., *Det stora nordiska kriget 1700-1721. En berättelse om stormakten Sveriges fall*, Stockholm 2008.

Uppsala universitet. *Akademiska konsistoriets protokoll*, utg. av H. Sallander, del VIII, Uppsala 1971, och del IX, Uppsala 1972.

Uppsala universitets matrikel /.../, Bd I 1595-1700, utg. av A. Andersson; bd II 1700-1750, utg. av A.B. Carlsson; bd III 1750-1800, utg. av A.B. Carlsson; bd IV 1801-1817 samt register 1595-1817, utg. av P. Sjögren, Uppsala 1900-1971.

Wieselgren, P., *Bröllopskväden på hexameter* (Scripta minora. Regiæ Societatis humaniorum litterarum Lundensis. Studier utg. av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund 1961-62:1).

Vinge, L., "Ömhet, kärlek, dygd och vänskap", i *Ljuva möten och ömma samtal. Om kärlek och vänskap på 1700-talet*, red. V. Lindgärde och E. Mansén, Stockholm 1999, s. 9-17 (Litteratur, teater, film, nya serien 20, red. E. Hättner Aurelius, P. Rydén och M. Wirmark).

Vossius, G.J., *Elementa rhetorica eller retorikens grunder*, övers. och utg. av S. Hansson, Göteborg 1990 (Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Meddelanden 5).

Wretö, T., *Det förklarade ögonblicket. Studier i västerländsk idyll från Theokritos till Strindberg*, Uppsala 1977 (Acta Universitatis Upsaliensis. Historia litterarum 7).

Wretö, T., *Folkvisans upptäckare. Receptionsstudier från Montaigne och Schefferus till Herder*, Uppsala 1984 (Acta universitatis Upsaliensis. Historia litterarum 14).

Västmanland-Dala nations album /.../. I. 1630-1700, utg. av H. Lagergren, H. Berthelson, J. Liedgren och G. Engström, Uppsala 1931.

Yates, F., *The Art of Memory*, London 1966.

Öhrberg, A., *Vittra fruntimmer. Författarroll och retorik hos frihetstidens kvinnliga författare*, Stockholm 2001 [diss. Uppsala].

SUMMARY

Swedish Marriage Poetry of the 17th and 18th Centuries: Beginnings, Heydays and Declines of the Renaissance Repertoires gives an account of an investigation of marriage poetry in Sweden. I have been able to undertake the study during the past five years, thanks to a full-time employment as a research fellow at the Swedish Academy, financially supported by the Knut and Alice Wallenberg Foundation.

The introduction, chapter I, discusses the issues of the investigation, the theoretical and methodical points of departure and earlier research on the subject. An outline is given of the European history of marriage poetry and a presentation of the material basis for the investigation: the printed *epithalamia* preserved in the main collection in the University Library in Uppsala from the six periods chosen for examination — from the late 16th century until 1660, the 1670's, 1690's, 1720's, 1750's, and 1790's. A survey is also given over the disposition of the book. Here it is also pointed out that my account will not start with the investigation's main focus of interest, the old repertoires, inherited from the Renaissance and used in the marriage poetry, but with orientations on a number of hitherto neglected quantitative as well as qualitative aspects of marriage poetry in Sweden. My rationale for this structuring stems from the fact that Swedish casual poetry — and especially its marriage poetry — has attracted rather little scholarly attention to date.

Chapter II deals with the relevant statistics regarding the three main genres of casual poetry during the six periods investigated: the marriage poetry, the funeral poetry and the congratulatory poetry to other types of celebrations. Saliently in the material as a whole, congratulations to disputations and other academic events make up half the casual poetry during the first period: the genre was swiftly to decrease in popularity already in the following one. This can be seen as one of many indications that academic milieus were the first sites appreciative of casual poetry in Sweden, and from these spread out over the country. One fourth of the casual poetry from the first period investigated consists of funeral poetry, a genre that rapidly increased in popularity from period to period alongside its diffusion to other milieus, to 60 % in the 1690's and 80 % in the 1790's. Marriage poetry increased from 25 % in the first period to 35 % in the second one, and held a percentile of 30-45 % until the 1790's, when it decreased to less than 20 % of the overall small production during that decade.

Chapter III gives a quantitative as well as qualitative survey of the marriage poetry. The number of *epithalamia* from the six periods are 150 during the first sixty years (most of them from the 1650's), 287 from the 1670's, 417 from the 1690's, 1,126 from the 1720's, 983 from the 1750's and 149 from the 1790's. Marriage poetry evidently started to decrease in the 1750's and became marginal during the 1790's. This tendency can be seen also regarding the other

genres of casual poetry: the great decline starts, however, in the 1780-ties. The chapter then deals with the marriage poems' length in the different periods, their chronological distribution to addressees of different ranks, to marriages in different places in Sweden as well as the poems' seasonal distribution. Points worth summarizing here are that *epithalamia* in the first period were of varying length and could also be built up rather differently, and that a standard size as well as a standard disposition can be seen to have been established in the second period, i.e. during the 1670's. The main model of disposition then survived during all the following periods, but was, in the last period, the 1790's, also supplemented by poetic models from the non-casual poetry of the time. The size of the poems, however, gradually shrunk from period to period, from about ten pages' format in the 1670's down to a single or at most two pages in the 1790's. Bridal couples belonging to the learned group or the clergy continued to be the largest group of addressees during all periods, but their share gradually diminished from more than half to less than a third of the addressees. Growing groups of addressees were bridal couples from the bourgeoisie, or couples belonging to an emerging social group of persons not yet raised to the nobility, such as military supervisors, public officials, owners of estates or mines, and the like. The share of the nobility, contrary to what is often assumed, did not grow over time: it remained in the 10-15% range during all periods. In the first period surveyed, marriage poetry was almost exclusively devoted to addressees from the learned milieus, then spread to Stockholm and other domestic economic centres in the 1670- and 1690's, and saw its addressees spread all over Sweden by the 1720's. The swift decrease of marriage poetry in the 1780's and 1790's was principally a trend evident in Stockholm and other large towns. It was cultivated mainly in its primary, academic and learned milieus, but receding even there. The study of the seasonal distribution of *epithalamia* shows, contrary to the assumptions of many researchers in the field, that it was not spring which was the preferred season for marriage but autumn: an unsurprising fact in hindsight, considering the importance of agriculture to the economy of the country.

After this section, the different languages used in marriage poetry are studied. In the first period, 90 % of the poems were written in Latin. *Epithalamia* in Swedish were rare, and most were written in the 1650's. By the first half of the 1670's the proportion of *epithalamia* in Swedish had increased to 40 % , and it reached 60 % during the second half of this decade. By the 1690's Swedish had become the standard language in the Swedish poetry of marriage: the exceptions being either practical, when for instance the bridegroom or bride did not master the Swedish language, or determined by *decorum*, in other words by the ambition to make the poems' stylistic rank correspond to the rank of the bridal couple. Thus, in the 1670's as well as in the 1690's, bridal couples from the higher nobility received poems in French and/or in Italian, still considered more 'elevated' languages than the mother tongue. The couples' high rank was

also often signaled through the use of many different languages in the *epithalamium*. Both of these practices prove totally abandoned in the material from the 18th century.

The last part of chapter III contains a rather detailed study of the social relations between the writers of marriage poetry and their addressees. It can be noted that the poems were in the main (an average share is 85 to 90 %) written by persons having only one, or at most two, *epithalamia* among their qualifications, and that they often referred to 'duty' as their motive for paying tribute to the bridal couples. In the 17th century the word 'duty' mostly implies that the writer in some way or other is a subordinate to the bridegroom, whereas in the 18th century that he, only very seldom she, is a friend or a relative of the bridal couple. Only in three of the periods investigated—the 1670's, the 1720's, and the 1750's—do the materials reveal a handful of poets having written more (between ten and thirty *epithalamia* each), presumably for pecuniary reasons. Admittedly, in the 1750's, many of these diligent writers also emphasize their friendship to the bridal couples in question. This part of chapter III closes with a study of questions arising from the fact that marriage poems sometimes mention their authors' names, while at other times not. Until around 1660 the *epithalamia* normally reveal the names of their authors. During the 1670-, 1690-, and 1720's *epithalamia* with the names of their authors displayed retain a share of 85-90 %. But in the 1750's about half of the *epithalamia* prove anonymous and in the 1790's anonymous poems hold a commanding share of 70 %. The increasing amount of anonymous *epithalamia* from the second half of the 18th century and on should not, necessarily be regarded as a sign for a growing authorial wish for anonymity but, on the contrary, as a sign for the needlessness of having authorial names on display, since the bridal couples already knew who had composed their *epithalamia*. Together with the recently mentioned emphasis on friendship and kinship as motives for the writing of congratulations in the 18th century, these features are rather to be seen as signs of the gradual and general familiarization of the whole genre of marriage poetry.

In Chapter IV the main theme of the investigation, the repertories and their development, is gradually brought into focus. The first part of this chapter could, however, be labelled a potted literary history of a hitherto uncharted subject first of all the establishment of marriage poetry in Sweden from the late 16th century until the mid 17th century, and, secondly, of the establishment of marriage poetry in the Swedish language during the 1650's.

Before 1650 the few poems written in Swedish were subject to several restrictions. They were structured according to old poetic models already in use in Swedish language—Christian hymns, songs, and prayers—using their Christian themes as well as their old-fashioned and irregular modes of versification. When the Swedish language was employed merely for a specific part of the marriage poem, which was common practice before 1650, it was regularly reserved for the last section, a prayer that God might grant prosperity to the

newly wedded couple. These Swedish portions were also written in a much lower style than the other parts of the poem. In these other sections—before 1650 mostly written in Latin—the secular wedding poetry repertoires from antiquity and renaissance models were put to frequent use and presented in an elevated style. From the 1640's there are a handful of poems, and from the 1650's around a dozen more, exemplifying that Swedish by that time, at least with some writers, had come to be seen as a legitimate language for all kinds of writing, i.e. also for marriage poems with modern, accentuated versification, containing all the types of renaissance repertoires which had earlier been considered too elaborate and too 'high' to be taken into use in the 'low' Swedish language.

Chapter V can be seen as a continuation of the introduction, dealing with the theoretical framework and the methodology for the study of repertoires to follow. Here it is also made clear that marriage poetry will here be studied as a part of 'poetry in general' in Sweden, and that the aim of the study is to shed new light not only upon the genre of *epithalamia*, but also on the general poetical development in the country. At first the two concepts oral/literal and repertory/tradition are discussed. It is argued that the gradually growing literal orientation eventually gave way to a transformation of the cultural and literary heritage from a 'repertory' to a 'tradition'. Repertory is here understood as an actual resource belonging to everyone, free to be used by whoever so wishes, while tradition is seen as a collection of memorable writers' names and models of writing having been used in days past, possible to draw from but still seen as possessions of someone else. It is also argued that the writers, during the times when repertoires dominated in the mode of writing, made use of these in much the same way as the cultural heritage has been put to use in oral civilizations: in other words, for communicating actualities rather than past events. Repertoires were not seen as historically situated, but as instruments of a timeless toolbox, ready to open and serve at any time. Thus repertoires could also be seen as forming a kind of language on a level above the quotidian, with a special grammar and syntax, which all educated persons had assimilated during their studies, and thus retained a working knowledge of.

Then follows a discussion of the methods employed to deal with repertoires in the study. Repertoires are identified as descriptive systems, containing 'things' (*res*) as well as 'words' (*verba*), and as a part of the literary heritage bequeathed from the Renaissance to modern times mainly through Neo-Latin poetry. These descriptive systems were, however, also subject to change: in the case of marriage poetry mostly brought about by gifted poets, whose variations on and modifications of the repertoires in time became 'classical', and hence a part of the wedding repertoires. A simple model for the study of the whole complex of 'repertory poetry' is then introduced. It can be visualized as a rather large collection of voluminous boxes, each harbouring several smaller boxes inside it: the bigger ones with labels representing main themes suitable for

marriage poetry of different kinds, the smaller ones with labels representing all the different aspects of these main themes that could conceivably and legitimately be brought up in a poem. Inside the smaller boxes all the 'repertoire things' are stored, i.e. the building materials for repertory poetry.

Thereafter a discussion of a more technical kind follows, on which available repertoires to select for study, as well as which marriage poems to select for examination in detail. It is argued that frequency should be the primary criterion in the first case (however not restraining study of smaller themes of special interest), and in the second the representativity of the poems, in other words how the theme was actualized in the marriage poetry during the period in question. The last part of chapter V then uses the sketched model for a summary of the repertoires already visible in the marriage poetry in the period before 1660.

The Chapters VI-IX deal with the repertoires in the marriage poetry from the 1670-, 1690-, 1720-, and 1750's respectively. They start by presenting the metrical and formal repertoires current during the periods in question. Then follows a study of the corresponding repertoires of content, mainly through analyses of series of *epithalamia* from the chosen decades, under subtitles often to be seen as labels on the smaller boxes with 'repertoire things' of the kind discussed above, but sometimes also referring to other common traits of the *epithalamia* from the periods.

Chapter X, on the marriage poetry from the 1790's, begins similarly with the metrical and formal repertoires, but follows this with studies of marriage poems of three types predominant in this period: poems still resembling repertoire poems of the old type (less than a quarter of the poems from the period); poems resembling the odes and songs of the predominantly classical, non-casual poetry of the time (two thirds of the poems); and poems written in the new pre-romantic style (about a dozen poems from the decade). Many of the poems of the two last categories scarcely look like marriage poems at all: their only ties to the old genre being the names of the bridal couples in the address and some swift references to weddings in the texts. In the poems resembling the old kinds of *epithalamia* the genre status is still openly confessed, but it is simultaneously stated that these poems are 'just' marriage poems, thus not to be taken seriously, and indeed not to be seen as exemplars of a species of 'poetry' in its own right. The new definitions of what poetry should be and the period's new contempt for casual poetry is thus obvious.

The detailed analyses of marriage poetry repertoires in Chapters VI-X, dwelling on their introduction into poems written in Swedish, on how they were fleshed out, varied, diminished in size and gradually disappeared outright, cannot be properly summarized here. Therefore the present focus is placed upon Chapter XI, which forms a summary of the book as a whole, presents the results of its studies and discusses their significance. The first part of the chapter has already been summarized above, and what remains to be presented are the summaries dealing with the repertoires of the Swedish wedding poetry. Here

the latter are not discussed period-for-period as in the preceding Chapters VI-X, but instead they are dealt with under thematical headings, following through all the periods studied.

The first thematical point to be raised here concerns who is said to be the instigator of marriages. In the first period, when the Neo-Latin repertoires did not influence and reappear in Swedish poems, the Christian God was seen as the one and only instigator of marriages. But already in a number of poems from the 1650's this role was symbolically overtaken by the Græco-Roman gods, with the gods of love leading the way. The gods of classical antiquity are near-consistently portrayed in this capacity in the marriage poems from the 1670's and 1690's. In the 1720's the Christian God recaptured the status of instigator of the marriages in most of the poems, and in the 1750's as well as in the 1790's he is once again said to be the sole originator (this while in some instances in the 1790's being referred to under the name of 'Nature'). In the 1720's and 1750's, during the shift in portrayal from plural gods to a single deity, mythology is often under assault: according to the poets of the time, the pagan deities should have nothing to do with the marriages of Christian couples. During these two periods studied, other types of mythological themes were gradually abandoned as well.

The theme next to be summarized, in all its aspects, is 'Virtue': although virtue is understood as a word and concept of honour throughout the larger period of investigation, it is not thematized until in the marriage poetry of the 1720's, by then evidently having become one of the great and popular themes. Notwithstanding the bulk of praise heaped on virtue, its definition remains quite unclear: virtue is taken to mean everything that could be regarded as good in the affairs of marriage. The poems praising these perceived assets—most of them are from the 1720's—also predominantly employ a new *mode* of writing which was rare in the older marriage poetry. The playful narrating mode of the old *epithalamia* has now changed into a reasoning, almost preaching mode of writing, a shift, in rhetorical terms, from the demonstrative into the deliberative *genus*. This also entailed a break with one of the old norms inherited from the doctrine of styles and preserved in the older marriage poetry, namely that marriage poems were to form an amusing rather than serious kind of poetry. This shift can also be seen as signaling a future threat to the popularity of the genre, since the reading aloud of marriage poems used to be a staple part of the entertainment during wedding feasts. The deployment of a reasoning mode did not diminish the amount of marriage poems during the 1720's, but in the 1750's, when the theme became ever more predominant, the amount of marriage poems slowly diminished.

The theme of 'marriage poetry' *per se*, i.e. criticism against the various ways of writing marriage poems, is the next theme to be summarized. It first occurs in one of the surveyed poems from the 1690's. By the 1720's it had, however, become rather commonplace to blame much-employed, earlier

marriage repertoires for being old-fashioned, worn out and silly. This opinion seems to have been shared by many wedding poets of the time, since the themes shamed prove rather infrequent during the period. In the 1750's, the very same criticism is repeated once again, and has thus itself, somewhat ironically, become one of the repertory themes. The only reason for still raising these already obsolete themes seems to have been that they gave the poets something to write about. The poets in turn often complain over the task of writing marriage poetry—an activity sometimes jokingly perceived as worse as having to marry themselves. They continue by repudiating the clichéd themes already abandoned in the marriage poetry of the time, and close their poems by declaring themselves happy not having to invent something better, since the remaining space will only permit a congratulation. There is a clear difference between how the old repertoires are repudiated in the 1720's vis-à-vis the 1750's. In the 1720's they are brought up in such abbreviated ways that the criticism could only be understood by listeners who still knew how the repertoires were dealt with in the old marriage poetry. During the 1750's, however, the hackneyed themes are presented in full before being rejected. The audiences were thus, in this later period, not expected to know the former repertoires beforehand.

The next section of the summary deals with the repertoires treating of the challenge to find 'the right bride (or bridegroom)' and other repertoires often used in connection with this theme, such as 'should one marry', and 'foolish virgins and unsteady young men'. The theme of finding the right person to marry is popular in the 1670's as well as in the 1690's, during both periods with focus on 'wrong marriages', and with humoristic, accurate and concrete descriptions of the kinds of young persons not to be chosen as brides or bridegrooms. These deterrent *exempla* of unsuitable brides and bridegrooms became scarce in the 1720's and were eventually replaced by rather abstract descriptions of proper ones to choose for marriage. Since a common trait of these good *exempla* is their virtue, the theme can now be said to have discarded its old characteristics and transformed by the new main theme of the period, 'Virtue'.

In this short survey of the summary chapter it has already been pointed out that the 1720's in many respects can be seen a crucial period in the history of Swedish marriage poetry: namely as a decade when old repertoires were still in use, but began to be replaced by new ways of writing. The Christian God gradually reclaimed his dominance over the Græco-Roman gods; sermons on Virtue came significantly to replace the entertaining stories told earlier; a theme of criticism against the repertoires was introduced, but in a form which could be understood only by audiences still familiar with the old repertoires; and finally virtuous *examples* were gradually taking over from older, deterrent ones.

The next trait to be discussed in the summary also points to the 1720's as a decade of transgression regarding Swedish marriage poetry. Poems of fictitious character were now gradually replaced by poems with a factual orientation. To

the former group belonged such *epithalamia* as told fictitious stories pivoting from 'the names' of the bridal couples involved, or stories taking as their outset 'visions' which the poets pretended to have experienced (these latter generally concluded with the argument that the visions prefigured the weddings in question, a theme that had been highly esteemed in the 1670's and 1690's), as well as poems placed in pastoral settings, also very popular during earlier periods. In the marriage poetry of the 1720's a new concentration upon facts can be seen, a tendency which was further strengthened during the 1750's. When the poems of the 1720's and 1750's refer to the prehistory of their relevant marriages, it is more seldom done through stories, for example about ancient gods, but instead with increasing references to everyday events that had obviously or purportedly been experienced by the brides and bridegrooms in question. A good example of this new tendency of a preference for real events over fictional ones is revealed by the fact that the many wars directly or indirectly experienced by Swedish people during the 1670- and 1690's have left almost no trace in the marriage poetry of these periods, whereas more than sixty poems from the 1720's refer to the Great Nordic War, although this conflict only lasted for a year of the period and ended in 1721, with the peace accord at Nystad. The same tendency is seen in poems taking their cue from 'the bridegroom's profession'. In the 1670's and 1690's these kinds of *epithalamia* were often based on mythology, a preferred theme being which goddess the newly married bridegroom was going to serve in future, with dramatic dialogues between Venus and/or Minerva/Themis (the choice here depending on the bridegroom's profession). By the 1720's *epithalamia* of this kind have become scarce, and the theme 'profession' is instead dealt with in accurate descriptions of the bridegroom's daily work. Some of these poems, especially those portraying the professions of the mining industry—there is a handful of such poems from the 1720's as well as another small cluster from the 1750's—could almost be said to deserve the label 'realistic'. This was, of course, an effect of the new factual orientation but also certainly had much to do with the circumstance that there were no inherited literary models to use for describing these new professions and entourages.

The last aspect to be commented on in connection with the new factual orientation in the marriage poetry from the 1720's is the 'poetic I'. In the earlier periods, the 'I' in the *epithalamia* was regularly a 'role I', an instance that did not harbour nor should harbour any references to the biographical 'I' of the writer in question. Yet in the 1720's quite a number of the 'I:s' of the marriage poems resemble what can be gleaned of the biographical 'I:s' of the writers. This identification is also often both facilitated and legitimized by the poets themselves, as they emphasize that the writer is a brother or uncle of the bride or bridegroom. This tendency of identification between the writing 'I' and the poets themselves was strengthened in the 1750's and became a common feature of almost all marriage poems from the 1790's.

In the last part of Chapter XI, the kinds of changes having been scrutinized in the Chapters VI-X and summarized earlier in the chapter, are looked upon anew with the help of theories from the field of orality/literacy studies. Here it is argued that the old oral orientation was gradually replaced by a more literal one, and that the first signs of this development can be seen as early as in the marriage poetry from the 1690's. Already then marriage poems were diminishing in size, and this development, coupled with a tendency of launching several different themes in the same poem, brought with it a rejection of *copia*, i.e. the kind of redundant writing typical for oral orientation. But the new orientation did not cause any change with respect to the repertoires during the 1690's. Such a change is however clearly visible in the marriage poetry of the 1720's, and strengthened in the 1750's. In the 1790's the marriage poetry repertoires of the old kind are more or less abandoned, and the genre of *epithalamia* itself is no longer a part of the kind of poetry to be taken seriously. The close bonds between marriage poetry on the one hand and poetry as such on the other, which existed in earlier times, had during the 1790's at last been dissolved.

600005190

Göteborgs universitetsbibliotek

Stina Hanssons Svensk bröllopsdiktning är en undersökning av ett omfattande kronologiskt urval av svenska bröllopskrifter från 1600- och 1700-talen: en grundläggande inventering av en tämligen okänd provins i den svenska litteraturens historia. Vilka skrev? Vilka uppvaktades och varför? Hur utformades bröllopsdikterna under olika tider? Hur gick det till när svenska blev huvudspråket i Sverige för denna gamla genre ur europeisk renässanslitteratur? På vilket sätt kan man förklara genrens otroliga popularitet under sent 1600- och tidigt 1700-tal, och hur kom det sig den råkade i missrykte mot slutet av 1700-talet? Parallellt med frågor av denna typ undersöks också vad studiet av bröllopsdiktningen kan ge när det gäller den större frågan om hur man diktade inom repertoardiktningens ram. Det sker genom studier av hur de gamla renässansrepertoarerna för bröllopsdiktning överfördes till svenska, hur de byggdes ut, varierades och förändrades av diktare vilkas innovationer då och då vann insteg i repertoaren, liksom av hur repertoarerna under 1700-talets lopp mister det mesta av sin innovativa potens i takt med att den så kallade verkdiktningen får ett allt större rum.

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

9 789188 348449